De Tweede Ronde. Jaargang 23

bron
De Tweede Ronde. Jaargang 23. G.A. van Oorschot, Amsterdam 2002

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_twe007200201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

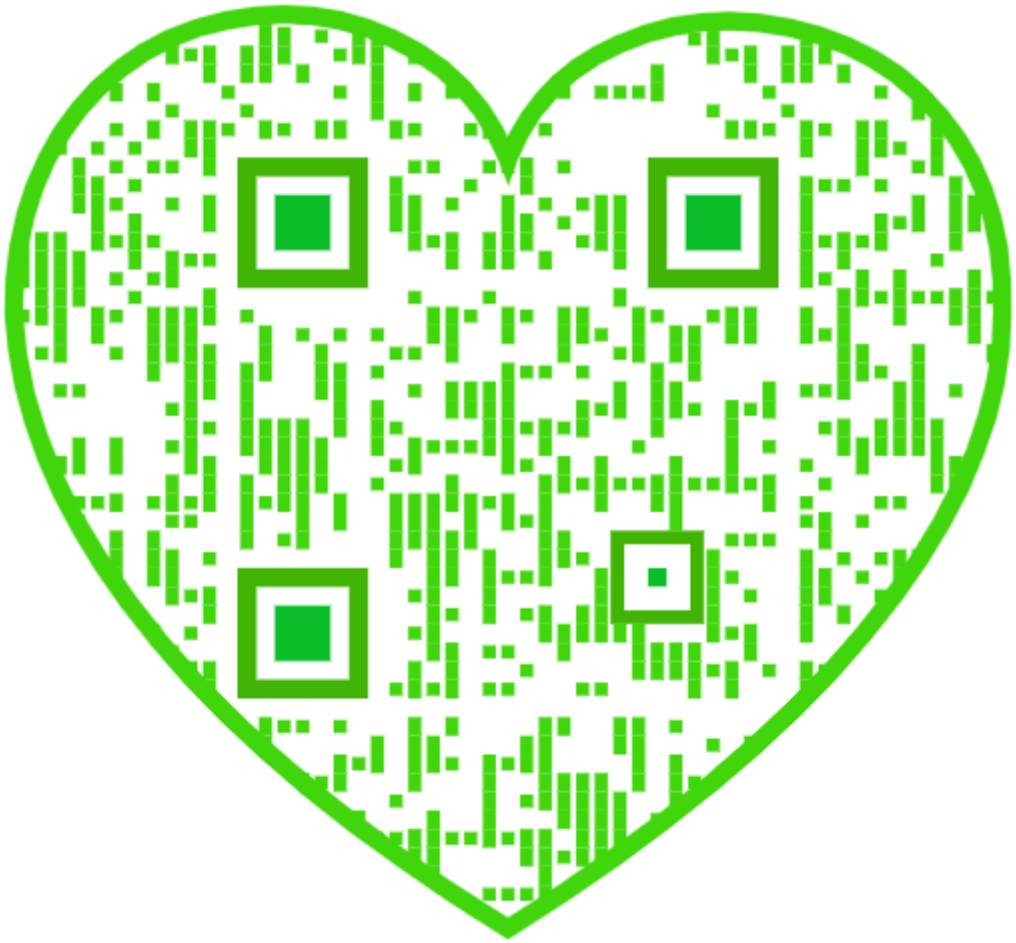

[Nummer 1]

Voorwoord

Het *Nederlands proza* in dit Lentenummer bevat vijf verhalen. Michael Frijda beschrijft een kind dat zich mystiek verliest in een rozenstruik en een strelende vlinder; Jaap Kranenborg toont in kort bestek de tragiek van de kleine filatelist; Roelof Visser debuteert met zijn schets over een Nederlandse zeeman die ten prooi valt aan Caribische tropenkolder; Hein Walter komt met kalme gruwel uit de wereld van de fotografie en L.H. Wiener laat zien hoe een stervende reiger zwaarder kan wegen dan een nieuwe vriendin. In *Nederlandse poëzie* een dozijn dichters, onder wie drie debutanten: Cécile Evers, Hans Hoenselaars en Francie van den Hurk. In *Light Verse* is het thema van dit nummer - Mexico - te baat genomen door Hendrik Jan Bosman, Gé van den Bovenkamp, Frits Criens, Quirien van Haelen, Kees Jiskoot en Peter van den Tillaart. Wij verwelkomen Koos Dijksterhuis als nieuwkomer in deze rubriek.

Nederland wordt op het moment overspoeld door manifestaties van de Mexicaanse cultuur, en dit nummer sluit daarbij aan. Hub. Hermans geeft in *Essay* een helder overzicht van de Mexicaanse literatuur van de laatste halve eeuw, terwijl Robert Lemm met zijn stuk over de Maagd van Guadalupe laat zien hoe inheemse en Europese krachten samengaan in de cultuur van Mexico. In *Vertaald proza* zijn verhalen bijeengebracht die maar weinig gemeen hebben met de dagelijkse werkelijkheid. De steekwoorden zijn rijke verbeeldingskracht, gevoed door de historie, magisch realisme, absurdisme en misschien zoiets als postmodernisme. Bij Areola strandt een voorgenomen treinreis in Kafkaëske verwarring; Rosa Beltrán nuanceert de vrouwelijke emancipatie door observaties op het damestoilet; bij Bergua wordt de creatieve fantasie een beeldend kunstenaar fataal; Fuentes biedt een spannende speurtocht naar een klein meisje uit een geliefd verleden, maar leeft ze nog? Pacheco verdiept zich in een mysterieuze verdwijning die stof biedt voor politieke satire. Het ironische pension-verhaal van Villoro is bijzonder door de ontknoping.

Vertaalde poëzie probeert in 24 pagina's een beeld te geven van de Mexicaanse poëzie, doorgaans eenvoudig van vorm, lyrisch en ironisch van toon. Dood, liefde en eenzaamheid zijn de te verwachten thema's. Pacheco is ook hier vertegenwoordigd met zijn sardonische commentaren op het leven. Opvallend zijn de prozagedichten van Sabínes en Torri. Drie gastredacteuren hebben dit nummer mede tot stand gebracht: Catharina Blaauwendraad, Hub. Hermans en Sander de Vaan.

Redactie

Nederlands proza

Benno

Michael Frijda

Dit is Benno's favoriete plek. Zijn voeten steunen in de vork van de tak en zijn rug leunt tegen de krokodilachtige bast van de stam. Beneden, op het gras naast de boomgaard, loopt zijn grote broer Max. Max richt zijn geweer op Benno en haalt de trekker over. Benno sluit zijn ogen en denkt: Het is geen echt geweer, het is van hout. Als hij weer kijkt is Max verdwenen.

Benno zwaait naar de vlinder die voor hem zweeft. Hij beweegt zijn hoofd met de dansende vlinder mee. Zo maken ze een praatje. De vlinder wiegt heen en weer, steeds hoger alsof hij koers zet naar de eindeloos zachte, onbereikbare wolken. Daar zijn er niet veel van, en die er zijn, zijn helderwit en daar is Benno blij om. De lucht is blauw.

Benno kijkt naar de zon, uit een ooghoek. Hij ziet de zon wel maar de zon ziet hem niet. Even kijkt hij direct in het felle licht, de waarschuwingen van zijn vader tartend. Je ogen zijn gevoelig. Er zit een netvlies achter. Het netvlies is een velletje dat foto's maakt. Het kan verbranden als je te lang in de zon kijkt. Heel even ziet Benno de vlammende bol die zijn gezicht verwarmt en de bloemen verbrandt als je ze te vroeg op de dag begiet. Na een paar tellen ziet hij alleen nog maar vlekken. Ook met zijn ogen dicht blijft hij de vlekken zien. Benno lacht. Hij duikt voorover, van de tak af. Zachtjes wiegend zweeft hij naar beneden, tot zijn voeten de geurige bodem raken. De vlekken voor zijn ogen verdwijnen.

Vanuit de boom zijn alle grassprieten hetzelfde. Van dichtbij zie je dat er geen een precies even lang of dik is. De sprieten staan nog dichter op elkaar dan de bomen in het bos. Als je op de grond ligt kan je ieder moment een tor, een rottende vrucht of een worm zien opduiken vanuit het oerwoud. Met deze broek mag hij niet in het gras liggen van zijn moeder. Die is boodschappen doen. Als hij in de keuken is wanneer ze terugkomt, krijgt hij wat lekkers.

Laatst had ze kruidkoek. De geur was vreemd en heerlijk. Maar toen hij erop kauwde ontbrak een deel van de smaak die de geur hem beloofd had. En op het moment dat hij het had doorgeslikt, proefde hij weer heel even die onbegrijpelijke geur in zijn keel. Hij moest nog een stuk nemen. Steeds weer leek het of een volgende

hap hem die in de verte liggende, volledige smaak zou laten proeven zonder meteen weer te verdwijnen.

Mama was woedend toen ze zag dat hij bijna het hele pak had leeggegeten. Max en papa kwamen ook de keuken in en gingen aan tafel zitten. Papa kent veel moeilijke woorden die Benno nog niet kent maar toen Benno vertelde van de smaak leek het of hij niets begreep van wat hij zei. Mama praatte niet tegen Benno. Met z'n drieën aten ze de rest van de koek op. Aan hun gezichten kon hij zien dat ze de vluchtende smaak niet opmerkten. Benno zat in de hoek van de keuken op de grond, in dezelfde ruimte als de anderen, maar hij was de enige die het rook. Benno is de enige die het weet. Als hij het kan uitleggen is hij niet meer de enige die het weet maar hij weet niet hoe dat moet. Hij was naar buiten gegaan, net als nu.

Benno loopt langs het huis. Papa is in de studeerkamer. Hij zit stil maar als je goed kijkt zie je toch dat hij beweegt. Overal staan boeken. Eigenlijk is hij vlakbij. Tussen Benno en de kamer waar zijn vader zit, is alleen maar glas. Anders zou hij zijn ademhaling kunnen horen, of het geritsel van zijn papieren. Zijn vader zou hem kunnen zien als hij de goede kant op keek. Hij weet niet dat Benno naar hem kijkt. Zachtjes zegt Benno een paar woorden die niet door het glas heen kunnen.

Terug in de boomgaard gaat Benno in het gras liggen. Hij staart in de wildernis en klopt op de grond tot het rozegrauwe uiteinde van een regenworm uit de bodem komt. Met duim en wijsvinger trekt Benno de worm naar boven. Het is een lange worm. Hij trekt eraan tot hij in twee stukken scheurt en de grijsblauwe brij er aan de uiteinden uitloopt. De worm kan niets terugdoen. Benno's handen blijven doen wat ze doen, als een bewegend ding in een fabriek. De stukken blijven bewegen. Het gekronkel is krampachtig en onbeholpen als kreten van pijn en wordt heftiger met iedere keer dat hij de stukken weer doormidden trekt. Benno kan niet ophouden tot de stukjes te klein zijn om vast te pakken en hij ze begraaft. Hij stampt de aarde stevig aan. Doodmaken mag niet. Mama houdt niet van oorlog en doodmaken. Max speelt met geweren. Hij wil altijd oorlog spelen. Benno zal niemand van de worm vertellen. Nu is het een geheim dat altijd is waar Benno is, behalve als hij er niet aan denkt.

Benno springt op. De vlinder is hem gevolgd. Het diertje trilt en fladdert vlak boven het gras. Voor hem is het grasdek nu ook een

oerwoud. Hij is paars en bruin en de vleugels zien er uit alsof ze gemaakt zijn van gekleurd meel, zo zacht dat je het eigenlijk niet kan voelen, zo zacht als de wolken of de deken op zijn bed. De vlinder danst voor hem uit, alsof hij niet weet waar hij heen wil. Hij kan overal naartoe, naar de heg, in een boom of naar de mesthoop of de wolken, maar hij vliegt naar de grote rozenstruik.

Zijn vader kent de naam van de struik en hij spreekt die uit alsof hij een toverspreuk opzegt. Een van die bloemen heeft papa afgeknipt en in een vaasje op tafel gezet. Benno heeft lang naar de bloem gekeken. De kleur is roze en ook wit. Maar het is roze op honderd manieren. Op sommige plekken is het roze zoals zuurtjes, op andere plekken is het het roze van pudding. Elk blaadje heeft al die kleuren. Achter ieder blaadje zit weer een blaadje dat er net zo uitziet maar ook weer anders is. Ervoor en aan alle kanten ernaast zitten er nog meer. Je kan ze niet allemaal tegelijk zien en je kan ze niet tellen want ze staan door de war. Benno had niet kunnen zien waar precies de zoete geur vandaan kwam. De zware lucht had zijn neus en zijn hoofd gevuld tot er niets meer bij kon, maar toen hij van de bloem wegliep, verdween ook de geur alsof die er nooit geweest was.

Nu, in de zon vlak bij de struik, ruikt hij de rozen weer. De vlinder vliegt door de geur heen, tussen de talloze takken en sprieten door. De struik heeft zeker zoveel bloemen als de bloem op tafel blaadjes had gehad en ze staan al even erg door de war. Zonder zich te steken aan de doorns strijkt de vlinder neer op een van de rijke bloemen.

Als de vlinder hier blijft zitten, kan Benno er uren naar kijken. Maar de struik is groot, binnen de armen heerst een groen-en-roze schaduw waarin spikkels binnengedrongen zon fel opgloeien. Misschien is het dat licht dat de vlinder verleidt om een roos te kiezen die dieper in de struik ligt. Daar blijft het diertje zitten, stil als een bloem. In de schaduw van de struik lijkt de vlinder steeds meer op de andere rozen. Straks kan Benno niet meer zien welke de vlinder is. Voorzichtig, om zich niet aan de doorns te prikken, steekt Benno zijn hoofd tussen de takken. De rozen zijn nu ook links en rechts van hem, vlak naast zijn hoofd.

De vlinder vouwt de vleugels tegen elkaar aan boven zijn lijf. Dat heeft geen kleur. De vlinder lijkt een worm met vleugels.

Op een flauwe windvlaag wervelt de geur van de ontelbare rozen door zijn neus en hoofd als de suiker door een kopje thee.

Traag deinen de roze bollen heen en weer. De doorns op de stengels komen gevaarlijk dicht bij de ragfijne vleugeltjes. Benno gaat op zijn tenen staan, steekt zijn handen uit en vouwt ze om het diertje heen. De vleugels trillen en vegen langs de binnenkant van zijn hand, zó licht dat hij niet zeker weet of hij het voelt.

Misschien is het die nauwelijks merkbare kieteling van alles die de lucht binnen de struik vult met vlinder, de geuren en de namen van bloemen en stervende dieren. Benno staart in de geluidloos zwevende wolk waarin tijd en taal en kleur niet meer te scheiden zijn omdat alles uiteenviel in zachte, gelijkvormige vlokken.

Ineens weet Benno dat hij een van die vlokken kan zijn, zo vermengd met alles dat niets meer uitgelegd hoeft te worden. Als hij hier blijft staan en zich niet verzet zal hij voorover vallen zonder de grond te raken en niet meer terugkeren.

Waar die overtuiging vandaan komt is een raadsel, maar ze is sterk en hij verzet zich er niet tegen. Het kan ieder moment gebeuren, nu, over tien tellen of over zestig jaar. Dat maakt niet uit. De tijd laat hem ongemoeid zolang hij zich niet beweegt en blijft staren. Wachtend op de val balanceert hij op de rand van de poel die hem lokt als de kleurige wereld achter een sprookjesdeur.

Er klinkt een blikkerig geluid. Het komt van heel ver, uit de ruimte buiten de struik waar niemand weet dat een vlinder hem aait.

Benno wil het geluid niet horen maar het dringt door de blaadjes tot het overal om hem heen is. Het trekt aan hem als een rinkelende wekker aan een slapende. Hoe Benno zich ook vasthoudt, het gerammel waarmee zijn moeder de fiets het erf oprijdt, sleurt hem achterover uit de rozenstruik, het zonlicht in.

‘Dag Benno,’ zegt ze.

Benno zegt niks terug. Hij holt weg, naar de achterkant van het huis. Daar is een waterkraan.

‘Tot straks,’ roept zijn moeder hem na. ‘Ik heb chocolaatjes.’

Pas bij de kraan vouwt Benno zijn handen open. Van de vlinder is niets over dan slijm en verfrommelde stukjes vleugel. In zijn handpalmen staan vlekken in de kleuren van de vleugels. Met zijn nagels krast hij het paars en bruin uit de jonge lijntjes in de huid. Het gaat niet snel genoeg. Hard duwt hij zijn handpalmen langs de bakstenen van de muur. De randen langs de uitgesleten voegen doen hem pijn. Het water uit de kraan wordt steeds kouder en brengt de zenuwen in zijn hand tot rust. Misschien is de pijn er

nog, maar hij voelt hem niet meer. Benno herinnert zich nog wel dat hij de vlinder heeft doodgemaakt, maar hij voelt nu alleen nog de kou in zijn vingers die langs zijn armen naar boven vloeit.

Mama staat in de keuken. Als Benno binnenkomt aait ze over zijn hoofd. Haar vingers kruipen in zijn nek en krabbelen aan de haargrens. Dat is altijd fijn maar nu voelt het alsof er tussen zijn hoofd en mama's vingers een laagje lucht ligt. De kou waarmee hij de pijn in zijn handen heeft afgedekt, ligt als een laagje glas tussen hem en de buitenwereld. Zijn moeder slaagt er niet in zijn broeiende gedachten weg te vegen.

Hij wil geen chocola.

‘Ben je niet lekker,’ vraagt ze.

Als hij niet antwoordt, kijkt zijn moeder bezorgd. Ze leidt hem naar de kinderkamer. Hij voelt en hoort haar en toch lijkt het of hij er niet bij is. Ze stopt hem in bed voor zijn middagdutje. Haar handen duwen de lakens tegen zijn zij en zijn benen en ze drukt haar lippen op zijn voorhoofd. Ze ruikt naar afwasmiddel en mama.

Hij wil vertellen over de vlinder en de rozenstruik. Hij moet al die kleuren vertellen. Hij moet vertellen wat je voelt als je al die blaadjes en al die kleuren naast elkaar ziet en wat er gebeurt als je heel veel bloemen naast elkaar ziet.

‘Mama,’ zegt Benno.

Maar de ontelbare details waarin hij zijn gevoel probeert op te delen, verdringen zich tot ze niet meer van elkaar te onderscheiden zijn. Ze raken door de war als de blaadjes in een bloem en verstoppen zijn keel.

Ondanks de schemering ziet hij scherper dan ooit de zachte lijnen van haar wangen en hals, de glinstering in haar ogen en de donkere strepen eronder. Hij zou zijn armen uit de dekens willen bevrijden en haar omhelzen, maar hij doet het niet. Hij doet zijn ogen dicht.

‘Slaap lekker,’ fluistert mama en ze loopt de kamer uit.

Maar Benno slaapt nog niet. Het ‘slaap lekker’ klonk vreemd, alsof het door een ruimte zweefde die zo groot was dat alleen de echo van het gezegde zijn oren bereikte. Hij houdt het beeld vast van zijn moeders gezicht zoals hij het daarnet zag. Het is onmogelijk om haar aan te raken want het is alsof er tussen hun gezichten een glasplaat staat, zo dik dat er geen enkel geluid doorheen kan, ook niet als hij heel hard zou schreeuwen.

De schil van ruimte doet ook Benno's deken anders aanvoelen dan voorheen.

Tot dusver voelde de deken op zijn bed zo zacht dat het leek of die hem van buiten en van binnen aaide. Nu lijkt die zachtheid zomaar een gedachte die elk ogenblik weer kan verdwijnen.

‘Huis,’ zegt Benno binnensmonds en hij ziet het dak en vervolgens de ramen en de muren die van het huis de keuken, de gang en de kinderkamer maken.

‘Kamer.’

Als hij ‘deken’ zegt en helder voor zich ziet hoe de wol zijn buik en benen raakt, weet hij weer zeker dat de deken er is. En als hij ‘Benno’ zegt, ziet hij de duizenden fijne haartjes op zijn been rusten en weet hij zeker dat hij het is - Benno - die daar ligt.

Zonder dat hij iets zegt ziet hij in zijn handpalmen kronkelende stukken worm en even later de vernietigde, aan zijn vingertjes gekleefde vlinder. Hij voelt weer de pijn in zijn handen en hij wast ze aan de buitenkraan tot de kou hem weer rustig maakt.

‘Vlinder,’ zegt Benno. Ook nu volgt hij het diertje naar de struik. Voor hij de blaadjes heeft kunnen tellen, worden ze weer een bloem. En voor hij één roos heeft kunnen noemen, kruipt de vlinder dieper tussen de bloemen in de struik. Benno voelt weer de dreigende verleiding. De poel trekt hem aan alsof hij er hoort. Benno wankelt.

Nu klinkt er geen gerammel van zijn moeders fiets om hem achterover te trekken. Hij zal door de rozenlucht vallen, roze en wit en ontelbaar worden, één met alle dingen. Benno zinkt weg in die andere wereld, waar alles voelt wat hij voelt en waar geen geheimen te vertellen of te verbergen zijn.

‘Benno!’ roept Benno. Maar al wat hij ziet is het gat in de tuin dat zijn aanwezigheid zojuist achterliet. Benno is er niet meer om te vertellen wat hij ziet.

Net op tijd grijpt zijn lichaam in. Zijn benen trappen krampachtig in het luchtledige en onderbreken zijn val, vlak voor hij helemaal uit het oog verdwijnt en de som der dingen zich voorgoed achter hem sluit.

Eindkapitaal

Jaap Kranenborg

Ik plunderde prullenbakken bij het loket Poste Restante, op zoek naar exotische zegels op de haastig opengescheurde enveloppen. Thuis stoomde ik de zegels los boven de fluitketel, waardoor ze opbolden, kromtrokken, verbleekten en niet zelden zwaar beschadigd raakten omdat ik niet kon wachten tot ze helemaal los waren geweekt. Daarna gingen ze in een schriftje, schots en scheef.

Mijn vader kócht postzegels, ongestempeld, per serie. Een oneffenheid, verkleuring of onregelmatigheid, slechts te constateren met de loep, leidde onverbiddelijk tot verbanning. Helaas niet naar mijn verzameling, maar naar de winkel of naar de postzegelmarkt. Beschermd door plastic hoesjes bewaarde mijn vader zijn zegels in albums met lederen omslagen. Als het mensen waren geweest, sliepen mijn zegels onder bruggen en leefden de zijne als fotomodellen in luxe hotels.

Heel soms had mijn vader de postzegels zorgvuldig uitgestald op zijn bureau. Er hing dan een gewijde stilte in zijn kamer, die alleen werd verstoord door zijn ademhaling en het ritselen van de bladzijden van de catalogus. Ik durfde er nooit lang dichtbij te staan, bang als ik was overvallen te worden door een onverhoedse niesbui.

‘Later is dit allemaal voor jullie,’ zei mijn vader. Na zijn dood, bedoelde hij. Ik wist dat ik nooit tegelijk de verzameling en een vader zou bezitten. ‘Als jullie ze verkopen, krijgen jullie er een kapitaal voor! Nu zijn er nog veel van, maar later zullen ze zeldzaam zijn.’ En hij legde me uit wat schaarste was.

Ooit werd mijn blik getroffen door een blauwe rechthoekige zegel, met een globe er op vol lettertekens die ik niet kon lezen. Op de globe stond alleen Europa. Op school had de meester eens een klasgenoot belachelijk gemaakt door hem de globe van Europa te laten halen. Pas toen de jongen met lege handen terugkwam, doorzag die zijn blunder. Op deze zegel stónd de globe van Europa. Mijn vader legde me uit dat het een Europazegel was. Veel landen hadden Europazegels, vertelde hij, want veel landen rekenden zich graag tot iets dat groter was dan zijzelf. De zegel kwam uit Griekenland. Griekenland wilde graag bij Europa horen.

‘Ik ben Europeaan,’ vertrouwde hij me toe. Ik was trots op mijn vader, ook hij hoorde bij iets dat groter was dan hijzelf. Met zijn pincet haalde hij voorzichtig de zegel met de globe van Europa uit het plastic hoesje en bestudeerde die onder zijn loep.

Plotseling slaakte hij een kreet alsof hij zich bezeerde. Haastig hield hij de postzegel tegen het licht en bewoog aandachtig de loep heen en weer.

‘Deze is beschadigd!’ riep hij uit. Hij liet mij zien dat het karteltje in de linkerbovenhoek kleiner was dan de andere kartels.

‘Gaat de zegel nu weg?’ vroeg ik.

‘Zoiets kan ik niet in mijn verzameling houden. Dan krijgen jullie later een dode mus!’

Ik begreep zijn beeldspraak niet helemaal, maar het leek me geen prettig vooruitzicht.

‘Postzegels zijn geld, jongen. En net als goede wijn worden ze steeds meer waard.’

‘Mag ik hem hebben?’ vroeg ik gespannen.

Hij keek me even aan, dacht diep na en hield de zegel weer onder de loep.

‘Misschien valt de beschadiging wel mee,’ mompelde hij.

Hij moet mijn teleurstelling gevoeld hebben. ‘Ach... vooruit, jij mag hem hebben.’

Voorzichtig pakte ik de zegel aan, waarbij mijn vader me geërgerd maande postzegels alleen met een pincet aan te raken. Om het onderste uit mijn geluk te halen pakte ik een catalogus uit zijn boekenkast. Ik wilde alles over de Europazegel weten. Pas in de vijfde catalogus vond ik hem. De vreugde benam me bijkans de adem toen ik vaststelde dat de zegel meer dan vijftien gulden waard was! Ik rende naar mijn vader. Zijn gezicht betrok. Eerst wilde hij me niet geloven. Toen stond hij op, mopperde er opnieuw over dat ik de zegel gewoon in mijn vieze vingers hield, pakte loep en catalogus, stelde vast dat ik gelijk had wat het bedrag betrof, twijfelde een moment of het wel de juiste zegel was, moest toegeven dat ik ook hierin gelijk had, bestudeerde de zegel grondig, concludeerde dat de beschadiging op de hoekkartel te verwaarlozen was en keek me peinzend aan.

‘'t Is voor later,’ zei hij zachtjes. ‘Voor later als ik er niet meer ben. Je moet het zien als een spaarpot. Een spaarpot voor jou en je zusje. Per ongeluk heb ik iets uit die spaarpot aan jou gegeven. Ik wist niet dat die zegel zoveel waard was.’

Hij keek me aan alsof hij verwachtte dat ik iets zou zeggen. Ik wist wat hij wilde horen, maar ik hield mijn lippen stijf op elkaar.

‘Het spijt me heel erg. Het is mijn fout. Maar ik moet de zegel terugnemen...’

Terugnemen noemde hij het! Afpakken was het! Eens gegeven, altijd gegeven! De zegel was van mij!

‘Ik weet wel wat jij nu denkt,’ ging hij verder. ‘Jij denkt: waarom mag *ik* die zegel niet bewaren. Voor later.’

Ik dacht dit niet, maar vond het wel een slim idee. Dus knikte ik.

‘Ik zou dat ook overwegen, als ik wist dat jij zegels voorzichtig behandelt. Als ik wist dat jij ze alleen met een pincet beetpakt en ze netjes in een echt postzegelalbum steekt. Maar..,’ hij grinnikte veelbetekenend, ‘...we weten allebei dat jij nogal slordig met je verzameling omgaat. En als je de zegel zou beschadigen, zou die zijn waarde verliezen...’

Hij dacht even na.

‘Het lijkt me het beste dat ik de postzegel bewaar. Voor jou. Voor later. Zodat jullie hem goed kunnen verkopen.’

Hij overtuigde me. Ik was te jong en te roekeloos om de verantwoordelijkheid van schatbewaarder te kunnen dragen. Ik wilde de zegel niet eens meer. Ik vond het een geruststellend idee dat hij die bewaarde. Toen hij me als troost een drietal postzegels uit zijn verzameling gaf waarvan we allebei zeker wisten dat ze niets waard waren, was ik tevreden en blij. Want ook al waren het alledaagse zegels - de meeste had ik zelfs dubbel - ze kwamen uit de collectie van mijn vader en ze glansden keizerlijk tussen de verfomfaaide zegels in mijn schriftjes. De Griekse Europazegel verdween veilig in zijn album. Voor later.

Inmiddels is dat ‘later’ aangebroken. We hebben mijn vader begraven. Zelf ben ik nu net zo oud als hij was toen hij de Europazegel voor mij ging beheren. Ik was het akkefietje allang vergeten, postzegels spelen al tientallen jaren de rol in mijn leven waarvoor ze ooit bedacht zijn: om op poststukken te plakken. Soms verbaas ik me er over dat ze nog steeds bestaan, dat ze alle revoluties in de communicatie hebben overleefd.

Na het overlijden van mijn moeder ging mijn vader zijn collectie nog intensiever beheren. Dat beheer bestond uit bezoeken aan postkantoor, postzegelmarkt of -winkel, uit het lezen van filatelistische tijdschriften en natuurlijk uit een dagelijkse ronde door de

albums. Toen het uitgaan onmogelijk werd en het lezen steeds moeilijker, restte tenslotte de verzameling, ook al voldeed de loep niet langer bij het vaststellen van beschadigingen.

De laatste jaren hebben de postzegels onbekeken in het kastje naast zijn bed gelegen. Dat kastje bevatte zijn laatste spullen. De collectie, een paar fotoalbums en enkele persoonlijke kleinigheden. Meer kon hij niet meenemen naar het tehuis. Mijn zus en ik hadden die laatste spullen voor hem uitgekozen, zelf had hij niets meer nodig.

De albums zijn nu van ons. Op de omslag lag stof, maar de zegels zagen er piekfijn uit. Het voelde bijna oneerbiedig ze aan het daglicht bloot te stellen. Ik heb de Griekse Europazegel teruggevonden. Mijn naam stond erbij gekrabbeld. Mijn zus en ik besloten de verzameling te verkopen. Zoals hij altijd had gewild.

Vorige week ben ik diverse postzegelwinkels af geweest. De winkelier die het meeste bood, maakte een deskundige maar tegelijk ongeïnteresseerde indruk, alsof hij was vastgelopen in wat eens een hobby was. Met een zuinig gezicht bladerde hij door mijn vaders verzameling.

‘Het zijn heel gewone zegels,’ mompelde hij. ‘Daarvan zijn er veel teveel in omloop, die worden nooit iets waard.’

Achthonderd gulden wilde hij me voor de hele verzameling geven. Achthonderd gulden. Het eindkapitaal.

Mijn zus en ik hebben er langdurig over gesproken. Tenslotte hebben we de albums maar verdeeld. Zij wil ze bewaren als tastbare herinnering aan mijn vader. Maar ik weet dat mijn vader ze niet verzameld heeft om ons een aandenken na te laten. Hij wilde dat we ze zouden verkopen. Alleen de Europazegel zal ik bewaren. De albums met de buitenlandse en de oudere Nederlandse zegels breng ik naar de postzegelhandelaar. Het gaat immers niet om het bedrag maar om zijn wens. Met de recentere Nederlandse zegels ligt het moeilijker. Mijn vader wilde dat we de hoogste prijs zouden krijgen. Volgens de postzegelhandelaar zouden die zegels bij verkoop niet eens de waarde opbrengen die er op gedrukt staat.

‘Een heleboel zijn nog geldig. U heeft er het meeste aan als u ze gewoon op een brief plakt,’ zei hij.

Zojuist heb ik de eerste brief gepost met een postzegel uit de verzameling. Na een lichte bevochtiging hechtte de zegel zich als een magneet aan het papier. De gaafheid vloekte met het grauwwit van de enveloppe. Vlak voor ik hem in de brievenbus stopte, aarzelde

ik. Mijn hart bonkte. Heel behoedzaam, als met een pincet, schoof ik de brief door de gleuf. Hij gleed soepel naar binnen, er was geen onzichtbare hand aan de binnenkant die hem terugduwde of die de brief uit mijn vingers griste om mijn daad zo snel mogelijk aan het daglicht te onttrekken. Hij gleed gewoon naar binnen.

Een hutje aan het strand

Roelof Visser

‘Trek het je niet aan,’ zei de Surinaamse matroos, en gaf de tweede stuurman een schouderklop.

Deze kromp even ineen. Het meewarige in het gebaar van de Surinamer was hem niet ontgaan.

‘Kom op, twee. Nog een cuba-libre?’

De tweede stuurman reageerde niet. In plaats daarvan draaide hij zich half om. Zijn barkruk kraakte vervaarlijk. Waaibomenhout, dacht hij.

Ze was nog steeds aan het dansen. Een donkere, atletisch gebouwde vrouw - in meer dan één opzicht het middelpunt van de kleine dansvloer. Haar blote voeten als vastgenageld, maar de rest van haar lichaam in een pulserend ritme bewegend - alsof de gebarsten, betonnen vloer stroomstoten door haar jonge lijf joeg. Onverwachts wierp ze een blik over haar schouder. Ze lachte naar hem.

‘*Dos cuba-libres, por favor*.’

Het was alsof de stem van de Surinamer van heel ver kwam. Met tegenzin draaide hij zich terug naar de bar. Trek het je niet aan, dacht hij schamper. Trek het je niet aan.

De waardin, een gezette, zwaar opgemaakte vrouw van in de vijftig, schoof met een vermoeid gebaar twee volle glazen over de brede toog.

‘Proost,’ zei de Surinamer.

Automatisch greep de tweede stuurman naar zijn glas. In gedachten zag hij opnieuw het gepronconceerde achterwerk van de dansende vrouw, strak verpakt in een glanzende maillot die tot haar kuiten reikte. Een tweede huid; geen afdruk van een slipje. Toen ze hem had toegelachen, had hij een besluit genomen. Maar zijn somberheid werd er niet minder om. Al ruim een maand had hij het gevoel dat er watten in zijn hoofd zaten. Een compacte prop die tegen de onderkant van zijn hersenpan geperst werd. Een druk die elke dag een beetje leek toe te nemen - ook nu weer.

‘Kom, ik ga maai bij de anderen zitten,’ zei de Surinamer. ‘Zo spraakzaam ben je nu ook weer niet.’

‘Ga maar,’ zei de tweede stuurman, en keek de ander na. Trek

het je niet aan, spookte het opnieuw door zijn hoofd. Ik word nu ook in mijn gezicht uitgelachen, maar ik hoef het me niet aan te trekken.

Dat de matrozen hem niet serieus namen, had hem vanaf het begin gehinderd, maar dat hem nu met onverholen plezier was verteld dat de eerste stuurman zich samen met hen over hem vrolijk maakte... Hij nam opnieuw een slok en liet zijn blik weer over het dansvloertje gaan. Ze stond nu met haar gezicht naar hem toe; opwindender dan ooit.

Op geen enkel schip had hij zich thuis gevoeld, die paar jaar dat hij nu voer. Maar zo erg als op dit schip! De rederij had hem op een van haar kleine handelsvaartschepen laten aanmonsteren; de ‘Laura-Christina’. Dat alleen al was even slikken geweest. Hij was toch een grote handelsvaartman! Maar op kantoor waren ze onverbiddelijk geweest; een term op een van hun ‘kleintjes’ zou hem goed doen. Bovendien, ook het vaargebied op de kleine vaart is wereldwijd en in gage zou hij er voorlopig niet op achteruit gaan.

Hij kon het niet anders beschouwen dan als degradatie, en waarom zou zoiets hem goed doen? En hoezo zou hij *voorlopig* niet in gage achteruit gaan? Uiteindelijk zou hij toch wel weer terug kunnen naar de grote vaart? Of probeerde men hem op deze manier te ontmoedigen?

Met zijn ellebogen steunend op de met kleverige kringen bevlekte toog staarde hij naar het open front - een gapend gat, alsof voorbij de drempel de oneindigheid begon. Af en toe, zichtbaar in naar buiten vallend licht, slenterde in die schijnbaar peilloze leegte een eenzame voorbijganger langs. In het begin van de avond had het geregend en vanaf de straat kwam de weeë lucht van rottend zwerfafval. Net een broeikas, dacht de tweede stuurman. Maar als je hier een hutje aan het strand zou hebben, dan zou een zeebriesje vast voor verlichting zorgen. Een moestuintje achter - alles groeit hier tenslotte, het strand aan de voorkant. Een werphengel om af en toe een visje uit de branding te halen. Alsof de zon toch nog doorbrak; zo voelde het bij die gedachte.

‘*You need company*?’

Bijna was het beslagen glas uit zijn vingers gegleden. Hij draaide zich om. Dat ze net van de dansvloer kwam was haar aan te zien; dikke druppels parelden in dicht kroeshaar, stonden op haar glad-

de voorhoofd en liepen - donkere strepen achterlatend - langs haar slapen omlaag.

‘Kom je van een van de eilanden?’ vroeg hij, want hij had gehoord dat daar door de negerbevolking Engels gesproken werd.

‘Ja, van Roatán.’

Een opvallend donkere stem voor zo'n jonge vrouw, vond hij.

‘Oh, dat ligt vlak uit de kust. We zijn er vanmorgen voorbij gevaren.’

‘Ieder schip dat hier komt moet langs Roatán,’ zei ze en keek hem daarbij aan met een blik van: gaan we het daar nu de hele avond over hebben?

‘Woon je in een hutje op het strand?’

‘Hutje?’

‘Huis,’ verbeterde hij zichzelf.

‘We wonen daar allemaal aan het strand. Koeler dan hier.’ Ze wiste het zweet van haar voorhoofd.

‘Rum-cola?’

‘*I thought you'ld never ask*,’ zei ze. ‘Wat is trouwens je functie aan boord? Kapitein?’

‘Ja,’ antwoordde de tweede stuurman en wenkte de waardin.

De jonge vrouw schoot in de lach. ‘Ik meende het niet; veel te jong,’ zei ze.

‘Ik ben de jongste kapitein op de vloot,’ antwoordde hij, en tegen de dikke waardin: ‘*dos cuba-libres*.’

‘Ik geloof je niet.’

‘Ik ben een uitmuntend zeeman,’ hield hij vol. ‘Bovendien de best opgeleide aan boord.’

Dat laatste was wél waar. Na het vwo was hij naar de Hogere Zeevaartschool gegaan. Een suggestie die de buurman een keer zijn vader had gedaan. En vader had het een goed idee gevonden - zijn zoon had toen toch geen benul wat hij na school wilde gaan doen. Ja, boswachter, maar dat idee had vader onbespreekbaar gevonden.

Sommige van de officieren aan boord van de ‘Laura-Christina’ hadden niet eens hun middelbare school afgemaakt. Ze waren allemaal jong met varen begonnen, als matroos of handlanger, en waren later een cursus op de Middelbare Zeevaartschool gaan volgen. Mannen van de praktijk. Doeners - niet te lang nadenken; aanpakken! Om de tweede stuurman die ze nu aan boord hadden,

konden ze zich - samen met de matrozen was dus nu gebleken alleen maar vrolijk maken. Een bolleboos in hun ogen, maar een verfkwast kon hij niet eens behoorlijk vasthouden. Weinig karweitjes wist hij tot een goed einde te brengen, en op de brug stond hij meestal te dromen. In havens liet hij zich vaak door bootwerkers in de luren leggen, altijd moest de eerste stuurman een oogje in het zeil houden.

Alleen de kapitein zag wel iets hem. De tweede stuurman had het een pijnlijk moment gevonden toen die hem eens apart had genomen. Bijna wanhopig had de man hem gevraagd wat er toch met hem aan de hand was. ‘Er zit een goede stuurman in jou,’ had hij hem toen toevertrouwd. ‘Maar het komt er niet uit. Waarom toch niet?’ De tweede stuurman had met zijn mond vol tanden gestaan.

En ook nu voelde hij zich als een hark. Dansen was hem nooit goed afgegaan, maar op *reggae*-muziek lukte het al helemaal niet. Een ritmisch horten en stoten - zo kon hij onmogelijk maat houden. Met tegenzin had hij zich van de barkruk laten trekken. Je hebt je glas nog niet leeg, had hij nog geprobeerd. Tevergeefs, voor hij er erg in had, stonden ze al in het midden van de kroeg. Als motten gevangen in een kegel van diffuus licht - het enige paartje op de dansvloer. Maar ondanks zijn gêne kon hij niet anders dan met bewondering naar haar soepel bewegend lichaam kijken. Een bewondering die al snel plaats maakte voor begeerte. Ze merkte het op, sloeg zelfverzekerd haar blote armen om zijn nek. Ze rook naar de bries die vanmorgen vanaf de bergen, en door de straatjes van de stad, over zee was komen aanwaaien. Met haar pompende heupen leek ze de strakke *beat* in zijn lendenen te willen persen. Het was alsof de lichtkegel zich vernauwde, de lichtvlek op de vloer tot aan hun voeten ineenkromp. Het dansen ging nu als vanzelf. Goedkeurend klakte ze met haar tong. Gaat het om mij, of om mijn portemonnee? Een plichtmatige gedachte - want het deed er al niet meer toe.

Zijn hoofdpijn was weer terug - feller dan ooit leek wel. Ze lag op haar buik; haar gezicht naar hem toe. Haar ademhaling was regelmatig, haar half in het kussen verborgen gelaat straalde serene rust uit. Die voelt geen druk in haar hoofd, dacht hij afgunstig. Door een reet in de planken deur drong een zonnestraal de motelkamer

binnen, viel over hun bed en leek het matzwart van haar rug in tweeën te delen. Ze had haar oorbellen - grote, paars gekleurde plastic ringen - ingehouden. Een groezelig laken bedekte tot halverwege hun lichamen. Zachtjes trapte hij het weg, zodat het van bed gleed. Hij ging rechtop zitten, zijn blik gefixeerd op haar pronte billen. Herinneringen aan afgelopen nacht kwamen boven. Voorzichtig liet hij zijn hand over het bijna buitenproportioneel gewelfde achterwerk gaan. Koel en hard; als van steen. Toen zijn middelvinger het duister van haar bilnaad zocht, sloeg ze zijn hand weg. Met een ruk tilde ze haar hoofd op, sloeg even haar ogen naar hem op en draaide toen haar gezicht abrupt van hem af. Vrijwel onmiddellijk viel ze opnieuw in slaap. Teleurgesteld liet hij zich weer op zijn rug vallen.

In de Mariacultus nemen Zwarte Madonna's een speciale plaats in. De aanbidding lijkt dan intenser - dat was hem tenminste een keer op school verteld. Maar zijn Mariaverering had niets met die devoot kijkende, uit donker hout gesneden beeldjes te maken. Toch was ook zijn Madonna als van gepolijst ebbenhout. Alsof er iets achter zijn ogen knapte toen hij - jaren geleden, hij was pas vijftien - de middenpagina van dat weekblad opensloeg. Ook zij droeg grote ringen als oorbellen. Een rode doek was als die van een zeerover om haar hoofd geknoopt. Verder was ze volkomen naakt. Haar strakgespannen huid glom als met olie ingewreven. Blote voeten - het beginnend wit van de zolen nog net zichtbaar - wijdbeens op aangestampte aarde geplant. Haar lange armen gestrekt, vingers gespreid, de blanke handpalmen naar voren gedraaid. Hoofd in haar nek, een verwaaide, vuilwitte kip tussen blikkerende tanden geklemd. Helder bloed droop langs haar kin, stroomde langs haar borsten omlaag. Onmiddellijk had hij zijn slaapkamerdeur gesloten, en zijn broek opengeknoopt. De volgende morgen had zijn moeder bezorgd gevraagd of hij wel goed geslapen had.

Ook deze nacht was er van slapen niet veel gekomen. Zijn niet aflatende hartstocht had haar gevleid, maar op den duur ook bevreemd. Alsof ze had geraden dat zijn voortdurende staat van opwinding niet alleen haar, maar ook een *idee-fixe* betrof.

Twee beelden die - wat hem betrof - perfect over elkaar heen vielen. Opnieuw richtte hij zich op. Toen hij haar benen uit elkaar legde, kreunde ze. Vermoeid sloeg ze voor de tweede keer haar ogen op.

‘*White boys*,’ mopperde ze. En toen: ‘Moet je niet terug aan boord?’

‘Ik ga nooit meer terug,’ zei hij.

Met een zucht drukte ze haar gezicht in het kussen en liet hem begaan.

‘Moet je echt niet terug aan boord?’

Nog steeds niet aangekleed zaten ze op de rand van het bed. Ze had toast met geroosterd vlees laten brengen. En bitter smakende koffie in plastic bekertjes.

‘Een hutje aan het strand,’ zei hij.

‘Zal ik een taxi laten komen?’ zei ze met volle mond.

‘Een hutje aan het strand,’ herhaalde hij. En in het Nederlands: ‘Ik heb zo'n hoofdpijn.’

Ze veegde met de rug van haar hand de kruimels van haar lippen en stond op. ‘Kom, ik bestel een taxi.’

Hij keek toe hoe ze het laken greep en om haar lichaam sloeg.

‘Waar kan ik hier een hengel kopen?’ vroeg hij, toen ze al bijna bij de deur was.

Zijn stem had vreemd geklonken. Geschrokken draaide ze zich om. Toen ze zijn gezicht zag, stapte ze snel naar buiten.

Door de politie aan boord gebracht, dacht de kapitein. Wie had dat verwacht? Vanaf de brugvleugel keek hij toe hoe Roatán traag voorbij gleed. Ze passeerden het eiland slechts op een paar mijl afstand en duidelijk was op het strand het blinken van golfplaten daken te zien. Hij schrok op toen hij achter zich de stem van de eerste stuurman hoorde.

‘Jezus, man. Ik heb je niet horen aankomen.’

‘Ik heb hem nu ook nog moeten opsluiten,’ stak de eerste stuurman meteen van wal.

‘Wilde hij van boord?’ raadde de kapitein.

‘We hebben hem met drie man bij de reling vandaan moeten trekken.’

‘Kompleet doorgedraaid dus. In Baltimore moet hij meteen van boord.’

‘Hutjes aan het strand.’

‘Pardon?’

‘Hij wilde naar de hutjes aan het strand, kapitein.’

De tentoonstelling

Hein Walter

Ze had haar jas al aan, maar toch haalde ze nog even de uitnodiging uit haar tas. Opnieuw las ze de snelgekrabbelde woorden ‘ik zie je bij de opening, Job’. Ze liet haar ogen nog een keer langs de namen gaan en ook nu weer overviel haar een soort droefheid die ze zou ontkennen als Job ernaar zou vragen. Voor hem was het geweldig dat hij een plaats had weten te veroveren in de kunstwereld en daarmee de erkenning kreeg die hij altijd had gewild; maar zij begreep dat het tussen hem en haar anders zou worden. Hun wereld was nu voorgoed groot. Dit was een afscheid.

Gisteravond had ze nog de hoop gehad dat hij toch zou komen om het samen met haar te vieren en zelfs 's nachts had ze hem nog verwacht, gewild. Tegelijk dacht ze aan de laatste keren dat hij midden in de nacht onverwacht bij haar in bed gekropen was en wilde vrijen. In het begin had ze dat wel laten gebeuren, maar later steeds vaker niet. Ze voelde zich een trut.

Snel, plotseling opgejaagd, deed ze de uitnodiging weer terug in haar tas en ging.

Het was heerlijk weer en toen ze de straat van de galerie in fietste, was haar zwaarmoedigheid verdwenen.

Bij het neerzetten van haar fiets keek ze rond of ze ergens de fiets van Job zag. Toen ze die niet ontdekte, stelde ze zichzelf gerust met de gedachte dat hij waarschijnlijk te laat zou komen.

Al was het nog maar tien voor vier, ze was lang niet de eerste. Het lachen van een paar chic geklede vrouwen klonk hol in de hoge ruimte en her en der liepen stellen langs de werken.

Ze zocht het werk van Job. Het moest een verrassing blijven, had hij gezegd toen ze vroeg of ze mocht komen kijken op zijn atelier; en dat ze het zeker zou herkennen. Ze wist niet wat ze verwachten moest. Ze hoopte op groot werk.

In deze ruimte hingen wel drie enorme schilderijen, maar die waren onmiskenbaar van Armando. En aan de andere kant hing een serie grote glamourfoto's. Ze zocht naar de naam van de fotografe, maar kon er niet opkomen. Ze besteedde er geen aandacht

aan. Ook negeerde ze de ijzeren platen die aan het plafond hingen. Somber gedoe.

Zo kwam ze in de volgende ruimte. Daar was het drukker. Haar ogen zochten de gezichten af. Sommige herkende ze van andere tentoonstellingen, maar er was niemand die ze goed genoeg kende om aan te spreken.

Haar aandacht werd getrokken door een muur waar een serie kleine foto's hing, ruim opgehangen. Aan de rechterkant stonden een paar mensen zachtjes te praten. Bij de eerste foto stond niemand.

Ze liep erheen. Haar voeten leken te aarzelen, maar haar ogen waren strak gericht op de jongen op de foto. Dat was Job. Hij stond in een bootje, zijn jas half open.

Ze stond voor de foto. Ze stond zo gewoon mogelijk, maar ze voelde zich gespannen.

Hij fotografeerde zichzelf nooit. Opeens bedacht ze dat dit waarschijnlijk het werk van een andere kunstenaar was, en meteen zocht ze het kaartje. Het bleek toch van hem. Zonder titel.

Ze keek terug naar de foto en leek nu beter te weten wat ze zag: een meer, ze wist niet waar. De leegte was voelbaar. In zijn hand, en deels verborgen achter zijn been, hield hij een betonschaar. Ze herinnerde zich hoe Job eens op een middag gedemonstreerd had hoe dat ding werkte: met groot gemak knipte hij een ketting doormidden.

Alsof de tweede foto haar geroepen had, zo liep ze er naartoe. Het was bijna dezelfde foto, alleen had hij zijn jas uit en zijn blik was uitdagender, boos haast. En de stilte leek hier nog beklemmender dan op de eerste foto. Ze maakte snelle stappen: de derde. Ze schrok. Job stond daar alleen in zijn onderbroek; de betonschaar hield hij omhoog. De vierde; de man die er voor stond duwde ze weg.

Ze zag eerder de erectie dan dat ze zag dat hij naakt was. De betonschaar was afschuwelijk.

Ze wilde de volgende foto zien, maar keek tegen de bontjassen van twee vrouwen. Ze drong zich tussen hen in. Het gevloek drong nauwelijks tot haar door; ze keek.

Ze keek naar een afgeknipte piemel die zweefde in de lucht.

De schreeuw die op het gezicht stond van Job klonk in haar hoofd dwars door haar eigen hartsslag.

Ze keek naar de foto.

Er was geen tijd meer. Er waren geen mensen meer. Alleen zij was er en Job. Totdat de werkelijkheid van het moment weer tot haar door kon dringen en ze zich realiseerde dat er meer foto's hingen. Ze stapte voorzichtig naar rechts en liep langzaam langs de plaats makende omstanders op de volgende foto af.

Het was een tel na het vorige moment: Job viel opzij. Het stukje vlees zweefde ergens halverwege de betonschaar en het water. Een straal bloed spoot uit het midden van zijn lichaam, alsof hij plaste. Het was stil in haar hoofd.

Opeens, zonder dat ze zich herinnerde verder gelopen te zijn, stond ze bij de volgende foto waar Job in het water viel. Zijn hoofd was al niet meer te zien. Ze keek naar zijn billen. De boot lag op zijn zij en toonde de kleren die Job had aangehad. Haar oog viel op de geruite binnenkant van zijn jas. Die was haar nooit eerder opgevallen. Een moment dacht ze dat het Job niet kon zijn die zich daar had verminkt, maar toen ze weer naar zijn witte billen keek en naar zijn behaarde benen die boven het water kromden, was de twijfel weer weg.

Als in slowmotion zag ze haar blik teruggaan naar de jas, naar de onbekende binnenkant. Daaraan denkend liep ze verder. Er waren nog drie foto's. Drie foto's, fluisterde het in haar hoofd. De eerste toonde het lege bootje, tot rust gekomen. Het water verraadde op geen enkele manier dat er een onderbreking was geweest van het ritme. Er was ook geen kleurverandering. Alleen een leeg bootje.

Ze zag nu voor het eerst de wolken op de achtergrond. Grote wolken. Dramatische wolken.

Lamgeslagen liep ze naar de voorlaatste foto. Het was dezelfde foto, maar dan genomen van een veel grotere afstand. De boot was kleiner geworden, eenzamer.

Ze vermoedde wat er op de laatste foto te zien was: een leeg meer.

Reigers

L.H. Wiener

Op weg naar een ontmoeting met een mij onbekende vrouw heb ik een reiger aangereden, die zich zo totaal onvoorzien in de baan van mijn auto wierp, dat geen handeling mijnerzijds een botsing nog kon vermijden. Was dit een voorteken van naderend onheil? Of kon een dergelijk incident zich zelfstandig voltrekken, onafhankelijk van enig voorspellend verband? Raven waren bij uitstek geschikt als orakelvogels, maar raven waren uitgeroeid en orakels verstomd. Kraaien konden hun plaats niet innemen en waren in vergelijking slechts schorre dorpsomroepers, naar wie door niemand werd geluisterd. Formaties van valken konden vroeger veldslagen beslissen, maar valken hadden zich ontwikkeld tot halsstarrige solitaire jagers, niet meer geïnteresseerd in de beslommeringen der mensheid of enig ander wezen dan hun prooi.

En reigers?

Reigers voegden zich de laatste jaren op haast onbetamelijke wijze naar het gezelschap van mensen, bij het opdringerige af, lieten vissers hun kostje ophalen en aten partikuliere vijvers leeg. Was dit evolutie of degeneratie? Onbekend tot nu toe was waarom reigers soms met tientallen tegelijk in een grote, druïdiese kring in een weiland tezamen kwamen, waar zij zwijgend stonden in mysterieus konklaaf.

Waarom was dit?

Niemand die het wist.

Het was op de N206, ter hoogte van Lisse, toen ik op weg was naar de Wassenaarse slag.

De vrouw naar wie ik mij begaf om haar in levenden lijve te ontmoeten had mij daartoe een brief geschreven, waaruit ik niet zal citeren, *respectfully yours*, maar hier bespeurde ik een vrouw, wier belangstelling voor mij mijn belangstelling voor haar had gewekt. Zo ging dat nu eenmaal bij de halsstarrige solitair. Dat zij evenals ik Engels doceerde kon ik nergens van een bruikbare waardering voorzien. Wat viel daarvan te zeggen? Het zij zo, meer niet, maak er maar het beste van in deze gure tijden.

De reiger kwam aanzetten uit het niets, een greppel ter linkerzijde van de N206, waar deze weg, na Vogelenzang ter hoogte van Lisse, een haakse knik maakt en waar visrijke sloten de bollenvelden doorsnijden. Het ging zo snel dat ik nauwelijks tijd had om vaart te minderen. De grote grijze vogel schrok evenveel als ik en deinsde met een schorre kreet achterwaarts weg, heftig scharnierend in al zijn lange ledematen, maar ik kon hem niet meer ontwijken. Toch was de klap met de wagen nog het minste. Hij gleed over de motorkap tegen het voorruit, waardoor hij opnieuw werd gelanceerd, op zichzelf een gestroomlijnd ongeluk, maar in mijn achteruitkijkspiegel zag ik hoe hij vervolgens precies tegen een lantaarnpaal smakte die langs de weg stond. Neerwaarts wegkantelend belandde hij in een sloot, waarna ik hem uit het zicht verloor.

Ik stopte niet, want een ten dode opgeschreven reiger dient men met rust te laten. Had hij iets gebroken dan kon ik niets meer voor hem doen. Zo niet, dan had hij mij nog minder nodig. Eens had ik als vogelman te Zandvoort een ten dode opgeschreven reiger trachten te redden, uit de duinen bij het circuit, maar als er ooit sprake was geweest van een goedbedoelde stupiditeit dan was het wel toen. Het dier had zich met zijn laatste krachten naar een diepe plaats in de duinen begeven, om daar in alle rust en stilte te kunnen sterven. En ik? Ik was daar ook, want ik wist er een valkennest, maar het redden van een verdoolde reiger ging voor en dus gooide ik hem eerst een paar maal tevergeefs omhoog en nam hem daarna onder mijn arm mee om hem in de verlaten volière in de tuin van mijn ouderlijk huis weer op verhaal te brengen. Die noodlottige handelingen deden mij nu, veertig jaar nadien, impulsief besluiten om door te rijden; al speelde de hoop dat hem niets mankeerde, of dat hij het er ten minste goed vanaf zou brengen, een even dubieuze rol.

En zo ontmoette ik Dolores, aan het strand bij Wassenaar. Ik stak mijn hand uit en keek haar aan en transformeerde geheel op eigen kracht haar gelaat tot dat van de minnares naar wie ik al zo lang op zoek was, tevergeefs, zoals zij naar mij. Ik noemde haar mijn naam en liep vervolgens vol met hevig bloed. Hier was zij, in de avond van de dag, in de herfst van mijn leven. De aarde begon te beven en mijn voetstappen raakten beïnvloed als door een lichte vorm van beneveling. We liepen door het zand op zoek naar een

tafeltje op een der terrassen, terwijl onze handen reeds tastten naar elkaar. Ver weg in de glinsterende zee lag stil en donker een vrachtschip voor anker, de brug als een gekartelde toren. Het was een silhouet van onbegrijpelijke schoonheid. We namen plaats onder een parasol aan de verste rand van het plankier, dat trilde met een kracht van twee op de schaal van Richter. Een zuidwestelijke zoelte voerde een zilte geur aan die vervluchtigde in de warme lucht...

Ze vroeg of ik het gemakkelijk had kunnen vinden en ik knikte en antwoordde probleemloos en wenkte de ober. En wij spraken vrijuit en lachten om elkaars grapjes, die wij daartoe bedachten. Weliswaar beefde de aarde niet echt en waren wij vermoedelijk niet per se voor elkander bestemd, maar er openden zich wel degelijk mogelijkheden, die wij beiden met instemming bespeurden, zo kwam het mij voor.
Mijn botsing met de reiger verzuimde ik te noemen, waardoor tevens de bekentenis dat ik was doorgereden overbodig werd.

Na een waarlijk wonderschone zonsondergang wandelden wij met een omweg door de duinen naar onze auto's terug, die ver uit elkaar stonden op de onafzienbare plak beton van het parkeerterrein. Ik wenste hierin geen symboliek te zien en begeleidde haar naar haar vervoermiddel. Onder het lopen overwoog ik mijn arm om haar heen te slaan, maar iets weerhield me. Bij het afscheid posteerde ik mij in haar nabijheid. En ik zou op dat moment zeker genegen zijn geweest om haar in of staande tegen haar middenklasse auto te overweldigen en seksueel tot grote hoogte te voeren, indien zij mij daarom specifiek had verzocht, hetgeen zij naliet. In plaats daarvan drukte ze iets wat op een kus leek tegen mijn oor en fluisterde daarbij dat ik bij thuiskomst mijn E-mail maar eens moest bekijken. Ze gebruikte niet het woord bekijken of openen, maar ‘ophalen’. Ik beloofde het en stak bij het afscheid mijn hand nog monter naar haar op.

Ter hoogte van Lisse stopte ik langs de kant van de weg en zocht in de inmiddels ingetreden duisternis het talud aan de overkant grondig af. Bij de lantaarnpaal vond ik in het gras een aantal borstveren van wit dons. Ik wist van wie die waren en nadat ik er twee bij me had gestoken voor de mazzel - een voor Dolores en een

voor mij - daalde ik voorzichtig verder af naar een met waterlelies goeddeels dichtgegroeide poel, die kleurloos werd verlicht door een schrale maan. Nergens was de begroeiing zo dicht of hoog dat ik hem niet zou kunnen vinden als hij er nog zou zijn.

En hij was er, vlakbij het eerste water, waarin hij nooit meer zou staan.

Hij leefde nog, zij het ternauwernood. Zijn kop lag plat in het gras en zijn snavel stond wijd open, evenals het ene oog dat ik kon zien. Zijn poten lagen als losse stokken onder hem, maar leken niet gebroken. Zijn tong hing slap naar buiten. De vleugel waarop hij lag was de slechtste, die stak verkeerd onder hem uit en was duidelijk totaal kapot. Ook zag ik een grote bloedplek op zijn borst.

Had hij hier al die tijd zo gelegen, terwijl ik met Dolores vertoefde, aan zee, in de zon..?

Ik keek om mij heen, naar het water en de lelies en het gerooide bollenveld in de verte, maar wat ik waarnam waren de dennenbomen in de duinen te Zandvoort, met de stervende reiger, veertig jaar tevoren. Daarna keek ik naar mijn handen, die nog dezelfde waren, strammer dan toen, maar nog wel geschikt om iets mee te maken, iets te schrijven of iets te strelen, als dat zich voordeed, of iets anders, als het moest, zoals nu.

Ik nam de hals van de reiger tussen mijn beide handen vast, mijn rechterhand vlak achter zijn kop, sloot mijn ogen en trok mijn vuisten met kracht uit elkaar. Daarna vouwde ik de vogel voorzichtig bijeen en legde hem in de kofferbak van mijn auto. De twee borstveren gooide ik weg.

In een suizende duisternis op weg naar huis zag ik mezelf opnieuw aan het strand van Wassenaar.

Ik dronk bier.
Tegenover mij zat een vrouw.
Zij dronk witte wijn.
Wij spraken geanimeerd.
Zij kon er niets aan doen.
Zo verdwenen wij, neerwaarts wegkantelend, uit het zicht.

Thuisgekomen begaf ik mij rechtstreeks naar mijn werkkamer en selekteerde daar in de elektronie van mijn monitor een nieuw bin-

nengekomen bericht, dat ik nog wel vluchtig las, maar daarna geheel verwijderde. Vervolgens haalde ik uit de schuur een schep en begroef de reiger, tezamen met mijn eventuele vooruitzichten aangaande Dolores, in een stille hoek van de tuin.

Nederlandse poëzie

Grens

Fred Bloemink

Alles rammelt in deze auto. Het late
polderlicht prikt fel in onze boze rug.
De afstand dwingt tot middelen als
taal op lege wegen naar het Noorden.

Onbespreekbare verte valt in het niet
bij het zien hoe een brug dichtklapt
boven een zee van verlegenheid, hoe
Ketelmeer zijn golven wil bevrijden,

zich van oevers wil ontdoen en vrijuit
dansen wil naar Urk waar kotters als
honden slapen in hun mand en samen
wachten op het uitvaren te middernacht.

Na kilometers schemering zegt zij: ik
zie de kranen achter Lemmer al. En
turend naar wat mogelijk weiland is
beginnen wij te zwijgen in het Fries.

Stremming, IJsselbrug
Bert Boekschoten

Een vogelzwerm hangt bovenstrooms,
mijn trein wacht op de brug.
Waarheen die witte vlucht ook gaat,
mijn vriend keert niet weer terug.

Het water likt het zwart basalt,
de rails zijn zilverlicht.
De vogels zoeken zich een weg,
de nacht beneemt het zicht.

Een dunne maan beschijnt het land;
ik houd mijn adem in.
Daar ruist geluid van verre aan;
een zwanenzang begint.

Wij zijn zo moe, zo stervensmoe -
toch zweven wij nog voort
en speuren naar het dode bos
waar niemand meer ons hoort.

We wachten op de dunne schreeuw,
waarmee de Ander roept.
Het sein, dat ons van vlucht ontslaat
en dat ons rusten doet.

Ik vrees het lot. Ik ken geen doel,
geen machtswoord dat ons leidt.
Ons blijft alleen wat er al was:
het spoor; de stroom; de tijd.

Twee gedichten

Leo Dooper

[Als ik door de polder fiets, springt onverwijld]

Als ik door de polder fiets, springt onverwijld
een blatend schaap op rood.
Een reiger tussen stronken boerenkool verzucht
dat water in de winter slaapt.
Een spiegel ijs bedekt een voorn die met
besmuikte lach zijn schubben poetst, antivries mengt
door het denken van de vogel.

Als ik wegwerpvlees verzamel voor ondervoede veren
brengt oranje dorpsgenoten in verlegenheid.
De bleke winterzon schijnt op ruggen van vergeten koeien,
zij spreekt het gras toe met verwarmde woorden.
Kaarslicht voor ramen driehoog achter
meet zich met een halogene lamp.

Als ik voor het stadskantoor een bruid ontmoet
champagne schenkend aan onschuldige passanten
begint de dag opnieuw.
Zij wandelt sneller dan haar voeten,
met ingehouden adem schikt zij haar borsten
in een bloemenvaas.
Terwijl een sneeuwklok uit haar kapsel groeit
springt het licht op groen.

Weerzien

Toen, ploeterend door bouwland, pas geploegd
met voren dieper dan de grond verdragen kan
de man een hand van onbekende oorsprong drukte,
voetafdrukken raapte die hij verloren waande,
huizen tegenkwam waaruit vaag licht naar buiten scheen
en hij, voorheen wonend in een vaas verwelkte
bloemen de wiekslag van een lepelaar in schaduw op
zijn arm bespeurde met slapend tussen veren de maan
die vrije dagen opgenomen had; verschoof de dag
allengs naar later uur.

Toen, waaiend boven rode cornus-albatakken, lindebomen
koelte wuifden naar het oord waar drank en borrelhap
een rouwdienst leidden, een welgedane zestiger de weg vond
naar het graf dat moest bezocht, het zwarte schaap
van een familie groette dat na een maaltijd pruimtabak
een invalidenkar met in het groentevak de kleuren
van de landstreek duwde en zag, hoe kortgerokte meisjes
geen weet van tegenspoed, ontdaan van denken, toeristen
welvoorziene etalages toonden; verscheen de dag opnieuw
in zijn geboortedorp.

Vier gedichten
Cécile Evers

Zomer

mildred anne butler r.w.s. (1858-1941)
a lady sketching in a glade

als soms een ongewone zon
de aarde splijt, de witte uren
nauwelijks te verdragen
zijn de dagen tot
lichtgewicht vervallen

het zachte schilderen met
woorden kan pas herbeginnen
met pastelkleurige lippen
onder een parasol van kant
in de grijsgroene schemer
bij een geraakt geweten

het trage klepperen van
duivenvleugels vertoont
het gelijk: het witgloeiend
geluk op de vlucht, is eerst
dan binnen handbereik

Groninger Museum

wij spraken over
de sprookjesvertellende poef
al wisten we dat
de schatkamertoren van goud
van tevoren geel was geverfd
door lakeien met zuinige monden

maar geen durfde op de stoel
van proust te gaan zitten
waarop men plaatsnemen kan
om te oordelen over
de diepte der oppervlakken,
de uitkomst van de strijd op
leven en dood met de buitenste lijnen,
de naar binnen gekeerde kracht
van het black design, de lots of dots
en de trap die naar onderen leidt

wij riepen alleen: alessandro,
speel met ons, speel met ons

nu moeten wij uit metalen
wegwerpbekers zijn naar wreedheid
zwemende schoonheidsdrank drinken,
dit koudmakend mengsel van
doodsdrift en angst met een snuifje
verwachting in het paesaggio casalingo

wie leidt ons uit het speelhol
van de kaartenkoning, wie maakt
ons los van het huis van mendini?
da dove venire dove andare
rammel niet langer aan deurknoppen vrijheid
de koffer voor de laatste reis is uitgepakt

Requiem

geluiden schilderen, passend bij
het onbesproken gedrag van wit linnen,
ze in het platte vlak plaatsen
tegen het geruststellend grijs van
de vaste vertellershouding,
ze onderbrengen in dit leven of een ander

de juiste toon treffen, klanken veranderen
in de ambrine tinten van schoolplaten,
ze in het licht zetten van vroeger glas,
traag vloeiend, nauwelijks merkbaar bewegend

hoor het kinderkoor met hem als dirigent
moeiteloos hanteert hij de toverstok,
over zijn lessenaar heen blaast hij
de dochters van roemer visscher adem in
al verroert de vis in sloot en plas geen vin
onder zijn stolp van door de tijd verglaasd water

ook hij raakt niet meer van de kaart die
zijn reisdrift verraadt, zijn verhaal is verstild
tot portret, voorgoed rust zijn mond
in de aangietkleur van het vers

Liedje van verlangen

in de groene salon vol van zomer
waar zij lang had gewalst met de dode
wiens haar de spaanse griep had doorstaan
zat zij niet langer op rozen
noch schonk zij klare wijn
in geslepen, peerkleurige glazen

zij vertrok - heel alleen liep ze
over de heuvel van zelfrijzend bakmeel
lepelblad viel haar uit de vingers
huislook verpulverde onder haar voeten
hoe beleefd ook het poetskatoen boog
om haar te begroeten

ik zag haar gaan tot zij verdween
in de donkere mond van het monster
in de buik van het lange duister
haar blik haast ondraaglijk helder
van een wit dat het vlees doet verschroeien,
het gerecht in de oven verbrandt

ik, weerloos achtergebleven,
heb de aangeslagen avond gevraagd,
het in de was gezette,
volvette donker, mij met
walnotenbruin te beschutten nu
haar terugkomst steeds schijnt vertraagd

Tussentijd
Kees Hermis

In antwoord op de malle dood
het daglicht omgekeerd in huis
jaren geleefde tijd als capuchon
over mijn hoofd

daarvan de warmte vastgesteld
de stroom die niet bevriezen kan

van hieruit boodschappen gedaan
zaaigoed voor in de tuin
de kamer opnieuw ingericht
voor onverwachte gasten

gecopuleerd, daarna een brief
aan morgen geschreven, enkele betalingen
verricht

nagedacht over leven, lief
dit en het volgende gedicht

Twee gedichten
Hans Hoenselaars

Babel

Wij hadden het gewoon niet over goden.
Maar toen ze vroeg wie of het was
die met die doornenkroon uit Bethlehem
ging het er toch van komen. Ik vertelde

van de jaarkring van de grote feesten
droef en blij. Dat het laatste tegelijk
het eerste was. Waar het begon
en waar de cirkel rond zou zijn.

Van het ei waar wij op kwamen
dat volgens mij dan niet noodzakelijk
van kippen kwam heb ik gezegd
hoe het mogelijk door hoge handen

(ongezien) in gras was neergelegd.
Van de vader: dat hij zijn zoon verlaten
had nadat die was gevangen op een witte
donderdag in maart en gehangen

op de vrijdag die voor goed doorgaat.
Voor in de boom knipt ze een paasei
met daarop de stal geplakt, onder
de sneeuw als bij het laatste avondmaal.

Groot Engelenburg
Brummen

Het is nog altijd even ver van de poort
tot aan de brug. Van de brug tot
het bordes bleef het gazon zo groen als toen

de zonnewijzer met het onbetreden gras
rondom, naakte engelen van steen
en pleisterwerk schoner nog dan schapen.

Hier valt Cherubino uit het raam. *Wald*
zijn deze bomen waaraan een fraaie
Fragonard schommelend tevoorschijn

pleegt te komen. Zeg: *mistress*, en ik
hoor de klink van het prieeltje onopvallend
vallen op de hoogte van mijn oor.

Dan is het bootje in de slotgracht vrij
en draaf ik klakkend van het theehuis
naar de steiger bij de paardenstallen.

Met twee minuten roei ik op een eiland
aan waar ik de afgelopen oorlog
in een bunker vunzig opgerakeld vind:

rats van lege blikken bonen en benzine.
Het verbogen kruis. Roestig zand. Urine.
Weet ik niet hoe diep ik bomen moet

door rotte dotters, kroos en zwarte blaren
met de laatste spaan panisch naar het witte
huis terug. Het is nog altijd even ver -

Strijk en zet
Francie van den Hurk

Ze perst zijn nek,
blaast hete stoom
het bovenste knoopsgat in;
de bout sist maximaal.

Ze legt gewicht in zijn oksels,
boven de plank broeit
een melange van gewassen zweet,
leugens en hitsige smoezen.

Ze glijdt van zijn buik
langs draden zonder knoop,
over vlees en volle darmen,
plet breeduit zijn krampen.

Ze strijkt zijn schouders
achter de ellebogen
- zijn gekreukte imago glad -
en hangt hem in de kast.

Ze trekt haar jurk uit,
vouwt zich zelf
open, stijft haar minnaar
en bevochtigt de lakens.

Wegrat

Henk van Kerkwijk

Hij was al dood toen ik hem
voor het eerst ontmoette. Gekraakt door
een Goodyear Grand Prix-S, die zijn zwaar
stippelprofiel als een braille-handtekening
op de gespreide ingewanden had achtergelaten.

Bloed was merkwaardig slecht vertegen-
woordigd. Alsof het rood zich een wit voetje
bij het grintig asfalt had gehaald. Ogen open,
tong uitgestoken, bont in flarden, maar een
blauwe gloed lichtte op van al het gescheurd
orgaanmembraan. Dat inpakfolie van het lijf.

Hem elke dag op mijn fiets passerend,
- en altijd remde ik zonder ooit te stoppen -
zag ik hem traag zijn glans
verliezen. Een introvert
die zich in het wegdek terugtrok.

Nu hebben ze, nog geen vijftig meter
er vanaf, een communicatietoren gebouwd,
met rond de top een ring van schotels, die als
rattenoren naar antwoorden uit de hemel
luisteren. Een gebouw, waarlijk, te zijner
nagedachtenis. Zijn monument.

Drie gedichten
L.F. Rosen

Lichtende nachtwolken*

Soms op zomeravonden verschijnen
zij aan de rand van ons
blikveld, op tachtig kilometer hoogte,
ijl als zeventiende-eeuwse zakdoeken,
ondoorgrondelijk als de gedragscodes
van een verdwenen hofcultuur.

Maar het hemelse zweet
waarvan zij zijn gemaakt,
bereikt ons niet. Onze stemmen
horen zij niet. Onze grond
bevochtigen zij niet. (Zij
hebben de zwaarte overwonnen.)
Onze gedachten willen zij
niet. (Zo onbezonnen zijn zij
niet.) Een kloppend hart
hebben zij niet. En ze gaan
te hoog voor onze kanonnen.

* *Een bestaand meteorologisch fenomeen. Het zijn ijle, lichtgevende wolken die hoofdzakelijk gevormd worden door stofdeeltjes die zich op zeer grote hoogte bevinden. (Noot van de dichter)*

De nieuwe tijd

De binnenruimten gaan weer open
op het einde van het jaar.
Kamer na kamer. Als balzalen
staan zij te pronken. Tot diep
in het huis gaan de lampen aan.
Muziek neemt de plaats van wekkers in.
Een wereld van kussens en haardkleedjes
sijpelt langzaam de huiskamers
in. En alle opgespaarde, vuurvergulde
dagen worden in een keer
opgemaakt... Het feest begint.

Buiten steekt een eenzame archeoloog
zijn schop in de levende, zwarte klei.
Worteldraden verschijnen als de onderkant
van een toupet. Grondwater hecht zich
onder aan zijn schop, terwijl hij schraapt en
wroet en onder elke laag de Romeinen
bevroedt. Scherven, nog rood van hun nagloed,
steken uit de grond als de pantserplaten
van een kleine saurië. Een voor een
trekt hij ze op het droge. Naast zijn
schop rekt een dikke worm zich uit
als een Duitser die de branding nadert:
De centrale haard van de Romeinse villa
kan nu niet ver meer zijn... Eeuwenoud
feestgedruis komt hem tegemoet.

Celgeschriften

Celgeschriften waarin ik las: Schrijf
alsof je in een dodencel zit...

Laat elk woord dan nuchter zijn,
nuchter als je was vlak na de daad.
Als de ijswind die door de tralies
naar binnen, en weer naar buiten blaast...

Buiten is er het gemodder
van mensen in de poedersneeuw...

Elk zet een tralievenster neer
voor de ander, in een eindeloze reeks...

Ook hierbinnen heersen eindeloze
getallen. Elk van ons is de middelste
van 2 andere, rusteloze getallen...

Het is als in een angstig scheepskonvooi
midden op de Atlantische Oceaan, winter '43:
Onder de waterspiegel zijn er grote en
geheime bewegingen gaande en de scheepsrompen
waren nog nooit zo kwetsbaar...

Het zijn de dagen die wrikken aan je plaats...

Met het verstrijken van de tijd
zal een teken zichtbaar worden:
Een datum die zijn periscoop
boven de golven uitsteekt...

Losgeraakt
Thom Schrijer

Het huis is nog van klei en dichtbij alle
uitgevoerde plannen. Verweerde mannen
drinken van het bier en hier en daar begint
het al te drogen.

Het neemt in één vermetel uur de ruimte
tot zich als begin van leven en weet de
eerste adem op het waaien van de eerste
tocht.

Het kent alleen nog bouwverhalen en ziet
de wereld nog door sluiers bouwstof op de
ruiten,

maar losgeraakt van zijn bestek en schalen
staat het vandaag als één op één tegen zijn
eigen straatbeeld aan.

Twee gedichten
Jaap Tempelman

Jaargetijden

Mag ik het oker van je windjek lenen
in de herfst van mei? nu vrucht zich zet
vliegt voorjaar ons voorbij, het sterft zo erg
dat huiverend sneeuw het maaiveld overdekt

Een zomer vol van najaar bloeit vanmorgen
voor het laatst, een noordenwind staat pal
en maakt misbaar, ik kijk al achterom,
de winter wordt het langst bewaard

De sneeuw springt bij je voeten op en stuift
rondom, ik veeg de vlokken van mijn wang
en sta verstomd, je windjek bolt, je holt
met blad en bloesem over dit papier

Bijna zomer

Mei is het sterfelijkst, nergens
in het jaar daalt zoveel nacht
in bloesems overdag, niets duurt
dan uren zonder wind vandaag,
's avonds fluiten de vogels zachter

Een ogenblik als dit verliest
zich in de herinnering, de geur
van morgens, elke dag begint
het licht zijn laatste jaargetij,
's nachts gaan de bloemen dicht

Op de grens van november kleuren
de kroegen bruin, maar deze mei
blijft met lege handen achter,
geen wijn, noch varken krijsend
naar de slacht, buitenshuis

snellen schaduwen de zomer
tegemoet, diep in de middag
wankelt een oud man, de zon
in zijn rug werpt zijn silhouet
voor zich uit onder de trein

De dame met de hermelijn
Mieke Tillema

Verf ben je, hermelijn dragende
sfinx, verf van Da Vinci.

Hij verft je
in de zon van Milaan
tot eeuwige sneeuwkoningin.
De streng, zwart, om je lange nek,
het haar zo strak, geen oor
te zien dan dat van hermelijn,
je hand niet bang voor klauwen,
je ogen wijs, voorzichtig
krult je mond tot net geen lach.

Onaantastbaar voor iedereen
was je het lief van Sforza, de Moor
genaamd, bij wie je paste als dag
bij nacht.

Waarom verhuisde je
naar de kou van Polen?

In Krakau stamp ik sneeuw
van mijn zolen, zoek de warmte
van een donker café.

Een meisje speelt ontroerend
onhandig Chopin. De ober
schenkt te zoete wijn, brengt brood,
wijst het Museum.

Ik zie je aan de wand:

Je bent van Sforza, van Da Vinci,
van alle andere bezoekers,
van verf.

Twee gedichten
Lou Vleugelhof

Oeverloos

Aan de overkant onzichtbaar land,
elke morgen geboren uit mist,
een denkbare schaduw die verschuift,
een woord tussen gedachtenstreepjes.

Ik zou een brug willen bouwen,
niet om over te gaan, maar om het bouwen
van spanten en peilers en spanning
en om er onderdoor te varen,
oeverloos tussen de oevers te blijven,
in de verste verte geen licht,
alleen een brug die hangt in de mist.

Mijn kleine drenkplaats

De navel van de aarde,
een kleine drenkplaats in mijn achtertuin.
Merels en mussen reinigen er hun veren
en strooien smaragden over hun staartpen
en vleugels. Als wasvrouwen aan de waterbron
staan ze het lopende nieuws toe te lichten.

Soms verdringen ze elkaar en kwetteren
onzin en roddel in elkaars veren,
pikken elkaar bijna het licht uit de ogen,
maar later staan ze weer parelend
zich te verzoenen in de navel
van de aarde, mijn kleine drenkplaats.

Light Verse

Twee gedichten

Tom Bezemer

Maandag

Hij lachte als hij werd gepest
Het kon hem kennelijk niks schelen:
Hij daar alleen, zij met zovelen
Nooit een verwijt, nooit een protest

Ze zeiden: Hij vindt alles best
Bedachten, om hun spel te spelen
De meest verfijnde rituelen
Zo werd hun treiterdorst gelest.

Op maandag stond op 't roosterbord:
De lessen Engels zijn vervallen
Ze juichten, riepen met z'n allen:
Meneer De Bruin is ingestort

Wat jammer, zongen zij in koor
De grap van dinsdag gaat niet door

Ter zake

Heeft hoofdzaak met tonsuur te maken?
Staat u soms nog die bijzaak bij?
Of denkt u bij een gang van zaken
Prompt aan een winkelgalerij?

Een groentenzaak om sla te kopen
Sigarenzaken voor de paf
Maar moet ik naar een strafzaak lopen
Voor pakjes zware of lichte straf?

Moet hoofdoorzaken ons bekoren
Als pleonastisch fenomeen?
Want wie verwacht er ook nog oren
Aan borst of buik, aan bil of been?

Een moordzaak: Grandioze rechtspraak
Die niet veel zaaks is, after all?
Zit het in elke echte rechtszaak
Links van de rechter niet zo vol?

Een erezaak: om op te bogen?
Een bankzaak: zet de dief een kraak?
Een zaakwaarnemer: argusogen?
Mijn ex: een uitgemaakte zaak?

Eén ding is zeker: onomwonden
Erken ik eerlijk mijn gebrek
Om met een halszaak af te ronden:
Ik klets wel vaker uit mijn nek.

Heimwee

Hendrik Jan Bosman

Mexico, Mexico, land van mijn dromen
Als de gitaren gaan spelen (Olé!)
Reikhals ik hunkerend naar jouw fiesta

Yoghurt en spruitjeslucht zijn daar passé
Schaamteloos rijmt daar fiesta op rumba
Eventjes ben je mijn aards paradijs

Ravenzwart haar onderbreekt mijn siesta
Valt langs je slapen. Ik raak van de wijs:
Ay zangeres toch, je bent me ontkomen

Eeuwig verloren je passie, je faam
Snikkende spel ik je niet-zijnde naam

Twee gedichten

Gé van den Bovenkamp

Under the Volcano

Toch eerst maar eventjes wat zout genomen.
En vers citroensap. Lang genoeg gewacht:
'**Q**uatro coyotes,' eis ik! Laat maar komen!
Uitstekend merk... of ga ik nú al dromen?
Ik zie geen vier honden, ik zie er acht.

Lief dienstertje, is dit m'n eerste fles?
Al die getallen toch... Zegt ze nou zes?

Hoofdzaak

Je zag hem niet bij Maya of Azteek,
pas onder Villa zijn ze opgedoken.
Mij laat hij echter zelden in de steek.

Wil ik een zwarte cigarillo roken,
en loeit de hete Sierra Madre-wind,
dan zijn z'n kwaliteiten onweersproken.

'Is het van hem of van zijn beste vrind?
Boven die snor viel niets te constateren,'
denkt Concha bij de aanblik van haar kind.

Onmisbaar is hij, durf ik te beweren,
als je geen glazen hebt en toch veel bier.
Je hoeft hem dan alleen maar om te keren.

Nooit treft mij drek van condor, raaf of gier!
Van mijn sombrero heb ik veel plezier.

Mexicaans worstelen
Frits Criens

De makke van een woord als Mexico
Is dat je er zo lastig op kunt rijmen
Met: Ko, het leek of jouw selectie zo
Was weggeplukt van een confectieshow,
Heb ik bij Adriaanse wat te lijmen

Ik kan nog beter bij mijn vrouw gaan slijmen:
Jij geeft mijn liefde een injectie, o
Romantisch, lekker ding, ik ga bezwijmen
Ik voel de hartstocht door mijn lichaam vlijmen
Dat wollen nachthemd staat je sexy, To

In plaats van ongerijmdheid uit te slaan
Lijkt het me wijs naar Mexico te gaan!

Hoer

Koos Dijksterhuis

Abdoellah komt naar Nederland gevlogen
(Gevlucht is hij voor 't krijgsgeweld in Soedan)
Douane, IND, wat een gedoe man
Gewikt wordt hij en eindeloos gewogen

Anita heeft een woning op de Goeman
Borgesius, een straat in Zevenhoven
Ze woont alleen daar en komt zelden boven
Omdat ze met beneden ruimschoots toe kan

Anita moet zo'n zwarte bovenbuurman
Voor poen en passie binnen zien te halen
Daar vangt ze vast belastingvrije huur van

Abdoellah kan die hoer vast nooit betalen
Gelukkig wordt hij daar niet overstuur van
Hij kan nog altijd hoersoebsidie halen

Twee gedichten
Quirien van Haelen

Recept

De zon komt op, de kroeg sloot juist haar deuren
Ik ben in Mexico; het gaat gebeuren
Daar lig ik, naast mijn meisje in het zand
Ik heb een fles tequila in mijn hand
Ook zij heeft dorst en ze begint te zeuren

Ze ziet echt niets in zuivere likeuren
Maar met mijn mix weet ik haar op te fleuren
Het werkt perfect, zo'n sunrise* op het strand!
(*De zon komt op)

(Mijn tip: tequila, verse jus, en speuren
Naar grote rode bloemen die zoet geuren
Pak eerst een lepel, plet ze in uw hand
En schenk het sap nu langs de bolle kant
De bodem van de drank zal nu verkleuren:
De zon komt op)

Mexico...

‘Nu zit ik bij de Mexicaanse grens’
Ik schreeuwde het die dag van alle daken
Een huis in Mexico, dat was mijn wens
Ik dacht dat niemand me nog iets kon maken

Ik schreeuwde het die dag van alle daken:
‘Het was een zeer geslaagde overval
Ik dacht dat niemand me nog iets kon maken
Toen slipte ik, er klonk een doffe knal

Het was een zeer geslaagde overval
De Texas State Police bleek stukken trager!
Toen slipte ik, er klonk een doffe knal
Viel ik in handen van een premiejager?

De Texas State Police bleek stukken trager!
Toen ik mijn pick-up in een cactus reed
Viel ik in handen van een premiejager
Ik bood hem geld. Maar niks, hij lachte wreed

Toen ik mijn pick-up in een cactus reed.
Ik sprak de rechter van mijn groot verlangen
Ik bood hem geld. Maar niks, hij lachte wreed
Ik kromp ineen en zag mezelf al hangen

Ik sprak de rechter van mijn groot verlangen
Een huis in Mexico, dat was mijn wens
Ik kromp ineen en zag mezelf al hangen
Nu zit ik... bij de Mexicaanse grens

Vier gedichten
Kees Jiskoot

Maagd boven Maagd

Playa del Carmen, 1999

Ik vroeg aan Jan, die al een tijd
vanuit Campeche reizen leidt,
hoe hij het telkens weer presteert
dat elk tevreden huiswaarts keert.

Want steevast bergt zo'n bus een vent
die zeikt en zeurt en pestilent
de rest besmet, en ik, nog groen,
wou weten wat je dan moest doen.

‘Roep, bij gedonder in de groep,
de Maagd aan, die van Guadalupe,
en pas bij openlijk verzet
die andere, uit Nazareth.

Dan heb je heel de Ruta Maya
geen kind meer aan dat vee tot Playa.’

Groepsvorming

Oaxaca, 1999

De chauffeur, vol zoete wijn,
kon, zei hij, de weg wel dromen.
Deed dat ook. Wij allen zijn
in een meters diep ravijn
nader tot elkaar gekomen.

Brief uit Malcolm Lowry's Cuernavaca

februari 1999

't Krioelt hier onder de vulkanen
van vol- en halfbloedindianen,
mestiezen dus, en van Germanen
en Spanjaards, en van zelfvoldane,
doorvoede Noord-Amerikanen
(die zich hier God de Vader wanen).

Ik zag de laatste Mohikanen:
zij zijn geboren kleptomanen
en talen niet naar Melkert-banen,
maar rollen zakken in de lanen
bij vreemden, die als vette hanen
terrassen zoeken om te kanen.

Ook ik droeg bij aan hun bestaan en
bleef platzak achter, onder tranen.

Wenken voor u en uw gezin

Vóór uw vertrek naar Mexico,
wat waardevolle tips en zo.

Ga goedgevaccineerd erheen.
Verplicht? Dat niet. Gewenst alleen

zijn hepatitis-A (geen -B),
plus drie injecties DTP.

Te vaak strandt, door malaria,
een reis in mortuaria...

Dus voert uw trip naar Yucatán,
in tropisch Mexico, slik dan

vóór, tijdens, tot een maand erna,
hondstrouw uw profylactica.

Drink nimmer water uit de kraan,
indien u hecht aan uw bestaan,

maar mineraal-, of bier, of wijn,
die vrij van ziektekiemen zijn.

Vermijd gedurende uw reis
rauw vlees, garnalen, sla en ijs,

alsook een openbare plee,
op straffe van, eh, diarree.

Klim nooit een piramide op,
dat kostte velen al de kop:

de hitte drukt, de lucht is ijl,
de top ligt hoog, de trap is steil.

Het stuit misschien op onbegrip,
maar... vóór een tip behoort een tip.

Een doktershand is gauw gevuld.
Stort elk van u voor dit consult

me dertig euro's (zestig piek),
dan ga ik door met mijn rubriek.

Twee gedichten
Drs. P

['t Is drukbezocht en rijk aan romantiek]

't Is drukbezocht en rijk aan romantiek
In een toeristisch onbelangrijk deel
Van Mexico D.F. (de stad) gelegen -

De Plaza Garibaldi; cultureel
Heeft die attractie nooit een prijs gekregen
Wel is er in cafés een ruime keus

En stellig kom je er mariachi's tegen:
Dynamisch - smachtend - altijd melodieus
Weerklinkt hun graag gehoorde volksmuziek

Ook heeft men in de avondlijke sfeer
Gelegenheid tot sexueel verkeer

Onlangs vernomen van 't tv-journaal:

Onlangs vernomen van 't tv-journaal:
De Nederlandse bridgers stellen voor
Iets toe te voegen aan de Winterspelen -

Te weten, bridge. Heel goed bekeken, hoor!
Dit zal aanzienlijk in de opbrengst schelen
En binnenshuis betekent: niet zo koud

Voorts merkbaar minder breuk van lichaamsdelen
Wat van belang is voor het lijfsbehoud
Zo dienen wij 't Olympisch ideaal

(Dan is er nog de prachtsport domino
Een bridger leert dat in een maand of zo)

Twee gedichten

Patty Scholten

Restaurant Museum voor Schone Kunsten, Brussel

Men komt er via een hardstenen trapje:
toeristen met een trui los omgeslagen
en heren die een pak met stropdas dragen.
Een vrouw - alleen als ik - nipt van een sapje.

Men lest beschaafd de dorst en vult de magen.
Vier vrouwen nemen babbelend een hapje
van hun salades, lachen om een grapje,
brengen hun dienblad naar de afruimwagen.

Ik wou wel in die koele hoofden kijken.
Heeft dan geen beeld hun hart in vlam gezet?
Waar is de wilde vreugde om Van Eyck en

de opwinding om Ensor, Giacometti?
Slechts één man vouwt de handen in gebed.
Maar hij dankt niet voor Bruegel. Voor spaghetti.

Ton Koopman dirigeert

Hij plukt de noten, meet ze met zijn handen,
Gods eigen tuinkabouter. Elke dag
is hij de zwartgerokte knecht van Bach,
dient hem met passie en met offeranden.

Hij buigt en strekt met fladderende panden,
wijst dat het tempo nog wat sneller mag.
Lichtvoetig als een zachte zomerdag
wordt de cantate, suite, sarabande.

Een kuikenkoor spert snavels op de maat.
Hij voert ze mollen en ze groeien uit
tot leeuweriken die hij schallen laat.

Heer Koopman, blijf zo spelen alstublieft.
Ik zweef, voel rillingen over mijn huid.
Maar ben ik nu op Bach of u verliefd?

Hoe de Zangeres Zonder Naam Mexico redde

Peter van den Tillaart

Dreigende armoede!
Derving van inkomsten.
Mexico's voortbestaan
stond op de tocht.

Immers, de parel van
Midden-Amerika
werd door toeristen
nog amper bezocht

*

Daverend kassucces!
Diva zong ‘Mexico’.
Wereldwijd vond men
haar single briljant.

Onder impuls van dit
propagandistische
loflied ontdekten
miljoenen het land.

*

Drastische ommekeer!
Dankbare inwoners.
Mexico blijkt de problemen
de baas.

Mary, de ster van de
amusementsmuziek,
wordt nu aanbeden als
Santa Servaes.

Essay

Van *boom* tot *crack*: het Mexicaanse verhaal

Hub. Hermans

Het schrijven van een artikeltje over het eigentijdse Mexicaanse verhaal lijkt eenvoudig, maar dat is het niet. Ook weer niet moeilijker dan een essay over eigentijdse Nederlandse of Marokkaanse verhalen, bijvoorbeeld, want ook dat is literatuur met bepaalde kenmerken en daar zou dus iets over te zeggen moeten zijn. Maar in geen geval is het eenvoudig, want tegenwoordig lijkt alles dermate op elkaar, dat alleen al de bestaansgrond van deze of gene literatuur problemen oproept. Met andere woorden, wat houdt een impliciet opgelegde afbakening in taal, topografie en tijd eigenlijk in?

Als we ons oriënteren op Mexico, valt het met de taal nog wel mee. We houden geen rekening met de talloze Indiaanse talen, en beperken ons tot de Spaanstalige teksten. Moeilijker wordt het wanneer we topografische grenzen aan gaan brengen. Natuurlijk kunnen we ons beperken tot de door Mexicanen geschreven literatuur, en eventueel kunnen we er ook in het buitenland geboren, maar in Mexico woonachtige auteurs bij betrekken. Maar een kenmerk van de Mexicaanse literatuur is tevens dat zij zich, zeker vanaf de *boom*, in de eerste plaats manifesteerde als Latijns-Amerikaanse literatuur. Mexicaanse auteurs als Juan Rulfo, Octavio Paz, Jorge Ibargüengoita, Juan José Arreola en Carlos Fuentes behoren tot een hele rij Latijns-Amerikaanse topauteurs die tussen ongeveer 1950 en 1975 hun belangrijkste werk publiceerden, en die literatuur daarmee in één klap tot wereldliteratuur maakten. Vanaf 1975 ongeveer 1990 is er sprake van een wat kleinere explosie van talent, de zogenaamde *post-boom*, waarbij opnieuw een aantal Mexicanen betrokken waren (Fernando del Paso, José Emilio Pacheco, Salvador Elizondo, Juan García Ponce en Sergio Pitol bijvoorbeeld). Het betreft hier auteurs die internationaal (nog) wat minder naam maakten, maar des te meer in Mexico zelf. Paradoxaal genoeg gaat het om schrijvers die qua woordgebruik en thematiek nog wel ‘Mexicaans’ zijn, maar die tegelijkertijd de postmoderne sporen van een sterk ‘geglobaliseerde’ literatuur met zich meedragen. Voor hen allen is het zeer de vraag of zij zich in de eerste plaats auteur van de Mexicaanse, Latijns-Amerikaanse of

‘mondiale’ literatuur moeten voelen. Maar erger nog dan die topografische afbakening, die tegelijkertijd ook allerlei sociaal-culturele implicaties heeft, is de temporele afbakening. Bijna automatisch kom je terecht in oeverloze discussies over het bestaan van opeenvolgende stijlen en stromingen, van groepen en generaties die bepaalde gemeenschappelijke kenmerken zouden moeten vertonen, maar waarbij uiteindelijk slechts één criterium stand weet te houden, namelijk dat van de leeftijd. Indelingen in dit soort groepen, stromingen of generaties mogen dan nuttig zijn voor wie houdt van orde en overzicht, maar ze doen vaak geen recht aan de werkelijkheid. Zo behoort een auteur als Fuentes tot de zogenaamde *boom*, maar vertoont hij in zijn latere werk ook de ‘kenmerken’ van de *post-boom* en zelfs die van nog weer jongere ‘generaties’. Als je, bijvoorbeeld, zou spreken over de literatuur van de jaren negentig in Mexico, dan zou de rijpe *boom*-auteur Carlos Fuentes (1928) even goed behandeld moeten worden als de *post-boom*-auteur José Emilio Pacheco (1939), de latere bestsellerauteur Laura Esquivel (1949) of de *crack*-auteur Jorge Volpi (1968). En het liefst naast elkaar. Maar dat is misschien wel weer wat erg verwarrend.

Laten we er dus maar voor kiezen om enige ordening aan te brengen. Dat lijkt met enige tegenzin gezegd, alsof er geen ontwikkeling te ontdekken zou zijn in de jongere Mexicaanse verhaalkunst. Gelukkig is dat wel zo, zij het dat daarbij de nodige slagen om de arm gemaakt dienen te worden. De mij toegemeten ruimte werkt hier bovendien in mijn voordeel, want iedereen zal begrijpen dat je in een luttel aantal bladzijden slechts grote lijnen kunt trekken, niet iedereen kunt noemen, en dus wat moet generaliseren. Om daar dan maar meteen mee te beginnen: een van de eerste dingen die opvallen in de Mexicaanse literatuur is dat, anders dan in veel andere landen, schrijvers het korte verhaal niet slechts zien als een opstapje naar werk van de langere adem, het echte boek, de roman. Op het fundament van de grote twintigste-eeuwse verhalenvertellers als Rulfo, Fuentes, Monterroso en Arreola zien talloze jongere auteurs het korte verhaal als een serieus, zelfstandig genre, dat zij vaak blijven beoefenen naast de roman en/of andere genres. De diverse culturele tijdschriften en de bijlagen van kranten schenken veel aandacht aan het korte verhaal, en ook de uitgevers zien brood in de publicatie van verhalenbundels. Bijna alle hier behandelde auteurs genieten dan ook tevens bekendheid als romanciers.

Wanneer we ons concentreren op het hedendaagse korte verhaal in Mexico, dan kunnen we in ieder geval voorbijgaan aan een classificatie in termen van *boom* en *post-boom*. Daar doet men in Mexico niet zo aan, en het zou ook erg versluierend werken. Ook kunnen we een belangrijke ontwikkeling achter ons laten die de Mexicaanse literatuur van de eerste helft van de twintigste eeuw, en ook nog wel van de tweede eeuwhelft kenmerkte, namelijk de literatuur geïnspireerd op de Mexicaanse Revolutie (1910-1917). Deze literatuur is van een ongelooflijke rijkdom, en omvat het brede spectrum van autobiografische, journalistieke en sociaal-realistische teksten tot psychologische of filosofische beschouwingen over het begrip macht en de doorwerking daarvan in personages. De stroming is nog steeds niet opgedroogd, maar kan, wanneer wij de Mexicaanse literatuur van de laatste dertig jaar overzien, niet langer als echt kenmerkend worden beschouwd.

Een politieke gebeurtenis die weliswaar een minder grote impact op het leven in Mexico heeft gehad dan de Mexicaanse Revolutie, maar die niettemin in de eigentijdse literatuur nog steeds doorwerkt, is Tlatelolco 1968. Het steeds groeiende studentenverzet tegen de autoritaire en centralistische machtspolitiek van de PRI, de Mexicaanse eenheidspartij, leidde tot bloedige confrontaties met leger en politie, met als hoogtepunt de slachting op de *Plaza Nonoalco Tlatelolco* op 2 oktober 1968. Het studentenverzet, breed gesteund door arbeiders en intellectuelen, droeg het karakter van het internationale studentenprotest van die jaren, maar was in Mexico meer concreet ingegeven door een protest tegen de geldverspillende organisatie van de Olympische Spelen in een land met gebrek aan alles. De bloedige veldslag, waarbij naar schatting 300 à 400 studenten de dood vonden, heeft niet tot politieke hervormingen geleid, en veel historici hechtten dan ook weinig belang aan het studentenverzet, maar veel schrijvers en intellectuelen dachten daar anders over. Voor hen is de *Plaza de Tlatelolco*, ook wel de *Plaza de las Tres Culturas* genoemd (refererend aan de aanwezigheid van monumentale gebouwen van de Azteekse, de koloniale en de moderne tijd) een heuse *lieu de mémoire* geworden, een teken van verscheurdheid en blijvend verzet. In de inleiding tot zijn bekende bloemlezing van Mexicaanse verhalen *Lo fugitivo permanece* (Het vluchtige blijft) uit 1989 zegt de schrijver-journalist Carlos Monsiváis:

> Zonder het nu te willen bestempelen tot ‘wonderjaar’ wil ik 1968 toch beschouwen als een historische, maatschappelijke en culturele breuk. Volgens de criteria van de macht staat het mislukken van de studentenbeweging onomstotelijk vast: zus en zoveel doden, zoveel gevangenen, zoveel frustraties en geen enkele eis ingewilligd. Maar het is juist de verbetenheid die de enorme kwetsbaarheid van het autoritaire systeem blootlegt. De droom van de brave burger van ‘een stabiliserende ontwikkeling’ begint scheuren te vertonen; de democratische redeneertrant begint in het hele land door te dringen; de theorie van de *Nationale Eenheid* (volgens dewelke *het Mexicaanse* een immanente ideologie is, en een politieke verworvenheid van de Staat) is niet langer op het land van toepassing. In plaats van een eeuwige verzoening van klassen, komt het beeld op van een Staat en van een maatschappij die onverschillig staan tegenover maatschappelijke onrechtvaardigheid, en die zich voor altijd willen wettigen door de stabiliteit.

Monsiváis, die het ‘New Journalism’ introduceerde in Mexico, gaat hier fors tekeer, en probeert aan te tonen dat het jaar 1968 inderdaad een absoluut keerpunt betekende in het denken van veel Mexicanen. In tegenstelling tot wat je zou kunnen verwachten werden de gebeurtenissen van 1968, anders dan die van de Revolutie, geen hoofdthema van romans en verhalen. Natuurlijk, er verschenen begin jaren zeventig reportageachtige romans van Carlos Monsiváis zelf (*Días de guardar*), van Elena Poniatowska (*La noche de Tlatelolco*) of van Luis González de Alba (*Los días y los años*) maar ‘échte’ romans waren er niet bij. Paco Ignacio Taibo II doet, in een boekje getiteld *68*, dat in 1991 verscheen, een poging om uit te leggen waarom ook hij er nooit in slaagde om zijn vele aantekeningen te verwerken tot een echte roman. Voor zijn generatie waren de gebeurtenissen té echt, te ingrijpend om daarin ‘andere’ personages te kunnen laten optreden. Er zouden dan ook genoeg romans en verhalen verschijnen waarin 1968 een belangrijke rol speelde, zoals de tweedelige C*rónica de la intervención* (1982) van de apolitieke schrijver Juan García Ponce, of het ook in het Nederlands vertaalde *Palinuro de México* (1977) van Fernando del Paso, maar tot nu toe is er bij mijn weten nog geen getuige van de gebeurtenissen in geslaagd 1968 tot hoofdthema van een echte roman te maken.

De nieuwe literatuur, die rond 1970 opkomt, kijkt bovendien op een andere manier naar de werkelijkheid dan tot op dat moment het geval was geweest. In die jaren werd gesproken van een volledig nieuwe literatuur, die van de *Onda*. 'Onda' betekent letterlijk golf, maar *la Onda* betekende veel meer dan dat. Het woord stond voor alles wat hip, of wat 'in' was. Min of meer samenvallend met de eerder genoemde overgang van *boom* naar *post-boom* zien we dat de literatuur wat minder experimenteel, wat minder utopisch en wat minder pretentieus van karakter wordt. De auteurs die aanvankelijk het gezicht van *la Onda* bepaalden, José Agustin en Gustavo Sainz, openden midden jaren zestig de vensters naar de wereld, maar paradoxaal genoeg ook naar het innerlijk. Voor het eerst kregen zij in hun literatuur oog voor de muziek, de taal en het lichaam zoals die toen door de jongeren van hun leeftijd ervaren werden. Hun romans, *La tumba* (1964) en *De perfil* (1966) van Agustín en *Gazapo* (1965) van Sainz, werden onder leeftijdgenoten ware cultboeken. Zij speelden met verschillende taalregisters, van bargoens tot intellectuele woordgrappen, van politieke redevoeringen tot filosofische betogen, en van stadsjongerentaal tot Engelstalige popteksten, waarbij zij bewust de wereld van de lagere en marginale culturen vermengden met de officiële, zogenaamd hogere culturen. De realistische wereld van de grote stad (Mexico DF), het straatrumoer, de harde werkelijkheid van drugs, seks, rock en roll drongen voor het eerst door in de romanwereld, maar dan vermengd met een aanstekelijke vorm van experiment. Voor het eerst leek Mexico-stad (de kloof met het platteland was groter dan ooit) aan te sluiten bij wat er gebeurde in Londen, Parijs en New York. En ook al zou het poptijdschrift *Piedra rodante* (rollende steen!) verboden worden, evenals talloze rockconcerten, dankzij *la Onda* bestond er nu een nieuwe cultuur van pop en massamedia. In ieder geval op papier. Veel jongeren identificeerden zich daarmee. Onder critici was er natuurlijk nogal wat weerstand tegen de 'subversieve' beweging van *la Onda*, en de kortstondige invloed ervan moet ook zeker niet overschat worden, maar er waren veel schrijvers, zoals Elena Poniatowska, René Avilés Fabila of Armando Ramírez, die in het voetspoor van Agustín en Sainz traden, en daarmee de weg effenden voor een nieuwe tegencultuur die het doen en denken in Mexico uiteindelijk ingrijpend zou wijzigen.

De nationale en internationale gebeurtenissen rond 1968 zouden mede dankzij het baanbrekende werk van *la Onda* inderdaad een

keerpunt betekenen voor de Mexicaanse literatuur. Monsiváis wees eerder al op de scheuren die het door de PRI eenzijdig afgesloten stabiliteitspact met de bevolking begon te vertonen. De jaren die volgden, waren jaren van verwarring, waarin de roep om democratisering steeds luider werd en waarin zich langzamerhand een driepartijensysteem begon af te tekenen. Het lijkt wel alsof de literatuur een soort afspiegeling vormde van de chaos en verdeeldheid waaraan de gemiddelde Mexicaan ten prooi was gevallen. In de literatuur zal de politiek een belangrijke rol gaan spelen, reden ook waarom schrijvers en tijdschriften regelmatig met de censuur in aanraking komen. Maar anders dan in de jaren zestig, is het politieke element niet langer bloedserieus, veeleer cynisch of ironisch. Ook 'oudere' schrijvers als Fuentes of Del Paso passen zich aan deze nieuwe ontwikkelingen aan, of lopen daarbij zelfs voorop. Via de politiek en de reflectie op het functioneren van macht, en de rol daarbij van de schrijver, verschuift het accent in de literatuur van de jaren zeventig en tachtig steeds meer naar een reflectie op het schrijven zelf; de zogenoemde metafictie doet zijn intrede. Het nadenken over taal en over het taalgebruik van schrijvers, maar ook van (andere) 'machthebbers', doet de behoefte groeien om al die taalregisters met elkaar te vermengen, en in de literatuur te presenteren als een netwerk van verschillende betogen. De beschouwing van de geschiedenis en de manier waarop die geschiedenis verteld wordt in de politiek, in geschiedenisboekjes en in romans, schept de behoefte om die geschiedenis te gaan herinterpreteren. Zo wordt het genre van de historische roman herboren, maar nu niet langer met de pretentie om 'de' waarheid te vertellen, maar simpelweg om een nieuw verhaal toe te voegen aan de al bestaande verhalen.

Nu de oude ideologieën aan het wankelen zijn, en de oude idealen wat minder prominent aanwezig, heeft de twijfel toegeslagen. Wat eens rotsvaste zekerheden waren, het Geloof, de Staat, de Partij, het Gezin, begint scheuren te vertonen. Wie pretendeert nog de wijsheid in pacht te hebben? Wat is een leugen en wat is nog waar, en wat heeft nog zin? Het wordt steeds moeilijker om nog echt origineel te zijn: citatenkunst, het spel met reeds bestaande teksten (intertekstualiteit) verdringt het romantische ideaal van oorspronkelijkheid. Maar misschien is het wel 'oorspronkelijk' om leugens en werkelijkheid, om feiten en verzinsels met elkaar te vermengen? Wie zal het zeggen? De lezer moet het steeds vaker zelf

maar uitzoeken. Vandaar ook dat een genre als de literaire detective populair wordt, waarin naast het speurwerk een heleboel andere zaken van belang zijn. In Mexico is Paco Ignacio Taibo II daar een succesvol voorbeeld van. Kortom, het postmodernisme heeft ook in de Mexicaanse literatuur definitief zijn intrede gedaan. Het fantastische heeft de plaats ingenomen van het magisch realisme uit vroeger jaren, ook al houdt een schrijfster als Laura Esquivel vast aan haar melodramatische bestsellerrecepten. Maar bij alle lelijks dat daarover gezegd kan worden, is ook in Mexico met het postmodernisme het plezier in het vertellen teruggekomen. Waarmee ook gezegd is dat in Mexico, eerder dan van extreme vormen van postmodernisme, sprake is van verzachte, smakelijk verteerbare varianten daarvan.

Opvallend kenmerk in de Mexicaanse postmoderne historische literatuur is de aanwezigheid van het verre precolumbiaanse verleden in de verhalen over de eigen tijd: het is alsof men het lineaire tijdsbesef wil opheffen ten gunste van het cyclische, Indiaanse tijdsbesef, dat dankzij het postmodernisme actueler is dan ooit. Zoiets zien we in het magistrale verhaal ‘La culpa es de los tlaxcaltecas’ (Het is de schuld van de Tlaxcalteken) van Elena Garro. Maar heel vaak zien we ook andere historische gebeurtenissen terugkomen in de eigen tijd, zoals de periode dat de Habsburgse aartshertog Maximiliaan keizer van Mexico was, bijvoorbeeld in de roman *Noticias del imperio* (Berichten uit het rijk, 1987) van Fernando del Paso, of in het hier opgenomen verhaal ‘Hier heeft u iets om uit te spellen’ van José Emilio Pacheco. Een ander opvallend kenmerk is de aanwezigheid van ‘de stad’, en onder ‘de stad’ wordt dan uiteraard de hoofdstad verstaan: de sedert de jaren zestig volledig uit zijn krachten gegroeide metropool. In het voetspoor van Fuentes en Del Paso heeft *la Onda* deze stad, deze heerlijke, stinkende poel des verderfs, tot hoofdpersoon van vele romans en verhalen gemaakt: Monsiváis en Poniatowska bijvoorbeeld, om ons maar tot twee al bekende namen te beperken. Daar zouden nog de namen aan toegevoegd kunnen worden van jongere auteurs die de stadsguerrilla beschrijven, of van een auteur als Emiliano Pérez Cruz, die verhaalt over een verborgen Mexico-stad, het leven in de sloppenwijken. Zijn verhalenbundel *Si camino voy como los ciegos* (Als ik loop ga ik als de blinden, 1988) is buitengewoon indringend, niet zozeer door het inhoudelijke betoog, maar meer nog door de heftige, verwrongen, poëtische stijl waarmee de stadsbevolking wordt afgeschilderd.

Met de ‘populariteit’ van de hoofdstad is de aandacht voor het platteland niet geheel en al verdwenen. Velen ontvluchtten zelfs de grote stad om elders in Mexico een goed heenkomen te vinden: dit platteland wordt uitvoerig beschreven, onder meer door Eraclio Zepeda, Maria Luisa Puga en Sergio Galindo. Hiermee komen we terecht bij de meer huiselijke, ingetogen, persoonlijk getinte verhalende literatuur. Opvallend is hier de overheersende aanwezigheid van vrouwelijke auteurs, ook al manifesteren zij zich sedert 1968 steeds nadrukkelijker op alle fronten. Waarschijnlijk is Mexico zelfs het Latijns-Amerikaanse land met de meeste vrouwelijke auteurs, en zeer zeker ook met de beste. En wat dat betreft is er in Mexico met namen als Rosario Castellanos en Elena Garro natuurlijk al sprake van een zekere traditie. Soms presenteren zij zich als groep, zoals Sara Sefchovich doet naar aanleiding van haar roman *Demasiado amor* (Teveel liefde, 1990):

> De lijn die ik ontdekte in Elena Poniatowska, Bárbara Jacobs, Laura Esquivel, María Luisa Puga, Ángeles Mastretta en Guadalupe Loaeza is een open lijn, toegankelijk, met een eenvoudige geschiedenis, een eenvoudige taal. Dat is de weg die ik in wilde slaan, en ik weet niet of ik daarin slaagde, maar dat was mijn doel: dat de mensen die mij lezen er plezier aan beleven, hoewel ik tegelijkertijd ook gewetensvragen opwerp, over de keuzen waarvoor een vrouw in de roman gesteld werd, zodat men het soort vrouwen ziet dat het niet makkelijk heeft, en dat geen platgetreden wegen bewandelt...

Het is de vraag of het verstandig is om echt van een groep te spreken, zeker wanneer we die groep (in het kielzog van een aantal mannelijke critici) ook nog het etiket opplakken van eenvoudige, onderhoudende, vooral voor vrouwen geschreven literatuur. In ieder geval onttrekken zeer uiteenlopende auteurs als Poniatowska en Mastretta, maar ook de door haar niet genoemde Carmen Boullosa, zich aan het hier geschetste beeld. Zo ademen de romans en verhalen van Mastretta en Boullosa inderdaad een magisch realistische sfeer, en doen zij in meer dan een opzicht aan Isabel Allende denken, maar hun knappe compositie en rijke, persoonlijke thematiek maakt ze ook uiterst genietbaar voor een niet-vrouwelijk publiek. Overigens is dat een bijna te verwaarlozen publiek, want volgens een enquête uit 1992 van het Mexicaanse Instituut

voor Schone Kunsten zijn zeven op de acht lezers vrouwen.

Met enige moeite kunnen auteurs als Ángeles Mastretta (1949) Carmen Boullosa (1954) en Juan Villoro (1956) nog onder één en dezelfde noemer worden gebracht wanneer we willen spreken over een ‘generatie’ die onder invloed stond van 1968. In hun geval is die invloed echter wat verder weg, en dat geldt ook voor de preoccupaties van die jaren. Wie Juan Villoro leest, ziet dezelfde thema's terugkomen van de beweging van *la Onda* (rockmuziek, taal, politiek), maar alles is in een veel rustiger vaarwater terechtgekomen. Er is niet meer die alles verstikkende en verblindende generatiekloof, die drang om zich af te zetten tegen de heersende instituties, en om vooral ‘anders’ te zijn. De personages van romans, kronieken en verhalen van Villoro zijn soms verontrustend ‘gewoon’ geworden; zó gewoon dat de eigen identiteit welhaast in het geding is. Het hier opgenomen verhaal ‘De slapende kamer’ uit de bundel *La casa pierde* (Het huis verliest, 1989) is daarvan als een voorbeeld te beschouwen.

Nóg verder weg van 1968 is de generatie die zelf geen herinneringen heeft aan de gebeurtenissen van dat jaar. Maar zelfs die generatie draagt de sporen van 1968. In de literatuur dient zich een nieuwe beweging aan, die van de zogenoemde *crack*-generatie, waarvan Jorge Volpi een der belangrijkste vertegenwoordigers is. In een speciaal nummer van het tijdschrift *Lateral*, een bloemlezing van het eigentijdse Mexicaanse verhaal, schrijft hij een autobiografisch getinte poëtica:

> Ik werd geboren in Mexico-stad, in 1968, en lange tijd dacht ik dat het belangrijkste dat ik in mijn leven tot stand zou brengen, het ter wereld komen was ten tijde van de slachting onder studenten in Tlatelolco en de Olympische Spelen in Mexico. Gelukkigerwijs kon ik aan dat lot ontsnappen door het schrijven van mijn boek *De verbeelding en de macht. Een intellectuele geschiedenis van 1968* en het zorgvuldig herzien van wat er in die maanden rond mijn geboorte voorgevallen was.
> Ik schrijf vanaf mijn zestiende, dankzij mijn treffen met Eloy Urroz en Ignacio Padilla, met wie ik een soort medeplichtigheid deel die al vijftien jaren duurt. Met hen, en met Pedro Angel Palou, Ricardo Chávez en Vicente Herrasti maak ik deel uit van een literaire groep, waarvan de belangrijkste verdienste is de vriendschap en de kritiek gelijkelijk te delen.

> Ik ben een gefrustreerd musicus, filmdirecteur en wetenschapper, vandaar dat ik romans heb gewijd aan de muziek, de film en de wetenschap, om die levens te kunnen leven die ik graag geleefd zou hebben.
> Ondanks alles wat er gezegd wordt, beantwoorden mijn boeken aan een Mexicaanse traditie die de universaliteit zoekt, en willen zij niet breken met de actuele Latijns-Amerikaanse literatuur of met het magisch realisme.
> De romans die ik het liefst lees en schrijf, zijn boeken die niet alleen een verhaal willen vertellen, willen vermaken of een spel met taal willen spelen, maar die vooral een voertuig van kennis, een verkenning van de werkelijkheid zijn.

De namen die Volpi hier noemt zijn inderdaad schrijvers die in de jaren zestig werden geboren, en die zich duidelijk afzetten tegen de inmiddels gevestigde orde: auteurs die schrijven omdat zij daartoe een noodzaak voelden, of simpelweg om het plezier in het schrijven; niet zozeer om te publiceren of om succes te hebben. Zelf beschouwen zij zich als representanten van een verloren generatie, de ‘Koude generatie’; een soort ‘generatie X’, of ‘niks’, die geen hoge verwachtingen koestert van de toekomst. Het is een generatie van *rupturistas*, van ‘brekers’ met het verleden. Hun verhalen zijn producten van een ingestorte wereld, *crack*, ‘werken van wanhoop en verdwenen illusies, zich afspelend in een weinig bemoedigende omgeving’. Dat vinden zij zelf, maar dat alles valt erg mee. Niet alleen is hun literatuur niet echt ‘nieuw’, zij is zeker ook niet zo fatalistisch als wellicht de bedoeling was. Dat was tegen het midden van de jaren negentig, toen de vette jaren van de Mexicaanse oliepolitiek voorbij waren en het er in het land erg somber uitzag, door de desastreus lijkende gevolgen van het NAFTA-akkoord met de VS en Canada; de daarop volgende beurskrach; een vermoorde presidentskandidaat; een vertrekkende president die alles en iedereen opgelicht bleek te hebben; de hoop en verwarring zaaiende opstand van de *zapatistas* en een driepartijenstelsel dat niet van de grond leek te komen. Kortom, iets meer democratie dan vroeger, maar toch nog een corrupt systeem met veel verwarring, armoede en onrecht. De enige ideologie die over leek te blijven, was de kapitalistische: globalisering en multiculturalisme leken toverwoorden waarachter zich diezelfde ideologie verschool. In die sfeer bundelden Volpi, Palou, Urroz, Chávez en Padilla hun krachten en

zetten zij zich samen aan het schrijven van een serie *crack*-romans over het einde van de wereld. Van hen allen verschenen er een of twee romans, die opgezet waren als ingewikkelde, ambitieuze totaalromans over wanhoop en weemoed, over het verval van normen en waarden, en in feite over de dreigende ondergang van de beschaving. Het is nog te vroeg om genoemde auteurs op dit 'experiment' af te rekenen; zeker is echter wel dat het om schrijvers gaat die iets in hun mars hebben. Anders dan de vorige generatie, die slechts bij uitzondering academisch gevormd was, hebben de leden van de *crack* een universitaire opleiding genoten, en zijn zij veelal ook werkzaam aan een universiteit in Mexico of de VS. Gearriveerde blanke mannen, inmiddels. Hun romans zijn zwaar en complex. Ze moeten dan ook niets hebben van vrouwelijke auteurs als Jacobs, Boullosa of Esquivel, die ze onverdraaglijk *light* vinden.

Veel andere jonge schrijvers moeten echter juist niets van hun *crack*-leeftijdgenoten hebben, die ze snobistisch en onwaarachtig vinden. Mauricio Montiel Figueiras (1968) zet vraagtekens bij hun breuk met het verleden, temeer omdat hij van mening is dat de *crack*-auteurs juist canonieke schrijvers zijn, die vasthouden aan literaire modelvoorbeelden. Montiel is directeur van het cultureel supplement van de krant *Unamásuno*, maar zelf ook schrijver, een rasverteller die zichzelf als een zoeker beschouwt. Naar zijn vaste overtuiging lopen de smaken en literatuuropvattingen van zijn generatiegenoten te zeer uiteen om nu al van groepen of generaties te kunnen spreken. Een van die jonge auteurs is Rosa Beltrán (1960). Zij is als docent vergelijkende literatuurwetenschap verbonden aan de Nationale Universiteit (UNAM), en schreef tot nu toe twee romans en twee verhalenbundels, waarin het thema vrouw een belangrijke rol vervult. Het hier opgenomen korte verhaal 'Graffiti' komt uit de verhalenbundel *Amores que matan* (Dodelijke liefdes, 1996). In de verhalen van de hier eveneens opgenomen Ana García Bergua (1960) lijkt de traditie terug te komen: het kijken, het 'zien' staat er centraal. Het verhaal 'De stad in het duister' komt uit de bloemlezing *Una ciudad mejor que ésta* (Een betere stad dan deze, 1999) van David Miklos.

Het staat wel vast dat de jonge literatuur rijk geschakeerd en veelzijdig is, en Mexico-stad niet langer het enige centrum. Schrijvers uit andere steden (Veracruz, Xalapa, Guadalajara, Monterrey) maar ook uit de regio's treden steeds vaker zelfbewust naar

voren om een eigen geluid te laten horen. Zo is in de grensstreek met de VS een heel eigen literatuur aan het ontstaan, die zich bedient van nieuwe stijlmiddelen, een eigen *slang* en ook mengvormen van het Spaans en het Engels, met veel humor, misdaad en een sappig postmodern sausje. De snelle, soms ultrakorte verhalen van Daniel Sada en Luis Humberto Crosthwaite zijn daar aardige voorbeelden van. Kortom, het gaat om een nieuwe loot aan de Mexicaanse stam: een literatuur die dichter lijkt te staan bij de grotendeels Engelstalige *chicano*-cultuur aan de andere kant van de grens dan bij de oude Mexicaanse tradities van vóór 1968. Maar daar verder over sprekend zouden we ontsnappen aan de onszelf eerder opgelegde impliciete afbakening van 'het Mexicaanse verhaal', in taal, topografie en tijd.

Literatuur:

- *Bzzlletin*. Mexicaanse literatuur, nummer 190, november 1991.
- Carballo, Emmanuel, *Bibliografía del cuento mexicano del siglo XX*. México, UNAM 1989.
- Castañón, Adolfo, *Arbitrario de literatura mexicana*. México, Ed. Vuelta 1993.
- *Cinco décadas de cuento mexicano*. http://www.arts-history.mx/cuento/menu.html
- *Día de muertos. Antología del cuento mexicano*. (Prólogo de Jorge Volpi, Epílogo de Guillermo Sheridan). Barcelona, Plaza y Janés 2001.
- Cluff, Russell M., *Panorama crítico-bibliográfico del cuento mexicano* (1950-1995). Tlaxcala, Universidad Autónoma de Tlaxcala 1997.
- Domínguez, Christopher, *Antología de la narrativa mexicana del siglo XX. Tomo II*. México, Letras Mexicanas 1997.
- Poster, David William (ed.), *Mexican Literature. A History*. Austin, University of Texas Press 1994.
- Kohut, Karl, *Literatura mexicana hoy II. Los de fin de siglo*. Frankfurt am Main, Vervuert Verlag 1993.
- Kraaij, Keimpe (red.), 'De nieuwste lichting Mexicanen', in: *Revista Latina,* nummer 23, 1996, bladz. 16-18.
- Lateral. *Antología del cuento mexicano actual,* Suplemento, México, octubre 2000.
- Mexico. *Mexicaanse verhalen van deze tijd*. Amsterdam, Meulenhoff 1993.
- Monsiváis, Carlos (Selección y presentación), *Lo fugitivo permanece. 21 cuentos mexicanos*. México, Cal y arena 1989.
- Miklos, David (comp.), *Una ciudad mejor que ésta. Antología de nuevos narradores mexicanos*. México, Tusquets Editores 1999.
- Muñoz, Mario (comp.), *De amores marginales; 16 cuentos mexicanos*. Xalapa, Universidad Veracruzana 1996.

De verborgen rivier

Robert Lemm

Guadalupe, even buiten de toen al en nog steeds volkrijkste stad van de planeet, is het epicentrum van het Amerikaanse continent, de Nieuwe Wereld. Daarom verscheen hier, in 1531, de Maagd Maria aan de indiaan Juan Diego, die dit jaar wordt heiligverklaard. Deze spectaculairste verschijning van de Maagd, was en is nog altijd met een waas van geheimzinnigheid omgeven. Waarom bijvoorbeeld werd de plaats waar Zij hier een kerk wilde, de berg Tepeyac, nu juist vernoemd naar de plaats waar Zij twee eeuwen tevoren was verschenen aan de schaapherder Gil Cordero, in de Oude Wereld, in Spanjes dorre zuidwesthoek, de Extremadura? Wellicht, omdat daar de roemruchte *conquistadores* vandaan kwamen, onder wie: Francisco Pizarro, veroveraar van Peru, en Hernán Cortés, veroveraar van Mexico. Bekend is ook dat Columbus, de Ontdekker van de Nieuwe Wereld, tijdens de terugvaart in 1493, toen zijn schip dreigde te vergaan, beloofde om bij behouden thuiskomst het heiligdom te bezoeken van de Donkere Maagd van Guadalupe in de Extremadura, aan wie hij eerder zijn heenreis had opgedragen. De paar Indianen die hij bij zich had liet hij dopen in haar kapel. Haar beeltenis werd toen al meer dan honderd jaar vereerd. Die was meegedragen door de Castiliaanse koning Alfonso XI tijdens een veldtocht tegen de mohammedanen, met als resultaat een glanzende overwinning in het kader van de christelijke herovering van het schiereiland op de Halve Maan. Guadalupe is ‘verborgen rivier’ in het Arabisch, zoals Fatima, de dochter van Mohammed, de plek in Portugal is die de Maagd koos om in 1917 aan drie herderskinderen te verschijnen. Kennelijk heeft de Moeder Gods de bekering van de Islam op het oog. Via de vrouw!

Via de Indiaan Cuauhtlatóhuac (Sprekende Adelaar), zoals Juan Diego vóór zijn doopsel heette, bereikte Zij dat een kleine tien miljoen Indianen binnen nog geen twintig jaar het christendom aannamen. De monniken die met de veroveraars waren meegetrokken toen Tenochtitlán-Mexico, de grootste stad die zij ooit hadden gezien, zich tussen 1517 en 1521 overgaf, stonden stomverbaasd over hun eigen succes. Hoe te verklaren dat de onafzienbare menigten

hun zielen aan een handjevol franciscanen en dominicanen toevertrouwden, in zo korte tijd? Toch spreken de chroniqueurs van het eerste uur niet over de verschijning op de Tepeyac. Zelfs als aan het begin van de zeventiende eeuw de dichter Bernardo de Balbuena zijn *Grandeza Mexicana* publiceert, een in terzetten van elflettergrepige verzen geschreven lofzang in negen hoofdstukken op alle kwaliteiten die de beroemde hoofdstad van Nieuw Spanje tentoonspreidt, zoekt men tevergeefs naar een toespeling op La Guadalupe. Waarom vindt men zelfs tot ver in de achttiende eeuw nauwelijks iets vermeldenswaardigs over het gebeuren van 1531, waaraan toch heel Spaans Amerika zijn kerstening dankte?

Het schandaal kwam in elk geval in 1794, en vanaf dat moment verrijst de geschiedenis van La Guadalupe met terugwerkende kracht, en zelfs met een lange, nog altijd aanhoudende schaduw over de toekomst. In dat jaar hield de dominicaner monnik *fray* Servando Teresa de Mier een preek op de Tepeyac die de woede wekte van de aartsbisschop van Mexico. Mier betoogde dat de Mexicaanse Guadalupe niets te danken had aan de Spanjaarden. Niemand minder dan de apostel Thomas, apostel van India, zou de beeltenis van de Maagd eeuwen eerder naar de Nieuwe Wereld hebben gebracht. Dit idee was al in 1675 geopperd, maar *fray* Servando vereenzelvigt de witgebaarde leerling van Christus met de held-god Quetzalcóatl, de Gevederde Slang, die het Mexicaans-Tolteekse gebied zou zijn ontvlucht ten gevolge van de opkomende gewoonte van de mensenoffers. Met het toeschrijven van de Maagd van Guadalupe aan Thomas-Quetzalcóatl wilde broeder Servando het Europese element in het Nieuwe-Wereldse christendom uitwissen. De *criollos* of creolen - waarmee de koloniale blanken zijn bedoeld - mochten op een eigen ziel bogen, en daarmee liep de dominicaan vooruit op de bevrijder Simón Bolívar, die de onafhankelijkheid van het moederland doordreef met o.a. de slogan: ‘Wij zijn Amerikanen’. *Fray* Servando werd op transport gezet naar Spanje, en over de gevangenschap en omzwervingen van deze eigenzinnige monnik, die o.a. Chateaubriand vertaalde, schreef de hartstochtelijke, lyrische en geniale Cubaan Reynaldo Arenas - enige jaren geleden tragisch aan aids overleden te New York, nadat hij de dictatuur op zijn geboorte-eiland was ontvlucht - de ook in het Nederlands vertaalde avonturenroman *El mundo alucinante* (Hallucinerende wereld) van 1969.

Voorloper van vrijheidsstrijders, of rebel, mocht *fray* Servando

Teresa de Mier wezen, aan zijn katholiciteit viel niet te twijfelen. De verering van de Moeder Gods stond los van de politieke voorkeur. Maar hij deed iets wat tezelfdertijd ook in Europa gebeurde: het opduikelen van een verzonnen auteur uit een donkere tijd, Macpherson's Ossian bijvoorbeeld, in wie Herder, Goethe en Bilderdijk echt geloofden, of Thomas Chatterton die zijn gedichten aanbood als vertalingen van een Keltische bard, of de oude epen die, ook al zijn ze niet verzonnen, toch vooral de toenmalige behoefte aan een ridderlijk verleden moesten bevredigen nadat de kille rede van de Verlichting de Middeleeuwen had afgeschaft. De Romantiek had met de fantasie de ‘volksgeest’, de ‘legende’ en het ‘sprookje’ ontdekt. Broeder Servando was echter meer dan een romantisch literator. Hij snoof een nieuwe wind op, anti-Spaans, mogelijk aangewaaid vanuit de al zelfstandige Verenigde Staten van het angelsaksische Noorden. En hij doorbrak een taboe: de geheime cultus van de Maagd van Guadalupe. Geheim, omdat de kerkelijke hiërarchie, na twee officiële inquisities in 1556 en 1666, nog altijd geen uitsluitsel had gegeven over het bovennatuurlijke - en dus voor alle katholieken geloofwaardige - gehalte van wat zich tussen 9 en 12 december 1531 op zeven kilometer van Mexico-Stad had voorgedaan. Guadalupe lag, theologisch gezien, lastig. Niet alleen had de Maagd haar oog op een indiaan laten vallen, Ze had bovendien een plek verkoren waar een Azteekse vruchtbaarheidsgodin werd aanbeden, Tonantzín. De miljoenen die zich hadden bekeerd nadat Cuauhtlatóhuac-Juan Diego haar beeltenis op zijn *tilma* (overkleed) had ontvangen - de echtheid van de kleuren en de stof doorstond ondertussen het modernste wetenschappelijk onderzoek - en die ook als pelgrims naar de Tepeyac stroomden, waar de oorspronkelijke kerk al door een grotere was vervangen, beschouwden haar als hun eigen, indiaanse Maagd en Moeder en noemden haar Guadalupe-Tonantzín, zoals je in Rome *Santa Maria sopra Minerva* hebt. En met dit ‘syncretisme’ was de top van de Spaanse clerus, stootblok van Trente en de Contrareformatie, niet gelukkig, ook al waren er met name in jezuïetische kringen lieden die dankbaar gebruik maakten van aanknopingspunten in de locale adat om de christelijke waarheden ingang te doen vinden. Tegenwoordig maakt niemand meer een probleem van wat inmiddels ‘inculturatie’ heet, maar het katholicisme stelt nu dan ook veel minder voor dan vroeger. Dus is men, postmodern, blij met alles. Maar destijds bleef, ondanks snelle erkenning van het wonder door

de eerste bisschoppen van Mexico-Stad, de Guadalupe in de clandestiniteit hangen. Geschreven werd er over haar vooral in het Náhuatl, de lingua franca van het veeltalige Mexicaanse grondgebied vóór de komst van het Spaans. Die teksten werden pas later, in de nasleep van de Romantische beweging, vertaald.

In het voetspoor van *fray* Servando, waren het priesters die op vrijheid aandrongen. De eersten waren Miguel Hidalgo, wiens Schreeuw om onafhankelijkheid in het stadje Dolores nog iedere 16e september door momenteel honderdmiljoen Mexicanen wordt herhaald, en José María Morelos, die in 1815 werd gefusilleerd.

De derde Mexicaanse patriot was ene Félix Fernández, die zijn naam veranderde in Guadalupe Victoria, want la Guadalupe was door pater Hidalgo uitgeroepen tot Patrones van de Onafhankelijkheid. De tegenstanders van deze *insurgentes* waren de *gachupines*, hoge ambtenaren die hun post dankten aan hun opleiding in Spanje. Zij voelden niets voor het doorsnijden van banden met de metropolis, en om te tonen dat zij de Moeder Gods niet minder hoog hadden dan de rebellen, namen zij hun toevlucht tot Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand, wier beeld troonde in de enorme, aardbeving-bestendige hoofdstedelijke kathedraal. Zo zien we twee manifestaties van dezelfde Maagd, maar achter de symbolen woedde een strijd om de macht die het einde van de kolonie Nieuw Spanje en het begin van de onafhankelijke republiek Mexico inluidde. Wat volgde, was de woeligste tijd. Na een korte periode van een keizer met nep-adel, kwam er een dictatuur tijdens welke Mexico vijftig procent van zijn grondgebied moest afstaan aan de vrijbuiters van de goudzuchtige Verenigde Staten. Daarna probeerde het Frankrijk van Napoleon III met behulp van de Oostenrijks-Habsburgse ‘keizer’ Maximiliaan van Mexico een Latijns bolwerk tegen het angelsaksische imperialisme op te werpen, maar de liberalen doodden de keizer en dreven de scheiding van Kerk en Staat door, waarna er in het laatste kwartaal van de negentiende eeuw een conservatieve dictatuur met medeplichtigheid van de Kerk in het zadel kwam, totdat in het tweede decennium van de twintigste eeuw de Revolutie uitbrak, met als hoogtepunt het jaar 1915. Een van de revolutionaire facties staat onder aanvoering van de zapoteekse Indiaan Emiliano Zapata. Onder het vaandel van de Maagd van Guadalupe trekken zijn in witte plunje en op sandalen lopende plattelanders de hoofdstad binnen. Zapata huivert voor de macht en wordt door verraders vermoord.

De zuiverheid van de Revolutie is weg en Mexico krijgt tachtig jaar de knoet te verduren van de Partij die de Revolutie uitbouwt tot een almachtige, supercorrupte bureaucratie, waartegen in de jaren negentig van de twintigste eeuw een nieuw indiaans, (zapatistisch!) front verrijst, ditmaal onder leiding van de mysterieuze *subcomandante* Marcos.

Ondertussen is la Guadalupe springlevend. Alle tegenbewegingen en pogingen van regeringen om de godsdienst in ieder geval uit het openbare leven terug te dringen, zijn mislukt. De liberalen van de negentiende en de socialisten van de twintigste eeuw, vooral actief in de verlichte of agnostische bovenlaag, zijn er ondanks het feit dat zij het onderwijs en de media in handen hebben, niet in geslaagd la Guadalupe te verslaan. Niemand die Haar openlijk durft te beledigen. Zij is de Moeder van de Mexicanen, en haar beeltenis is alomtegenwoordig en heeft zich over de hele katholieke wereld verbreid. Na Rome is Mexico-Stad het drukst bezochte bedevaartsoord. Guadalupe is de Patrones van ‘las Américas’, van het hele continent dus, en daarmee is Maria's verschijning alhier het belangrijkste hoofdstuk uit de lange geschiedenis van haar inmengingen in aardse aangelegenheden.

Uiteraard kon la Guadalupe niet ontbreken in *Het labyrint der eenzaamheid* van de schrijver Octavio Paz, die enige jaren geleden stierf nadat hij in 1991 de Nobelprijs voor Literatuur had gekregen. Dit in 1950 verschenen essay geldt nog steeds, en terecht, als dé sleutel om Mexico te begrijpen. ‘Wat ieder van ons zich nu afvraagt, zal over zo'n vijftig jaar waarschijnlijk onbegrijpelijk zijn,’ staat er in het eerste hoofdstuk. Met die bescheidenheid blijkt het bij herlezing aan het begin van de eenentwintigste eeuw reuze mee te vallen. Het mag waar zijn dat we de laatste decennia in razendsnel tempo toegroeien naar die eenheidsworst die in sommige kringen met een fraai woord ‘globalisering’ wordt genoemd, het mag waar zijn dat Mexico inmiddels deel uitmaakt van de NAFTA, de Noord- en Midden-Amerikaanse tegenhanger van de Europese Unie, de Mexicaan is opvallend gehecht aan zijn eigen geaardheid en wonderbaarlijk resistent tegenover de oppermachtige noorderbuur. Het verre Nederland is veel Amerikaanser dan Mexico. Dat komt doordat in de Nederlander de koopman de dominee heeft overwonnen, en daardoor is in de polder aan de Noordzee het geld, of de economie, het enig overgebleven serieuze thema. Wie

alleen al een Mexicaanse markt bezoekt, staat blij verbaasd over de inventiviteit van bijvoorbeeld kinderspeelgoed, of het smaakvolle van de simpelste beeldjes, of gewoon de kleurenpracht.

Het verschil tussen de USA en Mexico is een subthema in *Het labyrint*. Waar de Noord-Amerikaan de werkelijkheid naar zijn hand zet, leidt deze bezuiden de Río Grande haar eigen leven, los van de mens. In Mexico zoekt men nog naar zijn afkomst, terwijl de noorderling alleen maar vooruitkijkt. Waar die laatste vast vertrouwt op de goedheid van mens en wereld, getuigt de Mexicaan van besef van vergankelijkheid. De dood is in Mexico altijd aanwezig, en waar de blanke Noord-Amerikaan de verrezen, triomferende Christus benadrukt, ziet men bij de mestiezen in het Zuiden vooral de lijdende en bloedende Christus. De Noord-Amerikanen zijn lichtgelovig, de Mexicanen gelovig. De eersten drinken om zichzelf te vergeten, de anderen om elkaar bekentenissen te doen, te biechten. Mexico is doortrokken van zonde, schuld en dood, maar ook van troost, communie en feest. Toch moet Octavio Paz in 1950 al constateren dat zowel voor de Noord-Amerikaan als voor de Mexicaan de bronnen zijn opgedroogd, ofwel dat beiden niet meer authentiek zijn, conform hun oorspronkelijke karakter. Die waarheid geldt nu natuurlijk voor gans de moderne mensheid.

De Mexicaan, en de Latijns-Amerikaan in het algemeen, heeft een voorliefde voor barok. Het formalisme komt de ex-koloniaal van pas om zijn ware wezen te maskeren. Veinzen en ontveinzen kenmerken de onderdanige mens, of willekeurig welke mens in een onderdanige positie. Je doet alsof...je geen passies hebt, alsof niets je interesseert, alsof er niets aan de hand is. Je speelt. Het is net als na de afschaffing van de slavernij, de slavenziel blijft. Je merkt het bijvoorbeeld aan de Surinamer, wiens Nederlands uitgesproken retorisch is, veel omhaal van woorden met een minimum aan boodschap. Je moet je woorden inkleden. Directe taal past de baas. De barok is de stijl die in Latijns-Amerika nooit is uitgebloeid. De neobarok is zichtbaar in de architectuur, in het gelijktijdig bestaan van elementen uit opeenvolgende periodes; je ziet het ook in het hybride karakter van mesties en mulat. Het veinzen kan zover gaan, aldus Octavio Paz, dat men enkel nog uiterlijk is, praktisch ophoudt te bestaan. De bevrijding komt met het feest, en de Mexicaanse kalender wemelt van de feestdagen. Alles wat anders niet mag, mag dan. Het opgaan in de menigte, het even vergeten van de eigen persoonlijkheid typeert het Mexicaanse *fiesta* tegen-

over het van alle kanten door instituties geregelde bestaan in de Noordatlantische wereld, waar het leven is verstikt en de misdaad, de ziekelijke en georganiseerde, hoogtij viert.

De mens is vervreemd van zijn arbeid, en geketend aan een productieproces waarvan hij enkel het hem gegeven onderdeeltje ziet. Zo werkt ook de propaganda waarmee de media ons bestoken. Flarden, fragmenten, halve waarheden, de samenhang ontgaat ons, en ook degenen die de dagelijkse waan verstrekken, verkeren in onwetendheid. Het besef van verloren, verdwaald en verweesd zijn dat alle mensen van de moderniteit gemeen hebben, herleidt Paz in de Mexicaanse situatie tot het moment van de Verovering. De kreet *hijos de la Chingada* - een begrip in Mexico - is hier illustratief. *Chingar* betekent, of impliceert: 'bedriegen', 'doen mislukken', 'verneuken'. Alles goed en wel, *mais il ne faut pas être dupe* - zei Albert Camus. Dat is een teken van zwakte. En, omgekeerd, kun je iemand beledigen door hem te 'verwijten' dat hij is beetgenomen. Het ergste is te worden uitgemaakt voor een *hijo de la chingada* wat, anders dan het Spaanse *hijo de puta* (hoerenzoon), slaat op de moeder. De moeder is een *chingada*, alleen al op grond van het feit dat ze een kind heeft gebaard, want daartoe moest ze worden 'opengereten', en daarvoor gebruikt de Mexicaan het agressieve werkwoord *rajar*. *¡Ay Jalisco, no te rajes!,* zegt de overbekende ballade: geef je niet bloot, laat je niet kennen. *Rajar* en *chingar* hebben dus, behalve de betekenis van belazeren, een seksuele connotatie. En allemaal zijn wij *hijos de la Chingada*, en die benaming past men in het bijzonder toe op de Indiaanse prinses die de veroveraar Hernán Cortés van plaatselijke *caciques* (opperhoofden) cadeau kreeg bij zijn aankomst in Mexico: Malintzín, Malinche, of doña Marina. Zij had alle reden om zich tegen de laatste Azteekse keizer, Moctezuma, te laten gebruiken - ze was als slavin op de markt verkocht -, maar in de ogen van de inboorlingen pleegde ze verraad door zich aan de veroveraar te geven en hem als tolk en diplomate terzijde te staan. Zij is bij uitstek de *Chingada*, terwijl de veroveraar Cortés de *Chingón* is, degene die bedriegt, beetneemt, verkracht. Een *chingón* zijn is het ideaal van de Mexicaanse macho. En iedere rechtgeaarde macho begaat *chingadas*.

Toegepast op de godsdienst, spreekt de Goddelijke Zoon de Mexicaan veel meer aan dan God de Vader. De 'vernederde' Mexicaan vereert de gegeselde, met doornen gekroonde Christus, die zijn eigen lot weerspiegelt, zoals de door Cortés omgebrachte

Cuauhthémoc, opvolger van de door zijn eigen volk met pijlen doorschoten ‘verrader’ Moctezuma. De verzoenende synthese in dit wrede conflict tussen de vader die verkracht en de zoon die de vrucht van de verkrachting is, kan niet een willekeurige moeder zijn, niet Eva, maar Maria, de Moeder-Maagd, de Onbevlekte Ontvangenis, de Koningin van de Hemel, de Middelares, Voorspreekster en Medeverlosseres, en vooral de Troosteres van de bedroefden, het Schild van de ontheemden. Met haar verschijning als Guadalupe, aan de vijftigjarige Juan Diego, nam Zij de gehele Indiaanse bevolking onder haar hoede. De Indianen waren door de Verovering wezen geworden, losgetrokken van hun traditie. Die traditie hoeft men overigens niet te idealiseren. Toen Juan Diego nog Cuahtlatóhuac heette, was hij aanwezig geweest bij de grote offerplechtigheden die geregeld plaatsvonden boven op de afgeplatte piramides die aan de zonnegod Huitzilopochtli en de regengod Tláloc waren gewijd. De Azteken waren gewoon oorlog te voeren tegen naburige volkeren en de krijgsgevangenen de harten uit te snijden, zodat de zon zou blijven schijnen en de regen zou blijven vallen en daardoor de maïs zou blijven groeien. Tienduizenden werden jaarlijks geofferd, en de komst van de Spanjaarden betekende het einde van dit gruwelijk gebruik. De Kerk betekende een verzachting voor de grote massa.

Juan Diego en zijn vrouw waren kinderloos. Zij was enige jaren vóór 1531 gestorven, Juan had geen familie meer en alleen nog de zorg voor een oom, Juan Bernardino, die zwaar ziek was. Toen Maria op 9 december voor het eerst aan hem verscheen, bij de heuvel Tepeyac, maakte Zij zich bekend als de Moeder van God. Zij noopte hem de bisschop, de franciscaan Juan de Zumárraga, te gaan vertellen dat Zij hier een heiligdom wenste, maar de bisschop geloofde de Indiaan natuurlijk niet. De Maagd moet nog een paar keer terugkeren en als Juan dan zegt dat hij eerst zijn oom moet verzorgen, die op sterven ligt, zegt Zij dat hij zich niet ongerust hoeft te maken. Inderdaad geneest Juan Bernardino, blijkt achteraf, op datzelfde moment. De bisschop wil een bewijs en Maria stuurt de Indiaan de heuvel op - het is winter -, en zegt: pluk wat je ziet. En Juan Diego ziet rozen die daar niet voorkomen, en zeker niet in de winter. Hij plukt ze, doet ze in zijn *tilma*, gaat naar het bisschoppelijk paleis, opent zijn mantel, de rozen vallen eruit

en op de binnenkant van zijn kleed staat de beeltenis die nu nog steeds prijkt in de basiliek van Guadalupe.

Een kopie van die afbeelding wordt door de opvolger van Zumárraga, aartsbisschop Alonso de Montúfar, in 1570 naar koning Filips II in Spanje gestuurd, en die kopie gaat mee op het schip van de Genovese admiraal Andrea Doria dat een jaar later deelneemt aan de grote zeeslag tegen de Turken bij Lepanto. Paus Pius V had de verenigde vloot van Rome, Venetië en Spanje - onder leiding van Filips' halfbroer Johan van Oostenrijk - toevertrouwd aan Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans. De afbeelding van de Mexicaanse Guadalupe bleef in de schaduw, maar ze deed wel mee. En hoe groot haar rol is bij de overwinning van 7 oktober 1571, dat zou pas eeuwen later openbaar worden gemaakt, want de verschijning van 1531 was nog lang niet rond. De kerkelijke hiërarchie voelde, zoals gezegd, niets voor een Guadalupe-Tonantzín. Maar na het baanbrekende werk van broeder Servando Teresa de Mier en de onafhankelijkheidshelden lag de weg open naar een niet meer te stuiten devotie die de nationale, en zelfs de Bolívar voor ogen staande Pan-Amerikaanse identiteit vormde.

Maar waarom werd de Mexicaanse verschijning van 9 tot 12 december 1531 verbonden met de verschijning in de Spaanse Extremadura? Wat ook het antwoord is, in beide gevallen stond de christenheid tegenover een gevaarlijke overmacht. Hoewel niemand tegenwoordig de Islam nog als heidendom durft te brandmerken, dacht men daar het leeuwendeel van onze jaartelling anders over. Dante, Quevedo en Swedenborg, om drie schouwers van het hiernamaals te noemen die zo'n vijf eeuwen omvatten, plaatsten Mohammed zonder aarzeling in de Hel. Ketter of bedrieger, alle godsdiensten die aan het christendom voorafgingen, werden gezien als een voorafschaduwing, latere godsdiensten golden als vijandig aan het christendom. Zo dachten vele generaties vóór ons. Sinds de Romantiek daagde het idee dat alle godsdiensten gelijk zijn, hetgeen tegenwoordig resulteert in de zogeheten vergelijkende godsdienstwetenschap. Maar die trend komt veeleer voort uit het eigen ongeloof dan uit een beter begrijpen van de niet-christelijke godsdiensten. Toen de Moeder Gods in de Extremadura verscheen was de oorlog met de Islam in volle gang. In het jaar 711 waren de Noord-Afrikaanse berbers het Iberisch schiereiland binnengevallen, dat ze in een mum van tijd veroverden en islamiseerden. De Romaans-Gotische christenen die er

woonden, gaven zich zonder slag of stoot over en bekeerden zich in groten getale tot de Islam.

Het beeld dat later de Guadalupe is genoemd, stond waarschijnlijk ooit in een kerk te Hispalis (Sevilla). Het was in Spanje terechtgekomen vanuit Rome. De grootste kerkvader van het land, bisschop Isidorus van Sevilla, had het gekregen van zijn voorganger bisschop Leander en Leander had het in Rome gekregen van paus Gregorius de Grote, die het op zijn beurt had gekregen aan het hof in Constantinopel, toen hij daar pauselijk gezant was. Volgens de vrome legende zou het beeld zijn geschilderd door niemand minder dan de patroon van de schilders, de evangelist Lucas, die Mana nog moet hebben gekend. Zo ver reikt de geschiedenis van Guadalupe terug, tot aan het begin van het christendom. Nadat het beeld in Spanje door monniken was begraven, ondergronds was gegaan, zoals ook het beeld van de Zwarte Madonna van Montserrat bij Barcelona, dook het in de twaalfde of dertiende eeuw op tijdens de zogeheten *Reconquista*, de herovering van het land door de christenen. Toen Maria aan de herder Gil Cordero verscheen, hadden de Arabische emirs nog het zuidelijk deel van het schiereiland in handen. Pas in 1492 zou, met de inname van Granada, de herovering worden voltooid. En datzelfde jaar krijgt Columbus van de Kroon het groene licht om naar de Nieuwe Wereld te varen, een plan waarover hij lange jaren aan het hof was uitgelachen.

Het beeld dat had gediend om Spanje op de Moren te heroveren, kon dienen om Amerika op de Indianen te veroveren, maar het pakte anders uit. Het beeld ging niet mee en de hemel bedacht iets nieuws. De Indianen waren geen vijanden, zoals de Moren, maar leefden nog in de nacht van het afgodendom. Het licht van het Evangelie had in het Oosten geschenen, maar nog niet in het verre Westen. De apostel Jakobus, patroon van Spanje, kon in de *Reconquista* de Morendoder worden. Indianendoder in het Westen zou ongepast zijn, en als met deze term desondanks is geschermd, komt zulks voor rekening van ontaarden en renegaten. De Spaanse Kroon heeft van meet af aan de Indianen beschouwd als volwaardige onderdanen. Het grote verschil met het Angelsaksische Noord-Amerika - en met een Nederlands Oost-Indië dat van de dit jaar jubilerende V.O.C. niets, maar dan ook niets heeft gekregen! - is dat de Indianen van Spaans Amerika, hoe laag geplaatst ook, onder bescherming vielen van de wetten van het koninkrijk,

en die waren heel streng voor wie zich eraan vergreep. Als het gebeurde, was het desondanks, nooit dankzij! Terecht wijst Octavio Paz erop dat dit het grootste verschil is met de Engels-Puriteins-Protestantse manier van koloniseren. De roodhuiden - en Oost-Indiërs - hadden domweg geen ziel, het waren dieren. Pas heel laat, nadat de kaapcompagnieën de wingewesten hadden leeggezogen, trokken er ook zendelingen naar die gebieden. Maar toen was het kwaad al lang geschied. Het Spaans-Habsburgse koningshuis daarentegen, heeft de kolonisatie direct onder eigen beheer genomen en hield rekening met de uitdrukkelijke wens van Rome dat gedoopte Indianen, en zwarten, onder geen beding tot slaaf mochten worden gemaakt. Nogmaals: dat het gebeurde, ja, maar dan uitdrukkelijk tegen de Wet. Terwijl de twee piratennaties aan de Noordzee door God noch gebod van iets weerhouden werden.

Waar op het Iberisch schiereiland de apostel Jakobus, Santiago, de christelijke legerscharen vanaf zijn witte hengst in de lucht aanvuurde tegen de vijanden van het Geloof - het enig mogelijke antwoord op de Jihad: anders was Spanje voor de christenheid verloren gegaan -, zo geleidde de Moeder Gods met zachte hand de miljoenen van Amerika naar de ware schaapsstal. Vanaf dat moment vond er een vermenging plaats waarin veroveraars en veroverden hun identiteit verloren, en er iets nieuws ontstond. Mexico is bij uitstek een land van halfbloeden geworden, van een nieuwe geest die zich nog niet ten volle heeft kunnen ontplooien. Het Angelsaksische heeft zijn tijd gehad; het gaat ten onder aan zijn witte protestantse steriliteit, letterlijk zelfs aan afnemende vruchtbaarheid. De helft van het Mexicaanse grondgebied die tijdens de dictatuur van Santa Anna in de periode 1840-1850 door de Verenigde Staten is ingelijfd, hispaniseert weer. De echte Amerikaan is niet de blanke, noch de Indiaan, en ook niet de neger of de Aziaat, maar de mesties, en de mulat, de creool. Guadalupe verenigt in zich die nieuwe, kosmische identiteit - zoals de Mexicaanse schrijver José Vasconcelos het definieerde in *La raza cósmica* (1925). Vasconcelos voorspelde dat de Mexicaans-Latijns-Amerikaanse mens het ondergaande Westen moet redden. Octavio Paz stelde dat Latijns-Amerika weliswaar *ex-centrisch* is, maar onbetwistbaar westers!

Guadalupe symboliseert bij uitstek de barokke, hybride, multicuturele Vrouwe van alle Volkeren die niet alleen vanuit haar Amerikaanse manifestatie, maar bovendien met haar twee Ara-

bische namen het universele katholieke christendom moet redden van de neergang die al drie eeuwen duurt en waardoor het Westen de rotte appel kon worden die rijp is voor de strijders van Allah en zijn profeet. De torens van de Noord-Amerikaanse Mammon, of de Geldduivel, en van de ziekte van het economisme, moeten plaats maken voor herbezinning op de christelijke beginselen waaraan het Westen zijn opkomst en glorie dankt. Op de een of andere manier zal de Mexicaans-Amerikaanse Guadalupe, die ook Fatima is, bewerken dat het christendom wordt gezuiverd, terwijl tegelijkertijd de Islam zich bekeert. De Liefde, die de mohammedanen nog niet kennen, heeft het laatste woord. Maar daartoe moeten de afgedwaalde, ontzielde westerlingen eerst het geloof van hun stichters terugvinden.

In elk geval kan geen beschouwer van Mexico om de godsdienst en Guadalupe heen, zei Octavio Paz in 1984 in zijn bundel *Hombres en su siglo*. Hij vermoedde niet tot waar die Verborgen Rivier kan leiden, die dit jaar oplicht met de heiligverklaring van de sprekende adelaar Juan Diego. Het wordt tijd voor Onze Lieve Vrouw van de Muzelmannen, en daartoe is la Guadalupe de aangewezen opstap.

Vertaald proza

De seinwachter

Juan José Arreola[*]

(Vertaling Mariolein Sabarte Belacortu)

De vreemdeling kwam buiten adem op het verlaten station. Hij was doodmoe geworden door zijn grote koffer, die niemand voor hem had willen dragen. Hij droogde zijn gezicht af met een zakdoek, en met zijn hand boven zijn ogen als klep keek hij de rails af die aan de horizon verdwenen. Ontgoocheld en peinzend raadpleegde hij zijn horloge: precies het uur waarop de trein moest vertrekken.

Iemand die wie weet waarvandaan was gekomen, gaf hem een zacht tikje. De vreemdeling draaide zich om en stond oog in oog met een oud mannetje dat in de verte deed denken aan een spoorwegbeambte. Hij had een rode lantaarn in zijn hand, die echter zo klein was dat het een speelgoedlantaarn leek. Hij keek de reiziger glimlachend aan. Die vroeg hem opgewonden: ‘Neemt u me niet kwalijk, maar is de trein al vertrokken?’

‘Bent u nog niet zo lang in dit land?’

‘Ik moet zo gauw mogelijk weg. Morgen moet ik per se in T. zijn.’

‘Het is duidelijk dat u helemaal niet op de hoogte bent van de gang van zaken. U moet nu eerst kijken of er een kamer is in het pension.’ Hij wees op een merkwaardig asgrijs gebouw dat meer weg had van een gevangenis.

‘Maar ik wil geen onderdak, ik wil met de trein mee.’

‘Neemt u onmiddellijk een kamer, als er tenminste nog een is. Als u er een kunt krijgen, reserveert u dan per maand, dat is goedkoper en u wordt beter bediend.’

‘Bent u getikt? Ik moet morgen per se in T. zijn.’

* *Juan José Arreola (1918-2001) werkte onder meer als sandalenverkoper, bakker en herder, voordat hij zich met hart en ziel op de literatuur stortte. Onder invloed van schrijvers als Borges en Kafka schreef hij een reeks met rijke fantasie en humor doorspekte verhalen die een hele generatie Middenamerikaanse schrijvers tot voorbeeld zou dienen. In het hier vertaalde ‘El guardagujas’ neemt Arreola de burocratie, corruptie en andere misstanden in Mexico op de hak, maar tegelijkertijd is het verhaal te lezen als een allegorie van de aan abstracte wetten overgeleverde mens in een mysterieus, onkenbaar universum.*

‘Ik zou u eigenlijk aan uw lot moeten overlaten. Maar ik zal u wat inlichtingen geven.’

‘Graag...’

‘Dit land is beroemd om zijn treinen, zoals u weet. Tot nu toe was het onmogelijk die fatsoenlijk te organiseren, maar er is al veel gedaan waar het gaat om de publicatie van spoorboekjes en de uitgifte van kaartjes. De spoorboekjes omvatten alle dorpen in het land en verbinden die met elkaar; er worden zelfs kaartjes verkocht naar de kleinste en meest verafgelegen oorden. De treinen hoeven alleen nog maar volgens de aanwijzingen in de boekjes te rijden en inderdaad langs de stations te gaan. Dat verwachten onze landgenoten; in de tussentijd aanvaarden zij de onregelmatige diensten, en hun vaderlandslievendheid voorkomt dat ze hun onvrede openlijk uiten.’

‘Maar komt er in deze stad wel een trein?’

‘Als ik bevestigend zou antwoorden, zou ik mij onjuist uitdrukken. Zoals u zelf kunt zien: de rails bestaan, al hebben ze enige averij opgelopen. In sommige dorpen staan ze eenvoudig op de grond aangegeven met twee krijtstrepen. In de huidige omstandigheden is geen enkele trein verplicht hier langs te rijden, maar er is ook geen enkele reden waarom het niet zou gebeuren. Ik heb in mijn leven veel treinen zien passeren, en ik heb enkele reizigers gekend die het lukte erin te komen. Als u netjes wacht, zal ik misschien zelf de eer hebben u te helpen in een prachtige, comfortabele wagon te klimmen.’

‘En die brengt mij naar T.?’

‘Waarom houdt u er toch zo aan vast dat u naar T. moet? U zou al tevreden moeten zijn dat u in de trein kunt stappen. Zodra u erin zit, zal uw leven inderdaad een bepaalde loop nemen. Wat kan het u schelen dat de weg niet naar T. leidt?’

‘Maar ik heb een geldig kaartje naar T. Dan moet ik logischerwijze naar die plaats worden vervoerd, nietwaar?’

‘Volgens Bartjes heeft u gelijk. In het pension kunt u met mensen spreken die hun voorzorgsmaatregelen hebben genomen door grote hoeveelheden kaartjes te kopen. Over het algemeen kopen mensen met een vooruitziende blik kaartjes naar alle uithoeken van het land. Er zijn er die er een heel fortuin aan hebben besteed...’

‘Ik dacht dat ik maar één kaartje nodig had om naar T. te gaan. Kijkt u maar...’

‘Het volgende traject van de nationale spoorlijn zal worden aangelegd met het geld van één man die zijn gigantische kapitaal geheel en al heeft besteed aan retourbiljetten voor een traject waarvoor de plannen, inclusief lange tunnels en bruggen, nog niet eens zijn goedgekeurd door de ingenieurs van de onderneming.’

‘Maar functioneert de trein al die langs T. komt?’

‘Niet alleen die trein. Eigenlijk zijn er heel veel treinen in het land en kunnen de reizigers er relatief regelmatig gebruik van maken, maar ze moeten er rekening mee houden dat het nog geen officiële en definitieve dienst is. Met andere woorden, wanneer iemand in een trein stapt, verwacht hij niet dat hij op de plaats komt waar hij wil wezen.’

‘Hoe kan dat nou?’

‘De spoorwegmaatschappij wil de burgers zó graag ter wille zijn dat ze soms wanhoopsmaatregelen moet nemen. Ze laat bijvoorbeeld treinen lopen door onbegaanbare gebieden. Zo'n expeditie doet soms een paar jaar over het traject, en dan voltrekken zich allerlei niet onbelangrijke wijzigingen in het leven van de reizigers. Sterfgevallen zijn niet zeldzaam, maar ten behoeve daarvan laat de onderneming, die dit allemaal heeft voorzien, een *chapelle ardente*-wagon en een begraafplaatswagon aankoppelen. De conducteurs zijn er trots op dat ze het - luxueus gebalsemde - lijk van een reiziger op het perron mogen afzetten van het station dat op zijn kaartje gedrukt staat. Soms rijden deze bijzondere treinen over trajecten waarvan de ene helft van de rails ontbreekt. Door het schokken van de wielen bij elke biels schudden de wagons dan helaas over één hele zijkant. Een andere voorziening van de spoorwegen is dat de eersteklas-reizigers aan de kant moeten gaan zitten waar wel een rails loopt. De tweedeklas reizigers ondergaan de schokken lijdzaam. Op de stukken waar beide rails ontbreken lijden alle reizigers evenzeer, net zolang tot de trein helemaal kapot is.’

‘Goeie God!’

‘Moet u horen, het dorp F. is juist ontstaan als gevolg van zo'n ongeluk. De trein kwam terecht in onbegaanbaar terrein. De wielen werden afgevijld door het zand en versleten tot aan de assen. De reizigers hadden al zoveel tijd samen doorgebracht dat er uit de verplichte oppervlakkige gesprekken innige vriendschappen waren gegroeid. Sommige daarvan veranderden al snel in idylles, en het resultaat was F., een progressief dorp vol stoute kinderen die met de verroeste overblijfselen van de trein spelen.’

‘Mijn God, ik ben ongeschikt voor zulke avonturen!’

‘U moet uw zenuwen een beetje de baas worden, misschien wordt u nog wel een held. Denkt u maar niet dat er zich geen gelegenheid zal voordoen waarbij de reizigers hun moed en hun opofferingsgezindheid kunnen tonen. Onlangs hebben tweehonderd anonieme reizigers een van de meest glorieuze bladzijden in onze spoorwegannalen geschreven. Tijdens een proefrit ontdekte een machinist op tijd dat bij het aanleggen van de lijn een ernstige fout was gemaakt door de constructeurs. Op het traject ontbrak de brug over een ravijn. In plaats van achteruit te rijden vuurde de machinist de reizigers zó aan dat hij de nodige hulp van hen kreeg om door te rijden. Onder zijn energieke leiding werd de trein onderdeel voor onderdeel onttakeld en op de schouders naar de overkant van het ravijn gedragen, waar in de diepte als verrassing een woeste rivier stroomde. Deze heldendaad leidde tot zo'n bevredigend resultaat dat de spoorwegen definitief afzagen van het bouwen van de brug, en in plaats daarvan geven ze een aantrekkelijke korting op de kaartjes van passagiers die deze extra hindernis durven te nemen.’

‘Maar ik moet morgen per se in T. zijn!’

‘Uitstekend! Heel goed dat u uw plan niet opgeeft. U bent duidelijk een man met principes. Gaat u voorlopig in het pension logeren en neemt u de eerste de beste trein. Probeert u dat althans te doen, er zullen honderden mensen zijn om u tegen te houden. Wanneer er een trein arriveert, komen de reizigers, geïrriteerd doordat ze veel te lang hebben moeten wachten, met z'n allen het pension uit en bestormen met veel lawaai het station. Heel vaak veroorzaken zij ongelukken omdat ze zo ongelooflijk onfatsoenlijk en onvoorzichtig zijn. In plaats dat ze ordelijk in de trein stappen, drukken ze elkaar plat of verhinderen ze de anderen althans definitief de toegang tot de trein; die vertrekt en laat hen als een opstandige massa achter op het perron. Uitgeput en woedend vervloeken de reizigers eikaars onbehoorlijke gedrag en staan een hele tijd tegen elkaar te schelden en op elkaar in te slaan.’

‘Komt de politie niet tussenbeide?’

‘Er is geprobeerd voor elk station een politiekorps te organiseren, maar omdat het niet te voorspellen is wanneer een trein aankomt, was dat een nutteloze en uiterst kostbare dienstverlening. Bovendien bleek al snel dat de leden van dat korps corrupt waren, want ze beschermden alleen uitstappende rijke reizigers die hun, in

ruil voor hun hulp, alles gaven wat ze bij zich hadden. Toen werd besloten een speciaal soort school op te richten waar de toekomstige reizigers onderwijs krijgen in fatsoenlijk gedrag plus een adequate training. Daar wordt hun geleerd hoe je correct in een trein moet stappen, al rijdt die en heeft hij grote snelheid. Ze krijgen daar ook een soort harnas uitgedeeld om te verhinderen dat de andere reizigers hun de ribben breken.'

'Maar als je eenmaal in de trein zit, sta je dan ook nog bloot aan gevaren?'

'In zekere zin wel. Ik raad u alleen aan goed op de stations te letten. Het zou kunnen gebeuren dat u denkt dat u in T. bent, maar dat het alleen maar een illusie is. Om het leven aan boord van de overvolle wagons in banen te leiden, ziet de onderneming zich genoodzaakt bepaalde richtlijnen te hanteren. Sommige stations zijn pure schijn: ze liggen midden in het oerwoud en dragen de naam van een belangrijke stad. Maar je hoeft maar een beetje goed op te letten of je doorziet het bedrog. Het zijn net toneeldecors en de personen die daar figureren zitten vol zaagsel. Aan die poppen zie je zo dat ze beschadigd zijn, doordat ze altijd buiten staan, maar soms zijn ze een perfecte nabootsing van de werkelijkheid: de tekenen van een eindeloze vermoeidheid staan op hun gezicht gegrift.'

'Gelukkig ligt T. hier niet ver vandaan.'

'Maar op dit moment hebben we geen treinen die er rechtstreeks naartoe gaan. Toch is het niet uitgesloten dat u er morgen nog komt, en dat is net wat u wilt. De organisatie van de spoorwegen mag te wensen overlaten, de mogelijkheid van een reis zonder tussenstops is niet ondenkbaar. U moet weten dat sommige mensen niet eens merken dat er iets aan de hand is. Zij kopen een kaartje naar T., er komt een trein binnen, ze stappen in en de volgende dag horen ze de conducteur omroepen: het volgende station is T. Zonder enige voorzorgsmaatregel te nemen, stappen die reizigers uit en inderdaad zijn ze dan in T.'

'Zou ik iets kunnen doen om dat ook voor elkaar te krijgen?'

'Natuurlijk kan dat. De onbekende factor is dat we niet weten of het helpt. Probeert u het in ieder geval. Stapt u in de trein met het vaste plan in T. aan te komen. Bemoeit u zich niet met uw medepassagiers. Zij zouden u kunnen teleurstellen met hun reisverhalen, en u zelfs kunnen aangeven bij de autoriteiten.'

'Waar heeft u het over?'

‘Gezien de huidige stand van zaken zitten de treinen vol spionnen. Deze lieden, voor het merendeel vrijwilligers, zorgen voor het bevorderen van een opbouwende sfeer binnen de onderneming. Soms weet je zelf niet wat je zegt en praat je maar wat voor de vuist weg. Maar zij hebben onmiddellijk in de gaten wat voor betekenissen een zinnetje allemaal kan hebben, hoe eenvoudig het ook mag zijn. Uit het meest onschuldige commentaar weten zij een foute mening te peuren. Als u ook maar de geringste onvoorzichtigheid begaat, wordt u zonder meer aangehouden: de rest van uw leven zou u in een gevangeniswagon cloorbrengen, of men zou u dwingen uit te stappen op een nepstation ergens diep in het oerwoud. Reis met zo groot mogelijk vertrouwen, nuttig zo weinig mogelijk voedsel en zet geen voet op het perron voordat u in T. een bekend gezicht ziet.’

‘Maar ik ken helemaal niemand in T.’

‘Verdubbel in dat geval uw voorzorgsmaatregelen. Wees in dat geval tweemaal zo goed op uw hoede. Onderweg zult u aan vele verleidingen blootstaan, dat verzeker ik u. Als u uit het raam kijkt, loopt u het risico in de val van een fata morgana te lopen. Er zijn slimme voorzieningen aangebracht op de ramen, waardoor er allerlei illusies worden gewekt in de geest van de passagiers. Je hoeft geen onnozelaar te zijn om erin te trappen. Bepaalde apparaten die worden bestuurd vanuit de locomotief wekken door hun lawaai en bewegingen de indruk dat de trein voortsnelt. Hij blijft echter wekenlang stilstaan, terwijl de reizigers door de raampjes betoverende landschappen voorbij zien komen.’

‘En wat is de bedoeling daarvan?’

‘De onderneming doet dat allemaal met de positieve bedoeling de angst bij de reizigers te verminderen en het gevoel van verplaatsing zoveel mogelijk weg te nemen. De hoop is dat zij zich op een dag volledig overgeven aan het toeval, dat in handen is van een allesoverheersende onderneming, en dat het hun niet meer kan schelen waar ze heen gaan of waar ze vandaan komen.’

‘Heeft u zelf vaak met de trein gereisd?’

‘Ik ben alleen maar seinwachter, meneer. Eerlijk gezegd ben ik een gepensioneerde seinwachter, ik duik hier af en toe op om aan de goede oude tijd terug te denken. Ik heb nog nooit gereisd en ik heb er ook geen zin in. Maar de reizigers vertellen mij verhalen. Ik weet dat de treinen behalve F., waarvan ik u de ontstaansgeschiedenis al heb verteld, nog allerlei andere dorpen hebben voortge-

bracht. Soms ontvangt het treinpersoneel geheimzinnige instructies. Dan verzoeken zij de reizigers de wagons te verlaten, meestal onder het voorwendsel dat zij de attracties van een bepaalde plaats moeten gaan bewonderen. Ze krijgen iets te horen over grotten, watervallen of beroemde ruïnes: “U hebt een kwartier om grot zus of zo te bewonderen,” zegt de conducteur vriendelijk. Zodra de reizigers zich op een bepaalde afstand bevinden, gaat de trein er in volle vaart vandoor.’

‘En de reizigers?’

‘Die dwalen een tijdlang wanhopig van de ene plek naar de andere, maar uiteindelijk voegen ze zich bij elkaar en stichten een dorp. Die onverwachte stops worden gemaakt op geschikte plekken, ver van elke vorm van beschaving en met voldoende natuurlijke rijkdommen. Daar worden uitgelezen koppels jonge mensen achtergelaten, vooral met weelderige vrouwen. Zou u uw laatste dagen niet op een onbekende, schilderachtige plaats willen doorbrengen in gezelschap van een jong meisje?’

Het glimlachende oude mannetje knipoogde naar de reiziger en bleef hem aankijken, goedhartig en guitig. Op dat ogenblik klonk er gefluit in de verte. De seinwachter maakte een sprong en begon belachelijke en chaotische signalen te geven met zijn lantaarn.

‘Is dat de trein?’ vroeg de vreemdeling.

De oude begon als een uitzinnige over de rails te hollen. Toen hij een flink eind weg was, draaide hij zich om en schreeuwde: ‘U heeft geluk! Morgen komt u op uw beroemde station aan. Hoe heette het ook alweer?’

‘X!’ antwoordde de reiziger.

Op dat moment verdampte het oude mannetje in de heldere ochtend. Maar de rode punt van zijn lantaarn rende en sprong roekeloos over de rails in de richting van de trein.

Ver weg in het landschap naderde de trein als een lawaaiige gebeurtenis.

Graffiti

Rosa Beltrán[*]
(Vertaling Arie van der Wal)

Je kunt een vrouw van middelbare leeftijd zijn, een bril dragen en, als je af moet gaan op de mening van je man, een beetje dom zijn, zij het, dat wel, heel ondernemend. Naar de universiteit gaan, bijvoorbeeld, en proberen een studie in een van de alfawetenschappen te volgen, laten we zeggen klassieke letterkunde, ook al moet je daarvoor, zoals dat heet, je lang niet gebruikte intellect weer wat opfrissen, en daarbij alle moed bijeenrapen om als goede studente tijdens college je hand op te steken en met een zekere gewichtigheid een mening, welke dan ook, ten beste te geven.

Je kunt besluiten niet aan de rechterkant te gaan zitten, de plaats van de uitverkorenen, zoals ze zichzelf aanmatigend noemen, maar aan de andere kant, waar het gewone volk, zoals ze ons betitelen, het gepeupel, altijd zit, en je daarmee onttrekken aan het voortdurend ventileren van waarheden, zonder dat dit van al te wezenlijk belang is, want tenslotte is het soms al moeilijk genoeg om de colleges over Tacitus, Publius Ovidius Naso en vooral de vragen van professor Pelegrí te begrijpen.

Je kunt vervolgens opstaan van je plaats en naar het toilet gaan, een tijdje wachten, laten we zeggen zo'n tien minuten, en het eerste wc-hokje nemen dat vrijkomt, aanstalten maken om te doen wat je meestal in dit soort gevallen doet, en ik zeg meestal omdat het ook kan gebeuren dat je naar de dichte deur zit te staren en je ogen uitgerekend daarop vallen, en dat je je dan hogelijk verbaast.

Het kan zijn dat je enigszins beschaamd om je heen kijkt, hoewel er niemand is (soms heb je nu eenmaal het gevoel dat je bespied wordt), of dat je het contact van een paar intieme blikken voelt die kil langs je lichaam glijden maar je desondanks dwingen onaangedaan te blijven. Gelukkig weet je dat het om een tijdelijk

* *De in 1969 geboren Rosa Beltrán is docente Vergelijkende Literatuurwetenschap aan de UNAM-universiteit van Mexico-stad. Tot dusver publiceerde ze een historische roman* (La corte de los ilusos) *en twee verhalenbundels* (Amores que matan *en* La Espera). *In 1998 en 1999 was zij plaatsvervangend hoofdredactrice van het literaire supplement van de vooraanstaande krant* La Jornada. *Het verhaal 'Graffiti' is afkomstig uit de bundel* Amores que matan.

gevoel van onbehagen gaat, zodat je je behoedzaam vooroverbuigt en op je gemak de pik van verbazingwekkende afmetingen bekijkt en de tekst die er met rode inkt op geschreven staat: ‘Kus me heel zacht,’ en voelt dat je moet blozen telkens wanneer je het in stilte bij jezelf herhaalt, en dat je een glimlach en een lichte opwinding niet kunt onderdrukken, vooral omdat je weet dat de anderen op dat moment waarschijnlijk over Homerus of Xenophon zitten te discussiëren, om nog maar te zwijgen van degenen aan de overkant die tegen die tijd al wel bezig zullen zijn met het verketteren, uitwerken en corrigeren van *De wetenschap van de ervaring van het bewustzijn*.

Plotseling ontdek je, naast de enorme pik, een, zoals dat heet, maxime: ‘We houden er allemaal van omdat we allemaal hoeren zijn.’ En je voelt hoe je gezichtsuitdrukking ineens verandert, omdat je jezelf de fundamentele vraag moet stellen of je wel of niet bent wat daar beweerd wordt dat je bent. Maar je haalt opgelucht adem en schudt voor jezelf zachtjes je hoofd, en je glimlacht om de lichte twijfel die je bekruipt, omdat je weet dat je gelukkig een van de mensen bent die zijn leven aan andere dingen wijdt of anders gezegd, dat je niet hoort bij de *aurea mediocritas*, zoals dat heet, en dat je, hoewel de menselijke domheid je buitengewoon verbaast en stoort, nog niet meteen ophoudt intellectueel te zijn omdat je van dichtbij een rode lijn bekijkt die een lul vormt die uitmondt in een mond en een waarschuwing: ‘Opgepast: komkommer maakt dik,’ ondertekend door de schrijfster, Neuk-je-moeder. Daarna volg je met je blik de meest obscene opschriften, de meest opvallende tekeningen, en dan word je een beetje misselijk, heel even maar, van de kleurige linten van al die letters die daar door elkaar gekriebeld zijn voor het genot van studentes en studenten, want je weet dat de mannen ook wel hun *Toiletbekentenissen* zullen schrijven, heel anders dan de bekentenissen van de middeleeuwse heilige, maar dat heb je nog niet gedacht of je schaamt je opnieuw.

Je vermoedt dat de persoon die buiten staat intussen wel wanhopig moet worden, maar op dat moment valt je verbaasde oog op het minieme bericht, zo klein dat het lijkt of het zich tussen de rest wil verstoppen; je hoort het met bevend handschrift vragen: ‘Help me om abortus te plegen,’ en je bent met stomheid geslagen en springt op omdat er op dat moment iemand op de deur begint te kloppen, twee doffe en woedende kloppen, en zegt dat je op moet schieten. Voordat je opendoet, geef je toe aan een vreemde opwel-

ling: je zoekt in je tas naar een pen die tussen bonnetjes en rekeningen tevoorschijn komt en schrijft met letters die nauwelijks groter zijn dan het bericht zelf: ‘Abortus is een misdrijf,’ waarna je achteroverleunt, je werk bekijkt en glimlacht. Je voelt een soort medelijden dat zich voegt bij de geur van de vette frituurgerechten die beneden klaargemaakt worden, waar ze te midden van honden, afval en eten de zinnen van de *Carmina Burana* kunnen horen die de leerlingen Latijn opdreunen, en je zet er nog bij: ‘God zal je helpen,’ geeft een overbodige ruk aan de ketting en verlaat tevreden het toilet.

Buiten staat een stel chagrijnig kijkende vrouwen op hun beurt te wachten, terwijl anderen zich opmaken en verfrissen; je kunt denken dat ze hun redenen wel zullen hebben, want buiten de voor mannen ontoegankelijke ruimte, waar ‘dames’ op de deur staat, kun je ook aan iets anders denken dan aan Seneca, Vergilius of Cicero. Je weet niet veel van andere gebieden omdat je pas op je veertigste en met een armzalig ontwikkelingsniveau bent gaan studeren, maar je kunt je voorstellen dat er behalve de namen in wezen niets verandert in de aangrenzende vertrekken.

Toch denk je, en je schrikt als je dat denkt, dat de zinnen van professor Pelegrí over Catullus pas echt ontroerend zouden zijn als ze uit de mond zouden komen van een man die, laten we zeggen, intussen naar je benen kijkt.

Je kunt zien hoe het licht door de ramen op de gang naar binnen valt en je kunt vast van plan zijn om wat er nog rest van het college te volgen, want tenslotte heb je daarom besloten je wil bij je man door te zetten, maar dan voel je het onweerstaanbare verlangen je om te draaien en het kleine hokje van het damestoilet weer binnen te gaan.

Je tas neerzetten, die van leer lijkt maar van koffiebruin plastic is, omdat dat goedkoper was, gaan zitten en naar de deur kijken het voltrekt zich allemaal in eenzelfde ogenblik, en onmiddellijk daarna volgen het ongeloof en de lach. Je vermoedt dat de anderen wel zullen denken dat je gek bent, maar dat je je lach niet hebt kunnen inhouden, komt doordat je ziet hoe snel ze je bericht beantwoord hebben. Je leest het en daarna bloos je: ‘Weinig kans dat God aborteur is,’ en dan een soort schuldgevoel dat niet helemaal weet door te dringen en meteen daarop een nietig inktvlekje: een telefoonnummer. Je rommelt in je tas en haalt er een stukje papier uit dat de rekening van de stomerij blijkt te zijn en je haalt

er ook een pen uit die dezelfde pen is als waarmee je eerder geschreven hebt, en zonder dat je weet waarom, krabbel je het telefoonnummer over. Voordat het geklop op de deur wanhopig begint te klinken, verbeter je het nummer dat je genoteerd hebt en stopt het papiertje terug.

Dan geef je opnieuw een overbodige ruk aan de ketting en verlaat het toilet met een licht, bijna zweverig gevoel.

De stad in het duister

Ana García Bergua[*]
(Vertaling Mieke Westra)

Weer een dag en wat een moeilijke; er waren ochtenden dat hij halfdood had willen zijn om zich maar niet te hoeven verroeren, op te staan of zijn ogen open te doen. Maar ja, er zat niets anders op, diezelfde middag nog moest hij de tekeningen inleveren. Zo niet, dan zou don Aníbal hem rustig laten verhongeren. Misschien was dat nog wel het beste, doodgaan en niet meer wakker worden. De kamer leek wel een krater, zo tussen de witgipsen scheuren die als een gebergte, een maanlandschap, dwars over de roze wand liepen. Wie was op het onzalige idee gekomen om de wanden in die kleur te schilderen? Misschien het dienstmeisje dat vroeger in deze kamer had gewoond, of de mevrouw die hem verhuurde, of wie weet de eigenaar van het flatgebouw die alles op een koopje deed en gebruikte wat hij vond. Wat een klerezooi, dacht hij, terwijl hij onder de douche stond en zag hoe het zielige straaltje dat uit de buis hoog in de hoek kwam de kamer bijna onder water zette.

Ik ga een douchegordijn kopen, in de supermarkt, zei Gabriël bij zichzelf, terwijl hij zijn eeuwige spijkerbroek aantrok, die besmeurd was met zwarte en rode inktvlekken, met tekeningen die hij in de bus op zijn been maakte als hij geen schrift bij de hand had. Hij had de kraan dichtgedraaid, maar zoals altijd kwam er nog een dun straaltje uit, tik tik, dat elke dag hardnekkig doordruppelde, misschien wel een, twee, drie uur. Om mysterieuze redenen verplaatste de lekkage zich 's zomers overdag door het vertrek alsof er een wolk stoom op het dak was blijven hangen, dan wel alsof hij in een grot vol stalactieten woonde, en soms volgde het straaltje hem naar zijn bed of, in het ergste geval, naar zijn tekentafel.

Er stond een plas op de afgeschilferde tegels die nu bijna alleen nog beton waren, en het zou niet lang meer duren of het water

* *Ana García Bergua (Mexico City, 1960) geldt als een van de meest talentvolle jongere vrouwelijke auteurs in Mexico. Tot op heden schreef zij twee romans:* El umbral. Travels and Adventures *(De drempel, 1993) en* Púrpura *(Purper, 1999). Daarnaast publiceerde zij de verhalenbundel* El imaginador *(De verbeelder, 1996) en de bundel reisreportages* Postales desde el puerto *(Kaarten uit de havenstad). Momenteel verzorgt zij voor de weekendbijlage van de krant* La Jornada *de populaire column 'Y ahora paso a retirarme' (En nu trek ik mij terug).*

kwam tot zijn sokken en tot de poten van de ladenkast zonder laden waarin het kookstel, de pot Nescafé en het brood stonden. Gabriël duwde uit alle macht tegen de tekentafel, om die buiten bereik van het water te brengen. Hij drukte zijn hemd tegen zijn ogen. Zo raakte de werkelijkheid vervormd, kijk maar, en ze werd wazig als een aquarel. Even later betreurde hij het dat zijn sokken drijfnat waren geworden, omdat hij toch in de plas was gestapt, maar hij liet het gelaten over zich heen komen. Zo was hij nu eenmaal, gelaten. Toen schonk hij zich een kop koffie in en klampte zich vast aan zijn tekentafel, die zo groot was als een land. Het werd eindelijk licht op de plek waar hij het liefst was, de ruimte waarin hij zich kon oriënteren.

Eigenlijk was alles buiten de tekentafel een vreemde jungle, althans in zijn ogen, en wanneer een leerlinge van de tekenklas zich aan hem opdrong - hij begreep nooit waarom - liet hij haar op de matras slapen, die te smal was voor twee, en ging zelf op de tafel liggen. Hij schoof de glazen potten en de papieren aan de kant en strekte zich dan uit op de houten plank, klaar voor de autopsie, als een mausoleum, een sfinx.

Zo had hij dan na al die overpeinzingen en herinneringen eindelijk zijn stad met potten en penselen bereikt: er stond altijd prominent een fles Caguama-bier, als een vuurtoren in de haven, en als hij ergens op uit was in deze wereld, dan was het wel: naar de winkel gaan en een andere halen, want anders zat hij in het donker. De bierfles verspreidde het schaarse licht dat door het enige smalle venstertje viel. Maar wat geeft dat, zei hij bij zichzelf, zielsgelukkig toen hij zag dat het imposante gebouw, rondom besmeurd door zijn met rode verf bebloede handen, nog halfvol was. Het blik waarin hij de schone, rechtopstaande penselen bewaarde, was het gemeentehuis, en soms het monument voor de helden: daarin nam zijn hand de grote beslissingen, de breedte van de lijnen, de vlakke of dunne penseelstreek of de ronde en enorme, die doordrenkt was van inkt en uitliep op het papier. Hij zette een grote boulevard van inktpotten in zijn buurt en bouwde met waterverf een attractiepark. Hij opende pleinen van papier, zeeën van water, begraafplaatsen en ziekenhuizen voor de verwrongen, stijve tubes acrylverf, slachtoffers van een of andere plaag. Tik tik, drupte nog steeds het lek in de hoek. Joost mag weten wanneer die plas zou verdwijnen. Op een bepaald moment van de nacht bewoog hij zich altijd naar die plek in de hoek die wit was uitgeslagen van het

mineraal dat zich daar had afgezet en het water dat er langs sijpelde, als een op Fabriano-papier gedroogde aquarel.

Deze keer had don Aníbal hem opgedragen om inkttekeningen van dieren voor een schoolencyclopedie te maken en hij had ze al bijna allemaal ingeleverd: alleen de poema, de raaf, de tapir, de olifant en verscheidene Zuid-Amerikaanse vogels ontbraken nog. Don Aníbal had hem een folder met foto's van de vogels gegeven. De folder was de dag daarvoor in de plas in de hoek gevallen: een ongeluk, een stomme botsing met een stoel toen hij de straal water probeerde te ontwijken die zich bij wijze van slechte grap tot bij de deur had verplaatst. Hoewel hij hem had opgevist en de foto's zo goed mogelijk had gedroogd, keken de vogels die hij tegen de muur had geplakt, hem nu allemaal grauw, vuil en wrokkig aan. De poema die hij uit de *National Geographic* had geknipt, loerde naar hem terwijl het beest met knijpers aan een drooglijn hing die dwars door zijn stad was gespannen, een elektrische kabel. Zo hield Gabriël hem in bedwang.

De dieren hoorden beslist niet los door de straten te lopen. De straten waren een beschaafde plek. Om hun dreigende blikken te ontwijken en te voorkomen dat hun vieze troep op straat terechtkwam, zoals olifantenpoep midden op de boulevard, had hij ze in een kistje gestopt, donkergroen als de hekken van Chapultepec, een geschikte dierentuin, en een voor een liet hij ze los om ze op grote vellen papier na te tekenen terwijl hij ze met zijn pennetje hun beeld, hun ziel teruggaf. Sommige vogels vielen zuiver en gewijd uit en verdienden het zelfs om tegen een blauwe achtergrond te vliegen. Die mis werd slechts af en toe onderbroken door het tik tik van het lek dat de tafel naderde, door de radio van het dienstmeisje uit de kamer ernaast, dat naar boven was gegaan om het wasgoed op te hangen, en door zijn eigen keel, die gejaagd slokken uit de bierfles nam: als die leeg was, zou het tijd zijn om te stoppen. Want behalve vuurtoren was de bierfles zijn Big Ben. Als die het uur nul sloeg, dan stopte hij. Gabriël schoof de tafel een eindje in de richting van het bed, zodat het in zijn stad niet zou regenen, zoals dat zo vaak het geval was in Londen, had hij gehoord.

Hij begaf zich naar de lunchroom tegenover het flatgebouw, op de hoek van zijn straat, aangelegd tussen de garages en de vulkaniseerbedrijven, die daar feitelijk al sinds de schepping waren gevestigd. Op de derde dag van de schepping, mijmerde Gabriël een

keer tijdens het douchen, had God de zwarte vulkaniseerbedrijven, de ovens van Vulcanus geschapen. Hoe kon hij toch op zo'n smerige plek wonen, vroegen de meisjes van de tekenklas hem soms, waarom verhuisde hij niet naar de wijk Sanborns, waar veel kunstenaars zoals hij woonden, beschaafde mensen, een wijk met koloniale gebouwen. En hij, nee, nee, dat was het enige dat hij zei, hij wist nooit wat hij moest zeggen. Zíjn wijk had hij al op de tafel, en die was volmaakt gebouwd, zelfs met parken en openbare crèches, en met de omgeving hield hij zich niet zo bezig. Misschien hield hij wel van het contrast, de roze vlakte van de muren als de atmosfeer van een andere planeet die ontstaan is uit gassen zonder zuurstof, de ruimteschepen in de garages, de opgestapelde autobanden die de mannen in de doopvont onderdompelden om te zien waar het water ontsnapte, als representant van de frisse lucht; het hele landelijke, van zuiverheid vervulde universum dat zijn kleine beschaving omringde.

Gabriël at een bord witte rijst, een stoofpot waarvan hij niet wist wat erin zat en een toetje van vruchtengelei met kaas; hij at haastig en zonder goed te proeven. Hij kocht de fles bier in een winkeltje om de hoek en groette de zwervers, die hem behandelden als een broer, omdat hij er altijd net zo smerig bijliep en vaak even dronken was als zij. En ook hij dacht er bijvoorbeeld nooit aan zijn haren te kammen. Hij keerde terug naar zijn dakkamer en urineerde in de gemeenschappelijke wc die niet door de dienstmeisjes werd gebruikt, omdat ze ervan walgden. Ze regelden het zo dat ze naar het toilet van hun mevrouw konden gaan, maar ze hadden wel een zekere waardering voor hem, want een van hen - of misschien allemaal - hield de wc schoon en legde er toiletpapier neer. Misschien omdat ze het water in de afvoerpijp hoorden stromen, wisten ze dat hij elke dag een douche nam. En dat boezemde zonder meer respect in.

Ja, hij was eigenlijk heel netjes. Hij hield zijn stad onberispelijk schoon en ruimde de rommel op. Fanatiek reinigde hij de penselen met water of terpentijn en de pennen met benzine, en hij was in staat het eten uit zijn mond te sparen om het nodige materiaal te kunnen kopen. Toen hij terugkwam in zijn kamer, rukte de lekkage gevaarlijk op naar een hoek van de tafel, tik tik, precies op de plek waar hij altijd de bierfles neerzette, en de plas was iets groter geworden. Misschien zat het afvoerputje wel verstopt. Gabriël school de tafel naar de deur. Hij kwam in tijdnood. Don Aníbal

had gezegd: zeven uur op zijn laatst, en hij moest niet vergeten dat het hem ongeveer een uur met de bus zou kosten om bij hem te komen, dat was het probleem. Maar allereerst zette hij opnieuw de vuurtoren neer, de fles vochtig en licht bier die de bundel zon filterde en de boten opriep, de tijd aangaf voor de ordelijke bureaucraten en voor de portiers van de gebouwen.

De pen worstelde met de plooien van de olifantshuid tot ze allemaal op hun plaats zaten, en met zijn dikste penseel schilderde hij vervolgens de verschillende grijstinten, de mysterieuze schaduwen van de buik, van de achterkant van de oren, de opgestoken slurf die de troep in Afrika om hulp vroeg. Hij zorgde ervoor niet het wit van de slagtanden te besmeuren, of de rand van de poot, kinderlijk als een trommel. Het licht dat door het venster viel, werd al zwakker en hij ondervond hinder van de weerschijn van de lamp die hij moest ontsteken en die de zon was van zijn ontwaakte stad, toen het hem lukte de poema te tekenen. Terwijl de potloden, de penselen en een of andere zeer behulpzame pen hem achtervolgden, had de poema het op een lopen gezet door de straten. Hij nam met een sprong de omheining van de gummetjes, de braakliggende patio's van naar *thinner* ruikende lappen; en zelfs de door zijn linkerhand getekende lijnen, die zich inspanden om hun gebied te veranderen naarmate hij zijn hand van de ene naar de andere kant van het papier verplaatste, waren onbruikbaar op het moment dat hij de poema wilde insluiten, een kuil wilde graven of een hinderlaag leggen. Maar uiteindelijk werd de poema in het nauw gedreven aan de voet van een zwarte waterput van Oost-Indische inkt en viel. Het is bekend dat katachtigen niet van water houden, bedacht Gabriël. Achter hem reageerde de lekkage dreigend met tik tik en de plas schoof bijna onmerkbaar een eindje verder. De tapir tekenen was geen probleem.

Hij keek om zich heen en de roze zon verdween al door de scheuren van gips. De Big Ben gaf hem nog maar een kwartier en door het raam kwam het geraas van de bussen van halfzeven of daaromtrent. Hij was laat, maar misschien zou hij nog op tijd komen om don Aníbal te vragen hem open te doen, of hij kon naar zijn appartement boven de drukkerij gaan. Gabriel borg zijn dierentuin zorgvuldig op tussen zweetdoeken van Chinees papier en stopte die in een grote, zwarte kartonnen map. Toen liep hij naar beneden, de dienstmeisjes groetend, en wachtte op de eerste van de drie bussen. Hij stapte in en reed met zijn dieren door de on-

gure straat met de vulkaniseerbedrijven en werkplaatsen en trok als in een circusparade de zogenaamde beschaving binnen.

Terwijl hij op de tweede bus stond te wachten - het leven is toch wel tegenstrijdig, mijmerde de tekenaar later op de wc - sloeg daar het noodlot toe. Midden in het niets, in een straat die zo anders was dan de straten en boulevards op zijn tafel, in de onrechtvaardige maar wel mooie wijk Sanborns, met zijn modewinkels, restaurants en bloemenzaken, daar verraste hem de verre lekkage in zijn kamer, tik tik tik, duizenden druppeltjes vielen op hem en op zijn dieren, die met zoveel moeite getemd waren en zelfs bekeerd tot de puurheid van de religie. Tik tik tik, klonk het terwijl ze bijna spottend op hem dansten. Hij wilde er niet aan denken wat er in zijn map gebeurde, hoe de inkt van het ene dier uitliep over het andere, hoe de kleuren zich vermengden en - wie weet - een donkerbruine belediging vormden, grauw als modder.

En terwijl hij ijlings beschutting zocht onder de markies van een café, waar misschien de leerlingen van zijn tekenklas de middag al kletsend doorbrachten, dacht hij alleen maar aan het lot van zijn arme woeste dieren, en dat hij vast en zeker vergeten had de raaf te tekenen, en aan het verlies van zijn werk en aan al die dingen die als een andere regen in zijn hoofd vielen, nog natter dan het water. Maar wat hem op dat moment dreef, was de klemmende noodzaak om zodra hij thuiskwam de bierfles te verwisselen, want er was nog maar weinig over; in twee slokken zou hij leeg zijn. En hij mocht zijn stad niet in het duister laten.

De poppenkoningin

Carlos Fuentes[*]

(Vertaling Marjolein Sabarte Belacortu)

Ik ben hier naartoe gekomen door de bijzondere kaart die mij aan haar bestaan herinnerde. Ik vond hem in een vergeten boek, waarvan de bladzijden een schim van haar kinderlijke schrijfkunst hadden gereproduceerd. Ik was bezig mijn boeken op te ruimen, iets dat ik lange tijd niet had gedaan. Ik viel van de ene verbazing in de andere, want sommige boeken die op de hoogste planken stonden, had ik al heel lang niet meer gelezen. Zo lang dat de bladzijden aan de randen waren verpulverd, waardoor een mengsel van goudstof en grijzige schilfers op mijn geopende handen viel, dat deed denken aan het vernis op lichamen die we eerst in onze dromen hebben gezien en daarna in de teleurstellende werkelijkheid van de eerste balletvoorstelling waar we mee naartoe zijn genomen. Het was een boek uit mijn jeugd - en misschien wel uit die van veel kinderen - waar een aantal min of meer bloedstollende verhalen in stond die ertoe bij droegen dat wij bij onze ouders op schoot belandden, om ze steeds weer naar het hoe en waarom te vragen. Kinderen die ondankbaar zijn jegens hun ouders, meisjes die worden ontvoerd door stalknechten en vol schaamte naar huis terugkeren, evenals meisjes die met genoegen huis en haard verlaten, oude mannen die in ruil voor een verlopen hypotheektermijn de hand van het liefste en zieligste meisje van de bedreigde familie eisen - waarom? Ik herinner me de antwoorden niet. Ik weet alleen dat er een witte kaart tussen de gevlekte bladzijden uit dwarrelde waarop in Amilamia's vreselijke handschrift te lezen stond: *Amilamia fergeet haar frientje niet en ik hep foor jou getekent waar je me moet zoeken*.

Op de achterkant was een paadje getekend dat begon bij een X die vast en zeker de bank moest verbeelden in het park waar ik,

* *Carlos Fuentes (1928) geldt als een van de belangrijkste Latijns-Amerikaanse schrijvers van de 20e eeuw. Veel van zijn romans en verhalen zijn in wezen een speurtocht naar de identiteit van Mexico en naar de mythische krachten achter de Mexicaanse werkelijkheid. Zijn bekendste roman is het in 1962 verschenen* La Muerte de Artemio Cruz ('De dood van Artemio Cruz'), *waarin hij het leven van een gewezen revolutionair onder de loep neemt en achter de façade van diens maatschappelijke succes het echec van de Mexicaanse revolutie blootlegt. Het hier vertaalde verhaal 'La muñeca reina' stamt uit de bundel* Cantar de ciegos, *uit 1964*.

een puber die rebelleerde tegen de gehate regels van zijn opvoeding en vergat hoe laat de lessen begonnen, urenlang boeken zat te lezen. Die had ik weliswaar niet zelf geschreven, maar ik had wel dat gevoel: ik kon toch niet betwijfelen dat al die zeerovers, koeriers van de tsaar, al die jongens die maar iets jonger waren dan ik en die de hele dag op barkassen over de Amerikaanse rivieren voeren, alleen uit mijn verbeelding konden voortkomen? Omdat ik me aan de bankleuning vasthield alsof het een wonderbaarlijke zadelboog was, hoorde ik de lichte voetstappen eerst niet die over het grind in het park kwamen aanrennen en nu achter mijn rug stilhielden. Het was Amilamia. Ik zou niet geweten hebben hoe lang ze mij al stilletjes gezelschap hield, als het op een middag niet in haar stoute-meisjesbrein was opgekomen mij in mijn oor te kietelen met de pluisjes van een paardebloem, die ze naar mij toe blies met haar dikke lippen en haar gefronste voorhoofd.

Ze vroeg hoe ik heette, en nadat ze met een ernstig gezicht over mijn naam had nagedacht, zei ze de hare, waarbij ze niet bepaald onschuldig, maar in ieder geval ook niet al te bestudeerd glimlachte. Al spoedig merkte ik dat Amilamia om zo te zeggen een punt van expressie had gevonden ergens tussen de naïviteit van haar leeftijd en de vormen van een volwassen mimiek die goed opgevoede kinderen moeten kennen, vooral voor plechtige momenten, zoals je voorstellen en gedag zeggen. Amilamia's ernst was eerder een natuurlijke gave, terwijl haar spontaniteit aangeleerd leek. Ik wil mij haar op allerlei middagen herinneren, als een opeenvolging van vaste beelden die bij elkaar de hele Amilamia vormen. Maar het verbaast me nog altijd dat ik niet aan haar kan denken zoals ze echt was, of zoals ze zich echt bewoog, licht, vragend, de hele tijd alle kanten op kijkend. Mijn herinnering aan haar hoort voorgoed vast te liggen, als in een album. Amilamia in de verte, een puntje op de plaats waar de helling vanuit een meer van klaver overging in het vlakke weiland waar ik op de bank zat te lezen: een puntje van schaduw en zon die in elkaar overvloeiden, en een hand die daar vanboven naar mij zwaaide. Amilamia die de heuvel afholt en halverwege blijft stilstaan, haar witte badstoffen rokje en haar bloemetjesonderbroek met elastiekjes in de pijpen strak om haar bovenbenen, haar mond open en haar ogen halfdicht, want door het hardlopen kreeg ze wind in haar ogen en huilde ze van plezier. Amilamia onder de eucalyptusbomen, zogenaamd huilend, om te maken dat ik naar haar toe ging. Amilamia op haar buik liggend

met een bloem in haar handen: de bloemblaadjes van een acacia die, zoals ik later ontdekte, helemaal niet in dat park groeide maar ergens anders, misschien in de tuin bij Amilamia's huis, want de enige zak van haar blauwgeruite schort zat vaak vol met die witte bloemetjes. Amilamia die toekeek terwijl ik zat te lezen, haar handen om de spijlen van de groene bank geklemd en mij met haar grijze ogen onderzoekend aanstarend: ik herinner me dat ze mij nooit vroeg wat ik las, alsof ze aan mijn ogen kon zien welke beelden uit de bladzijden opstegen. Amilamia die lachte van plezier wanneer ik haar bij haar middel optilde en haar boven mijn hoofd liet draaien, waardoor ze een ander perspectief van de wereld leek te ontdekken tijdens die trage vlucht. Amilamia die met haar rug naar mij toe ging staan en met haar ene arm omhoog en met wriemelende vingers dag zwaaide. En Amilamia in duizend-en-één houdingen rond mijn bank: terwijl ze met haar hoofd naar beneden hing, met haar benen in de lucht en haar onderbroek opgebold; terwijl ze op het grind zat, met gekruiste benen en haar kin op haar handen; op haar rug in het gras, met haar navel in de zon; terwijl ze twijgen van de bomen in elkaar vlocht, met een stok dieren tekende in de modder, likte aan de spijlen van de bank, zich onder de zitting verstopte, zonder iets te zeggen de losse schors van oude boomstammen afbrak, strak naar de horizon achter de heuvel keek en neuriënd, met gesloten ogen, het geluid van vogels, honden, katten, kippen en paarden naäapte. Allemaal voor mij, en toch gebeurde er niets. Het was haar manier van bij mij zijn, al deze dingen die ik me herinner, maar het was ook haar manier om alleen in het park te zijn. Ja, misschien herinner ik me haar in fragmenten omdat ik beurtelings zat te lezen en te kijken naar het meisje met haar bolle wangen, haar steile haar dat strokleurig of donkerbruin was, naar gelang de zonnestralen. Pas vandaag bedenk ik dat Amilamia toen het andere steunpunt voor mijn leven betekende, het punt dat de spanning creëerde tussen mijn eigen onzekere kindertijd en de open wereld, het beloofde land in de boeken dat ik begon te veroveren.

In die tijd dacht ik niet zo. In die tijd droomde ik van de vrouwen uit mijn boeken, vrouwen - een woord dat me in de war bracht - die een koninginnenmasker opzetten om stiekem een halssnoer te gaan kopen; in die tijd droomde ik van mythologische verzinsels, half-herkenbare wezens, half-hagedissen met blanke borsten en vochtige buiken, die in de bedden van de monarchen lagen

te wachten. En zo was mijn onverschillige houding jegens mijn kinderlijke gezelschap ongemerkt veranderd in aanvaarding van de gratie en de ernst van het kleine meisje, en vervolgens in een onbewuste afwijzing van haar nutteloze aanwezigheid. Op het laatst raakte ik, want ík was tenslotte al veertien, geïrriteerd door dat meisje van zeven dat toen nog geen herinnering en heimwee was, maar het verleden en de actualiteit. Ik had me laten meeslepen door een zwakte. Wij hadden hand in hand over het gras gerend. Wij hadden samen aan de dennenbomen geschud en de pijnpitten opgeraapt die Amilamia zorgvuldig in de zak van haar schort stopte. Wij hadden samen bootjes gemaakt en waren er schreeuwend achteraan gegaan over de oever van het irrigatiekanaal. En die middag toen we samen onder vreugdekreten van de heuvel afrolden en aan de voet bleven liggen: Amilamia op mijn borst, haar haar op mijn lippen; ik hoorde haar gehijg vlak bij mijn oor en voelde haar armpjes om mijn nek die plakten van de snoep. Boos trok ik haar armen los en liet haar vallen. Amilamia huilde, wreef over haar gewonde knie en elleboog, en ik liep terug naar mijn bank. Toen ging Amilamia weg en kwam de volgende dag terug, gaf mij zonder iets te zeggen de kaart en verdween neuriënd in het bos. Ik twijfelde of ik hem zou verscheuren of tussen de bladzijden in mijn boek stoppen. *Middagen op de boerderij*. Zelfs mijn lectuur werd kinderachtig door Amilamia's aanwezigheid. Zij kwam niet meer naar het park. Een paar dagen later ging ik op vakantie, en daarna ging ik naar de eerste klas van de middelbare school en moest ik huiswerk maken. Ik heb haar nooit teruggezien.

2

En al zou ik het ongewone, maar niet aan mijn fantasie ontsproten beeld - des te pijnlijker omdat het echt is - willen wegduwen, ik ga nu terug naar dat vergeten park en realiseer me, als ik voor de laan met dennen en eucalyptusbomen sta, hoe klein het bosje is dat in mijn herinnering door mij is afgeschilderd met zo'n weidsheid dat de golfslag van mijn verbeeldingskracht erin zou passen. Want hier waren Strogoff en Huckleberry, Milady de Winter en Geneviève van Brabant geboren, getogen en overleden: in een klein park met een roestig hek eromheen en een paar oude, verwaarloosde bomen en als enige versiering een cementen bank die doet alsof hij van hout is en die mij de gedachte opdringt dat mijn prachtige smeed-

ijzeren, groengeverfde bank nooit heeft bestaan of anders tot mijn geordende retrospectieve koortsdroom behoorde. En de heuvel... Hoe had ik kunnen denken dat de kaap waar Amilamia tijdens haar dagelijkse wandelingen tegenop rende en vanaf gleed, de steile helling waar wij samen afrolden, zo was? Amper een verhoging met grauw gras, met niet meer reliëf dan mijn herinnering er per se aan wilde geven.

Ik hep foor jou getekent waar je me moet zoeken. Daarom zou ik dus het park door moeten steken, het bosje achter me laten, met drie sprongen de helling afdalen, dat kleine veld met acacia's oversteken - hier haalde het meisje vast en zeker de witte bloemen vandaan -, de piepende deur in het hek rondom het park openen en het me plotseling herinneren, het zeker weten: ik stond in de straat, ik realiseerde me dat al die middagen van vroeger erin waren geslaagd alles als bij toverslag te laten verstommen en de hartkloppingen van de omliggende stad en die hele zee van claxons, klokgelui, geschreeuw, gehuil, motoren, radio's en scheldwoorden uit te schakelen: wat was de ware magneet voor mij, het stille park of de koortsachtige stad? Ik wacht tot het licht op groen springt en loop naar de overkant, terwijl mijn oog de rode iris, waardoor het verkeer stilstaat, de hele tijd in de gaten blijft houden. Ik kijk op Amilamia's kaartje. Uiteindelijk is die primitieve plattegrond de echte magneet van het moment dat ik beleef, en die gedachte alleen al jaagt me schrik aan. Na de verloren middagen van toen ik veertien was, had ik me gedwongen gezien mijn leven door de bedding van de discipline te laten lopen, en nu ik negenentwintig was en de nodige diploma's had behaald, een kantoor bezat en verzekerd was van een bescheiden inkomen, nog niet getrouwd was en geen gezin had te onderhouden, het enigszins beu was om met secretaresses naar bed te gaan en amper opgewonden raakte van mogelijke uitstapjes naar het platteland of het strand, nu miste ik een centraal punt, zoals vroeger mijn boeken, mijn park en Amilamia voor mij waren geweest. Ik loop door de straat in deze armoedige, grijze voorstad. Een monotone opeenvolging van lage huizen, met hoge ramen met tralies en afgebladderde voordeuren. Deze eenvormigheid wordt nauwelijks verbroken door het geluid van een paar ambachtslieden. Hier het gesnerp van een scharensliep, daarginds het geklop van een schoenmaker. In de doodlopende zijstraten spelen kinderen uit de buurt. Ik hoor de muziek van een straatorgeltje, vermengd met de stemmen van de spelende kinderen. Ik

blijf even naar ze staan kijken en heb het gevoel dat Amilamia onder die groep kinderen kon zijn en mij onbeschaamd haar bloemetjesbroekje zou laten zien, terwijl ze aan haar benen over het balkon hangt, nog altijd dol op acrobatische toeren en met haar schortzak vol witte bloemblaadjes. Ik glimlach en voor het eerst stel ik me een jonge vrouw van tweeëntwintig voor die, als ze nog op het aangegeven adres woont, zal lachen om mijn herinneringen of die de middagen in het park misschien al vergeten is.

Het huis is precies als alle andere huizen. Een voordeur, twee ramen met tralies en gesloten luiken. Het heeft geen bovenverdieping en langs de dakrand loopt een nep-neoklassieke balustrade waarachter de handelingen die op het platte dak worden verricht, verborgen moeten worden: opgehangen was, grote teilen met water, het kamertje voor de hulp, een ren voor de dieren. Alvorens op de bel te drukken wil ik mij van alle illusies ontdoen. Amilamia woont hier niet meer. Waarom zou ze vijftien jaar in hetzelfde huis blijven wonen? Bovendien leek ze, ondanks haar vroegtijdige onafhankelijkheidszin en eenzaamheid, een goed opgevoed, welverzorgd kind, en dit is geen nette buurt meer, Amilamia's ouders zijn ongetwijfeld verhuisd. Maar misschien weten de nieuwe huurders waar ze heen zijn gegaan.

Ik druk op de bel en wacht. Ik druk nog een keer. Een andere mogelijkheid is dat er niemand thuis is. Maar zal ik ooit weer de behoefte voelen om naar mijn vriendinnetje op zoek te gaan? Nee, want het is onmogelijk nog een keer een boek van vroeger open te slaan en zomaar bij toeval de kaart van Amilamia te vinden. Ik zou de dagelijkse routine weer opnemen, ik zou het moment vergeten dat alleen van belang was omdat het een vluchtige verrassing was.

Ik bel nog een keer. Ik ga met mijn oor naar de deur en ben verbaasd. Aan de andere kant van de deur is een schor, kortademig hijgen te horen; de moeizame ademhaling die gepaard gaat met een onaangename, ranzige tabaksgeur dringt door de kierende planken van het voorportaal.

‘Goedemiddag, zou u me kunnen zeggen...?’

Als hij mijn stem hoort, loopt de persoon weg met zware, onzekere stappen. Ik druk weer op de bel en ditmaal schreeuw ik: ‘Hé, doet u eens open! Wat is er aan de hand? Hoort u me niet?’

Ik krijg geen antwoord. Ik blijf op de bel drukken, zonder resultaat. Ik ga weg bij de deur, maar blijf mijn blik op de piepkleine kiertjes gericht houden, alsof ik enig perspectief zou krijgen door

de afstand of zelfs naar binnen zou kunnen dringen. Terwijl ik mijn aandacht volledig op die verdomde deur geconcentreerd houd, steek ik achteruitlopend de straat over; op het nippertje word ik gered door een scherpe kreet, gevolgd door een langdurig, woest claxonneren, en terwijl ik helemaal verward zoek naar de man wiens stem mij zojuist heeft gered, zie ik alleen een auto de straat uitrijden, en ik grijp een lantaarnpaal vast, een handvat dat niet zozeer veiligheid als wel een steunpunt biedt voor het ijskoude bloed dat plotseling over mijn gloeiend hete, bezwete huid stroomt. Ik kijk naar het huis dat het huis van Amilamia kon, moest, behoorde te zijn. Daar, achter de balustrade, hangt, alsof ik het wist, de was te wapperen. Ik weet niet wat er nog meer hangt: onderhemden, pyjama's of bloezen, maar ík zie het kleine schort met blauwe ruitjes dat stijf en vastgezet met knijpers hangt te bungelen aan de lange lijn die tussen een ijzeren staaf en een spijker in de witte muur van het dakterras is bevestigd.

3

Bij het kadaster is mij verteld dat het terrein op naam staat van een zekere meneer R. Valdivia, die het huis verhuurt. Aan wie? Dat weten ze niet. Wie is Valdivia? Hij heeft verklaard dat hij handelaar is. Waar woont hij? Wie bent u eigenlijk? vroeg het meisje mij met hooghartige nieuwsgierigheid. Ik wist me geen rustige, zelfverzekerde houding te geven. De slaap had geen verlichting gebracht voor mijn nerveuze vermoeidheid. Valdivia. Ik loop het gebouw van het kadaster uit, de zon hindert me. Ik associeer mijn afkeer van de nevelige, door laaghangende wolken gefilterde en daardoor nog fellere zon met mijn verlangen terug te gaan naar het schaduwrijke, vochtige park. Nee, het is alleen het verlangen te weten of Amilamia nog in dat huis woont en waarom mij de toegang wordt geweigerd. Ik moet zo snel mogelijk van dat absurde idee af dat mij vannacht uit de slaap heeft gehouden. Het idee dat ik het schort op het dakterras te drogen heb zien hangen, precies hetzelfde schort met de zak waarin zij bloemen stopte. Daarom denk ik dat er een meisje van zeven in dit huis woont dat ik veertien of vijftien jaar geleden heb gekend... Misschien heeft ze een dochtertje. Ja, Amilamia, nu tweeëntwintig, heeft een dochtertje dat misschien net zulke kleren draagt als zij en dat op haar lijkt en dezelfde spelletjes doet en, wie weet, naar hetzelfde park gaat. En zo kom ik al

piekerend opnieuw bij de deur van dat huis. Ik druk op de bel en wacht op de piepende ademhaling aan de andere kant. Ik heb me vergist. Een vrouw die niet ouder kan zijn dan vijftig doet de deur open. Maar door haar omslagdoek, haar zwarte jurk en haar schoenen met lage hakken, de afwezigheid van make-up en haar peper- en zoutkleurige, strak naar achteren gekamde haar, lijkt zij elke illusie of pretentie van jeugdigheid te hebben verloren, en ze kijkt me aan met ogen die bijna wreed zijn van onverschilligheid.

‘U wenst?’

‘Ik ben gestuurd door de heer Valdivia.’ Ik kuch en ga met mijn hand door mijn haar. Ik had mijn aktentas moeten ophalen op kantoor. Ik realiseer me dat ik mijn rol niet goed zal kunnen spelen zonder aktentas.

‘Valdivia?’ vraagt de vrouw, niet geschrokken, niet geïnteresseerd.

‘Ja, de huiseigenaar.’

Eén ding is zeker: het gezicht van de vrouw zal niets verraden. Ze kijkt mij zonder angst aan.

‘O ja, de huiseigenaar.’

‘Mag ik...?’

Een handelsreiziger in een slechte komedie zet, geloof ik, een voet tussen de deur om te voorkomen dat die voor zijn neus wordt dichtgeslagen. Ik doe het ook, maar de vrouw gaat opzij en nodigt me met een handgebaar uit binnen te komen in wat ooit de garage moet zijn geweest. Ernaast is een verveloze houten deur met glas. Ik loop er over de gele tegels van de binnenplaats naartoe en vraag de vrouw, die met trippelpasjes achter me aan komt, nog eens: ‘Hierlangs?’

De vrouw knikt en voor het eerst zie ik dat zij een rozenkrans in haar bleke handen heeft waar ze voortdurend mee speelt. Die oude rozenkransen heb ik sinds mijn prille jeugd niet meer gezien, ik wil er wat van zeggen, maar de vrouw opent de deur zo onverwacht en gedecideerd dat mij de lust tot gratuite opmerkingen vergaat. We gaan een lange, smalle kamer binnen. De vrouw doet haastig de luiken open, maar de kamer blijft in donker gehuld door vier altijd groene planten in porseleinen, met glas ingelegde potten. In het vertrek staan alleen een oude bank met een hoge rugleuning waarop een slingerplantenmotief is geborduurd, en een schommelstoel. Maar mijn aandacht wordt niet getrokken door de schaarse meubelen of de planten. De vrouw verzoekt me op de bank plaats

te nemen voordat zij zelf in de schommelstoel gaat zitten.

Naast mij, op de slingerplanten, ligt een opengeslagen tijdschrift.

‘De heer Valdivia laat zich excuseren dat hij niet persoonlijk komt.’

De vrouw schommelt zonder met haar ogen te knipperen. Ik kijk uit mijn ooghoeken naar dat striptijdschrift.

‘Hij laat u groeten en...’

Ik val stil, in afwachting van een reactie van de vrouw. Zij blijft zitten schommelen. In het tijdschrift staan rode potloodstrepen.

‘...hij heeft mij gevraagd u mee te delen dat u een paar dagen zult worden lastiggevallen...’

Mijn ogen kijken snel zoekend rond.

‘Het huis moet opnieuw getaxeerd worden voor het kadaster. Dat is blijkbaar niet meer gebeurd sinds... Hoe lang woont u hier?’

Ja, er ligt een... lippenstift onder haar stoel. En als de vrouw al een glimlach vertoont, is het met haar trage handen die de rozenkrans strelen: daarin voel ik heel even haar snelle spot, die echter geen spier van haar gezicht doet vertrekken. Ook nu geeft ze mij geen antwoord.

‘Minstens vijftien jaar, toch?’

Zij zegt geen ja en geen nee, en op haar bleke, smalle lippen is geen spoor van lippenstift te zien...

‘U, uw man en...?’

Ze kijkt mij strak aan, zonder van uitdrukking te veranderen, mij bijna uitdagend om door te gaan. We zwijgen even, zij met haar rozenkrans spelend en ik voorovergebogen, met mijn handen op mijn knieën. Ik sta op.

‘Dan kom ik vanmiddag terug met de papieren...’

De vrouw knikt terwijl ze zwijgend de lippenstift opraapt en het striptijdschrift pakt en ze alletwee in de plooien van haar omslagdoek stopt.

4

Het toneel is niet veranderd. Terwijl ik vanmiddag zomaar wat getallen noteer in mijn schrift en doe alsof ik geïnteresseerd de kwaliteit vaststel van de doffe planken op de vloer en de lengte van de kamer opmeet, zit de vrouw te schommelen en laat ze de rozenkrans langs haar vingertoppen glijden. Ik zucht als ik klaar ben met

de zogenaamde inventarisatie van de kamer, en ik vraag haar of we naar de andere vertrekken in het huis kunnen gaan. De vrouw komt overeind, met haar lange, zwarte armen op de zitting van haar schommelstoel steunend, en ze trekt haar omslagdoek strak om haar smalle, magere rug.

Ze doet de matglazen deur open en we gaan een eetkamer binnen, waar ook niet veel meubels staan. Maar de tafel met zijn buispoten en de vier bijbehorende nikkelen stoelen met schuimplastic zitting kunnen niet tippen aan de stijl van de meubels in de zitkamer. Door het tweede raam met tralies, met de nu gesloten luiken, zal wel af en toe licht vallen in deze eetkamer met kale muren, zonder lage kasten of consoles. Er staat alleen een plastic fruitschaal op tafel met een tros blauwe druiven en twee perziken erin en een brommende krans vliegen erboven. De vrouw blijft met over elkaar geslagen armen en een uitdrukkingloos gezicht achter mij staan. Ik waag het de orde te verstoren: het is duidelijk dat de gewone kamers in dit huis mij niets zullen zeggen over wat ik wil weten.

‘Kunnen we niet naar het dakterras?’ vraag ik. ‘Volgens mij is dat de beste manier om het totale oppervlak vast te stellen.’

De vrouw kijkt mij aan met in haar ogen een klein vonkje dat wellicht contrasteert met het halfduister in de eetkamer.

‘Waarvoor?’ vraagt ze ten slotte. ‘Want meneer, eh, Valdivia, eh, kent het totale oppervlak maar al te goed.’

Die aarzeling voor en na de naam van de eigenaar is het eerste teken dat de vrouw eindelijk in de war begint te raken en zich gedwongen ziet enige ironie te laten doorklinken als verdediging.

‘Ik weet het niet,’ zeg ik terwijl ik een glimlach probeer te forceren. ‘Misschien wil ik liever van boven naar beneden gaan en niet...’ (mijn nepglimlachje smelt als sneeuw voor de zon) ‘...van beneden naar boven.’

‘U moet mijn aanwijzingen volgen,’ zegt de vrouw; zij houdt haar armen over elkaar op haar schoot, het zilveren kruis ligt tegen haar donkere buik.

Voordat ik een zwakke glimlach laat opkomen, dwing ik mezelf te bedenken dat mijn gezichtsuitdrukkingen in het halfdonker geen rol spelen, zelfs geen symbolische. Ik open mijn schrift, waarbij het kartonnen kaft kraakt, en noteer zo snel mogelijk en zonder mijn blik af te wenden de getallen en observaties, een taak verrichtend die zó duidelijk gefingeerd is - zoals blijkt uit de lichte blos op mijn

wangen en mijn volkomen droge tong - dat niemand erin trapt. En terwijl ik de ruitjes vul met absurde tekens, vierkantswortels en algebraformules, vraag ik me af wat mij belemmert om gewoon ter zake te komen, naar Amilamia te vragen en hier met een bevredigend antwoord weer weg te gaan. Niets. En toch weet ik zeker dat ik dan wel een antwoord zou krijgen, maar dat ik niet achter de waarheid zou komen. Mijn slanke, zwijgzame gezelschap is een verschijning waarvoor ik op straat niet stil zou blijven staan om ernaar te kijken, maar hier in dit huis met zijn oude meubels en afwezige bewoners is het niet langer een anoniem gezicht in de stad, maar verandert het in een gemeenplaats van het mysterie. Dit is de paradox, en nu de herinnering aan Amilamia mijn verbeelding weer aan het werk heeft gezet, zal ik de regels van het spel volgen, de schijn tot het laatst toe ophouden en niet rusten voordat ik het antwoord heb gevonden, dat misschien eenvoudig en helder is en voor het grijpen ligt achter de onverwachte sluiers die de vrouw met de rozenkrans mij onderweg voorhoudt. Geef ik mijn onwillige gastvrouw aanleiding tot gratis verbazing? Als dat zo is, zal ik alleen maar meer genieten in het labyrint van mijn opzet. De vliegen brommen rondom de fruitschaal en gaan op het beurse stukje van de perzik zitten, het stuk waarin is gebeten - ik ga er dichter naartoe onder het voorwendsel dat ik aantekeningen moet maken - door tandjes die hun spoor hebben achtergelaten in de fluweelzachte schil over het donkergele vruchtvlees. Ik kijk niet naar de vrouw. Ik doe net of ik bezig ben met mijn aantekeningen. Het is alsof er in de vrucht is gebeten, maar zonder dat hij is aangeraakt. Ik buig me voorover om hem beter te kunnen bekijken, ik leun met mijn handen op tafel, ga met mijn lippen naar voren alsof ik de handeling van het bijten zonder aan te raken wil herhalen. Ik sla mijn ogen neer en zie nog een spoor, vlak bij mijn voeten: het spoor van twee wielen, fietswielen lijkt me, twee rubberstrepen die zijn achtergebleven op het verveloze hout en tot aan de rand van de tafel lopen, waarna ze zich over de hele vloer, steeds vager, terugtrekken in de richting waar de vrouw staat...

Ik doe mijn aantekenschrift dicht.

‘Laten we doorgaan, mevrouw.’

Als ik weer naar haar kijk zie ik dat ze staat, met haar handen op de rug van een stoel. Voor haar zit een man hoestend de rook van zijn zware sigaret uit te blazen, hij heeft een brede rug en een onzichtbare blik: zijn ogen zitten verstopt achter van die gerimpel-

de, gezwollen, dikke, hangende oogleden, net de nek van een oude schildpad, ze lijken echter wel mijn bewegingen te volgen. Zijn slecht geschoren wangen, doorgroefd met duizenden grauwe rimpels, hangen af van zijn geprononceerde jukbeenderen, en zijn groenige handen zitten verstopt onder zijn oksels; hij draagt een grof blauw overhemd en zijn warrige haar lijkt, omdat het zo krult, op de kiel van een schip die bedekt is met slakjes. Hij verroert zich niet en het werkelijke teken van zijn bestaan is dat moeizame hijgen (alsof zijn ademhaling het obstakel van de ene sluisdeur van flegma, irritatie en slijtage na de andere moest overwinnen) dat ik al door de kieren van de voordeur had gehoord.

Ik voel me belachelijk en mompel: ‘Goedemiddag...’ Ik bereid me erop voor alles te vergeten: het mysterie, Amilamia, de taxatie, de sporen. De verschijning van deze astmatische wolf rechtvaardigt een snelle aftocht. Ik zeg nog eens ‘goedemiddag’, maar nu alsof ik afscheid neem. Het schildpaddenmasker vertrekt tot een gruwelijke grijns: elke porie van dat vlees lijkt te zijn gemaakt van breekbare rubber of van geverfd, verrot wasdoek. De arm strekt zich uit en houdt mij tegen.

‘Valdivia is vier jaar geleden overleden,’ zegt de man met zijn gesmoorde, verre stem die uit zijn ingewanden en niet uit zijn strottenhoofd lijkt te komen: een sopraanachtige, zwakke stem.

Omdat ik word vastgehouden door die sterke, bijna pijnlijke klauw, zeg ik bij mezelf dat het zinloos is nog langer toneel te spelen. De gezichten van was en rubber die mij bestuderen zeggen niets en daarom kan ik ondanks alles nog één keertje fingeren, bedenken dat ik tegen mezelf spreek wanneer ik zeg: ‘Amilamia...’

Ja: niemand hoeft meer toneel te spelen. De vuist die in mijn arm knijpt bevestigt zijn kracht maar heel even, verslapt onmiddellijk en valt zwak en trillend omlaag, om daarna weer omhoog te gaan en de wassen hand te pakken die een tikje op zijn schouder gaf: de vrouw, die voor het eerst stomverbaasd is, kijkt me aan met ogen als een verkrachte vogel en huilt met een droge snik, waardoor de stijve ontzetting op haar gezicht echter niet wordt verdreven. De door mij verzonnen monsters zijn plotseling twee eenzame, verlaten, gekwetste oudjes, ze vinden nauwelijks enige steun als ze elkaars handen vastpakken met een gebibber dat mij met schaamte vervult. Mijn verbeelding heeft me hier in deze kale eetkamer gebracht om de intimiteit en het geheim te schenden van twee wezens die uit het leven zijn verdreven door iets waaraan ik

geen deel had mogen hebben. Ik heb nog nooit zo'n minachting voor mezelf gevoeld. Nooit wist ik op zo'n stompzinnige wijze niet wat ik moest zeggen. Elk gebaar is zinloos: zal ik naar ze toegaan, zal ik ze aanraken, zal ik de vrouw over haar hoofd aaien, zal ik mijn verontschuldigingen aanbieden voor mijn binnendringen? Ik stop het aantekenschrift in de zak van mijn colbert. Ik vergeet alle sporen van mijn detectiveverhaal: het striptijdschrift, de lippenstift, de aangevreten vrucht, de sporen van de fietswielen, het blauwgeruite schort... Ik besluit dit huis te verlaten zonder iets te zeggen. Blijkbaar heeft de oude man achter zijn dikke oogleden naar mij zitten kijken. Met zijn hoge stem zegt hij: ‘Kende u haar?’

Dat natuurlijke gebruik van de verleden tijd, die zij vast en zeker dagelijks bezigen, maakt voorgoed een eind aan mijn illusies. Daar is het antwoord. Kende u haar. Hoe lang? Hoe lang zal de wereld hebben gedraaid zonder Amilamia, die eerst was vermoord doordat ik haar was vergeten en die daarna, gisteren nog maar, uit de dood herrees door een onmachtig, treurig geheugen? Wanneer waren die grijze, ernstige ogen opgehouden zich te verbazen over het genot van een altijd eenzaam park? En wanneer waren die lippen opgehouden belletjes te blazen of zich tot een smalle streep te vormen ten behoeve van de plechtige ernst waarmee Amilamia, zo realiseer ik mij nu, de dingen van het leven waarvan zij misschien intuïtief wist dat het vluchtig was, ontdekte en heiligde?

‘Ja, wij hebben samen in het park gespeeld. Lang geleden.’

‘Hoe oud was zij toen?’ zegt de oude man met nog zachtere stem.

‘Ze was misschien zeven. Ja, ze was niet ouder dan zeven.’

De stem van de vrouw gaat gelijk omhoog met haar armen, die lijken te smeken: ‘Hoe was zij toen, meneer? Vertelt u ons alsjeblieft hoe zij toen was...’

Ik doe mijn ogen dicht. Amilamia is ook mijn herinnering. Ik zou haar alleen kunnen vergelijken met dingen die ze aanraakte, meebracht en ontdekte in het park. Ja, ik zie hoe ze de helling af komt. Nee, het is niet waar dat het een lichte glooiing met gras is. Het was een met gras begroeide heuvel waarop Amilamia een heel pad had gemaakt door haar heen-en-weer-geloop, en zij zwaaide naar me voordat ze naar beneden kwam, begeleid door muziek, ja, de muziek van mijn ogen, de schilderijen van mijn reukvermogen, de smaak van mijn oren, de geuren van mijn tastzin... mijn hallucinatie... luistert u?... zij kwam zwaaiend naar beneden in een

witte jurk, met een blauwgeruit schortje... zoals bij u op het dakterras hangt...

Ze grijpen mijn armen en ik doe mijn ogen niet open.

‘Hoe was zij, meneer?’

‘Ze had grijze ogen en de kleur van haar haren wisselde naargelang de zon of de schaduw van de bomen erop viel...’

Zij nemen mij samen zachtjes mee; ik hoor het hijgen van de man, het kruis aan de rozenkrans dat tegen het lichaam van de vrouw slaat...

‘Zegt u ons, alstublieft...’

‘De wind maakte haar aan het huilen als ze hardliep; als ze bij mijn bank kwam, waren haar wangen zilverkleurig door haar vreugdetranen...’

Ik doe mijn ogen niet open. Nu gaan we naar boven. Twee, vijf, acht, negen, twaalf treden. Vier handen leiden mijn lichaam.

‘Hoe was zij, hoe was zij?’

‘Ze ging onder de eucalyptusbomen zitten en vlocht de twijgen dooreen en deed alsof ze huilde om te zorgen dat ik ophield met lezen en naar haar toe ging...’

De scharnieren piepen. De geur overweldigt alles: ze brengt de andere zintuigen op een dwaalspoor, neemt als een Chinese mogol plaats op de troon van mijn hallucinatie, zwaar als een juwelenkist, verleidelijk als het kraken van zijden stoffen, versierd als een Turkse staf, troebel als een diepliggende, verdwenen goudader, schitterend als een dode ster. De handen laten me los. Het trillen van de oude mensen voel ik sterker om me heen dan hun gehuil. Ik doe langzaam mijn ogen open: eerst via mijn oogwit in vochtige duizeling en daarna door het net van mijn ooghaartjes zie ik het vertrek, waar me de adem wordt afgesneden door een enorme strijd van geuren, dampen en vetplanten met bijna vleesgeworden bloemblaadjes, want zó sterk is de aanwezigheid van de bloemen, die hier ongetwijfeld een levende huid hebben: zoetheid van jasmijn, bedwelming van roos, graftombe van witte lelie, tempel van gardenia: de kleine ruimte zonder ramen, die verlicht wordt door de lichtgevende nagels van zware, sissende kaarsen, leidt het spoor van was en vochtige bloemen naar het middelpunt van de plexus solaris, en alleen van daaruit, vanuit de zon van het leven, is het mogelijk te herleven en achter de kaarsen en tussen de losse bloemen de stapel gebruikt speelgoed te aanschouwen, de kleurige ringen en de leeggelopen gerimpelde ballonnen, oude doorzichtige

pruimen; houten paarden met kapotte manen, duivelse rolschaatsen, blinde poppen zonder haren, beren waar het zaagsel uit is verdwenen, eenden van wasdoek met gaatjes, door de motten opgevreten honden, verteerde springtouwen, glazen potten stampvol uitgedroogd snoep, versleten schoentjes, de driewieler - drie wielen? nee, twee, en geen fietswielen, twee evenwijdige wielen aan de onderkant - schoentjes van leer en kamgaren; en vlak voor mij, binnen handbereik, de kleine doodskist die op blauwe dozen staat die met papieren bloemen zijn versierd, ditmaal bloemen van het leven, anjers en zonnebloemen, klaprozen en tulpen, maar net als die andere, die van de dood, onderdeel van een brouwsel waarin alle elementen kookten uit deze begrafenisbroeikas, waar in een zilverkleurige doodskist en tussen zwartzijden lakens het onbeweeglijke, kalme gezichtje rust, binnen de omlijsting van een pruik van kant en beschilderd met roze verf: wenkbrauwen getekend met het allerdunste penseel, gesloten oogleden, echte dikke oogharen waardoor er een lichte schaduw wordt geworpen op de wangen die er even gezond uitzien als in die dagen in het park. Ernstige, rode lippen, bijna als de pruillippen van Amilamia wanneer ze deed alsof ze boos was en ik naar haar toe moest gaan om met haar te spelen. Handen op elkaar op de borst. Een rozenkrans, precies dezelfde als die van de moeder, lag als een strop om de kartonnen keel. Klein, wit doodskleed om het schone en gehoorzame lichaam dat nog niet in de puberteit was.

De oude mensen zijn snikkend neergeknield.

Ik steek mijn hand uit en raak met mijn vingers het porseleinen gezicht van mijn vriendin aan. Ik voel de kou van die getekende gelaatstrekken, van de poppenkoningin die in alle pracht en praal schittert in deze koninklijke dodencel. Porselein, karton en katoen. *Amilamia fergeet haar frientje niet en ik hep foor jou getekent waar je me moet zoeken*. Ik trek mijn vingers weg van het neplijk. Mijn vingerafdrukken staan op de huid van de pop.

Ik voel de misselijkheid in mijn maag, opslagplaats van de rook van de kaarsen en de stank van de jasmijn in de afgesloten ruimte. Ik keer Amilamia's grafheuvel de rug toe. De vrouw raakt met haar hand mijn arm aan. Ondanks haar uitpuilende ogen trilt haar gedempte stem niet: ‘Komt u niet terug, meneer. Als u echt van haar hield, komt u dan nooit meer terug.’

Ik raak de hand van Amilamia's moeder aan, duizelig kijk ik naar de oude man die zijn hoofd diep tussen zijn knieën heeft laten

zakken, en ik ga van de slaapkamer naar de trap, naar de zitkamer, naar de binnenplaats, de straat op.

5

Het is misschien geen jaar later, maar wel negen of tien maanden. De herinnering aan die afgoderij jaagt me geen schrik meer aan. Ik ben de geur van de bloemen en het beeld van de ijskoude pop kwijt. De ware Amilamia is alweer in mijn geheugen terug en ik voel me misschien niet tevreden maar wel weer gezond: het park, het levende meisje en ik, als urenlang lezende puber, hebben de spoken van een zieke cultus overwonnen. Het beeld van het leven is krachtiger dan dat andere. Ik zeg bij mezelf dat ik mijn ware Amilamia, die de karikatuur van de dood heeft overwonnen, altijd trouw zal blijven. En op een dag waag ik het weer eens in dat schrift met ruitjespapier te kijken waar ik die valse aantekeningen voor de taxatie in heb geschreven. En weer valt de kaart eruit met die verschrikkelijke kindertekst en die plattegrond om van het park naar haar huis te komen. Ik glimlach als ik het opraap. Ik bijt op een van de randen terwijl ik bedenk dat die arme oude mensen dit cadeau ondanks alles graag in ontvangst zullen nemen.

Fluitend trek ik mijn colbert aan en strik mijn das. Waarom zou ik ze geen bezoekje brengen en ze deze kaart met het handschrift van het meisje cadeau doen?

Snel ga ik naar het huis. Het begint te regenen met hier en daar een grote druppel. Uit de aarde stijgt, met magische nabijheid, zo'n geur van vochtige zegen op waardoor de humuslaag lijkt te worden omgewoeld en het fermentatieproces van alles wat zijn wortels in het stof heeft, lijkt te worden versneld.

Ik bel aan. Het begint harder te regenen en ik bel nog eens. Een snerpende stem schreeuwt: ‘Ik kom!’ Ik wacht tot de gestalte van de moeder met haar eeuwige rozenkrans me zal opendoen. Ik zet de kraag van mijn jasje op. Ook de geur van mijn kleren en mijn lichaam verandert door de aanraking van de regen. De deur gaat open.

‘Wat wilt u? Wat goed dat u gekomen bent!’

Het mismaakte meisje in de rolstoel houdt een hand tegen haar kin en lacht naar me met een ongrijpbare grijns. Door de bult op haar borst verandert haar jurk in een gordijn voor het lichaam: een witte lap, die echter iets kokets krijgt door het blauwe ruitjes-

schort. Het kleine vrouwtje haalt een pakje sigaretten uit haar schortzak en steekt er snel een op, waarbij ze het ene uiteinde vies maakt met haar oranje geverfde lippen. Haar mooie grijze ogen knipperen door de rook. Ze schikt haar koperkleurige, stroachtige, gepermanente haar terwijl ze mij onafgebroken aankijkt, onderzoekend en eenzaam, maar ook begerig, angstig nu.

‘Nee, Carlos, ga weg. En kom nooit meer terug.’

Tegelijkertijd hoor ik in het huis het fluitende hijgen van de oude man, dat steeds dichterbij komt: ‘Waar ben je? Je weet toch dat je niet open mag doen als er gebeld wordt? Ga terug! Duivelskind! Wil je nog een pak slaag?’

De regen stroomt over mijn voorhoofd, mijn wangen en mijn mond, en de kleine handen laten van schrik het striptijdschrift op de natte tegels vallen.

Hier heeft u iets om uit te spellen

José Emilio Pacheco[*]
(Vertaling Mariolein Sabarte Belacortu)

Geachte heer,

Bij deze stuur ik u het vertrouwelijke rapport toe waar u mij om vroeg. Ik sluit de nota van mijn honorarium bij. Ik verzoek u het bedrag per cheque of per giro over te maken. Ik vertrouw erop dat u de prijs voor mijn diensten rechtvaardig vindt. Het rapport is langer en gedetailleerder geworden dan ik in het begin dacht. Ik heb het enkele malen moeten herschrijven om enige klaarheid te krijgen in deze moeilijke en nog steeds ongelooflijke zaak.

Met de meeste hoogachting groet ik u,
Ernesto Domínguez Puga,
Privé-detective,
Palma 10, kamer 52,
Mexico-Stad

Vertrouwelijk rapport

Op 9 augustus 1943 verlieten mevrouw Olga Martínez de Andrade en haar zesjarige zoon Rafael Andrade Martínez hun huis (Tabasco 106, stadsdeel Roma). Zij zouden gaan lunchen ten huize van mevrouw Caridad Acevedo, weduwe Martínez, in de Gelati 36bis, Tacubaya. De chauffeur had die dag vrij. Het jongetje wilde niet met de taxi: het was voor hem een groot avontuur om de tram en de bus te nemen, zoals de armen. Ze waren wat vroeg voor hun afspraak en mevrouw Olga kwam op het idee een wandeling te gaan maken in het naburige Chapultepec-park.

* *Al op jonge leeftijd verwierf José Emilio Pacheco (1939) met zijn doorvoelde, van existentiële onrust getuigende gedichten een plaats temidden van de meest vooraanstaande dichters van Latijns-Amerika. Naast dertien dichtbundels publiceerde hij twee romans en drie verhalenbundels. Verder verzorgde hij Spaanse vertalingen van werk van onder meer Samuel Beckett en Oscar Wilde. Pacheco is een perfectionist die zijn eigen publicaties steeds weer kritisch onder de loep neemt. Het verhaal 'Tenga para que se entretenga' is een van zijn bekendste verhalen en verscheen in 1997 in een nieuwe, door de auteur gecorrigeerde versie in de Mexicaanse krant* La Jornada.

Rafael had veel plezier op de schommels en de glijbanen van de Mieren Ranch die ligt achter het presidentiële paleis (Los Pinos). Daarna liepen ze over de verharde paden naar het meer en gingen ze op de berghelling liggen uitrusten.

Olga's aandacht werd getrokken door een kleinigheid die tot op de dag van vandaag, zoveel jaren later, door voorbijgangers over het hoofd wordt gezien: de bomen daar op die plek hebben merkwaardige vormen, het is net of er een onzichtbaar gewicht op ze drukt. Dit fenomeen kan niet worden toegeschreven aan het grillige terrein noch aan hun ouderdom. De beheerder van het Park heeft ons meegedeeld dat zij lang niet zo oud zijn als de precolumbiaanse *ahuehuetes* (ook genaamd Moctezuma-cypressen) die daar in de buurt groeien: ze dateren uit de 19de eeuw. Aartshertog Maximiliaan had, in de tijd dat hij keizer van Mexico was, opdracht gegeven ze daar aan te planten, aangezien het gebied in 1847 veel te lijden had gehad van de strijd in Chapultepec en de bestorming van het kasteel* door Noord-Amerikaanse troepen.

Het jongetje was moe en strekte zich op zijn rug op de grond uit. Zijn moeder ging tegen de stam van zo'n boom zitten die ik, als ik zo vrij mag zijn, als bovennatuurlijk zou willen omschrijven. Er verstreken een paar minuten. Olga haalde haar horloge tevoorschijn, bracht het dicht bij haar ogen, zag dat het twee uur was en dat ze naar oma moesten. Rafael smeekte haar of hij nog eventjes mocht blijven liggen. Tegen haar zin stemde de moeder toe, ze was een beetje bezorgd omdat ze onderweg verschillende aspirant-stierenvechters waren tegengekomen, die in die tijd ook al oefenden in een drooggevallen meer aan de voet van de heuvel, vlak bij de plaats die naar men beweert de badkamer van Moctezuma was.

Het bos was geheel en al verlaten omdat het etenstijd was. Je hoorde geen lawaai meer van auto's op de verharde paden en ook niet van de vele bootjes op het meer. Rafael zat met een stokje een slak tegen te houden. Op dat moment opende zich een houten luik dat verstopt zat onder het schaarse gras op de helling, en er verscheen een man die tegen Rafael zei: ‘Hou daarmee op. Je moet hem niet plagen. Slakken doen geen kwaad en ze kennen het rijk van de dood.’

Hij kwam uit de ondergrondse gang tevoorschijn, liep naar Olga, reikte haar een opgevouwen krant en een roos met speld

* *Hier was de militaire academie gevestigd.*

aan: ‘Hier heeft u iets om uit te spellen. Hier heeft u iets om op te spelden.’

Olga bedankte de man, verbaasd over zijn verschijning en zijn vriendelijke woorden. Ze dacht dat hij een bewaker was, een portier van het kasteel, en het viel haar niet in het bijzonder op hoe hij zich uitdrukte, en ze merkte ook niets van de geur van vocht die zijn lichaam en zijn kleren verspreidden.

Intussen was Rafael naar de onbekende toe gegaan en vroeg: ‘Woon je daar?’

‘Nee, meer naar beneden, dieper.’

‘En heb je het niet koud?’

‘De aarde is van binnen warm.’

‘Mag ik je huis zien? Mammie, mag het?’

‘Niet zeuren, Rafaelito. Bedank die meneer en dan gaan we. Oma zit al op ons te wachten.’

‘Laat u hem even kijken, mevrouw. Laat hem zijn nieuwsgierigheid bevredigen.’

‘Die tunnel is vast heel donker, Rafaelito. Ben je niet bang?’

‘Nee, mammie.’

Olga knikte berustend. De man nam Rafael bij de hand en voordat ze aan de afdaling begonnen, zei hij: ‘Wij komen terug. Maakt u zich maar geen zorgen. Ik laat hem alleen de ingang van de grot zien.’

‘Past u alstublieft goed op hem. Ik vertrouw hem aan u toe.’

Volgens haar familieleden en vrienden is Olga altijd al een verstrooid mens geweest. Daarom vond ze de nieuwsgierigheid van haar zoon normaal, hoewel ze zich wel verbaasde over het uiterlijk en de hoffelijkheid van de bewaker. Ze stopte de bloem weg en vouwde de krant open. Ze kon hem niet lezen. Ze was net negenentwintig, maar sinds haar vijftiende gebruikte ze al een leesbril, echter liever niet in het openbaar.

Er ging een kwartier voorbij. De jongen kwam niet terug. Olga werd ongerust en liep naar de ingang van de ondergrondse gang. Omdat ze niet naar binnen durfde te gaan schreeuwde ze, in de hoop dat Rafael en de man haar zouden antwoorden. Toen ze echter geen antwoord kreeg, liep ze dodelijk ongerust naar het drooggevallen meer. Twee stierenvechtersleerlingen waren daar aan het trainen. Olga vertelde wat er was gebeurd en vroeg hun om hulp.

Ze liepen met haar mee naar de plek met de vreemde bomen.

De jeugdige stierenvechters wisselden een blik toen ze zagen dat er helemaal geen grot of ingang van een gang was. Op handen en voeten zochten ze naar sporen. Maar in Olga's handen zagen ze de krant, de speld en de roos, en op de grond de slak en het takje.

Toen Olga in een echte shock raakte, begrepen de stierenvechtertjes de ernst van de situatie, die ze eerst als een grap of een eventueel avontuurtje hadden beschouwd. Een van hen rende naar een telefooncel op de oever van het meer om alarm te slaan. De ander bleef bij Olga en probeerde haar te kalmeren.

Twintig minuten later verscheen ingenieur Andrade, echtgenoot van Olga en vader van Rafael, in Chapultepec. Direct daarna kwamen de boswachters, de politie, de oma, de familieleden, de vrienden en natuurlijk de massa nieuwsgierigen die altijd en overal onzichtbaar op de loer lijkt te liggen en opduikt wanneer er iets ongewoons gebeurt.

De ingenieur was een groot zakenvriend van generaal Maximino Ávila Camacho. Van bescheiden specialist in resistente materialen in de tijd dat generaal Lázaro Cárdenas regeerde, was Andrade tijdens het nieuwe regime miljonair geworden dankzij de concessies voor het bouwen van wegen en bruggen die don Maximino hem had verleend. Hij was, zoals u zich misschien herinnert, de broer van president Manuel Ávila Camacho, en als staatssecretaris van verkeer het belangrijkste regeringslid en de meest gevreesde man van Mexico. Eén bevel van hem was voldoende om de helft van alle politieagenten van de hoofdstad op de been te brengen, het park te sluiten en de stierenvechtertjes aan te houden en te ondervragen. Een van zijn adjudanten kwam Palma 10 binnenstormen en bracht mij in een officiële auto naar het Chapultepec-park. Ik liet alles liggen om Avila Camacho's order direct uit te voeren. Ik had net een uiterst delicate zaak voor hem afgehandeld en ik voel mij vereerd dat hij mij zijn vertrouwen schenkt.

Toen ik tegen vijf uur 's middags in Chapultepec aankwam, was de zoektocht nog steeds aan de gang en had men nog geen enkel spoor gevonden. De macht van don Maximino was zo groot dat generaal Miguel Z. Martínez, de hoofdstedelijke politiechef, en kolonel José Gómez Anaya, de directeur van de geheime dienst, al op de plaats des onheils waren om het onderzoek te leiden.

Politieagenten en de militairen probeerden zoals altijd mijn werk te belemmeren. De adjudant noemde zijn superieuren de

naam van degene die mij opdracht gaf een parallel onderzoek te verrichten. Toen pas gaven ze mij de gelegenheid vast te stellen dat er op de grond sporen waren van de jongen, maar niet van de man die hem had meegenomen.

De beheerder van het park verzekerde ons dat er, voor zover hij wist, geen grotten of gangen waren in Chapultepec. Een groepje mannen ging graven op de plaats waar, zoals Olga ons bezwoer, haar zoon was verdwenen. Ze vonden alleen resten van helmen en heel oude botten. Generaal Martínez verklaarde tegenover de journalisten dat het bestaan van ondergrondse tunnels in Mexico City slechts een van de vele verhalen is die het geheim van de stad verhullen. De stad is op de bodem van een meer gebouwd; in de moerassige ondergrond is zo'n gangenstelsel onmogelijk: als het had bestaan, zou het inmiddels zijn weggezakt.

Omdat het donker werd, moest het werk tot de volgende ochtend worden uitgesteld. Terwijl de stierenvechtertjes in de kelders van het politiebureau werden ondervraagd, ging ik met ingenieur Andrade mee naar de Mixcoac, de psychiatrische kliniek waar Olga werd behandeld door artsen die Ávila Camacho had gestuurd. Ik kreeg toestemming om met haar te spreken en het enige dat mij duidelijk werd, is wat ik aan het begin van dit rapport heb geschreven.

Vanwege de scheldpartijen aan mijn adres in de pers heb ik geen knipsels bewaard en dat betreur ik nu. Het bericht werd verspreid via de radio, voor de avondbladen kwam het te laat. Maar de ochtendkranten zetten het op de voorpagina, en over acht kolommen heette het sindsdien *Het mysterie van Chapultepec*.

In een niet meer te traceren vlugschrift waagde men het te beweren dat Olga relaties onderhield met de twee stierenvechtertjes. Chapultepec was de plaats waar ze elkaar ontmoetten, het kind was de onschuldige dekmantel die, toen men achter de waarheid kwam, moest verdwijnen.

In een andere krant werd beweerd dat ze Olga hadden gehypnotiseerd, zodat ze geloofde dat ze alles had gezien wat ze had verteld. Het kind was eigenlijk het slachtoffer geworden van een bende ‘kinderrovers’. (Deze term, de vertaling van *kidnappers*, raakte pas in die tijd in zwang als gevolg van het grote aantal ontvoeringen in Mexico tijdens de Tweede Wereldoorlog.) Het zou niet lang duren of de boeven zouden losgeld vragen of Rafael verminken om hem te dwingen voor hen te gaan bedelen.

Een of ander stinkblaadje bedroog zijn lezers nog schofteriger met de suggestie dat Rafael ontvoerd was door een sekte die goden aanbidt uit de tijd van voor de Spanjaarden en mensenoffers brengt in Chapultepec. (Zoals u weet was Chapultepec het heilige bos van de Azteken.) Volgens de sekteleden vormt de op die plaats verborgen grot een van de navels van de planeet en de toegang tot de onderwereld. Het schijnt dat dit idee is gebaseerd op een film van Cantinflas, *Het teken des doods*.

Maar goed, deze hele toestand bood de mensen tenminste de mogelijkheid even te ontsnappen aan de ellende, de oorlogsspanning, de schaarste, het gebrek, het uitschakelen van de elektriciteit als voorzorgsmaatregel tegen een luchtaanval die gelukkig nooit plaatsvond, de onvrede, de corruptie en de onzekerheid... en een paar weken hielden ze zich hartstochtelijk met de zaak bezig. Daarna is ze voorgoed in het vergeetboek geraakt.

Ieder mens denkt anders, elk hoofd is een wereld op zich en niemand is het ooit ergens mee eens. Het was een publiek geheim dat don Maximino graag don Manuel als president wilde opvolgen in 1946. Zijn tegenstanders beweerden dat hij niet zou aarzelen een militaire coup of broedermoord te plegen. Daarom kreeg deze ingewikkelde zaak onvermijdelijk een politieke lading: via een weekblad van de oppositie verspreidden zijn vijanden het gerucht dat don Maximino opdracht had gegeven Rafael te vermoorden om te voorkomen dat het kind ingenieur Andrade iets zou vertellen over de relatie tussen zijn beschermheer en Olga.

De schrijver van dit infame bericht werd dood aangetroffen in de buurt van Topilejo, op de weg naar Cuernavaca. Tussen zijn kleren werd een afscheidsbrief van de zelfmoordenaar aangetroffen waarin de journalist zijn spijt betuigde, de loftrompet stak over Ávila Camacho en zijn excuses aanbood aan de familie Andrade. Deze lastercampagne had echter succes, aangezien don Maximino, een bijzonder mens, een spreekwoordelijke neiging tot zogenaamde avonturen had. Bovendien heb ik u nog niet verteld, uit discretie en omdat ik een professional ben en eerbied heb voor uw verdriet en uw inmiddels grijze haren, dat Olga in 1943 een beeldschone vrouw was, als een Hollywoodster maar zonder tussenkomst van grimeurs of plastisch chirurgen.

Aan deze onverwachte uitweidingen moest een einde komen, tot hier en niet verder. Door middel van methodes waarvan het niet nodig is ze hier te beschrijven, tekenden de stierenvechtertjes een

bekentenis en daarmee werden de twijfels verdreven en werd de vloek opgeheven. Zoals bij akte is vastgelegd, maakten de jongeren op 9 augustus 1943 om twee uur 's middags gebruik van het feit dat het park verlaten was en van Olga's bijziendheid om de farce van de grot en de geheimzinnige bewaker op te voeren. Omdat zij wisten dat de ingenieur rijk was, al had hij tot dan toe zijn uiterste best gedaan dit te verhullen, vatten zij het plan op het kind mee te nemen en een losgeld te eisen waarmee zij hun triomf in de arena's zouden kunnen kopen. Als de stierenvechtertjes later ontdekken dat ze daarmee op het terrein van de meedogenloze broer van de president zijn gekomen, worden ze gek van angst, vermoorden Rafael, snijden hem in stukken en gooien zijn resten in het Afwateringskanaal.

De publieke opinie geloofde dit verhaal en eiste geen opheldering van bepaalde tegenstrijdigheden. Wat is er bijvoorbeeld gebeurd met de ondergrondse grot waarin Rafael was verdwenen? Wie was hun handlanger, die de rol van bewaker had gespeeld, en waar had hij zich verstopt? Waarom nam, zoals het verhaal van de moeder luidt, de kleine jongen zelf het initiatief om de gang in te gaan? En vooral, hoe laat hadden de stierenvechtertjes Rafael in stukken kunnen snijden en zijn resten in het kanaal met het zwarte water gooien - waarvan het meest nabijgelegen punt zich zo'n twintig kilometer van Chapultepec bevond - als de ene, zoals ik al eerder heb gemeld, de politie en ingenieur Andrade belde en de andere bij Olga bleef en zij allebei op de plaats des onheils waren toen de familie en de autoriteiten arriveerden?

Maar in deze wereld is uiteindelijk alles een mysterie. Geen enkel feit kan op bevredigende wijze worden verklaard. Om de praatjes de kop in te drukken, werden er foto's gepubliceerd van het hoofd en het lichaam van een jongetje, zogenaamd resten die in het Afwateringskanaal waren gevonden. Ondanks de verregaande staat van ontbinding was het duidelijk dat het het lijk van een elf- of twaalfjarig jongetje was, en niet van een kind van zes, zoals Rafael. Dat is helemaal geen probleem: als je in Mexico naar een lijk zoekt, kom je altijd een heleboel andere tegen.

De beste manier om iets te verbergen is het pal voor ieders neus te leggen. En daarom, en ook vanwege de opwinding over deze zaak en zijn onverwachte vertakkingen, zult u mij vergeven dat ik niet begin waar iedereen is begonnen: met het ondervragen van Olga over de man die haar zoon had ontvoerd. Het is een onver-

geeflijke fout, dat geef ik toe, het normaal te vinden dat die man haar een bloem en een krant overhandigde, en er niet op te hebben aangedrongen dat deze voorwerpen verder werden onderzocht.

Misschien kwam het door een voorgevoel over wat ik zou aantreffen dat ik de ware ondervraging tot het laatste moment uitstelde. Toen ik mij bij het huis op Tabasco 106 meldde, waren de stierenvechtertjes, die na een summier verhoor een volledige bekentenis hadden afgelegd, al op de vlucht neergeschoten: zij hadden in Mazatlán geprobeerd uit de groep kettinggangers te ontsnappen waarmee ze naar de Maria Eilanden werden vervoerd om daar een straf van dertig jaar uit te zitten wegens ontvoering en moord. En nu geloofde iedereen, behalve de ouders, dat de in het zwarte water gevonden lichaamsdelen de resten waren van het kind Rafael Andrade Martínez.

Toen ik Olga terugzag, was ze er veel slechter aan toe, alsof ze in een paar weken een paar jaar ouder was geworden. Omdat ze nog hoop had haar zoon terug te krijgen, spande ze zich in om mij te antwoorden. Volgens mijn aantekeningen in steno verliep het gesprek als volgt:

‘Mevrouw Andrade, in de Mixcoac-kliniek vond ik het ongepast u naar bepaalde details te vragen, waarvan ik nu het gevoel heb dat ze onontbeerlijk zijn. In de eerste plaats: hoe was de man gekleed die uit de aarde opdook en Rafael heeft meegenomen?’

‘In uniform.’

‘Militair, agent of boswachter?’

‘Nee, het is zo, weet u, ik zie niet goed zonder bril. Maar die wil ik niet opzetten in het openbaar. Daarom is het allemaal gebeurd daarom...’

‘Kalm nou maar,’ kwam ingenieur Andrade tussenbeide toen zijn vrouw in tranen uitbarstte.

‘Neemt u me niet kwalijk, maar u heeft geen antwoord gegeven: hoe zag dat uniform eruit?’

‘Blauw, met rode en goudkleurige versierselen. Het was erg verschoten.’

‘Marineblauw?’

‘Nee, eerder lichtblauw, bleekblauw.’

‘Laten we doorgaan. Ik heb in mijn boekje de woorden opgeschreven die die man tegen u zei toen hij u de krant en de bloem gaf: “Hier heeft u iets om uit te spellen. Hier heeft u iets om op te

spelden.” Vindt u dat niet erg vreemd klinken?’

‘Ja, dat klinkt erg vreemd. Maar ik had het niet in de gaten. Het is zo stom van mij. Ik zal het mezelf nooit vergeven.’

‘Heeft u nog een ander vreemd trekje bij die man opgemerkt?’

‘Ik heb het gevoel dat ik hem nu hoor: hij sprak heel zacht en hij had een accent.’

‘Een accent uit een andere streek of alsof Spaans niet zijn moedertaal was?’

‘Precies: alsof Spaans niet zijn moedertaal was.’

‘Maar hoe klonk het dan?’

‘Ja, even denken... misschien... Duits?’

De ingenieur en ik keken elkaar aan. Er waren heel weinig Duitsers in Mexico. Het was oorlogstijd, vergeet u dat niet, en iedereen die niet in het Perote-kasteel was gelegerd, stond onder verdenking. Niemand zou zich in zo'n wespennest durven te steken.

‘Maar die man, hoe zag hij eruit?’

‘Lang... kaal ... Hij rook heel sterk... naar vocht.’

‘Neemt u mij niet kwalijk dat ik zo brutaal ben, mevrouw Olga, maar als hij zo'n zonderling type was, waarom liet u Rafaelito dan met hem de grot ingaan?’

‘Ik weet het niet, ik weet het niet. Uit stommigheid, omdat Rafaelito het me zelf vroeg, omdat ik hem bijna altijd zijn zin gaf. Ik heb er nooit aan gedacht dat hem iets ergs kon overkomen... Wacht eens, er is nog iets: toen die man dichterbij kwam, zag ik dat hij heel bleek was... Hoe zal ik het zeggen? Kleurloos... Ja, zoals een slak... als een slak buiten zijn huis.’

‘Goeie genade. Hoe kom je erbij!’ riep ingenieur Andrade. Ik verstijfde. Ik deed net of ik doodkalm was en begon aan een opsomming: ‘Goed, dus hij sprak ongebruikelijke woorden, hij had een Duits accent, hij droeg een bleekblauw uniform, hij stonk en hij was sponzig en slijmerig. Was hij dik en klein?’

‘Nee meneer, integendeel: hij was heel lang en slank... O ja, hij had ook nog een baard.’

‘Een baard? Tegenwoordig heeft niemand meer een baard,’ merkte ingenieur Andrade op.

‘Hij wel,’ zei Olga stellig.

Ik waagde het haar te vragen: ‘Zo'n baard als Maximiliaan van Oostenrijk, in tweeën gesplitst vanaf de kin?’

‘Nee, nee. ik weet precies hoe de baard van Maximiliaan eruit-

ziet. Bij mijn moeder hangt een schilderij van hem en keizerin Charlotte... Nee meneer, hij leek niet op Maximiliaan. Die van hem was meer een snorrebaard of iets met bakkebaarden, iets grijzigs of wits... ik weet het niet.'

Mijn eigen ontzetting werd weerspiegeld op het gezicht van de ingenieur. Ik wilde weer een kalme indruk maken en zei zogenaamd onverschillig: 'Mag ik het tijdschrift eens zien dat de man u gaf?'

'Het was geloof ik een krant. Ik heb de bloem en de speld ook in mijn tas gestopt. Rafael, weet je nog welke tas ik bij me had?'

'Ik heb hem uit Mixcoac mee naar huis genomen en hem in je klerenkast gelegd. Ik was zo in de war dat ik niet op het idee kwam hem open te maken.'

Meneer, ik heb in mijn werk dingen gezien waarvan bij iedereen de haren te berge zouden rijzen. Maar ik ben nog nooit zo bang geweest, toen niet en later ook niet, als op het moment dat ingenieur Andrade de tas opende en ons een verlepte zwarte roos (er bestaan geen zwarte rozen in deze wereld), een versleten, zuiver gouden speld en een vergeelde krant liet zien die bijna uit elkaar viel toen we hem opensloegen. Het was *La Gaceta del Imperio* van 2 oktober 1866. Later kwamen wij erachter dat er alleen nog een exemplaar is in de Hemerotheek.

Ik heb tegenover ingenieur Andrade, God hebbe zijn ziel, moeten zweren dit geheim altijd te bewaren. Generaal Maximino Ávila Camacho heeft mij overdreven gehonoreerd en eiste dat ik de zaak zou vergeten. Nu we zoveel jaren verder zijn, vertrouw ik op u en waag ik het - ik heb nog nooit iemand een woord gezegd over dit alles - u de ware ontknoping te onthullen van wat de journalisten *Het mysterie van Chapultepec* noemden. (Korte tijd later zou de onverwachte dood van don Maximino een nieuw raadsel betekenen, de weg openen naar de burgerregering van Miguel Alemán en een eind maken aan de periode van de militairen aan de macht.)

De slapende kamer

Juan Villoro[*]

(Vertaling Harriët Peteri)

> *de kamer is in de spiegel in slaap gevallen*
> Vicente Huidobro

‘Hij eet straks pas,’ zei doña Consuelo.

Ze sloeg snel een kruis en pakte haar messing lepel. Ik houd van dat verderlichte bestek. Tegenover mij streek meester Rafael met drie nicotinevingers zijn snor glad en betastte vervolgens zijn das, alsof hij zich amper herinnerde dat hij hem om had gedaan. Het was een doodgewone das, die er bij hem hypermodern uitzag: een hemelsblauwe achtergrond bezaaid met blauwe driehoekjes.

‘Een nieuwe, hè...’ Doña Consuelo had het gebaar ook opgemerkt.

Rafael beet op zijn lepel. Ik stoorde me aan de manier waarop hij zijn eten naar binnen werkte. Als ik aan tafel ging zitten, bekeek ik altijd onwillekeurig mijn bestek, op zoek naar sporen van de snijtanden van de schoolmeester. Rafael was zijn achternaam. Zijn voor- en achternaam samen vormden een wat ongelukkige combinatie: Ismael Rafael. Hij gaf les in burgerzin en iedere twee maanden hielp doña Consuelo hem met het nakijken van opstellen over het volkslied of de vlag. Doña Consuelo kon niet lezen zonder haar lippen te bewegen en later op de avond ging ze van moeheid losse woorden herhalen: ‘dapper weerstand bieden’... ‘de strijd’... ‘de voorvechters’...

Vanaf het moment dat ik in het pension arriveerde (doña Consuelo noemde het hardnekkig ‘het tehuis’, alsof het een liefdadig-

* *Juan Villoro (Mexico-Stad, 1956) is een der belangrijkste vertegenwoordigers van de jongere Mexicaanse literatuur en vervult een soort brugfunctie tussen de generatie van 1968 en de jongste generatie auteurs. Als schrijver is hij buitengewoon veelzijdig: naast diverse romans en verhalenbundels publiceerde hij een kinderboek en een reisroman. De intelligent gecomponeerde roman waarmee hij als schrijver bekend werd, was* El disparo de Argón *(Het schot van Argus, 1991). Zijn tweede roman*. Materia dispuesta *(Beschikbaar materiaal, 1997) is al even scherp, maar met nog meer humor en ironie. Het verhaal ‘La alcoba dormida’ komt uit de bundel* La casa pierde *(Het huis verliest, 1998). Momenteel is Villoro redacteur van het uitstekend verzorgde cultureel supplement van* La Jornada, *een invloedrijk, kritisch Mexicaans dagblad*.

heidsinstelling was) was ik ervan uitgegaan dat de pensionhoudster en de schoolmeester een verhouding hadden. De man van doña Consuelo (de Overledene, zoals ze hem noemden) was een paar jaar eerder gestorven.

Ze bleef voor hem dekken en herhaalde steevast de rituele zin: ‘Hij eet straks pas.’ De Overledene werd vereerd op een altaar van koud geworden eten.

In die tijd was ik bezeten van literatuur en gespitst op ieder aandoenlijk moment of elke veelzeggende opmerking. Ik was ervan overtuigd dat doña Consuelo zich aan dit voortdurend wisselen van bestek overgaf uit schuldgevoel, vanwege de met de schoolmeester begane zonde. Zij was katholiek en droeg een scapulier om haar nek; Rafael was een sefardische jood die de orthodoxe synagoge in de Calle de Monterrey bezocht. Ik had hen nooit op een grotere intimiteit betrapt dan hun sessies om de opstellen na te kijken, maar ik had geen harde bewijzen nodig. Ik hoefde maar het genot te zien waarmee de schoolmeester hapte in de chocoladedonuts die zij in een stalletje bij de kathedraal kocht, of ik wist genoeg: met iedere hap ging hij de fout in.

Ook woonde er in het pension een zekere doña Eufrosia, hoewel je beter van een klaagzang kon spreken dan van een bewoner. Doña Eufrosia was bedlegerig en het enige dat we van haar hoorden was haar deerniswekkende ademhaling. Ik weigerde te geloven dat doña Consuelo uit pure goedheid haar kwijl wegveegde en haar voerde. Ook daarin zag ik het verlangen haar eigen gedrag goed te maken.

Ik vond mijn leven toen heel onbetekenend. Ik was naar de stad gekomen voor een onbeduidend baantje bij een warenhuis, iets dat heel ver af stond van mijn melodramatische literaire aspiraties. Alsof dat mijn leven makkelijker zou maken, wantrouwde ik alles en iedereen; achterdocht was de steen om mijn ideeën aan te scherpen. Ik vond doña Consuelo en meester Rafael sympathiek, maar ik voelde me verplicht afstand te houden. Zij gaven trouwens ook geen gelegenheid tot toenadering. We spraken elkaar met ‘u’ aan, doña Consuelo was altijd bezig en de schoolmeester ging zodra hij thuiskwam de krant zitten lezen, achter een dikke sigarenwolk.

Het pension stond in de Calle de Licenciado Verdad, vlak bij het warenhuis. Als ik op de dag van mijn aankomst dronken was geweest, zou de aanblik van de gevel me onmiddellijk hebben ont-

nuchterd. afgebladderde muren die bij de volgende aardbeving zonder enige twijfel zouden instorten. Het huis was niet bouwvalliger dan de andere in het centrum, maar het feit dat ik er ging wonen maakte het tot het toneel voor een tragedie. Niettemin verkeerde het pension op de tweede verdieping in goede staat. De gemeenschappelijke badkamer was schoon en mijn kamer plezierig: er stond een kast met een mooie spiegel en een fles water op de tafel, en de rolgordijnen liepen soepel.

Ook zat ik graag in de televisiekamer, al sprak doña Consuelo met schaamte over haar oude buizentoestel: telkens wanneer er een vliegtuig over het huis vloog werd het beeld gestoord. Mijn aandacht werd echter vooral getrokken door de kalender aan de muur, met de afbeelding van een Azteekse keizer, een bewusteloze Indiaanse vrouw in zijn armen. De schilder had het volle lichaam van de vrouw zo gedetailleerd weergegeven dat het tafereel een seksuele lading kreeg; op de achtergrond glansde de gloed van besneeuwde vulkanen.

Het eerste dat ik de schoolmeester hoorde zeggen was dat hij op het punt stond de erepenning voor de televisie te ontvangen. Ik begreep er niets van en hij legde me uit dat hij, zodra hij de Benito Juárez-penning voor verdienstelijke burgers zou krijgen, een kleurentelevisie zou kopen. Mij kon dat niet veel schelen, want vanaf de eerste avond keek ik toch alleen maar naar de kalender. Ik lette niet op de gezichten die op het scherm trilden; ik zag de borsten van de indiaanse, bedekt door een doek die een flinterdun laagje sneeuw leek.

Er gingen een paar maanden voorbij en de schoolmeester kon nog steeds elk moment de erepenning ontvangen, maar op het laatst werd zijn almaar uitgestelde triomf zo pijnlijk dat we er niet meer over repten. Ik vond dat Rafael onrecht werd gedaan, zeker nadat hij me had aanbevolen bij de hoofdredacteur van een krant in de wijk Tabacalera, niet ver van het pension. Ik moest de ingezonden brieven schrijven. Op weg naar de krant kwam ik altijd langs ‘Het Paardje’. Met een schuine blik keek ik naar het idiote gezicht van Karel IV en naar zijn hand, waarin hij een rol papier hield. Zo moest ik eruitzien op het moment dat ik mijn brieven van de ‘lezers’ inleverde. Toch hielpen die brieven me de dagen in het warenhuis door te komen. Mijn leven was iets meer dan alleen spullen inpakken (hoewel ik tijdens mijn zwaarste inzinkingen dacht dat dit ‘iets meer’ nog veel erger was). Maar het allerergste

was dat ik in een treurig hol woonde waar vrijwel nooit vrouwen kwamen. Het ontbrak me niet alleen aan geld en ervaring om een vrouw te veroveren, ook voelde ik me - dat geef ik onmiddellijk toe - onmachtig door de tandarts in de provincie die me een vreselijke, gouden tand had gegeven. Ik spaarde voor het simpele ideaal een porseleinen jacket over die tand te laten plaatsen, maar liet me intussen afzetten door de plaatselijke hoeren.

In de buurt van het pension was een kousenwinkel. Dikwijls bleef ik net zolang naar die hangende benen staan kijken tot ik me ondraaglijk eenzaam voelde. Traag liep ik dan terug, bedroefd door al die verrukkelijke vormen.

Rafael kleedde zich helemaal als een leraar die les geeft in burgerzin, daarom was ik zo verbaasd over die hemelsblauwe das. Toch is dat niet de reden dat ik me het voorval herinner. Het gebeurde op de dag dat de tweelingzusjes in de Calle Licenciado Verdad arriveerden.

Het was zaterdag en dus kregen we schone lakens. De matrassen waren tegen de muur gezet (om ze te luchten, had doña Consuelo gezegd). Melania en Paloma Milán liepen door het huis en legden hun hand voortdurend op de matrassen. Dat is het eerste dat ik me van hen herinner: hun slanke handen die de blauwe en witte strepen streelden.

Ik hielp ze hun bagage naar kamer 3 te brengen (absurd dat in zo'n klein pension de kamers genummerd waren).

Bij de lunch praatte meester Rafael over de verdrijving van de Spaanse joden en hun vlucht naar Thessaloniki.

‘Aan de naam van vele steden kleeft joods bloed,’ zei hij, maar de tweelingzusjes wisten niets van het onderwerp af en waren ook niet geïnteresseerd in het verhaal. Ik vond het leuk dat hun achternaam de naam van een stad was.

Melania en Paloma waren naar Mexico-Stad gekomen om een arts te consulteren. Hoewel ze er allebei gezond uitzagen, lieten ze er geen twijfel over bestaan dat Paloma ernstig ziek was. Ze kwamen uit hetzelfde soort dorp als het mijne (ik vermoedde hetzelfde plein met peperbomen, de zonovergoten heuvels, het leven dat voor eeuwig stil was blijven staan op het stoffige middaguur), maar ik was onder de indruk van hun wereldse air, van de manier waarop ze zich zo snel op hun gemak voelden. Vooral Melania praatte alsof ze haar hele leven al in het pension gewoond had en liet haar

woorden vrij tussen ons door rennen. Ze hadden de stad afgrijselijk gevonden. Ik moest denken aan mijn eerste wandeling door de straten van het centrum, te midden van blinden en haveloze straatventers. Ik had een gigantische, vieze, hoogblonde vrouw langdurig in de goot zien plassen; ik had een beer vol wonden zien wiegen op de maat van een tamboerijn; ik had een oud vrouwtje gezien dat een glazen kist met van vliegen vergeven taartjes in haar handen hield; ik had de werklozen op het plein voor de kathedraal gezien, hun gereedschap op de grond, naast een dode kat; en ik had niet hardop durven zeggen dat de hoofdstad van mijn land waardeloos was. Maar dat was wèl het eerste dat de tweeling zei. De schoolmeester luisterde naar hen van achter de rook van zijn sigaar. Ik dacht dat hij zou gaan praten over Azteken en koloniale gebouwen, maar hij was net zo afgeleid als ik. Het was niet makkelijk je ogen te laten wennen aan deze slanke figuren op een plek waar anders alleen handelsreizigers kwamen, zwijgzame mannen met versleten koffers, die één nacht bleven en als enig spoor een verfrommelde krant achterlieten.

Melania droeg haar haren los en had een moedervlek op haar wang. Paloma had haar haren strak naar achteren gekamd in een paardenstaart. Verder waren ze identiek. Hun schoonheid leek gemaakt om een schrijver te straffen, in ieder geval een schrijver zoals ik. Ten eerste durfde ik ze niet eens aan te kijken; hun vlotheid vond ik net zo pijnlijk als mijn gouden tand. Ten tweede kon ik moeilijk zeggen waarom ik ze zo leuk vond. Tot dan toe had ik grote borsten het summum gevonden, borsten zoals je die op de voorsteven van een fregat of op het nationaal monument zou plaatsen. Nadat ik eindeloos veel erotische blaadjes had doorgebladerd, moest de ideale vrouw hebben wat ik bij hoeren niet tegenkwam: blond haar, roze tepels, grote ogen. Ik besef nu dat mijn ideaalbeeld een blonde variant van de Indiaanse vrouw op de kalender was. De tweelingzusjes waren echter op een nerveuze manier aantrekkelijk. Ze praatten snel, alsof ze aan verschillende dingen tegelijk dachten; hun zware, welgevormde wenkbrauwen kwamen samen boven een klein, dwingend neusje; hun slanke lichamen verplaatsten zich als scherpe schaduwen; hun monden verdienden de kwalificatie ‘gevoelig’. Wat een hoop woorden om te zeggen dat ik in deze normale meisjes iets zag dat ik nooit eerder was tegengekomen. Ik begon meer tijd op de Calle Licenciado Verdad door te brengen, luisterend naar de geluiden van de twee-

ling. De brieven die ik voor de krant schreef, werden steeds vrolijker. Deze fase duurde een paar weken. Toen realiseerde ik me dat ik niet meer reden tot geluk had dan voorheen. Door Melania en Paloma Milán voelde ik me alleen maar een nog grotere mislukkeling: ik was niet eens in staat de vijf of zes meter te overbruggen die me van hen scheidden. Ik verlustigde me voor de spiegel in zelfspot. Ik vestigde mijn blik expres op mijn gouden tand en vond dat het leek alsof mijn gezicht door een bokser was bewerkt.

Mijn depressie nam de vorm aan van ongericht heimwee: ik verlangde terug naar dingen die ik nooit had gekend. De tijd toen de zusjes nog niet bij ons woonden, leek me een periode van vrijheid, waarin ik veilig was voor hun tirannieke schoonheid.

Ik had me aan hen voorgesteld als journalist en meester Rafael had op zich genomen (misschien omdat hij me aan mijn baantje had geholpen) dit verzinsel kracht bij te zetten. ‘Uitmuntend, zijn commentaar op Iran,’ zei hij bijvoorbeeld, en dan hield hij een ingewikkeld verhaal over mijn zogenaamde artikel.

Al gauw werd het een gewoonte dat de schoolmeester mijn teksten bij het avondeten ‘schreef’. Meer dan eens stuitten zijn opmerkingen me tegen de borst, maar ik wist dat hij het in mijn belang deed en wilde niet tegen zijn wanstaltige geestesproducten ingaan. De tweeling vond het niet altijd even boeiend. Toen ik Paloma een keer naar de vlekken op de muur zag staren, maakte ik van de gelegenheid gebruik om zachtjes tegen de schoolmeester te zeggen: ‘Men verveelt zich.’

Melania had me gehoord en zei: ‘Ja, Paloma is door de rivier meegesleurd.’

Toen legde ze uit wat die zin betekende. In hun dorp had het wassende water van een rivier ooit een dromerige vrouw meegesleurd. Sindsdien zeiden ze wanneer iemand wegdroomde: hij of zij is ‘door de rivier meegesleurd’. Ook in het pension gingen we deze uitdrukking gebruiken.

Op een avond zei doña Consuelo tegen de schoolmeester: ‘Ik geloof dat u door de rivier bent meegesleurd.’

‘Wat?’ zei de schoolmeester afwezig.

‘Hebt u me niet gehoord? U bent helemaal van de wereld!’

Rafael leek van heel ver te komen en moest naar woorden zoeken. Toen kwam hij met de mededeling dat hij een verrassing voor ons had, maar zijn stem klonk bedroefd.

Hij ging naar zijn kamer en kwam terug met een zwaar pakket.

Ik vond het vreemd om de roze linten te zien van de winkel waar ik werkte. ‘Dan zullen jullie je niet meer zo vervelen, jongedames,’ zei meester Rafael, alsof doña Consuelo niet het meest geïnteresseerd was in televisie (weer een reden tot wantrouwen), en met een knalgele zakdoek veegde hij het zweet van zijn voorhoofd.

Geen woord over de erepenning. Het was duidelijk dat hij die niet had gekregen. Ik wisselde een blik met doña Consuelo.

Door het nieuwe televisietoestel duurden de avondmaaltijden korter. De schoolmeester wijdde ook minder uit over mijn zogenaamde artikelen. Ik benutte ieder moment om mijn blik van het plastic tafelkleed naar de tweelingzusjes te laten glijden. Ze leken zo sterk op elkaar dat ik trots was op ieder verschil tussen hen dat ik opmerkte. Melania was de meest extraverte van de twee, haar handen bewogen voortdurend onder het praten en ze was erg goedlachs. Maar ze gedroeg zich ook hoogmoedig, althans tegenover mij, want tegen doña Consuelo was ze buitengewoon voorkomend: ze hielp haar zelfs met het wassen en verschonen van dona Eufrosia.

Zodra ik verschil tussen de beide zusjes kon zien, werd ik verliefd op Melania. Ik neem aan dat het feit dat ze gezond was in haar voordeel werkte. Paloma leek niet ziek, maar ik vertrouwde het niet, zo'n geheime kwaal zonder naam en zichtbare symptomen.

Ik meen dat het op een zaterdag was dat ik Melania in de gang tegenkwam. Ze kwam de badkamer uit en had een handdoek om haar hoofd gewikkeld. De moedervlek glansde op haar bleke huid. Ze rook naar zeep, naar schoon goed, en ik kon bijna de warmte voelen die het water op haar lichaam had achtergelaten. In haar handen hield ze een nachtjapon, een haarborstel en een fles shampoo. Misschien omdat ze haar handen vol had, kreeg ik het gevoel dat ze weerloos was, misschien zag ik in haar ogen iets uitdagends blinken. Hoe het ook zij, alle opgekropte eenzaamheid van al die troosteloze dagen kwam in me naar boven. Ik pakte haar bij haar middel, trok haar naar me toe en kuste haar hals, die nog heel licht vochtig was. Ze liet de fles vallen en de shampoo stroomde over mijn broek. Toen maakte ze zich van me los, keek me aan met een minachting waarin niet eens haat lag, en ging kamer 3 binnen. Ik liep naar de badkamer om de vlek te verwijderen. Mijn vingers gleden over de plakkerige substantie, terwijl ik keek naar het schuim in het afvoerputje, en naar de haren die alleen van Melania's

lichaam afkomstig konden zijn en die ik in mijn vertwijfeling bijna wilde oppakken.

Na dit incident dacht ik dat ze niet meer tegen me zou praten. Ik zorgde ervoor dat ik de volgende avond niet thuis at. Pas laat keerde ik naar het pension terug, denkend dat iedereen al sliep. Maar ik trof Melania in de televisiekamer aan: ze had het geluid uitgezet en zat bij een programma stilletjes te huilen. Ik wilde doorlopen naar mijn kamer, maar ze vroeg of ik haar wilde helpen met het schrijven van een brief aan haar ouders. Ze gaf me het schrift waarin ze zorgvuldig noteerde welke medicijnen Paloma in welke dosering moest nemen. Ik zag een hele lijst, met verschrikkelijk veel spelfouten. Nu nog betreur ik het al die verkeerd geplaatste accenten te hebben gezien op het moment dat ze me de ziekte van haar zusje onthulde. Hoewel Paloma er normaal uitzag, hadden de doktoren een ongeneeslijke ziekte geconstateerd. Melania had besloten haar familie niet te verontrusten. Ze vroeg me de ziekte in de brief wat luchtiger voor te stellen. Tussen haar snikken door dicteerde ze wat ik moest schrijven. Ze was het eens met mijn suggesties en bedankte me meerdere malen. Ze zag er verslagen uit, alsof ze zich schuldig voelde over haar eigen gezondheid, over het feit dat ze het krachtige evenbeeld van haar zusje was.

Ik ging naar mijn kamer. Op de gang vermengde het gejammer van doña Eufrosia zich met het levendige geluid waarmee Melania langdurig haar neus snoot.

Die nacht werd ik wakker van een geritsel. Nog voor ik iets kon zien voelde ik een warme adem, de aanraking van dunne, droge lippen. Toen zag ik de moedervlek en het golvende haar van Melania. Ik kleedde haar uit, in de overtuiging dat er niets heerlijkers was dan de intens zoete geur van haar goedkope parfum.

Pas de volgende dag vroeg ik me af wat Melania had bewogen. Ondanks mijn journalistieke successen die de schoolmeester verzon, was ik volstrekt niet interessant, om van mijn lichamelijke eigenschappen nog maar te zwijgen. Ik kwam tot de conclusie dat Melania me buitengewoon dankbaar was voor de brief die ik had geschreven. Die nacht kwam ze echter weer bij me op bezoek.

Vanaf dat moment leefde ik alleen nog maar voor de uren die Melania in mijn kamer doorbracht. Smachtend wachtte ik op het gekraak van de houten planken. Even later drong dan het licht van de ganglamp de kamer binnen en zag ik Melania's lichaam weerkaatst in de spiegel.

Ik voelde me zo gelukkig dat ik niet meer kon nadenken - zelfs niet meer over hoe gelukkig ik was. Maar overdag, als ik zat te gapen boven de kartonnen dozen, bedierf ik mijn herinneringen met allerlei sombere gedachten. Ik dacht aan Melania's huid, aan haar vaardige handen, aan de vurige, stille overgave van iemand die gewend is in het geheim te beminnen. Wie had er nog meer mogen genieten van haar heimelijke ervarenheid? Soms vroeg ik haar iets over haar leven te vertellen, maar dan legde ze haar wijsvinger op mijn mond: ‘Ssst, anders horen ze ons.’

Overdag praatte ze evenmin met me, zelfs niet als we alleen waren. Melania was bang dat Paloma ons zou betrappen. Voor geen goud wilde ze dat haar zieke zusje (die, dit even terzijde, nog steeds geen ander symptoom vertoonde dan dat ze steeds bleker werd) achter onze verhouding kwam. In ieder geval drong ik niet bij haar aan. Ik was als de dood het wonder te verstoren dat zich iedere nacht, in die voor alle anderen slapende kamer, stipt voltrok.

Op een avond bleven we met zijn tweeën televisie kijken. De anderen waren al naar hun kamer gegaan. Ze keek niet naar me, het profiel van haar arrogante neus stak af tegen de beelden op het scherm. Ik zon op een manier om haar te benaderen, toen het licht ineens uitviel. De televisie kraakte, met het typerende geluid van een apparaat dat net is uitgezet.

Het was alsof in het donker mijn gespannen lichaam, mijn klamme handen onder stroom kwamen te staan. Toen ik haar gezicht aanraakte waren onze ogen al aan de duisternis gewend. De verbijsterde uitdrukking op haar gezicht deed me denken dat ze gek was: Melania bezocht me iedere nacht alsof ze een leeg ritueel uitvoerde, net zoiets als het verwisselen van het bestek door doña Consuelo.

Moeiteloos wist ik mijn kamer in het donker te vinden. Ik sloeg mijn deur zo hard dicht dat iedereen er wakker van moet zijn geworden. Ik wilde dat mijn deur een slot had en vervloekte het in een pension te wonen waar ik niet eens de luxe had me te kunnen opsluiten. Ik nam mijn toevlucht tot een oplossing uit films: ik zette een stoel tegen de deur, wetend dat het zinloos was.

Twee uur later ging Melania's komst vergezeld van een hinderlijk lawaai. Ze stootte tegen de stoel, sprong rond op haar ene voet en schold me zachtjes uit.

Ik ging rechtop in bed zitten, begon te praten over ons samen-

zijn in de televisiekamer en zei dat ik haar nooit meer wilde zien.

‘Hou je mond, idioot,’ zei ze en kuste me langdurig.

In de loop der tijd was ik steeds nader tot meester Rafael gekomen. Het feit dat hij de erepenning niet had gekregen schonk hem een tragische waardigheid, als een in opspraak geraakte officier. Bovendien was hij nu de man van de cadeaus: de televisie, zijden sjaals voor de tweeling (in een te felle kleur paars) en een das voor mij. Na het avondeten rookte hij aan één stuk door. Ik bracht zo veel tijd met hem door dat Melania zich erover beklaagde dat mijn haar naar rook stonk.

Ik wist dat hij van espresso hield en was van plan hem een keer mee te nemen naar een koffiehuis, om hem over mijn gedeeltelijke geluk te vertellen (in de stille hoop dat hij over dona Consuelo zou beginnen), maar het kwam er nooit van.

Op een middag zag ik hem in de verte in de Calle de Moneda. Automatisch begon ik achter hem aan te lopen. Hij sloeg de hoek om naar een marktplein. Ik liep te midden van het kabaal van marktlieden en straatventers; er hing een lichte rottingsgeur. De schoolmeester lette niet op de uitgestalde koopwaar - kleine smokkelgoederen, fantasiesieraden -, het was alsof hij doelbewust ergens heen liep. Ik weet niet waarom ik mijn pas niet versnelde en naar hem toe liep. Ik volgde zijn zwarte colbertje, met zweetplekken onder de oksels, totdat hij bleef staan bij een kraam met dassen en omslagdoeken. De kraam werd bemand door een dikke vrouw; haar mollige armen staken uit een bloes zonder mouwen. Ze begon onbevangen te lachen toen ze Rafael zag; ik telde op zijn minst drie gouden tanden. Ze pakte hem bij zijn middel en kuste hem. Ik dook weg achter een kraam met halskettingen. De schoolmeester zag er merkwaardig broos uit in de armen van de vrouw; hij leek op een angstige manier gelukkig. In de kraam herkende ik de hemelsblauwe das, de gele zakdoek, de zijden sjaals. Iemand bracht ze milkshakes en ik zag ze uit eikaars glazen drinken.

Ik voelde me belazerd, alsof ik het dagboek van de verkeerde persoon had bijgehouden. De romance die ik Rafael had toegedicht, vol ouderwetse vooroordelen, was in één klap verdwenen, om plaats te maken voor een doodgewone, ordinaire verhouding. Toen bedacht ik dat Rafael de marktvrouw misschien wel bedonderde - het geld voor de televisie moest van haar komen! - maar

het was te laat voor nieuwe gissingen: de joodse schoolmeester was niet interessant meer.

Nog een hele tijd liep ik doelloos rond, zo diep in gedachten verzonken dat ik bijna door een fietser werd aangereden. Ik had nooit zo'n hoge pet op gehad van de schoolmeester, maar toch had zijn bescheiden optreden hem iets waardigs gegeven, een soort wijsheid die hem boven het armoedige leven in het pension verhief. De scène met de vrouw gaf hem zijn ware formaat terug, van een middelmatig man. Ik weet niet waarom ik ineens moest denken aan mijn brieven, aan al die mensen die ik voor de krant was geweest. Ik herinnerde me de clichés, de rotzooi waarvoor ik verantwoordelijk was. Niets zo gewoon als mijn verzinsels, niets zo onecht als de personen om me heen.

De hemel was diepblauw geworden en leek dichter bij de aarde. Al vaak had ik de hemel vanuit de straten in het centrum gezien, een hemel voor lage huizen, dichtbij. Ik vond hem nu ronduit benauwend. Ik dacht aan het blauwachtige licht in de holle kousenetalage. Gedeprimeerd kwam ik bij het pension aan, alleen maar om daar te horen dat de tweeling naar een ziekenhuis was verhuisd, waar Paloma de laatste onderzoeken zou ondergaan.

Die avond was het alsof doña Consuelo voor het eerst zei: ‘Hij eet straks pas.’ Verder werd er aan tafel geen woord gesproken.

Het was niet gek dat Melania vertrokken was zonder me te waarschuwen, ze vertelde me per slot van rekening nooit iets over haar leven. Het was niet duidelijk naar welk ziekenhuis ze waren gegaan en wanneer ze terug zouden komen (hun bagage stond nog steeds op kamer 3).

's Ochtends heel vroeg ging ik de kamer van de tweeling binnen. Ik deed het licht aan, opende de kleerkast en zag hun perfect gevouwen kleren. Ik dacht aan Melania's toewijding, aan haar vaardige handen. Ineens besefte ik dat ik baat had gehad bij Paloma's ongelukkige toestand. Het leven leek voor Melania meer in petto te hebben en alleen door de last van haar zuster was ze binnen mijn bereik gekomen. Ik was ontroerd door haar totale zelfverloochening; terwijl ik mezelf steeds akeliger vond, kreeg ik almaar meer bewondering voor haar overgave. Ik huilde, fantaseerde allerlei overdreven sentimentele misverstanden, voelde me in de steek gelaten en waanzinnig bemind.

In die tijd werd het eerste artikel onder mijn eigen naam gepubliceerd: een nogal schreeuwerige tekst die door al het gekuip op

de redactietafel onleesbaar was geworden. Ik was een stuk minder blij om mijn naam in de krant te zien staan dan om te horen dat de tweeling naar het pension terugkwam.

‘Ze komen hun spullen halen. Ze blijven maar één nacht bij ons,’ zei doña Consuelo.

Paloma zag er uitgeteerd uit, maar was monter. Ze vertelde grappige anekdotes uit het ziekenhuis terwijl ik tevergeefs de ogen van Melania zocht. Ik schoof met mijn voet onder tafel heen en weer en stuitte op iets dat hout of een schoen kon zijn. Op dat moment hoorden we een zwaar gekuch.

‘Doña Eufrosia stikt!’ zei doña Consuelo.

Melania vergezelde haar naar de kamer van de oude vrouw en kwam niet meer aan tafel terug. Paloma vertelde een verhaal dat niet tot me doordrong, iets over injecties voor de verkeerde patiënten.

Die nacht hoorde ik van de spanning het gekraak van de houten planken lang voordat Melania kwam. Mijn hart bonsde, mijn handen omklemden de gebogen randen van het bed, het leek wel alsof mijn lichaam zich voorbereidde op een marteling. Zo lag ik daar toen het heerlijke gekraak klonk. Ik omhelsde Melania krachtig en in mijn armen voelde ze klein aan. Toen we elkaar weer loslieten, pakte ik de fles water en nam een grote slok. Melania rook eigenaardig. Ik durfde haar dat niet te zeggen, maar onderbrak haar liefkozingen een paar maal om water te drinken. Alleen op die manier kon ik haar nabijheid verdragen. Ik móet het wel zeggen: dat aanbeden lichaam rook naar pure stront.

Na een paar uur was ik zo van mijn stuk gebracht, was mijn buik zo opgezet van het water, dat het even duurde voordat de verrassing die ze voor me in petto had, tot me doordrong. Ze nam afscheid van me, ging naar de kast en haalde er een pot crème uit. Ik zag haar vingers over haar wang glijden, ik zag dat ze zwart werden en dat de moedervlek verdween: tegenover me stond Paloma, die zonder enige terughoudendheid naar me lachte. Ik ging rechtop zitten en wilde iets zeggen, maar ze was de kamer al uit.

Ik wist niet wat ik moest doen, ik had zin om het hele pension wakker te maken, om iedereen te vervloeken die in zijn onwetendheid medeplichtig was geweest aan het bedrog. Maar ik bleef in mijn bed, nog steeds helemaal overstuur door die piepkleine ingreep: die twee vingers over haar wang waren voldoende geweest

om mij Melania's koelheid te doen begrijpen. En ik was ook nog zo schofterig om aan besmettingsgevaar te denken. Ik kon de slaap niet meer vatten. Voortdurend doemde het bleke gezicht van Paloma voor me op, beurtelings met en zonder moedervlek.

Om zes uur 's ochtends ging de deur open. Ik zag het losse, golvende haar, de moedervlek op de wang, en dacht dat ik opnieuw te maken had met een gedaanteverwisseling (ik stond op het punt de pot crème naar haar toe te slingeren!).

Maar Melania begon rap tegen me te praten. Ik had moeite haar te volgen. Ik moest haar zinnen steeds herhalen, zoals toen ze me de brief dicteerde. Ze zei dat Paloma haar over ons verteld had. Je moet de waarheid weten.' (Ik weet niet of het de eerste keer was dat ze me tutoyeerde.) Paloma was aanvankelijk door de artsen opgegeven, maar de vorige dag had men haar gerustgesteld door te zeggen dat ze geopereerd kon worden. Daarom had ze haar identiteit durven onthullen. Ze had niet gewild dat ik me gebonden voelde door een stervende. Ze had opgehouden me te misleiden op het moment dat men haar had misleid. Melania zei ook dat Paloma wist van mijn 'aanval' in de gang, misschien had die haar ertoe aangezet naar mijn kamer te gaan.

'Hoe dan ook, we mogen niet oordelen over iemand die doodgaat,' zei Melania met oprechte bewogenheid, net toen ik mezelf begon te veroordelen. In hoeverre hadden de doorwaakte nachten bijgedragen aan haar kwaal? Misschien zou ze het zonder mij wel hebben gered.

Ik wilde Paloma niet in het ziekenhuis opzoeken. Melania hield me op de hoogte. Ze zei dat haar zusje nu in een denkbeeldige wereld leefde. Ik weet niet of ze mijn naam heeft uitgesproken voordat ze stierf. Toen we het bericht ontvingen, knielde ik samen met doña Consuelo neer om de rozenkrans te bidden. Pas op dat moment besefte ik dat ik de woorden vergeten was. Ik brabbelde maar wat, terwijl ik naar het eeuwige gejammer van doña Eufrosia luisterde. Ik vervloekte dat in lappen gewikkelde stukje leven. De schoolmeester gaf ons een kaartje met Hebreeuwse letters. Ik vroeg niet wat ze betekenden. Ik ging naar mijn kamer en begon mijn spullen te pakken.

Een paar maanden later zijn Melania en ik getrouwd. Zij had dat beslist met de snelheid waarmee ze alles doet. Als huwelijksgeschenk stuurde de schoolmeester ons een tafelkleed - ongetwijfeld

uitgekozen door zijn geliefde - dat sterk leek op de cape van een stierenvechter. Bij de plechtigheid waren enkele familieleden van Melania aanwezig. ‘Ze is door de rivier meegesleurd,’ hoorde ik een van hen zeggen.

Melania begint steeds meer te lijken op de herinnering aan haar zusje. Hun gescheiden levens van voorheen zijn nu opgedeeld in een oneindig aantal handelingen, gebaren en opmerkingen waarvan ik niet meer weet van wie ze geweest zijn. Melania heeft het vaak met me gehad over de aangeboren ziekte die Paloma sloopte. Niet iedereen in haar familie lijdt eraan, maar de gedachte dat er in ons geluk iets zit van naderend onheil, laat me niet los. Soms denk ik dat Melania mij heeft uitverkoren omdat ze wist dat ook zij vatbaar was voor de ziekte. Gisteren had ze opeens 39 graden koorts, misschien het begin van een verkoudheid.

Ik schrijf dit allemaal aan de tafel in de slaapkamer. Melania ligt te slapen. Ik hoor haar ademhaling, ik kan de pauzes van het bloed dat in haar slapen klopt bijna tellen. Er kraakt een houten meubel en ik herinner me haarfijn de oude plankenvloer. Ik zie haar in de spiegel, een lok over haar voorhoofd, haar lippen een beetje geopend, alsof ze willen gaan fluiten.

Melania slaapt in de spiegel. Ik heb haar eindeloos geobserveerd: soms vind ik haar gezicht angstaanjagend, soms alledaags. Misschien komt het door mijn slechte ogen of door de oneffenheden op het spiegelglas, maar ik kan de moedervlek niet zien die haar van Paloma onderscheidt.

Vertaalde poëzie

Tweeluik van je dood

Gustavo Jiménez Aguirre[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

I

De zoon ligt naast je, maar je durft hem niet aan te raken.
Groot, denk je, is het dood gewicht van zijn lichaam,
en je vraagt, want je zegt dat jij het niet kunt, of ze je aflossen.
Je wilt liever niet weten of het een dubbele fractuur was
of een kneuzing van de hersenkwab linksvoor;
je wilt liever niet weten of de sok
werkelijk aan de rechtervoet hoorde,
hoe de broek, of de witte schoenen,
of het shirt, die jij zo mooi vond.

Díptico de tu muerte

I

El hijo yace junto a ti, mas no te atreves a tocarlo.
Es grande, piensas, el peso muerto de su cuerpo,
y pides, pues dices no saber hacerlo, que te suplan.
Prefieres ignorar si fue doble fractura
o contusión del lóbulo frontal izquierdo;
prefieres ignorar si el calcetín
realmente corresponde al pie derecho,
si el pantalón o los zapatos blancos
o la camisa que tanto te gustaban.

* *Gustavo Jiménez Aguirre werd geboren in Córdoba, Veracruz, 1958. Hij is dichter, essayist en editeur. In het Centro de Estudios Literarios van de Universidad Nacional Autónoma de México werkt hij aan een becommentarieerde editie van het poëtisch oeuvre van Amado Nervo.*

[Vervolg Nederlands]

II

Ik herken een andere dag
in de gewoonte me te kammen,
de ramen te openen,
onderdanig naar de keuken te gaan;
ik raak hem aan in deze onverschilligheid
van dingen die hun plaats vreemd zijn;
ik zie hem in de afmeting van het huis:
meetkundig moet het worden herzien,
maten moeten van de oppervlakte afgetrokken worden
om van de muren en uit de hoeken
het dichte stof van je stem weg te halen.

[Vervolg Spaans]

II

Reconozco otro día
en la costumbre de peinarme,
de abrir ventanas,
de andar sumisa a la cocina;
lo toco en esta indiferencia
de las cosas ajenas a su sitio;
lo veo en el tamaño de la casa:
habrá que reparar su geometría,
restar medidas a la superficie
hasta sacar de muros y rincones
el polvo denso de tu voz.

Twee gedichten

Juan Domingo Argüelles[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

Voor mijn zoon

Al goed, ik zal het je wel zeggen:
ik dacht niet aan de dood,
want als ik afdaalde in de onderwereld,
dan was dat om het wonder te zien
dat tot voor kort het leven was.
Tussen sulfer en ontzetting
proefde ik andermaal die schuld
om door te kunnen gaan met leven.
Ik heb mijn heffing al betaald.
Wat ik beleefd heb, loont de moeite:
ik kom gestoken en geschroeid,
toch schuur ik en verwond ik mij
aan de gezondheid van de zieken.

Para mi hijo

Está bien, te lo diré:
no pensaba en la muerte,
pues si he bajado a los infiernos
era por ver la maravilla
que hasta hace poco era la vida.
Entre el azufre y el espanto
probé otra vez de aquella culpa
para poder seguir viviendo.
Y ya he pagado mi tributo.
Lo que viví vale la pena:
vengo escocido y chamuscado
y aún me rasco y más me hiero
a la salud de los enfermos.

* *Juan Domingo Argüelles werd in 1958 geboren in Chetumal, Quintana Roo. Hij ontving voor zijn dichtwerk de volgende literaire prijzen: Premio Nacional de Poesía Efraín Huerta (1987), Premio de Ensayo Ramón López Velarde (1988), Premio Nacional de Literatura Gilberto Owen (1992) en Premio Nacional de Poesía Aguascalientes (1995). Tijdens een interview naar aanleiding van die laatste prijs stelde hij: 'Poëzie die geen emotie bevat, is tot vergetelheid gedoemd.'*

Verraderlijkheden

De vertaler die ik ben
van jouw bekommernissen,
pleegt verraad aan jou, lezer,
en hij benoemt je niet;
hij plagieert je gevoelens
hoe ziekelijk ook;
kopieert je toestand,
brandt in jouw vlam.

Traiciones

El traductor que soy
de tus desvelos,
te traiciona, lector,
y no te nombra;
plagia tus sentimientos
más enfermos;
copia tu situación,
arde en tu llama.

Drie gedichten

Homero Aridjis[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

Voor Cloë

Slapeloosheid begint in de wieg.
Zojuist ontwaakt uit de eeuwigheid
heeft de mens geen slaap,
noch zin om te slapen;
omringd door zoveel leven als hij nooit eerder gezien heeft
opent hij zijn ogen om naar het licht te kijken
langs de rand van zijn handen.

Slapeloosheid duurt een leven lang
en de mens,
verblind door zoveel dageraad
langs de rand van de dingen
wil zijn ogen niet sluiten
uit angst dat hij blind wordt
of dat hij ze nooit meer zal openen.

Slapeloosheid duurt voort in het graf.

A Cloe

El insomnio comienza en la cuna.
Recién despierto de la eternidad
el hombre no tiene sueño
ni ganas de dormir;
rodeado de tanta vida que no ha visto,
abre los ojos para mirar la luz
al borde de sus manos.
El insomnio sigie toda la vida,
el hombre,
deslumbrado por tanta aurora
al borde de las cosas,
no quiere cerrar los ojos
por miedo a quedarse ciego
o a ya no abrirlos nunca.

El insomnio continúa en la tumba.

* *Homero Aridjis werd geboren in Contepec, Michoacán, in 1940. Hij was oprichter van het tijdschrift* Correspondencias *en hoojdredacteur van* Dialogos; *zijn eerste vertaalde dichtbundel*, Blue Spaces, *kwam in 1974 in de Verenigde Staten uit. In het kader van de Guggenheim Fellowships was hij in de collegejaren 1966-67 en 1979-80 gastdocent aan de universiteiten van Indiana en New York en 'Poet in Residence' aan het Columbia University Translation Center. Aridjis was ambassadeur voor Mexico in Zwitserland en Nederland. Hij heeft verscheidene romans geschreven. Zijn poëtische oeuvre is gebundeld in* Obra poética *(1960-1986).*

Beelden uit het bijbelboek Job

De sterke heeft zich opgericht
en de weduwe haar huis ontnomen
appels gegeten uit tuinen van derden
tarwe geoogst van andermans akkers
de ongelukkigen heeft hij tot de dieren gerekend
en ontzetting in hun oren verkondigd
in hun duisternis messen gezonden
en in hun brood heeft hij argwaan gestrooid
hij heeft in de koude de arme ontkleed
gehuld in beenderen achtergelaten
en achter hem heeft hij geween waargenomen
zijn rechters hebben het niet gehoord
zijn bed heeft hij uitgespreid over de leegte
de dagen van het weeskind met kwelling gevuld
beroerd door de dood zal hij gaan als een dronkaard
en nimmer zal hij worden gewekt

Imágenes del Libro de Job

El fuerte se levantó
y quitó a la viuda su casa
comió manzanas de los otros huertos
y cosechó trigo de las tierras ajenas
a los infelices contó como animales
y publicó espanto en sus orejas
a su oscuridad mandó cuchillos
y puso a su pan sospechas
desnudó al pobre en el frío
y de huesos lo dejó vestido
oyó tras de sí llanto
y sus jueces no lo oyeron
sobre vacío tendió su cama
y apesadumbró los días del huérfano
tocado de muerte irá como borracho
y no será nunca despertado

Raam

Een van de kleine dingen te zijn
een druppel water

of in de nachtelijke keuken
een kikkererwt op tafel

over de grond te gaan
ongebonden en donker
als een draad losgeraakt van de klos

maar niet te sterven van vermoeidheid en verlangen
vlak voor het licht van het raam
als een bij gedwarsboomd door het glas

Ventana

Ser entre las cosas pequeñas
una gota de agua

o en la noche de la cocina
un chícaro sobre la mesa

o ir por el suelo
suelto y oscuro
como un hilo desenredado del carrete

pero no morir de fatiga y deseo
frente a la luz de la ventana
como una abeja estorbada por el vidrio

Drie gedichten

Rosario Castellanos[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

Oproep aan de eenling

Het is nodig, bij tijden, gezelschap te vinden.
Vriendje kunt niet geboren worden noch sterven
zonder een ander. Het is goed
dat vriendschap het werk ontdoet
van zijn bestraffende gezicht
en de vreugde van dat verboden air van roof.
Hoe kun je alleen zijn op het uur
der completen, waarin de dingen en jij praten en praten,
tot de dageraad?

Apelación al solitario

Es necesario, a veces, encontrar compañía.
Amigo, no es posible ni nacer ni morir
sino con otro. Es bueno
que la amistad le quite
al trabajo esa cara de castigo
y a la alegría ese aire ilícito de robo.
¿Cómo podrás estar solo a la hora
completa, en que las cosas y tú hablan y hablan,
hasta el amanecer?

* *Rosario Castellanos werd geboren in Mexico-Stad in 1925, en overleed in Tel Aviv in 1974. Bedreven in alle literaire genres komt haar veelzijdigheid toch vooral in haar poëzie volledig tot uiting. Haar werk wordt beschreven als 'lyrisch realisme'.*

Lotsbestemming

We doden wat we liefhebben. De rest
is nooit in leven geweest.
Niemand is ons zo nabij. Niemand anders raakt gekwetst
door het vergeten, de afwezigheid, of soms minder.
We doden wat we liefhebben. Laat die verstikking toch stoppen
van het ademen met andermans long!
De lucht is niet toereikend
voor ons beiden. En er is geen grond genoeg
voor lichamen naast elkander
en de dosis hoop is klein
en de pijn valt niet te delen.
De mens is een eenzaamheidsdier,
een hert met een pijl in de flank
dat vlucht terwijl het leegbloedt.
Ah, maar de haat, met zijn slapeloze stelligheid
van glazen pupillen; zijn houding
die rust en dreiging tegelijk is.
Het hert gaat drinken en in het water verschijnt
het spiegelbeeld van een tijger.
Het hert drinkt het water en het beeld. Hij wordt
- alvorens hij verscheurd wordt - medeplichtig, gekluisterd
gelijk aan zijn vijand.
We schenken alleen wat we haten het leven.

Destino

Matamos lo que amamos. Lo demás
no ha estado vivo nunca.
Ninguno está tan cerca. A ningún otro hiere
un olvido, una ausencia, a veces menos.
Matamos lo que amamos. ¡Que cese ya esta asfixia
de respirar con un pulmón ajeno!
El aire no es bastante
para los dos. Y no basta la tierra
para los cuerpos juntos
y la ración de la esperanza es poca
y el dolor no se puede compartir.
El hombre es animal de soledades,
ciervo con una flecha en el ijar
que huye y se desangra.
Ah, pero el odio, su fijeza insomne
de pupilas de vidrio; su actitud
que es a la vez reposo y amenaza.
El ciervo va a beber y en el agua aparece
el reflejo de un tigre.
El ciervo bebe el agua y la imagen. Se vuelve
- antes que lo devoren - (cómplice, fascinado)
igual a su enemigo.
Damos la vida sólo a lo que odiamos.

Het alledaagse

Voor liefde is er geen hemel, liefste, alleen deze dag;
dit armzalige haar dat uitvalt
wanneer je je voor de spiegel staat te kammen.
Die lange tunnels
die we hijgend en stikkend doorkruisen;
muren zonder ogen,
de holte met de weerklank
van een verborgen en zinloze stem.
Voor liefde is er geen stilstand, liefste. De nacht
wordt niet, als bij toverslag, adembaar.
En als een ster zijn ketenen breekt,
je hem ziet zigzaggen als een gek, ziet verschieten,
zal de greep van de wet daarom nog niet verslappen.
De ontmoeting vindt in het duister plaats. En vermengd met de kus
is de smaak van de tranen.
En in de omhelzing omvat je
de herinnering aan die verweesdheid, aan die dood.

Lo cotidiano

Para el amor no hay cielo, amor, sólo este día;
este cabello triste que-se cae
cuando te estás peinando ante el espejo.
Esos túneles largos
que se atraviesan con jadeo y asfixia,
las paredes sin ojos,
el hueco que resuena
de alguna voz oculta y sin sentido.
Para el amor no hay tregua, amor. La noche
no se vuelve, de pronto, respirable.
Y cuando un astro rompe sus cadenas
y lo ves zigzaguear, loco, y perderse,
no por ello la ley suelta sus garfios.
El encuentro es a oscuras. En el beso se mezcla
el sabor de las lágrimas.
Y en el abrazo ciñes
el recuerdo de aquella orfandad, de aquella muerte.

Twee gedichten

Malva Flores[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

[De enige deugd is geduld.]

De enige deugd is geduld.
We moeten zitten wachten op onze weg
of beter nog langs de zijlijn,
verwijzend naar dat aloude verhaal
van zwaarte die aan haar eigen gewicht bezwijkt.
En aangezien alles ineenstort
is het langs de kant het beste, netjes zittend.
Geduldig als koeien die grazen
  of gebonden aan een paaltje in de grond.
Daarheen zal komen waar wij op wachten,
  - indien het wil, indien het kan,
indien het valt als al het andere,

  rapen wij het hier wel op.

[La única virtud es la paciencia.]

La única virtud es la paciencia.
debemos esperar sentados en la ruta,
o mejor en su orilla,
aludiendo a aquella vieja historia
de la gravedad que por su propio peso cae.
Y como todo se derrumba
lo mejor es la orilla y sentaditos.
Pacientes como vacas pastando
  o amarrados del suelo.
Hasta ahí llegará lo que esperemos,
  -si quiere, si puede,
si como todo cae,

  acá lo recojamos.

* *Malva Flores, geboren in Mexico-Stad in 1961, is naast dichteres ook vertaalster. In 1991 kreeg zij de nationale literaire prijs 'Elías Nandino'.*

[Alles is volmaakt als je er opeens naar kijkt,]

Alles is volmaakt als je er opeens naar kijkt,
in één blik, volmaakt. Met de volmaaktheid
van zwijgende dingen. Recht als het spoor
van de trein; de symmetrie tussen je ogen die
de mist en zichzelf doormidden snijdt; of de parallel
tussen het woord ‘blauw’ en ‘smetteloze doorzichtigheid’.
Allemaal zo, rechtlijnig, of met bolvormig volume. Volmaakt
akkoord tusen herinnering en oog. Vreugde van de rietstengels en de badgast
in het landschap. Totdat je stilhoudt
en gadeslaat.

[Todo es perfecto si lo miras de golpe,]

Todo es perfecto si lo miras de golpe,
en un vistazo, perfecto. Con esa perfección
de las cosas silentes. Recto como la vía
del tren; la simetría entre tus ojos recortando
la neblina y ella misma; o aquel paralelo
entre el vocablo ‘azul’ e ‘inmaculada transparencia’.
Todo así, lineal, o con volumen de esfera. Perfecto
acuerdo entre memoria y ojo. Felicidad de los juncos y el bañista
en el paisaje. Hasta que te detienes
y observas.

Mijn liefste ontdekt de dingen

Isabel Fraire[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

mijn liefste ontdekt de dingen
zijdezachte vlinders
zijn verborgen in zijn vingers
zijn woorden
bespetteren mij met sterren
onder de vingers van mijn lief schittert
de nacht als een bliksemflits
mijn lief maakt werelden waar
slangen bedekt met briljanten wonen
werelden waarin muziek de wereld is
werelden waar huizen met open ogen
de dageraad aanschouwen
mijn lief is een dolle zonnebloem die
brokstukjes zon in de stilte vergeet

Mi amor descubre objetos

mi amor descubre objetos
sedosas mariposas
se ocultan en sus dedos
sus palabras
me salpican de estrellas
bajo los dedos de mi amor la noche
brilla como relámpago
mi amor inventa mundos en que habitan
serpientes cuajadas de brillantes
mundos en que la música es el mundo
mundos en que las casas con los ojos abiertos
contemplan el amanecer
mi amor es un loco girasol que olvida
pedazos de sol en el silencio

* *Isabel Fraire werd geboren in Mexico-Stad in 1934 en is momenteel woonachtig in New York. Sinds het begin van de jaren '60 heeft zij met haar literaire kritieken, recensies en vertalingen, alsmede haar poëtische productie, een belangrijke bijdrage geleverd aan de Mexicaanse literatuur. In 1978 werd haar derde dichtbundel,* Poemas en el regazo de la muerte, *bekroond met de Xavier Villaurrutia-prijs. Zjj vertaalde gedichten van Pound, Eliot, Stevens, Cummings, Auden en W.C. Williams*.

Vijf gedichten

José Emilio Pacheco[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

Kroniek van Zuid-Amerika

Na eindeloos varen
over de donkere, dreigende oceaan
vonden wij
gebieden rijk aan metalen, steden
die de verbeelding te boven gingen,
kostbaarheden,
mannen zonder haakbussen of paarden.
Met als doel het geloof te verspreiden
en hen te ontrukken aan hun onmenselijke wildenbestaan
verwoestten wij tempels, brachten dood
aan elke inboorling die ons weerstreefde.
Om hen niet in verleiding te brengen
confisqueerden wij hun goud.
Om hun nederigheid te leren
brandmerkten en ketenden wij hen.
  God zegene
  deze onderneming
volvoerd in Zijn Naam.

Crónica de Indias

Después de mucho navegar
por el oscuro océano amenazante
encontramos
tierras buhantes en metales, ciudades
que la imaginación nunca ha descrito,
riquezas,
hombres sin arcabuces ni caballos.
Con objeto de propagar la fe
y arrancarlos de su inhumana vida salvaje,
arrasamos los templos, dimos muerte
a cuanto natural se nos opuso.
Para evitarles tentaciones
confiscamos su oro.
Para hacerlos humildes
los marcamos a fuego y aherrojamos.
  Dios bendiga
  esta empresa
hecha en Su Nombre.

* *Zie voor José Emilio Pacheco de noot op pagina 128.*

Verhandeling over het rijm

Alhoewel het door de welluidendheid van de Spaanse taal soms lijkt
of de verzen nog altijd volgens metrum verlopen;
terwijl het daarvan afwijkt, hier spaarzaam, daar royaal,
heeft het beste dat geschreven werd in de afgelopen halve eeuw
weinig meer van doen met wat Poëzie wordt genoemd
door academici en theoretici van weleer.
Derhalve moet de vergadering een nieuwe definitie worden voorgesteld
die de grenzen verlegt (zo er nog grenzen zijn),
een woord dat minder vaak gebezigd wordt door de onverslaanbare
concurrentie van de klassieken.
Een naam, wat voor term dan ook (suggesties zijn welkom)
die verrassingen en woede kan voorkomen bij degenen
die - in alle redelijkheid - een gedicht lezen en zeggen:
‘Dat is toch geen poëzie meer’.

Disertación sobre la consonancia

Aunque a veces parezca por la sonoridad del castellano
que todavía los versos andan de acuerdo con la métrica;
aunque parta de ella y la atesore y la saquee,
lo mejor que se ha escrito en el medio siglo último
poco tiene en común con La Poesía, llamada así
por académicos y preceptistas de otro tiempo.
Entonces debe plantearse a la asamblea una redefinición
que amplíe los límites (si aún existen límites),
algún vocablo menos frecuentado por el invencible desafio de los clásicos.
Un nombre, cualquier término (se aceptan sugerencias)
que evite las sorpresas y cóleras de quienes
- tan razonablemente - leen un poema y dicen:
‘Esto ya no es poesía’.

De keizer van de lijken

De keizer wil vluchten voor zijn misdaden
maar het bloed laat hem niet alleen.
De doden drukken op de dode lucht
en hij probeert (steeds tevergeefs) ze te verdrijven.
Allereerst zullen zij erin slagen met verf de schaduw uit te wissen
die het lichaam van de keizer werpt
op de muren van het paleis.

El emperador de los cadáveres

El emperador quiere huir de sus crímenes
pero la sangre no lo deja solo.
Pesan los muertos en el aire muerto
y él trata (siempre en vano) de ahuyentarlos.
Primero lograrían borrar con pintura la sombra
que arroja el cuerpo del emperador
sobre los muros del palacio.

Goethe: Gedichte

Werelden van verbale muziek
het zwijgen opgelegd
door mijn onbekendheid met de taal.

Goethe: Gedichte

Orbes de música verbal
silenciados
por mi ignorancia del idioma.

Aarde

De diepe aarde is
de som der doden.
Unaniem vlees
van verteerde geslachten.
We betreden botten,
opgedroogd bloed, resten
onzichtbare wonden.
Het stof
dat ons gezicht bevlekt
is het spoor
van een onophoudelijk misdrijf.

Tierra

La honda tierra es
la suma de los muertos.
Carne unánime
de las generaciones consumidas.
Pisamos huesos,
sangre seca, restos,
invisibles heridas.
El polvo
que nos mancha la cara
es el vestigio
de un incesante crimen.

Zon van Monterrey

Alfonso Reyes[*]

(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

Het lijdt geen twijfel: als kind
werd ik door de zon gevolgd.
Hij liep me achterna
zoals een schoothond doet;
zoet en ongekamd,
heldergeel en klaar:
de slaperige zon
die kinderen vergezelt.

Hij sprong van hof tot hof,
en rolde door mijn bed.
Al heeft men hem er dreigend
met de bezem uitgezet.
Dan was hij de volgende morgen
alweer opnieuw aan mijn zijde,
ongekamd en zoet,
heldergeel en klaar:
de slaperige zon
die kinderen vergezelt.

(Door het vuur van de meimaand
werd ik tot ridder geslagen:
ik was de Dolende Jongen
en de zon was mijn schildknaap.)

Heel de hemel was indigo,
heel het huis van goud.
Hoeveel zon stond mij
voor ogen!

Sol de Monterrey

No cabe duda: de niño,
a mí me seguía cl sol.
Andaba detrás de mí
como perrito faldero;
despeinado y dulce,
claro y amarillo:
ese sol con sueño
que sigue a los niños.

Saltaba de patio en patio,
se revolcaba en mi alcoba.
Aun creo que algunas veces
lo espantaban con la escoba.

* *Alfonso Reyes werd geboren in Monterrey in 1889 en overleed in Mexico-Stad in 1959. Hij was vele jaren lang ambassadeur van Mexico in Spanje en werd daar beschouwd als een autoriteit op het gebied van de literatuur uit de Gouden Eeuw. In Mexico teruggekeerd gold Reyes als vooraanstaand essayist, gewaardeerd om zijn elegante prozastijl. Hij schreef meer dan honderd prozawerken, was een bereisd polyglot, een militant criticus, een erudiet man en een ook een geestig dichter*.

Y a la mañana siguiente,
ya estaba otra vez conmigo,
despeinado y dulce,
claro y amarillo:
ese sol con sueño
que sigue a los niños.

(El fuego de mayo
me armó caballero:
yo era el Niño Andante,
y el sol, mi escudero.)

Todo el cielo era de añil;
toda la casa de oro.
¡Cuánto sol se me metía
por los ojos!

[Vervolg Nederlands]

Recht vooruit de zee op,
waar hij me naartoe wil hebben,
al hangen er dichte wolken,
wat weegt de zon mij toch zwaar!
Ach, wat een pijn doet het mij, van binnen,
dit reservoir van zon
dat meereist met mij!

Ik kende in mijn kindertijd
geen schaduw, enkel zonsweerkaatsing.
Ieder raam was zon,
elke kamer was ramen.
De lange gangen spanden
bogen van licht door het huis.
In de bomen gloeiden
de kooltjes der sinaasappels,
en de boomgaard baadde
in levend vuur.
De koningspauwen waren
verwanten van de zon. De reiger
vatte telkens vlam
bij elke pas die hij zette.

En ik werd door de zon ontkleed
opdat hij aan me vast kon bakken,
ongekamd en zoet,
heldergeel en klaar:
de slaperige zon
die kinderen vergezelt.

Wanneer ik mijn huis verliet
met mijn staf en mijn knapzak
zei ik tot mijn hart:
- Je hebt daar zon voor lange tijd! -
Het is een schat - onuitputtelijk -
onuitgeput - waar ik uit put.
Ik draag zoveel zon in mij
dat ik door zoveel zon ben uitgeput. -
Ik kende in mijn kindertijd
geen schaduw, enkel zonsweerkaatsing.

[Vervolg Spaans]

Mar adentro de la frente,
a donde quiera que voy,
aunque haya nubes cerradas,
¡oh cuánto me pesa el sol!
¡Oh cuánto me duele, adentro,
esa cisterna de sol
que viaja conmigo!

Yo no conocí en mi infancia
sombra, sino resolana.-
Cada ventana era sol,
cada cuarto era ventanas.
Los corredores tendían
arcos de luz por la casa.
En los árboles ardían
las ascuas de las naranjas,
y la huerta en lumbre viva
se doraba.
Los pavos reales eran
parientes del sol. La garza
empezaba a llamear
a cada paso que daba.

Y a mí el sol me desvestía
para pegarse conmigo,
despeinado y dulce,
claro y amarillo:
ese sol con sueño
que sigue a los niños.

Cuando salí de mi casa
con mi bastón y mi hato,
le dije a mi corazón:
- ¡Ya llevas sol para rato! -
Es tesoro - y no se acaba -
no se me acaba - y lo gasto.
Traigo tanto sol adentro
que ya tanto sol me cansa -
Yo no conocí en mi infancia
sombra, sino resolana.

Twee gedichten

Jaime Sabines[*]

(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

[Weldra zul je deze bladzijden]

WELDRA ZUL JE DEZE BLADZIJDEN aan wildvreemden voorleggen alsof je in je uitgestrekte hand een bosje gras aanreikt dat je zelf hebt geplukt.

Hoogmoedig en neerslachtig door je heldendaad zul je terugkeren om in je lievelingsboekje neer te vallen.

Je zegt dat je dichter bent omdat je de schaamte niet bezit die voor stilte noodzakelijk is.

Het ga je goed, rover, met al wat je jouw pijn en jouw liefdes hebt ontstolen! Laat maar zien welk beeld je van jezelf vormt met de stukjes van je schaduw die je samenraapt!

[Dentro de poco vas a ofrecer]

DENTRO DE POCO VAS A OFRECER estas páginas a los desconocidos como si extendieras en la mano un manojo de yerbas que tú cortaste.

Ufano y acongojado de tu proeza, regresarás a echarte al rincón preferido.

Dices que eres poeta porque no tienes el pudor necesario del silencio.

¡Bien te vaya, ladrón, con lo que robas a tu dolor y a tus amores! ¡A ver qué imagen haces de ti mismo con los pedazos que recoges de tu sombra!

* *Jaime Sabines werd in 1926 geboren in Tuxtla Gutiérrez, Chiapas, en overleed in Mexico-Stad op 19 maart 1999. In tegenstelling tot de gebruikelijke gang van zaken heeft Jaime Sabines nooit deel uitgemaakt van het literaire leven of meegewerkt aan literaire tijdschriften. Hij verdiende zijn brood als zakenman. In 1995 werd een bloemlezing uit zijn werk in de Engelse vertaling van W.S. Merwin gepubliceerd onder de titel:* Pieces of shadow: selected poems of Jaime Sabines.

[Rubén zegt dat hij streeft]

RUBÉN ZEGT DAT HIJ STREEFT naar de eeuwigheid, dat hij ervoor vecht om door mensen herinnerd te worden, een eeuw lang, of twee, of twintig. En ik denk dat die eeuwigheid niets anders is dan een verlenging, halfhartig en armzalig, van ons bestaan.

Je moet voor een muur staan. En je moet weten dat tussen onze vuisten die slaan en de plek waar ze neerkomen, dat dáár de eeuwigheid is.

Geloven in het voortbestaan van de ziel, of in de herinnering van mensen, is hetzelfde als geloven in God, is hetzelfde als je aan drijfhout vastklampen lang voor de schipbreuk.

[DICE RUBÉN QUE QUIERE LA ETERNIDAD]

DICE RUBÉN QUE QUIERE LA ETERNIDAD, que pelea por esa memoria de los hombres para un siglo, o dos, o veinte. Y yo pienso que esa eternidad no es más que una prolongación, menguada y pobre, de nuestra existencia.

Hay que estar frente a un muro. Y hay que saber que entre nuestros puños que golpean y el lugar del golpe, allí está la eternidad.

Creer en la supervivencia del alma, o en la memoria de los hombres, es lo mismo que creer en Dios, es lo mismo que cargar su tabla mucho antes del naufragio.

Aan Circe

Julio Torri[*]

(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

Circe, eerbiedwaardige godin! Ik heb uw aanwijzingen stipt opgevolgd maar ik heb mij niet aan de mast laten vastbinden toen we de eilanden van de sirenen ontwaarden, want ik was voornemens mijzelf te verliezen. Temidden van de kalme zee lag daar het noodlottig stuk grond. Het leek wel een lading viooltjes die over de wateren doolde.

Circe, edele godin met de weelderige haren! Wreed is mijn lot. Al was ik voornemens mijzelf te verliezen, de sirenen hebben niet voor mij gezongen.

A Circe

¡Circe, diosa venerable! He seguido puntualmente tus avisos. Mas no me hice amarrar al mástil cuando divisamos la isla de las sirenas, porque iba resuelto a perderme. En medio del mar silencioso estaba la pradera fatal Parecía un cargamento de violetas errante por las aguas.

¡Circe, noble diosa de los hermosos cabellos! Mi destino es cruel. Como iba resuelto a perderme, las sirenas no cantaron para mí.

* *Julio Torri werd geboren in Saltillo, Coahuila, in 1889, en overleed in Mexico-Stad in 1971. Hij maakte deel uit van de groep Ateneo de la Juventud (1910). Julio Tom maakt gebruik van klassieke en populaire thema's, die hij in zijn proza-gedichten intrigerend combineert.*

Drie gedichten

Gabriel Zaid[*]
(Vertaling Catharina Blaauwendraad)

Geboorte van Venus

Zo rijs je op uit het water
allerblankste,
en je lange haren zijn nog steeds van de zee,
en de winden drijven je, de golven leiden je,
als de dageraad, in golven, hoogst serene.
Zo treed jij aan, bevroren als de dageraad.
Zo biedt gelukzaligheid beschutting als een mantel.

Nacimiento de Venus

Así surges del agua,
blanquísima,
y tus largos cabellos son del mar todavía,
y los vientos te empujan, las olas te conducen,
como el amanecer, por olas, serenísima.
Así llegas helada como el amanecer.
Así la dicha abriga como un manto.

* *Gabriel Zaid werd geboren in Monterrey, Nuevo León, in 1934. Hij heeft gedichten en poëtisch proza geschreven maar ook essays over de sociale problematiek van de poëzie en korte commentaren op Mexicaanse dichters. Aanvankelijk liep hij warm voor de Góngora-achtige stijlvormen van de jaren twintig, maar hij wist daaruit een lyriek te distilleren die uitblonk in geladen beknoptheid, met een gevoel van ironie en nostalgie dat steeds persoonlijker en spaarzamer geuit werd. Zaid verzamelde zijn beste gedichten in de bundel* Reloj de sol *(1995).*

Dodelijke gewoonte

De riemen heffen en je laten
drijven met gesloten ogen.
De ogen openen en merken dat je
leeft: het mirakel heeft zich herhaald.
Kom, sta op en vergeet
dit raadselachtige strand
waar je aan land bent gekomen.

Práctica mortal

Subir los remos y dejarse
llevar con los ojos cerrados.
Abrir los ojos y encontrarse
vivo: se repitió el milagro.
Anda, levántate y olvida
esta ribera misteriosa
donde has desembarcado.

Zonnewijzer

Merkwaardig uur. 't Is niet
het einde van de wereld
maar de avondschemering.
De realiteit,
toren van Pisa,
wijst het uur
op het randje van vallen.

Reloj de sol

Hora extraña. No es
el fin del mundo
sino el atardecer.
La realidad,
torre de Pisa,
da la hora
a punto de caer.

[Nummer 2]

Voorwoord

Het Nederlands Produktiefonds dat subsidie verstrekt aan literaire tijdschriften, heeft onlangs geoordeeld dat dit tijdschrift maar één pluspunt heeft, de vertalingen. Het adviseert ons zelfs om academische beschouwingen over vertalen op te nemen, waar onze lezers stellig niet op zitten te wachten. De kwaliteit van de rest van ons blad wordt ondermaats geacht. Toch vinden wij in andere tijdschriften die lof krijgen van het fonds soms bijdragen die wij geweigerd hadden. Hoe zit dat toch, hangt de kwaliteit af van het blad waarin iets verschijnt? Dit nummer bevat (in *Nederlands proza*) vier verhalen en (in *Essay*) drie beschouwingen. Ze zijn niet geschreven door de kopgroep van de Nederlandse letteren, maar door vertegenwoordigers van het brede middenveld waar *alle* literaire tijdschriften het van moeten hebben. Over de kwaliteit van nieuwe Nederlandse poëzie is men het zelden eens, maar de automatische reflex waarmee het Produktiefonds de *Nederlandse poëzie* in dit tijdschrift veroordeelt, mist elke objectieve grond. Onze rubriek *Light Verse*, uniek in de Nederlandse tijdschriften, wordt totaal genegeerd. Als poëzie een (glim)lach oproept, kan het geen literatuur zijn.

Wat wij met een geuzennaam ‘Light Verse’ noemen, is poëzie die wordt getypeerd door humor en speels vernuft. Tot anderhalve eeuw geleden waren humor en vernuft niet taboe in de poëzie. Veel werk van klassieke dichters als Ariosto, Byron, Heine, Goethe, Poesjkin en Tasso is te typeren als Light Verse en zou nu verguisd moeten worden als men consequent was. De enige twee Nederlandse dichters uit de negentiende eeuw die nog gelezen worden, zijn Piet Paaltjes en de Schoolmeester. Wie zal zeggen welke Nederlandse dichters uit de twintigste eeuw over honderd jaar nog worden gelezen? Hoe dat ook zij, Erik Coenen vervolgt in dit nummer de publicatie van zijn humoristisch epos ‘De Antropiade’, over de schepping vanaf de oerknal tot heden. Qua esprit en eruditie doet het niet onder voor Byron's *Don Juan*, waarvan dit nummer 24 strofen in vertaling presenteert.

In *Vertaald proza* vier verhalen. De Duitse interbellum-auteur Stefan Andres verdiepte zich in de Griek El Greco, werkend in Spanje; de Brit C.L.R. James beschreef de Caribische wereld van de jaren twintig (een klassiek verhaal dat, vanwege de lengte, moest blijven liggen ten tijde van het Caribisch nummer); van A.V. Thelen, auteur uit de *Emigration*, is een hoofdstuk opgenomen van zijn beroemde roman die (in het Duits!) in 1953 verscheen bij Van Oorschot; de Poolse Olga Tokarczuk beschrijft de teloorgang van een Amerikaanse psychiater tegen het decor van de staat van beleg in Warschau. In *Vertaalde poëzie*, zoals elke zomer, veel Russen: Achmatova, Goemiljov, Nabokov en Pasternak. Verder Byron, d'Annunzio, de oude Griek Semonides en Torquato Tasso. Wij begroeten als nieuwkomers in dit nummer Johan van den Berg, Lucas de Bree, Rob van der Linden, Frans van Mastrigt en Niko Roorda.

Redactie

Nederlands proza

Over koudgewalste knaken en een gipsen hart*

Rob van der Linden

In het jaar dat Dorus en Paul voorgoed vertrokken, de politieagent stil ging leven, Pieters vader besloot om stiekem ragtime te blijven spelen, de tiende generatie Holle Benders aanschoof in de woonkeuken, Hitler als rijkskanselier werd geïnstalleerd door Von Hindenburg en Pieters moeder aan een bezoekend heeroom uit Zwolle vroeg: 'De stad Zwolle of de provincie Zwolle?' werd Manus geboren in Beverwijk.

Zijn vader was een groothandelsman in zuivelartikelen, met een sterke voorkeur voor kaas.

Zijn moeder was getrouwd.

In de alkoven naast het kaaspakhuis in de Halvemaanstraat lagen zes kinderen en er zouden er nog vier komen. Het gezin was roomser dan de paus, die zijn geheime boodschap goed bewaarde.

Beverwijk was een desolate plaats. Begonnen als een vlek van Oost-Indische inkt op de kaarten van Blaeu, kreeg het betekenis door een later gegraven kanaal en een sluizencomplex dat aan de rijke zuiderburen werd geschonken. Toen het kanaal en de sluizen waren voltooid, werden de arbeiders die lang genoeg bleven hangen, tewerkgesteld in de altijd loeiende Hoogovens die jaren later zonder gevoel voor windrichting in IJmuiden werden neergezet. Een bewuste misser: bij de bouw van treinstations werd met die wind wel degelijk rekening gehouden. Zonder uitzondering plaatste men ze aan de noordkant van een stad, zodat de bewoners geen last hadden van de vette kolenwalmen die door de locomotieven werden uitgebraakt.

* *Dit is een hoofdstuk uit de roman* De hand, de kaars en de mot; Familiegeschiedenis met valse profeten, *waarmee Rob van der Linden komend najaar bij Meulenhoff debuteert. Het is 1994. Pieter van der Kleij heeft zich teruggetrokken in de Israëlische woestijn en vertrouwt zijn herinneringen aan een dagboek toe om ze te kunnen begraven. Hij is opgegroeid in een herenhuis in Haarlem waar zich een bizarre driehoeksverhouding afspeelde tussen zijn vader, zijn moeder en Manus, een valse profeet.*

In Beverwijk leek alleen te tellen dat de Hoogovens geen last hadden van hun arbeiders.

Wie er vanuit Haarlem heen wilde, kon in vroeger tijden de oude Romeinse heerbaan volgen en kwam dan langs lieflijke buitenplaatsen van Amsterdamse patsers uiteindelijk aan bij de toegangspoort tot Noord-Kennemerland. Nu was het een getto geworden voor kaas- en broodvolk dat zijn koudgewalste knaken kon verbrassen in armetierige kroegen met beroete gordijnen, afgesloten van de buitenwereld als ze waren door een slotgracht naar de Noordzee, een vestingmuur van rook en vlammen en het kanongebulder van staal op staal.

Op het koepeldak van de Sint-Agathakerk had de neerslag van vijftien jaar bedrijvigheid zich vastgezet in de vorm van het ijzervijlsel uit Pieters scheikundedoos en de nieuwe generatie staalslaven vertoonde op elkaar gelijkende gelaatstrekken, niet klein en rond - zoals die van Volendam - of langgerekt en vierkant - zoals *De Aardappeleters* van Van Gogh - maar groezelig, gedrongen en staalhard.

*

De Kloeten waren rond noch gedrongen, maar een beetje vierkant. Dat kwam doordat ze niet lang daarvoor nog in het land van de aardappeleters hadden gewoond. Van vaders kant althans. In diens roodgeaderde wangen - als van de slager op de hoek waren de karrensporen naar zijn zanddorp op de Peel getrokken.

Moeder was geboren op de bodem van een van Leeghwaters droogmakerijen, in Nieuwe Niedorp. Welke familie telt *geen* boerendochters onder zijn grootmoeders!

Het is niet bekend welke oorlog die twee heeft samengebracht.

Zij leken dus niet op hun dorpsgenoten, maar wel op elkaar. Koudgrijze oogjes met prikkende blikken, omzoomd door rode wangen die de wereld in leken te trekken, maar het halverwege toch op thuis hielden. Weerbarstige, vroeggrijze haardossen. En oren die waren geboetseerd uit de noordenwind.

Ze staken zich in dezelfde bloemetjesjurken of dwarsgestreken kamgaren broeken zonder kontzakken.

Ze bedienden zich van dezelfde korte zinnen waarmee uitsluitend redelijke verzoeken, platte constateringen of ijzeren logica werden gedebiteerd. ‘Mag ik het zout even?’ ‘Dat smaakt!’ ‘Lekker

weertje, niet?' 'Doe gewoon!' 'Als het regent in mei, is april voorbij.'
Het leven was eenvoudig en dat moest vooral zo blijven.
Zo niet voor Manus.

Manus was zó anders dat hij elders in de kost werd gedaan. Het was de vele broers en hun bemoederende, altijd vlijtige zusters opgevallen dat hij een dromer was, die zich afzijdig hield van de permanente struikelpartij in dat veel te kleine huis.
Dat hij de enige was die tegen zijn verlies kon, bij de eeuwige kaartspelletjes in dat veel te kleine huis.
Dat hij die prikkende oogjes intens gesloten hield bij de rozenhoedjes in de oktobermaand, waar de anderen elkaar stiekem begluurden in dat veel te kleine huis.
Dat hij leek weg te dromen als de compromisloze geweldenaren uit het oude Israël in achterhaalde spelling langskwamen, in dat veel te kleine huis.

*

Op een vrieskoude dag in december 1944 schoof vader Kloet de speelkaarten terzijde, telde de score van zijn zonen op en zei: 'Manus gaat naar de paters in Oudenbosch. Morgen haalt Mistic hem op.'
Moeder Kloet kwakte de pan met raasdonders, spekvet en kaantjes met een klap op tafel.
'Doe gewoon!' bromde vader. Haar nog nooit vertoonde gebaar van verrassing werd geneutraliseerd tot de orde van de dag. Er kwamen geen vragen. Er was geen instemming. Er werd geen zegen afgesmeekt in het avondgebed. Zwijgend lepelden de twaalf Kloeten - ze waren inmiddels allemaal gearriveerd in hun land vol eenvoud - de zware kost naar binnen.

*

Boban Mistic was een van de eerste gastarbeiders in laagland. Hij kwam er aan in 1918 en er waren zó weinig buitenlanders dat er nog niet van minderheden werd gesproken: je moet met veel zijn om een minderheid te worden.
Geboren in het Kroatië dat zuchtte onder de dubbelmonarchie, was hij met zijn ouders uitgeweken naar Zevenburgen. De moord op Frans Ferdinand in Sarajevo - door de student Princip - had

de Duitse keizer niet alleen een smoes voor zijn wereldoorlog bezorgd, maar ook een ware heksenjacht ontketend op alles wat Servo-Kroatisch sprak.

Boban was - net als zijn vader en de Bosnische nationalist Princip - lid van de geheime organisatie ‘Vereniging Of Dood’, bijgenaamd *Zwarte Hand*, die was opgericht door overste Dimitrejivic Apis, een van de voortrekkers van de Groot-Servische gedachte. Wij kennen de naam van deze beweging uit de jongensboeken over Pietje Bell.

Het kinderspel van Princip eindigde in een isoleercel in het Boheemse fort Theresienstadt, waar hij werd vastgeketend aan de schimmelige muur en staande in het duister zijn laatste levensjaren doorbracht.

Het kinderspel van Mistic omvatte een reis van honderden kilometers, dwars over de Balkan.

Weliswaar viel ook Zevenburgen onder Oostenrijks-Hongaars bestuur, in het land van de zigeuners - tussen Kronstadt, Hermannstadt en de wouden van Walachije - kon je tenminste nog opgaan tussen de inboorlingen als je vader vier gouden voortanden en je moeder een snor bezat.

In deze van God verlaten en door bijgelovige popes bevolkte streek waren er, behalve stuurse zigeuners en rondsluipende edelen met grote hoektanden, mijnen. Daar werkte Mistic zich in twee seizoenen handig op tot een specialist in de veredeling van alle delfstoffen en halffabrikaten die konden branden, van eierkolen tot zware cokes.

's Nachts werd hij een specialist in alles wat ontploffen kon, op de juiste tijd, onder de foute mensen.

Toen de Oostenrijkse plakkaten met daarop zijn naam en een vage foto in het zigeunerland aan de kerkdeuren werden genageld, begon de grond ook onder *zijn* voeten te branden.

Hij verzilverde zijn vaders voortanden meer kon die hem niet meegeven - bij de joodse *Sjouchet*, kuste zijn moeders snor en liep met een omtrekkende beweging via Walachije en de Dobroedsja door een desolaat landschap naar Varna in Bulgarije. Soms passeerde hij een oude rijksgrens. Soms passeerde de grens hém. De grenzen waren fronten geworden, hevig betwist en sterk in beweging.

In Varna monsterde hij aan op een kolenboot naar Constantinopel. Daar meldde hij zich bij de ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden, dat stokers wierf voor Harer Majesteits Hoogovens in oprichting. De toevloed van Duitse gastarbeiders was immers afgesneden en de schoorstenen moesten hoognodig gaan roken.

Na een avontuurlijke zeereis - de onbeperkte duikbootoorlog was al een vol jaar gaande - kwam hij veilig aan bij zijn hospita in de Breestraat.

De talenten die hij op de lange vluchtweg met zijn ouders en in zijn strijdbare nachtleven had opgedaan, nam hij mee. Mistic kon onzichtbaar worden wanneer hij dat wilde, de vorm aannemen van de bomen waarachter hij wegdook, meelopen op het flauwste zuchtje lentewind en ruiken als de dieren waarop hij jacht maakte om zijn altijd hongerige maag te vullen.

Mistic was een partizanennaam. Zijn echte naam had hij achtergelaten in een land dat onder kanongebulder in onbeduidende flarden werd gerukt.

*

Zesentwintig jaar later stond hij om klokslag vijf uur - bij het krieken van de dag - voor de deur van het kaaspakhuis. Een pezige, gedrongen figuur met felblauwe ogen, die zijn uitgedunde haardos met waterstofperoxide had bewerkt om een arisch uiterlijk compleet te maken. De Duitsers schoten op alles wat donker was.

De Hoogovens - en daarmee zijn beurs - waren platgegooid door de Tommies. Er was niets meer dat hem bond aan Beverwijk en hij wilde naar de geallieerden toe om zijn oude vaardigheden in hun dienst te stellen. Aan zijn tochtgenoot zou hij het benodigde reisgeld verdienen.

Even dreigde de spoorwegstaking, waartoe Gerbrandy vanuit Londen had opgeroepen, roet in het eten te gooien. Er reed nog maar eenmaal per dag een door de bezetter bemande trein over het oude traject tussen Amsterdam en Rotterdam. Mistic was echter een vindingrijk man met relaties in de illegaliteit. Zodra hij hoorde van de *deal* die Mussert van de rijkscommissaris had losgepeuterd, waardoor zijn partijgenoten en hun gezinnen van het militaire transport gebruik mochten maken om de wijk te nemen,

had hij een partijkaart met een laag stamboeknummer en een dof geworden NSB-speldje voor op zijn revers geregeld. Ze hadden toebehoord aan een buurman van Jan Bonekamp die op de avond van Dolle Dinsdag in zijn achtertuin was verdwenen.

Manus was wakker. Dat was hij de hele nacht al geweest, starend naar de punaisegaatjes in de steunbalk van zijn alkoof, waar hij de dag tevoren het portret van de meisjes van Fatima had weggehaald. Het was alles wat hem daar lief was geweest. Het was alles wat hij wilde meenemen. Het was *zijn* geheim.

Moeder Kloet zette twee mokken dampende koffie op tafel. Het reisplan werd besproken. Eerst per spoor naar Rotterdam en vanaf daar naar Dordrecht. Pas bij de Biesbosch zou het erom gaan spannen.

Mistic kende een dakdekker die in de grienden ten zuidoosten van Dubbeldam een loods bezat waar hij manshoge bundels riet liet drogen en zijn gereedschap en roeiboot opsloeg. Alles wat reed, draafde of voer, werd in die dagen ingevorderd door de bezetter. Maar hij had die boot mogen behouden omdat hij het dak van de Ortskommandantur in Dordrecht onderhield, die inmiddels door een geallieerde blindganger in de as was gelegd. De boot zou te koop zijn voor de dertig zilveren guldens die vader in de zakdoek van Manus had geknoopt.

‘Denk erom! Je betaalt die boot zélf. Het is je reisverzekering.’

Manus wist niet wat een reisverzekering was, want verzekeringen sluit je af uit wantrouwen.

Manus wist evenmin wat afscheid nemen was, maar omdat het die ochtend in alle stilte gebeurde, terwijl de koffie bruin was, dacht hij dat het zo hoorde. En is hij dat altijd blijven doen.

“

Timna valley - 5 oktober 1994

Als een zwaluw verliet hij het koekoeksnest. De deur naar zijn familie sloeg dicht. En met hem besluit ik, dat dit zo moet blijven. Ik zal niets meer over de Kloeten schrijven. Ze doen er niet toe.

Ze missen de eigenschappen om mijn verhaal te kleuren.

”

De reis ging over de zwaar gehavende sluizen naar Haarlem. Mistic koos het hazenpad langs Duin- en Kruidberg, uit pure gewoonte, want ze moesten tóch naar het station. Langs het loket voor de perronkaartjes, beneden in de granieten gang aan de kant van Beynes en café Dieben, liepen ze naar het gegil van de stoomfluit boven. Ze waren net op tijd.

De rest was voor even kinderspel.

Voor het eerst in zijn leven zag Manus de leeggegeten geestgronden - de hongerwinter was begonnen -, het armetierige Leiden, wat flitsen van Den Haag en de scheefgetrilde gevels aan de Delftse spoordijk van achter het vuilbeslagen raam der derde klasse aan zich voorbijtrekken. Mistic zweeg. Manus stelde geen vragen. Zo was het afgesproken, omdat het accent van zijn leidsman - waarom hebben alle Oost-Europeanen toch een Duits accent? - te veel kon opvallen. Mistic probeerde de vorm aan te nemen van de houten banken in de coupé maar was daarin niet voldoende geoefend. De coupé was leeg. Er werd niet gecontroleerd.

Rotterdam was platgebombardeerd en al vierenhalf jaar leek het alsof dit pas gisteren was gebeurd. Als een vingerwijzing Gods stond de stompe toren van de Laurenskerk zwaar aangeslagen in een desolaat landschap. Vanaf Delftse Poort reed de trein stapvoets over het verhoogde traject naar Beurs.

‘Kijk!’ Manus wees door het open raam naar een compleet aanrecht, dat ergens halverwege de hemel was blijven plakken onder een stukje betegelde muur. ‘Ze zijn wat vergeten!’

Mistic dook nog dieper in de kraag van zijn loden jas en zweeg. Ook de muren hebben oren. Er waren erg veel muren, al hoorden ze nergens meer bij.

Op Beurs stapten ze over. Vanaf daar werd met enige moeite een enkelspoor naar het zuiden opengehouden - het parellelspoor was inmiddels afgevoerd naar de smeltovens van het Ruhrgebied en de op tramwagons gelijkende wagens denderden over de Oude Hef naar Dordrecht toen het sein veilig werd gegeven.

De rietdekker was thuis. Hij plukte een gestroopte meerkoet en daarna Manus. De zakdoek ging open en de koop werd afgemaakt op de dertig zilverlingen van vader Kloet.

Ook bij deze start van een nieuwe reis was de koffie bruin. Hij was zó bruin dat je er een moeras mee kon dempen. Mistic scheur-

de een oud dekzeil aan flarden en omzwachtelde daarmee de roeispanen. Een oude truc waarmee hij ooit geluidloos de Prut was overgestoken om in Moldavië op foute koddebeiers te jagen. De Prut is de rivier die op pagina 90 van de Bosatlas uit 1971 stroomt. En de koddebeiers namen die dag toevallig een andere route, kwamen ongedeerd thuis en hebben nooit geweten hoe bijzonder dat was.

Toen de avond viel, stapte Manus aan de zijde van Mistic een jongensboek in en dook hij onder in de moerassen aan de Nieuwe Merwede en de spookverhalen uit Zevenburgen. Hij was nieuwsgierig en het spreekverbod was opgeheven, zolang er maar gefluisterd werd. Ze hadden tekens afgesproken voor *Kop dicht! Wegduiken!* en *Overboord!* Zolang die uitbleven, merkte Manus dat je vragen kon stellen waarop een antwoord kwam. Er ging een wereld voor hem open.

Nadat ze de eerste brede stroom waren overgestoken, koos Mistic feilloos zijn weg door kreken en zijkreken. De ruig begroeide oevers sloten hen in, weken uit en sloten hen in, als een kat-enmuisspel met niet-bewegende huisdieren. De maan was in haar laatste kwartier en het zwakke schijnsel viel op de bast van een zilverberk die spookachtig leek op te lichten.

‘Dat is ja ein verholtzte joed daar,’ deed Mistic er nog een schepje bovenop.

‘Een joed?’ vroeg Manus.

‘Ja, een joed, joid, jóód, of hoe jullie het ook noemen,’ verbeterde Mistic zichzelf.

‘Een jood? Hoe bedoelt u?’ In Manus' wereld bestonden er wél schriftgeleerden en farizeeën.

‘Die joeden - joden - dat zijn die Kriestoesmoordenaars,’ fluisterde Mistic terwijl hij even inhield, werktuiglijk naar het crucifix tastte dat hij altijd onder handbereik scheen te hebben en daarna het gestage tempo van de lappenspanen weer oppakte.

‘Christusmoordenaars?’ vroeg Manus verbaasd. ‘Maar dat waren toch de Romeinen?’ In sommige opzichten was hij erg wijs voor zijn leeftijd.

Mistic legde de roeispanen terzijde en gaf hem een oorvijg.

‘Dat hebben die joeden getan, droiloor! Die hebben unse heiland vermordet en dat zullen ze weer doen. Hoor toe, bij nacht gaan ze erop uit om ongedoipte kiender te roven. Die koken ze in

hun geldovens en van het fett maken ze hun sjabbatsbrot. Babyfett en stukjes van der heilige hostie, die kneden ze tezaam. En dan bidden ze in de richtung van Jerusjalem om die heiland te verflugen en zweren ze om alle kriestenmenschen tot die bedelstaff te bringen.'

Manus was verbijsterd. Dat van die baby's viel nog te begrijpen. Maar die hosties! Waar was dat nou goed voor!

'Kaik, je weet: dat is de lichaam van Kriestoes. In elke hostie zit ein stukje van de lichaam van Kriestoes, van de heilige hart, nah ja, en dat gebroiken ze dus tegen uns.'

Mistic sloeg een kruisteken, stiet een vloek uit en stuurde krachtig bij. De boot scheerde rakelings langs een drijvend eilandje vol gemene bramenstruiken. Manus keek angstig naar de contouren van het kreupelhout aan weerszijden van de kreek. Daar slopen de Christusmoordenaars. Daar lagen de resten van uitgekookte baby's in het opgeschoten riet.

Het gesnater van de meerkoeten kondigde de nieuwe dag aan die alleen voor vogels en partizanen voelbaar nadert. Waren ze maar alvast bij de Canadezen!

Beschenen door een waterig zonnetje kwamen ze aan bij Geertruidenberg. De ex-partizaan werd direct meegenomen voor een kruisverhoor omdat iedereen die van over de rivieren kwam een vijand kon zijn. Naar verluidt werd hij later ingezet bij Remagen en keerde hij nooit uit de vergetelheid weer. Achter de linies was het geruis van lentewind soms het laatste dat door een Duitse soldaat werd gehoord.

Maar ook die wind ging uiteindelijk liggen.

Manus kreeg een reep chocolade - keihard en bitter, maar wat smaakte dat goddelijk! - en een lift van twee militairen die tóch zijn kant op moesten. Het voertuig was een echte jeep en de soldaten waren echte soldaten, zoals Gary Cooper, Gregory Peck en Paul Newman uit de latere heldenfilms, die het met veel humor en de eeuwige sigaret - bungelend in een mondhoek - opnamen tegen verkrampte moffen die *Himmel!* riepen als ze met nonchalante stengungebaren werden neergemaaid. Na hen de zondvloed!

Hij mocht achterin, naast de hospik die met spoed naar Roosendaal moest worden gebracht. Korporaal Danny Fleischer zat achter het stuur. Hij draaide zich om en reikte Manus een

helm aan, zo'n echte, met een camouflagenetje eroverheen. Die zag het naamlintje op de rechter-uniformzak en vroeg: ‘Bent u soms een Duitser?’

De korporaal begreep het niet en maakte een hulpeloos gebaar.

‘He asks if you're a German,’ vertaalde de hospik, die Zeeuwse voorouders had. Fleischer trok zijn stoppelbaard in een grimas.

‘Hell no! I'm not. I'm a Canadian citizen and I'm Jewish. Very Jewish after all I've seen here.’

De hospik vertaalde en Manus klemde zijn kiezen geschrokken op elkaar. Uit een ooghoek keek hij in de richting van het reservewiel en de jerrycans achterop. Waar waren de baby's?

Tegen de tijd dat ze Zevenbergen - met een *e* - links passeerden, hield hij het niet meer. De fabels van Mistic vonden via de hospik hun weg naar de korporaal, die er hartelijk om moest lachen.

‘Don't believe them, son. Don't believe them!’

Fleischer gooide de jeep een haakse bocht om en de koepel van de imitatie Sint-Pieterbasiliek - neergezet ter nagedachtenis aan de heilige krijg van de zoeaven tegen de antichrist Garibaldi - kwam in zicht. Een koepel die straalde in het ochtendlicht. Er zat geen ijzervijlsel op. Dit was Oudenbosch.

De poort van het instituut Saint-Louis stond wijdopen en hij werd overgedragen aan broeder Leonardus, die op klepperende muilen de binnenplaats overstak naar het achteloos geparkeerde legervoertuig. Achter de ramen van de slaapzalen - markthallen met *chambretjes* - drukten ontelbare natte neuzen zich tegen het beslagen glas. Een mooiere aankomst kon je je nauwelijks wensen!

In een middelpunt van nooit ervaren belangstelling nam Manus afscheid van de soldaten en liep hij, achter een wapperende pij aan, zijn nieuwe wereld binnen. De kleine Mariabeeltenis bij de linkerdeurpost glimlachte hem bemoedigend toe.

‘You try your best now!’ riep Fleischer hem na. ‘We're not liberating you for nothing!’

De vertaling zou jaren later volgen.

In de hal stond een groot heilig-hartbeeld, met droevige ogen onder de doorntakken die ze in de Biesbosch rakelings waren gepasseerd. En met uitgespreide armen die iedereen naar het klas-

lokaal leken te dirigeren. Maar daar keek Manus niet naar. Hij staarde naar het heilig hart, dat duidelijk zichtbaar tegen de plooi van de lijdensmantel was aangebracht. Een groot gipsen hart. Als er splinters dáárvan in de hosties waren verstopt, kon hij begrijpen waarom je die nooit in één keer door mocht slikken. Er konden harde stukjes in zitten!

Leonardus trok hem mee naar de spreekkamer van de overste. Manus blikte nog eenmaal over zijn schouder naar het hart dat eindelijk zichtbaar in zijn leven was gekomen.

Het was 10 december 1944. Hij liep al meer dan vijf maanden achter.

Einde oefening
Thomas Verbogt

> *Off course all life is a process of breaking down (...)*
> F. Scott Fitzgerald, *The Crack Up*

Ik sta in alle vroegte op om nog wat aan mijn dag te hebben. Dat zei mijn moeder vroeger weleens als er 's ochtends bezoek op de koffie was geweest: ‘Ze gingen voor twaalf uur weer weg. Was wel goed, dan had ik nog iets aan mijn dag.’

Ik doe mijn best het ochtendblad vluchtig te lezen, maar voor ik de cultuurpagina heb bereikt, is Fred al in de kamer.

‘Staat er nog wat in, in die krant?’ informeert hij op een toon die nauwelijks een antwoord verdraagt.

‘Valt wel mee,’ zeg ik, terwijl ik besef dat ik geen antwoord geef, hoewel het wel het beste antwoord is.

Fred is de loodgieter. Hij heeft een sleutel van mijn huis, niet omdat ik met hem samenwoon, maar omdat er zich een verbouwing afspeelt, een verbouwing die nu al drie maanden duurt en niet alleen mijn woning tot in iedere uithoek ontregelt, maar ook mijn leven.

Al lange tijd is er nog maar één kamer in gebruik. In de rest van het huis heersen stof, puin, wanorde en een radiozender die Nederlandstalige liedjes uitzendt of voor accordeon gemaakte composities, afgewisseld door reclameboodschappen van de plaatselijke middenstand.

De aannemer zegt regelmatig dat het allemaal goed komt.

‘Fijn,’ zegt ik dan.

In de enige bewoonbare kamer staan een bed, twee stoelen en een werktafel waaraan ik probeer te werken, iets wat nauwelijks lukt. Vrienden bieden me een kamer in hun huis aan, maar ik kan niet weg want ik moet beslissingen nemen over de verbouwing. Wat moet waar? Waar moet wat? Op die vragen geef ik antwoord en de aannemer vraagt dan telkens of ik het zeker weet. Van die wedervraag word ik steeds onrustiger. Ik weet niet veel zeker en dat wordt almaar minder.

Fred, de loodgieter, komt regelmatig bij me zitten om klachten

te uiten, over de groothandel, over collega's, over de tijd waarin we leven, over het ‘kostenplaatje’ van het koninklijk huis. Het is duidelijk dat het hem goed doet wanneer hij die klachten ongehinderd kan ventileren. Iedere dag zegt Fred dat ik toch maar een mooi baantje heb, zo de hele dag thuis. Hij noemt het: ‘Lekker rustig.’

Soms zeg ik: ‘Ik moet dit stukje even afmaken. Het is voor een tijdschrift.’

‘Welk tijdschrift?’

‘HP/De Tijd.’

‘Wie z'n moeder?’

‘HP/De Tijd.’

‘Ken ik niet. Maar stoor je niet aan mij.’

Hij neemt dan tegenover mij plaats, met op zijn schoot een donkerblauwe broodtrommel waarin heel veel brood zit, ook nog als hij ál het brood in de trommel heeft opgegeten. Tijdens deze maaltijd legt hij veel uit over het ons omringende. Hoewel hij een man is die de wereld door en door kent, grijpen niet al zijn verhalen mij in dezelfde mate aan. Dan verdwaal ik in gedachten en tijdens dat dwalen probeer ik belangstellend te blijven kijken. Gelukkig weet ik altijd wanneer een verhaal is afgelopen, want Fred heeft twee vaste slotzinnen. Hij zegt of: ‘Gaan met die banaan,’ of: ‘Einde oefening.’ Vervolgens kijkt me aan met een blik waarin verbazing en berusting fel om de eer vechten.

Ik zeg dan ‘Tjonge.’

Fred: ‘Dat zeg je goed.’ Vervolgens herhaalt hij zijn betoog of standpunt kort en krachtig, waarna hij weer eindigt met ‘Gaan met die banaan’ of ‘Einde oefening’.

Voor zover ik het kan beoordelen, levert hij goed werk. Hij wil graag dat ik de resultaten aandachtig bezie en becomplimenteer. We kijken dan naar bijvoorbeeld een punt waarop twee buizen samengaan. Ik zie wat ik zie, maar heb er verder geen woorden voor. Fred wel en hij gebruikt termen die ik nog nooit gehoord heb. en die me meteen ook weer ontschieten. Convulsiemoeren die convergeren met twee drogbouten.

‘Hartstikke goed, Fred,’ zeg ik.

‘Speciaal voor jou gehaald bij de groothandel.’

‘Geweldig.’

De eerste dag dat Fred hier was en ik vroeg hoe laat hij morgen zou komen, vroeg hij: ‘Hoe laat sta je op?’

‘Half acht.’

‘Ik ben er tegen zevenen.’

Vandaag is Fred wat later. Dat had hij gisteren al aangekondigd. Hij moest eerst iets halen. Ik zie nu wat het is, een heel groot apparaat, een soort kanon dat ik weleens in oude oorlogsfilms heb gezien, *Bridge on the River Kwai*, die sfeer. Hij plaatst het met een daverende klap midden in de woon-, werk- en slaapkamer. Dan kijkt hij me aan, verontwaardigd. Ik weet dat ik nu moet vragen waartoe het ding dient.

‘Wat is dat, Fred?’

Hij snuift even, geeft geen antwoord, maar stelt mij een vraag: ‘Weet je hoeveel dit kost?’

Ik betreur de vraag, want ik weet niet eens wat de functie van het ding is, laat staan dat ik me een voorstelling kan maken van de kosten. Ik moet daar niet te dom over doen.

‘Het zal niet goedkoop zijn,’ zeg ik.

Freds ogen worden groter, de verontwaardiging begint vlam te vatten: ‘Wat je zegt. Ruim een rug.’

Een rug. Ik vergeet altijd hoeveel een rug is. Meier. Geeltje. Joet. Ik kan het maar niet onthouden. Hoeveel euro is een rug?

‘Zo,’ zeg ik.

Fred begint zich op te laden. In hem zwelt een klacht.

‘Ja,’ zegt hij. 'Daarom wil iedereen dat ding van me lenen. Vroeger was ik daar niet te beroerd voor. Maar wat denk je?’

Hij zwijgt, vijandig nu.

Wat ik denk? Niets. Ik wil best, maar het lukt niet.

Fred schopt tegen het ding: ‘Tandje eraf. Altijd een tandje eraf. Ik doe het niet meer! Hoor je, ik doe het niet meer!’

Ik knik. Ik kijk naar het ding. Waar zitten die tanden dan?

‘Gelijk heb je,’ zeg ik.

‘Natuurlijk heb ik gelijk! Ze mogen het wel van me lenen, maar krijgen ze mij erbij. Ik ben de enige die het vast mag houden. Kost twee meier. Honderd euro tegenwoordig. Ik rond het af. Iedereen rondt af, ik ook.’

Ik begin me te ergeren, want ik weet niet waarover we praten. Dat ligt niet aan Fred. Die zegt wat hij moet zeggen, maar mijn wereld is te klein.

Ik zeg: ‘Ik moet er vandoor. Ben over een uurtje terug. Ben jij er dan nog?’

Zijn verontwaardiging wordt een uitslaande brand: ‘Of ik er dan

nog ben? Wat dacht je dan? Natuurlijk ben ik er nog! Waar moet je trouwens naartoe?'

'Naar het ziekenhuis.'

'Voor jezelf?'

'Voor mezelf, Fred.'

De specialist zegt: 'Al mijn collega's zijn aan het opereren. Vandaar het oponthoud. Onze excuses.'

'Geen enkel probleem,' zeg ik. Ik heb lange tijd in de wachtruimte doorgebracht, maar nu ik aan de beurt ben, maakt ergernis plaats voor opluchting.

We zitten tegenover elkaar.

'Zegt u het maar,' stelt hij voor.

Ik doe mijn best en hij schrijft alles op, volgens mij meer dan ik vertel.

Misschien denkt hij ineens dat ik veronderstel dat hij me nauwelijks hoort, want hij kijkt plotseling op van zijn papier: Het lijkt alsof ik niet luister, maar ik hoor alles.'

'Dank u,' zeg ik. In een ziekenhuis ben ik voor veel dankbaar.

Als ik klaar ben met mijn uiteenzetting, legt hij zijn pen neer: 'We gaan het allemaal zorgvuldig evalueren.'

'Wát zegt u?'

'We gaan uw klacht evalueren.'

Evalueren! Het is lang geleden dat ik dit woord heb gehoord. Eind zeventig, begin tachtig gaf ik les in het Hoger Beroepsonderwijs. Dat vond ik aangenaam, maar ik herinner me wel dat er ontzettend vaak geëvalueerd moest worden. Achteraf heb ik de indruk dat daaraan meer tijd opging dan aan het geven van onderwijs. Er waren ook langdurige vergaderingen waarin al die evaluaties besproken werden.

Nu ook hier. Eiever hoor ik dat mijn klacht aanleiding geeft me gewoon te onderzoeken, maar het is niet het moment dit te opperen.

Ik vraag wanneer de evaluatie plaatsvindt.

'Dat gaat de zuster met u afspreken.'

Hij gaat me met gespreide armen voor en die armen blijven gespreid tot hij een verpleegster ziet aan wie hij mijn dossier geeft. Daarna maakt hij een kleine buiging voor haar. *Hoofs*, ja, dat is het woord: een hoofse buiging.

Ze kijkt even naar de instructies en zegt dan: 'U boft.'

Ik kijk haar vragend aan. Er moet immers eerst geëvalueerd worden, dan weet ik pas of ik bof.

‘Heeft u vanochtend gegeten?’ vraagt ze.

‘Nee.’ Sinds de verbouwing begonnen is, eet ik 's ochtends niet meer. Zelf snap ik het causale verband niet. Ja, ik heb geen keuken meer en misschien wil ik dat wel zo min mogelijk beseffen.

‘Er zijn twee uitvallers. Als het goed is, kunt u meteen terecht.’

Het gaat om een echografie. Heb ik vaker meegemaakt, maar toch merk ik iedere keer dat ik in een ziekenhuis ben dat het net is alsof ik er voor het eerst kom. Alsof ik onderdeel word van een geheel dat ik met geen mogelijkheid kan overzien. Dat komt ook omdat me altijd een vraag wordt gesteld waarop ik geen antwoord heb, terwijl ik ervan overtuigd ben dat ik dit antwoord wel zou móeten weten.

‘Gaat u maar in wachtruimte B zitten,’ zegt de baliemedewerkster.

Ik vraag: ‘En dan wijst alles zich vanzelf?’

Dat vraag ik in een ziekenhuis heel vaak: of alles zich vanzelf wijst. Omdat ik dit zo vurig hoop. Omdat ik zelf niks te zeggen heb. Omdat ik zo afhankelijk ben van alles wat zich al dan niet vanzelf wijst.

Al snel hoor ik mijn naam roepen. Een vriendelijke vrouw brengt me naar een kast. Daar kleed ik me uit. De kast is bedoeld voor kinderen. Op een plankje waartegen ik mijn hoofd stoot, staan speelgoedbeesten. Ik neem aan dat ze geen deel uitmaken van mijn evaluatie.

De deur van de kast wordt weer geopend.

‘U had alleen uw hemd uit hoeven doen,’ zegt een andere vrouw dan die me zojuist naar de kast heeft gebracht. Ze lacht vriendelijk en kijkt naar de kleren die ik aan had kunnen houden.

Ik wijs ernaar: ‘Zal ik...?’

‘Nee, laat u nu maar. Anders blijft u bezig. We zijn wel wat gewend.’

Die laatste woorden bevallen me matig.

Ze gaat me voor en vraagt: ‘Heeft u geen roze formulier meegekregen?’

Ah, daar is de vraag die ik vrees. Ik heb er wel een antwoord op: ‘Nee’. Maar dat antwoord is niet goed. Het had ‘ja’ moeten zijn.

Ze staat stil, kijkt ongeduldig naar een onzichtbaar punt ergens

in een hoek van de onderzoeksruimte en zegt: ‘Dan kunnen we niets met u beginnen.’

Zojuist voelde ik al dat ik veel te veel kleren had uitgedaan, maar dat gevoel wordt nu sterker. Ze kan niets met me beginnen.

‘Wat nu?’ vraag ik.

‘Ik kan proberen even met de dokter te bellen.’

‘Misschien een goed idee,’ denk ik hardop met haar mee.

‘Maar hij is er waarschijnlijk niet.’

Ik weet niet wat ik hierop moet zeggen. Hij is er wel. Hij is er niet. Zij staat daar. Ik sta hier. Vroeger vond ik het al niks, al dat geëvalueer.

Wij kunnen niets met u beginnen.

Als ik mijn straat inloop, zie ik dat het busje van Fred er nog staat. Ik ben veel langer dan een uur weggeweest. Hij vraagt natuurlijk wat ik gedaan heb in het ziekenhuis. Ik draai mij om en loop nog even door de buurt. Dat doe ik tijdens de verbouwing vaak. Dan kijk ik naar huizen die ook verbouwd worden, het liefst naar verbouwingen die erger zijn dan de mijne.

Daarna moet ik toch naar huis. Mijn afwezigheid zal Fred irriteren. Ik denk ook aan het op een kanon lijkend apparaat.

Fred staat bij zijn busje en heeft me gezien. Terwijl ik hem nader, wijst hij nijdig naar het huis. Duidelijk is dat er iets niet gegaan is zoals hij wilde.

Dan maakt hij een ander gebaar: hij houdt zijn rechterhand boven zijn hoofd en beweegt razendsnel zijn vingers. Dit gebaar ken ik. De voetbaltrainer Leo Beenhakker maakte dit gebaar altijd naar een speler die er tijdens een wedstrijd niets van maakte. Het betekende: van het veld af jij! Alsjeblieft heel snel douchen!

Van Fred kende ik dit gebaar nog niet. Het kan van alles betekenen. Misschien evalueert hij mij ook wel. Ik voel dat ik mij moet haasten, mijn huis in, er is iets aan de hand, maar als ik voor mijn open deur sta, denk ik ineens dat ik me ergens anders heen moet haasten, die gedachte overkomt me, paniek die door me heen tuimelt, en ik draai me om en zie dat Fred een kleine buiging maakt, ik zie niet voor wie, het is een haast parmantig gebaar. Ja, de buiging lijkt op de buiging die de specialist maakte toen hij me overdroeg aan de verpleegster die zei dat ik bofte, terwijl ik even later helemaal niet bofte toen een andere verpleegster zei dat ze niets met me kon beginnen. Ik wil Fred vragen waarom hij buigt, voor

wie, maar ik ben zo bang dat ik niet begrijp wat hij zal antwoorden, dat ik de woorden wel hoor, maar dat ik tussen die woorden geen verband kan aanbrengen. Natuurlijk weet ik ook wel dat ik slechts een droom ben, iemand die door iemand anders gedroomd wordt. Dat heb ik lang geleden al van Borges geleerd. Maar de banaliteit van de droom - moet ik dat degene verwijten die me droomt? Of mezelf omdat ik niet meer van de droom máák? Waarom doe ik dat? Waarom kan ik niet anders? Waarom denk ik zo vaak dat ik de enige ben die zich gedraagt als iemand die gedroomd wordt?

‘Einde oefening,’ hoor ik Fred zeggen, achter me. En meteen daarna: ‘Gaan met die banaan.’ Ik heb weer niet gehoord wat hij heeft gezegd.

Sterrenslag

Hans Vervoort

De telefoon ging. De redactie Kunst van de Regionale Dagbladpers was aan de lijn. Of ik een in memoriam wilde schrijven bij de dood van Peter Augustin.

Ik schrok wakker. ‘Hoezo dood?’

‘Er is een persbericht rondgestuurd, hij is gisteravond aan een hartaanval overleden. Er komt ook geen begrafenis, hij heeft zijn lichaam ter beschikking van de wetenschap gesteld.’

Ik herinnerde me dat hij me een keer tegen sluitingstijd verteld had dat zijn vader jong was overleden en dat hij zelf ook wel niet oud zou worden. De bekende dronkemansmelancholie leek het me, maar hij had toch gelijk gekregen. Arme kerel. Hij was van mijn leeftijd, 38 of 39 jaar, meer niet. ‘Hoe lang mag het stuk zijn?’ vroeg ik.

‘Nou, drie- of vierhonderd woorden, meer liever niet.’

Peter had een paar goede romans geschreven, die ook lovend gerecenseerd waren maar nooit de aandacht van het publiek hadden getrokken. Geen bekende schrijver dus, dan mocht hij niet eens mopperen met een necrologie van vierhonderd woorden. Ik zocht zijn laatste boek in mijn boekenkast en keek naar zijn portret op de achterflap. Een beetje een boekhoudershoofd, dun blond haar op de weg naar kaalheid en een brilletje. Ik kende hem vaag uit mijn middelbare-schooltijd, een eenzame jongen. Het gerucht ging dat zijn vader NSB-er was geweest, en zelfs in de jaren tachtig raakte je daardoor als scholier nog geïsoleerd. Ik zat in de redactie van de schoolkrant en de statige sombere gedichten die leerling P.A. ons deed toekomen plaatsten we graag. Maar niemand kwam op de gedachte hem te vragen of hij redactielid wilde worden.

Jaren later, na zijn debuutroman, die ik bewonderend besprak, zagen we elkaar wel eens in het schaakcafé. Hij werkte overdag als administratieve uitzendkracht en schreef 's avonds en in de weekends gedreven aan zijn volgende roman. In zijn schaarse vrije tijd hield hij de ene na de andere moeilijke relatie iets te lang vol, wat de vrouwenrollen in zijn boeken wel ten goede kwam.

De jaren gingen voorbij. Ik had allang een gezin, een baan als leraar Nederlands en een bijbaantje als recensent, toen ik Peter

nog steeds zag bivakkeren in het schaakcafé. Hij had inmiddels vier romans en een verhalenbundel op zijn conto, alle goed besproken maar slecht verkocht.

Mooie romans schrijven, maar geen publiek vinden, dat doet pijn en is niet fair. In het café kwam dat na een pilsje of wat altijd naar boven. En dan nam ik de benen.

Daarom deed ik nu extra mijn best op de necrologie, beschreef zijn moeilijke jeugd als zoon van een NSB-vader, loofde nog maar eens zijn schrijverskwaliteiten en sprak de hoop uit dat er nu, bij zijn dood, wat meer aandacht voor zijn boeken zou komen.

Ik leverde het stukje in, maar wist natuurlijk dat het laatste onzin was. Dode schrijvers doen niks op de boekenmarkt, want dode schrijvers kunnen niet meer praten op de televisie. En dan komt er dus niets op gang.

*

Er werd aangebeld en ik herkende hem eerst niet.

Dat ronde brilletje en kalende hoofd waren er nog, maar hij had nu iets blozend gezonds waardoor hij niet meer op zichzelf leek. Pas toen hij ‘Dag Henk’ zei en me afwachtend aankeek begon het bij me te dagen. ‘Peter? Hoe kan dat?’

Ik schudde hem in verwarring een paar keer de hand. Zijn wederopstanding schokte me eigenlijk meer dan zijn overlijden, nu zo'n twee jaar geleden. Wat? Hoe? Waar? Waarom?

Gelukkig had ik voldoende pils in huis voor een lange avond.

Zijn dood was een fluitje van een cent geweest, vertelde hij me, toen ik een beetje van de schrik bekomen was. Hij had gewoon een persbericht naar het ANP gestuurd en was vertrokken naar Eindhoven, waar hij onder zijn eigen naam gewoon weer was gaan werken als uitzendkracht. Lekker rustig. Hij keek er voldaan bij.

‘Jawel, maar waarom doe je zoiets idioots?’

‘Ik had er gewoon genoeg van om lucht te zijn, Henk. Weer twee of drie jaar lang ploeteren aan een boek dat in het water valt en geen enkele rimpel veroorzaakt. En je uitgever die zuchtend de hand over het hart strijkt als je met een nieuw manuscript komt. Met zo'n blik van: vooruit maar weer, je weet nooit hoe een koe een haas vangt. Het werd me te vernederend!’

‘En dan ga je dus maar dood?’

‘Ja, dat zet er tenminste definitief een streep onder. Anders blijf

je toch maar twijfelen en aarzelen. Ik heb er een jaar over nagedacht en toen de knoop doorgehakt. Peter Augustin is dood en kan niet meer publiceren. Het geeft me rust.'

'Toch is het doodzonde dat je zo radicaal gestopt bent, Peter. Je werd toch altijd goed besproken?'

'Dat maakt het juist erger, allemaal. Als het shit was wat ik schreef, dan zou het terecht zijn dat het niet verkoopt. Maar mijn boeken krijgen goede kritieken. En dan verwacht je natuurlijk ook wat publiek, daar heb je voor je gevoel ook wel recht op. Maar dat gebeurt dan niet. En hoe komt dat? Het begint al bij de boekhandel. Mijn boek ligt daar niet, want de boekhandel kent mij niet. En omdat het boek er niet ligt, weet niemand dat het bestaat. Geeft niet, denk je, straks komen de recensies. En die komen dan en zijn godzijdank goed. Nu zal de boekhandel toch wel wat exemplaren in voorraad nemen, denk je dan. Nou, vergeet het maar.'

Hij nam een lange slok.

'De boekhandel wacht rustig af of er nu vraag naar je boek komt. Maar zolang het boek er niet ligt kómt er ook geen vraag. Want boekenkopers lopen de winkel rond, kijken wat er ligt, en bij sommige boeken komt een herinnering naar boven: daar las ik een goede recensie over. En dàn koopt men je boek. Maar dat moet er dan wel liggen. Bij mij is het nooit gelukt die vicieuze cirkel te doorbreken. En na een paar boeken gelooft ook je uitgever er niet meer in en kan je het helemaal schudden.'

Hij keek me aan, het hoofd wat schuin gebogen in afwachting van mijn weerwoord. Hij was dool aan zijn rechteroor, wist ik. Hij had me eens verteld hoe zijn moeder hem en zijn broertje op vakantiekamp verraste met een telefoontje. Het broertje kon haar perfect verstaan, maar telkens als Peter de hoorn overnam was er een geluidsstoring. Het instrument hield niet van hem, was de enige conclusie die hij als kind kon trekken. De anekdote was mij altijd bijgebleven en leek me tekenend voor de pechvogel die hij was.

Hij had natuurlijk gelijk met zijn verhaal. De literaire branche was in de loop van de laatste jaren steeds meer gericht op de bekende en dus goedverkopende auteurs.

De boekhandel nam grote stapels van hun boeken af, de uitgever adverteerde grootscheeps, zij werden ook snel gerecenseerd en konden rekenen op interviews te land, ter zee en in de lucht. Zij

waren business, zij waren merken, de branche leefde van hen. Vroeger had je daarnaast nog een categorie van goede, maar minder populaire schrijvers. De slowsellers. Die kregen vaak toch een plekje op de plank, een klein stapeltje weliswaar, maar ze waren zichtbaar en bereikten hun lezers.

Die tijden waren voorbij. De branche had geen geduld meer met slowsellers. Men was nog wel alert op nieuwkomers, de potentiële bestsellers van morgen. Maar die moesten dan wel opvallen en een beetje telegeniek zijn. Bij iets Nieuws en Anders kwam het verkoopapparaat al vrij snel swingend op gang. Een traditionele auteur als Peter had weinig kans die aandacht te trekken, hoe goed hij ook schreef.

‘Waarom heb je jezelf dan niet wat beter verkocht?’ vroeg ik.

‘Dacht je dat ik dat niet geprobeerd heb? In mijn hart vind ik het onzin dat je als schrijver je boeken ook nog moet verkopen met een goede babbel en o wat ben ik interessant en heb ik diepe gedachten. Dat geleuter is toch verschrikkelijk? Maar als het de enige manier is om een beetje publiek te krijgen, dan moet je wel. Dus heb ik het wel geprobeerd. Maar ik ben te flets.’ Hij schoot in de lach. ‘Dat hoorde ik de presentatrice van Kunstradio tegen haar collega zeggen toen ik na zo'n gesprek mijn jas aantrok. Hij is wel aardig, maar een beetje flets. De laatste vijf jaar heeft geen enkel programma mij meer gevraagd, voor wat dan ook.’

‘Dus toen ging je maar dood?’

‘Ja hoor eens, je moet een keer je verlies nemen. Ik wilde er gewoon van af en ook nooit meer in de verleiding komen iets te publiceren. Dan dood je je schrijversnaam dus. Zelf kan je rustig blijven doorleven. Heb ik ook gedaan, in Eindhoven. Beetje flets, die stad, ik voel me er wel thuis. Heb je nog een pilsje?’

‘En je schrijft dus niet meer?’ vroeg ik, op weg naar de ijskast.

‘Je hebt me een paar maanden geleden nog gerecenseerd!’ riep hij me na. En toen ik terugkeerde met het bier vertelde hij dat hij een manuscript bijna klaar had toen hij stierf en die roman in het afgelopen jaar onder schuilnaam bij een andere uitgever had gepubliceerd. Ik kon deze draai in zijn verhaal niet volgen, wilde hij nou stoppen of toch doorgaan?

‘Welk boek was dat?’ vroeg ik.

‘Hard Glas, van Wouter Grashoek.’

Ik herinnerde het me. Mooi verhaal over de teloorgang van een huwelijk. Ik had in mijn bespreking zelfs gemeld dat het me een

beetje deed denken aan de overleden schrijver Peter Augustin. Het werd ook door anderen goed besproken en de uitgever probeerde via de bijgeleverde informatie wat geheimzinnigheid rond de auteur te creëren: Grashoek had het manuscript per e-mail gestuurd en weigerde gegevens over zichzelf te verstrekken. Het leverde inderdaad wat extra publiciteit op maar een groot verkoopsucces werd het niet. Grashoek stuurde mij via de mail een bedankje voor mijn recensie. Dat was ongewoon, schrijvers en recensenten corresponderen niet, maar hij was een debutant en wist dat misschien niet. Intrigerender vond ik het zinnetje dat hij gebruikte: misschien helpt uw goede recensie deze keer wel bij het vinden van lezerspubliek.

Hoezo ‘deze keer wel’? Ik mailde hem terug met wat vragen over zijn identiteit, want de GPD-bladen hadden milde belangstelling getoond voor de onbekende auteur. Maar hij reageerde niet en ik liet het erbij.

‘Ach, was jij dat?’ kon ik hem nu vragen.

Hij knikte. ‘Ik had altijd die fantasie dat het misschien anders zou lopen als ik opnieuw begon, onder een andere naam. Maar dan met onzichtbaarheid als gimmick. Er was vroeger zo'n schrijver van avonturenromans, ze speelden in Zuid-Amerika, de humhum van de Sierra Madre, ik kom er nog wel op. Niemand heeft hem ooit gezien. Zijn boeken verkochten goed, het geld ging naar een geheime bankrekening en op gezette tijden stuurde hij een nieuw manuscript naar zijn uitgever. Hij deed niet geheimzinnig, hij wás het gewoon. Ideaal leek me dat, publiciteit schuwen en juist daardoor toch belangstelling trekken. Maar het werkt gewoon niet meer in deze tijd. Zo'n Grashoek-mystificatie trekt wel even de aandacht, maar dat duurt maar zo kort. Na een week of twee wil men toch een gezicht zien en als dat niet komt verplaatst de aandacht zich. Genoeg andere schrijvers.’

‘Dus je bent nu echt uitgeschreven?’

‘Ja, het is niet anders. Ik heb erg aan het idee moeten wennen, maar ik ben klaar voor een ander bestaan’. Hij zag er inderdaad goed uit, maar ik kon me niet voorstellen dat zo'n rasschrijver er echt vrede mee had nooit meer een boek te maken.

Zat hier niet een verhaal in voor de krant? Mijn journalistiek instinct was zwak ontwikkeld maar dit leek me toch wel een artikel waard. Het zou een aanklacht kunnen worden tegen de te vergaande commercialisering van de boekenbranche: een van onze

meest talentvolle schrijvers geeft het op!

Het kostte me de rest van de avond om Peter ervan te overtuigen dat hij er goed aan deed om uit de doden op te staan en uit te leggen waarom hij gestopt was met schrijven. Hij piekerde er niet over. Het had geen zin, en hij zou afgaan als een gieter.

‘Doe het dan voor de schrijvers die er nu aan komen!’ bezwoer ik hem ten slotte en na nog wat pilsjes hielp dat.

Ik bakte er een mooi stuk van voor de GPD-bladen (Dode Schrijver Springlevend) en kreeg al snel het verzoek om een follow-up. Landelijke dagbladen namen het onderwerp over, in radio-discussieprogramma's vroeg men zich af wat er aan de hand was in literair Nederland en ik hoorde Peter geregeld uitleggen hoe een goede schrijver onzichtbaar kan zijn in toptienland en hoe dat kan leiden tot het besluit maar te stoppen. Het was een onderwerp waar hij alles van wist en met overtuiging over kon praten. En dat werkte, de publiciteitsvloedgolf kwam op gang.

Na de radio kwam de televisie en ik zag Peter steeds geroutineerder zijn zegje doen, ook over andere onderwerpen dan zijn teloorgang als schrijver. Dat was ook wel nodig, want inmiddels waren zijn oude titels weer in druk genomen en verscheen zijn Grashoek-boek in de toptien. Hij was bekend geworden.

Ik zag hem een half jaar later bij een signeersessie in de Bijenkorf. Tijdens zijn pauze dronken we een pilsje.

‘En?’ vroeg ik.

‘Ik weet het niet,’ zei hij. ‘Vroeger kwam het bijna niet voor dat iemand me complimenteerde met een boek dat hij gelezen had. Eén, hooguit twee per jaar. Ik bedankte ze dan en maakte me uit de voeten. Zo hoort het ook. Contact tussen lezer en schrijver is heel intiem en kan alleen via het boek gaan. Je mag elkaar wel bedanken voor het schrijven en het lezen, maar daar moet het bij blijven. Alle verdere uitleg over en weer is zinloos, het boek is het boek en basta. Maar nu klampen voortdurend mensen zich aan me vast met allerlei meningen over wat ik schrijf. Dat leutert en lult maar door. En ik moet een column hier, een festival daar. Met een horde andere schrijvers naar Duitsland, want ja ja, ik word vertaald. Bladen bellen op: Wat is mijn favoriete plek in Nederland? Hoe sta ik tegenover de ontkerkelijking? Heb ik een levensmotto? Ik probeer al maanden te gaan schrijven, maar het komt er niet van. Geen rust.’

‘Zeg dan nee tegen die mensen,’ zei ik. Hij zond me een gepijnigde blik.

‘Dat is nou precies het probleem. Ik ben zo dankbaar voor wat aandacht dat ik niets durf te weigeren. Angst dat ik weer in dat zwarte gat val. En weet je wat het erge is? Dankzij jouw artikel heb ik overal kunnen uitleggen hoe smal de boekenmarkt geworden is en hoe het allemaal draait om de vraag of de schrijver een leuke babbel heeft. Maar het enige effect is dat ik nu bekend ben geworden, ik hoor langzamerhand bij die top-vijftig. Verder is er in de boekenbusiness niets veranderd!’

We keken naar een jonge Marokkaanse schrijver die wat treurig bij zijn stapeltje boeken zat en genegeerd werd door het publiek. Allochtoonse schrijvers vielen een paar jaar geleden nog op, maar er waren er nu zoveel.

Uit de verte zwaaide zijn uitgever naar hem.

‘Kom, ik moet weer signeren,’ zei hij. Hij had een dikke kont gekregen, zag ik toen hij wegliep.

Ochtendlied

Frans van Zoelen

Iedere ochtend knaagt twijfel mij wakker met dezelfde dwangmatigheid als de inzet waarmee ik vervolgens een lied voor haar aanhef. Om de angst van mij af te zingen. Ik begin zachtjes te neuriën om geleidelijk aan steeds meer cadans en dictie in mijn stem te leggen. Het is altijd een melodieus lied dat ik voor haar zing. Tot ik haar oogleden zie bewegen. In de teruggekeerde ochtendstilte tast mijn tong haar lichaam af. Ik trek een vochtig spoor door het minuscule dons dat haar omhult en snuif haar zoetige slaaplucht op.

Ik werd verliefd op Deirdre toen ik deed wat al die anderen in die Londense pub nalieten. Ik overwon mijn schroom, stapte op haar af en vroeg haar het eerste dat in mij opkwam.

Zij vertelde dat ze was afgestudeerd aan de afdeling Film en Video van de Kunstacademie in Dublin. Haar afstudeerproject ging over de expressie van geluksgevoelens in reclameteksten uit de jaren '60 en '90 van de vorige eeuw. Het was een vergelijkend onderzoek. Om na te gaan of het tot uitdrukking brengen van die gevoelens aan verandering onderhevig is.

‘Maar ik wil geen baan meer in wat ik *taalmarketing* ben gaan noemen,’ sprak ze opgewekt alsof ze blij was dat ze er toch eindelijk weer eens over kon praten. Haar melodieuze stem en haar grote donkere ogen betoverden me. Alles aan haar leek te kloppen. Zelfs de zinloosheid van de handeling waarmee ze het gitzwarte haar steeds achter haar oren streek. De gekrulde strengetjes sprongen steeds weer terug.

‘Ik ben met dat werk gestopt toen ik me ongelukkig begon te voelen.’

‘Ongelukkig?’ vroeg ik gretig.

‘Opeens had ik er mijn buik van vol anderen geluk aan te praten. Mensen voor te spiegelen dat levensgeluk hen komt aanwaaien als ze maar het mobiele telefoontje of de dieetmargarine van mijn opdrachtgever zouden aanschaffen. Ik vond dat ik eerst maar eens werk van mijn eigen geluk moest maken.’

‘En?’

‘Kom,’ zei ze plotseling, ‘laten we hier weggaan.’

Toen de deur van *Stand & Stare* achter ons was dichtgevallen, gaf ze mij een vluchtige kus en liep hard weg in de richting van een voetgangerstunnel. In de drukte van het metrostation kon ik haar niet meer terugvinden.

De volgende avond ging Deirdre wel met mij mee naar huis. Pas toen vertelde ze dat ze in de mooie-meidenkamer van Conran's *Mezzo* werkte. We lagen naast elkaar in bed en hijgden uit na het vrijen. Ze keek mij met haar grote ogen peinzend aan toen ik bekende dat ik niet precies wist wat de mooie-meidenkamer van Conran's *Mezzo* was. Natuurlijk had ik wel eens gehoord van de tycoonachtige uitbater Terence Conran. In Londen stampte hij het ene na het andere succesrestaurant uit de grond.

‘Het is Conran's best bewaarde geheim. Punt is dat dat fantastisch grote *Mezzo* van hem, zijn kroonjuweel, bijna altijd een lege indruk maakt. Ook al zit het voor driekwart vol. Mensen vragen zich af of dat nou Conran's paradepaardje is. Het is er stil, bijna saai. Absoluut niet de sfeer waar Conran prat op gaat. Om toch de indruk te wekken dat het daar gebeurt en je je ogen kan uitkijken, huurt hij mooie meiden in. Volgens strak opgestelde tijdschema's doorkruisen zij de zaak. Ze lopen een rondje en gaan dan weer terug naar Conran's mooie-meidenkamer. Blijven daar even zitten en gaan weer op pad.’

Ik wilde haar dichter tegen mij aan trekken, maar ze rukte zich los en schoof naar de rand van het bed.

‘Nou,’ zei ze, terwijl ze mij strak bleef aankijken, ‘wat vind je er nu van dat je in bed ligt met een meisje uit Conran's mooie-meidenkamer?’ Voor het eerst hief ik een lied voor haar aan. Sindsdien weet ik dat je met zingen je eigen angsten kunt bezweren.

‘Een man die voor mij zingt!’ riep zij uit. Als een lenig dier kroop ze op handen en voeten naar mij terug. Maar in plaats van zich weer in mijn armen te nestelen, trok ze bijna gewelddadig mijn hoofd naar zich toe. ‘Blijf voor mij zingen,’ fluisterde ze met verstikte stem in mijn oor. Het klonk alsof zij ineens een groot verdriet moest wegslikken. ‘Blijf alsjeblieft zingen voor mij. Iedere dag weer.’ Ik likte haar tranen weg, die als zoutkristallen schitterden in het eerste ochtendlicht.

Deirdre ging met mij mee toen ik terugging naar Rotterdam. Het laatste jaar van mijn tenoropleiding volgde ik aan het Rotterdams Conservatorium. Onze kleine flat keek uit over een openluchtmuseum met stoomvaartuigen. Uitslapen in het weekend

werd ons onmogelijk gemaakt door vrijwilligers die aan de oude machines sleutelden. Op absurd vroege tijdstippen waren ze bij voorkeur in de weer met de stoommachines die het deden. Soms hield het gefluit lang aan en werd de oude haven beneden ons verborgen onder een wolkendek van stoom. Alleen de masten van oude schoeners staken er vermanend bovenuit. Ik nam haar dan mee naar het raam en ging achter haar staan. De holte van mijn hand en haar borsten leken voor elkaar geschapen. Zachtjes fluisterde ik op zulke ochtenden mijn minnelied in haar oor, terwijl mijn duim en wijsvinger haar tepels ritmisch masseerden.

Het huis dat naar onze smaak groot genoeg en nog net betaalbaar was, vonden we in het Scheepvaartkwartier. Volgens Deirdre's vader moest je er doorheen kijken dat het oud en verwaarloosd was. Hij was aannemer in Ierland en had zich gespecialiseerd in het bouwen van landbouwschuren en het renoveren van boerderijen. Hij was een kop kleiner dan ik en keek omhoog bij alles wat hij deed of zei. Aannemers kijken noodgedwongen vaak omhoog.

Tijdens zijn zomervakantie kwam hij over naar Rotterdam om samen met ons het huis te verbouwen. Ik was er trots op dat ik familie werd van iemand die de tastbare wereld naar zijn hand kon zetten.

Aan het einde van een warme dag ging Deirdre alvast terug naar de flat. McGarrigle wilde alleen met mij iets gaan drinken. We liepen naar grandcafé Loos en gingen binnen aan een tafeltje zitten. Het was er koel, bijna fris.

‘Deirdre schrijft me gelukkig veel,’ zei McGarrigle. ‘Het gaat goed tussen jullie, niet?’

‘t Is heerlijk met haar,’ zei ik.

‘Er is iets dat je weten moet,’ sprak McGarrigle. Hij keek strak naar zijn handen die voor hem op het tafeltje lagen. Korte stevige vingers, met nagels die nooit meer helemaal schoon zouden worden. Ik wist zeker dat hij naar de juiste woorden zocht om te gaan vertellen dat hij zich had vergist. Dat het huis funderingsproblemen had en dat we het nooit hadden moeten kopen.

‘Het is niet makkelijk om het je te zeggen. Maar het heeft met Deirdre te maken.’

‘Dat van Mezzo's mooie-meidenkamer, bedoel je? Dat wist ik al vanaf het begin,’ zei ik lachend.

Iemand haalde de markiezen op waardoor het late zonlicht

werd binnengelaten. Het werd gebroken door het glas in lood in de bovenramen.

‘Heeft Deirdre je al verteld dat door haar navigatiefout haar zusje tijdens het zeilen bij de Nymphe Bank over boord is geslagen en verzwolgen werd door de haaien?’

‘Haar zusje? Daar heeft ze het nooit met me over gehad.’

‘In Dublin hielden haar relaties nooit langer dan een half jaar stand. Als ze er een streep onder zette, vertelde ze hen altijd dit verhaal. Ik ben blij dat het tussen jullie al langere tijd goed gaat. Toch vind ik dat je moet weten dat het van de ene op de andere dag anders kan zijn.’

‘Natuurlijk moet ik dit weten,’ schreeuwde ik bijna. Voordat ik naar achteren kon schuiven greep McGarrigle mij bij mijn overhemd en trok mij terug naar het tafeltje.

‘Er zijn drie dingen die bij dit alles van belang zijn.’ Onze hoofden waren nu zo dicht bij elkaar gekomen boven het tafeltje, dat we leken op schakers die speelden zonder bord. Door de openstaande deuren hoorde ik een tram aankomen.

‘In de eerste plaats heeft Deirdre nooit gezeild. En in de tweede plaats zwemmen er geen mensgevaarlijke haaien bij de Nymphe Bank.’

De naderende tram ging nu bij Loos de bocht om. Eerst zag ik hem opdoemen recht tegenover mij, achter de rug van McGarrigle. Om vervolgens in de zijruit naast mij te voorschijn te komen. En toch zag ik de tram alleen maar, ik hoorde hem niet meer. Het enige dat ik hoorde was McGarrigle's stem. Al het andere toonde zich, alsof dit moment er voor altijd ingegrift moest worden. De tram, de andere mensen wier monden ik alleen maar zag bewegen. Heel even trilden zelfs de glazen en koffiekopjes door het langs denderen van de tram. Iets wat ik nooit eerder had opgemerkt.

‘Maar misschien wordt haar verhaal nog wel het meest weersproken door het feit dat zij altijd enig kind is geweest. Deirdre heeft nooit een zusje gehad.’ Ik wilde opstaan en weglopen. Weg van de man tegenover mij die de meest verschrikkelijke dingen over Deirdre vertelde. Maar ik deed dat niet, want ik zag dat er tranen in McGarrigle's ogen stonden. Hij sprak afgemat verder.

‘Toen ik er achter kwam dat zij dit keer op keer vertelde, vroeg ik waarom zij dat deed. Ik ben er niet in geslaagd om haar aan het praten te krijgen.’

‘En haar moeder? Heeft Deirdre er met haar nooit over gesproken?’

‘Wij leven gescheiden. Met haar moeder kon ze niet overweg.’

McGarrigle wachtte even voordat hij verder sprak. Hij ademde zwaar door zijn neus.

‘Met heel veel moeite heb ik een klein succesje geboekt. Ik kon haar bewegen in ieder geval professionele hulp te aanvaarden. Ze is zes maanden in analyse geweest. De psycholoog vertelde dat ze een legende voor haar eigen depressies zocht. Ja, zo noemde hij dat, een legende.’

‘Waarom is ze naar Londen gegaan? Om werk van haar eigen geluk te maken, zoals ze mij dat gezegd heeft?’

‘Deirdre had een fantastische baan bij het meest vooraanstaande marketingbureau van Ierland. Zij ontwierp lange-termijn-strategieën voor levensmiddelenreclames. Besliste wanneer een commercial moest worden gewijzigd of een heel andere lijn uitgezet. Weet je wat dat inhoudt? Dat is zo'n beetje de top van wat commerciële vormgevers nastreven en dat had zij op jonge leeftijd al bereikt. Haar positie werd onhoudbaar omdat bekend werd dat ze wel eens zo'n verschrikkelijk onjuist drama over zichzelf vertelde. Een jaar geleden pakte ze haar koffers en vertrok naar Londen. Inderdaad, om op zoek te gaan naar haar eigen geluk.’ Dat laatste zei McGarrigle alsof hij haar dat kwalijk nam. ‘Ik denk dat je je zorgen moet maken om iemand die zegt op zoek te gaan naar zijn of haar eigen geluk. Zeker als het je eigen dochter is. Begrijp je nu mijn ongerustheid?’

Het is nu 478 dagen geleden dat Deirdre's vader mij dit verhaal vertelde. Soms lukt het me te aanvaarden dat ik ben waarnaar zij zocht. De bezweerder van haar angsten. In de vroege ochtend ontglipt mij dit vertrouwen en martelt twijfel mij wakker. Misschien doe ik dat wel met opzet. Omdat de opluchting voor het bezweren van mijn eigen angst nog iedere dag even groot is.

Ik zing daarom een lied tot zij wakker wordt. Om vervolgens op schaamteloze wijze haar oogopslag te bestuderen, haar te proeven en aan haar te ruiken op zoek naar verschillen met gisteren. De ochtend waarop zij zich uit mijn armen losrukt om mij te gaan vertellen over haar zusje en de Nymphe Bank, zal ik radeloos zijn. Ik heb mij voorgenomen om dan voor haar te blijven zingen. Iedere dag weer.

Nederlandse poëzie

Twee gedichten

Johan van den Berg

[Zilver]

Zilver
nee, niet uit het oog
van verloren perspectief
het collier de armband
de slissende tong tussen
te zwaar aangezette lippen
zilver
nee, niet uit het oog
van een willekeurige mond
maar zwevend met gratie
boven vredig zomerwater

zondagmiddag
zilvermeeuw

[Toen de nacht die ochtend]

Toen de nacht die ochtend
nog als een donker hemd
met lange mouwen
in mijn kamer hing
was de lach van haar
die de bloemen water geeft
en mij royaal haar lichaam leerde
zo licht

als een zomermiddag
op blote voeten

Vier gedichten
Bernd Bevers

[De mooiste tuin is een doos]

De mooiste tuin is een doos
in de regen achter het huis gezet.
Op de bodem bladkolonies, door de wind
gesticht, wervelstormen van kruimels.
Het beste gereedschap is vergeten gereedschap,
half schaduw, half in de grond.
Waarin de tanden roesten van ijstijd en vuur,
al de mensheden die voor ons kwamen.
Van roest eten ook de mattenklopper en zijn spijker
krom in de muur, krom als de sleutels
van vergeten koninkrijken.

Bericht aan onze stoelen thuis

Die daar zijn wij
of zouden we kunnen zijn,
hangend over de rand van het uitzicht
in een uitzichdoos blauw.
Jammer dat jullie de regen hier
niet kunnen horen en de wind,
gasgevend op de nachtelijke kruispunten.
De etalages vol verleidelijke dingen,
brandend als bladzijden onder een lamp,
weerkaatsen onze diepste gevoelens.
Wat we hier zoeken? De oorzaak van de brand,
nog nasmeulend in de resten.

Uit eten

Een soep van piano en gebroken hart.
We keuren de lijst van betaalbare vragen,
de verzameling hoefijzers en antieke spijkers
in de muur van bestofte sneeuw.
Wat een sfeer weten die kaarsen en hun
vlammen te creëren op het zo goed als
houten tafelkleed, door kruimels gedragen.
Je oog, mooier dan ooit achter het glas in
lood van een onbestaanbare jaargang,
kijkt dwars door me heen in een
heel leeg landschap.

Idool

Zijn bloedgroep gewild
door schoolmeisjes en psychopaten.
In de retoriek van het zweet
bezingt hij nog steeds de revolutie
van een uitgestorven soort. De larmoyante
bekentenissen van verslagen minnaars.
De studie van zijn jeugd brengt geen nieuwe feiten
aan het licht. Geruisloze loopbaan van
een zittenblijver. Chronische verkoudheid,
zwak gestel. Urenlange exercities voor de badkamerspiegel.
Die als eerste moet hebben ingezien
wie hij voor zich had.

Het wit waarheen ze terug zal keren

Job Degenaar

1

Er vallen gaten in haar brein -
niets mooiers dan vergane glorie
lacht ze, maar de weg, de gekromde
wilgen, de sporen van tractoren
het gouden fruit van haar liefdes
vervliegen; mooi grijs is het nu
zegt ze

als een vuur dat nagloeit
wacht ze aan het raam
van haar bestaan, waar de akkers
groenen, zwellen, rijpen, doven

met in haar schoot een mager
verhaal over hemelse beloning

2

Buiten haar om ploffen appels neer
maar zij denkt daar anders over

Als een nachtuil klemt ze zich
aan het oudste raam van
haar verbeelding: god

3

In haar komt een vreemde wonen
ze zingt zijn lied, lacht als hij grijnst
zijn blik trekt over haar gezicht

het badwater welt tot de rand, zachte
ijsbergen van lavendel knisperen
insectenkaken vermalen de sterren

gulzig als de dood
reutelt het afvoerputje

Ver weg sluit ze haar ogen

4

Alles om haar heen is ingekaderd:
de foto's waarop ze is vastgelegd
de sneeuwjacht om haar huis
de kamer waar een licht bleef branden

Ze zit daar nog altijd, rustend
in haar lichaam, dat met de jaren
kalm verwelkte: haar innige gezicht
dat nadenkt, zich herstelt
de marmeren handen
op het tafelblad

het lege album waar ze in bladert
het wit waarheen ze terug zal keren

Twee gedichten
Cécile Evers

Songe d'automne

je moet mij onder het oppervlak durven
laten kijken, glijd ik af tot op de bodem dan
juist voel ik vaste grond onder mijn voeten,
leef ik beneden de zeeën verder

al zijn mijn e-mails grijsgroen geworden,
de letters uitgerekt tot daden, veranderd in
grasschrift dat naar alle kanten buigt,
ik blijf bij zinnen

zoals ramen zwarte gaten slaan door schelpwitte
huizen, in nieuw bedachte stukken stad, en dan
blijken vensters te zijn die uitzien over de wereld,
zo zal ik zelfs in jouw ogen niet verdrinken

dit alles berichtte je mij met porseleinen
handen, een huid als beslagen zilver,
een lichaam dat wuivend naar nooit
tevoren opgedoken woorden verwees

maar ondraaglijk bijna is je schijngestalte

Omtrent december

Voor Peter Viktor Dimitri

met iets van een klassiek krijtstreepje door zijn hardheid
verzilvert de berekenende winter zijn effecten
opnieuw zullen de zuinige doden bevriezen in hun graven,
weer worden zij overvallen door een ijzige stilte

keer terug naar het vuur waar het is, verlaat, lieve vrienden,
in het jaar van de balkenbrij-eter de vlakte nu het nog kan,
deze doodse delta van botheid en brekende schedels,
waar mensen worden geboren die onbeweeglijk leven als
platte grijze stenen, zij koesteren slakken onder hun tong,
hun dagen slijten zij als een uitgekauwde gedachte

boven het lege land slaan vogels hun vleugels uit, tegen
de stroom in roeien zij met de riemen die zij hebben, daarin
is niets nieuws, zomin als in dit sneeuwwit licht waaronder
roerloos geraakte treinen schijnbaar zonder noodzaak wachten

Zinsbegoocheling

Jan van der Haar

Lekker is de nevel in de Grand Marnier.
Prettig is de blauwsluier van Schimmelpenninck.
Prachtig is het orgelspel van Frescobaldi.
Schitterend zijn de sterren van Matjiesfontein,
waar miljoenen bundels aan de hemel staan:

lekker is Antjie Krog, de dochter van Jefta,
die mij ontuchtige lachkrampen heeft bezorgd,
gelijk ik haar, zodat zij piepte: *'O, ek bars!'*
Proestend verenigden wij ons weer in gelach
om de serveerster met de *'orangepielen'*.

Prettig is de prikkeling van herinnering
in de sensuele koestering van comfort.
Prachtig zijn de gekittelde hersenen,
die zorgen voor een late nachtvoorstelling:
schitterend - alsof de tijd hervonden is.

Vier gedichten
Paul Hermans

[Restanten van een vroeger kleur]

Restanten van een vroeger kleur
neigen in het landschap over,

een rechthoek geel, als uit de wouw
gewonnen, lappen blauw als uit
vermalen wede.

Wat je kunt zien is niets
dan afscheid, wat je hier ziet
is al voorbij.

Ook water stroomt
in het gewezene.

En groen sterven de weien.

[De zomerdagen zijn gebeurd.]

De zomerdagen zijn gebeurd.

Je hoort hoe zich
twee wegen kruisen.

Als uit een stugge eik gesneden,
net aangeblazen, nog onwennig,

vliegen ietwat plomp de duiven,
slaan alsof het zo kon zijn

zonlicht uit hun vlucht vandaan.

[De wind voert kinderstemmen weg.]

De wind voert kinderstemmen weg.

De zon trekt uit het hoge gras,
nee, uit elke halm afzonderlijk,
een ziel van wuivend licht.

De bocht in de rivier beweegt.
De schemer gaat een zwaluw in.

Als keelwit krijt de felle schreeuw
van pauwen door de nacht.

[Vreemd hoe het gaat]

Vreemd hoe het gaat
met het gaan.

Dat je niets hebt verlaten,
niets achter je ligt, maar

het spiegelt naar voren
als de zon hier verschijnt,

de geur van appels
een veld oversteekt,

het vee zich wond likt
aan scherven van regen,

de rivier weer een weg is
die je nog moest begaan.

Beeldhouwen
Kees Hermis

De beitel valt aan
op de stam, de ringen
rond het hart staan
stil, er zijn bewegingen
van lucht en hand
die stuurt bij elke slag,
de open nervatuur
toont het verband
van licht en dag
stand en statuur
de ijle schaduwlijnen
die in de richting gaan
van een sculptuur,
wat moet verdwijnen
wordt gegeven aan
een te ontsteken vuur,
oud hout verdedigt zich
weerbarstig, blind
vecht het terug, verdicht
van schors tot spint,
vanuit het achterland
laat het zijn leeftijd
los, wordt het bevrijd
van binnenkant,
een blootgelegd langzaam
gebied, lichaam
dat slaapt en wordt gewekt
de oren strekt
en steeds meer ziet
waar het naartoe
gaat groeien, hoe
het gehoorzaamt niet
zonder verzet
ontsloten wordt met
overmacht, de signatuur

draagt van de hand
die hakt en schuurt
tot op het ingewand,
meer dan bezet
tot slaaf gemaakt
zo overmeesterd naakt
getransformeerd zal het
vanaf dit ogenblik
spreken in metaforen,
wat ogenschijnlijk
vast in contouren staat
heeft de herboren
trekken van een gelaat
dat is gesneden naar
wat zelfbeeld heet,
alleen de maker weet
wanneer en waar
hoe zijn gevecht
in hout verliep
wat hij op weg
naar wat hij schiep
hoorde en zag
aan zang, muziek
de traagheid van een dag
die zijn plastiek
kleedt in voorbij,
de lege vlakken
laten zien het tij
van wind en stormen
hoe afgeslagen takken
littekens vormen
in ontgonnen land,
een nieuw te lezen huid
die ademt in en uit
verzonken overkant

waar alles is, kan zijn
bloedsporen wijn
een fluitend vuur
dat over velden jaagt
mistflarden vaag
een drijvende natuur
haarscheurtjes in
de baard van god
bij Michelangelo
een craquelé dat zo
gemaakt wordt tot
einde van een begin,
wat is geweest
nog wordt gehoord
zijn vogels aan het woord
de koude klopgeest
in het holle hakken
van een specht
of boerenzwaluwen
die als schaduwen
door de wakken
duiken van de lucht,
gestolde taal
die opgeslagen
in nerven, kieren
wordt gedragen
als een verdicht verhaal
van wuivende wieren
wenkende duinen
bomen misschien,
wie zal ze zien
als bloeiende tuinen
verstuivend licht
een vergezicht
een grot, een vagina

een schemerende delta
die zich bij avondrood
sluit als een schoot,
intimiteit die
een ogenblik even
als poëzie
wordt teruggegeven,
er drijven eeuwen
door het beeld van hout
wie zien en horen
wil leest sporen
werkelijkheid
ouder dan oud
een durend sneeuwen
van de tijd

Drie gedichten
Hans Hoenselaars

En passant

In den vreemde bij een openende sluis
hingen drie, vier boeren over water
in hun vrije tijd een zog te inspecteren.

Een vijfde viste. Ik weet, ze hadden zeker
naar mij opgekeken, en wijzend op
het schuim, schoven zij in hun tableau

een stukje in voor mij, als ik maar was
uitgestapt. Dan had ik aan mijn baret
met de hand kordaat *salut* gezegd; legde

net als zij mijn oksels op de reling, had
met een zuinig mondje iets van *truite*
gemompeld in mijn beste Frans en een

gerede kans gemaakt te worden ingehaald
als nummer zes. Al snel en later vaker
heb ik overwogen óm te keren, maar toch,

ik had mijn nieuwe vrienden op diezelfde
middag in Coulange-sur-Yonne nooit
voor een tweede keer bereid gevonden.

Léonie

Ze herinnert zich zijn fraaie hand, de zachte
lussen van vooral de l in *gentillesse, mille*,
belle, de f in *affectueusement* en van de achten
die licht helden, wezen naar de rechterkant.
Ze liep de curven regelmatig met haar vinger
na als lepels in een opgeruimde lade, buik
aan rug, als veertjes op een ingeslapen vleugel.
Aanvankelijk was zij zo trots geweest dat hij
haar Léo noemde in plaats van Léonette. Ach,
hij moest wel, zuinig met de te beschrijven
ruimte (voor vier jaar vastgezet in Beieren).
Pas nu de Groote Oorlog over is, nu is ze bang,
dat ze met mondjesmaat naar haar Vincent verlangt.
Ze denkt aan 28 februari '15 toen zijn letters
overeind gekomen waren, en linksom gingen
staan. Huivert voor de hand van sergeant L 18108
tussen haar ontwende knieën in, vannacht.

Laatste vis

Een vrijdag na de lunch en na het bidden
ging ik voor het eerst op vissen uit

met tuig nog ongebruikt naast Tarvo
op de bodem van de blauwe emmer.

Zelfgekauwde deegjes (met verborgen
haak) daalden traagjes als een raadsel

aan een glazen draag; mijn dobber
speelde op zijn beurt onschuldig weer

op het uitgestrekte water. Mijn hoop
ging met mijn beige brood verloren.

Toen ik bij de korsten kwam zwoer ik
spuwend door twee vingers als een V

dat dit mooi de laatste worp zou wezen.
De voorn scheen klaargelegd. Ik sloeg

hem er ervaren uit, glanzend als een blik
en vet als *l'huile d'olives*. Iets donkers

in me prevelde van dieven: alle vissen
zijn van God. Het noodlot was ontsteld

door mijn gehoorzaamheid, en heeft het
tot op heden bij die ene vangst gelaten.

Twee gedichten

Liesbeth Lagemaat

Weduwe van Biscoitos

Zwarte zeilen - zwaar. Haar jurk trekt als een onheilsschip
voorbij. De mannen schrikken op en sluiten zich. Zondag
in Biscoitos. De middag van de arbeiders, het traliewerk

van rimpels op de wangen, bier in groene flesjes, smaragd
het vliegenschild, de toonbank. Een ezel vergeet zich,
gebalk van vilt. Tijd is een krater, verderop. Een bloeiende agave.

Misschien zitten er seconden opgesloten in de ventilator, de
heilige nis, hoog, tegen het plafond, verbergt niets meer dan
een razend circuit: formule 1, de kroon op de week, salve.

De weduwe is gek - ze blaast naar de toeristen, wandelend
tegeltableau. Voor 200 escudo's wijst ze de weg naar de kloof.
Ze slaat met haar staart langs de zoom van haar rok - je ziet het
niet.

Praya Vitoria, baai

‘Vroeger,’ zei de man, ‘stelde de zee mij meer dan eens gerust,
maar tegenwoordig is haar grafiek onontkoombaar. Het scherpe
stijgen en dalen maakt zelfs de vissers bang: zij varen niet uit
als er storm op komst is. Maar vroeger sliep het kind gewoon,
thuis, in een notedop, zoals kinderen horen te slapen.

Vroeger kon ik nog met gemak schelden op de Spanjaarden
en ik dronk aguardiente uit een schelp. Tegen de muur van de
kroeg hing de mais te drogen en de tweelingbroers lachten samen
achter de toog, ze wisten niet eens dat er valse tanden bestonden.
Schubben van vissen lagen in de nacht uitgestrooid op het water:

maanlicht was nog niet van polaroid.
Maar nu steken er messen uit de zee.’
Op de kade hebben de schippers van de zeiljachten geschreven
dat ze er waren, en wanneer. Er zijn blauwe namen, gele, rode.
De taal is van geen enkel belang: letters die lezen als curven.

Drie gedichten
Frans van Mastrigt

Vrouw

Tijd en herinnering zijn oud papier geworden.
Daartussen kwam ik wel je foto tegen.
Verbijsterend zoals je lippen wonden lijken
die mij vol afschuw tot de orde roepen.

De jaren houden gruwelijk huis
in het gekooide lijf.
Vol sterven is het geel beschreven blad.
Ook veel verlopen rijbewijzen.

Gelukkig dat ik je nog zie zoals je was.
Ik zou niet weten wie je bent
en hoe, of waar en op wiens wens.

Landschap

Een waterland vol gouden bergen.
Slechts eenden kunnen er de hoofden boven water houden.
Een trog vol dikke konten blaast orkanen naar de einder.

Hese hufters regeren over lege stranden,
stempelaars en pimpelaars op naakte kusten,
maar hun zal niets vergeven worden.
Alleen de moordenaars verkrijgen absolutie.
Verlangend ruiken zij aan blonde dijen
waartussen ook de hond van Pavlov wordt bewaard.

Nederruis en wederwoord bevuilen de plafonds.
Dode takken baren opzien,
soms ook een lottoprijs van tien miljoen.

Een man met kwasten bij een kerk;
ook God moet af en toe een verfje krijgen.
Plichtmatig gaan de armen op en neer
en plukken stalen van de ziel.
Bitter zal het ze vergaan.

Reis

Soms varen wij op trage jonken zeewaarts
met uitzicht op de wassende woestijn,
één met de oevers en de brede modderstroom.
Somber drukwerk omringt ons.
Droef brengt de post zijn enveloppen rond.

Een strak gesneden maaiveld glijdt voorbij;
gekonkel en gekuip, een opstand in Cathai.
De revolutie smeult nog heel lang na,
een sluipwesp onder kameraden.

Huiveren in koud Arcadië
is een verkapte vorm van denken,
overleven een daad van verzet.

Twee gedichten
Marc Tritsmans

Onverantwoorde duik

Je zegt dat dit niet kan. En toch
zweef ik hier in de winterzon, drie
honderd voet, wind die langs
de veren fluit. Dwars door de

rookzuil die loodrecht opklimt
uit de schoorsteen van het huis
waarin ik net nog schreef. Feilloos
beheers ik mijn vleugels, pennen,

ogen waarmee ik die voor het leven
veel te trage muis tussen buigend
gras zie vluchten en niet aarzel
voor de volmaakt onverantwoorde duik.

Bij een afscheid

Een strakke wind. Zo een die je
de adem afsnijdt, alle gedachten
uit je hoofd blaast. Geen tijd meer
om mijn leven aan mij te zien voorbij

gaan. Wel een verlichte woonkamer:
vrouw die met grote ogen vlakbij
de gordijnen sluit. Even lager Wagner
onheilspellend loeiend uit een open

raam. Een hoog gebouw, een lang
afscheid heb ik gekozen. Maar nu
nadert toch de aarde. De enige die
me nog met open armen ontvangt.

Twee gedichten
Nico Weber

De steenweg

Een kar ratelt over de harde koppen.
Het paard laat vijgen vallen, en een kleuter
een ijsje, bomen 't blad, een man een rochel.
De blauwe kinderhoofden in de straat

vervelen zich te pletter bij mooi weer,
maar glanzen in de regen en het licht
als Clare Lennart haar pension verlaat.
Ze loeren onbeschaamd onder haar rokken,

waar in de schaduw iets van roze kleurt.
En fluisteren: hoe jammer is het dat
de dichter die een kamer bij haar huurt
zo mensenschuw is, haast niet buiten komt.

Ze wachten op het tikken van zijn schoenen,
vertellen schuine moppen over hem.
Hun stemmen zijn te horen in de avond.
Ze zingen vieze liedjes in de nacht,

dan zijn ze kaal van geilheid, onder ons.

Grootvader

Voor Julian en Lena

We liepen in de lentenacht, blauw
waren de velden, wit de koeien, bleek
de manen van de zwarte paarden.

De kinderen zeiden niets meer,
we werden stil, een beetje bang.

Het heuvelpad onder een dak van takken,
we gingen op de tast, bekend met richting en
oneffenheid - de wortels door het steen.

Ze knepen in mijn handen,
ik moest wat zeggen, iets bedenken.

Ze wisten van het einde, dood van Pierlala,
de poppenkast, gordijnen en de duisternis:
‘Ik zal je pakken, nee, je krijgt me niet.’
Een liedje om het donker te bezweren.

‘Dit is een tunnel,’ zong ik,
‘die kun je zelf niet graven.
En verder weg wordt het weer licht.
Ik heb een grootvader gehad, ik
geloof dat hij daar op me wacht.
Niet bang meer zijn, hij doet je niets.
En let maar op.’ -

We gingen verder,
het gat van maanlicht tegemoet.

- ‘Je ziet het, hij is weggegaan, voorgoed,
en toch, hij kijkt naar ons.’

Ze hebben op de plek die ik hun wees
gedag gezegd, nogmaals gegroet.
We hebben ook nog omgekeken.

Dat staat in mij getekend.

Light Verse

Drie gedichten
Tom Bezemer

Zomertijd

Vannacht zet ik de klok van twee naar drie
Een uur verstrijkt in luttele seconden
Het is alsof we even niet bestonden
To be or not to be lijkt ironie

Het uur verschaft een tijdloos alibi
Voor dingen die niet hebben plaatsgevonden
Moment van leven, zuiver, ongeschonden,
Welhaast reëel geworden utopie

De tijd loopt voor zijn eigen schaduw uit
En schept een ogenblik van eeuwigheid
De toekomst valt hier samen met het heden

Wat ik nu doe, deed ik in het verleden
Nochtans ben ik - de logica ten spijt
Een half jaar lang mijn eigen tijd vooruit

Voorjaarsmiddag

Wat wankel loopt ze naar de waterkant
En roept de eendjes: poele poele poele
Die opgewonden om haar heen krioelen
En eten van het bruinbrood uit haar hand

Een jonge eend pikt aan haar lappenpop
Waarop wat kruimels van het brood belandden
Ze giechelt: tout, en wappert met haar handen
De plastic zak is leeg, het brood is op

Met kousenvoeten stapt ze in het nat
Haar vriendjes kiezen snel het eendenpad
Ze rilt - verbaasd - waarom wordt ze zo koud?

Een auto stopt, portieren springen open
Een stem, verwijtend: Oma, je bent stout
Je bent vandaag al vier keer weggelopen

Grafschrift

Het leven roept: Ga hier vandaan
Toch blijft u even staan
Zolang u dit nog lezen kan
Bent u niet heengegaan

Twee gedichten
Hendrik Jan Bosman

Hermetisch sonnet

Wat valt er ook tenslotte van te zeggen?
Veel beter is, het vers nog onverricht
Te staken, me bij zwijgen neer te leggen,
Dan dóór te schrijven uit gevoel voor plicht

U kunt er als u wilt naar blijven dreggen
Maar brengt slechts des te krasser aan het licht
Dat men nog beter rotsen kan gaan eggen
Dan ‘Het’ te willen zien in mijn gedicht

De diepste zin blijft altijd ongeschreven
Het goddelijke woord onuitgezegd
Waarom dan niet mijn vulpen neergelegd,

Waarom dan toch maar aan het woord gebleven?
U overschatte, naar ik vrees, mijn streven:
Dat is hierbij vervuld. Nu stop ik echt.

En bekeerd zijn we ook al

Ik deed de voordeur open en een man
Die mij met brede lach stond op te wachten
Liet trots een koffer vol met koopwaar zien

Mijnheer, zo sprak hij, u heeft zitten smachten
Naar dat waarmee ik hier mijn brood verdien
De aanschaf zal uw leven zeer bekronen

Al klinkt het ongelofelijk misschien,
Ja, zelfs al menen sommige personen
Te weten dat men ook wel zonder kan -

Ik viel hem in de rede en sprak brommig:
U treft het niet. Ik ben bijzónder sommig

Dilemma

Gé van den Bovenkamp

Waar ook je lief of vriend is omgekomen,
je wilt dat er iets moois wordt neergezet.
Een monument - hoe klein ook - dat jou redt
en waar je regelmatig weg kunt dromen.

Steeds vaker zien we langs ons wegennet
(vaak in een bocht met akelige bomen)
de plaats waar iemand wreed werd weggenomen:
waxinelichtjes bij een nat portret...

Al eeuwen is er niemand meer herrezen
dus zo'n gedenkplek is dan je van het!
Een stevig kruis verleent de zaak cachet,
maar het is moeilijk consequent te wezen,

want ook oom Leendert stierf niet in zijn bed.
Hij kreeg een hartstilstand op mijn toilet.

Stalker
Lucas de Bree

Wie zou er niet een stalker willen hebben?
Een schaduw die op eigen benen staat,
zo volgzaam als een hond, zo idolaat
van alles wat je bent, van je verschijning!
Jouw bodyguard, jouw levende omheining
bij huis en bij de bakker en op straat.

Wie zou er niet een stalker willen hebben?
Zo'n engel die je dagelijks verwent,
je geurtjes en je smaakjes zo goed kent,
je valse wimpers en je vaste maten:
hij houdt zelfs je gewichtje in de gaten,
hij die ook jouw humeurtjes onderkent.

Wie zou er niet een stalker willen hebben?
Zo'n slaaf die jou op knieën adoreert,
die alles doet wat jij hem ordonneert.
Jouw knipoog is zijn enige beloning.
's Nachts slaapt hij in de carport naast je woning,
waar hij bij strenge vorst voor jou crepeert!

Antropiade*
Erik Coenen

Tweede Misbaksel (ingekorte versie)

De overgang verklaren van onschuldige
scheikundige complexen in iets levends;
de zonderlinge evolutie huldigen
van de bacterie tot iets meer verhevens;
verslaan hoe soorten zich vermenigvuldigen;
voorzien in taxomonische gegevens
en aanverwante kwesties met u doornemen:
dit alles is in dit gezang mijn voornemen.

Wie geen fiducie heeft in Paradijzen,
wie niet geloven kan in Eden's Hof,
moet aannemen dat leven in het grijze
verleden is ontstaan uit dode stof.
Dat zoiets kán, valt moeilijk te bewijzen
en amper voor te stellen: 't is alsof
MacBeth ontstaan kan als een aapje mept op
de toetsen van een schrijfmachien of *laptop*.

Hoe kunnen ingewikkelde constructies
als organismen zomaar zijn ontstaan,
met het vermogen tot zelf-reproducties
en - tegenwoordig - vliegen naar de maan?
Er zijn, zo lijkt mij, nogal wat obstructies
als levenloze stof wil overgaan
in zelfs de meest bescheiden levensvorm:
de afstand tussen beide is enorm.

* *De* Antropiade *is een schertsepos over de wereldgeschiedenis waaruit* De Tweede Ronde *al eerder passages publiceerde. In dit tweede gezang komt het ontstaan van het leven en de evolutie der soorten aan de orde*.

Ondanks laboratorische bevindingen
die stuk voor stuk een deel van 't antwoord geven,
blijft het een raadsel, hoe in het begin dingen
die zonder leven waren, gingen leven.
Kunnen complexe organische verbindingen
aan zuiver toeval worden toegeschreven?
Of kan het leven niet ontstaan zijn zonder
de tussenkomst van noem-het-maar een wonder?

Ooit schudde Miller waterstof, methaan,
stikstof en water heftig door elkaar;
hij liet het mengsel op een vuurtje staan
en nam daarna de resultaten waar.
Aminozuren bleken zo spontaan
gegenereerd te zijn met nog een paar
verbindingen... en daarmee leek bewezen
dat leven uit de prut kan zijn verrezen.

Men kan op deze basis speculeren
over spontane chemische reacties
bij uiterst reductieve atmosferen,
maar 't blijven hypothesen en abstracties.
Je hoort de grootste malligheid beweren:
zo zou het leven een intergalactisch
verschijnsel zijn, dat, zuiver als toevalligheid,
op aarde viel - of is het toch geen malligheid?

Een meer en meer aanvaard scenario
in kringen van de biochemica
is dat een atmosfeer van H en O
gevormd werd, met een overschot aan H.
Voeg daarbij nog een scheut methaan en zo
- alsook een mespuntje ammonia -,
wacht tot het heel hard regent, en je hebt
voor oersoep een voortreffelijk recept.

Kook oersoep altijd op een laaiend vuur
- liefst ultraviolet dan wel vulkanisch -
waardoor het indikt tot aminozuur
en u op zoek kunt gaan naar iets organisch;
en acht u deze uitleg te obscuur
of als recept voor leven te mechanisch,
geeft u dan eens een betere formule
voor het ontstaan van macromoleculen.

Nu zeggen mensen die er veel van weten
dat proteïnen, nucleïnezuren
en nog wat rotzooi (die u mag vergeten),
ontstonden en op oersoep gingen kuren.
De soep begon zichzelf dus op te eten,
wat uiteraard niet al te lang kon duren:
u kent dat wel uit films, als op een sloep
men eigen benen eet, of eigen poep.

Maar ik dwaal af; men moet veronderstellen
dat ooit enzymen, nucleïnezuren
en water tot een druppel gingen zwellen
bij de bevorderlijkste temperaturen,
en dat hen een membraan verbond tot cellen:
zelfstandige organische structuren.
Aldus ontstond uit chemische materie
iets biologisch: bijna een bacterie.

Toen eenmaal dit bizarre, avontuurlijke
project was aangevangen van het leven,
begon de ‘evolutie door natuurlijke
selectie’ die door Darwin is beschreven
(die overtuigt mij meer dan de schriftuurlijke
getuigenis, in *Genesis* gegeven,
dat Onze Lieve Heer vanuit de hemelen
in twee, drie dagen alles heeft doen wemelen).

Door wat men aanduidt met de weinig plastische
term ‘reproductie en recombinatie’,
verwekte de natuur toen een fantastische
en onbeschrijfelijke variatie.
De kern van deze zaak is een orgastische
en wederzijdse drang tot penetratie,
al geldt dit zeker niet voor elke soort want een
groot aantal kan zich zonder seks toch voortplanten.

Gezien dit laatste waarschuw ik u tijdig:
de evolutionaire reconstructie
die volgt, centreert de aandacht te eenzijdig
op de *geslachtelijke* reproductie.
Dat ik het zélf zo doe maakt mij partijdig,
mijn dichtwerk dient alleen ter introductie,
en ter verheldering weet ik niets leukers
dan naar het voorbeeld kijken van de neukers.

Ik zal niet zeuren over *protozoa*,
al waren die zeer talrijk in die jaren;
zij hadden nog niet eens spermatozoa,
en ik betwijfel of zij dierlijk waren.
Als zij er waren op de ark van *Noah*,
dan zijn zij als verstekeling gevaren,
onopgemerkt, in de gegronde hoop dat
die eerste stuurman tóch geen microscoop had.

Het duurde lang - zo zegt men nu met stelligheid -
alvorens planten welig gingen tieren,
maar uit eencelligheid ontstond meercelligheid
gevolgd door nare, kleverige wieren,
en ter verhoging van die oer-gezelligheid
ontstonden ook de allereerste dieren:
van alle levensvormen de meest geinige,
al waren zij voorlopig maar met weinigen.

Wat later kwam er veel meer variatie,
verscheen de *trilobiet* en ander schorem
('k heb van de trilobiet een illustratie,
en ik verzeker u: het is geen porem).
Gestage adaptieve radiatie
maakte zijn uiterlijk steeds meer krankjorem:
er waren er wel meer die zich bewogen,
maar hij was echt de enige met *ogen*.

Ik weet niet of ik u ermee begeester,
maar 'k zeg het toch: er waren toen al *kwallen*;
in 't overleven is de kwal een meester,
met meer dan een miljard jaar lotgevallen.
Zij kreeg al gauw gezelschap van de zeester
en anderen die strandplezier vergallen
(al vind ik zelf de mensen veel vervelender,
en in hun zwembroek niet bepaald oogstrelender).

De eerste vissen waren de *agnatha*,
en dat betekent ‘schoelje zonder kaak’;
zij waren - als u waarde hecht aan data -
een half miljard jaar her al in de maak.
Zij gelden als de eerste vertebrata:
iets waar ik uiterst enthousiast van raak,
want ik ben óók gewerveld, moet u weten,
al heb ik wel een kaak om mee te eten.

U snapt wel, dat het zó niet lang kon doorgaan,
want eten zonder mond is ondoelmatig;
de *placodermus* liet zich er op voorstaan
dat hij zeer mondig was - en tevens gratig.
Al zou de placodermus gauw teloorgaan,
zijn mondigheid bleek achteraf zeer batig
voor de verbreiding van de klasse *piscis*.
toch een prestatie die voorwaar niet niks is.

De zotste vissen waren de *kwastvinnigen*,
die leefden in rivieren en in plassen.
Zij namen na een poos het eigenzinnige
besluit om te gaan kruipen in moerassen.
Dat lijkt misschien een dwaling, maar hun innige
verwantschap met de mens zou u verrassen,
zij brachten immers tal van dieren voort,
waaronder, heel veel later, onze soort.

Het is een wonder van het dierenrijk
dat zulke uiterst stuntelinge vissen
met vinnen gingen kruipen door het slijk,
in weerwil van een zee van hindernissen!
En bovenal, dat zij er zelden blijk
van gaven, hun rivier of poel te missen
- misschien omdat zij toch, behalve kieuwen,
ook longen hadden: daarin school het nieuwe.

De vroegste leefden meestal in het water
en rustten soms in 't riet, als kleine bootjes;
maar sommigen bewogen zich kordater
het land op - en dat wáren me mallootjes! -
Hun vinnen dienden slecht voor zwemmen; later
veranderden die meer en meer in pootjes;
zo kwam er - zegt ons de taxonomie - een
volkomen nieuwe klasse: amfibieën.

Het schijnt dat de bestaansomstandigheden
op 't land de amfibieën goed bevielen,
want anders zie ik geen gegronde reden
voor hun metamorfose tot reptielen.
Daar had je er te veel van in 't verleden
- zo blijkt uit overdadige fossielen -,
vooral ten tijde van het Mesozoïcum
(zo'n term staat heel geleerd en daarom show ik 'm.)

De komst van de reptielen had verstrekkende
gevolgen; onder meer, de zegetochten
der dinosauriërs: die ijzingwekkende
en doorgaans ook reusachtige gedrochten.
Je ziet ze vaak op plaatjes als schuimbekkende
tirannen die elkaar verwoed bevochten,
maar deze versie is een zeer betwiste:
de meesten waren, meen ik, veganisten.

Ach, welk een voer aan de verbeelding geven
Triceratops, Tyrannosaurus rex!
En o, wat zal de aarde zijn gaan beven
tijdens een potje *brontosaurus*seks!
't Idee dat ooit zo'n monster écht kon leven
is, zelfs voor wie verbeelding heeft, iets geks
en onderscheidt nu juist de dinosaurus
van de cycloop en van de minotaurus.

De fladderende *archaeopteryx*
behoorde tot de grootste bezienswaardigheden:
meer vogel dan reptiel, maar toch, een mix
van vogel- en reptielen-eigenaardigheden;
wat hij teweegbracht was voorwaar niet niks,
want hij bezat als eerste alle vaardigheden
om in de lucht zijn heil te kunnen zoeken...
en zonder eerst een instapkaart te boeken.

Bewijzen vielen moeilijk te bemachtigen
dat vogels van een *dino* en een *dina*
afkomstig zijn, maar nieuwe vederschachtige
fossielen zijn nu blootgelegd in China;
toch is de puzzel van de vogelachtigen
nog verre van compleet, want jeetje mina,
al had hij iets van vleugels, ik zou liegen
als 'k voorgaf dat *Caudipteryx* kon vliegen.

Maar toen er één het kunstje leerde flikken,
verwekte het verstrijken van de eeuwen
- om er maar de bekendste uit te pikken -
klauwieren, vinken, mussen, spechten, spreeuwen,
parkieten, nachtegalen, leeuweriken
kanaries, kraaien, eksters, raven, meeuwen,
flamingo's, duiven, gieren, buizerds, arenden
en andere al even opzienbarende.

Ik noem ze nu maar alle door elkaar,
tot afschuw van de paleontologen,
want pas sinds 25 miljoen jaar
zijn veel moderne vogeltjes gevlogen.
In hun begintijd maakten slechts een paar
daadwerkelijk gebruik van 't vliegvermogen,
misschien omdat men zich niet meten kon
met de angstwekkende *pteranodon*,

want die was - ondanks zijn gebrek aan tanden -
van alles wat er vloog de grootste eter;
zijn vleugels, vastgehaakt aan kleine handen,
hadden een spanwijdte van zeven meter;
vandaar dat vroege vogels liever landden
en wachtten tot die engerd obsoleter
geworden was alvorens zij met velen
het veiligere luchtruim durfden delen.

Eerdat er ooit een zoogdier komen kon
moest veel gebeuren, en dat duurde 'n wijl;
een flinke stap deed de *dimetrodon*,
met op zijn rug een soort reusachtig zeil;
hij hees dat overdag graag in de zon,
en hield aldus zijn temperatuur op peil;
lang voor er wezens als de mens ontstonden
was dus het zonpaneel al uitgevonden.

De klasse van de zoogdieren bestond
aanvankelijk uit kleine, laffe baasjes;
Tyrannosaurus wierp hen in zijn mond
zoals de mensen pinda's na wat glaasjes.
Had u ze toentertijd verlegen rond
zien scharrelen, dan had u deze dwaasjes
hooguit een jaar of één miljoen gegeven:
extinctie leek hun op het lijf geschreven.

Hoe kan het dat die kruiperige zoogdieren
toch overleefden, kwetsbaar als zij waren?
Hadden hun vijanden te slechte oogspieren
om tussen 't groen die mormels te ontwaren?
Ik heb begrepen dat een geoloog hier een
antwoord op gaf dat alles kan verklaren:
meteorieten dan wel een komeetinslag,
waar hij een ramp voor heel onze planeet in zag.

Voor mogelijke planetaire rampen
zijn er wel meer, doorwrochte, theorieën:
vulkaanerupties rijk aan nare dampen,
klimaatverandering, epidemieën...
De wetenschappers zijn verdeeld in kampen,
maar soms verdenk ik hen van strategieën
om aan de hand van nieuwe speculaties
te schitteren in tijdschrijftpublicaties.

Wat het ook was, het was iets ongezonds:
veel dieren, planten, algen stierven uit.
Een enkeling verborg zich ondergronds,
waaronder, inderdaad, zo'n zoogschavuit;
toen díe tevoorschijn kwam, ietwat verslonst,
en met zijn spitse protozoogdiersnuit
een geur van rotting en bederf ontdekte
werd hij vervuld van evolutiegekte:

niet meer gehinderd door veel mededingers,
verwekte hij in korte tijd veel knagers,
besluipers, duikers, zwemmers, zwevers, springers,
krioelers, buitelaars, geweiendragers,
alsook veel gravers, dravers, klimmers, swingers,
verstoppers, renners, wroeters, vliegers, jagers...
ach, zoveel zogers traden in het strijdperk,
dat deze tijd de naam kreeg ‘zoogdiertijdperk’.

Hun veelheid laat zich moeilijk samenvatten:
ik noem u slechts de neushoorns, everzwijnen,
giraffen, geiten, gordeldieren, ratten,
gorilla's, hippopotami, dolfijnen,
opossums, ezels, wezels, wolven, katten,
kamelen, koeien, kangoeroes, konijnen,
hyena's, tapirs, chimpansees, impala's,
gazellen, olifanten en koala's...

ach ja, in gans het rijk van de *ammalia*
zijn er maar weinig boeiendere themata
dan de verscheidenheid van de *mammalia*,
die taxonomen plaatsen in hun schemata.
Er resten nog drie groepen: *placentalia*,
marsupialia en *monotremata*,
al rest er van de laatsten slechts één gek dier
dat aangeduid wordt als het *vogelbekdier*.

Aleer ik een frappante episode
- de evolutie van de mens - bereik,
lijkt mij een bondig eerbetoon geboden
aan het aldus ontstane dierenrijk;
ach, laat het mij vergund zijn, in een ode,
in een oprecht en lyrisch huldeblijk
aan de verrukkelijkste en bizarste
gedaanten van de dieren los te barsten!

Je hebt veelkleurige en monochrome,
gestippelde, gestreepte en gevlekte;
je hebt er levenskrachtige en lome,
minieme, dikke, dunne, langgerekte;
je hebt er pycnische en leptosome,
met veren, stekels, dons of wol bedekte,
die rennen, zwemmen, vliegen, klimmen, kruipen
of uiterst stilletjes hun prooi besluipen.

Men treft ze aan in bomen, struiken, plassen,
spelonken, krochten, korven, nesten, baaien,
rivieren, zeeën, bloemkelken, moerassen,
ach, overal - ja, zelfs in koeievlaaien;
miljoenen soorten van miljarden rassen,
gekenmerkt door merkwaardige lawaaien
- want iets wat naar mijn oordeel zeer veel uitmaakt,
is dat elk dier een specifiek geluid maakt.

't Is te betreuren dat in onze letteren
- tot aan het vers van de klassieken toe - een
lofzang ontbreekt op hoe de dieren kwetteren
en blaffen, blaten, balken of oehoeën,
of anders, krassen, hinniken, trompetteren,
kukelekuën, kakelen, roekoeën,
giegagen, grommen, brommen, brullen, piepen,
miauwen, kwaken, tsjirpen dan wel tjiepen!

Al heb ik lust, nog vele strofen door te gaan,
al kan ik hier maar niet genoeg van krijgen,
ik wijs er slechts nog op dat mensen 't voortbestaan
van deze dier-diversiteit bedreigen,
en dat het er nog nooit zo slecht heeft voorgestaan
met... ach, wat zeur ik? Laat ik liever zwijgen:
milieurampen voorspellen is profetisch,
maar voor een epos nogal onpoëtisch.

Vader en zoon*
Frits Criens

Vakantieliefde

De camping aan de Middellandse Zee
Waar wij dit jaar met ons gezin verpozen
Is voor het kroost met opzet daar gekozen
Want voor het laatst gaan beiden met ons mee

Mijn oog, dat ook wat wil, zit echt op rozen
De mooiste meiden lopen twee aan twee
Uitdagend en met flair langs onze stee
Zichzelf te showen; ik moet ervan blozen

Mijn zoon hoort dan nog tot de argelozen
Heeft van de flirt der grieten geen idee
Voor hen is hij dus weldra de risee
Een stuudje, hebben zij snel uitgeplozen

Wat was ik graag de tweelingbroer geweest
Van hem die op vakantie louter leest!

* *Deze gedichten maken deel uit van de bundel* Vader en zoon *(werktitel) van Frits Criens en zijn zoon Frits Criens jr., die publiceert onder het pseudoniem Quirien van Haelen. De bundel verschijnt in november bij de kleine internet-uitgeverij Liverse*.

Côte d'Azur
Quirien van Haelen

Brigitte, Verona, Eva, Kim, Marieke
Aurora, Made, Tina, Claire, Yvon
Yolanda, Nina, Daisy, Sue, Manon
Martine, Lilly, Nancy, Annemieke

Justine, Maria, Ankie, Lindsay, Lieke
Adèle, Judith, Vera, Ann, Marjon
Yvette, Denise

Het volgend jaar een busreis naar Lloret
Wellicht haal ik daar wél een heel sonnet

Drie gedichten
Kees Jiskoot

Oude muziek

Ik, klassiek beminnend man,
moet reeds zeeën tranen laten
bij het zien alleen al van
mijn bestand aan Bach-cantaten.
Goddank heeft Romein noch Griek
iets van notenschrift geweten,
anders had ook hun muziek
mij nog danig dwarsgezeten.

Maar godsdienstig opgevoed,
en verslaafd aan psalmen zingen,
weet ik 's daags mijn tranenvloed
met geen laken te bedwingen.
Heel de afwas 's avonds laat
doe ik met het vocht der ogen,
waarna ik betraand de vaat
vruchteloos sta af te drogen.

Praat me niet meer van het lied
Alle volken, looft de Here,
want dan moet men mij subiet
met infusen rehydreren.
Zo ik dood wil op termijn,
wens ik ‘cocktails’ noch curare,
euthanaticum zal zijn:
Uren, dagen, maanden, jaren.

Stem en...

In één keer kant en klaar schiep God
in 't Cambrium de keldermot.
Sinds heeft geen evolutie vat
op dit klassieke dier gehad.

Het scharrelt rond, het plant zich voort,
niet talend naar een nieuwe soort,
daarin gelijk aan God die schrijft
dat Hij altoos dezelfde blijft.

Dat stilstand achteruitgang is
beweert men al sinds Genesis.
Dat dit een waan is, en geen wet,
bewijst mijn vriend, de pissebed.

...tegenstem

Met dank aan Potgieter

Kweken, kruisen en kloneren,
fokken volgens methodiek,
zijn niets nieuws, o nee, veeleer een
eeuwenoude gentechniek.

Jacob mendelde al geiten,
lezen we in Genesis;
net zo'n foefje als in feite
goochelen met genen is.

Ieder nadeel heb zijn voordeel,
Cruijff citerend, want naast schâ
heeft ook voordeel, naar mijn oordeel,
knutselen met R-DNA.

Worden voor vaccinbereiding
ook niet virussen en zo
omgetoverd, ter bestrijding
van, bijvoorbeeld, polio?

De natuur laat dikwijls steken
vallen waar je naar van wordt;
genen kunnen die gebreken
repareren binnenkort.

Slechts vernieuwing kan behouden,
achter raakt wie stil blijft staan;
dezen hangen liefst het oude,
genen de vernieuwing aan.

Gedicht*

Drs. P

Een onderkomen, ergens in het woud
Versieringen, getrommel, zwart publiek
Veel ritueel en weinig élégance

Men danste in bezeten motoriek
Een aantal raakte, zo te zien, in trance
Die werd dan door bezweringen ontkracht

En ter verhoging van de ambiance
Werd nog een tweetal dieren omgebracht
Zulks weer eens gaan bekijken? Voor geen goud

Vaudou - en ik beschrijf het slechts summier -
Zoiets zou absoluut niet mogen hier

* *Dit gedicht werd abusievelijk niet opgenomen in het Caribisch nummer van* De Tweede Ronde, *herfst 2001*.

Twee gedichten

Ton Peters

Held

En als het ooit gebeuren moet, dan niet
in 't donker, in een afgelegen bed,
een haperend geheugen dat ontzet
alleen zichzelf nog vaag te binnen schiet

Bespaar mijn lijf in godsnaam het failliet
als danser van het parkinsonballet
op solotoer in een verzorgingsflat,
een lichaam valt vaak harder dan je ziet

Langs dead-end-street en middle-of-the-road
gaan alle varianten van de dood
vertraagd voorbij of ademloos versneld

En als ik voor de keuze word gesteld
dan wil ik nog heldhaftiger dan Brood,
als iemand mij daarna maar wakker belt

Fausto Coppi

Flink trappen tot je weet wat je ooit wordt:
kasseienknecht of koning van de wegen.
Zo simpel is de wet van wielersport

En daar is op zichzelf niet veel op tegen
zolang je je maar niet te buiten gaat
aan doping of de pauselijke zegen

't Is mooi als je de rest finaal verslaat
door eerder op een bergtop aan te komen,
verlost van peloton en middelmaat

en dat je in het landschap opgenomen
zo hoog komt dat je nergens meer op let,
op weg naar de vervulling van je dromen

Bedacht ik mij vanmorgen in mijn bed
als fietser met een minimaal verzet

Pech
Jan van der Pol

Pech 1 - De pillen

Bij alle handelingen in het leven
blijkt haast'ge spoed maar zelden goed te zijn
en daarvan kan ik u een voorbeeld geven.

Een man met over heel zijn lichaam pijn
besloot een eind te maken aan zijn klachten
met al zijn pijnstilpillen - drie dozijn.

Hij was die nacht vervuld van doodsgedachten
en door die stress volledig ongeschikt
om in te nemen waar hij zo naar smachtte.

Nee, pepermúntjes heeft hij doorgeslikt
en door de haast is hij toch mooi gestikt.

Pech 2 - De strop

De man die niets meer had om op te hopen
zag 't leven als een waardeloze boel
en hij besloot zichzelf maar op te knopen.

Hij ging de zolder op, nam touw en stoel
na eerst het touw op lengte af te meten
en is gewoon gaan hangen, uiterst koel.

De balk was door de houtworm aangevreten,
zodat die als een lucifertje brak
en onze man zijn dood wel kon vergeten.

Gelukkig echter werd hij met gemak
vermorzeld door de spanten van het dak.

Twee gedichten
Niko Roorda

Filosofie

De ene eet, de ander wordt gegeten.
Terwijl ik lunch, fuseer ik met mijn brood.
De etende zijn brood is de gegetene zijn dood,
en beiden zijn een deel der voedselketen.

De som van brood en ik neemt na het eten
de naam aan van de etende partij.
Het tegendeel betekende voor mij
dat ik straks ‘Boterham Met Jam’ zou heten.

Hè, bah!

Bah, wat ben ik misselijk,
in dit zeehotel,
want er ligt een visselijk,
daar op die schotel.

Vier horecagedichten
Patty Scholten

Hotel Sacher, Wenen

Ik ben weer in de baarmoeder beland.
De moeders dragen witte schortjes, kapjes,
ritselen langs met koffie, kleine hapjes
voor dames die zacht praten, zeer van stand.

Al het servies is rood met goud omrand.
Kristallen kroonluchters, fluwelen trapjes,
stellages vol met taarten, cakes en flapjes.
Wat heren schuilen weg achter een krant.

Vlak bij me zit een soort hysterica.
Ze trekt grimassen, wiebelt continu,
tot wrevel van haar mannelijk escorte.

Ze wenkt een ober. ‘Ist er wieder da?’
vraagt hij en gaat op jacht met het menu:
ook wespen zijn verzot op Sachertorte.

Koffiehoek in bejaardenflat

De leeftijd is hier: oud maar nog niet dood.
Ze hebben nog een roombroodje te gaan,
al is er weldra geen ontkomen aan.
Hun derde been rust bij een tafelpoot.

Ik lees van hun gezicht wat 't leven bood,
want toen de klok sloeg, is het blijven staan
in wijsheid, wrok, berustend, zelfvoldaan.
Gegroefde handen in een dorre schoot.

Wat zoek ik hier? Mijn toekomst, reisbagage?
Het denken aan die tocht maakt me al moe:
van trappenhuis naar flat of bel-etage.

Mijn trein raast voort en is niet meer te stoppen.
Steeds minder wissels. Eén ding slechts neemt toe:
van vrienden zwartomrande enveloppen.

Hollandse Eenheidsprijzen Maatschappij Amsterdam

Zo Hollands als de erwtensoep met spek.
Het volk is één, al zitten er scholieren
te sms-en, kletsen met z'n vieren.
Een kind sproeit roze Fristi in mijn nek.

Bejaarden hebben hier hun vaste stek
voor stamppot, boerenkool met worst, papieren
servetje in hun boord tegen het klieren.
Ook havermout met basterd is in trek.

Ik luister naar het tikken van bestek.
Ik wil hier lang en vredig zitten blijven,
bij het gemurmel van een zacht gesprek.

Maar dan zie ik wantrouwige gezichten.
Ik ben de zonderling die zit te schrijven.
Ik schaam me of ik ze zit op te lichten.

De gaarkeuken

Men nuttigt hier tot nut van 't algemeen.
Geen karnemelkse pap meer voor tien centen,
maar er is volop rijstepap met krenten,
gehakt en hutspot met veel ui en peen.

Veel jus vooral. Er zit een man alleen
en leest de NRC. Naast hem studenten,
een groepje stamgasten dat elkaar kent en
met weinig woorden schuift men trouw bijeen.

Een vrouw neemt restjes mee in plastic zakken.
De etiquette kent één regel maar:
je dient hier in de gaarkeuken te prakken.

Ik voel me thuis en tegelijk ook vreemd.
De klok draait terug. Ik ben weer achttien jaar,
net uitgevlogen en al zo ontheemd.

Twee gedichten

Peter van den Tillaart

Onverwachte overeenkomst

Dit vers beschrijft een onbekende band.
Pas onlangs bleek dat gas- en astronomen
frequent van identieke thema's dromen.
Ze zijn naast klank- een beetje geestverwant.

Zo gaat hun bloed aanzienlijk sneller stromen
en worden zij door vreugde overmand
wanneer er plotsklaps aan een restaurant
of aan het zwerk een ster is bijgekomen.

Daarnaast is ook het volgende frappant:
hetzelfde woord, zo mocht ik constateren,
blijkt beiden mateloos te fascineren.

Wijst u dit als verdichtsel van de hand,
dan wil ik u met aandrang adviseren:
kijk hoe ze op ‘kometen’ reageren.

Kwatrijn

Ik schonk mijn bijzit een chinchilla boa
en ook een bontjas van hetzelfde spul.
Die geste maakte haar, op haar beurt, gul:
ze gaf me al haar liefde en een soa.

Essay

Gog en Magog
Of: Heeft Allah Mohammed de profeet in het ootje willen nemen?

J.P. Guépin

Na de nederlaag van de anti-kapitalistische krachten in Afghanistan tegen het westers-imperialisme lijkt het of de eindoverwinning van Israël en van de christenen niet lang meer op zich zal laten wachten, zodat de dag des oordeels weldra zal kunnen aanbreken. Maar daar is nog wel wat voor nodig. Daarover zal ik het hebben, over de ‘eindtijd’, en de rol daarin van de aanhangers van Satan, Gog en Magog, en over de westerse wereldveroveraar Alexander de Grote, de illustere voorganger van president Bush.

Ik begin met een tekst van de Oud-Testamentische profeet Ezechiel, die profeteert over de eindoverwinning van de Israëliërs door toedoen van hun God. De ultieme vijand heet Gog, die hier een aanvoerder is uit het land van Magog, maar soms zijn Gog en Magog twee broederlijk satanische legeraanvoerders, of het zijn barbaarse volken uit steppen of woestijnen. Gog zal optrekken tegen Israël, om daar verslagen te worden geheel volgens het plan van de Here HERE:

> Gij nu, mensenkind, profeteer tegen Gog en zeg: Zo zegt de Here HERE: zie, Ik zal u, Gog, grootvorst van Mesech en Tubal! Ik zal u komen halen en u voortdrijven, u doen optrekken uit het verre Noorden en brengen op de bergen van Israël. Maar dan zal Ik den boog uit uw linkerhand slaan en de pijlen uit uw rechterhand doen vallen. Op de bergen van Israël zult gij vallen, gij met al uw krijgsbenden en de volken die met u zijn; aan roofvogels, vogels van allerlei gevederte, en aan het gedierte des velds zal Ik u tot voedsel geven; op het open veld zult gij vallen, want Ik heb het gesproken, luidt het woord van den Here HERE. Ik zal vuur werpen in Magog en onder hen die in gerustheid de kustlanden bewonen; en zij zullen weten, dat ik de Here ben. Ik zal mijn heiligen naam bekend maken onder mijn volk Israël; ik zal mijn heiligen naam niet meer laten ontheiligen; en de volken zullen weten, dat Ik de Here ben, heilig in Israël. Zie, het komt, het zal geschieden, luidt het woord van den Here

> Here; dit is de dag, waarvan Ik gesproken heb.

Die eindoverwinning op de krachten van het Kwaad zal dus gevierd worden met een feestmaal voor allerhande gevederte en het gedierte des velds, dat aldus wordt toegesproken:

> Tot verzadiging toe zult gij vet eten, tot dronkenschap toe bloed drinken van het slachtoffer dat Ik voor u geslacht heb; ja, gij zult u aan mijn tafel verzadigen, aan paarden en ruiters, aan helden en allerlei krijgslieden, luidt het woord van de Here HERE.

Waarlijk, onheilspellende taal. Ik houd er niet van.

Deze Oud-Testamentische profetie over de eindoverwinning van de joden is terechtgekomen in de Openbaring van Johannes over de eindoverwinning van de christenen, een boek dat aanleiding heeft gegeven tot allerlei geïnspireerde teksten over de eindoverwinning van wie dan ook, niet alleen van christenen, maar ook van fascisten, communisten en mohammedanen.

> *Uit de Openbaring van Johannes:*
> En wanneer de duizend jaren voleindigd zijn, zal de satan uit zijn gevangenis worden losgelaten, en hij zal uitgaan om de volkeren aan de vier hoeken der aarde te verleiden, Gog en Magog, om hen tot den oorlog te verzamelen, en hun getal is als het zand der zee. En zij kwamen op over de breedte der aarde en omsingelden de legerplaats der heiligen en de geliefde stad; maar vuur daalde neder uit den hemel en verslond hen, en de duivel, die hen verleidde, werd geworpen in den poel van vuur en zwavel, waar ook het beest en de valse profeet zijn, en zij zullen dag en nacht gepijnigd worden in alle eeuwigheden.

Tot zover de heilige boeken van de joden en de christenen, aan de waarheid waarvan wij niet mogen twijfelen, want als wij één ding voor onwaar houden, wordt binnen de kortste keren alles in de Bijbel onwaar. De naam van de Here Here zij geloofd.

Ik wend mij nu tot de Koran, een geopenbaarde tekst die de Engel Djibriel (= Gabriël) in het hart van de profeet heeft neergezonden als correctie en bevestiging van wat er voordien al was geopenbaard in het Oude of Nieuwe Testament. De Koran is de laatste blijde boodschap, ook al neergedaald vol beloften voor de gelovigen, en vol dreigementen voor de ongelovigen.

In de 18e Soera, ‘De Grot’, neergedaald na al-ghaasjija, vertelt Allah eerst het verhaal van de Zevenslapers, dan een gelijkenis over een of twee tuinen, dan een fragment van een verhaal over Mozes die zich de onsterfelijkheid laat ontglippen en met een onhandelbare man meereist, die het toch bij het juiste eind blijkt te hebben. Bedenk dus: in al deze verhalen heeft de Koran het laatste woord. De Zevenslapers, die ook nog een hond bij zich hadden, hebben driehonderd jaar geslapen en nog negen jaar erbij. ‘*Zeg: “God weet het best hoe lang het voor hen duurde*.” Allah heeft altijd gelijk, want hij weet meer dan de mensen. Dat geldt ook voor het volgende verhaal: hoe Alexander de Grote een dam heeft opgeworpen tegen Gog en Magog.

Alexander, koning van Macedonië, had met zijn Macedoons-Grieks leger, in de vierde eeuw voor Christus het hele Perzische Rijk veroverd, dat zich in het Oosten uitstrekte tot Afghanistan en de Indus, met als gevolg een Griekse stedelijke beschaving, tot aan Indië. Bij Kunduz is een Griekse stad opgegraven compleet met gymnasium en theater; Termez is de naam van de Griekse stad Demetrias.

Alexander was een knaap met gouden lokken die door het hele leger verliefd achterna gezeten werd, als hij tomeloos voor de troepen uitstormde. Hij is 33 jaar oud gestorven. Zijn ongelooflijke maar ware geschiedverhaal heeft meteen al geleid tot de meest fantastische overdrijvingen; eerst in het Grieks en van daaruit in alle talen in het Westen en ook naar het Oosten toe. In het Perzische nationale epos van Firdousi en vooral in een apart aan Iskander gewijd epos (want zo heet hij daar, Iskander is nog steeds een gewone voornaam in Afghanistan) van de dichter Nizani uit 1200, stormt Alexander van West naar Oost, praat met de keizer van China en wordt verliefd op een ondernemend meisje uit diens harem. Overal verslaat hij monsterlijke vijanden, aan de uiterste steppen of wouden van de wereld, waar mensen wonen zonder hoofd, of met zes armen en benen. Maar Alexander is niet alleen de wereldheerser, hij is ook de Wijze, voor wie Sokrates, Plato en Aristoteles boeken met spreuken hebben geschreven. Als hij al het geschapene doorvorst heeft, wendt hij zich tot de oneindige Schepper en wordt profeet, hij bekeert iedereen zonder moeite tot de Waarheid. Dit alles in een Perzisch epos over de westelijke veroveraar van het Perzische Rijk.

Alexander de Grote is dankzij de Alexanderroman ook in de

Koran terecht gekomen. Daar heet hij ‘de man met de twee horens’, misschien omdat hij Oost en West verenigde. Alexander reist naar de plek van de zonsondergang, die een modderpoel blijkt te zijn, dan naar het land van de zonsopgang, en tenslotte naar een land met mensen die nauwelijks een woord begrijpen. Zij roepen Alexanders steun in tegen Gog en Magog. Alexander laat hen een stuwdam in de vallei opwerpen, die hij met gesmolten koper laat overgieten. En zo bleven Gog en Magog opgesloten. Hoe ze tenslotte toch ontsnapten, zal ik aan het eind van mijn verhaal vertellen.

Eerst wil ik alle twijfel de kop indrukken. Een lezer zou in zijn onwetendheid kunnen denken dat Allah hier op zijn praatstoel zit en Mohammed in het ootje heeft willen nemen met die sprookjes over de plaats waar de zon ondergaat. Maar dat is het hellend vlak! Als je één deel van de Koran voor onwaar houdt, waar houd je dan op. Je kunt wel aan alles gaan twijfelen. Allah weet het allemaal beter, dat zegt hij zelf herhaaldelijk en ook hier. Kijk maar hoe slecht het de westelijke geleerden is vergaan. Zij maken een onderscheid tussen de historische Alexander en de sprookjesheld, tussen Alexandergeschiedenis en Alexanderroman, een onderscheid dat zogenaamd naïeve, onkritische middeleeuwers en dus ook Mohammed ontgaan is.

Wat een westelijke arrogantie! Want wat blijkt tenslotte het resultaat te zijn van die kritische wetenschap? Het hele Oude Testament blijkt verzonnen en het Nieuwe is nauwelijks beter. De kerkgeschiedenis wordt ontmaskerd als een reeks vervalsingen, sprookjes, fabeltjes. Wij ongelovigen staan met lege handen. Laten we dus liever geen ruzie maken met de mohammedanen, en accepteren dat Alexander de Grote Gog en Magog achter een koperen dam heeft tegengehouden.

Hoe zijn ze dan ontsnapt? Ze bleven eeuwenlang voor de dam staan wachten, want elke avond hoorden ze de trompetten van Alexanders leger, die de taptoe bliezen. Tot één van hen een kijkje ging nemen. Er stond niemand aan de andere kant van de dam. Wel hing daar een stel pijpen, waar trompetmuziek uit opklonk als het avondbriesje suisde.

Dit verhaal heb ik nergens kunnen vinden. Het is in mij neergedaald na 11 september.

Vittorio Cecchi Gori
J.P. Guépin

Ik ben bekeerd. Van nu af aan ga ik het heel anders doen. Vroeger vertelde ik menig verhaal: over het Gat van Toerfan, over de patrofagie. Die verhalen klonken heel waarschijnlijk. Maar ze waren verzonnen. Van nu af aan ga ik alleen ware verhalen vertellen. Ze vertonen dan ook allemaal het kenmerk van het onware: ze lijken direkt uit de krant te komen. Wat ze dan ook doen.

Dit verhaal gaat over Vittorio Cecchi Gori en mijn verhaal begint op pagina 5 van de *Corrierre della Sera* van 6 juli 2001. Dat is lang geleden maar er komt, zoals steeds, een vervolgverhaal op. Je kunt in geen maanden een Italiaanse krant gelezen hebben, en de verhalen blijven toch hetzelfde feuilleton: over de gravin Ariosto, over de gravin Vacca (Koe) Agosto, en nu over Vittorio Cecchi Gori.

Even wat voorgeschiedenis. Cecchi is van filmacteur filmproducent geworden, erfgenaam van het privé-televisiestation Telemontecarlo, eigenaar van de voetbalclub Fiorentina, ex-senator van de Ulivo, het verbond van linkse partijen dat nu verslagen is. Hij heeft Telemontecarlo verkocht aan de Gouden Gids, maar wordt niet van ganser harte betaald en de voetbalclub heeft hij van het faillissement moeten redden met 68 miljard lire, die betaald zijn met valse wissels. Kortom, het gaat niet meer zo goed met Vittorio Cecchi, de ex-senator, zeker niet zó goed als met zijn politieke tegenstander Berlusconi.

Cecchi heeft het altijd gedaan met blondines, ‘born yesterday’, tot hij er een tegenkwam die niet van gisteren was en die met hem trouwde, Rita Rusic. Ze wil nu van hem scheiden en eist de helft van zijn bezit op: tweeduizendmiljard lire, een kleinigheid.

Er is een ongure bijfiguur Aldo Ferrari, die gearresteerd is met cheques op zak van anderhalf miljard op naam van de Cecchi Gori Group. Deze Aldo Ferrari is de man die de riskante klussen moet opknappen, hij heeft al menigmaal wegens fraude in de cel gezeten. Hij is een provinciale playboy van 56, hij gaat het liefst in zwart leer gekleed en draagt vier telefoontjes aan zijn riem. Hij zegt agent te zijn van de CIA en de Nato. Hij moet kennelijk het vuile werk opknappen.

Vittorio Cecchi Gori heeft huizen in Florence, waar zijn voetbalclub is, in Rome en een vakantiehuis aan de kust van Sabaudia. Bij de inval in Florence bleek dat de huismeester met vakantie was, hij werd opgehaald maar kende de cijfercombinatie van de kluis niet, die Rita Rusic natuurlijk wel kent. Maar ze heeft nog geen gelegenheid gehad naar Florence te komen.

De inval in Rome om acht uur 's ochtends had daarentegen een spectaculair succes. Cecchi huurt een deel van het Palazzo Borghese; het stadspaleis van de familie. Wat nu het Museo Borghese heet, was een buitenplaats. De familie Borghese bestaat, anders dan de naam doet vermoeden, uit prinsen.

De agenten dringen binnen in de immense salon, de muren en plafonds beschilderd met fresco's, de divans met roze en gouden zijde bekleed. In het midden van de zaal staat een elegante ovale eettafel die altijd gedekt is voor 12 personen. Aan een van de wanden staat een spiegel. De politie loopt door de *sala*, tilt her en der kussens op. Een agent drukt op een knop naast de spiegel; de manshoge spiegel draait open, en een gouden slaapkamer wordt zichtbaar, met een gouden bed met turquoise lakens, en daarop liggen Cecchi en zijn blondine Valeria Marini.

Naakt denkt U dan. Maar daar oordelen de kranten verschillend over. Hij was in pyama, en zij in een babydoll zegt de ene krant en volgens een andere liep hij op pantoffels, dat wil zeggen hij had zijn kamerjas aan. De kranten zijn er niet bij geweest. Maar ze waren natuurlijk naakt, ‘bezig de liefde te bedrijven’, zoals de journalist van weer een andere krant schrijft, die er ook niet bij geweest is.

Ik heb de neiging, zoals ook mijn lezers neem ik aan, om aan een scène uit het theater van de Lach te denken, uit een klucht van Feydeau: ‘Hemel, mijn echtgenoot’, werd dan ‘Cielo, la polizia’ - en ook aan de bizarre feesten van Renaissance-pausen en decadente Romeinse keizers.

U moet zich voorstellen hoe deze verleidingsmachine opgebouwd is. Cecchi zit met zijn blondine aan de grote tafel champagne te sippen, ze snoepen wat kaviaar op toast die door het Filippijns personeel wordt aangereikt; op een gegeven moment gaan ze de benen strekken, komen bij de spiegel, het moment om te vragen: ‘Spiegel spiegel aan de wand, wie is de mooiste van het land?’: en daar wentelt de toverspiegel open en het gouden bed wordt zichtbaar. Wat zal het meisje haar vriendinnen te vertellen hebben!

Een saillant detail - pardon, iets wat de surrealistische dramatiek van de politie-inval verhoogt - is dat het Filippijnse personeel om deze tijd, acht uur in de morgen, meneer altijd met een *macedonia di frutta* verraste; het dienstmeisje loopt met het schaaltje wat verdwaasd rond tussen de politiemannen, die nu echt bezig zijn dozen en dozen met belastend materiaal de deur uit te dragen.

De officiële verklaring van Valeria Marina is keurig. Ze vermijdt het woord liefde te noemen, maar ze heeft de hoogste achting voor meneer Cecchi Gori, die van vroeg tot laat aan het werk is. Ze weet niets van de zaak af en hij, denkt ze, evenmin.

Haar pornofoto's laten haar kletsnat zien, in de houding van het nimfje in Kopenhagen, of in een rieten stoel met opgeblazen borsten, terwijl haar geblondeerde haar bij de schedel flink zwart uitgegroeid is. Ze kijkt hier alsof ze klaar zit voor de sprong. Ook dat is natuurlijk de bedoeling, promotie, ze wil de indruk wekken een lellebel te zijn. De kranten noemen haar beleefd een opkomend televisie-sterretje. Maar ze is een lellebel (het enige woord dat hier past).

Dat zie je ook op de foto die de *Corriere della Sera* siert, het paar is gekiekt op een feestje in een restaurant. Cecchi Gori heeft een wat pafferige lach. Maar zij, ze is zo stomdronken dat ze loenst en een scheve bek trekt. Ze omklemt met haar hele hand de dikke hals van de champagnefles.

Ach, lieve mensen, dit is toch allemaal komedie! Maar het verhaal gaat verder; dat zei ik toch. De *Corriere* van 22 juli heeft een interview met Valeria. Het blijkt dat ze op de beroemde Pirelli Kalender heeft gestaan. Ze kent hem, zegt ze, al een jaar en een half en ze heeft kennis gemaakt met de familie en de grootste bewondering voor de manier waarop hij zijn mamma aanbidt.

En die spiegel? Dat was gewoon de deur naar de slaapkamer, waar een spiegel voor hangt. Nee, een babaydoll draagt ze nooit. En ze heeft nog een nieuwtje voor de journalisten. Ze wil dolgraag een kind. Vittorio moet dus voortaan oppasen.

En nu het laatste nieuws. Fussen de duinen van Sabaudia direct aan zee, liggen de vakantiehuizen van de filmbonzen, elk met een eigen toegangsweggetje naar het strand. De nieuwe fascistische burgemeester heeft alle hekken en barrières weg laten halen, uit haat tegen al die linkse miljonairs, zodat het gewone publiek nu ook toegang heeft, wat behalve de dagjesmensen nu ook de paperazzi aantrekt, die twaalf uur kunnen blijven loeren tot een van die

beroemdheden in zijn neus pulkt, of een lelijk gezicht trekt.
Een ‘smack smack’ van Valeria met Vittorio brengt maar 35.000 lire op. Niet veel, denk ik. Misschien omdat ze het liefste zoent als er fotografen in de buurt zijn?

Gelukkig heeft de kantonrechter bepaald dat alle weggetjes weer mogen worden afgesloten.

Echt gebeurd doet niet meer mee

L.H. Wiener

Ware literatuur beschrijft een werkelijkheid die niet bestaat maar die echter is dan het origineel en de vraag in hoeverre de beschreven wereld op autobiografiese gegevens berust *per definitie* overbodig maakt. De wereld van de gecomponeerde tekst bestaat autonoom en onafhankelijk van iedere andere wereld en kan slechts worden getoetst aan normen van artisticiteit en ethiek.

Pas als de werkelijkheid tot fictie wordt verheven, en daarmee de fictie tot werkelijkheid, treedt een tijdloze waarachtigheid in die zich leent voor iedere beleving. In het huis mijns vaders zijn vele kamers, meer dan de Almachtige Architect ooit op zijn tekentafel had voorzien, en in ieder van die kamers wonen vele hersenschimmen en heilige geesten en naast ieder bed ligt op het ene nachtkastje Gideons Bijbel, het boek der boeken, dat handelt over de Vader der christenen en de Koning der joden en zijn tragies einde op een kale berg en op het andere nachtkastje Bin Ladens Koran, eveneens het boek der boeken, dat handelt over Allah, de Vader der islamieten en zijn profeet Mohammed en de bloeddorstige wraak van hun eeuwig gelijk.

Echt Gebeurd Is Geen Excuus, hield de schrijver Gerard Reve zijn gehoor ooit voor.
Een excuus waarvoor, zo vraagt men zich af.
Om het op te schrijven?
Is *niet echt gebeurd* dan een excuus?
Moeten schrijvers naar excuses zoeken om hun werk te maken?

Wat anders heeft een schrijver om vorm te geven dan de werkelijkheid? Zijn eigen werkelijkheid, of die van een ander, een verzonnen werkelijkheid of die van een verzonnen ander, inwendig of uitwendig, somber of monter, schoon of afstotelijk, duidelijk of duister, en al deze kwaliteiten in iedere mogelijke gradatie en gedaante en in een oneindig aantal combinaties, op zoek naar de ‘waarheid’, die nooit enkelvoudig is, maar altijd verweven en complex, om niet te zeggen verknoopt en onontwarbaar en die misschien wel helemaal niet bestaat.

Opschrijven wat echt heeft plaatsgevonden levert geen garantie voor het kunstzinnig waarheidsgehalte van een boek. Deze uitspraak is waar, maar hij is onvolledig, want opschrijven wat niet echt heeft plaatsgevonden levert deze garantie evenmin.

Overigens, wie van mening is dat de werkelijkheid zich laat fragmenteren in termen van ‘echt gebeurd’ of ‘niet echt gebeurd’ en ‘waar’ of ‘onwaar’, beschikt over weinig werkelijkheidszin. Is God ‘waar’? Volgens Allah in ieder geval niet.

Of *echt gebeurd*, dan wel kennis omtrent het privé-leven van een schrijver, een toegevoegde waarde aan een boek kan verlenen is afhankelijk van de instelling waarmee de lezer het boek benadert - het antwoord is dus ja, vooral de zelfmoord van een auteur is zeer in trek - maar heeft niets te maken met de literaire kwaliteit van het werk. In het verlengde hiervan ligt de mogelijkheid dat men na lezing van een boek onderhevig raakt aan een gevoel van teleurstelling en gemis, veroorzaakt door juist het besef dat het allemaal *niet echt gebeurd* is, want wie zou Winnie de Pooh niet een paar dagen te logeren willen hebben, of die bitch van een Daisy Buchanan, om het op zijn Reviaans te zeggen: niet eens duchtig willen aftuigen, om haar vervolgens langdurig in enkele van haar ‘Geheime Openingen’ te bezitten, als straf voor haar schuld aan de dood van Gatsby, maar ook normaal, als lust dus.

In haar artikel *Echt gebeurd als enig excuus* gepubliceerd in NRC van 29 december 2000 schrijft Elsbeth Etty: *In fictie bestaan geen leugens en bedrog, geen laster of smaad, een fictieschrijver hoeft (goddank) geen rekenschap af te leggen over zijn verhaal* en deze stelling is geldig, absoluut, zo geldig zelfs dat hij wel als een grondrecht door schrijvers mag worden opgeëist.

Soms echter kan de werkelijkheid een gedaante aannemen die door geen schrijver te voorzien valt. Zo bevatte mijn debuutbundel *Seizoenarbeid* 1967) het verhaal *Jansen*. Een verhaal waarin de exploitant van een restaurant geportretteerd wordt als een sujet, dat van zijn lust zijn leven maakt en door de verteller betrapt wordt als hij zich, met zijn broek in zijn knieholten, boven op een van zijn serveersters bevindt. De verteller chanteert vervolgens deze heer Jansen met zijn gedrag en beiden worden vanaf dat moment aartsvijanden. Dat het restaurant zich boven in een uitzichttoren bevindt, biedt de mogelijkheid van een fatale val. Zover

komt het echter niet, want het leven stelt zijn eigen wetten, zelfs binnen een fictief verhaal. Ik moge vanaf deze plaats de heren Simon Carmiggelt en H.U. Jessurun D'Oliveira, de eerste als schrijver en de tweede als jurist, van harte bedanken voor hun moeite het destijds voor de literaire legitimiteit van mijn verhaal te hebben opgenomen, maar hun inzet heeft niet kunnen verhoeden dat het verhaal, en daarmee mijn boek, door het Amsterdamse Gerechtshof als lasterlijk werd verboden, ook al had ik met de naam Jansen gekozen voor de meest voorkomende en daarmee meest anonimiserende naam in Nederland, en stond er nergens in het verhaal enige nadere plaatsaanduiding. Als de stelling *Niet echt gebeurd is geen excuus* ooit geldigheid verwierf dan was het wel hier.

Literatuur is per definitie fictie.

Een zuivere autobiografie kan als roman met geschreven worden. Een zuivere autobiografie kan slechts geschreven worden in de vorm van de zogeheten memoires, een overigens wel heel suspect genre van schrijverij, want wie zou in zijn memoires zwart op wit durven bekennen dat hij een keer of drie in één nacht wrede soloseks ‘gewijd’ heeft aan een vrouw die zich door haar plotselinge verschijning als een storend Zinloos Feit in zijn leven en daarmede in zijn verhaal binnendrong, zoals Gerard Kornelis van het Reve schrijft in zijn autobiografiese ‘brievenbundel’ *Op weg naar het einde*, pagina 165 (...) *waarbij ik mij voorstelde dat ik haar verkrachtte, maar tevens dat ik haar, als straf voor het Zinloos Feit, doch ook normaal, uit genot dus, eerst duchtig aftuigde. (Ze klaagde de volgende morgen over pijn in haar rug en onderlichaam, wat weer bewijst, dat er in de dingen meer systeem zit dan men gewoonlijk denkt.)*

Bovenstaande passage zal niet gauw in de memoires van een ‘bekende Nederlander’ voorkomen, dunkt mij, al is hij wel naar het leven getekend en behoort hij tot de schoonste der letteren. Literatuur ontsproten aan het leven van de schrijver zelf, aan zijn eigen bestaan, aan zijn waarneming van de werkelijkheid en wie weet zelfs gebaseerd op eigen ervaringen, maar daarvan losgemaakt en tot een nieuwe, autonome wereld verheven door middel van literaire verbeelding.

In haar boek *Het geheim van de schrijver* houdt de schrijfster Renate Dorrestein een hartstochtelijk pleidooi voor de ‘literaire verbeel-

ding' en ze vraagt zich af: *Van onder welke steen zijn ze toch opeens te voorschijn gekomen, auteurs die geen andere bronnen lijken te hebben dan hun eigen bestaan?'*

De misvatting waarop Dorresteins essay berust is dat ‘literaire verbeelding’ en ‘het eigen bestaan’ elkaar zouden uitsluiten. Als zij van mening is dat haar eigen bestaan te schraal is om te dienen als bron van literaire creativiteit, of inmiddels is opgedroogd, en zij haar literaire verbeelding laaft aan een andere bron, dan is hiermee nog niets gezegd over de literaire kwaliteit van haar werk, maar het enige fictionele werk dat ik van haar hand tot nu toe onder ogen heb gehad was het lamentabele boekenweekgeschenk voor het jaar 1997, getiteld *Want dit is mijn lichaam*, dat een bedacht samenraapsel bleek te zijn van ongeloofwaardige situaties, nergens invoelbaar of ook maar in de geringste mate authentiek. *Niet echt gebeurd*, maar dan in het kwadraat, niet echt gebeurd in de werkelijkheid, maar evenmin op papier, een boek waarbij ik onder het lezen de schrijfster voortdurend bezig zag achter haar schrijfbureau, bijtend op haar potlood, haar brein pijnigend wat nu verder weer te verzinnen. Een boek waarvan de kunstmatigheid het lezen ervan tot een gênante ervaring maakte, een boek om zo snel mogelijk ter aarde te bestellen in het onafzienbare graf der doodgeboren boeken.

Dat men uitgaande van zijn eigen ervaringen, zijn eigen bestaan en zijn eigen waarnemingen geen goed literair werk zou kunnen leveren is slechts dan een te verdedigen standpunt als men niet kan schrijven. De vraag van onder welke steen zij toch te voorschijn zijn gekomen, die schrijvers die geen andere bron lijken te hebben dan hun eigen bestaan, levert als antwoord op: precies onder dezelfde steen als van waaronder Renate Dorrestein te voorschijn is gekropen, tezamen met al die andere schrijvers wier bestaan zich grotendeels afspeelt in bed, aan de keukentafel of op de pot van de wc. Het is de steen der wijzen en de steen des aanstoots, het is de steen van de werkelijkheid en de steen des levens, in al zijn gedaanten, en het is dezelfde steen waaronder al deze schrijvers eens voorgoed weer zullen verdwijnen.

Het enige waar het in de literatuur om gaat is de stijl en de authenticiteit. Niets anders telt en hoe die authenticiteit tot stand is gekomen en of het geschrevene in wat wij de werkelijkheid plegen te noemen ook inderdaad heeft plaatsgevonden is niet relevant. De

werkelijkheid zoals waargenomen door de schrijver wordt door hem in woorden en in beelden gefixeerd, stilgezet en vormgegeven en in deze nieuwe gedaante zichtbaar en overdraagbaar gemaakt. Wat er stààt is waar, althans als het er goed staat, en nìet waar als het er slecht staat en in hoeverre des schrijvers werkelijkheid model heeft gestaan voor deze nieuwe versie van de werkelijkheid is van geen enkel belang. Uiteindelijk is de enig hanteerbare maatstaf voor literatuur de vraag in hoeverre een boek ‘goed’ is of ‘slecht’.

Meer valt er - *in concreto* - niet van te zeggen.

Hoe de autobiografiese roman zichzelf vermoordt luidt de ondertitel van Elsbeth Etty's artikel en zij hanteert daarbij het beeld van een monster dat zich in zijn eigen staart bijt. Dit monster is de ‘Oude Slang’ die in het werk van Gerard Kornelis van het Reve verantwoordelijk was voor het Zinloze Feit, maar nu is uitgegroeid van een slang tot een monster, dat verantwoordelijk is voor het Zinloze Boek, door Elsbeth Etty afgedaan als *auto-fictie*, het soort autobiografiese roman dat om twijfelachtige redenen door *would-be* schrijvers op de markt wordt gebracht.

Zodra het publiek in de gaten krijgt dat het predikaat ‘roman’ staat voor ‘Echt gebeurd, maar niet heus’, zal de belangstelling van de sleutelgatgluurders afnemen stelt zij hoopvol vast, met een kennelijk rotsvast vertrouwen in de goede smaak van het publiek, dat als een miljoenencordon van gluurders via TV-camera's, *talk shows* en computer-sites, de klok rond, bij elkaar in de slaapkamer loert.

Ik ben ervan overtuigd dat Elsbeth Etty's ergernis over de boeken die zij afdoet als *auto-fictie* geheel gerechtvaardigd is, maar als zij het genre van de grote autobiografiese literatuur, met als exponenten *Max Havelaar* en *Het land van herkomst* en voor mijn part ook *Het bureau* kenschetst als werken waarvan de auteurs, *anders dan de auteurs van autobiografiese fictie, niet pretenderen de waarheid te vertellen, niet de dingen te beschrijven zoals ze zijn of zouden moeten zijn*, dan dwaalt zij, want dat is nu juist wat deze auteurs wel degelijk doen, met geladen woorden en met meer waarheid dan zichtbaar is. Elsbeth Etty's geforceerd gebruik van de termen: *autobiografische fictie* tegenover *fictionele autobiografie* getuigt in dit verband slechts van een onmachtige analyse.

Saillant detail aangaande Multatuli: *Maar eer hij zijn vrouw voor het eerst in een brief bericht dat hij aan dit boek schrijft, heeft hij haar al herdoopt tot ‘Tine’, naar de opofferende echtgenote van de heldhaftige Max. (Voordien*

noemde hij haar zelden zo, meestal Eefje.) Tot het laatst van haar leven zal zij Tine heten, wat betekent dat hij haar niet alleen een andere naam, maar ook een geheel nieuw levensprogramma oplegt: niet meer de vrouw van een hoge bestuursambtenaar, maar van een genie. (Willem Frederik Hermans: *De raadselachtige Multatuli*, p. 62).

Life imitates art, zei ooit Oscar Wilde.

Of het vervaardigen van literatuur, naast de wanhopige worsteling die het meestentijds vormt, ook een min of meer nuttige functie kan vervullen, is weer een andere vraag.

Elsbeth Etty huldigt de stelling dat *de waarde van literatuur schuilt in het vermogen de ondraaglijkheid van het bestaan zichtbaar te maken, liefst zo verontrustend mogelijk*.

Het zij zo, een mens zijn werkelijkheid is een mens zijn leven.

Oscar Wilde heeft aan een aforisme van vijf woorden genoeg: *All art is quite useless* en dat moge eveneens zo zijn, tenslotte is de kunst het leven zelf, maar waarom zou een boek, evenals een Griekse vaas, of een gedicht over die Griekse vaas, of een schilderij, of het door Thelonious Monk uitgevoerde muziekstuk *Just a gigolo*, niet alleen kunst zijn, maar daarnaast ook een vertroostende functie kunnen hebben? Vertroostend, voor de kunstenaar zelf, wie weet, maar ook wellicht voor diegene die kennis neemt van zijn werk en zich met hem verwant voelt?

En de geldelijke waarde van literatuur, hoe moeten wij ons die voorstellen?

Laatst had ik via antiquariaat Hinderickx & Winderickx te Utrecht - het betreft hier een werkelijk bestaande zaak en geen fictionele boekhandel - enkele boeken laten komen over het leven van Multatuli: *De raadselachtige Multatuli* van de hand van WFH en *De man van Lebak* van Du P., zoals op de rekening stond. Dit laatste boek bleek ik plotseling al te bezitten en nog wel in een veel mooiere uitgave dan het door mij bestelde. Terugsturen vond ik te omslachtig en ik besloot het mij toegestuurde boek te verkopen bij een antiquariaat te Haarlem. Van de opbrengst heb ik toen op de Botermarkt een makreel kunnen kopen.

'My kingdom for a horse'.

De man van Lebak voor een makreel.

Het was wel een dikke, eerlijk is eerlijk.

Zo staat het er dus nu, voor altijd: *De man van Lebak* voor een makreel.

Maar is het zo ook ‘in het echt’ gebeurd?

Nee, want een dikke makreel kost op de Botermarkt in Haarlem Fl. 4,75 en in de werkelijkheid kreeg ik Fl. 12,50 voor het boek, omdat ik nog met de heer Hovingh zelf op school had gezeten en hij me niet wilde teleurstellen, denk ik, maar Fl. 12,50 kan ik als bedrag nu niet gebruiken, wel toen in het echt, maar niet nu als schrijver. Ik zou hebben kunnen overwegen, van tevoren, het boek aan te bieden voor Fl. 4,75, zodat ik er even later ècht slechts een makreel voor kon kopen, want een makreel is het enige dat je als schrijver voor de antiquariese opbrengst van *De man van Lebak* behoort te gaan kopen, ook al had ik op dat moment niet zo'n trek in makreel. Niet bijvoorbeeld condooms, of zeep. Waarom niet? Tja, dat is nu eenmaal zo. De literatuur stelt zijn eigen wetten. Ik hield dus nog Fl. 7,75 over, maar wat ik daarmee gedaan heb gaat niemand iets aan.

Nou ja, vooruit, ik heb er een *six-pack* bier voor gekocht, want van makreel krijg ik altijd zo'n dorst.

Die makreel heb ik overigens niet gekocht.

W.F.H. zijn de initialen van Willem Frederik Hermans, die niet meer schrijft nu hij dood is, maar gisteren zag ik hem lopen in Haarlem, bij de trappen van het Teyler Museum. Ik wilde hem aanspreken en vragen hoe het nu met hem ging, maar hij keek zo nors dat ik het naliet. Het kwam me voor dat hij het niet leuk vond om dood te zijn, terwijl ik hem juist had willen zeggen dat hij nog steeds springlevend was. Dat is nog wel het akeligste van de werkelijkheid, dat hij, in het echt, niet bestaat.

Vertaald proza

El Greco schildert de Grootinquisiteur (fragment)

Stefan Andres[*]
(Vertaling Ingrid Degraeve)

Zeven dagen voor de eerste zondag van de advent reed El Greco naar Sevilla, nadat hij thuis alles had geregeld en vrouw en zoon aan Cazalla had toevertrouwd.

Toen El Greco op de deur van de kardinaal klopte, luidden vanaf de kathedraal van Sevilla de klokken voor de vespers. In de dienstbodenkamer stond de ceremoniële hoedentafel waar het hele huis zijn hoofddeksel op legde. Hoewel El Greco vaak de huizen van kerkvorsten binnenliep, moest hij glimlachen bij de aanblik van de hoeden die aan de voet van een kruisbeeld en onder het baldakijn van de kardinaal lagen; diens hoed hing als een rode zon boven de hoeden van de dienstboden aan de muur. ‘Wonend onder de hoede van de Allerhoogste,’ schoot hem te binnen, het was dan ook tijd voor de completen. ‘Want Hij zal me bevrijden uit de strik van de jagers en het stekelige woord!’ Zijn hoed lag nu bij de hoeden van de bedienden, dat scheen zo de gewoonte te zijn in Sevilla, voor God zijn we toch allemaal knechten. ‘In de schaduw van Zijn vleugels zal Hij je beschermen en onder Zijn veren zul je weer hoop koesteren.’

De volgende bonnetkamer was zo kaal als de ziel van een boeteling die niets meer aan de wereld had en nog niets aan de hemel. Op een tafel met hoge poten voor een zwart kruisbeeld - hier was alles hoog en smal: de muren, de tafelpoten, het kruis - lag de rode bonnet van de kardinaal, ook hoog en smal, bovenaan uitlopend, met vier ronde spitsen, zoals een windroos. Aha, hij heerst over de wind, de Grootinquisiteur. Hij is dus thuis, de drager van de bonnet, komop! En El Greco bad: ‘Je vreest het nachtspook niet, noch de pijl die op klaarlichte dag op je afsuist!’

* *Stefan Andres (1906-1970), Duits auteur behorend tot de zogeheten ‘innere Emigration’, de groep schrijvers die tijdens het nationaal-socialisme bleef schrijven, tegen de stroom in. Men deed dat op een verkapte manier, vaak in de vorm van historische fictie. In 1936 schreef Andres ‘El Greco schildert de Grootinquisiteur’ in Duitsland, niet in ballingschap zoals de meeste schrijvers die zich niet konden verzoenen met het nationaal-socialisme, maar in de ‘emigratie naar binnen toe’. Auteurs die in hun werk twijfel aan het nazisme lieten merken, liepen groot gevaar.*

In het secretariaat kwam de kapelaan van achter een stapel akten overeind, dezelfde die hem in Toledo had bezocht. Hij kwam snel terug. Domenicos Theodokopoelos zou in de vroege voormiddag op het werk moeten verschijnen, liet Zijne Eminentie zeggen. Bij de 'fratres Dominicani' zou hem onderdak worden aangeboden. De kapelaan vertrouwde hem toe aan de dienstbode, de dienstbode aan de poortwachter, de poortwachter aan een erbij geroepen straatjongen, die hem de weg moest wijzen. Maar El Greco kende Sevilla en reed zelf naar zijn onderkomen.

Nino de Guevara droeg de paarse kleur van de advent toen hij El Greco de volgende morgen in zijn bibliotheek ontving. Dichtbij het raam doemde een schildersezel op, hij werd verwacht. El Greco boog drie keer, bij de deur, in het midden van het vertrek en toen hij de robijn van de kardinaal kuste. De steen droeg niet de kleur van de advent, maar was rood als een overgebleven druppel bloed aan een strenge, na het koppen van de kip te vluchtig gewassen hand van een huisvrouw. Het lakense winterkleed van de kardinaal rook naar kamfer, het kwam dan ook net uit de koffer. El Greco vond die geur onuitsprekelijk passen bij het gezicht van Nino de Guevara. Voor de rest rook het er zoals in elke bibliotheek: naar stof en papier en inkt.

Toen El Greco zich van zijn ringkus oprichtte, keek hij de kardinaal in de ogen. Hij zag enkel het zwarte montuur van de bril, die hem deed denken aan roosters op regenputten, om kinderen en dieren te beschermen zoals op Kreta, zijn geliefde Kreta. Hij hoorde op dat ogenblik zijn moeder, die hem zachtjes waarschuwde: 'Het rooster niet optillen, Domenicos, anders krijg je slaag van vader!'

'Het verheugt ons, Theodokopoelos, u in goede gezondheid weer te zien!' De stem van Nino de Guevara was diep, en toch resoneerde hij niet in de borst, maar ergens ver weg in het hoofd, soms in de neusstreek, soms in de keel, onnadrukkelijk, gelijkmatig, kil.

'Ik dank Uwe Eminentie voor de gunst en de eer Zijn beeltenis naar mijn beste vermogen aan het nageslacht te mogen doorgeven.'

'Aan de Kerk,' verbeterde de kardinaal hem en ging zitten.

El Greco ging aan het werk. De kardinaal schelde. De kapelaan kwam. 'De bonnet,' fluisterde Nino. De bonnet, dacht El Greco opgewonden, de kroon, de windroos die het kale hoofd de gevaar-

lijk vastberaden contouren geeft, de spitsen naar alle vier windstreken. Het eerste uur bleef de kardinaal zwijgend zitten, hij las. El Greco wachtte geduldig, gespannen. Licht is het gewaad van de dingen, het kan verhullen en blootleggen. Een gezicht heeft duizend gezichten, toch is er maar één echt. Schijnbaar leest Nino. El Greco keek langs zijn schildersezel als vanuit een hinderlaag. Soms zette hij een lijn, maar dan enkel met zijn duimnagel. ‘We hebben vernomen dat u heel snel werkt,’ sprak de kardinaal zonder op te kijken.

‘Ja, als we de juiste toon vinden!’ De kardinaal keek op. El Greco had vanzelf ‘we’ gezegd, zozeer was hij de toon aan het zoeken dat hij een tweetal werd of een nog groter aantal. Of glimlachte de kardinaal om ‘de toon’? Was die glimlach trouwens zijn gezicht, die vore waardoor de grijze baard wat in zijn kaak drong en er zich een rimpel legde tussen de lussen waar de bril aan vastzat? Nee, die glimlach was de specerij in het geheel die je dan ook als zwarte peper moest keuren, niet als een zoetigheid. In Nino was geen kruimel zoetigheid, hij was bitterhout, hard, droog, zonder wortel, een staf. Breed is die mond, zag El Greco, heel breed; de baard verbergt het en smal is zijn onderlip. Met het strookje vlees dat de baard onder de lip vrijlaat, wordt een volle onderlip voorgewend, zoals de dode Filips er een had. Maar Nino heeft geen lippen, de baard misleidt. ‘Het zou me plezier doen als Uwe Eminentie een voorlezer binnenriep,’ sprak El Greco. Hij wou Nino zien luisteren.

De kardinaal schelde. ‘Het verhaal over de heilige graaf Orgaz,’ droeg hij op - en de kapelaan las. El Greco luisterde, hij werkte nu niet. Zijn duimnagel kraste enkel een paar lijnen op het lege vlak.

En de kapelaan las: ‘Toen wijlen graaf Orgaz was ontslapen en de edellieden zich bij nachte in de grafkapel voor zijn begrafenis hadden verzameld, opende de hemel zich boven de verzamelden, en de heilige kerkvader Augustinus en de heilige aartsmartelaar Stefanus traden uit de wolken, en ze legden het lijk van de graaf te ruste in de crypte. De verzamelde heren werden door vrome verbijstering en heilige ontsteltenis bevangen, zowel de priesters als de edellieden, en allen prezen de voorbeeldige deugdzaamheid van de overleden graaf die zijn hele leven lang met al zijn kracht en heel zijn vermogen de Kerk had gediend en wiens dode lichaam nu zelfs een eer ten deel viel die de hemel weinigen in levenden lijve zou bewijzen.’

Hier onderbrak de kardinaal de doordringende eentonigheid van de voorlezer. ‘Als we het ons goed herinneren, heeft u dit mirakel geschilderd?’

El Greco knikte: ‘Ik voel me vereerd door de opmerkzaamheid van Uwe Eminentie voor mijn schilderijen!’

Nino de Guevara herhaalde de woorden uit het mirakelverhaal zacht voor zich uit: ‘De verzamelde heren werden door vrome verbijstering en heilige ontsteltenis bevangen...’ en hij voegde eraan toe: ‘We misten wel de vrome verbijstering en de heilige ontsteltenis in uw schilderij. U schilderde bovenaan een open hemel, plaatste heiligen tussen de mensen, en uw verzamelde Grandes laten niet eens verwondering blijken!’ El Greco's duimnagel hield op met krassen, in plaats van een antwoord zette zijn stift houtskool de eerste contour: een onverhoedse kromming ving de ogen van de Grootinquisiteur, de onbestemde, nog vage vraag in de houding van het hoofd, in de schuine blik van de ogen.

Toen sprak El Greco, en zijn stift piepte en kraste, van achter zijn schildersezel, enkel zijn rechteroog dat hij metend dichtkneep, was te zien: ‘Een mirakel verwondert me niet, Uwe Eminentie, bij God is alles mogelijk, leert de Heilige Kerk en als er nu een engel kwam en voor mij de tekenstift leidde, zou ik niet door vrome verbijstering worden aangegrepen...’

‘Ook niet door heilige ontsteltenis?’

Nino de Guevara's stem leek het verhullende vlak van het schilderij af te tasten, maar El Greco bleef waar hij was en antwoordde: ‘Engelen zijn goede geesten en zouden ons geen schrik hoeven aan te jagen.’

De Grootinquisiteur zei daarop met zachte stem (hij was zelf als het ware aan het nadenken): ‘De engelen verkondigen toch altijd: Vreest niet!’

El Greco stak met zijn stift de punten van de ogen vast, en net zo spits en bijtend kwam ook zijn antwoord: ‘Dat is het diepere verzoek van het Evangelie, dat een Blijde Boodschap is, de aanhoudende oproep van de hemel op aarde: Vreest niet!’

De Grootinquisiteur vroeg nu, alsof het om een advies ging: ‘Hoe zit het dan met de vreze Gods, die toch de bron der wijsheid is?’

El Greco evenwel, net zo argeloos: ‘Jawel, bron der wijsheid, de onderste trap dus!’

‘En de andere trappen?’

El Greco richtte zich op, hief duim en wijsvinger als een tang metend op, alsof hij het hoofd van de kardinaal er, zo groot als een boon, tussen hield.

Toen zei hij: ‘De andere trappen: vrijheid, vreugde en liefde!’

De kardinaal gaf de kapelaan een teken en deze ging naar buiten. ‘Nu een vraag, waarde Domenicos Theodokopoelos,’ hij pakte het uurwerk van de tafel en hield het glas ervan tegen het licht. ‘Een vraag: op welke trap staat u?’ De stem van de spreker werd almaar ijler en klanklozer. ‘Staat u aan de bron der wijsheid of bent u hoger geklommen?’ Toen El Greco niet antwoordde, hernam hij bedaard, moe haast: ‘U vreest niet?’ El Greco's voorhoofd boog wat voorover. Zijn brede oogleden, die over zijn ogen dreigden te zakken, maakten zijn gezicht oud en moe, maar hij was pas vijftig; hij schudde even met zijn hoofd en liep toen naar zijn kist met verf. Toen hij een streng karmijn en vervolgens nog een streng vermiljoen op het palet perste, sprak de kardinaal: ‘Rood? We zijn toch in het adventelijk paars?’

‘Ik schilder uw mozetta en de bonnet rood, Uwe Eminentie, bloedrood. En uw gezicht bleek. Kraag en koorhemd wit en de achtergrond donker, zoals God het me gebiedt op grond van de waarachtigheid!’

Nino de Guevara was nu werkelijk verbaasd, hij verhief zijn stem: ‘God gebiedt kleuren?’

El Greco verzekerde: ‘Ja, Uwe Eminentie, en op grond van de waarachtigheid!’

‘Volgens welke waarachtigheid schildert u iets dat paars is rood en een lichte achtergrond donker?’

‘Volgens die waarachtigheid die de Heer uitsprak toen hij in het beeld van de bliksem trad die van zijn opgang tot zijn ondergang licht verspreidt en alles onthult wat in het verborgene ligt.’

De kardinaal keek naar zijn gespannen neerhangende handen; hij sprak: ‘Zwart en rood, wat onthult dat?’

El Greco trad met zijn hele gestalte achter de schildersezel vandaan naar voren; zijn stem trilde niet en toch was ze zacht: ‘Vuur in de nacht!’

De Grootinquisiteur liet zijn voorhoofd nauwelijks merkbaar zakken, al zijn bewegingen waren traag en onopvallend, alleen maar nieuwe vormen van zijn roerloosheid, en zo keek hij van onderaf El Greco aan: ‘U bedoelt de Heilige Kerk met dit schilderij?’

El Greco knikte, maar nu trilde hij. En hij knikte nog eens, smeekte dat zijn moed hem niet in de steek zou laten, dat hij met dat geknik geen verrader zou worden, en toen sprak hij trillend: ‘Ze is een bloedig vuur geworden, Uwe Eminentie!’ De Grootinquisiteur rechtte zijn rug. ‘Ja, de Kerk heeft veel vijanden,’ sprak hij. Hij voegde eraan toe dat de schilder morgen rond hetzelfde uur weer verwacht werd. Toen El Greco de ring kuste, hoorde hij hoog boven zich Guevara's omfloerste stem: ‘Vanmiddag vertrekt de processie van de Heilige Inquisitie vanaf waar u onderdak heeft. Kijk toe en denk eens na over de woorden die voor het volk op de processievlag geschreven staan. Kent u die woorden?’

El Greco knikte en sprak: ‘Die twee woorden zijn de twee ogen van de Heilige Kerk, moge ze aan geen enkel oog blind worden!’ Hij boog, liep ruggelings naar de deur en naar buiten. Had dat voorschrift niet bestaan, hij zou het op dat ogenblik hebben uitgevonden. Maar toen hij al door de straten liep, voelde hij die ogen, die kille, onbeweeglijke, donkere ogen nog in zijn rug steken.

Triomf

C.L.R. James[*]
(Vertaling Monse Weijers)

Een Engelsman of Amerikaan zou het sloppen noemen, maar de inwoners van Trinidad spreken van soldatenerven. Het woord is waarschijnlijk een overblijfsel uit de tijd dat Engeland zich evenzeer verliet op zijn garnizoenen als op zijn vloot om de waardevolle suikerproducerende kolonies te beschermen. Iedere straat in Port of Spain beschikt over talloze voorbeelden van het type: een smalle doorgang leidt naar een tamelijk groot erf, met aan weerszijden een lange, lage barak, bestaande uit vier tot achttien kamers, elk ongeveer drieënhalve meter in het vierkant. Hier woonden de kruiers, prostituees, transportarbeiders, wasvrouwen en dienstboden van de stad.

In een hoek van het erf bevindt zich de hopeloos ontoereikende wc, onmiskenbaar voor de neus en vaak ook voor het oog; soms is er een gebouwtje dat men badplaats noemt, een grootse benaming, want hij of zij die zich er met enig fatsoen wil wassen, moet zich bedekken alsof hij baadt aan de oever van de Theems; de keuken levert gelukkig geen problemen op: die is er gewoon niet, en iedere soldatenerver kookt voor haar deur. In het midden van het erf ligt een hoop stenen. Daarop worden de halfgewassen kleren gebleekt voor ze tenslotte uitgespreid worden om te drogen aan de waslijnen die elkaar op elk erf in alle richtingen kruisen en opnieuw kruisen. Deze stenen zijn niet alleen gewijd aan Minerva. Er was een tijd dat ze een erekapel gehad zouden hebben in een plaatselijke tempel gewijd aan Mars, want ze vormden de voornaamste bron van munitie voor de moorddadige conflicten die zo vaak oplaaiden op de soldatenerven.

De ervers leiden niet langer het schilderachtige leven van vijfen-

* *Cyril Lionel Robert James (1901-1989) verhuisde in 1932 van Tnnidad naar Londen. Daar vestigde hij zich als onafhankelijk publicist en bewoog zich in trotskistische kringen. In zijn onderhoud voorzag hij als cricket-journalist. Naast veel historische en politieke boeken schreef hij in Londen zijn enige roman,* Minty-alley, *die in hetzelfde milieu speelt als 'Triomf' en grote invloed zou hebben op de Caraïbische literatuur. In 1938 verscheen zijn belangrijkste boek*, The Black Jacobins, *een historisch werk over de Haïtiaanse rebellenleider Toussaint l'Ouverture. Dit boek speelde een rol in het naoorlogse dekolonisatieproces*.

twintig jaar geleden. Toen werden de concurrerende zangers Willie, Jean and Freddie, oefenend voor het carnaval maar in het gewone leven kruier, havenarbeider of straatslijper, voor de carnavalstijd in de adelstand verheven met zulke treffende erenamen als Hertog van Normandië of Graaf Ongenaakbaar, en werd hun op waardige wijze hulde gebracht, zoals jonge aspirant-schrijvers die gebracht hadden aan Kipling of Shaw. Ze deden mee aan een zangwedstrijd van zeven uur 's avonds tot de vroege morgen, gestimuleerd door het applaus van hun luisteraars en de kwaliteit van de overvloedig aanwezige rum; de ene nacht na de andere beoefenden de stokschermers er hun gevaarlijke en veeleisende sport, de ‘Pierrots’ sloegen na een lange, complimenteuze inleiding op elkaar in met rijzwepen; rond de artiesten stonden de toeschouwers mannetje aan mannetje en goedgemutst - totdat de schijnoorlog overging in een echte en de stenen van de ‘bleek’ in het rond vlogen. Maar tegenwoordig is dat leven dood. Oefenen voor het carnaval moet om tien uur ophouden. De politieagent verhoudt zich tot de stokschermer en ‘Pierrot’ als de sanitaire inspecteur tot muskietenlarven. 's Nachts worden de straten nu elektrisch verlicht, de arm der wet is langer, zijn greep sterker. De oude wetteloosheid en schilderachtigheid zijn verdwenen. Het leven op de soldatenerven heeft zijn pikante aroma verloren. Gelukkig is Drooglegging alleen nog een woord in Trinidad. En het leven, hoewel saai en kleurloos in vergelijking met vroeger, heeft nog steeds grootse momenten te bieden.

In een kamer van de barakken aan Abercromby Street zat op een zondagmorgen Mamitz. Sjofele tegenspoed mocht dan onbedreigd heersen in dit deel van de stad, in deze kamer had hij extra getriomfeerd en zat als het ware hoog ten troon, zo depressief was de vrouw en zo deprimerend haar omgeving.

Het enige dat de vrolijker kant van het leven vertegenwoordigde, was een drietal paginagrote, uit geïllustreerde tijdschriften gescheurde foto's, van Lindbergh, Bernard Shaw en Sargents ‘Portret van een vrouw’, en deze dankten hun aanwezigheid uitsluitend aan het feit dat geen pandjeshuis ze had geaccepteerd. Ze keken met nietsziende ogen een kamer in zonder meubels, afgezien van een paar over de vloer uitgespreide zakken die dienst deden als bed. Mamitz zat op de drempel en praatte met haar vriendin Celestine, wijdbeens staande boven de betonnen goot die voor de deur liep, en verreweg het meest aan het woord.

‘Iemand heeft je behekst,’ zei Celestine met stelligheid. ‘Dat praat niemand mij uit mijn hoofd. En als je doet wat ik zeg, ga jij deze zwarte geest afschudden die jou in zijn macht heeft. Een leuke meid als jij die geen man kan krijgen om voor haar te zorgen! Je krijgt niks voor elkaar!’

Mamitz zei niets. Had Celestine precies het tegengestelde beweerd, dan zou ze net zo gereageerd hebben.

Mamitz was zwart, te zwart om een zuivere negerin te zijn, waarschijnlijk had ze wat Oost-Indisch bloed uit Madras in zich, een vermoeden dat zekerheid werd als je de lange, dikke vlechten zag van haar overvloedige haar. Ze was tamelijk klein en dik, met weelderige vormen, buitengewoon ontwikkelde vormen, en omdat een creool meer houdt van goed ontwikkelde vormen dan welk ander uiterlijk schoon ook, zorgde Mamitz ervoor (net als de rest van haar sekse, van elke rang en stand) dat geen van haar charmes je ontging als je haar zag lopen. Maar de laatste negen weken had ze ‘in de penarie’ gezeten, zoals Celestine het noemde. Eerst had de tramconducteur die haar onderhield (zeven dollar elke zaterdagavond, waar Mamitz er drie van kreeg), haar beschuldigd van ontrouw en een pak slaag gegeven. Niet de beschuldiging noch het pak slaag had Mamitz dwarsgezeten. Voor haar en haar gelijken behoorden die tot de kleine incidenten van het bestaan en, voorzover zij het leven en de mannen kende, het onvermijdelijke lot van een vrouw die zich liet onderhouden. Maar na een tijdelijke verzoening had hij haar opnieuw afgerammeld, wel erg hard, en hij was bij haar weggegaan. Zelfs die ramp was niet onoverkomelijk. Maar van dit ogenblik af was Mamitz van de welvarendste vrouw van het plein geleidelijk afgezakt tot de meest behoeftige. Ondanks haar onmiskenbare charmes toonde niet één man belangstelling. Ze ging de stad in om werk te zoeken als wasvrouw of kokkin. Zonder resultaat. Gelukkig was ze in haar welvarende tijd gul geweest voor Celestine, die haar nu redde van een wisse hongerdood. Eén meevaller had ze wel gehad. De assistent van de huisbaas had plotseling een voorliefde voor haar opgevat en het was Mamitz niet moeilijk gevallen hem zover te krijgen dat ze wat respijt kreeg met de huur. Maar dat respijt was voorbij: hij drong aan op betaling en Mamitz had geen geld om te betalen en geen hoop op een toevluchtsoord als ze uitgezet zou worden. Celestine zou haar wel bij zich in huis genomen hebben, maar Celestine werd onderhouden door een politieagent die drie of vier nachten

per week langskwam, en voor iemand in die situatie biedt een kamer van viereneenhalve vierkante meter niet veel gelegenheid om daklozen te huisvesten. Toch verdroot het Celestine dat ze niets kon doen om Mamitz te helpen in haar benarde toestand, die ze toeschreef aan de snode en bovennatuurlijke machinaties van Irene, hun gemeenschappelijke vijandin.

‘Neem nou van mij aan dat die vrouw je behekst heeft. Ze heeft Nathan tegen je opgezet. Wanneer was die ruzie ook weer?’

‘Twee of drie dagen na Nathan zijn eerste rammeling.’

Nathans wangedrag was dus begonnen voor de ruzie met Irene, maar dat bezwaar wuifde Celestine weg.

‘Ze moet daarvóór al wat tegen je van plan zijn geweest. Jij hebt niet gezien hoe ze over je tekeer ging... Zo lang als jij hier woont en ik nog kook, ga ik niet meemaken dat jij verlegen zit om een kop thee of een lepel rijst. Maar met de huur kan ik je niet helpen. Heb je geen familie hier?’

Mamitz schudde haar hoofd. Ze was afkomstig uit Demerara.

‘Kon je de zee maar over - daar kan geen ene boze geest tegen... Kijk, daar is het beest!’

Irene was haar kamer uitgekomen aan de overkant van het erf. Ze moest Celestine en Mamitz wel zien en ze schreeuwde iets naar een buurvrouw verderop:

‘Hé, Jo-Jo! Hoe laat is het? Is het al tien uur? Dan ga ik me kip klaarmaken die me man voor me gekocht heeft - ook al heeft ie een zere voet... Ik weet niet hoe lang het gaat duren voordat ie dronken wordt en mij eruit trapt. Dan moet ik bij andere mensen schooien om te zien of ik op kan pikken wat zij weggooien.’

Ze zette een kistje voor haar deur, haar vuurpot erop, en begon haar kip klaar te maken.

Zondagmorgen is het pottenparade op de erven. Van de zestien huurders aan het erf hadden er twaalf hun pot op het vuur staan en ze prikten met lange ijzeren vorken in het vlees om het rond te draaien, of ze goten water in de pot zodat de stoom opsteeg naar de hemel en iedere vrouw kon zeggen wat haar buurvrouw aan het klaarmaken was: rundvlees, varkensvlees of kip.

Het gaf niet wat je door de week kookte, al kookte je helemaal niets. Maar het bereiden van zoute vis, varkenskop of varkensstaart op een zondagmorgen was een schande. Je zette je pot dan in huis en kookte daar. Mamitz, die dik en gemoedelijk was, en bovendien gedemoraliseerd door vele hongerdagen, besteedde geen aandacht

aan Irene. Maar Celestine, een mager, klein, venijnig vrouwtje met een bruine huid, kon haar onderdrukte woede niet binnenhouden.

‘Jezus Christus, als ik niet beter wist zou ik elk stuk kleren van haar lijf rukken.’

‘Trek je niks aan van haar! Wat heeft het voor zin om rotzooi te krijgen met Jimmy?’

Jimmy was de politieagent. Hij was een bedaarde man waarvan je op aan kon, maar hij geloofde in discipline en als hij iets zei, dan zei hij ook iets. Hij had Celestine aan haar verstand gebracht dat ze niet mocht vechten: hij wilde niet voor de rechter gesleept worden als iemand die een knokkende vrouw onderhield. Celestines woede, verstoken van een natuurlijke uitlaatklep, was er niet minder onverzoenlijk om.

‘Ik ga je iets zeggen, Mamitz: ik ga morgenochtend met de huurloper praten. Ik ga hem zeggen dat hij je tot eind van de maand respijt moet geven. Dat is maar vijf dagen... Ik ga je in bad doen. Probeer vanmiddag wat wortelstokken en zo te vinden... Vanavond ga ik je in bad doen. En ik ga je wat gebeden geven om te lezen. God is sterker dan de duivel. We gaan dat ding dat je behekst heeft verbreken. Kop op. Ik ga je een bord brengen met kip en rijst, zo gauw het klaar is. Steek ondertussen je kaarsje aan, zeg je gebedjes en spreek jezelf moed in. Ik ga jou vanavond dat bad geven. Je heb geen pastoor vermoord. Je heb je moeder niet vervloekt. Dus je hoeft nergens bang voor te zijn.’

Celestine zou zich nooit wagen aan een potje schelden op Irene; de kans dat het op een vechtpartij uit zou lopen was te groot. Dus nam ze er genoegen mee een blik van de meest moordzuchtige haat en tartende verachting op haar vijandin te werpen, en ging vervolgens naar haar eigen pot, die om aandacht vroeg.

En toch waren Mamitz, Celestine en Irene drie maanden daarvoor nog goede vriendinnen geweest. Ze deelden hun rum, hun lief en hun leed, en op zaterdagmiddag zaten ze gewoonlijk voor de kamer van Mamitz en zongen kerkliederen: ‘Blijf bij mij, Heer,’ ‘Jezus, die mijn ziel bemint,’ ‘Voorwaarts, Christenstrijders!’ Celestine en Irene zongen sopraan, en Irene zong goed. Mamitz had van nature een mooie alt en een goed oor, terwijl Nathan, die van Barbados kwam en dus van zingen wist, de baspartij voor zijn rekening nam als hij er was. Het zingen bracht hem in een goed humeur; meestal stuurde hij er iemand op uit om meer rum te kopen en iedereen was tevreden en gelukkig. Maar Irene was een

jaloerse vrouw, niet alleen jaloers op Mamitz' vaste drie dollar per week en Celestines politieagent met zijn achtentwintig dollar aan het eind van de maand. Ze woonde samen met een taxichauffeur en zijn inkomen, hoewel groot genoeg, was onregelmatig. En hij was getrouwd, met vrouw en kinderen om voor te zorgen. Irene moest bijverdienen als wasvrouw, terwijl Mamitz en Celestine niets deden, alleen kookten en kleren wasten voor hun man. Zo ontstond geleidelijk een gevoel van ontevredenheid. Toen, op een klamme avond, gebeurde het: Mamitz liep langs de bamboe paal waar de waslijn aan hing, met daaraan de zware vracht van Irenes kleren, en stootte hem om met haar brede, royale gestalte. De lijn knapte en nachtjaponnen, lakens, kussenslopen, uniformbroeken en tafelkleden vielen fladderend in de modder. Het was een regenachtige week geweest met weinig zon, en het zou al moeilijk genoeg geweest zijn om de kleren op tijd klaar te krijgen voor zaterdagmorgen: nu was het onmogelijk. En de ruzie was woest en hevig. Celestine, die vrede wilde stichten, werd erbij betrokken door de explosieve scheldwoorden van Irene die ook voor haar bedoeld leken.

‘Ga jij hier je neus insteken? Denk je dat jij voor rechter kan spelen, omdat je met een politie bent? Bemoei je met je eigen zaken, mens, bemoei je met je eigen zaken. Jullie twee doen niks voor de kost. Jullie zitten alleen op je kont en vreten de mannen uit waar je mee bent. Terwijl ik hard werk en mijn kleren aan de lijn hang. En dan komt die daar en stoot het als een koetspaard omver, en als ik haar daarvoor op d'r sodemieter geef, ga jij je d'rmee bemoeien! Ik ga jou eens wat zeggen...’

En zo woedde de woordenstrijd verder, waarbij de politieman van Celestine flink onder vuur werd genomen door Irene. Celestine kon, zelfs als ze zich inhield, iedere vrouw van de soldatenerven van Port of Spain aan, maar toch was het Mamitz die triomfeerde.

‘Wat geeft het dat Celestine met een politie is? Je zou blij zijn als je hem voor jezelf kon krijgen. Beter dan zo'n stinker met een zere voet.’

Want Irenes taxichauffeur had een zwerende voet. Die had hij al dertig jaar en zou hij meenemen in het graf, al leefde hij nog dertig jaar. Syfilis, aangeboren én besmet, plus zijn overvloedig drankgebruik maakten herstel onmogelijk. Irene had stom genoeg gehoopt dat niemand op het erf ervan wist. Maar als op Trinidad

Zijne Excellentie de Gouverneur en zijn vrouw ruzie maken, praten de straatjongens daar een dag later over, en de slechte voet van Richard was al lang een geheim gespreksonderwerp geweest op het erf.

Maar het was Mamitz die het tot publiek bezit had gemaakt. Irene haatte Mamitz met een dodelijke haat en had beloofd haar te beheksen. Drie dagen daarvoor had Nathan, de tramconducteur, Mamitz voor het eerst een pak slaag gegeven, maar zelfs toen ze die ruzie hadden, was er geen aanwijzing voor zijn spoedige vertrek en Mamitz' snelle neergang naar haar huidige misère. Zodat Celestine, een dolende maar trouwe godsdienstfanaat, zeker wist dat de problemen van Mamitz veroorzaakt werden door Irenes omgang met de duivel, zo niet met hem persoonlijk, dan tenminste via een van zijn talrijke handlangers die hun winstgevende zaakjes dreven in elke uithoek van Port of Spain. Overtuigd dat ze zelf immuun was voor al wat Irene haar zou kunnen aandoen, speet het haar dagelijks dat ze de vrouw niet tot moes kon slaan. ‘Jezus Christus! Als Jimmy er niet was, zou ik dat takkewijf aan reepjes snijden!’ De energie die ze niet kwijt kon in het vernietigen van Irene, stopte ze nu in het op de been houden van Mamitz. De heetgebakerde Celestine koesterde een oprechte genegenheid voor de gemoedelijke Mamitz, wier kalmte zo weldadig was. Maar nog afgezien daarvan was ze vastbesloten om Mamitz niet naar de kelder te laten gaan. Vanwege haar vijandschap jegens Irene zou het een bittere nederlaag zijn als Mamitz er onderdoor ging. Verder stond haar reputatie op het spel van vrouw die dingen wist en afgedwaalden weer op het rechte pad kon helpen. Als ze klaar was met Jimmy's eten, kleren en wat hij verder begeerde, ging ze ervoor zitten om iets te verzinnen waarmee ze de zwakke, makkelijk klein te krijgen Mamitz kon steunen.

Omdat Celestines politieman die avond dienst had, had zij zelf niets te doen en was ze vrij om haar eigen zaken te regelen. Om middernacht baadde ze Mamitz met de nodige riten en ceremoniën, Ave Maria's en Pater Nosters, in een grote badkuip vol water dat doortrokken was van wortelstokken, koortskruiden, lindeblaren, *guerin tout, herbe à femmes* en andere wortels, bladeren en grassen, bekend om hun doeltreffende werking (mits op de juiste wijze toegepast) tegen boosaardige intriges en invloeden. Dat was zondagnacht om twaalf uur. Op maandagmorgen om acht uur kwam Popo des Vignes het erf oplopen met een tasje in zijn hand.

Popo is op en top een creool. Zijn naam is Des Vignes, maar denk niet dat er in zijn aderen bloed vloeit van de aristocraten die na '89 op Trinidad arriveerden. Hij is een neger en zijn voorvader, die slaaf was, nam de naam aan van zijn meester. Popo loopt tegen de veertig, is van gemiddeld postuur, hoewel omvangrijk van buik, met een tamelijk lange snor. Hij gaat gekleed in een smetteloos wit kostuum en draagt nauwsluitende schoenen van een bijzondere geelbruine kleur (voor hem geen zware Engelse brogues of Amerikaanse fantasieschoenen). Op zijn hoofd draagt hij een zwierige strooien hoed, en zijn manier om sigaretten te roken en zijn colbertje dat altijd openhangt (hij draagt geen vest), geven de indruk dat Popo leeft voor de lol, niet voor zijn werk. En die indruk is juist. Hij heeft nog nooit van zijn leven een volle week eerlijk gewerkt. Hij kan je dertig dollar bezorgen als je in moeilijkheden zit (tegen een rente van honderd procent), of drieduizend dollar als je een huis hebt of een cacaoplantage. Tijdens de cacao-oogst ligt hij op de loer bij het spoorwegstation, met een feilloos oog voor boeren die hun cacao naar de stad gebracht hebben en niet precies weten waar ze de beste prijs kunnen krijgen. Dat is zijn winstgevendste handel, want hij krijgt zowel commissie van de eigenaars als van de grote kopers. Maar hij is niet kieskeurig in zijn manieren om aan geld te komen en hij is bereid alles te doen wat hem niet te veel bindt, en waar hij geen handenarbeid of schrijfwerk voor hoeft te verrichten. Wat de rest betreft: als hij rond half zeven 's avonds goed getafeld heeft, kan hij rum drinken tot zes uur de volgende morgen zonder een spier te vertrekken; in eigen kring geniet hij een wijdverbreide reputatie als fijnproever inzake de liefde en iemand met een alomvattende smaak voor vrouwen.

‘Hé, meneer Des Vignes! Hoe gaat ie?’ zei Celestine. De bewoners van elk erf kenden Popo, vooral de vrouwen.

‘Prima.’

‘Voor wie kom je hier?’

‘Ik zoek jou. Hoe gaat 't met Jimmy? Wanneer trouwen jullie?’

‘Trouwen!’ zei Celestine met edele verontwaardiging. ‘Ik trouwen met een politie! Ik vertrouw een politie niet langer dan ik hem kan ruiken. Polities hebben geen respect voor je. Een politie zal zijn moeder opsluiten om er een streep bij te krijgen. En trouwens, ik wil niet trouwen met iemand die er altijd is, je wordt gewoon een slavin dan. Ik voel me goed zoals ik ben.’

‘In ieder geval wil ik dat je een ring koopt.’

‘Verkoop je ook al ringen? Ik heb geen geld, maar laat maar zien.’

Popo opende zijn tassen en stalde de ringen uit - mooi goud en Amerikaans vakmanschap, vijf dollar contant en zes dollar op afbetaling. Ze hadden een Assyrische koopman in Park Street tien dollar het dozijn gekost, en Popo verkocht ze in commissie. Het was mooie handel, vooral bij degenen die twee dollar contant betaalden en beloofden maandelijks of wekelijks hun schuld af te lossen. Als de koopman later problemen kreeg met de aflossingen of het terughalen van een ring, had Popo geen centje pijn, want tegen die tijd had hij dat werk al opgegeven.

‘Dus je gaat er geen nemen?’ zei hij, terwijl hij aanstalten maakte zijn schatten weer op te bergen.

‘Kom tegen het eind van de maand nog eens langs. Maar doe ze nog niet weg. Ik wil ze een vriendin laten zien.’

Ze liep naar de deur.

‘Mamitz!’ riep ze. ‘Kom eens kijken naar de ringen die mijnheer Des Vignes verkoopt.’

Mamitz kwam Celestines kamer binnen, groot, langzaam bewegend, weelderig, met haar glimmende zwarte huid en haar dikke gladde haar netjes in vlechten. Ze viel meteen bij Popo in de smaak.

‘Je hebt een leuke vriendin, Celestine,’ zei Popo. ‘En ze heeft nog een leuke naam ook: Mamitz. Nou, hoeveel ringen ga je van me kopen?’

Celestine antwoordde snel: ‘Mamitz kan geen ringen kopen. De man die voor haar zorgde, daar is ruzie mee en ze is nou op zoek naar een echtgenoot.’

‘Een leuke vrouw als jij kan niet lang zonder man blijven,’ zei Des Vignes. ‘Laat mij je wat geven voor de mazzel... Kies een ring en ik geef hem je cadeau.’

Mamitz koos een ring en Des Vignes schoof hem zelf aan haar vinger.

‘Excuseer, ik ben zo terug,’ zei Celestine. ‘De sanitaire inspecteur komt vandaag en ik wil opruimen voor hij komt.’

Toen ze weer terugkwam, ging Des Vignes net weg.

‘Dat is afgesproken, Mamitz,’ glimlachte hij. ‘Tot kijk, Celestine!’

Hij was nauwelijks buiten gehoorsafstand of Celestine stortte zich opgewonden op Mamitz.

‘Wat heeft hij gezegd?’

‘Dat hij vanavond om tien uur langskomt of iets later. En hij gaf me dit.’ In haar handpalm lag een briefje van twee dollar.

‘Heb ik het niet gezegd,’ zei Celestine triomfantelijk. ‘Het bad. Maar je moet er mee doorgaan. Lees de gebeden negen dagen lang drie keer per dag. Koop donker bier, Mitz, om op krachten te komen... Het is geen man om te vertrouwen. Als je een bezemsteel een petticoat aandoet, rent hij er achteraan. Maar je gaat wel iets uit hem krijgen voor een paar weken... En je heb gezien dat het een leuke man is.’

Mamitz lachte haar luie glimlach.

Celestine wist wat voor vlees ze in de kuip had. Vier weken was Popo een min of meer vaste bezoeker van Mamitz' kamer. Hij betaalde de huur. Hij gaf haar geld om haar bed en meubilair uit de lommerd te halen en iedere zondagmorgen roerde Mamitz rund- of varkensvlees in haar vuurpot. En wat meer is, elke keer dat Popo zei dat hij langs zou komen, gaf hij haar geld om een maal te bereiden, zodat Mamitz' pot soms laat in de week, bijvoorbeeld donderdagavond, rook alsof het zondagmorgen was. Celestine deelde in de welvaart en ze konden het zich veroorloven zich niets aan te trekken van Irene, die een spoedige ramp voorspelde.

‘Jullie heb het goed nu. Maar wacht eventjes. Ik ken die Popo des Vignes. Hij houdt een vrouw niet langer dan een maand. Nog even en het goede leven is voorbij, en ik ga zien hoe jij, Mamitz, stro vreet.’

Maar Mamitz werd dikker dan ooit, en als ze over de weg liep in een zijden jurkje, nauwsluitend en kort, dat haar edele kuiten tot de knie bloot liet en haar vormen accentueerde, verwekte ze sensatie onder de mannen die naar haar keken.

Op zondagmorgen ging ze naar de markt om rundvlees te kopen. Ze liep langs de stalletjes om naar de man te gaan waar ze altijd van kocht, toen een slager haar riep.

‘Hé, Mamitz! Kom eens hier.’

Mamitz liep erheen. Ze kende de man niet, maar ze had een inschikkelijk karakter en ze ging zien wat hij wilde.

‘Maar ik ken jou niet,’ zei ze, na een blik op hem. ‘Hoe weet je mijn naam?’

‘Was jij dat niet die zondag in een witte zijden jurk door Abercromby Street liep.’

‘Jawel,’ glimlachte Mamitz.

‘Nou, je hoeft mij niet te vertellen wat een leuke vrouw is. En ik ben er ook achter waar je woont. Woon jij niet op het erf net onder Park Street? Meid, wat zag jij er lief uit. Je moet alleen bij mij rundvlees kopen. Hoeveel wil je? Een pond? Hier heb je een mooi stuk. Je hoeft me er niet voor te betalen. Je kan me later betalen. Als je weer rundvlees nodig hebt, kom dan deze kant op.’

Mamitz aanvaardde het geschenk en liep door. Ze mocht de slager niet zo erg, maar hij mocht haar. En een pond rundvlees was een pond rundvlees. Nicholas kwam haar een paar dagen later opzoeken en bracht twee flesjes donker bier mee als cadeautje. Eerst moest Mamitz niets van hem hebben. Des Vignes was een geduchte rivaal. Nicholas bracht extravagante cadeautjes mee voor Mamitz en deed buitensporige beloften. Het was in zijn voordeel dat Popo's aandacht begon te verslappen. Er ging soms wel een week voorbij zonder dat Mamitz hem zag. En er kwam geen geld meer van die kant. Daarom accepteerde Mamitz Nicholas na een tijdje en ze had geen reden om spijt te hebben van haar ruil. Nicholas verdiende een hoop geld als slager. Hij betaalde niet alleen de huur, maar gaf haar iedere zaterdagavond vijf dollar, en ze kon door de week altijd een dollar of twee van hem loskrijgen. Het duurde niet lang of hij was stapelgek op haar en kreeg vaak hevige aanvallen van jaloezie, die echter steeds gevolgd werden door berouw en royale cadeaus. Toch hunkerde Mamitz nog naar Popo. Op een dag schreef ze hem een briefje dat het haar speet dat ze Nicholas had moeten accepteren, maar dat ze altijd blij zou zijn hem te zien. Ze stuurde het naar het Mirandahotel, waar Popo de maaltijden gebruikte. Maar er kwam geen antwoord en na een poosje verlangde Mamitz er niet meer naar om Popo te zien. Ze was in goeden doen en tamelijk gelukkig. Zij en Celestine waren dikker met elkaar dan ooit en stonden op goede voet met de buren op het erf. Alleen van Irene wisten ze dat ze hen kwaad zou willen doen en als Mamitz 's morgens opstond, keek ze op advies van Celestine eerst zorgvuldig wat er voor de deur lag, zodat ze niet onbedoeld op een kerkhofbot zou trappen, op een dodelijk poeder of een ander werktuig van Satan, waar het slachtoffer gegarandeerd krankzinnig van zou worden, zou gaan stelen of zich schuldig maken aan vormen van wangedrag die bij wet strafbaar zijn gesteld. Maar er gebeurde geen ongeluk. De kracht van het bad was nog steeds intact, zoals Celestine Mamitz duidelijk maakte, en ‘wat mij betreft,’ concludeerde ze, ‘kan geen kracht van Irene mij een haar krenken.’

Pasen kwam en daarmee Popo. Hij liep al vroeg, rond zeven uur 's morgens, het erf op en klopte aan bij Mamitz, die nog sliep.

‘Ik dacht dat je me helemaal had opgegeven,’ zei Mamitz. ‘Ik heb geschreven, maar je liet niks horen.’

‘Ik wou niet aan het mes van een slager worden geregen,’ lachte Popo. ‘Hoe dan ook, niks aan de hand... Ik heb gisteravond baccarat gespeeld en flink winst gemaakt, daarom kom ik de paasdagen met jou doorbrengen. Kijk! Hier zijn vijl dollar. Koop zoute vis en zoete olie en wat groenten en tomaten. Koop een paar flesjes rum. En donker bier voor jezelf. Ik kom om een uur of negen terug. Het is vandaag paaszaterdag, Nicholas zal de hele dag op de markt staan. Wees maar niet bang voor hem.’

Mamitz raakte in opwinding. Ze gaf de vijf dollar aan Celestine en liet het boodschappen doen aan haar over, terwijl zij zich klaarmaakte voor haar minnaar. Om ongeveer half tien kwam Popo terug. Hij, Mamitz en Celestine aten in Mamitz' kamer en voor ze van tafel opstonden, waren heel wat meer dan twee flessen rum soldaat gemaakt. Toen liet Celestine hen alleen en ging naar Nicholas op de markt. Ze vertelde hem dat Mamitz zich niet erg goed voelde en haar gestuurd had om rund- en varkensvlees te halen. De bereidwillige Nicholas overhandigde haar het gevraagde en deed er een shilling bij voor zijn liefje. Hij zei dat hij nu weinig geld had, maar dat hij aan het eind van de dag flink zou incasseren. Celestine kookte en rond half twee werd door haar, Popo en Mamitz de lunch gebruikt. Celestine moest nog een keer op pad om meer rum te kopen. De andere mensen op het erf schonken niet veel aandacht aan wat een alledaagse gebeurtenis was. Ze waren zelfs aangenaam getroffen, want na de lunch had Celestine nog anderhalve fles rum voor zichzelf en ze nodigde demonstratief alle buurvrouwen uit om wat te komen drinken, behalve Irene natuurlijk.

Om een uur of drie kreeg Irene het gevoel dat ze het niet langer kon aanzien en dat ze een buitenkansje liet liggen als ze deze kans niet benutte. Ze deed haar schoenen aan, pakte haar mand en verliet het erf. Het was de mand die de verdenking wekte van de alerte Celestine, want ze wist dat Irene die morgen al haar boodschappen al had gedaan. Ze zat een paar seconden na te denken en klopte toen op de deur van Mamitz.

‘Luister Mamitz,’ riep ze. ‘Tijd om te vertrekken voor mijnheer Des Vignes. Irene is net weggegaan met een mand. Ik denk dat ze

naar de markt is om het aan Nicholas te vertellen.'

'Maar hij kan vandaag niet weg,' riep Mamitz.

'Je weet hoe jaloers en hoe slecht die man is,' drong Celestine aan. 'U bent hier sinds negen uur, meneer Des Vignes, het is tijd om te gaan.'

Uiteindelijk besloten ze de wijze raad van Celestine op te volgen. Popo kleedde zich aan met zijn gewone angstvallige netheid en poetste de plaat. De rumflessen werden opgeruimd en Mamitz' kamer werd schoongemaakt. Zij en Celestine waren nog maar net klaar toen Irene arriveerde met een lege mand.

'Zie je wel,' zei Celestine. 'Kijk nu uit!'

En waarachtig, er waren nog geen vijf minuten voorbij of er stopte een taxi buiten en Nicholas kwam met zijn bebloede slagersvoorschoot nog aan woedend het erf oplopen. Hij liep recht op Mamitz af en greep haar bij de keel.

'Waar is de man die je op je kamer had - de kamer waar ik de huur voor betaal?'

'Praat geen onzin, man, laat me los,' zei Mamitz.

'Ik rijg je aan mijn mes, net als een koe. Je had Popo des Vignes de hele dag op je kamer. Spreek de waarheid, teef.'

'Je moeder, je zuster, je tante, je vrouw was de teef,' riep Mamitz, een van Celestines meest gevatte replieken overnemend.

'Het wordt alleen maar erger als je je inlaat met volk van de lage eilanden,' zei Celestine. Nicholas was afkomstig van Saint Vincent en de negers van Trinidad kijken neer op de negers van Saint Vincent, Grenada en de kleinere West-Indische eilanden, de lage eilanden.

'Hou jij je bek en bemoei je niet met dingen die je niet aangaan. Jij moedigt haar aan. Ik wil de waarheid of, bij Christus, ik maak gehakt van een van jullie hier vandaag.'

'Luister eens, man, laat me je iets vertellen.' Mamitz, dronken van liefde en rum, en geïnspireerd door Celestine, toonde moed: 'Die vrouw aan de overkant is bij je gekomen om je te vertellen dat meneer Des Vignes in deze kamer was. De man kwam het erf op, hij ging naar Celestine om haar een ring te verkopen, die ze een tijd geleden beloofd had van hem te kopen. Kijk maar in mijn kamer.' Ze gooide de halve deuren wijd open. 'Zie jij sporen van een man hier? Ziet mijn bed eruit alsof er een man op gelegen heeft? Het was stom van me om me af te geven met een ordinaire bruut als jij. Je hebt me lang genoeg last bezorgd. Ga maar met

Irene wonen. Ga haar maar delen met de taxichauffeur met zijn zere voet. Het zijn vrouwen als zij waar mannen als jij behoefte aan hebben. Ik heb spijt van de dag dat ik je heb ontmoet. En ik hoop dat ik je gezicht nooit meer ga zien.'

Ze stopte hijgend en Celestine, die alleen maar op een gaatje had gewacht, vervolgde: 'Kijk die man nou toch eens aan! De man laat zijn werk in de steek op deze mooie Paaszaterdag, omdat die gemene vrouw hem heeft gezegd dat meneer Des Vignes in de kamer zit met Mamitz! Straks ga je nog beweren dat ie met mij samenwoont. Maar man, ik heb nog nooit zo'n domoor gezien als jij. Bertha, Olive, Josephine,' ze deed een beroep op een paar andere bewoonsters van het erf, 'zijn jullie niet allemaal de hele dag hier geweest en hebben jullie meneer Des Vignes na het ontbijt hier zien komen? Ik heb hem de twee dollar betaald die ik voor hem had. Hij heeft iemand erop uit gestuurd om een fles rum te kopen en ik heb Mamitz geroepen om met z'n drieën wat te drinken vanwege Pasen. Toen zag ik dat mens op pad gaan - om haar verhaal te vertellen; en nou is die idioot uit Saint Vincent weggelopen van zijn werk. Maar man, wat ben jij dronken.'

Bertha, Olive en Josephine, die meegedronken hadden van de rum, bevestigden Celestines verhaal. Irene had de hele tijd in de deur van haar kamer vis zitten schoonmaken en gedaan of ze niet luisterde, maar nu sprong ze op.

'Bertha, je moet je schamen. Om voor een slok rum zo te liegen? Geloof ze niet, Nicholas. De hele dag...'

Maar op dat moment had een onverwachte interruptie plaats. De huurkoetsier, die de woordenwisseling hoorde en geen tijd wilde verspillen op een dag als Paaszaterdag, had zijn paard toevertrouwd aan een jongetje en had een minuut of twee staan luisteren. Nu liep hij op Nicholas toe en pakte hem bij de arm.

'Baas,' zei hij, 'luister niet naar die vrouw. Ze woont samen met Richard, de taxichauffeur, en die heeft me verteld dat alle vrouwen liegen maar dat hij nog nooit een vrouw zo heeft horen liegen als zij...'

Er volgde een uitbarsting van gelach.

'Kom mee, baas,' zei de huurkoetsier en hij trok de opgewonden, onwillige Nicholas aan zijn arm mee.

'Ik moet terug naar mijn werk, maar ik kom vanavond hier en dan sla ik jullie helemaal tot moes.'

'En mijn man is van de politie,' zei Celestine. 'En hij gaat hier

zijn vanavond. En als je die vrouw aanraakt, ga je de paasdagen doorbrengen in de lik, zo zeker als mijn naam Celestine is en jij een waardeloze idioot van een slager uit Saint Vincent.'

Nicholas reed weg, de overwinning aan Celestine latend, maar de rest van de middag was Mamitz gedeprimeerd. De opwinding van de dag had haar uitgeput, en tenslotte verdiende Nicholas goed zijn geld. Op een avond als deze zou hij een hoop geld binnenkrijgen, maar nu zag het ernaar uit dat ze hem dreigde te verliezen. Ze wist hoe hij Popo haatte. Ze hield veel meer van Popo dan van Nicholas, veel meer, maar je moest tenslotte ook leven.

Maar Celestine was totaal niet ontmoedigd. 'Let niet op wat ie zegt. Die gaat terugkomen. Die gaat terugkomen en je smeken om hem weer terug te nemen. Als je een man van een vrouw ziet houden, zoals hij van jou houdt, kan ze met hem doen zoals ze wil, hij komt toch terug als een hond om zijn braaksel op te vreten. Maar luister naar mij, Mamitz. Als hij terugkomt, vloek hem dan een beetje uit. Scheld hem verrot. Zorg dat hij begrijpt dat je verder niet te veel flauwekul meer van hem pikt.'

Mamitz glimlachte op haar slaperige manier, maar ze koesterde niet veel hoop. En de hele rest van de middag liet Irene haar geen rust door songs te zingen die van toepassing waren op wat zich had afgespeeld:

> Al hoor je ook toe aan een ander, vannacht behoor je aan mij.
> Kom, kom, kom bij me, Thora, kom nog eens terug en dan...
> Hoe kan ik zonder jou leven! Hoe kan ik je laten gaan!

Haar stem verhief zich schril boven het geroezemoes op het erf. En naarmate haar stem hoger klonk, werd Mamitz somberder.

'Denk eraan,' waren Celestines laatste woorden voor ze afscheid nam voor de nacht. 'Als hij terugkomt, doe niet meteen de deur voor hem open. Laat 'm eerst maar een tijdje kloppen.'

'Oké,' zei Mamitz zonder enthousiasme. Ze dacht eraan dat ze nog maar zo'n zesendertig cent over had van het geld dat Des Vignes haar gegeven had. Geen cent meer.

Maar Celestine had gelijk. De razende Nicholas ging terug naar zijn werk en sneed rundvlees en zaagde botten met een woestheid die zijn collega-slagers en de kopers verbaasde. Maar om zeven uur, met zijn zakken vol geld en niets om te doen, voelde hij zich ellendig. Hij had plannen gemaakt voor de paasdagen: hij had

besloten zaterdagavond met Mamitz door te brengen, en ook de hele eerste paasdag, nadat hij om negen uur 's morgens had afgenokt. Tweede paasdag was hij vrij en hij dacht erover om Mamitz, Celestine en Jimmy in een taxi mee te nemen naar Carenage om te gaan zwemmen. Hij hing wat op straat rond. Hij dronk twee of drie glazen, maar hij was niet in de stemming om aan de zwier te gaan en dronken te worden. Hij was moe door de spanning van de dag en verlangde naar het rustgevende gezelschap van een vrouw, vooral van de vrouw die hij liefhad - de knappe, dikke, willige Mamitz. Omstreeks half elf begon hij te twijfelen aan zijn besluit om nooit meer een blik op haar te werpen.

Godverdomme, zei hij bij zichzelf. Die Irene is een leugenaar. Ze ziet hoe goed ik ben voor Mamitz en ze wil een eind maken aan onze verhouding.

Hij vocht de zaak uit met zichzelf.

Maar zo goed kon die vrouw niet liegen. De man moest er geweest zijn.

Hij kon niet tot een conclusie komen. Hij nam de argumenten voor en tegen nog eens door, het getuigenis van Bertha en Olive, het getuigenis van de huurkoetsier. Met zijn verstand neigde hij ertoe te geloven dat Mamitz Des Vignes de hele dag aangenaam had beziggehouden in de kamer waar *hij* voor betaalde, terwijl *hij*, de dwaas, hard werkte om geld voor haar te verdienen. Maar sterkere krachten dan het verstand vochten voor Mamitz, en om elf uur was hij op het erf en klopte aan haar deur.

‘Mamitz! Mamitz! Doe open. Ik ben het Nicholas.’ Er was een korte pauze. Toen hoorde hij Mamitz' stem die wat vreemd klonk.

‘Wat wil je godver...?’

‘Het spijt me wat er vandaag gebeurd is. Het kwam door die bemoeial, Irene. Ze kwam naar de markt en ze loog over jou. Doe de deur open, Mamitz... Ik heb hier iets voor jou.’

Celestine, in de kamer ernaast, volgde de conversatie oplettend, blij verrast dat Mamitz haar instructies zo goed opvolgde.

‘Man, ik ben bang voor je. Je heb een mes bij je en je komt hier om mij in stukken te snijden, zoals Gorrie Eva in stukken heeft gesneden.’

‘Ik heb geen mes. Ik heb geld voor je bij me.’

‘Ik geloof je niet. Je wil met me doen of ik een koe ben.’

‘Ik zeg je toch dat ik geen mes heb... Doe de deur open, vrouw, of ik breek hem open. Zo kan je me niet behandelen.’

Nicholas dreigde een woedeaanval te krijgen, hij had dit niet verwacht.

Op dat moment kwam de waakzame Celestine tussenbeide.

‘Doe de deur voor hem open, Mamitz. Hij zegt dat hij spijt heeft, en tenslotte betaalt hij de huur.’

Dus opende Mamitz bereidwillig de deur en Nicholas ging naar binnen. Hij vertrok de volgende morgen vroeg naar zijn werk, maar hij beloofde Mamitz om tegen half tien terug te zijn.

Irene, die haar dagelijkse ronde deed op het erf, kwam te weten dat Nicholas de avond tevoren ‘als een hondje’ teruggekomen was bij Mamitz en dat Mamitz hem de wind van voren gegeven had, maar dat Celestine voor hem in de bres was gesprongen en dat Mamitz hem binnen had gelaten. Mamitz, merkte ze op, stond die ochtend veel later op dan gewoonlijk. In feite had Celestine (die altijd om vijf uur opstond) haar wakker geklopt en was bij haar binnengegaan voordat zij naar buiten kwam. Het duurde niet lang of Irene wist dat er iets gaande was. Om te beginnen liet Mamitz niet, zoals anders, haar deur open staan, maar deed hem achter zich dicht als ze naar binnen of naar buiten ging. Zij noch Celestine ging naar de markt. Ze stuurden het zusje van Bertha er op uit, en die kwam terug met rund-, varkens- en schapenvlees, waarvan Mamitz elk stuk hoog in de lucht hield en becommentarieerde. Daarna ging Bertha's zusje opnieuw op pad en kwam terug met een nieuwe vuurpot. Irene kon wel raden waar die vandaan kwam - van een of ander winkeltje in Charlotte Street, waarvan de eigenaar niet bang was voor het risico om op zondag iets te verkopen. Bertha's zusje kwam en ging, en hield daarbij iets stevig vast in haar hand. Irene kon, hoewel haar zintuigen door haat en wrok gespannen waren en op scherp stonden, niet begrijpen wat er gebeurde. Intussen bevond Celestine zich in Mamitz' kamer en was Mamitz buiten begonnen te koken in drie vuurpotten.

Ieder moment stak Mamitz haar hoofd om de deur en zei iets tegen Celestine. Irene kon zien hoe de dikke Mamitz schuddebuikte van het lachen, terwijl ze Celestines giechellachje binnen kon horen. Toen kwam Bertha's zusje voor de laatste keer terug, ging de kamer in om te zeggen wat ze te zeggen had, kwam weer naar buiten en bleef een paar meter verder afwachtend staan, tegenover Mamitz' deur. Hoe ze ook nadacht, Irene kon niet verzinnen wat er binnen gaande was.

Toen kwam Mamitz naar buiten en ging naast Bertha's zusje

staan; en een seconde later werden beide helften van de deur opengeworpen en zag Irene Celestine in de deuropening verschijnen, met haar handen in haar zij. En toen zag ze het. Beide helften van de deur waren bedekt met bankbiljetten, groene biljetten van vijf dollar, rode van twee dollar, en blauwe briefjes van een dollar, elk met een speld in de hoeken om ze op hun plaats te houden. De speldekoppen blonken in de zon. Irene was zo verbijsterd dat ze een seconde of twee met haar mond wijdopen bleef staan. Nicholas had Mamitz geld gegeven. Nicholas was teruggekomen en had zijn excuses aangeboden, en hij had haar al dit geld gegeven. De stommeling! Dus dat had Celestine al die tijd binnen gedaan. Bertha's zusters hadden af en aan gelopen om de bankbiljetten te wisselen. Er moest wel veertig, nee vijftig dollar op de deur zitten. Mamitz en Bertha's zusje lagen dubbel en de grap werkte aanstekelijk, want andere mensen op het erf kwamen aanlopen om te zien wat er aan de hand was. Wat een stomme idioot was die Nicholas! Tranen van woede en gekrenktheid welden op in Irene's ogen.

‘Hé, Irene, kom eens kijken naar het schilderij dat Nicholas gisteravond voor Mamitz heeft meegebracht! En morgen gaan we naar Carenage. Jou nemen we niet mee, maar je man wel, het zeewater zal zijn zere voet goed doen.’ Celestines stem schalde over het plein.

Bertha, Josephine, de dikke Mamitz en de rest kónden gewoon niet meer van het lachen. Irene had niet de moed en ook niet de stem om te antwoorden. Ze trilde zo dat haar handen beefden. De porseleinen kom waarin ze rijst aan het wassen was, glipte uit haar vingers en brak in een dozijn stukken, terwijl de rijst in het vuile water van de goot stroomde.

Het aanslagbiljet

A.V. Thelen[*]

(Vertaling Wil Boesten)

Geeft de keizer wat des keizers is en Gode wat Gods is: geen enkel godvruchtig schepsel zal het ooit moeite hebben gekost God te geven wat hem toe schijnt te komen. Maar je belastingcenten aan de keizer afdragen, wie heeft daar nog nooit wakker van gelegen? Ik word altijd duizelig als ik een aangiftebiljet moet invullen. Ik heb dat al in veel landen en talen gedaan en overal stuitte ik op hetzelfde ondoorgrondelijke raadsel: waar is dit koeterwaals, dat een normaal mens zonder ezelsbruggetje niet kan begrijpen, goed voor? Tegenwoordig heeft men het zo vaak over hermetische dichtkunst - alsof niet alle dichtkunst hermetisch is! - maar in een gedicht dring ik, vergeleken bij een belastingformulier, met speels gemak door. En dus vulde ik mijn eerste Spaanse aangifte in, naar mijn beste weten en met het slechtst mogelijke geweten.

De autoriteiten trokken zich niets van mijn armoede aan en sommeerden me honderden peseta's te betalen en anders... wat volgde was een dreigement aan de onderdaan. Ik werd niet goed. Het leek wel Duitsland hier.

We hadden onze kalmte nog niet hervonden toen Pedro binnenkwam en ons om de beurt vragend aankeek: nog meer tegenslagen? Pilar is vertrokken, Helvecio is vertrokken, jullie hebben het rijk nu toch alleen! Toen zag hij de belastingaanslag - ach ja, dat was natuurlijk naar. Daar moest iets op verzonnen worden, ze maakten met buitenlanders korte metten op het eiland. Er zaten te veel dubieuze elementen tussen van wie bijna niemand zijn ware gezicht liet zien.

Pedro haalde zijn schetsboek te voorschijn en tekende Vigoleis, beroofd van zijn burgerlijke vrijheid; Beatrice kaalgeschoren in het tuchthuis voor wanbetalers; daarna sprak hij met me af in het raadhuis, hij kende daar heren op hoge posten.

* *Uit: A.V. Thelen (1903-1987)* Die Inseln des zweiten Gesichts - Aus den angewandten Erinnerungen des Vigoleis. *Verscheen in 1953 voor het eerst - in het Duits! - bij van Oorschot. Thelen leefde van '31 tot '36 op Mallorca en van '47 tot '54 in Amsterdam.*
Een vertaling van 'Die Inseln des zweiten Gesichts' *verschijnt eind 2003 bij de Prom ter gelegenheid van de 100e verjaardag van Thelen.*

De werkkamer van het hooggeplaatste heerschap paste bij zijn positie: ze was groot en leeg. Bijna leeg, bedoel ik, want er bevond zich een diplomatenbureau en tegen de muren stonden naar Mallorcaans gebruik enkele tientallen van die mooie, hoge, ongemakkelijke stoelen met leren zittingen en rugleuningen waarin wapenschilden waren geperst die zich op hun beurt aftekenden op de lichaamsdelen van de mensen die erop zaten. Belangwekkende schilderijen, die mij als reisleider meteen boeiden, hingen er ook, maar gelukkig hoefde ik er niets over te zeggen. Ik zou ze zonder meer hebben toegeschreven aan de duurste Spaanse meesters. De heer op zijn heraldieke zeteltroon achter de tafel zag er zelf overigens ook uit als een oude El Greco. Hij was zich daar naar het scheen bewust van, ik bedoel dat hij zich er bewust van was dat hij er echt uitzag.

Op het tafelblad lag, behalve een gouden sigarettenetui, een zilveren belletje en een boek met goud op snee en gekleurde linten, alleen zijn rechterhand, moe van het vele handtekeningen zetten.

Pedro had me niet voorbereid op wat hij met mij, het hooggeplaatste heerschap of ons allebei van plan was. Ik was aangewezen op mijn leidersinstinct, maar moest al spoedig vaststellen dat ook de eigenaar van de witte hand een geboren leider was.

Don Francisco was zeer vereerd dat het hem eindelijk vergund was kennis te kunnen maken met Don Vigo, over wie hij uiteraard al veel had gehoord - wacht, bij welke gelegenheid was dat ook alweer? Gelezen? Nee, eerlijk gezegd, nog geen letter, de Duitse taal was immers ook voor ontwikkelde Spanjaarden ontoegankelijk, men was meer op Frankrijk georiënteerd. Zoöloog dus, ja natuurlijk, Don Vigoleis was dierwetenschapper... Don Francisco knikte instemmend bij Pedro's uitleg, het leek hem allemaal erg te boeien. Ik was niet minder geïnteresseerd in deze onthullingen over mijn nieuwe beroep. Het was niet eens slecht verzonnen! Ik had altijd een zwak voor dieren gehad, was in mijn jeugd zelf een groot houder van kleine dieren geweest, ik had kauwen en spreeuwen afgericht, grasparkieten en meelwormen gekweekt, kanaries, mollen, kikkers, salamanders en aquaria gehouden, konijnen, marmotten en eekhoorntjes; één grote stinkende, piepende, zich voortplantende, geldverslindende, rumoerige en stille menagerie - ik had best iets zoölogisch kunnen worden, waarom niet? En nu was ik het dan eindelijk. Mijn stokpaardje, zette Pedro uiteen, was de vlo - ‘Vigo, wil je Don Francisco alsjeblieft iets meer vertellen over

de nieuwste bevindingen uit je onderzoeken op dit gebied, waar we allemaal mee te maken hebben!'

Don Francisco maakte een uitnodigend gebaar waarmee hij tegelijkertijd sigaretten aanbood - 'Vlooien?' - Dat boeide hem buitengewoon, zij het alleen uit wetenschappelijk oogpunt, ik was dus naar Spanje gekomen omwille van die beestjes? Hoogst opmerkelijk, hoogst opmerkelijk!

De vlo, begon ik, was een anabiotisch incarnaat - was 'zoals u weet', had ik moeten zeggen om mijn stelling te schragen, maar dat kon ik in het Spaans nog niet. Ik behielp me echter met grote namen. Haeckel, Darwin, Bölsche, Aristoteles, ik sprak over occasionalisme en prestabilisme, over Mendel en schijneieren, tot ik me had doorgewauweld tot de kangoeroe, het centrum van mijn onderzoek: de vlo als degeneratieverschijnsel van de marsupialia. De verketterde degeneratietheorie, volgens welke uit de mens - het meest ontwikkelde schepsel door ontaarding de hele dierenwereld is ontstaan, kreeg door mijn onderzoeken weer bevestiging. Om puur economische redenen deed ik mijn proeven met een klein dier als de vlo, waar ik natuurlijk makkelijker aan kon komen dan aan kangoeroes, te meer daar gebleken was dat Iberische vlooien en daarbinnen de Spaanse, en van de Spaanse de Baleaarse en daarbinnen de Mallorcaanse, de pulex irritans maiorcensis, het meest geschikt was als proefkonijn. Mijn proefstation bevond zich in de calle Barcélo en mijn assistente was de dochter van een Zwitserse geleerde, die op een ander, maar niet minder geselend gebied naam had gemaakt. En een omvangrijke publicatie over mijn onderwerp was in de maak, de opdracht ervoor was gegeven door de *'Union Internationale des Recherches Zoologiques'* in Genève, waar ik op het laatste congres een voordracht had gehouden over de buidelvlo. De pers had zich intensief met die ontdekking beziggehouden. Don Francisco herinnerde zich mijn naam al eens te zijn tegengekomen.

Dat ik tijdens mijn uiteenzettingen over mijn hele lichaam gekriebel voelde, hoef ik niet te benadrukken, want vanaf de dag dat ik voet op Spaanse bodem had gezet, werd ik geteisterd door de vlooien; en er is, voor zover ze over Iberië gaan, in deze aantekeningen geen bladzijde die ik heb doorleefd zonder gebeten te zijn; Beatrice daarentegen werd nooit gebeten. De builenpest heeft haar voor veel dingen immuun gemaakt, maar voor nog veel meer allergisch. Keatingpoeder was voor onze begrippen nog onbetaal-

baar. Een bus ging er binnen één dag doorheen en het DDT had Zwingli's peettante nog niet laten uitvinden.

Don Francisco had beleefd en met tussendoorvragen belangstelling veinzend geluisterd. Nu sprak hij de hoop uit dat mijn onderzoekswerk zonder onderbreking, al was het niet zonder beten, voort mocht gaan, het eiland bood immers niet alleen de benodigde vlooien, maar ook de bijbehorende rust. Dat was het moment waarop Pedro het woord nam en het hooggeplaatste heerschap erop attent maakte dat de rust helaas al op ernstige wijze was verstoord: Don Vigo had een vervelende belastingkwestie aan zijn broek die zijn verblijf in Palma twijfelachtig maakte. Hij moest ongekende sommen gelds afdragen aan de fiscus. Waren wetenschappelijke stipendia dan niet belastingvrij? ‘Vigoleis, heb je de papieren toevallig bij je?’

Dat had hij. Don Francisco's gelaat betrok. De vlooienprofessor had, zei hij na enig peinzen, in zijn verstrooidheid zeker verzuimd een kennismakingsbezoek te brengen aan de gouverneur van het eiland. Je moest nu eenmaal niet alleen met vlooien, maar ook met autoriteiten om kunnen gaan. Natuurlijk was er nog iets aan te doen. De bel klonk, een ambtenaar dook op, er werd gesmiespeld in het Mallorcaans; mijn papieren verdwenen samen met de ambtenaar. Het gesprek werd voortgezet, *clima ideal*, stierenvechten mijn vlooiencircus had zijn voorstelling beëindigd. De ambtenaar kwam terug met een dossierkaart. Don Francisco overtuigde zich ervan dat het de juiste was, stuurde de ondergeschikte weg en zei ongeveer het volgende: ‘Weest u ervan overtuigd, Don Vigoleis, dat wij Spanjaarden het weten te waarderen dat we een pulelolоog van zulk formaat in ons midden hebben. Ons land heeft een grote traditie, het was ooit een wereldmacht onder een heerser in wiens rijk de zon nooit onder ging. Tegenwoordig is onze politieke macht niet meer helemaal zo groot, maar in plaats daarvan overvleugelen we de andere landen in de wereld op wetenschappelijk gebied, La Cierva, Marañón, Unamuno - u weet wel. Wat uw persoonlijke navorsingen betreft, die zullen, zolang u onze gast bent, niet worden belemmerd door belastinggezeur.’

Met die woorden scheurde Don Francisco de registratiekaart in tweeën en gooide hem in de prullenbak, die, dat vergat ik te vertellen, ook nog in het kabinet stond. En daarmee konden we gaan. Aan Don Francisco's gelaatsuitdrukking was te zien dat hij geen zin had nog meer nutteloze tijd met ons te verdoen en ook wij wis-

ten natuurlijk niet hoe gauw we het belastingkantoor uit moesten komen. Pedro danste in de wandelgangen de bolero en zong een schelmenlied. Ik behield mijn professorale waardigheid nog tot op de Plaza Cort en toen liet ook ik me gaan. Beatrice echter zei, in plaats van ons om de hals te vliegen, dat ze geen woord van ons vlooienavontuur geloofde. Dat moest zij weten, maar al die jaren op het eiland hebben we nooit meer een aangiftebiljet en dus ook geen deurwaarder op ons dak gekregen.

Professor Andrews in Warschau

Olga Tokarczuk[*]
(Vertaling Grazyna Przybyl)

Professor Andrews vertegenwoordigde een buitengewoon belangrijke, zeer diepgravende psychologische stroming, die een grootse toekomst tegemoet ging. Zoals bijna al zulke scholen kwam ook deze voort uit de psychoanalyse, maar ze brak met de traditie, ontwikkelde haar eigen methodes, eigen theorie, eigen geschiedenis, eigen levensstijl, eigen stijl van dromen en opvoeden van kinderen. Professor A. vloog naar Polen met een tas boeken en een koffer met warme kleding: er was hem gezegd dat december in Polen ijzig koud en onaangenaam is.

Alles liep helemaal vanzelf. De vliegtuigen startten, mensen praatten met elkaar in verschillende talen, zware decemberwolken hingen boven de wereld, klaar voor de winterse communie: het naar de Aarde zenden van miljoenen witte sneeuwvlokjes, voor elk bestaan één.

Een uur geleden keek hij even naar zichzelf in de spiegels van Heathrow en hij kreeg de indruk dat hij eruitzag als een handelsreiziger - die kon hij zich herinneren uit zijn kindertijd: ze liepen van huis naar huis en verkochten de Bijbel. Maar de psychologische school die hij vertegenwoordigde, was zo'n expeditie waard. Polen is een land van intelligente mensen. Het ging erom het zaad te zaaien en na een week naar huis terug te keren. De boeken voor hen achterlaten, ze lezen immers Engels, dus hoe zouden ze zich kunnen verzetten tegen de autoriteit van de Grondlegger.

De professor, nippend aan het door de stewardess van een beroemde Poolse wodka gemaakte drankje, herinnerde zich met voldoening een droom die hij de nacht voor het vertrek had - en dro-

* *Olga Tokarczuk (geboren in 1962 in Sulechów, Polen) studeerde psychologie aan de Universiteit van Warschau, Zij is een van de bekendste moderne schrijvers van Polen, gewaardeerd door critici en lezers. Ze debuteerde in 1989 met een gedichtenbundel* Miasta w Lustrach *(Steden in spiegels). Haar eerste roman* Podróż ludzi Ksiegi *(Reis van de mensen van het Boek, 1993) over een groep mensen die - geplaagd door innerlijke onrust een tocht naar het Geheim ondernemen, bracht haar groot succes. Ze heeft nog vier romans gepubliceerd. Het verhaal 'Professor Andrews in Warschau' komt uit* Gra na wielu b□benkach *(Spel op vele trommels, 2001). Olga Tokarczuk won tweemaal een belangrijke Poolse literaire prijs.*

men waren voor zijn psychologische school een lakmoesproef van de werkelijkheid. Hij droomde dus van een kraai, hij speelde in deze droom met de grote, zwarte vogel. Je kunt zeggen, zo durfde hij zichzelf te bekennen, dat hij de kraai knuffelde alsof het een jong hondje was. De kraai vertegenwoordigde in het droomuitleg-systeem van zijn school de verandering, iets nieuws, iets goeds: dus vroeg hij nog een drankje.

Het vliegveld van Warschau was verrassend klein en het tochtte er overal. Hij prees zichzelf gelukkig dat hij een muts met oorkleppen had meegenomen, een souvenir nog van zijn reizen naar Azië. Meteen zag hij zijn Beatrice - ze stond bij de uitgang en hield een vel papier voor zich met zijn achter- en voornaam erop. Ze was niet groot en mooi. Ze stapten in een gammele auto en terwijl ze nerveus door uitgestrekte, trieste stadsdelen reed, legde ze hem de plannen voor de komende week voor. Vandaag was het zaterdag, een vrije dag. Ze zouden 's avonds dineren en hij moest uitrusten. Morgen was het zondag: ontmoeting met de studenten op de universiteit. ‘Ja,’ zei ze plotseling, ‘het is hier een beetje hectisch.’ Hij keek naar buiten, maar zag niets bijzonders. Daarna een interview voor een psychologisch tijdschrift, vervolgens avondeten. Maandag kon hij, als hij wilde, de stad bezichtigen. Dinsdag een ontmoeting met psychiaters in een of ander instituut, hij was niet in staat om de naam vol sisklanken te onthouden. Woensdag gingen ze naar Krakau, naar de universiteit. De psychologische school van professor Andrews stond daar in hoog aanzien. Donderdag - Auschwitz, op zijn eigen verzoek. Je kunt niet naar Polen gaan zonder Auschwitz te bezoeken... 's avonds terugkeer naar Warschau. Vrijdag en zaterdag de hele dag workshops voor praktizerende psychologen. Zondag vertrek naar huis.

Pas nu realiseerde hij zich dat hij zijn tas met boeken en ondergoed niet bij zich had. Ze keerden gehaast terug, maar de bagage was verdwenen. Het meisje, Gosha heette ze, ging ergens heen en bleef een half uur weg. Ze kwam terug met lege handen. Misschien was de tas naar Londen terug. ‘Het geeft niet,’ zei ze, morgen zou ze hem ophalen, hij werd zeker teruggevonden. Kijkend uit het raam van de auto luisterde hij niet naar haar opgewonden gebabbel: hij vroeg zich af wat er nog meer in die tas zat - boeken, fotokopieën van de artikelen.

Ze hadden een aangename avondmaaltijd met haar vriend. Een volle baard en een bril bedekten zijn gezicht. Hij sprak geen Engels

en leek hem daardoor enigszins somber. Professor Andrews at een rode soep van bieten met kleine pasteitjes en begreep dat dit de befaamde *borszcz* was, waarover zijn opa het steeds had. Die opa was in Lodz geboren. Het meisje verbeterde hem lachend. Ze herhaalde als tegen een kind: ‘barszcz’, ‘Lódź’. Hij brak zijn tong over deze woorden.

Hij voelde zich al aardig aangeschoten toen ze eindelijk bij een of andere woonwijk vol hoge huizenblokken aankwamen. Ze gingen met de lift naar de bovenste verdieping en het meisje liet hem zijn woning zien. Het was een vrijgezellenflat met een kleine keuken geperst tussen de kamer en de badkamer. De gang was zo klein dat zij daar niet met z'n drieën in pasten. Luidruchtig maakten ze een afspraak voor morgen, het meisje beloofde hem zijn koffer te brengen. Haar vriend voerde nog met gedempte, geheimzinnige stem een telefoongesprek, voordat ze uiteindelijk vertrokken. Uitgeput door *borszcz* en alcohol wierp hij zich op het bed en viel in slaap. Hij sliep onrustig, had dorst maar was te slap om op te staan. Hij hoorde herrie op het trappenhuis, smijten met deuren, voetstappen. Misschien verbeeldde hij zich dat.

Hij werd wakker en constateerde geschrokken, dat het elf uur was. Met misnoegen keek hij even naar zijn verkreukelde kleding. Hij nam een douche in de kleine, onaangename badkamer en moest helaas onfris ondergoed aantrekken. Daarna zocht hij naar koffie in de kasten. Hij vond restjes in een leeg jampotje. Er was geen koffiezetapparaat dus hij zette het direct in een mok. De koffie was oud, smaakte naar aftreksel van boombast. De telefoon zweeg, Gosha was zeker zijn tas aan het ophalen. Met een mok koffie bekeek hij de boeken, allemaal in het Pools, in lelijke, oogonvriendelijke omslagen.

Gosha belde niet op, de tijd verstreek in de zware, te warme, slaapverwekkende lucht. De professor liep naar het raam en zag een ruimte die werd gekenmerkt door gelijkvormige gebouwenklompen. Allemaal hadden ze dezelfde kleur: als het grauwwitte zwerk. Zelfs de sneeuw leek grijs. De zon scheen vaag. Op straat stond een tank. Professor Andrews opende het raam, zo huiveringwekkend zag die eruit. Hij kreeg een klap van ijskoude lucht in zijn gezicht. Rond de tank bewogen zich kleine gestaltes, ongetwijfeld soldaten. Plotseling overviel hem een gevoel van onrust, misschien was de koffie te sterk. Hij frommelde een papiertje met het tele-

foonnummer van Goscha uit zijn zak en formuleerde een beleefde maar besliste vraag: waarom heeft ze nog niets van zich laten horen en hoe zit het met mijn tas. Er klonk geen signaal in de hoorn. Hij draaide het nummer nog een paar keer. Daarna draaide hij een nummer in Engeland - hetzelfde. Hij probeerde alle nummers die bij hem opkwamen. De telefoon deed het niet, maar hij kon zich toch herinneren dat de vriend met de baard er gisteren mee had gebeld. Woede maakte zich van hem meester. Hij kleedde zich snel aan en ging met de lift naar beneden. Na een uur ronddwalen tussen de huizenblokken (ze leken allemaal op elkaar) vond hij uiteindelijk een andere telefoon en realiseerde zich toen dat hij geen Poolse munten had. Alleen twee bankbiljetten, en hij wist niet eens of die veel of weinig waard waren. Hij ging op zoek naar een plek waar hij kon wisselen, maar het enige kleine winkeltje dat hij vond, zag er totaal verlaten uit. Het was tenslotte zondag. Hij bedacht dat het niet zo verstandig was geweest om de deur uit te gaan, want ze probeerde hem zeker te vinden, misschien stond ze al op hem te wachten. Hij besloot terug te gaan, maar ontdekte dat hij verdwaald was. Hij wist niet in welk van de huizenblokken hij moest zijn. Hij herinnerde zich het adres niet. Wat een onnadenkendheid. Wat een land. Hij zag een gearmd bejaard stel en bewoog in hun richting. Maar wat kon hij hun vragen en in welke taal? Ze liepen voorbij, een andere kant opkijkend.

Hij dwaalde tussen de huizen, kreeg het steeds kouder en werd steeds wanhopiger. Hij merkte niet eens dat het donker was geworden. Stomtoevallig liep hij tegen de tank op, waarbij nu vrolijk een vuur brandde in een metalen mand. De soldaten, die hun geweren op hun rug hadden, warmden hun handen eraan. Hij voelde een soort atavistische angst en trok zich snel terug in een donker park. Maar dankzij die tank lukte het hem om zijn huizenblok te lokaliseren: hij herinnerde zich nog het uitzicht uit het raam. Opgelucht betrad hij zijn-andermans woning en deed de deur achter zich op slot. Het was zes uur, zijn lezing was zojuist begonnen. Zonder hem. Of misschien juist met hem, misschien was dit een droom, misschien was het een vreemde bewustzijnstoestand, veroorzaakt door vermoeidheid, de vliegreis, het weer en wie weet wat nog meer. Zijn psychologische school kende dat soort gevallen.

Hij ging in de koelkast kijken en vond daar een stukje uitgedroogde kaas, een blikje paté, boter en twee eieren. Toen hij het eten zag, nam zijn maag de macht over het zenuwstelsel van pro-

fessor Andrews over. Even later lag er een omelet vrolijk te spetteren. Het grootste geschenk op die vreemde dag van zijn leven was voor de professor een fles Johnny Walker, die hij op Heathrow had gekocht. Hij schonk zich nu een half glas in en dronk dat in één teug bijna leeg.

De volgende dag werd hij vroeg wakker, de lucht begon net grijs te worden. Hij lag naakt in bed - hij had besloten zuinig om te gaan met zijn kleding en niet in zijn ondergoed te slapen, wie weet hoe lang hij er nog mee zou moeten doen. Hij wachtte af tot zeven uur voordat hij voorzichtig de hoorn van de telefoon optilde. Niets. De telefoon had zich niet hersteld, hoewel de professor die kinderlijke hoop koesterde. Soms gebeuren er vreemde dingen met de werkelijkheid, die overigens slechts een projectie van onze psyche is (zo leerde zijn psychologische school). Hij vulde de badkuip met water en liggend in de aangename warmte bedacht hij een actieplan. Hij zou een stadsplattegrond kopen en zo de ambassade vinden. Daarna zou alles eenvoudig zijn. En boodschappen, hij moest iets redelijks eten. Vol energie kleedde hij zich aan en ging met de lift naar beneden. Hij begaf zich in de richting van de tank: die stond waarschijnlijk bij een of andere belangrijke straat. Er was geen tank. In plaats daarvan reden er pantserwagens langs, achter elkaar, met dreigend geraas. De voorbijgangers keken ernaar met een enigszins onbestemde gezichtsuitdrukking. Met verve sprak hij één van hen aan - een man van dezelfde leeftijd als hijzelf die een volgepropt boodschappennet droeg. Aan diens blik zag hij meteen dat de ander hem niet begreep. Toch maakte hij zijn vraag af. De ander tilde zijn armen radeloos op en liet ze weer zakken. De professor verontschuldigde zich beleefd en liep verder in de richting waar hij, naar zijn indruk, het geraas van veel auto's kon horen. Hij bevond zich bij een tweebaansweg. Spaarzaam reden er auto's en rode bussen langs. Hij wist niet waar ze stopten, waar ze heengingen, of hij in het centrum terecht zou komen of in de buitenwijken.

Hij besloot naar zijn instinct te luisteren - dat was een van de belangrijkste uitgangspunten van de psychologische school die hij vertegenwoordigde - het luisteren naar instinct, intuïtie, voorgevoel. Hij liep over het trottoir, kreeg het steeds kouder, totdat hij een plein bereikte, van waaruit de straten zich straalvormig vertakten. Het was verdacht leeg, alsof het een feestdag was, want het was immers maandag of dinsdag. Opgewonden ontwaarde hij een

bekend woord tussen de weinige reclameborden: BAR. Hij deed de deur open en een ogenblik zag hij helemaal niets doordat de glazen van zijn bril beslagen raakten door een melkachtige laagje stoom. Hij veegde ze met een zakdoek schoon, waarna hij een sombere ruimte met paar versleten tafels aanschouwde. Aan een van de tafels zat een oude, tandeloze vrouw. Ze at niets. Ze zat simpelweg en keek in het vensterglas. Achter de toog stond een stevige meid in een verschoten schort. Nergens viel een spoor van iets eetbaars te bespeuren, dus dacht hij dat het woord BAR in het Pools iets anders betekent dan in het Engels. Onzeker schraapte hij zijn keel. Het meisje vroeg hem iets. Hij vroeg of hij iets zou kunnen eten. Ze keek hem verbaasd aan. Ze begreep hem niet. Na een ogenblik van ongemakkelijke stilte, wees hij gegeneerd met zijn vinger in zijn open mond. ‘Eat, eat, food,’ zei hij. Het meisje dacht even na en verdween toen door een halfgeopende deur. Ze kwam terug met een andere, oudere vrouw. Beschaamd herhaalde hij nogmaals dit eenvoudige gebaar. De vrouwen begonnen tegen elkaar te praten, snel en heftig. Ze wezen hem een tafeltje en even later zette de een er soep, de ander een bord met vreemde noedels op. Ze bleven even bij hem staan, totdat ze er zeker van waren dat hij het eten in zijn mond stak. Het was niet lekker, zonder smaak, en de honger van professor verdween. Hij roerde met zijn vork een beetje tussen de noedels, veegde zijn mond af met een papieren servetje. Hij liep naar de bar en overhandigde een bankbiljet aan het meisje. Ze gaf hem tamelijk veel wisselgeld, dacht hij tenminste - veel bankbiljetten en heel wat munten. Hij liep naar buiten, deze BAR wilde hij snel vergeten. Hij voelde zich belachelijk, beklagenswaardig. Hij verlangde ernaar weer thuis te zijn op de elfde verdieping, de telefoon zou zeker hersteld zijn. Hij zag een bus die van de andere kant kwam en enkele tientallen meters bij hem vandaan stopte. Mensen drongen zich naar binnen en naar buiten. In een opwelling sprong de professor de bus in. Deze zette zich in beweging. Plotseling kreeg hij het warm, want hij ging helemaal niet in de richting die hij had gedacht. Onverwachts reed hij het plein rond en ging een korte tunnel in, waarna hij zich plotseling op een brug bevond en de professor beneden zich een rivier zag waarop een ijsschots langzaam voortdreef. Het scheen hem toe dat de mensen hem vijandig aankeken, dus hij probeerde zichzelf te kalmeren en niet te laten merken dat de onverwachte weg van de bus hem verontrustte. Bovendien had hij geen kaartje. Als er soldaten

op straat patrouilleren, kan je daarvoor de gevangenis ingaan. Ja, hij had over dergelijke gevallen gehoord, waarbij mensen voorgoed verdwenen in de gevangenissen van Azië. Opgelucht sprong hij bij de volgende bushalte naar buiten en meteen begon hij terug te lopen. Het waaide verschrikkelijk. Hij moest de koordjes van zijn muts met oorkleppen onder zijn kin vastknopen. Zijn neus was bijna bevroren. Tenslotte bereikte hij het plein weer en vond de weg naar huis terug. Door de kou voelde hij zijn vingers niet meer. Hij begon te hollen, tot hij een etalage zag die helderder verlicht was dan de rest. Hij kwam dichterbij, meer uit verlangen naar licht en kleuren dan uit nieuwsgierigheid. Het was een winkel, een gewone winkel; op de planken stonden allerlei kleurrijke artikelen. Hij zag door de met tralies versterkte ruit alcoholische dranken met bekende etiketten, blikken, zoetigheden, kleding, speelgoed. Het was nog niet laat, maar de winkel was gesloten. Hij probeerde het bordje met de openingstijden te ontcijferen. Hij begreep dat de winkel open zou moeten zijn, maar hij was gesloten. Teleurgesteld keek hij door het raam. Terwijl hij daar zo stond, liep een man voorbij die een armzalig kerstboompje droeg. Hij zei iets tegen de professor en begon te lachen. De professor lachte terug, maar de man liep voorbij en verdween.

Een man die een boompje draagt. Dit was een soort teken, maar de professor wist niet wat het betekende want plotseling was zijn brein niet meer in staat tot symbolisch denken, psychologisch en helder. Door zijn verstand galoppeerden nu flarden, incomplete emoties. Zoals woede, die meteen omsloeg in kinderlijke wanhoop. Vervolgens werd hij bezeten door een inwendige, stille lach. Demonisch. Professor Andrews was een meester in het observeren van zijn eigen emoties, hij had er langdurige ervaring mee. Maar hier leek deze vaardigheid hem volslagen overbodig. Hij werd zich er bovendien bewust van dat hij sinds twee dagen geen zinnige zin had geuit, behalve die waarmee hij de voorbijganger had aangesproken en het miserabele ‘eat, eat, food’.

De volgende dag, nadat hij zich had vergewist dat de telefoon het nog steeds niet deed, vond hij een kleine, geopende winkel in zijn woonwijk. De professor had voor het eerst in zijn leven honger. Deze winkel was anders. Er stonden alleen flessen met een heldere vloeistof, misschien wodka, en potjes met mosterd. Juist nu werden potjes met bietensalade op de planken gezet. Hij besloot te kopen wat er was. Toen hij wegliep, werd er net brood gebracht en

binnen een paar minuten liep de winkel vol. Hij ging in de rij staan en de verkoopster gaf hem een brood, zonder vragen. Hij betaalde en ging weg. Blijkbaar werd hij aangetrokken tot de mensen, tot de warmte van de menigte in de lange slingerende rij, want hij had geen zin om meteen terug te gaan naar de benauwde, lege vrijgezellenwoning. Hij ging bij de metalen tafels staan die op het trottoir waren gezet, waarvoor de mensen braaf in rij stonden. Hij keek naar hun gezichten, zocht Gosha, misschien was ze hier ergens. De mensen zwegen onheilspellend. Ze waren ernstig, gespannen, alsof ze niet uitgeslapen waren. Ze stampvoetten. Het somberste volk ter wereld. Desondanks bleef hij bij ze in de buurt. Nee, niet omdat hij ze nodig had, maar omdat ze gewone, menselijke warmte uitstraalden. De vrieslucht smolt door hun adem. Hij keek naar ingepakte verkoopsters die uit enorme tonnen welgevormde, grijze karpers visten. Ze gooiden die direct op de weegschaal. De vissen spartelden in de vrieskou. De verkoopsters vroegen iets aan elke klant: het klonk als een refrein, een mantra. Het oor van de professor ving de melodie van dit gezang op en nu zong het in zijn hoofd: ‘Zywą czy na miejscu?’* Hij kon de betekenis slechts vermoeden. Als de klant instemmend knikte, sloeg de verkoopster met een gewicht op de kop van de vis. De vissen vonden hun laatste rustplaats in opengesperde boodschappennetten, gemaakt van garen. Er ging een rilling door hem heen. Hij had de indruk dat hij deelnam aan een religieus ritueel. Het doden van de vis. ‘Zywą czy na miejscu?’, deze steeds herhaalde woorden hypnotiseerden hem. Plotseling verlangde hij ernaar zich aan te sluiten bij deze gruwelijke herhaling en weg te gaan met een dode vis in zijn boodschappennet, zoals iedereen. Onwillekeurig ging hij in de rij staan, maar toen hij een kleine patrouille van vier soldaten met hond zag, schrok hij wakker. Hij schaamde zich zelfs. De mensen keerden hun blikken van de soldaten af. Ze keken nu naar hun eigen voeten of ergens in de lucht. De professor dacht met wanhoop aan zijn Londense werkkamer, aan de boeken en de warmte van de elektrische schouw.

Beneden bij zijn huizenblok werden kerstbomen verkocht. Er vormde zich een rij voor, maar veel kleiner dan de vorige. Dus

* *‘Zywą czy na miejscu?’ (‘Levend of hier?’) refereert aan de Poolse gewoonte om voor traditionele kerstgerechten een karper te kopen die men levend kan meenemen of ter plaatse kan laten doden.*

kocht hij een boom. Nu liep hij ermee onder zijn arm naar huis, zag eruit zoals iedereen. Het deed hem opeens genoegen. Hij floot een beetje. Met de lift ging hij naar zijn-andermans woning, zette zich met zijn jas aan en muts met oorkleppen op aan tafel en opende een fles met een heldere vloeistof. Het was azijn. Mijn God - dacht hij even - onmogelijk dat dit echt gebeurt. Ik heb een psychotische aanval. Er is me iets ergs overkomen. Hij probeerde het punt in de tijd te vinden wanneer dat begonnen was, maar zijn verstand verzette zich tegen denken. Alles wat hij zich kon herinneren waren de smakelijke broodjes in het vliegtuig. De professor was zelf verbaasd dat hij zoveel aan eten dacht. Zijn verstand wist zich geen raad met deze gedachten: hij was gewend dat schitterende denkbeelden en abstracte begrippen bij hem neerstreken als op een comfortabele canapé. En nu werd zijn geheugen in beslag genomen door een beeld van een winkel vol koopwaren achter tralies. Het is belachelijk, het is ongelooflijk, dacht de professor enigszins geamuseerd en meteen daarna met ontzetting. Hij zette de kerstboom tegen de muur in de kamer en keek naar de dunne, delicate takjes. Met tegenzin realiseerde hij zich dat hij iets moest doen, actie ondernemen.

Hij pakte zijn spullen in de koffer, deed het licht uit, wierp nog een laatste blik op de kamer en trok de deur dicht. Hij ging met de lift naar beneden en probeerde nu de sleutel in de brievenbus te gooien. Hij was tot alles bereid. Hij moest een ambassade vinden. Er zat niets anders op. Bij zijn huis trof hij een dikke man, rood aangelopen in zijn gezicht, die ondanks de kou de sneeuw stond weg te scheppen. De man knikte even en zei iets, zeker een groet. Professor Andrews voelde een onverwachte energiestroom en onwillekeurig begon hij tot zijn eigen verbazing over de afgelopen twee dagen te vertellen. Dat hij boven woonde, want hij kwam uit Londen voor lezingen, dat zijn gids had moeten bellen, maar de telefoons gingen kapot, de tank buiten, de gesloten winkel, de bus, de kerstboom, azijn in een glas. De ander bleef staan en keek aandachtig naar zijn mond. Zijn gezicht was uitdrukkingsloos.

Daarna bevond hij zich op een of een andere manier in een kleine woning gevuld met spullen. Met moeite kon je erin bewegen. Hij zat aan een laag tafeltje, dronk thee uit een glas met een plastic handvat en keer op keer hief hij het ijverig voor hem bijgevulde wodkaglas. De wodka had een vreemde, fruitige smaak. Hij was zo sterk dat na elke teug de slokdarm van de professor pijnlijk samen-

kneep. Hij hoorde zichzelf, hoe hij de man en zijn vrouw (ze kwam meteen te voorschijn, corpulent en rozig, met hete worst, smakelijk opgediend op een bord) vertelde over zijn psychologische school, over de Grondlegger, over voorgevoelens, over hoe het menselijk ego functioneert. Maar daarna overviel hem die plotselinge onrust, hij moest aan de ambassade denken, dus begon hij stamelend dat éne woord te herhalen: 'Embassy', 'British embassy'. 'War,' antwoordde de man daarop, en, met beide handen greep hij zo in de lucht, dat die zich bijna tot een geweer materialiseerde. Hij zakte op zijn hurken, knipperde met zijn ogen en bracht een geluid uit dat schieten nabootste. Hij beschoot alle muren vol hangende varens. 'War,' herhaalde hij. De professor zette zich wankelend in beweging, richting toilet, en kwam terecht in de deuropening van de keuken. Op tafel stond ingewikkelde scheikundige apparatuur vol buisjes en kraantjes. Hij werd misselijk van de scherpe geur. Een zachte aanraking van de gastheer hielp hem naar de badkamer. De professor deed de deur achter zich dicht en toen hij zich omdraaide, zag hij in de badkuip een heel grote vis zwemmen. Levend. Hij kon zijn ogen niet geloven. Hij klampte zich vast aan een knoop van zijn broek en keek recht in een plat onderwateroog. Hij voelde zich door de blik gevangen. De vis bewoog lui met zijn staart. Boven de badkuip hing was te drogen. Hij stond daar een kwartier of zoiets, niet in staat tot bewegen, totdat de ongeruste gastheer op de deur begon te bonken. 'Ssssst.....,' kalmeerde de professor hem. Ze keken elkaar in de ogen, hij en de vis. Het was verschrikkelijk en aangenaam tegelijk, zinvol en tegelijkertijd absurd. Hij was bang, maar op een of andere vreemde manier voelde hij zich gelukkig. De vis was levend, bewoog, de dikke lippen spraken onhoorbare woorden. Professor Andrews leunde tegen de muur en knipperde met zijn ogen. Ach, kon hij maar in deze piepkleine badkamer blijven, in de buik van een heel groot huizenblok, midden in een heel grote, ijzige stad, beroofd van woorden, niets begrijpen en niet begrepen worden. Recht middenin een plat, wonderbaarlijk rond vissenoog kijken. Zich niet meer verroeren.

De deur ging met veel lawaai open en de professor viel in de warme, sterke armen van de gastheer. Hij vlijde zich tegen hem aan als een kind. Hij snikte. Even later reden ze met een taxi door de stad, overgoten door koude zonneschijn. Professor Andrews had zijn koffer op zijn schoot. Daarna, toen hij afscheid nam van de corpulente man bij de poort van de ambassade, kuste die hem

op beide, al twee dagen ongeschoren wangen. Wat kon de professor ten afscheid tegen hem zeggen? Even worstelde hij met zijn ongehoorzame, dronken tong en vervolgens fluisterde hij onzeker: ‘Zywą czy na miejscu?’ De Pool keek hem verbaasd aan. ‘Zywą,’ antwoordde hij.

Vertaalde poëzie

Zes gedichten
Anna Achmatova
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

Bedrog

Zoele wind waait heet, benauwend,
Warme zon brandt op mijn hand,
't Hoge hemeldak, fel blauwend,
Spiegelt als een glazen wand;

Kleine strobloempjes versieren
Geurend mijn verwaaide vlecht.
Op een boomstam hebben mieren
Een verkeersweg aangelegd.

En de vijver zilvert lomig
't Leven is weer licht en vrij...
Wie verschijnt straks in mijn dromen,
Als 'k me in mijn hangmat vlij?

Обман

Жарко веет ветер душный,
Солнце руки обожгло,
Надо мною свод воздушный,
Словно синее стекло;

Сухо пахнут иммортели
В разметавшейся косе.
На стволе корявой ели
Муравьиное шоссе.

Пруд лениво серебрится,
Жизнь по-новому легка...
Кто сегодня мне приснится
В пестрой сетке гамака?

[Wij zullen uit hetzelfde glas niet drinken,]

Wij zullen uit hetzelfde glas niet drinken,
Geen wijn of water drinken wij tezaam,
Wij zullen in geen ochtendkus verzinken
En 's avonds kijken wij niet uit één raam.
Jij ademt door de zon, ik door de maan,
Maar slechts één liefde maakt dat wij bestaan.

Een tedere en trouwe vriend heb ik,
Een vrolijke vriendin staat jou terzijde,
Maar ik zie in jouw grijze ogen schrik
En jij, jij bent de oorzaak van mijn lijden.
Slechts af en toe, heel kort zien wij elkaar,
Zo loopt onze gemoedsrust geen gevaar.

Jouw stem zingt altijd in mijn poëzie,
Mijn harteklop is in jouw werk te horen.
Er is een vuur dat zich door niets laat smoren,
Niet door vergetelheid of jaloezie...
En als je nu eens van mij weten zou
Hoeveel ik van je roze lippen hou!

[Не будем пить из одного стакана]

Не будем пить из одного стакана
Ни воду мы, ни сладкое вино,
Не поцелуемся мы утром рано,
А ввечеру не поглядим в окно.
Ты дышишь солнцем, я дышу луною,
Но живы мы любовию одною.

Со мной всегда мой верный, нежный друг,
С тобой твоя веселая подруга,
Но мне понятен серых глаз испуг,
И ты виновник моего недуга.
Коротких мы не учащаем встреч.
Так наш покой нам суждено беречь.

Лишь голос твой поет в моих стихах,
В твоих стихах мое дыханье веет.
О, есть костер, которого не смеет
Коснуться ни забвение, ни страх...
И если б знал ты, как цейчас мне любы
Твои сухие, розовые губы!

[Voor 't laatst zag ik hem bij de kaderand,]

Voor 't laatst zag ik hem bij de kaderand,
Waar wij zo vaak tezaam waren gekomen,
Bij de Neva. De hoge waterstand
Deed vrezen dat de stad zou overstromen.

Hij sprak over de zomer, zei me daar
Dat dichterschap de vrouw niet is beschoren.
Ik zie 't paleis weer voor me van de tsaar,
Het glanzen van de Petrus-Paulustoren! -

Omdat de lucht zo anders was die dag,
Zo wondermooi, een godsgeschenk leek 't even.
En op het uur dat ik dit alles zag
Werd mij mijn laatste dwaze lied gegeven.

[В последний раз мы встретились тогда]

В последний раз мы встретились тогда
На набережной, где всегда встречались.
Была в Небе высокая вода,
И наводненья в городе боялись.

Он говорил о лете и о том,
Что быть поэтом женщине - нелепость.
Как я запомнила высокий царский дом
И Петропавловскую крепость! -

Затем что воздух был совсем не наш,
А как подарок божий - так чудесен.
И в этот час была мне отдана
Последняя из всех безумных песен.

[De maan, achter het meer tot staan gekomen,]

De maan, achter het meer tot staan gekomen,
Doet denken aan een raam dat open staat
In een verlicht, stil huis, des avonds laat,
Waar 't lot een nare wending heeft genomen.

Ging daar de eigenaar zo-even dood,
Of nam zijn vrouw soms met haar lief de benen,
Of is het kleine dochtertje verdwenen,
En vonden ze haar schoentje bij de sloot...

We kunnen het niet zien vanaf de aarde,
Maar delen zwijgend in de droefenis.
De uilen krijsen luid een dodenmis,
Een zoele wind raast heftig in de gaarde.

[За озером луна остановилась]

За озером луна остановилась
И кажется отворенным окном
В притихший, ярко освещенный дом,
Где что-то нехорошее случилось

Хозяина ли мертвым привезли,
Хозяйка ли с любовником сбежала,
Иль маленькая девочка пропала
И башмачок у заводы нашли...

С земли не видно. Страшную беду
Почувствовав, мы сразу замолчали.
Заупокойно филины кричали,
И душный ветер буйствовал в саду.

[De stad die 'k sinds mijn jeugd beminde,]

De stad die 'k sinds mijn jeugd beminde,
In haar decembertooi verstild,
Leek mij vandaag bij het hervinden
Een erfgoed dat ik had verspild.

Alles wat simpel werd verkregen
En weer werd afgestaan om niet:
De klank van het gebed, de zegen,
De geestdrift van het eerste lied -

Alles vervloog als rook, die weelde
Is diep in 't spiegelglas vergaan...
Een neusloos violistje speelde
Over wat nooit meer zal bestaan.

Geboeid door alle nieuwigheden,
Als kwam ik uit een ander land,
Kijk ik naar 't snellen van de sleden,
Hoor ik de taal mij zo verwant.

En fris en krachtig waaien vlagen
Van het geluk mij in 't gelaat,
Alsof een vriend uit vroeger dagen
Plots bij me op de drempel staat.

[Тот город, мной любимый с детства,]

Тот город, мной любимый с детства,
В его декабрьской тишине
Моим промотанным наследством
Сегодня показался мне.

Всё, что само давалось в руки,
Что было так легко отдать:
Душевный жар, молений звуки
И первой песни благодать -

Всё унеслось прозрачным дымом,
Истлело в глубине зеркал...
И вот уж о невозвратимом
Скрипач безносый заиграл.
Но с любопытством иностранки,
Плененной каждой новизной,
Глядела я, как мчатся санки,
И слушала язык родной.

И дикой свежестью и силой
Мне счастье веяло в лицо,
Как будто друг от века милый
Всходил со мною на крыльцо.

Scheiding

1

Nee, geen weken of maanden, maar jaren
Kostte 't scheiden ons. Nu zijn we klaar
Om de kilte der vrijheid te ervaren,
Rond de slapen een krans van grijs haar.

Geen verraad meer, en nooit meer tot 't gloren
Van de dag de verplichting voor jou
Om de stroom van bewijzen te horen
Van mijn eeuwige onschuld en trouw.

2

En zoals steeds gebeurt in tijd van scheiden,
Klopte de geest der eerste dagen aan,
Terwijl de zilverwilg zijn takken spreidde,
In volle grijze luister kwam te staan.

Voor ons, vol wrok, verbitterd en geslagen,
Die de ogen nauwlijks durfden op te slaan,
Bezong een vogel plots vol welbehagen
Hoe wij elkander waren toegedaan.

Разрыв

1

Не недели, не месяцы - годы
Расставались. И вот наконец
Холодок настоящей свободы
И седой над висками венец.

Больше нет ни измен, ни предательств,
И до света не слушаешь ты,
Как струится поток доказательств
Несравненной моей правоты

2

И, как всегда бывает в дни разрыва,
К нам постучался призрак первых дней,
И ворвалась серебряная ива
Седым великолепием ветвей.

Нам, исступленным, горьким и надменным,
Не смеющим глаза поднять с земли,
Запела птица голосом блаженным
О том, как мы друг друга берегли.

Twee gedichten*

Anna Achmatova
(Vertaling Hans Boland)

Nox
(Het standbeeld ‘Nacht’ in de Zomertuin)

Nachtje! getooid
In sterren en klaprozenrouw.
Dochtertje! nooit
In slaap, met je uiltje, vertrouw
De tuingrond waarmee we je toe zullen dekken.
Niet langer gevuld is het bekken
Waar Bacchus uit plengde, en wij
Zien door onze tranen de stad waarmee jij
Vergroeid bent. Jouw zusteren trekken
IJl, angstaanjagend voorbij.

NOX
СТАТУЯ ‘НОЧЬ’ В ЛЕТНЕМ САДУ

Ноченька!
В звездном покрывале,
В траурных маках, с бессонной совой...
Доченька!
Как мы тебя укрывали
Свежей садовой землей.
Пусты теперь Дионисовы чаши,
Заплаканы взоры любви...
Это проходят над городом нашим
Страшные сестры твои.

* *In het voorjaar van 2003 verschijnt bij uitg. Polak & Van Gennep Bolands ‘biografie’ van Sint-Petersburg, waarin de literaire topografie van de stad veel aandacht krijgt. Beide hier gepubliceerde gedichten zijn erin opgenomen. Tijdens het Beleg van Leningrad (1941-44) werden de standbeelden van de Zomertuin begraven, en als oorlogsévacuée in Tasjkent schreef Achmatova naar aanleiding hiervan ‘Nox’. In de winter van 1961 was Achmatova na een hartinfarct opgenomen in het Leninziekenhuis op het Vasili-eiland, waar ze op een nacht de* Bachiana *van Villa Lobos op de radio hoorde.*

Bachiana

Zwart en nachtelijk, en als van water
Jaagt de vrouwenstem voort, als de wind,
Langs een baan waar een ogenblik later
Niets zijn oude gedaante hervindt.
Zij verspreidt op haar vlucht diamanten
Glans en een handjevol zilvergruis,
Geheimzinnig klinkt, als van een mantel
Van gewichtloze zijde, geruis.
De betoverde stem wordt gedreven,
Naar het schijnt, door een hemelse kracht,
Raadselachtig, alsof na dit leven
Niet een graf maar een ladder ons wacht.

[Женский голос как ветер несется,]

Женский голос как ветер несется,
Черным кажется, влажным, ночным,
И чего на лету ни коснется -
Всё становится сразу иным.
Заливает алмазным сияньем,
Где-то что-то на миг серебрит
И загадочным одеяньем
Небывалых шелков шелестит.
И такая могучая сила
Зачарованный голос влечет,
Будто там впереди не могила,
А таинственной лестницы взлет.

Don Juan*

Lord Byron
(Vertaling Meindert Burger)

Canto I

1 Ik zoek een held - een ongewoon verlangen
Als elke maand, elk jaar, *de ware* man
Door onze zwijmelpers weer wordt vervangen
Als blijkt dat hij het ook niet wezen kan.
Voor zulke lieden schrijf ik geen gezangen;
Ik neem dus onze oude vriend Don Juan.
We zien op het toneel al vele jaren
Hoe hij - te vroeg - ter helle is gevaren.

2 Vernon, Wolfe, Cumberland, de santenkraam[2)]
Waar momenteel de kranten van gewagen,
Vorst Ferdinand, en nog vijf met een naam,
Geheid straks door een laan of plein gedragen -
Om beurten schreden ze voorbij, door Faam,
Die 'zeug met negen biggen', na te jagen.
Frankrijk had Bonaparte en Dumourier,
Aldus de *Moniteur* en de *Courier*.

[I want a hero, an uncommon want,]

1

I want a hero, an uncommon want,
When every year and month sends forth a new one,
Till after cloying the gazettes with cant,
The age discovers he is not the true one.
Of such as these I should not care to vaunt;
I'll therefore take our ancient friend Don Juan.
We all have seen him in the pantomime
Sent to the devil somewhat ere his time.

2

Vernon, the butcher Cumberland, Wolfe, Hawke,
Prince Ferdinand, Granby, Burgoyne, Keppel, Howe,
Evil and good, have had their tithe of talk
And filled their signposts then, like Wellesley now.
Each in their turn like Banquo's monarchs stalk,
Followers of fame, 'nine farrow' of that sow.
France too had Buonaparté and Dumourier
Recorded in the *Moniteur* and *Courier*.

* *Zie het nawoord op pagina 169*

2) In deze strofe worden negen Britse generaals en admiraals opgesomd, die destijds allen tegelijkertijd onderscheiden werden voor hun militaire verdienste.

[Vervolg Nederlands]

3 Pétion, Clootz, Danton, Marat, La Fayette,[3)]
Bernave, Brissot, Condorcet, Mirabeau
En vele ons nog heugende sujetten
Stalen als Franse helden eens de show,
Niet zelden dankzij militaire petten:
Joubert, Marceau, Hoche, Lannes, Dessaix, Moreau...
Bijwijlen boeiend, nu en dan zelfs hogelijk,
Maar voor mijn rijmen hoe dan ook onmogelijk.

4 Nelson: de Britse krijgsgod - als niet prompt
Het gunstig tij voor hem was omgeslagen:
De mare van Trafalgar is verstomd.
Men moest haar met de held ten grave dragen,
Daar 't leger steeds meer op de voorgrond komt
(De vloot - u ziet het - reageert verslagen).
Howe, Duncan, Jervis wacht vergetelheid
Nu ook de vorst al voor de landmacht pleit.

5 Vóór Agamemnon waren er al helden,[5)]
Ook ná hem, uiterst moedig en verlicht;
Misschien dat zij hem in de schaduw stelden,
Alleen - er werd niet over hen gedicht,
En dus zijn ze vergeten. Nog maar zelden
Vindt men er in het huidig tijdsgewricht
Die passen in mijn epische poëem, en
Ik zei het al: ik moest Don Juan maar nemen.

[Vervolg Engels]

3 Bemave, Brissot, Condorcet, Mirabeau,
Petion, Clootz, Danton, Marat, La Fayette
Were French, and famous people as we know;
And there were others scarce fogotten yet,
Jouber, Hoche, Marceau, Lannes, Dessaix, Moreau,
With many of the military set,
Exceedingly remarkable at times,
But not at all adapted to my rhymes.

4 Nelson was once Britannia's god of war
And still should be so, but the tide is turned.
There's no more to be said of Trafalgar;
'Tis with our hero quietly inurned,
Because the army's grown more popular,
At which the naval people are concerned.
Besides the Prince is all for the land service,
Forgetting Duncan, Nelson, Howe, and Jervis.

5 Brave men were living before Agamemnon

3) Deze ‘helden’ speelden een rol in of waren voorstanders van de Franse Revolutie.
5) *Voor Agamemnon waren er al helden:* ontleend aan Horatius' gedicht *Vixere fortes ante Agamemnona*.

And since, exceeding valorous and sage,
A good deal like him too, though quite the same none,
But then they shone not on the poet's page
And so have been forgotten. I condemn none,
But can't find any in the present age
Fit for my poem (that is, for my newone);
So, as I said, I'll take my friend Don Juan.

[Vervolg Nederlands]

6 Veel dichters duiken *in medias res*
(De hoofdweg van het epos, zegt Horatius),
Waarin de held zijn missers en succes
Verhaalt per episode - een narratie dus
Die plaats kan vinden naast zijn minnares
Gezeten op een prettige locatie - knus
Priëel, paleisje, in een hof of nis,
Die als een herberg voor het paartje is.

7 Mijn plot is niet zoals ze allemaal zijn -
Bij mij begint het echt bij het begin;
Chronologie in thema en verhaallijn
Houdt een verbod op afdwalingen in.
Daarom zal ik (het mag dan triviaal zijn,
Maar 't kost een half uur, eer ik het verzin)
De eerste strofen aan zijn vader wijden,
En aan zijn moeder, mocht dat u verblijden.

8 Mijn held kwam uit Sevilla, algemeen[8)]
Bekend om citrusfruit en mooie wijven.
Men zegt wel: te beklagen is degeen
Die het nooit zag - dat kan ik onderschrijven:
Zo mooi is er van Spaanse steden geen
(Al mag Cadiz niet onbesproken blijven).
Juans ouders woonden er aan de rivier,
Een stroom van stand, genaamd Guadalquivir.

[Vervolg Engels]

6 Most epic poets plunge in *medias res*
(Horace makes this the heroic turnpike road),
And then your hero tells whene'er you please
What went before by way of episode,
While seated after dinner at his ease
Beside his mistress in some soft abode,
Palace or garden, paradise or cavern,
Which serves the happy couple for a tavern.

7 That is the usual method, but not mine;
My way is to begin with the beginning.
The regularity of my design
Forbids all wandering as the worst of sinning,
And therefore I shall open with a line
(Although it cost me half an hour in spinning)
Narrating somewhat of Don Juan's father
And also of his mother, if you'd rather.

8 In Seville was he born, a pleasant city,
Famous for oranges and women. He

8) *'Quien no ha visto Sevilla, no ha visto maravilla'*: wie Sevilla niet gezien heeft, heeft nooit een wonder aanschouwd (Spaans spreekwoord).

Who has not seen it will be much to pity;
So says the proverb, and I quite agree.
Of all the Spanish towns is none more pretty;
Cadiz perhaps, but that you soon may see.
Don Juan's parents lived biside the river,
A noble stream, and called the Guadalquivir.

[Vervolg Nederlands]

9 Zijn vader nu was *Don* José geheten,
Een waar *hidalgo*, zonder maar een spat
Hebreeuws of Moors. Zijn stamboom, moet u weten,
Was zuiver Gothisch-Spaans; voorwaar, er had
Geen beter ruiter ooit te paard gezeten,
Of steeg ooit af nadat hij eenmaal zat,
Dan Don José, met wie het zus en zo ging,
Waarvan de zoon - dat volgt. Hernieuwde poging:

10 Zijn moeder was beroemd, en hoogst geleerd[10)]
In alle wetenschappen die er waren,
In elke Christentaal ooit gedoceerd;
Haar deugd slechts kon haar gaven evenaren.
De knapste koppen werden geschoffeerd
En brave borsten kon zij afgunst baren
Omdat zij hen zo zichtbaar oversteeg
En moeiteloos de grootste faam verkreeg.

11 Een mijn was haar geheugen: Lope's stukken[11)]
En Calderón kende ze door en door;
Elke acteur met tekstuele nukken
Bracht zij als goed souffleur weer op het spoor.
Feinaigle zelf vermocht het niet te lukken
Een speelse uitdaging te vormen voor
De intellectuele disciplines,
Beschikbaar in het brein van Doña Inez.

[Vervolg Engels]

9 His father's name was Jóse - Don, of course.
A true hidalgo, free from every stain
Of Moor or Hebrew blood, he traced his source
Through the most Gothic gentlemen of Spain.
A better cavalier ne'er mounted horse,
Or being monted e'er got down again,
Than Jóse, who begot our hero, who
Begot - but that's to come. Well, to renew:

10 His mother was a lernèd lady, famed
For every branch of every science known,
In every Christian language ever named,
With virtues equalled by her wit alone.
She made the cleverest people quite ashamed,
And even the good with inward envy groan,
Finding themselves so very much exceeded
In their own way by all the things that she did.

11 Her memory was a mine; she knew by heart

10) Deze en volgende strofe bevatten duidelijk toespelingen op Byrons echtgenote.
11) Gregor von Feinaigle, de uitvinder van een mnemotechnische methode, had in 1811 lezingen in Londen gegeven.

All Calderón and greater part of Lopé,
So that if any actor missed his part
She could have served him for the prompter's copy.
For her Feinagle's were an useless art,
And he himself obliged to shut up shop.He
Could never make a memory so fine as
That which adorned the brain of Donna Inez.

[Vervolg Nederlands]

12 Haar grootste deugd was wel haar adeldom,
Haar favoriete studie mathematisch;
Als ze in ernst sprak, zwol ze van aplomb,
En als ze schertste was haar geest puur Attisch.
Ze was in alle opzichten, kortom,
Een wonder. Overdag droeg ze creaties
Van bombazijn, haar nachthemd was van zij
Of mousseline... hier laat ik het maar bij.

13 Wat de Vulgaat betreft stond zij haar mannetje,
Ze las Latijn en Grieks met groot gemak,
En af en toe een luchtig Frans romannetje,
Al denk ik niet, dat ze die taal goed sprak;
Van Spaans, haar moerstaal, maakte ze ‘een pannetje’ -
Haar brille leek daarin bedroevend zwak.
Ze dacht in stellingen, sprak in problemen;
Al wat ze zei moest naar mysterie zwemen.

14 Het liefst waren Hebreeuws en Engels haar,
Die hadden, vond ze, van elkaar veel weg, en
Ze had zelfs bijbelse bewijzen klaar,
Die niemand nog had weten te weerleggen.
Elk denke wat hem goeddunkt - maar 't is waar
Dat ik haar op een dag heb horen zeggen:
‘Wat slechts “ik ben” betekent in dat boek
Maakt in het Engels deel uit van een vloek’.

[Vervolg Engels]

12 Her favourite science was the mathematical,
Her noblest virtue was her magnanimity,
Her wit (she sometimes tried at wit) was Attic all,
Her serious sayings darkened to sublimity.
In short in all things she was fairly what I call
A prodigy. Her morning dress was dimity,
Her evening silk, or in the summer, muslin
And other stuffs, with which I won't staypuzzling.

13 She knew the Latin, that is, the Lord's prayer,
And Greek, the alphabet, I'm nearly sure.
She read some French romances here and there,
Although her mode of speaking was not pure.
For native Spanish she had no great care,
At least her conversation was obscure.
Her thoughts were theorems, her words a problem,
As if she deemed that mystery would ennoble 'em.

14 She liked the English and the Hebrew tongue
And said there was analogy between 'em,
She proved it somehow out of sacred song,
But I must leave the proofs to those who've seen 'em.

But this I heard her say, and can't be wrong,
And all may think which way their judgements lean 'em,
‘'Tis strange, the Hebrew noun which means “I am”,
The English always use to govern damn.’

[Vervolg Nederlands]

15 De vrouw mag praatziek zijn - zij was een lezing,[15)]
Haar oog een mis, haar wenkbrauwen een preek,
Van zelfbeschikking scheen ze de vervlezing,
Waarin ze op Sir Romilly geleek.
Diens wetsverklaring bracht de staat genezing,
Maar niet hemzelf (wat uit zijn zelfmoord bleek).
Triest. Moet dan ‘alles ijdelheid’ zijn? Reken maar!
(De rechter hield de staatsman ontoerekenbaar).

16 Als wandelende som bracht zij fataal[16)]
Heldinnen uit Miss Edgeworth' werk tot leven,
Uit Mrs. Trimmer's opvoedingsverhaal,
Of wie De vrouw van Coelebs' had geschreven,
Die stijve standbeelden van de moraal,
Die zelfs de Afgunst nog een pluim zou geven.
De vrouw maakt fouten, zij beging meteen
De allerergste vrouwendwaling: geen.

17 Onvergelijkelijk was haar perfectie![17)]
Perfecter dan de ongereptste non
Behoefde zij voor Satan geen protectie -
Haar engel drukte zich als chaperon.
Haar kleinste huivering bleek bij inspectie
Preciezer dan een klok van Harrison.
Niets aards kon tippen aan haar kwaliteiten
(Al doet makassarolie dat in feite).

[Vervolg Engels]

15 Some women use their tongues; she looked a lecture,
Each eye a sermon, and her brow a homily,
An all-in-all-sufficient self-director,
Like the lamented late Sir Samuel Romilly,
The law's expounder and the state's corrector,
Whose suicide was almost an anomaly,
One sad example more that ‘all is vanity’
(The jury brought their verdict in ‘insanity’).

16 In short she was a walking calculation,
Miss Edgeworth's novels stepping from their covers,
Or Mrs Trimmer's books on education,
Or *Coelebs' Wife* set out in quest of lovers,
Morality's prim personification,

15) Byron hoopte bij zijn scheiding in 1816 op de bijstand van Advocaat-Generaal Sir Samuel Romilly, maar deze liep tot zijn woede over naar zijn echtgenote. Toen Byron hoorde dat hij in 1818 na de dood van zijn vrouw zelfmoord gepleegd had voegde hij deze stanza toe.
16) Maria Edgeworth en Sarah Trimmer publiceerden moralistische opvoedkundige werken; Hannah More publiceerde in 1809 *Coelebs in Search of a Wife, comprehending Observations on Domestic Habits*.
17) Makassarolie, gebruikt als pommade en haargroeimiddel, werd in de eerste helft van de 19e eeuw aangeprezen in een bekende reclameslogan. Byron gebruikte het middel zelf.

In which not Envy's self a flaw discovers.
To others' share let ‘female errors fall’,
For she had not even one - the worst of all.

17 Oh, she was perfect past all parallel,
Of any modem female saint's comparison;
So far above the cunning powers of hell,
Her guardian angel had given up his garrison
Even her minutest motions went as well
As those of the best timepiece made by Harrison.
In virtues nothing earthly could surpass her,
Save thine ‘incomparable oil’, Macassar.

[Vervolg Nederlands]

18 Maar de perfectie zit in zak en as
In deze slechte wereld. Kusjes stelen,
Dat leerden onze eerste ouders pas
Na hun verbanning uit de lustpriëlen
Waar 't zalig, vredig en onschuldig was
(En zie je daar maar eens niet te vervelen).
José, als Eva's rechtgeaarde zoon,
Plukte de vruchten op zijn pad gewoon.

19 Hij was een sterveling met weinig liefde
Voor de geleerdheid, van het drieste soort
Dat kwam en ging wanneer het hem geriefde,
En zich aan zorgen van zijn vrouw nooit stoort.
De wereld, die vaak weinig positief de
Besognes van de adelstand verwoordt,
Dacht dat hij een, twee minnaressen had (al
Lijkt mij er een voor thuisfrontheibel zat al).

20 De Doña Inez zelf was nog het meest
Onder de indruk van haar kwaliteiten.
't Is waar, ze moet wel heilig zijn geweest
Om hem van liefdeloosheid vrij te pleiten.
Dat wás ze. Maar door haar bezeten geest
Zag ze verzinsels dikwijls aan voor feiten,
En liet maar weinig kansen onbenut
Haar echtvriend klem te zetten, of voor schut.

[Vervolg Engels]

18 Perfect she was, but as perfection is
Insipid in this naughty world of ours,
Where our first parents never learned to kiss
Till they were exiled from their earlier bowers,
Where all was peace and innocience and bliss
(I wonder whow they got through the twelve hours).
Don Jóse, like a lineal son of Eve,
Went plucking various fruit without her leave.

19 He was a mortal of the careless kind
With no great love for learning or the learned,
Who chose to go where'er he had a mind
And never dreamed his lady was concerned.
The world, as usual, wickedly inclined
To see a kingdom or a house o'erturned,
Whispered he had a mistress, some said two,
But for domestic quarrels one will do.

20 Now Donna Inez had, with all her merit,
A great opinion of her own good qualities.
Neglect indeed requires a saint to bear it,
And such indeed she was in her moralities.

But then she had a divil of a spirit
And sometimes mixed up fancies with realities,
And let few opportunities escape
Of getting her liege lord into a scrape.

[Vervolg Nederlands]

21 Dat is bij mannen die in zonde leven
En onvoorzichtig zijn vaak kinderspel;
Zelfs wie, verstandig, naar het goede streven
Kennen momenten dat een vrouw ze wel
Een ‘doodsklap met haar waaier’ wilde geven,
En vrouwen slaan soms uitermate fel;
Hun waaiers worden in hun handen zwaarden
Om redenen die niemand ooit verklaarde.

22 't Is jammer dat geleerde dames gauw
Met lieden zonder educatie huwen,
Of heren die, mét klasse en know-how,
Van wetenschappelijke small-talk gruwen.
O, eega ener intellectuele vrouw!
Mij als alleenstaande zal het benieuwen
(Ik houd me op de vlakte op dat vlak) -
Zeg op, zit jij soms niet onder de plak?

[Vervolg Engels]

21 This was an easy matter with a man
Oft in the wrong and never on his guard.
And even the wisest, do the best they can,
Have moments, hours, and days so unprepared
That you might ‘brain them with their lady's fan’.
And sometimes ladies hit exceeding hard,
And fans turn into falchions in fair hands,
And why and wherefore no one understands.

22 'Tis pity lernèd virgins ever wed
With persons of no sort of education,
Or gentlemen, who, though well-born and bred,
Grow tired of scientific conversation.
I don't choose to say much upon this head,
I'm a plain man and in a single station,
But - oh ye lords of ladies intellectual!
Inform us truly, have they not henpecked you all?

[Vervolg Nederlands]

23 Don José en zijn echtgenote twistten.
Waarom? Geen enkel antwoord schoot hier raak,
Schoon duizenden er doelbewust naar gisten.
Het was niet mijn, maar zeker niet hún zaak;
Ik minacht de nieuwsgierigheid - maar wisten
Mijn lezers wel, dat ik furore maak
Met vriendenruzies sussen, en die mores heb
Doordat ik zelf geen huiselijke sores heb?

24 Bemiddeld heb ik ook bij hen, maar zij
Bleven gebelgd. Wat mij nog minder zinde:
Ik kon de sufferds, als door hekserij
Verdwenen, in hun eigen huis niet vinden,
Hoewel de bode naderhand nog zei...
Laat maar. 't Ergste heb ik gehad, want in de
Commotie gooide kleine Juan het sop
Waarmee de trap geschrobd werd op mijn kop.

[Vervolg Engels]

23 Don Jóse and his lady quarrelled. Why,
Not any of the many could divine,
Though several thousand people chose to try.
'Twas surely no concern of theirs nor mine.
I loathe that low vice curiosity,
But if there's anything in which I shine,
'Tis in arranging all my friends' affairs,
Not having, of my own, domestic cares.

24 And so I interfered and with the best
Intentions, but their treatment was not kind.
I think the foolish people were possessed,
For neither of them could I ever find,
Although their porter afterwards confessed -
But that's no matter, and the worst's behind,
For little Juan o'er me threw, downstairs,
A pail of housemaid's water unawares.

Nawoord

Het onvoltooid gebleven epos *Don Juan* is de grootste dichtprestatie van Byron, zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht. Hoewel zijn magnum opus vaak als ‘ouderdomswerk’ is bestempeld, doet dat niet helemaal recht aan de totstandkoming ervan - niet alleen omdat Byron reeds op zesendertigjarige leeftijd stief, maar ook gezien de zeer lange periode die hij eraan werkte. Reeds enkele maanden na de voltooiing van zijn grote jeugdwerk *Childe Harold* in 1818 begon hij aan het eerste canto, dat op 15 juli 1819 samen met het in december en januari geschreven tweede canto verscheen. Om een indruk te krijgen van de onwaarschijnlijke produktiviteit van de dichter in de periode 1818-1824 beseffe men slechts dat Byron tijdens de totstandkoming van *Don Juan* vrijwel al zijn dramatisch werk schreef en verscheidene andere epische gedichten, van *The Prophecy of Dante* tot *The Island*.

De wandeling

Gabriele d'Annunzio[*]
(Vertaling Ike Cialona)

U mint mij niet, mevrouw. Ik min u niet.
Toch lijkt, sinds wij elkander gister zagen,
ons leven wat verluchtigd door een vage
belofte die ons beiderzijds verdriet
versluierde en ver hield, leek het mij.

Tja, gister leek de droefheid ver van mij,
terwijl ik sprak of luisterend bleef zwijgen.
Ook hoorde ik de branding zachtjes hijgen,
en wolken dreven boven ons voorbij,
wollig als schapen, in de milde lucht.

La passeggiata

Voi non m'amate ed io non vi amo. Pure
qualche dolcezza è ne la nostra vita
da ieri: una dolcezza infinita
che vela un poco, sembra, le sventure
nostre e le fa, sembra, quasi lontane.

Ben, ieri, mi sembravano lontane
mentre io parlava, mentre io v'ascoltava,
e il mare in calma a pena a pena ansava,
ed eran quei vapori come lane
di agnelli, sparsi in un benigno cielo.

* *Gabriele d'Annunzio leefde van 1863 tot 1938, woonde in Rome, Napels, Florence en Parijs en schreef, naast romans en toneelstukken, honderden gedichten die in vijftien bundels gepubliceerd werden. Hij liet zich inspireren door de Franse dichters van het* fin-de-siècle *en luidde in het braaf-burgerlijke Italië een nieuw tijdperk in, waarna hij lange tijd door zijn lezers verafgood werd. In augustus verschijnt een kleine selectie uit zijn liefdesgedichten bij Uitgeverij Bert Bakker, in de vertaling van Ike Cialona.*

[Vervolg Nederlands]

Kwam het door u of kwam het door die lucht,
die branding, dat ik alles kon vergeten?
Een ogenblik leek ik van niets te weten
dan schapenwol en, vluchtig als een zucht,
wat schuim in zee dat als een lelie was...

Zo vederlicht toch als dat hijgen was!
En trager, lichter werden ook uw treden.
Waaraan moest ik mijn aandacht toen besteden?
Dat hijgen, of het ritme van uw pas,
uw woorden, of de zorgen die ik had?

Het scheen mij toe dat ik geen zorgen had.
Ik dacht niet, gaf mij over aan mijn wezen.
Maar zeg: mocht u niet van een kwaal genezen
in zo'n gesluierde april? Was dat
langzaam herstellen niet onzegbaar zoet?

Dit tijdelijk soelaas was ook zo zoet;
hoewel wij niet verliefd zijn op elkander,
en ik ‘mevrouw’ zeg als tot ieder ander,
en niet uw naam: die van het Weesgegroet,
een balsem voor de mond van wie hem zegt.

[Vervolg Italiaans]

Mi veniva da voi o da quel cielo
e da quel mare l'umile riposo?
Certo, in un punto, io fui quasi oblioso.
Lane di agnelli, gigli senza stelo,
vaghe bianche apparenze, in cielo, in mare...

Come leggero ai lidi ansava il mare!
Il vostro passo diventò più lento.
Come leggero anche! Ed io era attento
più al ritmo di quel passo o a quell'ansare,
o a le vostre parole, o al mio pensiero?

Parea che io non avessi alcun pensiero.
Non pensava. Sentiva, solamente.
Dite: non foste mai convalescente
in un aprile un po' velato? E' vero
che nulla al mondo, nulla è più soave?

Qualche cosa era in me, di quel soave.
Pure, voi non mi amate ed io non vi amo.
Pure, quando vi chiamo, io non vi chiamo
per nome. E il vostro nome è quel de l'Ave:
nome che pare un balsamo alla bocca!

[Vervolg Nederlands]

Ik kijk niet naar uw mond, als u iets zegt,
of kort maar. Ernstig blijf ik converseren.
Ook zie ik uw gelaat niet reageren,
als ik mijn hand heel even heb gelegd
op uw hand, zij die mij niets toe wil staan.

U bent degeen die mij niets toe wil staan.
Ik vraag niets en ik durf niets te verwachten -
hoewel ik zag dat u een beetje lachte,
alsof u wilde maar zich niet liet gaan.
Maar nee! U was alleen maar zeer vermoeid.

Toch? Gistermiddag was u zeer vermoeid.
Daarom hebt u de bloemen laten vallen,
nietwaar? U liet ze uit uw handen vallen,
uw mooie rozen, want u was vermoeid -
een beeld dat ik vandaag nog steeds aanschouw.

Sta toe dat ik u nog eens zo aanschouw!
Laat ons nog één keer zo tezamenkomen!
Misschien... Maar nee. U glimlacht om mijn dromen.
Wat ik nu zeg is vruchteloos. Mevrouw,
u bent als een besloten tuin voor mij.

[Vervolg Italiaans]

Quando parlate, io non guardo la bocca
parlare, o al men non troppo guardo. Ascolto,
comprendo, vi rispondo. Il vostro volto
non muta se la mia mano vi tocca.
La vostra mano è quella che non dona.

Nulla di voi, nulla di voi si dona.
Però, nulla io vi chiedo, nulla attendo,
se bene, debolmente sorridendo
come chi langue e pur non s'abbandona...
Oh, no! Voi eravate, ieri, stanca.

Voi eravate ieri molto stanca,
oh tanto che vi caddero di mano
i fiori. Non è vero che di mano
vi caddero le rose, tanto stanca
eravate? Così vi vedo ancora.

E fate che così vi veda ancora,
un'altra volta, un'altra volta sola.
Forse... Oh no. Sorridete. E' una parola
vana questa che io dico. Voi, signora,
siete per me come un giardino chiuso.

[Vervolg Nederlands]

U bent als een besloten tuin voor mij
waarin nooit stervelingen welkom waren.
Aan in dat groen verborgen rozelaren
ontstijgt een geur zo goddelijk dat hij
de hoop vernietigt van wie meer verwacht.

Ik weet dat onze ziel niet meer verwacht
dan een berustend, gelijkmatig lijden.
Ik ken het leed dat u het lot bereidde,
en dat, wellicht, is wat mij naderbracht,
meer dan uw lippen en meer dan uw haar,

uw massa weelderig Medusa-haar,
bruin als de bruine, afgestorven blaren,
maar fel en levend als de slangen waren
op dat Gorgonisch hoofd, onhandelbaar
wanneer het oog uw raadselen wil zien.

Ik zal uw raadselen niet mogen zien.
Ze zeggen dat u, onder bruine lagen
verhuld, een lichte haarlok schijnt te dragen,
rood als een vlam. Geeft u dat toe, misschien?
Ik denk daaraan en zie haar rosse schijn.

[Vervolg Italiaans]

Siete per me come un giardino chiuso,
dove nessuno è penetrato mai.
Di profondi invisibili rosai
giunge tale un divino odore effuso
che atterra ogni desìo di chi l'aspira.

Non ad altro la nostra anima aspira
che a una tristezza riposata, eguale.
Conosco il vostro portentoso male;
e il dolore ch'è in voi forse m'attira
più della vostra bocca e dei capelli
vostri, dei grandi medusèi capelli
bruni come le brune foglie morte
ma vivi e fieri come l'angui attorte
de la Górgone, io temo, se ribelli,
e pieni del terribile mistero.

Me non avvolgerà tanto mistero.
Dicono che nel folto delle chiome
voi abbiate una ciocca rossa come
una fiamma: nel folto chiusa. E' vero?
Io la penso, e la veggo fiammeggiare.

[Vervolg Nederlands]

Ik zie haar zonderlinge rosse schijn
als een symbool. O welk een ongewone
hartstocht ontsteekt die vlam! En geen der kronen
op heel de aard kan luisterrijker zijn
dan deze haarlok. U bent een Godin.

U die daar voortgaat, u bent een Godin.
En u gaat zomaar voort langs aardse wegen!
Wie treedt u nader? U bent als een degen
zonder gevest: smetteloos stralend in
een reinheid die men niet bevlekken kon.

Ik weet niet wat mij hiertoe drijven kon!
Hoe heb ik dit gedurfd? Wil hem vergeven,
de man die droomde. Toe, wil hem vergeven.
De zon daalt vlammend naar de horizon,
de vissers zingen, geurig is de zee.

U ziet: het is niet meer dezelfde zee.
U ziet: het is ook niet dezelfde lucht.
Geen schapenwol en, vluchtig als een zucht,
wat schuim dat als een lelie is, in zee:
die dingen spreken onze zielen aan,

[Vervolg Italiaans]

La veggo stranamente fiammeggiare
come un segno fatale! - O passione
arsa a quel fuoco! - Tutte le corone
de la terra non possono oscurare
quel segno unico. Voi siete l'Eccelsa.

Voi che passate, voi siete l'Eccelsa.
E passate così, per vie terrene!
Chi osa? Chi vi prende? Chi vi tiene?
Siete come una spada senza l'elsa,
pura e lucente, e non brandita mai...

Oh, dove sono giunto! Perchè mai
vi dico queste cose? Perdonate
chi sogna. Perdonate, perdonate.
Il tramonto è una fiamma, e i marinai
cantano da le navi, e odora il mare.

Voi vedete: non è lo stesso mare
di ieri. Voi vedete: è un altro ciclo.
Lane di agnelli, gigli senza stelo,
vaghe bianche apparenze, in cielo, in mare:
queste cose rispondono meglio a noi,

[Vervolg Nederlands]

zij spreken onze moede zielen aan.
Wij zijn in ons verlangen heel bescheiden,
met een berustend, gelijkmatig lijden
en een gesluierde april voldaan,
een wolkenlucht, als gisternamiddag,

een kalme zee, als gisternamiddag,
zodat wij langs haar kust, onder de bomen,
tevreden kunnen praten, denken, dromen
- mevrouw wier voornaam ik niet zeggen mag! -
van het soelaas dat dit ons beiden biedt;

want u mint mij niet en ik min u niet.

[Vervolg Italiaans]

meglio a le nostre anime stanche. Noi
saremo paghi di qualche dolcezza
mite, noi cercheremo una tristezza
riposata ed eguale. Ed abbia i suoi
cieli velati aprile, come ieri,

i suoi mari quieti, come ieri;
sì che possiamo noi recar lungh'essi
i lidi, o sotto gli alberi, sommessi
colloqui e sogni e taciti pensieri,
- o voi dal dolce nome che non chiamo! -

perchè voi non mi amate ed io non vi amo.

Drie gedichten
Nikolaj Goemiljov
(Vertaling Kees Jiskoot)

Portret

Slechts zwart fluweel, met daarop prijkend
een diamantje, eentje maar,
valt met de blik te vergelijken
van haar haast zingend ogenpaar.

Haar porseleinen lichaam doet wat
bizar, door vage witheid, aan,
zoals een wit seringenbloemblad
bij 't talmend sterven van de maan.

Al heeft ze wasbleek-tere handen,
daarin laait even heet het bloed
als voor Maria's beeld een brandend,
niet uit te doven kaarsje doet.

Een vogel in klaar herfstgetijde
lijkt zij, zo licht en elegant,
een vogel, op het punt te scheiden
van droef neerdrukkend noorderland.

Портрет

лишь черный бархат, на которог
Забыт сияющий алмаз,
Сумею я сравнитъ со взором
Ее почти поющих глаз.

Ее фарфоровое тело
Томит неясной белизной,
Как лепесток сирени белой
Под умирающей луной.
Пусть руки нежно-восковые,
Но кровь в них так же горяча,
Как перед образом Марии
Неугасимая свеча.

И вся она легка, как птица
Осенней ясною порой,
Уже готовая проститься
С печальной северной страной.

Een oude vrijster

Droef is 't leven, leeg is 't leven,
en mijn lot betreurt niet één;
vaasjes, die steeds eender bleven,
foto's, dienblad: als voorheen.

'k Haal, mijn hunkering vervloekend,
er een stoffig boekje bij,
wél zijn ridders, ook in boeken,
steeds verliefd, maar niet op mij.

Maar een heel wat ander aanzicht
is het dat mijn spiegel toont:
een najade in het maanlicht
die in deinend water woont;

ben prinses in 't grijs verleden
en aanvaard een compliment,
trillend over al mijn leden,
van een knappe jonge vent.

Of wel op een feest in 't Louvre,
als de aarde slaapt, trek ik,
daarmee jongeren bedroevend,
's konings aandacht en diens blik.

Of mij mint, mij, courtisane,
tout Paris, zo innig, dat
een poëet met leeuwenmanen
stanza's toonzet, blad na blad.

Huwen zal ik, dame, rijk zijn,
even trouw als vol venijn,
maar mijn droom zal steeds gelijk zijn,
steeds van snit dezelfde zijn:

Achter mij, vermoeid ten dode,
galoppeert de Dood te paard,
als een ridder, met een rode
roos, in harnas en met zwaard.

Старая дева

Жизнь печальна, жизнь пустына,
И не сжалится никто;
Те же вазочки в гостиной,
Те же рамки и плато.

Томик пыльный, томик серый
Я беру, тоску кляня,
Но и в книгах кавалеры
Влюблены, да не в меня.

А меня совсем иною
Отражают зеркала:
Я наяда под луною
В зыби водного стекла.

В глубине средневековья
Я принцесса, что, дрожа,
Принимает славословья
От красивого пажа.

Иль на празднике Версаля
В час, когда заснет земля,
Взоры юношей печаля,
Я пленяю короля.

Иль влюблен в мои романсы
Весь парижский полусвет
Так, что мне слагает стансы
С львиной гривою поэт.

Выйду замуж, буду дамой,
Злой и верною женой,
Но мечте моей упрямой
Никогда не стать иной.

И зато за мной, усталой,
Смерть прискачет на коне,
Словно рыцарь, с розой алой
На чешуйчатой броне.

Avond

Wat drukt die ongewiekte wind, als lood!
Geplet meloen gelijkt het avondrood.

Wat graag dreef je de wolken eens wat aan,
die loom en talmend langs de hemel gaan.

Op zulk een avond, even traag als laf,
zet de koetsier zijn paarden aan tot draf,

gaan vissers ruwer met hun roeiriem om,
hakt men in 't bos verwoeder eiken om,

met hun enorme krullenkop van hout...
Maar zij aan wie het lot heeft toevertrouwd

de loop van het heelal, en in wie woont
elk ritme, ooit vertoond of niet vertoond,

zij componeren een gevleugeld lied
en doen de doodsslaap der natuur teniet.

Вечер

Как этот вечер грузен, не крылат!
С надтреснутою дыней схож закат.

И хочется подталкивать слегка
Катящиеся вяло облака.

В такие медленные вечера
Коней карьером гонят кучера,

Сильней веслом рвут воду рыбаки,
Ожесточенней рубят лесники

Огромные, кудрявые дубы...
А те, кому доверены судьбы

Вселенского движения и в ком
Всех ритмов бывших и небывших дом,

Слагают окрыленные стихи,
Расковывая косный сон стихий.

Vier gedichten

Vladimir Nabokov[*]
(Vertaling Anne Stoffel)

Wolken

Ironisch traag verandert het gezicht
waarmee de wolken doen alsof twee lijven
elkaar omhelzen in het blauwe licht.

Een luie hemel spot met het beschrijven
door accurate geografenhand
van dingen die toch nooit hetzelfde blijven;

azuren zeeën knagen aan het land.
Vaak lijkt het of de lucht met de verwrongen
koppen van aardse heersers is bemand:

een berg wordt in een andere vorm gedwongen,
tot doodsbleek voorhoofd en profil geplooid,
en smelt dan weer, zoals ook de gedrongen

macrocephaal, die gister werd voltooid
door kinderen met blossen van de koude,
nu bijna helemaal is weggedooid.

En nieuwe wolken volgen op de oude.

Облака

Насмешлива, медлительна, легка
их мимика средь синего эфира.
Объятьям подражают облака.

Ленивая небесная сатира
на тщание географа, на лик
изменчивый начертанного мира;

грызет лазурь морская материк.
И - масками чудовищными - часто
проходят образы земных владык:
порою, в профиль мертвенно-лобастый
распухнет вдруг воздушная гора,
и тает вновь, как тает коренастый

макроцефал, которого вчера
лепили дети красными руками,
а нынче точит оттепель с утра.

И облака плывут за облаками.

* *Deze herfst verschijnt bij uitgeverij Hoogland & Van Klaveren een Russisch-Nederlandse bundel met poëzie van Nabokov.*

De reus

Ik schiep van sneeuw een reus, ik gaf hem leven
en in de nacht voor Kerstmis, in de kou,
heb ik, gestrenge meester, hem verdreven
de velden in, bij mist, op weg naar jou.

Er zwermden zwarte raven rond zijn slapen,
als vliegen om de kop van 'n witte stier.
Niet door een storm of geest was hij geschapen
maar door een smart zo rauw als van een dier.

Onstuitbaar als de winter, blind, op voeten
van marmer liep hij verder naar jouw land.
De jagers die hij in de wind ontmoette
verloren bij zijn aanblik hun verstand.

Maar toen bereikte hij de grens; er bloeiden
daar bloemen, en hij hield zijn schreden in:
jij was gelukkig en je wangen gloeiden,
in jouw land was de lente koningin.

Великан

Я вылепил из снега великана,
дал жизнь ему и в ночь на Рождество
к тебе, в поля, через моря тумана,
я, грозный мастер, выпустил его.

Над ним кружились вороны, как мухи
над головою белого быка.
Его не вьюги создали, не духи,
а только огрубелая тоска.
Слепой, как мрамор, близился он к цели,
Шагал, неотразимый, как зима.
Охотники, плутавшие в метели,
его видали и сошли с ума.

Но вот достиг он твоего предела
и замер вдруг: цвела твоя страна,
ты счастлива была, дышала, рдела,
в твоей стране всем правила весна.

[Vervolg Nederlands]

Licht en eenvoudig, met een ziel van zijde,
gleed jij in stille zonneschijn voorbij
en met de ander die je begeleidde
sprak je zo trots en zuiver over mij.

En vergeleken met die zon, die volte,
begreep ik geen partij te zijn voor jou,
en heel mijn blinde smart is weggesmolten,
doorhuiverd van het tere lenteblauw.

[Vervolg Russisch]

Легка, проста, с душою шелковистой,
ты в солнечной скользила тишине,
и новому попутчику так чисто,
так гордо говорила обо мне.
И перед этим солнцем отступая,
поняв, что с ним соперничать нельзя,
растаяла тоска моя слепая,
вся синевой весеннею сквозя.

[Welnee, het leven is niet raadselachtig!]

Welnee, het leven is niet raadselachtig!
Het aards bestaan is helder, dauwbespat.
Van engelen zijn wij de rupsen; prachtig
je in te vreten in een blad.

Hul je in stekels, kruip, word sterker, kwieker:
hoe gulziger je tocht was door het groen,
des te fluweliger en magnifieker
de vleugels die zich opendoen.

[Нет, бытие - не зыбкая загадка!]

Нет, бытие - не зыбкая загадка!
Подлунный дол и ясен, и росист.
Мы - гусеницы ангелов; и сладко
въедаться с краю в нежный лист.
Рядись в шипы, ползи, сгибайся, крепни,
и чем жадней твой ход зеленый был,
тем бархатистей и великолепней
хвосты освобожденных крыл.

Elektriciteit

Speel op de pleinen, lichtreclame!
Getemde bliksem, zaai van grond
tot allerhoogste spiegelramen
je fonkelende woorden rond,

maar zonder de gewijde dreiging
waarmee destijds over die muur
in Babylon dat schrift voorbijging
- en alle wijnen werden zuur.

Schrijf in je brand van toverkleuren
maar liever iets eenvoudigs neer,
iets om de burger op te beuren,
of goede handelswaar ter eer.

En hebben ze die zwartgelakte
buiksprekersdoodkist aangezet,
gehoorzaam dan de stopcontacten
en zing en praat en speel trompet.

Электричество

Играй, реклама огневая,
над зеркалами площадей,
взбирайся, молния ручная,
слова пылающие сей.

Не те, угрозою священной
явившиеся письмена,
что сладость отняли мгновенно
у вавилонского вина.
В цветах волшебного пожара
попроще что-нибудь пиши,
во славу ходкого товара,
в утеху бюргерской души.

И в лакированной коробке,
в чревовещательном гробу,
послушна штепселю и кнопке,
пой, говори, дуди в трубу.

[Vervolg Nederlands]

Voorspel ons niet het Eind der Tijden,
maar geef gewoon het weerbericht.
Wil warmte door ons water leiden,
zet boeken in een kring van licht.

Voed sissend met Bengaalse vonken
de bovenleiding van de tram,
zo is door jou de stad bij donker
merkwaardig vriendelijk gestemd.

Maar soms, als alles van gedaante
verandert en er onweer dreigt,
soms kruipt, als van geheime schaamte,
de aarde in haar schulp en zwijgt.

En zie - daar vlieg je, als tevoren
onaards en vreemd... onpeilbaar naakt
staan in de lucht je blauwe sporen,
de scheuren die jij zichtbaar maakt.

En weer is, net als in de jaren
dat zij nog alles vóór zich had,
de wereld broos en onervaren
en door een vlam van God omvat.

[Vervolg Russisch]

И не погибель, а погоду
ты нам из рупора вещай.
Своею жизнью грей нам воду,
страницу книги освещай.

Беги по проводу трамвая,
бенгальской искрою шурша,
и ночь сырая, городская
тобою странно хороша.

Но иногда, когда нальется
грозою небо, иногда
земля притихнет вдруг, сожмется,
как бы от тайного стыда.
И вот - как прежде, неземная,
не наша, пролетаешь ты,
прорывы синие являя
непостижимой наготы.

И снова мир, как много сотен
глухих веков тому назад,
и неустойчив, и неплотен,
и Божьим пламенем объят.

Vier gedichten

Boris Pasternak

(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

['t Is februari. Schrijf erover!]

't Is februari. Schrijf erover!
Neem snikkend pen en inkt ter hand,
Terwijl de borrelende modder
In 't troosteloze voorjaar brandt.

Huur dan een koets. Rij door 't geratel
Van wielen, door het klokgelui,
Daarheen waar alle inkt en tranen
Verdrinken in de regenbui.

Waar roeken zich vanuit de bomen,
Alsof 't verkoolde peren zijn,
In poelen storten. Op de bodem
Van 't oog ontstaat een doffe pijn.

De sneeuw dooit weg tot zwarte plassen,
't Gekrijs trekt sporen in de storm,
En hoe toevalliger hoe vaster
Krijgen gedichten snikkend vorm.

[Февраль. Достать чернил и плакать!]

Февраль. Достать чернил и плакать!
Писать о феврале навзрыд,
Пока грохочущая слякоть
Весною черною горит.

Достать пролетку. За шесть гривен,
Чрез благовест, чрез клик колес,
Перенестись туда, где ливень
Еще шумней чернил и слез.
Где, как обугленные груши,
С деревьев тысячи грачей
Сорвутся в лужи и обрушат
Сухую грусть на дно очей.

Под ней проталины чернеют,
И ветер криками изрыт,
И чем случайней, тем вернее
Слагаются стихи навзрыд.

['t Klavier likt van zijn mond het schuim en huivert.]

't Klavier likt van zijn mond het schuim en huivert.
Die ijlkoorts brengt jou ergernis, verdriet.
‘Ach liefste!’ zeg jij. ‘Nee,’ roep ik, ‘nu niet!
Ik speel!’ Maar wat is zo intiem, zo zuiver,

Als 't strooien van akkoorden in de haard,
Alsof het dagboekdeeltjes zijn van jaren?
O wonderbaar begrip, slechts één gebaar,
Eén knik, en je bent vrij, zul je ervaren.

Ik laat je vrij. Wees anderen toegedaan.
't Verhaal van Werther is al lang geschreven.
Er hangt een geur van dood in 't huidig leven:
Open een raam - of aders opengaan.

[Рояль дрожащий пену с губ оближет.]

Рояль дрожащий пену с губ оближет.
Тебя сорвет, подкосит этот бред.
Ты скажешь: - милый! - Нет, - вскричу я, - нет!
При музыке?! - Но можно ли быть ближе,

Чем в полутьме, аккорды, как дневник,
Меча в камин комплектами, погодно?
О пониманье дивное, кивни,
Кивни, и изумишься! - ты свободна.

Я не держу. Иди, благотвори.
Ступай к другим. Уже написан Вертер,
А в наши дни и воздух пахнет смертью:
Открыть окно, что жилы отворить.

Hooibergen

Rode libellen dansen, jagen,
En hommels vliegen af en aan.
Boerinnen lachend op de wagen,
De maaier laat zijn sikkel gaan.

Ze keren 't gras voor 't binnenhalen
Zolang het zonnig is en droog,
En maken als de zon gaat dalen
Een hooiberg, als een huis zo hoog,

Die in de late avondstonde
Wat op een boerenherberg lijkt,
Waarin de nacht zich op een sponde
Van vers gemaaide klaver vlijt.

Als 't duister afneemt in de morgen
Verheft de hooiberg zich als schuur,
Waar op zijn tocht de maan geborgen
Kan slapen tot het nachtlijk uur.

Dan komen karren aangereden
In 't grauwe licht achter elkaar.
De prille dag rijst van zijn stede
Met hooi en strootjes in het haar.

De oppers in de middag kleuren
Als wolken tegen 't blauwe zwerk,
Als wodka op anijszaad geuren
De velden, prikkelend en sterk.

Стога

Снуют пунцовые стрекозы,
Летят шмели во все концы,
Колхозницы смеются с возу,
Проходят с косами косцы.

Пока хорошая погода,
Г ребут и ворошат корма
И складывают до захода
В стога, величиной с дома.

Стог принимает на закате
Вид постоялого двора,
Где ночь ложится на полати
В накошенные клевера.

К утру, когда потемки реже,
Стог высится, как сеновал,
В котором месяц мимоезжий,
Зарывшись, переночевал.

Чем свет телега за телегой
Лугами катятся впотьмах.
Наставший день встает с ночлега
С трухой и сеном в волосах.

А в полдень вновь синеют выси,
Опять стога, как облака,
Опять, как водка на анисе,
Земля душиста и крепка.

Na de sneeuwstorm

Nu de sneeuwstorm weer af is genomen,
Wordt het stil om me heen. Met plezier
Hoor ik stemmen van kinderen komen
Van de overkant van de rivier.

Ik heb vast geen gelijk, zult u geloven,
'k Ben verblind en niet bij mijn verstand,
Als een wit gipsen vrouw viel van boven
Winter ruggelings neer op het land.

Van omhoog ziet de lucht haar gesloten
Dode oogleden, samengedrukt,
Heel de hof, alle twijgen en loten,
Gaan nu onder een sneeuwlaag gebukt.

Greppels, bomen, rivierijs en wegen,
Het perron en de rails van de trein
Hebben zuivere vormen gekregen,
Zonder hoeken, één vloeiende lijn.

Als je 's nachts niet kunt slapen, verlangend,
Vol begeestering opstaan uit bed,
Om 't heelal in een bladzij te vangen
En te ketenen in een couplet,

Om gebeeldhouwde stronken en heggen,
Heel die dakenzee langs de rivier,
Dat besneeuwde heelal vast te leggen,
Heel de stad in de sneeuw, op papier.

После вьюги

После угомонившейся вьюги
Наступает в округе покой.
Я прислушиваюсь на досуге
К голосам детворы за рекой.

Я, наверно, неправ, я ошибся,
Я ослеп, я лишился ума.
Белой женщиной мертвой из гипса
Наземь падает навзничь зима.

Небо сверху любуется лепкой
Мертвых, крепко придавленных век.
Всё в снегу: двор и каждая щепка,
И на дереве каждый побег.

Лед реки, переезд и платформа,
Лес, и рельсы, и насыпь, и ров
Отлились в безупречные формы
Без неровностей и без углов.

Ночью, сном не успевши забыться,
В просветленьи вскочивши с софы,
Целый мир уложить на странице,
Уместиться в границах строфы.

Как изваяны пни и коряги,
И кусты на речном берегу,
Море крыш возвести на бумаге,
Целый мир, целый город в снегу.

Vrouwenspiegel
Semonides van Amorgos[*]
(Vertaling Paul Claes)

In den beginne schiep de oppergod de vrouw
in vele soorten. Eén komt van het ruige zwijn.
Bij haar ligt het gehele huis onder het stof
en slingert allerhande rommel op de vloer.
Ze zit er ongewassen in haar vieze goed
en vreet zich midden op haar mesthoop moddervet.
De tweede soort vrouw schiep hij uit de sluwe vos.
Zij is van alles op de hoogte. Er is niets
dat haar ontgaat: geen nadelen of voordelen.
De voordelen noemt zijzelf dikwijls nadelen,
en omgekeerd. Soms zegt ze zus en dan weer zo.
Eén stamt af van de hond. Ze is een kwade teef
die alles horen en ook alles weten wil.
Terwijl ze loopt te spieden en te snuffelen, blijft
ze blaffen, zelfs al is er niemand in de buurt.
Ze valt niet stil bij de bedreiging van een man,
ook niet als hij haar tanden met een steen eruit
wil slaan, of als hij zachte woordjes tot haar richt.

Semonides
II

Χωρὶς γυναικὸς θεὸς ἐποίησεν νόον
τὰ πρῶτα. τὴν μὲν ἐξ ὑὸς τανύτριχος,
τῇ πάντ' ἀν' οἶκον βορβόρῳ πεφυρμένα
ἄκοσμα κεῖται καὶ κυλίνδεται χαμαί·
αὐτὴ δ' ἄλουτος ἀπλύτοισ' ἐν εἵμασιν
ἐν κοπρίῃσιν ἡμένη πιαίνεται.
τὴν δ' ἐξ ἀλιτρῆς θεὸς ἔθηκ' ἀλώπεκος
γυναῖκα πάντων ἴδριν· οὐδέ μιν κακῶν
λέληθεν οὐδὲν οὐδὲ τῶν ἀμεινόνων·
τὸ μὲν γὰρ αὐτῶν εἶπε πολλάκις κακόν,
τὸ δ' ἐσθλόν· ὀργὴν δ' ἄλλοτ' ἀλλοίην ἔχει.
τὴν δ' ἐκ κυνὸς λιτοργόν, αὐτομήτορα,
ἣ πάντ' ἀκοῦσαι, πάντα δ' εἰδέναι θέλει,
πάντῃ δὲ παπταίνουσα καί πλανωμένη
λέληκεν, εἰ καὶ μηδέν' ἀνθρώπων ὁρᾷ.
παύσειε δ' ἄν μιν οὔτ' ἀπειλήσας ἀνήρ,
οὐδ' εἰ χολωθεὶς ἐξαράξειεν λίθῳ
ὀδόντας οὐδ' ἂν μειλίχως μυθεύμενος,

* *Semonides van Amorgos (tweede helft van de zevende eeuw v.Chr.) is samen met Archilochos en Hipponax de grootste spotdichter van archaïsch Griekenland. Het bekendst is zijn* Vrouwenspiegel, *een satirisch catalogusgedicht waarin vrouwentypes politiek incorrect met dieren worden vergeleken.*

[Vervolg Nederlands]

Ook als er vreemde mensen op visite zijn bij haar,
blijft ze voortdurend onverstoorbaar grommelen.
   Eén hebben de Olympiërs uit leem gekneed
en aan de man gegeven. Suffig als ze is,
beseft ze het verschil niet tussen goed en kwaad.
Het enige wat zij kan, is zich volproppen,
of als de oppergod een gure winter stuurt,
haar stoel een beetje dichter schuiven bij het vuur.
   Eén vrouw komt uit de zee: zij is veranderlijk.
Ze lacht de ene dag en voelt zich blijgezind.
Wie bij haar thuis ontvangen wordt, bezingt haar lof:
‘Er is op deze hele wereld niet één vrouw
te vinden die beter en knapper is dan zij.’
De andere dag is zij niet meer om aan te zien.
Je kunt haar niet benaderen, zo woest gaat zij
tekeer: het lijkt een teef die opkomt voor haar nest.
Ze toont zich ongenietbaar en onaangenaam
voor iedereen, zowel voor vijand als voor vriend.
Zo dikwijls als het zeevlak rimpelloos en vrij
van stormen ligt tot vreugde van de varenslui
wanneer het zomer is, zo dikwijls is het woest
als het door bulderende golven wordt verstoord.
Daar lijkt een dergelijke vrouw het meeste op
qua aard: de zee heeft haar beweeglijke natuur.
   Eén stamt af van de koppige grauwe ezelin.
Met dwang en dreigementen kan ze nauwelijks
ertoe gedreven worden om behoorlijk werk

[Vervolg Grieks]

οὐδ' εἰ παρά ξείνοισιν ἡμένη τύχῃ·
ἀλλ' ἐμπέδως ἄπρηκτον αὐονὴν χέει.
   τὴν δέ πλάσαντες γηίνην 'Ολύμπιοι
ἔδωκαν ἀνδρὶ πηρόν· οὔτε γὰρ κακόν
οὔτ' ἐσθλὸν οὐδὲν οἶδε τοιαύτη γυνή·
ἔργων δὲ μοῦνον ἐσθίειν ἐπίσταται,
κοὐδ' ἢν κακὸν χειμῶνα ποιήσῃ θεός,
ῥιγῶσα δίφρον ἆσσον ἕλκεται πυρός.
   τὴν δ' ἐκ θαλάσσης, ἣ δύ' ἐν φρεσὶν νοεῖ·
τὴν μὲν γελᾷ τε καὶ γέγηθεν ἡμέρην·
ἐπαινέσει μιν ξεῖνος ἐν δόμοισ' ἰδών·
οὐκ ἔστιν ἄλλη τῆσδε λωίων γυνή
ἐν πᾶσιν ἀνθρώποισιν οὐδὲ καλλίων.,
τὴν δ' οὐκ ἀνεκτὸς οὐδ' ἐν ὀφθαλμοῖσ' ἰδεῖν
οὔτ' ἆσσον ἐλθεῖν, ἀλλὰ μαίνεται τότε
ἄπλητον ὥσπερ ἀμφὶ τέκνοισιν κύων,
ἀμείλιχος δὲ πᾶσι κἀποθυμίη
ἐχθροῖσιν ἶσα καὶ φίλοισι γίγνεται.
ὥσπερ θάλασσα πολλάκις μὲν ἀτρεμής
ἔστηκ' ἀπήμων, χάρμα ναύτῃσιν μέγα,
θέρεος ἐν ὥρῃ, πολλάκις δὲ μαίνεται

βαρυκτύποισι κύμασιν φορευμένη·
ταύτῃ μάλιστ' ἔοικε τοιαύτη γυνή
ὀργήν· φυὴν δὲ πόντος ἀλλοίην ἔχει.
    τὴν δ' ἐκ [τε] σποδ<ε>ίης καὶ παλιντριβέος ὄ
ἣ σύν τ' ἀνάγκη σύν τ' ἐνιπῇσιν μόγις
ἔστερξεν ὧν ἅπαντα κἀπονήσατο
ἀρεστά, τόφρα δ' ἐσθίει μὲν ἐν μυχῷ,

[Vervolg Nederlands]

te leveren. Intussen zit ze dag en nacht
te eten in haar hoekje of dicht bij de haard.
Ze is al even gulzig in het liefdesspel:
ze wil het steeds en overal met elke man.
   Eén stamt af van de wezel, dat ellendig ras.
Er is aan haar niets aardigs en aantrekkelijks
te vinden, niets verlokkends en aangenaams.
Ze deelt dolgraag met iedereen het liefdesbed,
maar wekt de walg op van de man met wie ze slaapt.
Ze doet haar buren schade met haar dieverij
en pikt vaak offergaven die niet zijn verbrand.
   Eén stamt van de langharige makke merrie af.
Ze wuift het slavenwerk en de karweien weg.
Ze steekt geen vinger naar de maalsteen uit, ze neemt
geen zeef ter hand en mest haar eigen huis niet uit.
Ze zit niet bij het ovenvuur, want ze kan niet
tegen het roet. Toch bindt ze mannen aan zich vast.
Ze wast haar lichaam alle dagen twee, drie keer
van kop tot teen en wrijft zich in met zalfolie.
Ze laat de lokken van haar uitgekamde haar
los hangen in de schaduw van haar bloemenkrans.
Een dergelijke vrouw is prachtig om te zien
voor andere mannen, maar een ramp voor wie haar heeft,
als hij tenminste geen despoot of hofmaarschalk
is die graag paradeert met vrouwen van dat soort.

[Vervolg Grieks]

προνύξ, προῆμαρ, ἐσθίει δ' ἐπ' ἐσχάρῃ.
ὁμῶς δὲ καὶ πρὸς ἔργον ἀφροδίσιον
ἐλθόντ' ἑταῖρον ὀντινῶν ἐδέξατο.
   τὴν δ' ἐκ γαλῆς, δύστηνον οἰζυρὸν γένος·
κείνῃ γὰρ οὔ τι καλὸν οὐδ᾽ ἐπίμερον
πρόσεστιν οὐδὲ τερπνὸν οὐδ' ἐράσμιον
εὐνῆς δ' ἀληνής ἐστιν ἀφροδισίης,
τὸν δ' ἄνδρα τὸν παρόντα ναυσίῃ διδοῖ.
κλέπτουσα δ' ἔρδει πολλὰ γείτονας κακά,
ἄθυστα δ' ἱρὰ πολλάκις κατεσθίει.
   τὴν δ' ἵππος ἁβρὴ χαιτήεσσ' ἐγείνατο,
ἣ δούλι' ἔργα καὶ δύην περιτρέπει,
κοὔτ' ἂν μύλης ψαύσειεν οὔτε κόσκινον
ἄρειεν οὔτε κόπρον ἐξ οἴκου βάλοι,
οὔτε πρὸς ἰπνὸν ἀσβόλην ἀλευμένη
ἵζοιτ'· ἀνάγκῃ δ' ἄνδρα ποιεῖται φίλον.
λοῦται δὲ πάσης ἡμέρης ἄπο ῥύπον
δίς, ἄλλοτε τρὶς καὶ μύροισ' ἀλείφεται.
ἀεὶ δὲ χαίτην ἐκτενισμένην φορεῖ
βαθεῖαν ἀνθέμοισιν ἐσκιασμένην.
καλὸν μὲν ὦν θέημα τοιαύτη γυνή
ἄλλοισι, τῷ δ᾽ ἔχοντι γίγνεται κακόν,
ἢν μή τις ἢ τύραννος ἢ σκηπτούχος ᾖ,

ὅστις τοιούτοις θυμὸν ἀγλαΐζεται.
τὴν δ' ἐκ πιθήκου· τοῦτο δὴ διακριδόν

[Vervolg Nederlands]

Eén stamt van de apin af. Zij is onbetwist
de ergste plaag die Zeus de mannen heeft bezorgd.
Ze heeft een lelijk smoel: een dergelijke vrouw
wekt spotlust op bij alle mannen in de stad.
Ineengedoken sjokt ze onbeholpen voort.
Ze heeft geen kont, alleen maar poten: akelig
voor wie zo iemand in zijn armen nemen moet.
Er zijn geen knepen en geen trucs die ze niet kent.
Het is echt een apin: ze geeft niet om gelach.
Ze wil ons geen genoegen doen, maar kijkt steeds uit
en ligt de hele dag voortdurend op de loer
om apenstreken uit te halen met een mens.
Eén stamt af van de bij. Gelukkig wie haar krijgt.
Zij is de enige waar geen kritiek op is.
Door haar beheer gedijt en groeit het huishouden.
Tot in haar oude dagen houdt ze van haar man.
Ze schenkt hem aardige en flinke kinderen.
Ze is verheven boven alle vrouwen die
er zijn en straalt een goddelijke gratie uit.
Ze gaat niet zitten kletsen in een vrouwenkring
als sex het onderwerp is van het gesprek.
Van alle vrouwen die Zeus aan de mannen schenkt
is zij veruit de beste en verstandigste.
Maar al die andere soorten die er door Zeus' wil
gekomen zijn, blijven de mannen teisteren.

[Vervolg Grieks]

Ζεὺς ἀνδράσιν μέγιστον ὤπασεν κακόν.
αἴσχιστα μὲν πρόσωπα· τοιαύτη γυνή
εἶσιν δι' ἄστεος πᾶσιν ἀνθρώποις γέλως,
ἐπ' αὐχένα βραχεῖα, κινεῖται μόγις,
ἄπυγος, αὐόκωλος. ἆ τάλας ἀνήρ,
ὅστις κακὸν τοιοῦτον ἀγκαλίζεται.
δήνεα δὲ πάντα καὶ τρόπους ἐπίσταται
ὥσπερ πίθηκος, οὐδέ οἱ γέλως μέλει·
οὐδ' ἄν τιν' εὖ ἔρξειεν, ἀλλὰ τοῦτ' ὁρᾷ
καὶ τοῦτο πᾶσαν ἡμέρην βουλεύεται,
ὅκως τιν' ὡς μέγιστον ἔρξειεν κακόν.
τὴν δ' ἐκ μελίσσης· τήν τις εὐτυχεῖ λαβών.
κείνῃ γὰρ οἵῃ Μῶμος οὐ προσιζάνει,
θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς κἀπαέξεται βίος.
φίλη δὲ σὺν φιλεῦντι γηράσκει πόσι
τεκοῦσα καλὸν κοὐνομάκλυτον γένος.
κἀριπρεπὴς μὲν ἐν γυναιξὶ γίγνεται
πάσῃσι, θείη δ' ἀμφιδέδρομεν χάρις.
οὐδ' ἐν γυναιξὶν ἥδεται καθημένη,
ὅκου λέγουσιν ἀφροδισίους λόγους.
τοίας γυναῖκας ἀνδράσιν χαρίζεται
Ζεὺς τὰς ἀρίστας καὶ πολυφραδεστάτας.
τὰ δ' ἄλλα φῦλα ταῦτα μηχανῇ Διός

[Vervolg Nederlands]

De allerergste plaag waar Zeus voor heeft gezorgd
zijn vrouwen. Ook al lijken zij voordelig voor
de man die haar heeft, zij zijn juist voor hem een plaag.
Er is geen man die met een blij gemoed een dag
kan slijten die hij met een vrouw moet doorbrengen.
Hij krijgt de Honger niet zo gauw weer uit zijn huis,
die kwade huisgenoot, die gemelijke god.
Juist als een man in eigen huis het meest plezier
beleeft door goddelijke macht of mensengunst,
vindt zij iets om van leer te trekken tegen hem.
Als je een vrouw hebt, kan je zelfs een vreemdeling
niet vriendelijk ontvangen in je eigen huis.
De vrouw die het onschuldigst lijkt van allemaal,
veroorzaakt zeker het geweldigste schandaal.
Terwijl haar man haar aangaapt, amuseren zich
zijn buren als ze zien hoezeer hij zich vergist.
Elk man wil enkel en alleen zijn eigen vrouw
verheffen en die van een ander neerhalen,
maar wij zijn allen in hetzelfde bedje ziek.
De allergrootste plaag die Zeus ons heeft bezorgd
is deze boei, waarmee hij ons gekluisterd houdt
sedert de Hellegod de mannen binnenliet
die vochten met elkaar omwille van een vrouw.

[Vervolg Grieks]

ἔστιν τε πάντα καὶ παρ' ἀνδράσιν μένει.
Ζεὺς γὰρ μέγιστον τοῦτ' ἐποίησεν κακόν,
γυναῖκας, ἤν τι καὶ δοκέωσιν ὠφελεῖν,
ἔχοντί τοι μάλιστα γίγνεται κακόν.
οὐ γάρ κοτ' εὔφρων ἡμέρην διέρχεται
ἅπασαν, ὅστις σὺν γυναικὶ τείρεται,
οὐδ' αἶψα Λιμὸν οἰκίης ἀπώσεται,
ἐχθρὸν συνοικητῆρα δυσμενέα θεόν.
ἀνὴρ δ' ὅταν μάλιστα θυμηδεῖν δοκῇ
κατ᾽ οἶκον ἢ θεοῦ μοῖραν ἢ ἀνθρώπου χάριν,
εὑροῦσα μῶμον ἐς μάχην κορύσσεται.
ὅκου γυνὴ γάρ ἐστιν, οὐδ᾽ ἐς οἰκίην
ξεῖνον μολόντα προφρόνως δεχοίατο.
ἥτις δέ τοι μάλιστα σωφρονεῖν δοκεῖ.
αὕτη μέγιστα τυγχάνει λωβωμένη·
κεχηνότος γὰρ ἀνδρὸς - οἱ δὲ γείτονες
χαίρουσ' ὁρῶντες καὶ τόν, ὡς ἁμαρτάνει.
τὴν ἢν δ' ἕκαστος αἰνέσει μεμνημένος
γυναῖκα, τὴν δὲ τοὐτέρου μωμήσεται.
ἴσην δ' ἔχοντες μοῖραν οὐ γιγνώσκομεν.
Ζεὺς γὰρ μέγιστον τοῦτ᾽ ἐποίησεν κακόν
καὶ δεσμὸν ἀμφέθηκεν ἄρρηκτον πέδης,
ἐξ οὗ τε τοὺς μὲν Ἅιδης ἐδέξατο
γυναικὸς εἵνεκ' ἀμφιδηριωμένους.

Gerusalemme liberata*
Fragment (XVI, 11-33)
Torquato Tasso
(Vertaling Frans van Dooren)

Aan takken vol met altijdgroene blaren
ontloken jonge en rijpten oude vijgen;
appels die hardgroen of al sappig waren
hingen daar samen aan dezelfde twijgen,
en druiven, in de knop of tot een zware
tros uitgegroeid, probeerden zon te krijgen.
Hier stond de wingerd nog als prille loot,
daar was zijn vrucht al glanzend goud of rood.

Tussen de bloesems van die frisse mei
zongen verliefde vogeltjes hun lied.
De suizelende zefier liet ze blij
rondvliegen zonder zorgen of verdriet.
Wanneer ze in 't lover zongen, ruiste hij;
wanneer ze zwegen, blies hij even niet.
Was 't toeval of was 't kunst? Dat zoet duet
werd steeds opnieuw welluidend ingezet.

[Nel tronco istesso e tra l'istessa foglia]

Nel tronco istesso e tra l'istessa foglia
sopra il nascente fico invecchia il fico;
pendono a un ramo, un con dorata spoglia,
l'altro con verde, il novo e 'l pomo antico;
lussureggiante serpe alto e germoglia
la torta vite ov'è più l'orto aprico:
qui l'uva ha in fiori acerba, e qui d'or l'have
e di piropo e già di nettar grave.
Vezzosi augelli infra le verdi fronde
temprano a prova lascivette note;
mormora l'aura, e fra le foglie e l'onde
garrir che vanamente ella percote.
Quando taccion gli augelli alto risponde,
quando cantan gli augei più lieve scote;
sia caso od arte, or accompagna, ed ora
alterna i versi lor la musica òra.

* Gerusalemme liberata *van Torquato Tasso (1544-1595) is een omvangrijk heldendicht, bestaande uit ongeveer 15.000 versregels. Het gaat over de eerste kruistocht naar het Heilige Land, die in 1099 eindigde met de verovering van Jeruzalem. De nadruk ligt echter niet op de heldendaden en krijgsverrichtingen, maar op de amoureuze verwikkelingen die daaruit voortvloeien. Frans van Dooren heeft de volledige vertaling van het werk bijna voltooid*.

[Vervolg Nederlands]

Er vloog een vogel rond met bonte veren,
een paarse snavel en een lange tong.
Als je zijn stem zou horen, zou je zweren
dat hij met woorden sprak in plaats van zong.
't Was wonderbaar hoe vlot hij alle keren
op menselijke klanken oversprong.
Terwijl de andere vogels luisterden
en 't briesje even niet meer fluisterde,

zong hij: ‘Kijk hoe die roos daar zacht en pril
haar maagdelijke groene knop ontspringt
en half gesloten, half geopend, stil
naar de eretitel “allermooiste” dingt,
terwijl haar schoonheid later naakt en kil
haar glans verliest en wegkwijnt en verzinkt,
zodat geen meisjes en geen jongemannen
zich nog door haar verblijd in liefde ontspannen.

Zoals een mooie dag, net zo vergaat
de bloesempracht van 't aardse lentetij.
Besef dat elke schoonheid je verlaat:
je leeft maar één keer in april of mei.
Pluk dus de roos al bij de dageraad,
want voor je 't weet is alles weer voorbij.
En pluk die roos door in de roes der zinnen
elkaar in wederliefde te beminnen.’

[Vervolg Italiaans]

Vola fra gli altri un che le piume ha sparte
di color vari ed ha purpureo il rostro,
e lingua snoda in guisa larga, e parte
la voce sì ch'assembra il sermon nostro.
Questi ivi allor continovò con arte
tanta il parlar che fu miracol mostro.
Tacquero gli altri ad ascoltarlo intenti,
e fermaro i sussurri in aria i venti.

‘Deh mira,’ elli cantò, ‘spuntar la rosa
dal verde suo modesta e verginella,
che mezzo aperta ancora e mezzo ascosa,
quanto si mostra men, tanto è più bella.
Ecco poi nudo il sen già baldanzosa
dispiega; ecco poi langue e non par quella,
quella non par che desiata inanti
fu da mille donzelle e mille amanti.

Così trapassa al trapassar d'un giorno
de la vita mortale il fiore e 'l verde;
né perchè faccia indietro april ritorno,
si rinfiora ella mai, né si rinverde.

Cogliam la rosa in su 'l mattino adorno
di questo dì, che tosto il seren perde;
cogliam d'amor la rosa: amiamo or quando
esser si puote riamato amando.’

[Vervolg Nederlands]

Hij zweeg, en 't bontbevederd vogelkoor
stemde blij zingend met zijn woorden in.
De kuise duiven tortelden en voor
ieder was er een vriend of een vriendin.
Laurier en beuk en eik en in hun spoor
elk lid van dat bebladerde gezin
en heel 't domein van water, aarde en lucht
waren één zachte, zoete liefdeszucht.

Door al die toverklanken overmand
en op die zinsverrukking meegedragen
liepen daar de twee ridders, en constant
bestreden ze de lokroep van 't behagen.
En zie, toen ze 't gebladerte aan de rand
zachtjes opzijduwden en keken, zagen
ze 't liefdespaar, dat onbezorgd genoot:
zij zat, en zijn hoofd rustte in haar schoot.

Haar borsten stonden naakt vooruit gericht,
haar haar werd door de zomerbries bewogen,
haar blikken kwijnden, haar verhit gezicht
was met een laagje parels overtogen;
haar warme lach deed als een trillend licht
de wellust blinken in haar vochtige ogen.
Ze streelde hem die zo, vanuit haar schoot,
van de aanblik van haar heerlijkheid genoot

[Vervolg Italiaans]

Tacque, e concorde de gli augelli il coro
quasi approvando, il canto indi ripiglia.
Raddoppian le colombe i baci loro,
ogni animai d'amar si riconsiglia;
par che la dura quercia e 'l casto alloro
e tutta la frondosa ampia famiglia,
par che la terra e l'acqua e formi e spiri
dolcissimi d'amor sensi e sospiri.

Fra melodia sì tenera, fra tante
vaghezze allettatrici e lusinghiere,
va quella coppia, e rigida e costante
se stessa indura a i vezzi del piacere.
Ecco tra fronde e fronde il guardo inante
penetra e vede, o pargli di vedere,
vede pur certo il vago e la diletta,
ch'egli è in grembo a la donna, essa a l'erbetta.

Ella dinanzi al petto ha il vel diviso,
e 'l crin sparge incomposto al vento estivo;
langue per vezzo, e 'l suo infiammato viso
fan biancheggiando i bei sudor più vivo:

qual raggio in onda, le scintilla un riso
ne gli umidi occhi tremulo e lascivo.
Sovra lui pende; ed ei nel grembo molle
le posa il capo, e 'l volto al volto attolle,

[Vervolg Nederlands]

en hongerig opkijkend ondertussen
bij 't zien van haar wegkwijnde en versmachtte.
Zij boog voorover om met zwoele kussen,
waarop zijn ogen en zijn lippen wachtten,
de hoog uitslaande brand in hem te blussen
en 't hete liefdesvuur wat te verzachten.
En de twee ridders in de struiken zagen
hun hartstocht, hun genot en hun behagen.

En aan de gordel van de minnaar hing
(hoe vreemd!) een spiegel van geslepen glas.
Zij nam die in haar hand en hij ontving
hem weer terug van haar wier vriend hij was.
En ze bekeken daarin elk een ding
dat de onrust van hun liefdeslust genas:
zij spiegelde, door ijdelheid bewogen,
zichzelf erin, en hij haar glanzende ogen.

En ach, terwijl de een het meest kon bogen
op macht, kon de ander dat op slavernij.
‘Wend toch,’ zuchtte de ridder, ‘wend je ogen
die overlopen van geluk, naar mij!
Mijn liefde, die zich hult in onvermogen,
is de afdruk van de schoonheden die jij,
meer wonderbaarlijk dan de spiegel ooit
zal kunnen, in mijn hart hebt uitgestrooid.

[Vervolg Italiaans]

e i famelici sguardi avidamente
in lei pascendo si consuma e strugge.
S'inchina, e i dolci baci ella sovente
liba, or da gli occhi e da le labbra or sugge,
ed in quel punto ei sospirar si sente
profondo, sì che pensi: ‘Or l'alma fugge
e 'n lei trapassa peregrina.’ Ascosi
mirano i due guerrier gli atti amorosi.

Dal fianco de l'amante (estranio arnese)
un cristallo pendea lucido e netto.
Sorse, e quel fra le mani a lui sospese
a i misteri d'Amor ministro eletto.
Con lui ella ridenti, ei con accese,
mirano in vari oggetti un solo oggetto:
ella del vetro a se fa specchio, ed egli
gli occhi di lei sereni a se fa spegli.

L'uno di servitù, l'altra d'impero
si gloria, ella in se stessa ed egli in lei.
‘Volgi,’ dicea, ‘deh volgi,’ il cavaliero
‘a me quegli occhi onde beata bèi,

chè son, se tu no 'l sai, ritratto vero
de le bellezze tue gli incendi mici;
la forma lor, la meraviglia a pieno
più che il cristallo tuo mostra il mio seno.

[Vervolg Nederlands]

En als je mij versmaadt, schep dan behagen
in 't kijken naar je eigen knap gezicht:
jouw blik, die elders altijd heeft te klagen,
geniet als hij zich op zichzelve richt.
Geen spiegel kan zo'n stralend beeld verdragen,
geen glas biedt plaats aan zo'n weldadig licht.
Alleen de hoge hemel kan de schoonheid
weerspiegelen die jij zo gul tentoonspreidt!'

Armida glimlachte verheugd, maar bleef
zichzelf bekijken en haar aanschijn tooien.
Ze vlocht haar lokken samen en verdreef
de wirwar op haar hoofd door al die mooie
piepkleine krulletjes die schots en scheef
rondkringelden, met bloemen te bestrooien;
en met wat wonderschone rozenbloesem
versierde ze haar lelieblanke boezem.

De trotse pauw moet met haar duizendvoud
aan bontgeoogde pennen voor haar wijken;
de regenboog, die kleur naast kleur ontvouwt,
kan nooit tot haar niveau van schoonheid reiken.
Haar gordel echter, die ze ook naakt aanhoudt,
was 't mooiste onderdeel om naar te kijken:
haar toverstaf had lichaamloze zaken
in die ceintuur tot stof weten te maken.

[Vervolg Italiaans]

Deh! poi che sdegni me, com'egli è vago
mirar tu almen potessi il proprio volto;
chè il guardo tuo, ch'altrove non è pago,
gioirebbe felice in se rivolto.
Non può specchio ritrar sì dolce imago,
né in picciol vetro è un paradiso accolto:
specchio t'è degno il cielo, e ne le stelle
puoi riguardar le tue sembianze belle.'

Ride Armida a quel dir, ma non che cesse
dal vagheggiarsi e da' suoi bei lavori.
Poi che intrecciò le chiome e che ripresse
con ordin vago i lor lascivi errori,
torse in anella i crin minuti e in esse,
quasi smalto su l'or, cosparse i fiori;
e nel bel sen le peregrine rose
giunse a i nativi gigli, e 'l vel compose.

Né 'l superbo pavon si vago in mostra
spiega la pompa de l'occhiute piume,
né l'iride sì bella indora e inostra
il curvo grembo e rugiadoso al lume.

Ma bel sovra ogni fregio il cinto mostra
che né pur nuda ha di lasciar costume.
Diè corpo a chi non l'ebbe, e quando il fece
tempre mischiò ch'altrui mescer non lece.

[Vervolg Nederlands]

Strelende woordjes, lonkende oogopslagjes,
zoete verzuchtingen en stille snikken,
afwijzingen, geheimen, speelse lachjes,
kussen en tranen en verliefde blikken
had ze versmolten en vervolgens zachtjes
in 't langzaam brandend vuur aan laten dikken
en tot een mooie gordel omgesmeed,
die ze sindsdien strak om haar heupen deed.

En toen ze klaar was met zich mooi te maken,
kuste ze hem vaarwel om te vertrekken,
want overdag behartigt ze de zaken
die 's nachts haar toverkunst tot leven wekken.
Rinaldo blijft, daar er voor hem geen sprake
van is dat hij de tuin uit mag, ter plekke.
En als hij 't even zonder haar moet doen,
dwaalt hij er eenzaam rond door 't frisse groen.

Maar als de stille nacht weer blijkt te ontwaken
en met zijn zoete geuren liefde uitgiet,
liggen ze samen van geluk te blaken
daar in die lusthof, waar men blij geniet.
Maar toen Armida voor haar eigen zaken
die tuin en die genoegens achterliet,
bleken de ridders daar hun kans te ruiken
en sprongen ze gewapend uit de struiken.

[Vervolg Italiaans]

Teneri sdegni, e placide e tranquille
repulse, e cari vezzi, e liete paci,
sorrise parolette, e dolci stille
di pianto, e sospir tronchi, e molli baci:
fuse tai cose tutte, e poscia unille
ed al foco temprò di lente faci,
e ne formò quel sì mirabil cinto
di ch'ella avea il bel fianco succinto.

Fine alfin posto al vagheggiar, richiede
a lui commiato, e 'l bacia e si diparte.
Ella per uso il dì n'esce e rivede
gli affari suoi, le sue magiche carte.
Egli riman, ch'a lui non si concede
per orma o trar momento in altra parte,
e tra le fère spazia e tra le piante,
se non quanto è con lei, romito amante.

Ma quando l'ombra co i silenzi amici
rappella a i furti lor gli amanti accorti
traggono le notturne ore felici
sotto un tetto medesmo entro a quegli orti.

Ma poi che vòlta a più severi uffici
lasciò Armida il giardino e i suoi diporti,
i duo, che tra i cespugli eran celati,
scoprirsi a lui pomposamente armati

[Vervolg Nederlands]

Zoals een ongebreideld ros, dat net
uit de oorlog en de strijd is weggehaald
en nu als een bedaagde minnaar met
de jonge merries door de vlakte dwaalt,
als 't wordt gewekt door 't zwaard of de trompet
hinnikend opschrikt en zijn spieren staalt
en weer naar 't strijdperk wil om daar met alle
kracht die het heeft de vijand aan te vallen,

net zo verging 't Rinaldo, toen zijn ogen
ineens die blikkerende wapens zagen.
Door 't vuur van oude heldenmoed bevlogen
was hij erdoor geschokt en aangeslagen,
hoewel hij net nog wulps was meegezogen
door wellust, zinsverrukking en behagen.
Intussen liep Ubald nog verder door
en hield hem 't diamanten schild al voor.

Rinaldo keek naar 't glanzend vlak, waarin
hij zijn persoon als in een spiegel keurde:
hij wist zich opgetooid als zijn vriendin,
rook hoe zijn kleed en haar bedwelmend geurden,
en zag zijn beeld met zulk een tegenzin
dat zijn gezicht van pure schrik ontkleurde.
Het blinkend zwaard dat neerhing aan zijn zijde,
leek voor de sier, en niet om mee te strijden.

[Vervolg Italiaans]

Qual feroce destrier ch'al faticoso
onor de l'arme vincitor sia tolto,
e lascivo marito in vil riposo
fra gli armenti e ne' paschi erri disciolto,
se 'l desta o suon di tromba o luminoso
acciar, colà tosto annitrendo è volto,
già già brama l'arringo e, l'uom su 'l dorso
portando, urtato riurtar nel corso,

tal si fece il garzon, quando repente
de l'arme il lampo gli occhi suoi percosse.
Quel sì guerrier, quel sì feroce ardente
suo spirto a quel fulgor tutto si scosse,
benchè tra gli agi morbidi languente,
e tra i piaceri ebro e sopito ei fosse.
Intanto Ubaldo oltra ne viene, e 'l terso
adamantino scudo ha in lui converso.

Egli al lucido scudo il guardo gira,
onde si specchia in lui qual siasi e quanto
con delicato culto adorno; spira
tutto odori e lascivie il crine e 'l manto,

e 'l ferro, il ferro aver, non ch'altro, mira
dal troppo lusso effeminato a canto:
guemito è sì ch'inutile ornamento
sembra, non militar fero instrumento.

[Vervolg Nederlands]

Zoals iemand die, door een droom bedrogen,
zich 's morgens vroeg weer ziet zoals hij was,
zo stond ook hem zijn beeld opnieuw voor ogen,
en de aanblik dompelde hem in zak en as.
Hij werd door schaamte en door angst bewogen,
toen hij op 't schild zijn eigen trekken las.
Hoe graag was hij die tuin niet uit geslopen
of diep in moeder aarde weggekropen!

En Ubald zei hem: ‘Heel Europa strijdt,
Azië, heel de wereld staat in brand.
Al wie roem zoekt en zich aan Christus wijdt
slooft zich gewapend uit in 't Heilig Land,
maar jij, Rinaldo, die in ledigheid
en lust je tijd verdoet, blijft aan de kant.
O machtig ridder van een lonkend meisje,
word wakker, trek ten oorlog en bewijs je!

O, wat voor slaap of slapte, wat voor mooi
woord of gezicht heeft jou hiertoe gebracht?
Volg ons naar 't kamp van Godfried en ontplooi
je kracht voor de overwinning die daar wacht.
Kom mee, wees 't lot gehoorzaam en voltooi
de goed begonnen tocht. En laat de macht
der heidenen, die al begint te slinken,
door je onontkoombaar zwaard ter aarde zinken!’

[Vervolg Italiaans]

Qual uom da cupo e grave sonno oppresso
dopo vaneggiar lungo in se riviene,
tal ei tornò nel rimirar se stesso,
ma se stesso mirar già non sostiene;
giù cade il guardo, e timido e dimesso,
guardando a terra, la vergogna il tiene.
Si chiuderebbe e sotto il mare e dentro
il foco per celarsi, e giù nel centro.

Ubaldo incominciò parlando allora:
‘Va l'Asia tutta e va l'Europa in guerra;
chiunque e pregio brama e Cristo adora
travaglia in arme or ne la siria terra.
Te solo, o figlio di Bertoldo, fuora
del mondo, in ozio, un breve angolo serra;
te sol de l'universo il moto nulla
move, egregio campion d'una fanciulla.

Qual sonno o qual letargo ha sì sopita
la tua virtute? o qual viltà l'alletta?
Su su; te il campo e te Goffredo invita,
te la fortuna e la vittoria aspetta.

Vieni, o fatal guerriero, e sia fornita
la ben comincia impresa; e l'empia setta,
che già crollasti, a terra estinta cada
sotto l'inevitabile tua spada.’

[Nummer 3]

Voorwoord

Na de aan Dante en Nabokov gewijde nummers is dit het derde dat compleet in dienst staat van één auteur, Paul Verlaine (1848-1896). Een aanleiding is er niet, of het moest zijn dat Verlaine 110 jaar geleden tijdens zijn toernee door Nederland de Tachtigers betoverde (zie 'Verlaine in sjamberloek'). Na een tijd van relatieve veronachtzaming is Verlaine in Frankrijk populairder dan ooit: in de recente Pléiade-bloemlezing uit de Franse poëzie is hij met de meeste gedichten vertegenwoordigd; de *Revue Verlaine*, sinds 1993, bundelt het Verlaine-onderzoek van academische zijde.

Het beperkte aantal van achttien vertaalde gedichten in dit nummer (nog dit najaar verschijnt een ruime keuze bij Van Oorschot) geeft toch een indruk van Verlaines veelzijdigheid, want naast de weemoedige, dromerige dichter is er ook een speelse, amoureuze, burleske en tragische Verlaine die zeker in Nederland weinig bekend is. Daarnaast is er zijn verrassende proza, onderverdeeld in een sectie verhalend, autobiografisch en kritisch proza. In het verhalende deel een romantische, een realistische en een ronduit experimentele tekst ('Scenario voor een ballet'); in het autobiografische vier navrante schetsen en de zg. *Ur-Quinze jours*; in het kritische twee opstellen uit zijn *Poètes maudits*, een polemisch *In memoriam* bij de dood van Victor Hugo en een interview met de dichter, waarin hij zich kwaad en vrolijk maakt over het begrip symbolisme.

In *Light Verse* negen gedichten over Verlaine, van zeven medewerkers; in *Essay (Nederland)* negen bijdragen waarin zaken aan de orde komen als Verlaines poëtica, het Verlainemuseum (met een onthulling van de gardien), Verlaine en het lied, Verlaine en de spitsburgerij, Verlaine en Perec, Verlaines spleen, Verlaines biografie, zijn bezoek aan Amsterdam en zijn *fureur d'aimer. Essay (buitenland)* biedt nog beschouwingen over zijn status in Duitsland ten tijde van zijn dood, over zijn familieleven en over zijn verhouding met de absint. De rubriek *Getuigenissen* bevat korte stukken over de geestdrift die Verlaine wist te wekken bij zo velen die jong en vol van dichtlust waren. In *Tekeningen* tenslotte vijf maal Verlaine zoals gezien door F.-A. Cazals, zijn laatste *amitié-passion*.

Redactie

Vertaalde poëzie: Verlaine

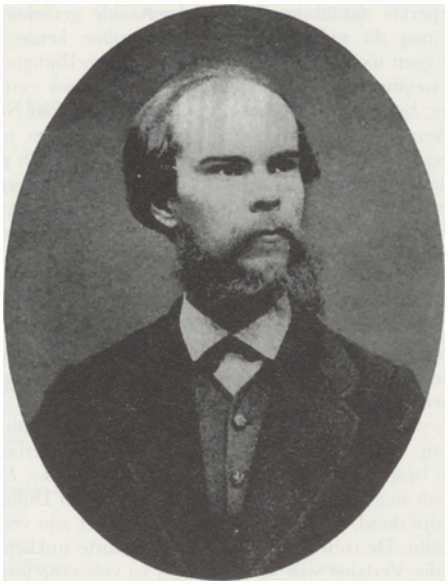

Verlaine als jong dichter, foto van Carjat

Achttien gedichten
Paul Verlaine
(Vertaling Peter Verstegen)

Schets van Parijs*

Voor Francois Coppée

De maan. Ik zag de zinken weerschijn van haar schijf
Onscherpe hoeken maken,
En slierten dichte rook, gevormd als 't cijfer vijf,
Stegen donker omhoog vanaf gepunte daken.

Het hemeldak was grijs, de noordenwind blies kil,
Als een fagot zo klaaglijk;
Een kater in de verte, huiverig en stil,
Miauwde plotseling vreemd schril en onbehaaglijk.

Zo liep ik voort, al dromend van geschiedenis,
Plato en Phidias,
En ik stond stil bij Marathon en Salamis
Onder het knipperoog van branders op blauw gas.

Croquis parisien

La lune plaquait ses teintes de zinc
Par angles obtus.
Des bouts de fumée en forme de cinq
Sortaient drus et noirs des hauts toits pointus.

Le ciel était gris. La bise pleurait
Ainsi qu'un basson.
Au loin, un matou frileux et discret
Miaulait d'étrange et grêle façon.
Moi, j'allais, rêvant du divin Platon
Et de Phidias,
Et de Salamine et de Marathon,
Sous l'oeil clignotant des bleus becs de gaz.

* *Dit gedicht, uit de sectie 'Etsen' van* Poèmes saturniens *(1866), past in de poëtica van de* Parnasse contemporain, *de literaire stroming waar Verlaine zich toe rekende en die streefde naar koele onpersoonlijkheid in de poëzie. Vooral het eerste couplet werd door kritici op de korrel genomen. Aanvankelijk was er nog een couplet, op de plaats van het derde, vertaalbaar als: 'En langs de huizenrij sluipen zonder gerucht/ De hoer en de bandiet;/ Naar jongelui die happig zijn op elke vrucht/ En gokkers met een zilveren voetstap wordt gespied.'*

Gevoelvolle wandeling*

De ondergaande zon verlichtte nog de aarde,
Op 't stille water dreven bleke plompeblaren
Die wiegden in de wind, en tussen al het riet
Glansden de waterlelies van een zacht verdriet.
Ik dwaalde eenzaam, om mijn hartzeer uit te laten,
De vijver rond en langs de wilgen aan het water,
Waar vage nevel mij deed denken aan een groot,
Melkwit fantoom dat aan zichzelf geen hoop meer bood
En dat als met de stem van watervogels weende,
De stem van het geklapwiek en de roep van eenden,
Langs die rij wilgen waar ik dwaalde, heel alleen,
En er mijn hartzeer uitliet. 't Duister om mij heen
Begon als strakke lijkwa 't water te beroven
Van 't laatste licht, door de zonsondergang te doven,
Zodat de grote plompeblaren die je ziet,
Vervaagden op het stille water tussen 't riet.

Promenade sentimentale

Le couchant dardait ses rayons suprêmes
Et le vent berçait les nénuphars blêmes;
Les grands nénuphars entre les roseaux
Tristement luisaient sur les calmes eaux.
Moi j'errais tout seul, promenant ma plaie
Au long de l'étang, parmi la saulaie
Où la brume vague évoquait un grand
Fantôme laiteux se désespérant
Et pleurant avec la voix des sarcelles
Qui se rappelaient en battant des ailes
Parmi la saulaie où j'errais tout seul
Promenant ma plaie; et l'épais linceul
Des ténèbres vint noyer les suprêmes
Rayons du couchant dans ses ondes blêmes
Et les nénuphars, parmi les roseaux,
Les grands nénuphars sur les calmes eaux.

* *In dit gedicht, uit de sectie 'Trieste landschappen' van* Poèmes saturniens, *breekt Verlaine al met de parnassische onpersoonlijkheid. Hij evoceert 'gevoelvol' het landschap van Noordwest-Frankrijk, waar hij vaak de vacantie doorbracht. In oktober 1862 schreef hij erover aan zijn vriend Lepelletier: 'Wat het landschap betreft, daar is niets bijzonders aan, afgezien van wat poelen beschaduwd door allerlei bomen, populieren, iepen, wilgen, ruig van het riet en de witte of gele waterlelies en omzoomd met waterpunge, waterkers en* vergiss-mein-nicht.'

Brief*

Als mij door dure plicht uw aanblik is verboden,
Mevrouw (en tot getuige roep ik alle goden),
Dan kwijn ik en versterf, wat mijn gewoonte is
In zo'n geval en ga, mijn hart vol droefenis,
Mijn zorgen na, waarbij uw schim steeds mee zal komen,
Des daags in mijn gedachten, 's nachts ook in mijn dromen,
Lieve mevrouw - al heb ik vaak de nacht doorwaakt -,
Totdat mijn lichaam voor mijn geest heeft plaatsgemaakt!
Dan ben ook ik een schim, waarna temidden van een
Storm van gevoelens die mij zullen overmannen
Bij mijn vergeefse lust, verlangens zonder tal,
Mijn geest voor altijd met uw geest versmelten zal.

Zolang ben ik je nederige dienaar, lieve.

Lettre

Éloigné de vos yeux, Madame, par des soins
Impérieux (j'en prends tous les dieux à témoins),
Je languis et me meurs, comme c'est ma coutume
En pareil cas, et vais, le coeur plein d'amertume,
À travers des soucis où votre ombre me suit,
Le jour dans mes pensers, dans mes rêvesla nuit,
Et la nuit et le jour, adorable Madame!
Si bien qu'enfin, mon corps faisant place à mon âme,
Je deviendrai fantôme à mon tour aussi, moi,
Et qu'alors, et parmi le lamentable émoi
Des enlacements vains et des désirs sans nombre,
Mon ombre se fondra pour jamais en votre ombre.

En attendant, je suis, très chère, ton valet.

* *Dit gedicht in de vorm van een liefdesbrief, uit* Fêtes galantes *(1869), is vooral intrigerend doordat er twee stemmen in klinken, beide van een man, de een hoogdravend en de ander luchtig-ironisch. De hoogdravende stem spreekt de geliefde aan met* Madame *en met* vous, *de luchtige, nonchalante stem tutoyeert haar. De eerste stem lijkt bezig met nogal vergeefse hofmakerij, de tweede schrijft vanuit een vanzelfsprekende intimiteit. De snoeverij van het voorlaatste couplet is van een fraai-bombastische welsprekendheid. De helft van de beginregel ontleende Verlaine aan het gedicht* Désespoirs amoureux *van Théophile de Viau (1591-1626), die had meegewerkt aan de verzamelbundel* Nouveau Parnasse Satyrique. *Voor een deel pasticheert Verlaine hier Viau.*

[Vervolg Nederlands]

Gaat alles bij jou thuis nog altijd naar believen
Met hond, poes en kanarie, jouw menagerie?
Heb je wel goed gezelschap? Is die Sylvanie
Wier donker oog mij zou verleiden als het jouwe
Niet blauw was en wier lonkjes jij niet moest vertrouwen,
Is die nog steeds jouw tedere vertrouweling?

Mevrouw, wanneer ik deze aardbol eerst bedwing,
Leg ik al 's werelds schatten aan uw voet, als blijken
(Onwaardig) van mijn liefde, die ik de gelijke
Noem van het grootste en beroemdste liefdesvuur
Dat licht bracht in het hart van menig groot figuur.
Zo'n vuur als 't mijne kon Cleopatra niet vinden
Bij Caesar of Antonius die haar beminden.
O mijn Cleopatra, als Caesar zal ik nu
Vechten voor slechts een lach, of voor een kus van u,
Gelijk Antonius, mij overwinnen laten.

Zo eindig ik, vaarwel. Genoeg van al dit praten;
De tijd die je verspeelt aan 't lezen van een brief
Is nooit de moeite van het schrijven waard, mijn lief.

[Vervolg Frans]

Tout se comporte-t-il là-bas comme il te plaît,
Ta perruche, ton chat, ton chien? La compagnie
Est-elle toujours belle, et cette Silvanie
Dont j'eusse aimé l'oeil noir si le tien n'était bleu,
Et qui parfois me fit des signes, palsambleu!
Te sert-elle toujours de douce confidente?

Or, Madame, un projet impatient me hante
De conquérir le monde et tous ses trésors pour
Mettre à vos pieds ce gage - indigne - d’un amour
Égal à toutes les flammeslesplus célèbres
Qui des grands coeurs aient fait resplendirles ténèbres.
Cléopâtre fut moins aimée, oui, sur ma foi!
Par Marc-Antoine et par César que vous par moi,
N'en doutez pas, Madame, et je saurai combattre
Comme César pour un sourire,ô Cléopâtre,
Et comme Antoine fuir au seul prix d'un baiser.

Sur ce, très chère, adieu. Car voilà trop causer,
Et le temps que l'on perd à lire une missive
N'aura jamais valu la peine qu'on l'écrive.

* [De nachtegaal die zich vanaf een hoge tak in de]

De nachtegaal die zich vanaf een hoge tak in de rivier bekijkt, denkt dat hij erin gevallen is. Hij zit bovenin een eik en toch is hij bang te verdrinken.
(Cyrano de Bergerac)

In dampige rivier de schaduw van een boom,
Vervagend als door stoom,
Terwijl in 't echte lover dat de takken dragen
De tortelduiven klagen,

Hoe jij, o reiziger, op dit bleek land geleek
- Jouw spiegel, even bleek -,
En hoe verwachtingen die je nu zijn ontzonken
In 't hoge lover klonken!

Mei, juni 72

[Le rossignol qui du haut d'une branche se regarde dedans,]

Le rossignol qui du haut d'une branche se regarde dedans, croit être tombé dans la rivière. Il est au sommet d'un chêne et toutefois il a peur de se noyer.
(Cyrano de Bergerac)

L'ombre des arbres dans la rivière embrumée
Meurt comme de la fumée
Tandis qu'en l'air, parmi les ramures réelles,
Se plaignent les tourterelles.

Combien, ô voyageur, ce paysage blême
Te mira blême toi-même,
Et que tristes pleuraient dans les hautes feuillées
Tes espérances noyées!

Mai, juin 72

* *Dit gedicht uit 'Romances sans paroles' (1873) is, blijkens de datering geschreven vóór Verlaines vlucht met Rimbaud. Het beschreven landschap met een nevelig dampende rivier is waarschijnlijk opnieuw een herinnering aan Verlaines vacantiewereld in Noord-Frankrijk, tijdens een sombere zomer waarin de tortelduiven zich beklagen. In het tweede couplet ziet Verlaine verband tussen het grauwe landschap en zijn eigen psychische grauwheid nu het huwelijk met zijn vrouw ten einde lijkt te zijn. Men zou kunnen stellen dat het motto nog enige hoop biedt. Nu zijn verwachtingen hem zijn ontzonken, lijkt de dichter op een nachtegaal die denkt te verdrinken, terwijl hij nog veilig bovenin de boom zit*.

Green*

Ik breng je een boeket, vruchten om je te laven,
En daarbij nog mijn hart dat slechts voor jou wil slaan.
Verscheur het niet met blanke hand, maar neem het aan,
En dat het welkom moge zijn, mijn kleine gave.

Ik ben hier nog maar net, en nat nog van de dauw
Die op mijn voorhoofd door de wind leek te verglazen.
Sta toe dat ik, wat moe, aan jouw voet uit kom blazen
En droom van het moment dat mij ontspannen zou.

Mijn hoofd tolt er nog van, zo hebben wij gekust,
Laat het nu mogen deinen op je jonge boezem;
Ja, nu de storm voorbij is, laat het daar maar soezen
En laat mij sluimeren zolang je zelf ook rust.

Green

Voici des fruits, des fleurs, des feuilles et des branches
Et puis voici mon coeur qui ne bat que pour vous.
Ne le déchirez pas avec vos deux mains blanches
Et qu'à vos yeux si beaux l'humble présent soit doux.

J'arrive tout couvert encore de rosée
Que le vent du matin vient glacer à mon front.
Souffrez que ma fatigue à vos pieds reposée
Rêve des chers instants qui la délasseront.

Sur votre jeune sein laissez rouler ma tête
Toute sonore encor de vos derniers baisers;
Laissez-la s'apaiser de la bonne tempête,
Et que je dorme un peu puisque vous reposez.

* *In Engeland, waar hij verbleef met Rimbaud, schreef Verlaine in 1872/73 veel gedichten met Engelse titels. Dit gedicht uit* Romances sans paroles *zou niet hebben misstaan in* La Bonne Chanson (1870). *Verlaine lijkt terug in het begin van zijn verlovingstijd, toen hij Mathilde nog niet tutoyeerde. Bij de derde regel heeft hij misschien gedacht aan Baudelaires* Bénédiction, *waarin de vrouw van de dichter hem zijn hart uitrukt, met de woorden: 'Een vogeltje gelijk dat angstig zit te beven,/ Ruk ik het rode hart dan uit zijn borst; terstond/ Zal ik het aan mijn liefste hond te eten geven,/ Ik smijt het vol misprijzen voor hem op de grond.' Er bestaat van r. 3 een variant die eigenlijk mooier is:* Entre vos jeunes seins laissez rouler ma tête.

Kaspar Hauser zingt:[*]

Als stille wees ging ik op pad,
Met niets dan mijn bedaarde ogen,
Maar eenmaal in de grote stad
Viel ik niet op door denkvermogen.

Met twintig kreeg ik nieuwe wonden,
Want liefdes kwamen met verdriet;
Ik heb de vrouwen mooi gevonden,
De vrouwen vonden het mij niet.

Ik had vorst noch geboortegrond
En ook al was ik niet heel dapper,
Toch wou ik sterven aan het front,
Maar zelfs de dood was niet zo happig.

Ben ik te vroeg, te laat geboren?
Wat moet ik in een wereld waar
Mij enkel weedom is beschoren:
Bid voor Kaspar, de sukkelaar!

Gaspard Hauser chante:

Je suis venu, calme orphelin,
Riche de mes seuls yeux tranquilles,
Vers les hommes des grandes villes:
Ils ne m'ont pas trouvé malin.

À vingt ans un trouble nouveau,
Sous le nom d'amoureuses flammes,
M'a fait trouver belles les femmes:
Elles ne m'ont pas trouvé beau.
Bien que sans patrie et sans roi
Et très brave ne l'étant guère,
J'ai voulu mourir à la guerre:
La mort n'a pas voulu de moi.

Suis-je né trop tôt ou trop tard?
Qu'est-ce que je fais en ce monde?
O vous tous, ma peine est profonde:
Priez pour le pauvre Gaspard!

* *Na zijn bekering in de gevangenis van Mons, in 1874, schreef Verlaine veel diepgelovige gedichten die verzameld zijn in* Sagesse *(1980). Ook dit gedicht komt uit die bundel.*
De figuur van Kaspar Hauser hield de romantische gevoelens al langer bezig. In 1828 was hij plotseling aangetroffen op een plein in Neurenberg een verwilderd uitziende boerenjongen van een jaar of zestien, nauwelijks tot spreken in staat. Een Engelse graaf, Lord Stanhope, liet hem privélessen geven en hij bracht het tot klerk bij het gerechtshof, maar werd in 1833 vermoord. Overigens is dit verhaal over Kaspar Hauser de aanleiding voor een gedicht dat, vooral in de tweede en derde strofe, autobiografisch aandoet, Ze ook de tekst 'Scenario voor een ballet' in dit nummer.

Kaleidoscoop*

Voor Germain Nouveau

Een binnenstad, een straat waar je van dromen kunt,
Het is alsof je dit al eerder mocht beleven,
Dit ogenblik, heel onbestemd maar ook heel hevig...
O wat een zon schijnt op de nevel die al dunt!

O wat een stem in 't bos, of kreet aan zee te horen!
Het is alsof je er de oorzaak niet van kent:
Nu je, langzaam ontwaakt, alweer herboren bent,
Zullen de dingen nooit meer zijn zoals tevoren

In deze straat in 't centrum van een toverstad
Waar orgels 's avonds draaien voor het bal musette,
Waar katten van cafés slapen op de buffetten
En waar je muzikanten ziet, nog laat op pad.

Kaléidoscope

À Germain Nouveau

Dans une rue, au coeur d'une ville de rêve,
Ce sera comme quand on a déjà vécu:
Un instant à la fois très vague et très aigu...
Ô ce soleil parmi la brume qui se lève!

Ô ce cri sur la mer, cette voix dans les bois!
Ce sera comme quand on ignore des causes:
Un lent réveil après bien des métempsychoses:
Les choses seront plus les mêmes qu'autrefois

Dans cette rue, au coeur de la ville magique
Où des orgues moudront des gigues dans les soirs,
Où les cafés auront des chats sur les dressoirs,
Et que traverseront des bandes de musique.

* *Germain Nouveau, aan wie dit gedicht is opgedragen, was een met Rimbaud bevriende jonge dichter en tekenaar, met wie Rimbaud in 1874 een tijd in Londen doorbracht. Verlaine correspondeerde met hem. Dit ongewone gedicht uit* Jadis et Naguère *(1884) roept een onwezenlijke droomwereld op, waarin dromer en droom met elkaar vervloeien. Een aantal taferelen uit het grotestadsleven volgt elkaar op met de abruptheid van een kaleidoscoop. Er is sprake van* déjà vécu *(r. 2) in het eerste couplet, want dit is een wereld van wedergeboorten (r. 7). Er zijn veel auditieve signalen: geluiden van zee en bos, straatorgels, muzikanten op pad, geluiden van dansfeesten, een kermis met veel geknal en, helemaal aan het einde het 'changeante' geluid van een vliegende bij op een zomers grasveld. Er zijn weinig gedichten van Verlaine die zo intrigeren.*

[Vervolg Nederlands]

Het zal iets zo fataals zijn dat je denkt te sterven:
Ogen waarin een stroom van zachte tranen welt,
Lachen en snikken bij het rijtuigengeweld,
Gebeden om het rijk der doden te beërven,

Woorden van vroeger tijd, als een verwelkt boeket!
Met schelle tonen laat de dansmuziek zich horen,
Je ziet boerinnen, met veel koper aan hun oren,
Verweduwd gaan langs hoeren in hun nachttoilet.

Met waardeloos jong volk flaneren deze meiden,
Of met bejaarden die door uitslag zijn verminkt,
Terwijl niet ver vandaar, waar 't naar urine stinkt,
Kermis gevierd wordt met gillende keukenmeiden.

Het is alsof je hebt gedroomd en wakker schiet,
Waarna je toch weer inslaapt om nog door te dromen,
Opdat die toverwereld weer terug zal komen:
Zon, weiland en van bijen het changeante lied.

[Vervolg Frans]

Ce sera si fatal qu'on en croira mourir:
Des larmes ruisselant douces le long des joues,
Des rires sanglotés dans le fracas des roues,
Des invocations à la mort de venir,

Des mots anciens comme un bouquet de fleurs fanées!
Les bruits aigres des bals publics arriveront,
Et des veuves avec du cuivre après leur front,
Paysannes, fendront la foule des traînées

Qui flânent là, causant avec d'affreux moutards
Et des vieux sans sourcils que la dartre enfarine,
Cependant qu'à deux pas, dans des senteurs d'urine,
Quelque fête publique enverra des pétards.

Ce sera comme quand on rêve et qu'on s'éveille!
Et que l'on se rendort et que l'on rêve encor
De la même féerie et du même décor,
L'été, dans l'herbe, au bruit moiré d'un vol d'abeille.

Ars poetica*

Voor Charles Morice

Vóór alle dingen muzikaliteit,
Het aantal lettergrepen liefst Oneven:
Dan gaat het vers vervluchtigen en zweven
Zonder iets zwaars, zonder gewichtigheid.

Want je gedicht wordt dan pas echt iets waard
Als je de woorden kiest die ietwat wringen;
Het liefst hoor ik een onbestemd lied zingen,
Waarin zich Vaagheid aan Precisie paart.

Dan zie je achter voiles ogenpracht,
an gaat het zomers middaglicht pas beven,
Dan laat een lauwe herfstlucht pas iets leven
Van 't blauw gewemel in een sterrennacht!

Wij willen de Nuance, daarmee uit!
Het gaat niet om de Kleur, maar de nuance.
Nuance, ach! Als enige toch kan ze
Droom aan droom paren, hoorngeschal aan fluit!

Art poétique

À Charles Morice

De la musique avant toute chose,
Et pour cela préfère l'Impair
Plus vague et plus soluble dans l'air,
Sans rien en lui qui pèse ou qui pose.

Il faut aussi que tu n'ailles point
Choisir tes mots sans quelque méprise:
Rien de plus cher que la chanson grise
Où l'Indécis au Précis se joint.
C'est des beaux yeux derrière des voiles,
C'est le grand jour tremblant de midi,
C'est, par un ciel d'automne attiédi,
Le bleu fouillis des claires étoiles!

Car nous voulons la Nuance encor,
Pas la Couleur, rien que la nuance!

* *Verlaine schreef dit beroemde gedicht in 1874, in de gevangenis van Mons. Hij publiceerde het pas in 1882 in een tijdschrift en werd erop aangevallen door Charles Morice. Maar Morice leerde Verlaine kennen, ze werden bevriend en in* Jadis et Naguère *droeg Verlaine het aan hem op. Zie over dit gedicht het stuk van Hans van den Bergh in dit nummer. De* nègre *in het zevende couplet is hoogstwaarschijnlijk geen neger; het woord was gangbaar in de betekenis van schrijver die om den brode anoniem werk leverde in dienst van een ander en onder diens naam. Alexandre Dumas sr. en Eugène Sue werkten met* nègres. *In de eerste regel van het slotcouplet is de betekenis in verband gebracht met de wending* dire la bonne aventure *(waarzeggen). Verlaine zal zeker van Rimbaud hebben gehoord dat een dichter een 'ziener' hoorde te zijn.*

Oh! la nuance seule fiance
Le rêve au rêve et la flûte au cor!

[Vervolg Nederlands]

Mijd zoveel mogelijk 't moorddadig Leuke,
De wrede Geestigheid, de valse Lach;
De Hemel heeft geweend toen ze het zag:
Goedkoop als knoflook in de boerenkeuken!

Welsprekendheid moet je de nek omdraaien!
Je kan nog 't best, als weer de dichtlust dringt,
Zorgen dat je het Rijm in banen dwingt;
Als je niet oplet, wordt het: laat maar waaien.

Het Rijm, wie zegt het eens, doet zoveel kwaad!
Welk dool joch, welke dolle tekstverkoper
Gaf ons dat nepgoud, voor een duit te koop - en
Dat hol en vals klinkt als je vijlen gaat.

Leg muzikaliteit in ieder woord!
Laat je gedicht iets zijn dat als bevlogen
Een ziel ontzweeft die, voel je, is gevlogen
Naar andere liefdes in een ander oord.

Laat je gedicht zijn als waarzeggerij
Die je laat drijven op de ochtendwind en
Waarin je geur van munt en tijm kunt vinden...
De rest is maar literatuur voor mij.

[Vervolg Frans]

Fuis du plus loin la Pointe assassine,
L'Esprit cruel et le Rire impur,
Qui font pleurer les yeux de l'Azur,
Et tout cet ail de basse cuisine!

Prends l'éloquence et tords-lui son cou!
Tu feras bien, en train d'énergie,
De rendre un peu la Rime assagie.
Si l'on n'y veille, elle ira jusqu'où?
Ô qui dira les torts de la Rime?

Quel enfant sourd ou quel nègre fou
Nous a forgé ce bijou d'un sou
Qui sonne creux et faux sous la lime?

De la musique encore et toujours!
Que ton vers soit la chose envolée
Qu'on sent qui fuit d'une âmeen allée
Vers d'autres cieux à d'autres amours.

Que ton vers soit la bonne aventure
Éparse au vent crispé de matin
Qui va fleurant la menthe et le thym...
Et tout le reste est littérature.

Verzen ter lastering*

Voor Charles Vignier

Die avond stond ik lang over je heen gebogen.
Je lichaam sliep op 't nederige bed zo kuis;
Ik wist, als iemand die het vurig las zojuist:
Alles onder de zon is ijdel en gelogen!

Leven, het is een wonder om het mee te maken,
Zozeer is ons gestel een bloem die eens verdort!
't Is een idee waarvan je haast waanzinnig wordt!
Slaap maar, m'n jongen, vrees voor jou doet mij wel waken.

Dat ik zo van je houd, lief, is mijn ongeluk;
Je ademt zoals iemand op zijn stervensdag!
Geloken ogen, straks gesloten door de dood!

O mond die lachend droomt dat hij mijn mond omsloot,
Nog wachtend op die andere, wildere lach!
Word wakker, snel. Zeg, is de ziel onsterfelijk?

Vers pour etre calomnié

Á Charles Vignire

Ce soir je m'étais penché sur ton sommeil.
Tout ton corps dormait chaste sur l'humble lit,
Et j'ai vu, comme un qui s'applique et qui lit,
Ah! j'ai vu que tout est vain sous le soleil!

Qu'on vive, ô quelle délicate merveille,
Tant notre appareil est une fleur qui plie!
O pensée aboutissant à la folie!
Va, pauvre, dors! moi, l'effroi pour toi m'éveille.
Ah! misère de t'aimer, mon frêle amour
Qui vas respirant comme on expire un jour!
Ô regard fermé que la mort fera tel!

Ô bouche qui ris en songe sur ma bouche,
En attendant l'autre rire plus farouche!
Vite, éveille-toi. Dis, l'âme est immortelle?

* *Dit gedicht gaat over Rimbaud en mogelijk heeft Verlaine het opgedragen aan een dichter uit zijn omgeving, Charles Vignier, om dat te maskeren. De titel klinkt uitdagend en het gedicht telt niet minder dan acht uitroeptekens! Borel zegt in de Pléiade-uitgave (p. 1151): 'Zonder twijfel geschreven in januari 1872, toen Verlaine en Rimbaud samenwoonden op een kamer in de rue Campagne-Première, of, minder waarschijnlijk, een latere evocatie van dit moment in het leven van de dichter.' Borel doelt op de tijd dat Verlaine en Rimbaud, pas zeventien geworden, aspirant-lasteraars bewust uitdaagden door hun gedrag. In het sextet stelt Verlaine het voor alsof zijn* frêle amour *in zijn slaap het dodenrijk bezoekt, zodat hij de vraag in de slotregel zou kunnen beantwoorden. Met* l'autre rire plus farouche *is mogelijk een doodsgrijns bedoeld.*

Don Juan beduveld*

Voor François Coppée

Don Juan, op aard een van de grote heren,
Is in de hel niet veel bijzonders meer: een
Luizige schooier met verwarde baard.
Had hij niet met zo'n vuur in 't rond gestaard
En kon zijn smal gezicht niet nog bekoren,
Dan zou elk die hem zag hebben gezworen
Dat hij maar uitschot was en niet de held
Voor wie het hart van vrouw en dichter zwelt;
De schrijver dezer nederige kronieken
Komt nu met feiten aan, de authentieke.

Hij denkt, terwijl zijn hoofd rust op zijn hand,
Aan een geheim dat in hem is geplant;
Zo loopt hij door de sneeuw, diep in gedachten,
Daar het zijn straf is, door niets te verzachten,
Alleen te leven, veel te dun gekleed,
Op plaatsen waar men van geen zuidvrucht weet,
Terwijl hij op zijn trieste wandelingen
Nooit serenades meer zal horen zingen.
Een vale maan laat zien hoe hij hier lijdt
Voor elk onder de zon begane feit.

Don Juan pipé

À François Coppée

Don Juan qui fut grand Seigneur en ce monde
Est aux enfers ainsi qu'un pauvre immonde,
Pauvre, sans la barbe faite, et pouilleux,
Et si n'étaient la lueur de ses yeux
Et la beauté de sa maigre figure,
En le voyant ainsi quiconque jure
Qu'il est un gueux et non ce héros fier,
Aux dames comme au poètes si cher
Et dont l'auteur de ces humbles chroniques

* *In Jadis et Naguère staan enkele lange, burleske gedichten, in het gevang geschreven, waaronder Don Juan pipé. Don Juan is in de hel. Hij voelt zich nog springlevend en besluit de plaats van God in te nemen (omdat de Duivel niets meer voorstelt). Aan het eind van de vierde strofe begint een flash back. In het vijfde couplet sterft hij, verschijnt voor God en daagt hem uit, met Zijn Zoon en al Zijn Heiligen. Blijkbaar laat God toe dat hij teruggaat naar de aarde om de simpele zielen daar te bekeren tot zijn goddeloze inzichten. De 'dwalende bedelaar' die door Don Juan tot vloeken wordt gebracht, in de achtste strofe, verwijst naar Molières Don Juan. Als Don Juan overgaat tot de finale blasfemie, door te suggereren dat Magdalena een verhouding had met Jezus, heeft God er genoeg van. Hij stuurt rampen en aardbevingen en smijt Don Juan door middel van een bliksem de hel in. Einde van de flash back. De elfde strofe toont Don Juan in de hel, waar hij meteen begint de verdoemde zielen op te ruien. Hij daagt God uit voor een tweekamp, als een ware Antichrist. Maar nu neemt de Duivel het op voor God en laat Don Juan verijzen tot een standbeeld, zoals dat van Don Juans Commandeur bij Molière. De Duivel heeft het laatste woord. Verlaine noemt hem aan het eind Quelqu'un, net als Baudelaire in L'Imprévu (Les Épaves).*

Vous va parler sur des faits authentiques.
Il a son front dans ses mains et paraît
Penser beaucoup à quelque grand secret.
Il marche à pas douloureux sur la neige,
Car c'est son châtiment que rien n'allège
D'habiter seul et vêtu de léger
Loin de tous lieux où fleurit l'oranger,
Et de mener ses tristes promenades
Sous un ciel veuf de toutes sérénades
Et qu'une lune morte éclaire assez
Pour expier tous ses soleils passés.

[Vervolg Nederlands]

Hij peinst. God zal wel winnen, want de Boze
Ziet zich gereduceerd tot machteloze
Kwelduivel die ons slechts gevangen houdt,
Omdat hij zo vermoeid is en vroeg oud.
Van de Opstandige lijkt niets te resten
Dan een betaalde beul die zich laat pesten.
't Belang van het Inferno wordt daarmee
Omlaag gebracht, als een rivier naar zee,
Tot in de schoot van het verbond, het oude:
Een smet die wij het liefst vermijden zouden.

Maar Don Juan is niet dood: zijn borst voelt aan
Alsof daar nog een jongenshart kan slaan,
En in zijn hoofd rijpt een jonge gedachte
Over het strijden met vereende krachten.
Als hij verdoemd is, was 't zijn eigen wens;
Hij miste niets voor een goed christenmens:
Geloof, de doop, zijn hemels vuur van binnen,
Daarbij dan nog de wellust van zijn zinnen.
God was, naar hij beseft had, ondermaats:
Beter kon hijzelf heersen in Zijn plaats.

[Vervolg Frans]

Il songe. Dieu peut gagner, car le Diable
S'est vu réduire à l'état pitoyable
De tourmenteur et de geôlier gagé
Pour être las trop tôt, et trop âgé.
Du Révolté de jadis il ne reste
Plus qu'un bourreau qu'on paie et qu'on moleste
Si bien qu'enfin la cause de l'Enfer
S'en va tombant, comme un fleuve à la mer,
Au sein de l'alliance primitive.
Il ne faut pas que cette honte arrive.

Mais lui, don Juan, n'est pas mort, et se sent
Le coeur vif comme un coeur d'adolescent
Et dans sa tête une jeune pensée
Couve et nourrit une force amassée;
S'il est damné, c'est qu'il le voulut bien,
Il avait tout pour être bon chrétien,
La foi, l'ardeur au ciel, et le baptême,
Et ce désir de volupté lui-même;
Mais, s'étant découvert meilleur que Dieu,
Il résolut de se mettre en son lieu.

[Vervolg Nederlands]

Opdat de zielen hem zouden beschouwen
Als Heer, won hij het eerst het hart der vrouwen.
Allen verlieten ze Jezus voor hem,
Sindsdien miste zijn hoogmoed elke rem.
Zo zal een winnaar in het strijdperk treden,
Slechts met de dood als vijand nog tevreden.
Hij tergde hem, versloeg hem. Toen was 't tijd
God uit te dagen zonder angst of spijt.
Hij ging tot God en heeft Hem aangesproken,
Het had hem nooit aan heldenmoed ontbroken.

Hij tartte Hem, Zijn Heiligen, Zijn Zoon!
O woeste strijd! Gewapend met zijn hoon,
Cynisch vrijdenkend, vol godslasteringen,
Waarvoor hij Jezus' leer wist te verwringen,
Zo ging hij op funeste bedevaart;
Met koorzang ging zijn prediking gepaard.
Hij kon een vloed van dogma's formuleren
Niet heel veel anders dan het woord des Heren:
Een ramp voor alle simpelen van geest
Wier geloof hiervan de dupe is geweest.

[Vervolg Frans]

À cet effet, pour asservir les âmes,
Il rendit siens d'abord les coeurs des femmes.
Toutes pour lui laissèrent là Jésus,
Et son orgueil jaloux monta dessus
Comme un vainqueur foule un champ de bataille.
Seule la mort pouvait être à sa taille.
Il l'insulta, la défit. C'est alors
Qu'il vint à Dieu sanspeur et sans remords.
Il vint à Dieu, lui parla face à face,
Sans qu'un instant hésitât son audace.

Le défiant, Lui, son Fils et ses saints!
L'affreux combat! Très calme et les reins ceints
D'impiété cynique et de blasphème,
Ayant volé son verbe à Jésus même,
Il voyagea, funeste pèlerin,
Prêchant en chaire et chantant au lutrin,
Et le torrent amer de sa doctrine,
Parallèle à la parole divine,
Troublait la paix des simples et noyait
Toute croyance et, grossi, s'enfuyait.

[Vervolg Nederlands]

De vromen zei hij op geduld te bouwen:
‘Uw tijd is al nabij. Wil toch vertrouwen
Op uw goed hart. Oefen ook waakzaamheid,
Want dat verzekert u van zaligheid.
Vrouwen, neem naast uw man ook andere heren,
Zonder uw echtgenoot minder te eren...
Liefde is één in allen, al in één;
Opdat de nachtengel straks nog alleen,
Wanneer het donkert, met zijn vlerk beklede
Wier hart geloken is in broedervrede.’

Hij gaf pas geld aan bedelaars in 't bos
Als ze eerst wilden vloeken, van God los.
Hij zei: ‘Roep Hem maar aan, daar is niets tegen,
Integendeel zelfs, want het heeft Zijn zegen,
En des te beter voor ons zieleheil!
Drink maar op mijn gezondheid, oude dweil.’
Loen zei hij nog: ‘Men zal zijn plicht verzaken
Als men, door 't lichaam tot een last te maken,
Het vlees ondergeschikt maakt aan de ziel.
Dan wordt de taak van 't lichaam te serviel.

[Vervolg Frans]

Il enseignait: ‘Juste, prends patience.
Ton heure est proche. Et mets ta confiance
En ton bon coeur. Sois vigilant pourtant,
Et ton salut en sera sûr d'autant.
Femmes, aimez vos maris et les autres
Sans cependant abandonner les vôtres...
L'amour est un dans tous et tout dans un,
Afin qu'alors que tombe le soir brun
L'ange des nuits n'abrite sous son aile
Que coeurs mi-clos dans la paix fraternelle.’

Au mendiant errant dans la forêt
Il ne donnait un sol que s'il jurait.
Il ajoutait: ‘De ce que l'on invoque
Le nom de Dieu, celui-ci ne s'en choque,
Bien au contraire, et tout est pour le mieux.
Tiens, prends, et bois à ma santé, bon vieux.’
Puis il disait: ‘Celui-là prévarique
Qui de sa chair faisant une bourrique
La subordonne au soin de son salut
Et lui désigne un trop servile but.

[Vervolg Nederlands]

Ons vlees is heilig, laten wij 't aanbidden:
Iets tussen kind en moeder, in het midden,
De bloem waardoor de hof van Eden leeft!
Een ramp voor elk die er geen eer aan geeft!
Met zelfverloochening nog niet tevreden
Hebben ze zelfs hun Heer geen geloof beleden.
Jezus werd vlees: aan 't kruis doofde het uit,
Jezus werd vlees dat met zacht stemgeluid
Het hart won van de vrouw uit Samaria,
En werd bemind door Magdala's Maria!

't Gevolg van die godslasteringen is
Dat zich de hemel hult in duisternis
En dat de zee eilanden overstroomde;
Spoken zag je door onze steden komen,
Handen van doden staken uit het graf;
Je zag alom verschrikking als Gods straf,
Want God besloot om deze smaad te wreken:
Zijn hand heeft toen de bliksem laten spreken.
Hij wierp Don Juan de hel in, jammer dat
Hij wel zijn lijf nam, maar zijn ziel vergat!

[Vervolg Frans]

‘La chair est sainte! Il faut qu'on la vénère.
C'est notre fille, enfants, et notre mère,
Et c'est la fleur du jardin d'ici-bas!
Malheur à ceux qui ne l'adorent pas!
Car, non contents de renier leur être,
Ils s'en vont reniant le divin maître,
Jésus fait chair qui mourut sur la croix,
Jésus fait chair qui de sa douce voix
Ouvrait le coeur de la Samaritaine,
Jésus fait chair qu'aima la Madeleine!’

À ce blasphème effroyable, voilà
Que le ciel de ténèbres se voila,
Et que la mer entre-choqua les îles.
On vit errer des formes dans les villes,
Les mains des morts sortirent des cercueils,
Ce ne fut plus que terreurs et que deuils,
Et Dieu, voulant venger l'injure affreuse,
Prit sa foudre en sa droite furieuse
Et, maudissant Don Juan, lui jeta bas
Son corps mortel, mais son âme, non pas!

[Vervolg Nederlands]

Zijn ziel vergat, dat werd wat! Want bezeten
Van boze vreugd en infernaal vermetel
Laat de verdoemde, voddig grand seigneur,
Zijn ogen rondgaan, vol van laaiend vuur.
‘Mij is de hel!’ schreeuwt hij. ‘U liet zich leiden
Door mij toen u groots viel, vermaledijden!
Don Juans discipels, hoor het stemgeluid
Van hem die uw teloorgang heeft gestuit.
Satan is dood, God sterft door het te vieren!
Te wapen voor het hoogste zegevieren!

Grijsaards en borelingen, weest paraat:
Voor de verdoemden daagt de dageraad!’
Spreekt hij. Zijn oproep klinkt in ieders oren
En zingt zich rond; naar Don Juan meent te horen
Zwelt nu van overal groot druisen aan.
Blijkbaar heeft men zijn orders goed verstaan.
't Kabaal wordt nog versterkt door zegekreten
Waarin zijn faam weerklinkt die elk wil weten.
‘Strijden wij, domme God, om 't leiderschap!’
Don Juan treedt aan met donderende stap.

[Vervolg Frans]

Non pas son âme, on l'allait voir! Et pâle
De male joie et d'audace infernale,
Le grand damné, royal sous ses haillons,
Promène autour son oeil plein de rayons,
Et crie: ‘À moi l'Enfer! ô vous qui fûtes
Par moi guidés en vos sublimes chutes,
Disciples de Don Juan, reconnaissez
Ici la voix qui vous a redressés.
Satan est mort, Dieu mourra dans la fête!
Aux armes pour la suprême conquête!

‘Apprêtez-vous, vieillards et nouveau-nés,
C'est le grand jour pour le tour des damnés.’
Il dit. L'écho frémit et va répandre
L'appel altier, et don Juan croit entendre
Un grand frémissement de tous côtés.
Ses ordres sont à coup sûr écoutés:
Le bruit s'accroît des clameurs de victoire,
Disant son nom et racontant sa gloire.
‘À nous deux, Dieu stupide, maintenant!’
Et Don Juan a foulé d'un pied tonnant

[Vervolg Nederlands]

De sneeuw die door verijzing extra schittert,
Smelt (door zijn denkkracht die het ijs verhitte...),
Maar zie, nu wordt hij zelf als ijs zo hard,
En in zijn hart dat ook tot ijs verstart,
Stagneert het bloed en hij wordt een obstakel,
Een beeld van ijs, ach, is het geen mirakel?
Wraak van de Commandeur, door hem vermoord!
Alles verstomt nu in dit helse oord;
Wat rest is doodse kerkerstraf voor allen.
‘Met wat een branie wist die man te brallen!’

Zo heeft een *Zeker Iemand* toen gehoond!
‘Bekend verhaal, klucht al te vaak vertoond!
Italiaanse driften, Spaanse furie.
Don Juan, is het normaal, zelfs in een ruzie,
Dat deze Duivel, zij het half dement,
Jou in moet wrijven hoe naief je bent?
Verleid nooit iemand... staat er toch geschreven?
De hel wordt niet veroverd noch gegeven.
Onthoud, mijn vriend, zowaar jij nooit ontdooit:
Men is de Duivel en men wordt hem nooit.’

[Vervolg Frans]

Le sol qui tremble et la neige glacée
Qui semble fondre au feu de sa pensée...
Mais le voilà qui devient glace aussi,
Et dans son coeur horriblement transi
Le sang s'arrête, et son geste se fige.
Il est statue, il est glace. Ô prodige
Vengeur du Commandeur assassiné!
Tout bruit s'éteint et l'Enfer refréné
Rentre à jamais dans ses mornes cellules.
‘Ô les rodomontades ridicules’,
Dit du dehors *Quelqu'un* qui ricanait,
‘Contes prévus! farces que l'on connaît!
Morgue espagnole et fougue italienne!
Don Juan, faut-il afin qu'il t'en souvienne,
Que ce vieux Diable, encor que radoteur,
Ainsi te prenne en délit de candeur?
Il est écrit de ne tenter... personne.
L'Enfer ni ne se prend ni ne se donne.
Mais avant tout, ami, retiens ce point:
On est le Diable, on ne le devient point.’

Lucien Létinois (1)*

Mijn zoon is dood. Mijn God, ik houd Uw wet in ere
En ween - het offer van een haast meinedig hart;
U wilt mijn falende geloof perfectioneren,
Omdat ik van hem hield, maar ach, U straft wel hard.

U straft wel hard. Mijn zoon, helaas, moest overlijden!
U gaf hem mij, die door Uw hand moest voelen dat
U hem weer nam toen ik hem vroeg om mij te leiden -
Mijn arme, moede voet - op dit zo smalle pad.

U had hem mij gegeven en U nam hem weer:
Ere zij U! Ik was Uw eer te zeer vergeten,
Omdat ik smachtend de gegeven weelde meer
Bemind had dan degeen die wij de Gever weten.

U had hem mij gegeven; hij keert weer naar U,
Puur in zijn eenvoud, in zijn liefde, al het goede.
Daarom, Geduchte God, schenk Uw vergeving nu
Aan hem in wiens gemoed de zwakheid nog blijft woeden.

Laat mij maar huilen en vind goed dat ik hém zegen
Die U verkoos, opdat zijn bede uitkomst bood,
Om het moment te brengen dat ik hem weer tegen
Zal komen in U, Jezus, na mijn laatste dood.

[Mon fils est mort. J'adore,ô mon Dieu, votre loi.]

Mon fils est mort. J'adore,ô mon Dieu, votre loi.
Je vous offre les pleurs d'un coeur presque parjure;
Vous châtiez bien fort et parferez la foi
Qu'alanguissait l'amour pour une créature.

Vous châtiez bien fort. Mon fils est mort, hélas!
Vous me l'aviez donné, voici que votre droite
Me le reprend à l'heure où mes pauvres pieds las
Réclamaient ce cher guide en cette route étroite.

Vous me l'aviez donné, vous me le reprenez:
Gloire à vous! J'oubliais beaucoup trop votre gloire
Dans la langueur d'aimer mieux les trésors donnés
Que le Munificent de toute cette histoire.

* *Een afdeling van 25 gedichten uit* Amour *(1888) vormt een lamento, gewijd aan Verlaines ex-leerling aan het Collège Notre-Dame van Rethel, Lucien Létinois, met wie Verlaine zich platonisch verbonden voelde en die hij beschouwde als zijn aangenomen zoon. De jongen was in 1883 plotseling gestorven aan tyfus. Dit eerste gedicht van de cyclus voor Lucien Létinois kan in vrome godsbeleving wedijveren met het beste uit* Sagesse. *Het is voor de ware gelovige verkeerd om, zoals Verlaine had gedaan, God meer te eren in Zijn schepselen dan als Schepper. De teneur van het gedicht gaat uit van de bijbeltekst: 'De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam des Heren zij geloofd.' Met 'laatste dood' in de slotregel wordt aangegeven dat het sterven van de jongen voor Verlaine al een soort doodgaan was.*

Vous me l'aviez donné, je vous le rends très pur,
Tout pétri de vertu, d'amour et de simplesse.
C'est pourquoi, pardonnez, Terrible, à celui sur
Le coeur de qui, Dieu fort, sévit cette faiblesse.

Et laissez-moi pleurer et faites-moi bénir
L'élu dont vous voudrez certes que la prière
Rapproche un peu l'instant si bon de revenir
À lui dans Vous, Jésus, après ma mort dernière.

Verjaardag*

Voor William Rothenstein
'En ik was vijftig jaar toen het mij overkwam.'

Ik geloof niet langer in de taal der bloemen,
De Tovervogel zingt voor mij niet meer,
Van felle kleuren doen mijn ogen zeer
En ijdele invitaties ben ik moede.

In één woord triest, dat zijn mijn vijftig jaren.
Wat zijn de vruchten van mijn rijp seizoen?
Ik zie slecht, lopen is niet meer te doen,
En op mijn kruin groeien slechts dode blaren!

Maar vrienden zijn gekomen uit den vreemde
- Geen, zegt men, is profeet in eigen land -,
Zo niet om mij moed in te spreken, dan
Toch wel als troost bij dit kil jubileum.

Anniversaire

á William Rothenstein
'Et j'avais cinquante ans quand cela m'arriva.'

Je ne crois plus au langage des fleurs
Et l'Oiseau bleu pour moi ne chante plus.
Mes yeux se sont fatigués des couleurs
Et me voici las d'appels superflus.

C'est, en un mot, la triste cinquantaine.
Mon âge mûr, pour tous fruits te ne portes
Que vue hésitante et marche incertaine
Et ta frondaison n'a que feuilles mortes!

Mais des amis venus de l'étranger,
- Nul n'est, dit-on, prophète en son pays -
Du moins ont voulu, non encourager,
Consoler un peu ces lustres haïs.

* *Op 30 maart 1894 vierde Verlaine zijn vijftigste verjaardag. Hij kreeg geen Franse vrienden op bezoek, maar wel Engelse. William Rothenstein (1872-1945), aan wie dit gedicht is opgedragen, was een Engelse schilder die als twintigjarige in Parijs werkte. Hij had Verlaine opgezocht in het ziekenhuis en zijn portret getekend. Later was het Rothenstein die hem, met Arthur Symons - een nu vergeten dichter die poëzie van Verlaine in het Engels vertaalde -, in 1893 naar Engeland haalde om voordrachten te houden in Londen en Oxford. Verlaine had zijn 'kamer onder het dak' in december '93 betrokken met Eugénie Krantz, rue Saint-Jacques 197, vijfhoog. De kanarie in het slotcouplet is niet fictief. In een brief aan Rothenstein had hij al laten weten dat zijn leven was verrijkt met kanaries en een aquarium, waarin twee karpers. Het gedicht stamt uit de herdruk, uit 1894, van* Dédicaces, *oorspronkelijk verschenen in 1890.*

[Vervolg Nederlands]

Ze zijn geklauterd naar mijn kamer onder
Het dak, met een tuil bloemen; heel oprecht
Hebben ze mij hun wensen aangezegd:
Nog vele jaren, maar wel wat gezonder.

En op die hartewensen is gedronken
Met gouden wijn die lachte in 't kristal;
Het leek of uit hun bloemen zonder tal
Een goddelijk gezang heeft opgeklonken.

Een vink in 't raam en mijn kanarie gingen
Om 't hardste zingen, een vanuit zijn kooi,
Zó vrolijk, en toen wist ik weer hoe mooi
De Tovervogel in het bos kon zingen.

Parijs, 30 maart 1894

[Vervolg Frans]

Ils ont grimpé jusques à mon étage
Et des fleurs plein les mains, d'un ton sans leurre,
Souhaité gentiment à mon sot âge
Beaucoup d'autres ans et santé meilleure,

Et comme on buvait à ces voeux du coeur
Le vin d'or qui rit dans le cristal fin,
Il m'a semblé que des bouquets, en choeur,
S'élevaient des voix sur un air divin;

Et comme le pinson de ma fenêtre
Et le canari, son voisin de cage,
Pépiaient, gaiement, je crus reconnaître
L'Oiseau bleu qui chantait dans le bocage.

Paris, 30 mars 1894

Voor Arthur Rimbaud*

Mens, engel, duivel OOK is Rimbaud onbetwist;
De ereplaats in dit mijn boek staat voor jou open,
Al moest een zotte frik je afdoen als verlopen
Sujet, baardeloos monster, dronken lyceïst.

Opkringelende wierook, rijke luitakkoorden
Groeten jou in de tempel der gedachtenis,
Je naam zingt luisterrijk van wat jouw glorie is,
Omdat je mij hebt liefgehad zoals het hoorde.

De vrouwen zien je als een jonge sterke vent
Van boerse schoonheid, boerenslim ook op zijn tijd,
Begeerlijk en daarbij gevaarlijk indolent!

Je overwon de dood, is al van jou geschreven,
En dat je mateloos maar puur genoot van 't leven,
Je blanke voeten rustend op de kop van Nijd!

À Arthur Rimbaud

Mortel, ange ET démon, autant dire Rimbaud,
Tu mérites la prime place en ce mien livre,
Bien que tel sot grimaud t'ait traité de ribaud
Imberbe et de monstre en herbe et de potache ivre.

Les spirales d'encens et les accords de luth
Signalent ton entrée au temple de mémoire
Et ton nom radieux chantera dans la gloire,
Parce que tu m'aimas ainsi qu'il le fallut.
Les femmes te verront grand jeune homme très fort,
Très beau d'une beauté paysanne et rusée,
Très désirable, d'une indolence qu'osée!

L'histoire t'a sculpté triomphant de la mort
Et jusqu'aux purs excès jouissant de la vie,
Tes pieds blancs posés sur la tête de l'Envie!

* *Ook dit gedicht is uit* Dédicaces. *De belangstelling voor Rimbaud was vanaf de jaren tachtig enorm toegenomen, door de artikelen die Verlaine over hem geschreven had, o.m. in* Les Poètes maudits *(elders in dit nummer) en* Les Hommes d'aujourd'hui. *Rond 1888 ging het gerucht dat Rimbaud dood was. De jonge garde der Decadenten had toen geëist dat zijn stoffelijk overschot zou worden opgespoord en overgebracht naar Parijs, om bijgezet te worden in het Panthéon. De* temple de mémoire *in r. 6 doet daaraan denken. Dit gedicht verscheen het eerst in 1889 in* Le Chat noir.

Op een borstbeeld van mijzelf*

Voor mijn vriend Niederhausern

Dit borstbeeld dat mij al laat zien
Voor het geslacht van later tijd,
Toont een markante kop, misschien
Met enige zwaarwichtigheid

In het gezicht dat wordt bezwaard
Door het gewicht, per dag verergerd,
Van een gedachte, niet veel waard,
Maar die mij zorgelijk blijft tergen:

Wat zeggen over mij de vrouwen,
Wat zegt de man van later tijd?
'Men voelt achter die onbehouwen

Trekken, dat oog dat vuur verspreidt,
Hoe donker ook, een nare vent,
Maar de beeldhouwer had talent.'

Borstbeeld van Niederhausern-Rodo in het Luxembourg

Sur un buste de moi

pour mon ami Niederhausern,

Ce buste qui me représente
Auprès de la postérité
Lui montre une face imposante

* *Het beeld van Verlaine dat nog steeds in het Luxembourg te bewonderen valt, van de Zwitser Auguste de Niederhausern-Rodo, wordt niet hoog aangeslagen door kunstkenners. Overigens gaat het gedicht over een voorstudie, een eerder borstbeeld dat geëxposeerd was geweest in de Salon des Roses Croix. De biograaf Petitfils zegt erover: 'Het is een luguber en zwaarwichtig masker.' (P p. 367/8) Dat zwaarwichtige was Verlaine ook opgevallen, maar hoe geestig reageert hij erop! Het gedicht komt uit* Dédicaces.

Pleine de quelle gravité

Devant cette tête pesante
Du poids tous les jours augmenté
D'une pensée, ô pas puissante,
D'un souci plutôt entêté,
Qu'est-ce que vont dire les femmes
Et les hommes des temps futurs?
“Au fait, on sent, sous ces traits durs

Et derrière ces yeux aux flammes
Noires, un monsieur malveillant,
Mais le sculpteur eut du talent.”

Nascita di Venere*
(Botticelli)

Venus, in mooiste jacobsschelp recht overeind,
Gaat naakt aan land waar de natuur het veiligst schijnt,
Niets van haar lijf verbergend met haar lange lokken
Dan juist die plaatsen die het meest tot lust verlokken.
Een nimf spreidt achter haar een mantel en begint
Deze godin te kleden als een keizerin.
Twee Winden kwamen aangevlogen, schone knapen,
Wier armen en wier dijen nu elkander raken:
Zephyr en Boreas blazen haar vrome haat
En goddelijke liefde in, maar haar gelaat
Blijft minzaam, op serene wijze onbewogen,
Als heeft zij al meteen de eredienst voor ogen
Van alle gras, elk vlees sinds zij geboren is,
Vol onschuld die verwarrend en bekorend is.

Nascita di Venere
(Botticelli)

Vénus, debout sur le plus beau des coquillages,
Aborde, nue, au moins sauvage des rivages,
Ne cachant de son corps avec ses longs cheveux
Que juste ce qu'il faut pour qu'y dardent nos voeux.
Une nymphe, éployant un clair manteau, s'empresse
À vêtir en impératrice la déesse;
Et deux Vents accourus, beaux éphèbes ailés,
Des cuisses et des bras l'un à l'autre mêlés,
De qui l'un est Zéphyre et dont l'autre est Borée,
Soufflent l'amour divin et la haine sacrée.
Le visage est suavement indifférent,
Comme attandant le culte à venir que lui rend
Toute herbe et toute chair depuis cette naissance,
Et se pare d'une inquiétante innocence.

* *Dit gedicht uit* Épigrammes *(1894) is een meesterlijke beschrijving van Botticelli's 'Geboorte van Venus'. Omdat dit schilderij in het Uffizi-museum hangt, in Florence, waar Verlaine nooit is geweest, moet het gedicht zijn ingegeven door een lithografische reproductie. De voorlaatste regel verwijst naar Jesaja 40: 6 ('Alle vlees is gras, en al zijn schoonheid als een bloem des velds.').*

Literatuur*

Mijn goede vrienden van de Pers,
Die ook graag poëzie moogt lezen,
Puikje van 't ploertendom, pervers
Door wat voor God ook aangewezen,
Is deze God soms zelf pervers?

Vakbroeders, maar geen broers daardoor,
Die mij begroeven, levendig,
Onder uw zwijgen - en waarvoor? -
Sedert het rampjaar '70,
Vakbroeders, maar geen broers daardoor,

Waarom zo lang mijn naam verzwegen
Zovele jaren, valse broers,
En waarom nu zo'n faam verkregen
Onder verbijsterend rumoer?
Wat gaf die omslag, valse broers?

Liefst smoorde men mij onder frasen
Uit deze stapel kranten, wat
Mijn naam die weinigen ooit lazen
- Een noot, gevonden op je pad -,
Tot berstens toe heeft opgeblazen!

Dit is dus wat men Glorie noemt
(Ook al is honger mij beschoren
En ben ik tot Gebrek gedoemd,
Waar straks nog vlooien toe behoren);
Dit is dus wat men Glorie noemt!

Littérature

Bons camarades de la Presse
Comme aussi de la Poésie,
Fleurs de muflisme et de bassesse,
Élite par quel Dieu choisie,
Par quel Dieu de toute bassesse?

Confrères mal frères de moi,
Qui m'enterriez presque jadis
Sous tout ce silence - pourquoi? -
Depuis l'affreux soixante-dix,
Confrères mal frères de moi,

Pourquoi ce silence mal frère

* *Dit gedicht (uit de bundel* Invectives, *postuum verschenen in 1896) werd in november 1891 voor het eerst gepubliceerd, in de* Revue blanche, *maar dateert waarschijnlijk van een paar jaar daarvoor, toen de roem geleidelijk begon te komen, maar het geld nog niet. Ik ken geen welsprekender aanval op de macht van recensenten, de kritici die hem vroeger hadden bedolven onder hun stilzwijgen. Het bijwoord 'levendig' past hopelijk bij de sarcastische toon. Het 'rampjaar '70' slaat natuurlijk op de verloren Frans-Duitse oorlog.*

Depuis de si longues années,
Et tout à coup comme en colère
Tant de clameurs, comme étonnées?
Pourquoi ce changement mal frère?

Ah, si l'on pouvait m'étouffer
Sous cette pile de journaux
Où mon nom qu'on feint de trouver
Comme on rencontrre des cerneaux
Se gonfle à le faire crever!

C'est ce qu'on appelle la Gloire
- Avec le droit à la famine,
À la grande Misère noire
Et presque jusqu à la vermine -
C'est ce qu'on appelle la Gloire!

Laatste hoop*

Een kerkhof, en dat daar een boom
Zomaar in vrijheid groeien zou
Die niet geplant is voor de rouw;
Een zerk onder zijn bladerkroon.

Jaar in jaar uit zal in die boom een
Helder zingende vogel komen;
Hij zingt zijn trouw en treurig lied.
Die vogel en die boom zijn wij:

Jij vol van mijn afwezigheid,
Beoordeeld - allengs - door de tijd...
Ooit weer te leven! Kan het niet?

Weer aan jouw voeten, lief! Maar jij
Weet dat het Niets gewonnen heeft...
Van wie toch in jouw hart nog leeft?

Dernier espoir

Il est un arbre au cimetière
Poussant en pleine liberté,
Non planté par un deuil dicté, -
Qui flotte au long d'une humble pierre.

Sur cet arbre, été comme hiver,
Un oiseau vient qui chante clair
Sa chanson tristement fidèle.
Cet arbre et cet oiseau c'est nous:
Toi le souvenir, moi l'absence
Que le temps - qui passe - recense...
Ah, vivre encore à tes genoux!

Ah, vivre encor! Mais quoi, ma belle,
Le néant est mon froid vainqueur...
Du moins, dis, je vis dans ton coeur?

* *Verlaine publiceerde dit gedicht eind 1893 in een tijdschrift, met de aantekening dat het deel zou uitmaken van een nog te verschijnen bundel met de titel* Le Livre posthume, *maar een bundel onder die naam verscheen niet meer. Het gedicht is veel in bloemlezingen opgenomen als voorbeeld van Verlaines symbolisme in zijn latere werk. Het rijmschema is heel onregelmatig (abba-ccde-ffe-dgg). Na de dubbele punt aan het eind van r. 8 staat er letterlijk in r. 9: 'Jij de herinnering, ik de afwezigheid'. De tweede terzine lijkt in strijd met de christelijke overtuiging die Verlaine, zij het met steeds meer twijfel, was toegedaan*.

* [Zeg me, ik meen het ernstig, als ik dood zal zijn -]

Zeg me, ik meen het ernstig, als ik dood zal zijn -
Mijn zinnen, ziel en geest vol van je, in mijn ogen
Jouw beeld geëtst, als ik voor eeuwig ben vervlogen -:
Dan vliegt heel het verleden, wild en teder, mijn

Hart uit, verzaligd - weergalozer vreugde bracht
Nooit mijn uitzinnig leven -, ga dan in gedachten
Naar mij terug als een die vroeger aan niets dacht
Dan aan jou lief te hebben, en met al mijn krachten;

Ik ben er slechts om jou het leven te verzoeten,
Dienend alleen voor jou te leven en daarna maar
Te sterven, slechts in jou. Denk dan in je mooi najaar
Aan mij terug, maar pas ervoor om te gaan wroeten

In mijn jaloerse dagen, 't zwarte broeden dat
De nacht mij bracht; denk aan onze omstrengelingen,
Hoe ik mij gaf, totaal, in 't nu en later, wat
De zegen brengen moge der herinneringen.

Die mij vergeeft en gids is op mijn donker pad.

[Dis, sérieusement, lorsque je serai mort,]

Dis, sérieusement, lorsque je serai mort,
Plein de toi, sens, esprit, âme, et dans la prunelle
Ton image à jamais pour la nuit étemelle;
Au coeur tout ce passé tendre et farouche, sort

Divin, l'incomparable entre les jouissances
Immenses de ma vie excessive, ô toi, dis,
Pense parfois à moi qui ne pensais jadis
Qu'à t'aimer, t'adorer de toutes les puissances

D'un être fait exprès pour toi seule t'aimer,
Toi seule te servir et vivre pour toi seule
Et mourir en toi seule. Et puis quand belle aïeule
Tu penseras à moi, garde-toi d'exhumer

Mes jours de jalousie et mes nuits d'humeur noire:

* *Dit gedicht, ook bestemd voor* Le livre posthume, *publiceerde Verlaine twee maal in tijdschriften, eind 1893 en nog eens drie maanden later, misschien omdat hij er speciaal belang aan hechtte. De vermelding van oude jaloezie kan op beide laatste maîtresses wijzen, maar er bestaat een handschrift waarop, boven het gedicht, de initialen E.K. staan, wat suggereert dat hij het schreef voor Eugénie Krantz. Dit handschrift vermeldt als datum 'januari 1896. Paul Verlaine: laatste verzen in de nacht geschreven drie dagen voor zijn dood.' Dit kan gezien de eerder publicaties niet kloppen. Het is niet bekend wie de misleidende tekst geschreven heeft, waarschijnlijk niet Eugénie zelf omdat de mededeling geen spelfouten bevatte, terwijl zij het Frans min of meer fonetisch schreef Een van de bezoekende vrienden kan het genoteerd hebben, op Eugénies verzoek, zodat zij iedereen kon tonen hoeveel Verlaine van haar gehouden had. In het derde couplet staat eigenlijk: 'En wanneer je dan als mooie oude vrouw aan mij denkt...'*

Plûtot évoque l'abandon entre tes mains
De tout moi, tout au bon présent, aux chers demains,
Et qu'une bénédiction de la mémoire

M'absolve et soit mon guide en les sombres chemins.

Vertaald proza: Verlaine

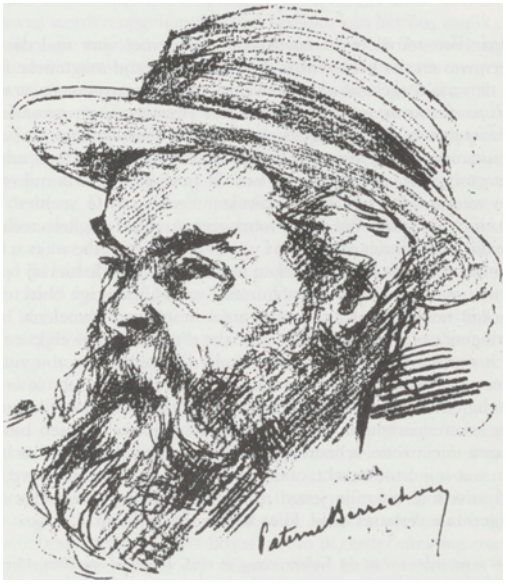

Verlaine getekend door Paterne Berrichon die in 1897 zou trouwen met Isabelle Rimbaud, 1882

Verhalend proza

De wegwijzer*

Paul Verlaine

(Vertaling A. Bolweg)

> *Dreigend verrijst de wegwijzer van het noodlot*.
> Catulle Mendès

Edgar Poe zei me eens, met dat lucide gevoel voor taal dat hem eigen was en dat hem zelfs niet verliet als hij zijn magnifieke fantasie de vrije teugel gaf, dat naar zijn mening, *onze misvattingen merendeels voortkomen uit het gemak waarmee ons brein een object vergroot dan wel verkleint door een onzorgvuldige inschatting van de afstand waarop het zich (ten opzichte van onszelf) bevindt*. Zonder afbreuk te willen doen aan het niet geringe waarheidsgehalte van dit postulaat, kon ik mij er niet van weerhouden het stellige karakter ervan aan te vechten, daar het mij voorkwam dat werd voorbijgegaan aan een hele reeks feiten die niet minder interessant waren dan degene die mijn scherpzinnige vriend in het gelijk leken te stellen. Ik doelde hierbij op hallucinaties, visioenen of transfiguraties van willekeurige objecten die worden teweeggebracht door moreel besef, voorgevoelens, herinneringen, *and so on,* en ik beweerde dat die feiten nauwelijks categorisch verklaard kunnen worden, zodat het verstandig zou zijn ons in een dergelijk geval òf van een oordeel te onthouden, òf er eenvoudig en respectvol mee in te stemmen. Daar ik deze ideeën met een zekere vurigheid en wellicht in tamelijk welgekozen bewoordingen uiteenzette, scheen Edgar Poe aandachtig naar me te luisteren, wat mij ertoe bracht, al doorpratend over het onderwerp, hem een anecdote uit mijn jeugd te vertellen die met het behandelde enigermate verband hield. Hier komt mijn verhaal:

* *Dit is het oudste verhaal dat Verlaine schreef, in 1866. De invloed van Edgar Allan Poe is onmiskenbaar, vooral in de eerste paragraaf die doet denken aan de filosofische uitweidingen in Poe's* Eureka *dat Verlaine had gelezen in Baudelaires vertaling. Pikant is dat Verlaine zijn hoofdpersoon bombardeert tot 'medewerker' van Poe. De hoofdpersoon wordt bij verstek veroordeeld wegens de moord op zijn geschaakte vriendin, die - in stukken op sterk water gezet - dient als bewijsstuk. Of en waarom hij daaraan schuldig is, blijft duister*.

- Zaken hadden mij naar een dorpje geroepen dat op zodanige afstand van Parijs gelegen was, dat ik door een ruw stuk platteland moest lopen nadat ik uit de trein was gestapt. Het was juni. Er werd gehooid, wat de frisse, door de stralen van de ochtendzon van negen uur verwarmde lucht een opwekkend parfum verleende. Ik bereikte al spoedig een flink bos waar een brede, hier en daar door het flauwe schijnsel van gaslampen verlichte laan doorheen liep. Vogels van elke pluimage, vooral gaaien, waren lawaaierig doende in de zwakjes bewegende heggen en van verre hoorde men het gelach van vrouwen die vrolijk bezig waren het hooi te keren waarvan enkele sprietjes wegvlogen die terstond door de talrijke zwaluwen werden opgehapt. Bij het verlaten van het bos zag ik een wegwijzer die mij zeer wel te stade kwam, daar ik de streek reeds enkele jaren niet bezocht had en de weg nagenoeg was vergeten. Het was er een met vier elkaar kruisende armen. Op elke (net als de paal van de wegwijzer) witgeschilderde arm stond in zwarte, door de weersinvloeden enigszins verbleekte letters de naam van een dorp te lezen, evenals het aantal kilometers dat men moest afleggen om er te geraken. Ik had nog maar een klein kwartier voor de boeg. De weg die mij door de paal werd voorgeschreven, was alleraardigst. Ik liep kalm verder en kreeg weldra de klokkentoren van het dorpje J. in het oog. Toegevend aan een aanval van luiheid en verlokt door het zachte gras, liet ik me op de grond glijden en bleef enige tijd liggen. Toen ik weer overeind kwam, streelde de lucht mijn gezicht, voedsel-pikkende vogels piepten op een nabijgelegen open plek, grote zondoorschenen witte wolken trokken langs het verre azuur, de geur van het hooi bereikte me in bedwelmende vlagen en beneden in de vallei liet het dorp, waar mijn voortreffelijke verwanten me wachtten, het stro en de pannen van zijn daken glanzen door het geboomte. Een zalige huivering doorvoer me, en ik begon te denken dat het geluk in feite daar te vinden was en dat het een vergissing is om in de stad te wonen. Ik stond op en mijn ogen keerden zich instinctief naar de reeds afgelegde weg, terwijl ik me uitrekte met de gezonde wellust die volgt op zoete bespiegelingen. Het bos waarvan ik eerder melding maakte, had op deze afstand een blauwachtige kleur en vormde een donkere achtergrond waartegen het wit van de wegwijzer, alleen nog te zien aan de arm die in de richting van J. wees, duidelijk afstak. In de geestesgesteldheid waarin ik me bevond, leek die uitgestrekte arm een milde aansporing van het Lot om mijn weg te

vervolgen en zo snel mogelijk het doel van mijn reis te bereiken. Wat ik met graagte deed, onderwijl een opgewekt wandelliedje neuriënd dat ik kende uit een hilarische revue.

Drie maanden later verliet ik J. over de weg in kwestie. Ditmaal was ik niet alleen: er had zich een banale, charmante liefdesgeschiedenis aangediend in mijn leven, in de drie maanden die ik op het platteland had doorgebracht. Ik leefde, of liever we leefden, gelukkig en genoten alle zekerheden die een mens zich kan wensen, toen ik om een mij onbekende reden plotseling begeerde haar exclusief te bezitten en het besluit nam haar te ‘schaken’.

De voorzichtigheid noopte ons om 's nachts te vertrekken, te voet. Met even weinig bagage als rovers zonder buit en blij van zin. Een kleine dievenlantaarn die tamelijk ver kon schijnen, verlichtte ons pad. We hielden elkaar bij de hand, al keuvelend. Plotseling voelde ik over mijn lichaam het koude zweet uitbreken, zodat ik abrupt ophield met mijn gebabbel, tot niet geringe verbazing van mijn charmante gezellin. Terstond ving ik aan de omgeving af te spieden. Het was stikdonker. De duistere hemel was eerder loodkleurig dan zwart en op sommige plaatsen vaal, alsof zich daar grote vochtvlekken bevonden. Achter de nevels was de fletse flonkering van een paar sterren zichtbaar. Ergens in een hoek gloorde het vervaarlijk-rode schijnsel van Saturnus. De grond, doorweekt na dagenlange stortregens, glibberde verraderlijk onder onze voeten. Tezelfdertijd ervoer ik iets vreemds: mijn geweten sprak zijn afkeuring uit over wat ik bezig was te doen en voor de eerste maal kwam mij de liefdesrelatie die ik onderhield met de persoon die me vergezelde als onjuist voor. Bovendien zag ik overduidelijk hoe onverstandig en dwaas het was haar te schaken. Tegenover al deze uit mijn diepste binnenste opkomende argumenten kon ik slechts het gelijk stellen van wat niet meer terug te draaien viel: *het is te laat!* Ik verhaastte mijn pas en hield de hand van mijn vriendin steviger in de mijne, toen het schijnsel van mijn lantaarn voor mijn ogen het spookachtig beeld van een WEGWIJZER deed oprijzen, waarvan de naar mij gerichte arm me gebiedend sommeerde me om te draaien en de terugtocht te aanvaarden. De aanblik bezorgde me een onwaarschijnlijke sensatie van ijskoude afschuw: daar was de verschrikkelijke arm van de wegwijzer, in al zijn roerloze onverbiddelijkheid. Ik wendde snel mijn lantaarn af, waarop het sinistere visioen verdween, maar de indruk bleef en mijn ogen zagen het ding nog altijd staan, in het donker.

Heel dichtbij en zwart afgetekend tegen de grijze hemel slaakte het hout lugubere zuchten in de ijzige wind. Om aan deze gruwlijke terreur te ontkomen en met het aanstaand vertrek van de trein als voorwendsel, spoorde ik mijn gezellin aan zich te haasten en zette ik het zo gezwind als een hert op een lopen. Een vreselijke klap stuitte echter mijn vaart, mijn schouder was minstens ontveld, misschien zelfs gebroken. Toch dorst ik niet te klagen, al werd ik door een grote angst bevangen, want de slag was mij toegebracht door de wegwijzer, - *laatste waarschuwing*. Vertwijfeld renden we verder. Nog altijd omringd door een afgrijselijke duisternis. Al ras waren wij diep doorgedrongen in het bos en in het onbekende.

Er waren een paar weken verstreken toen ik bij verstek werd opgeroepen in verband met een van de afschuwlijkste gerechtelijke drama's die de nieuwsgierige Parijzenaars ooit tot gespreksstof hebben gediend. De rechter van instructie en de procureur des Konings hoefden ditmaal niet ‘naar de vrouw te zoeken’. De vrouw was aanwezig, in stopflessen, met diverse andere bewijsstukken. Mr***, de advocaat die mij was toegewezen, verkreeg door deze zaak zijn reputatie van bevlogen strafpleiter. Ik zat inmiddels op een zeilschip naar Amerika.

Daar woonde ik meer dan twintig jaar, was beurtelings bankier en kelner, journalist en flessentrekker, leerde alle vreugden en beproevingen kennen, beging alle misdrijven, doorleefde alle passies tot het uiterste, deed in één woord alles. In Charlestown waar ik me aan het schrijven van prulboeken zette, deelde ik lang de opiumgenoegens van Edgar Poe en was zo'n beetje zijn medewerker. Later voegde ik me, in mijn kwaliteit van slavenhouder, bij het leger van de Zuidelijken en werd ik benoemd tot kolonel. Toen ik na de gevangenneming van Davis vogelvrij was verklaard en min of meer in staat van beschuldiging gesteld in de Booth-Lincoln affaire, vertrok ik naar Mexico waar de tweede onafhankelijksoorlog toen op zijn hevigst woedde en ik me, zonder partij te kiezen, aan het hoofd plaatste van een bende die er zodanig heeft huisgehouden dat het de lui van Matamoros, Oajaco en Queretaro nu nog de koude rillingen bezorgt. Toen ik weer rijk was en na deze onderneming immens rijk, achtte ik de tijd rijp om terug te gaan naar de Verenigde Staten en van de amnestie te profiteren. Ik bouwde een cottage aan de oever van de Hudson, weggestopt tussen de bomen. Daar heb ik zeer comfortabel gewoond, dat zweer ik u, maar als ik het zeggen moet, niet altijd in vrede met mijn her-

inneringen. Dat kunt u zich wel voorstellen! En bedenk dat ik dikwijls van de guillotine en de galg moest dromen en dat ik bij Guadalajara half werd gefusilleerd en wekenlang door wilden gevangen werd gehouden!

Maar geen van deze verschrikkingen bevangt me met zo'n intense ontzetting, doet zo het merg in mijn botten en het bloed in mijn aderen stollen als die witgeschilderde wegwijzer die ik ooit in een bos zag staan, in het schijnsel van een dievenlantaarntje, op een nacht dat ik in gezelschap van een lief kind de trein haalde.

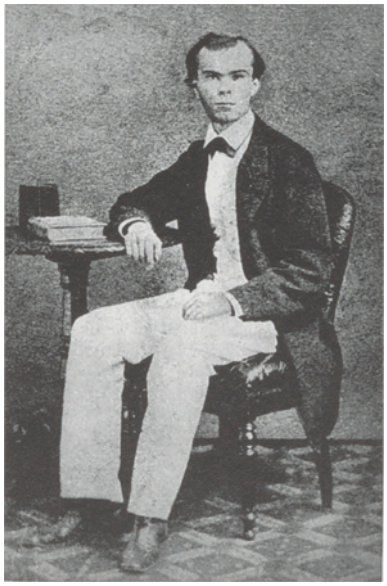

Verlaine in 1866, toen hij bovenstaand verhaal schreef

Charles Husson*
Paul Verlaine
(Vertaling A. Bolweg)

De jongen was werkelijk gemaakt voor de liefde, door zijn bouw, zijn krachtig-mannelijk, en toch kinderlijk gezicht dat mollig maar zeker niet pafferig was en geen spoor van baardgroei vertoonde, behalve het fijne, licht-goudblonde dons van zijn heel kleine bakkebaarden, krulletjes bijna, die men kent van de Ascagnes en de Endymions op schilderijen uit het Empire, door zijn haar dat hij gekruld of tamelijk kort droeg en waarover hier en daar een donkerder gloed lag, zijn grote, blauw-groene, zeer zachte ogen, even vochtig, zou ik haast zeggen, als zijn aanbiddelijk-kleine, een beetje popperige, week-rode mond, zijn weinig karakteristieke, ietwat ronde neus, met - naar hij zei - vurige neusgaten, zijn kloeke, lange kin die in proportie was met de rest, zoals overigens alles in zijn harmonieuze gezicht en gestalte, terwijl de kwijnend in de hals overgaande zwakke kaaklijn sprak van gebrek aan wilskracht, vastberadenheid en zelfbeheersing waar het zijn uitermate sterke zinnelijkheid betrof. Het soepele maar forse lichaam was, met de brede schouders en stevige nek, de beetje gedrongen borstkas, gecompenseerd door flinke heupen, met de welgevormde, fraai gespierde benen en de uitgebalanceerde stand van zijn elegante voeten - volmaakt.

Die vorstelijke houding, die zoete aanwezigheid

waarbij zich een tamelijk lage stem met soms onmiskenbaar vrouwelijke intonaties voegde, dat alles maakte van Charles Husson de markantste en geliefdste souteneur van de Place Maubert.

Hij was de zoon van een herder en zelf van kindsbeen af herder geweest, tot hij de vijftien was gepasseerd en op boerderijen ging werken, en het was een geluk voor hem, gezien zijn aangeboren

* *Verlaine publiceerde dit verhaal in een tijdschrift, in 1888. Hij heeft officieel nooit erkend dat hij er een homoseksuele kant op nahield, wat in zijn tijd ook raadzaam was. Des te opmerkelijker is dit verhaal, mede door het totaal on tbreken van zondebesef of morele scrupules.*

neigingen en zijn nieuwe besognes, dat hij van het platteland afkomstig was. Zijn vurig temperament, dat zijn lichaam als het ware uitwasemde en hem onvermijdelijk tot alle mogelijke onbezonnen, en zeker! op zichzelf mooie daden zou hebben gebracht, werd, gelukkig voor hem, gecorrigeerd door zijn sobere opvoeding en, zeg maar, de aangeboren bedachtzaamheid van landelijke zielen, zodat zijn maar al te reële moed en zijn honger naar genot menigmaal van die kant werden ingetoomd.

Hij deserteerde uit zijn familie, zoals je uit het leger deserteert. Maar hij kwam niet verder dan Parijs, een stad waarvan hij noch de taal grondig kende, noch de moraal doorgrondde. Dus moest hij het van zijn schoonheid hebben, werd binnen de kortste keren souteneur, en een geduchte, omdat hij even sterk was als mooi en deswege door zijn vrouwen meer dan bemind.

Dit portret, dat misschien wat te uitvoerig is, gaat de geschiedenis rechtvaardigen die we u gaan vertellen:

Onder de meisjes van wie Charles Husson de resten van hun jeugd plukte, zonder natuurlijk de zeer talrijke tussentijdse ‘slachtoffers’ mee te tellen wier schijnbare of echt kinderlijke maagdelijkheid de zijne een soort van vernieuwing deed ondergaan, bevond er zich een die Marinette heette, (zoals bij Molière en Banville), een schattige cocotte en daarbij nog lief, dus zeer in trek in die wereld.

Het was toen, zoals bijna overal elders en in alle tijden, in de mode om dom en laf te zijn en zo gemeen dat niemand het zou willen geloven: hij was dus gemeen, laf en dom, en méér dan gangbaar was in het milieu waar zijn schoonheid hem in had doen belanden. Marinette was niet alleen een lief meisje, maar een aanbiddelijk, maar een zalig, maar een teder, maar een beminnelijk, maar een dierbaar kind waar Charles direct hopeloos verliefd op werd.

Hij was op slag verloren, en zo kwam het van simpele slechtigheid alras tot diefstal en moord.

Het volk waarmee hij zich omringde en dat zich raden laat, makkers opgedaan bij drank en spel en connecties in alle geledingen van de prostitutie hadden de eenzelvige, tot beschouwing neigende herdersziel voorbereid op alles wat Parijs aan raffinement te bieden had.

Zo kon het gebeuren dat Marinette op een dag een mijnheer met

een hoge hoed en het gebruikelijke witte frontje onder een overdreven valse kraag een beetje teveel had laten inschenken en dat, aangezien er een partijtje z*anzibar* begon en ze net een *rampo* hadden laten springen, het meisje, leunend tegen de schouder van de mijnheer die ze tegelijkertijd aan zijn oor zat te trekken, zei:

‘Je bent een keurige man, met humor, ik mag je wel, maar...

‘Hoezo, maar?’

‘Ga je mee naar boven?’

‘Naar wat?’

‘Met me mee...

‘Waar naar toe, mee?’

‘Hier twee stappen vandaan...’

‘Aha! Nee!’

Hier moest Charles ingrijpen.

Hij deed dit beleefd, welhaast elegant, en terwijl hij zijn hoogste en zachtst omfloerste stem opzette, zijn *countertenor*, zei hij:

‘Wat is er, Marinette? Wil mijnheer?...’

‘Deze mijnheer, goede vriend, wil niet mee naar boven met uw mevrouw,’ zei de mijnheer...

‘Da's dan spijtig voor haar... Maar u betaalt toch tenminste een rondje of speelt een potje mee?’

Zo geschiedde. En het werd andermaal *rampo*. Marinette zei:

‘Het is *rampo...*’

De mijnheer gaf met een gedecideerd gebaar te kennen dat hij geen zin had in het gesprek, wierp acht stuivers op de tapkast en draaide zich om teneinde heen te gaan.

Charles Husson legde een hand op zijn schouder.

De mijnheer, die voelde dat deze mannenhand daar duidelijk met vijandige bedoelingen was neergelegd, draaide zich woedend en tegelijkertijd een beetje angstig om. Toen, onder invloed van de uitstraling van de vurige en tedere schoonheid van Charles, zei hij, met een oogbeweging naar de trap aan het eind waarvan zich de peeskamertjes lieten vermoeden, op zijn beurt:

‘Ga mee naar boven.’

En na een gebiedend seintje van Charles aan zijn vrouw, om zich er niet mee te bemoeien, gingen de twee mannen naar boven.

Marinette, beurtelings wit en rood van woede, en geheel van streek door een hysterische jaloezie-aanval, kreet hem na: ‘Smeerlap, pooier, nicht! Ik krijg je nog wel, viezerik!

En met een idee van wraak dat misschien nog geen vaste vorm

had aangenomen in haar arme hoofdje van onderworpen - aan wie en aan wat dan wel? - straatmeid, vertrok ze.

Buitengekomen repte ze zich naar de spiegelruit van een bakkerswinkel in de buurt, waar ze haar gezicht, dat toegetakeld aanvoelde na deze scène, met een vleugje rijstpoeder en een haal met een kam weer opknapte, terwijl ze aan het droge geluid van klakkende laarzen op het plaveisel van de mistige boulevard hoorde dat er een agent in aantocht was. Toen hij voor haar langs liep, slaakte ze een kreet:

‘Nee maar! Anatole!’

Ze pakte hem bij zijn arm, deed hem het hele verhaal in een vloed van vrouwelijke welbespraaktheid, en toch niet zonder een zekere reserve en waardigheid *sui generis*, waar de agent logischerwijs niet anders op antwoordde dan:

‘Eerstens, schoonheid, heb ik geen dienst, en verder, tja! kunnen we er niets mee aan - het is niet op de openbare weg. Er is geen bewijs van aanstootgevend gedrag.’

Maar de vrouw wilde wraak.

In die Londense, maar stinkende, plotseling bijna uit het niets opkomende mist die alle ontucht en misdaden van onze Lichtstad scheen glad te strijken en beschermend leek te verhullen, viel hun oog op de lantaarn van een ander verdacht hotel waar kamertjes te huur waren en ze togen er op af. En ze gingen naar boven, op hun beurt, de smeris die geen dienst had en het meisje dat haar diensten aanbood, *voor niemendal*, behalve dan voor de goede zaak, en ook een beetje met het oog op de toekomst.

En zo werd andermaal de eer gered, door de sterke arm der Wet.

Scenario voor een ballet*

Paul Verlaine
(Vertaling A. Bolweg)

I

Een heel jonge, forsgebouwde man, met een knap gezicht, komt aan op het marktplein van een grote stad in Duitsland.

Het is de tijd van de mantels met acht pelerines en de laatste polsmoffen voor heren op leeftijd.

Het is kermis. De kerk loopt uit. Orgelspel tussen de coulissen. Een reeks *pas de deux* om de algemene vrolijkheid weer te geven, keurige liefdespaartjes die een versnapering nemen, wat ontaardt in een wilde schranspartij. Drinken wordt weldra zuipen en eindigt in ordinaire dronkenschap. In hetzelfde tempo verloedert ook de liefde en aanstonds zullen losgeslagen jongens en meisjes de planken laten schroeien onder ontuchtig voetgeroffel.

De vreemdeling loopt hun kant uit, dat hoeft geen betoog.

Omdat hij een papier in zijn hand houdt, denkt meer dan één danseres of figurante dat het een aan haar gericht briefje (van hoeveel?) is. Aanbiddelijke pruilmondjes en omstrengelende gebaren alom. Een van hen - de prima ballerina - verheft zich op haar spitzen en met haar rechterduim en wijsvinger in een rondje en haar pink omhoog *grist* ze het papier weg, maakt zich met drie sprongen uit de voeten en barst na lezing in een geluidloos schaterlachen uit, terwijl ze, door met haar been duizelingwekkende halve cirkels te beschrijven, het gebaar herhaalt waarmee ze het papier aan haar mededansers en mededanseressen te lezen geeft, om hen de volgende tekst onder de aandacht te brengen die ongeveer zo luidt:

‘Verlaten kind. Ouders te arm. Kan niets en niemendal, zelfs niet spreken. Heb medelijden met de arme Kaspar.’

Een ondeugende pirouette van de meisjes stelt de nog wat verbouwereerde jongeling op zijn gemak, terwijl de jongens hem ritmisch op de schouders kloppen, hartelijk ook, - want hij heeft mooie ogen, de onschuldige knaap, en zijn brede schouders beloven een kerel van stavast.

De onschuldige knaap glimlacht, lacht, kust de jongens op de

* *Zie de noot bij het gedicht ‘Kaspar Hauser zingt’, p. 11.*

wang, de meisjes in de hals, - ziet u het voor u? - en daar gaat hij, de elegante, sterke mannelijke eerste danser, een en al onbetamelijke naïeviteit, in een tête-à-tête met de nummer één van de andere sekse, in een ballet waarin de hele troep zich volledig geeft. Het doek valt: een stille verwijzing naar een nacht van woeste liefdes en orgiastische vriendschappen die alleen maar verkeerd kunnen aflopen.

2

Wat te vrezen viel, wordt werkelijkheid, Kaspar deugt niet! Zijn meer dan beroerde zeden kunnen slechts een vergelijking doorstaan met de ergste ter wereld.

Dit alles, let wel, kinderlijk onschuldig. Alleen zijn vlees en bloed zijn sterk, - maar dan ook heel sterk, en van een logica!

Daarom laat hij zich onderhouden door de nummer één van de andere sekse (die we Frederike zullen noemen) een allerminst dik, fris en ferm blondje, - zonder kwade bedoelingen overigens, o nee! maar hij vindt het wel best zo, echt wel best zo, en des te meer omdat het mooie kind hem vanaf de eerste ontmoeting niet streng heeft aangepakt, zich niet anders heeft voorgedaan dan ze is en hem bemint zoals zulke vrouwen dat doen, zonder de geringste bijgedachte in het achterhoofd of ergens anders, met wijdopen armen, gretige lippen en haar hele lichaam.

Als toppunt van wangedrag volhardt Kaspar in de omgang met de verdorven jongelui waarvan hierboven sprake was, stuk voor stuk mooi, vrolijk en vriendelijk, maar zo speels als dobbelstenen en zo lichtvoetig als de goden.

Slecht gezelschap, kortom, die uitgelaten bende!

De kleine losbollen hebben allemaal een maîtresse die ze ongegeneerd en zonder enige omzichtigheid tegen de volgende inruilen, zoals ze een duel zouden zijn aangegaan. En de arme Kaspar, - behalve dat Frederike voor hem de soep, het hoofdgerecht en een beetje het dessert is, - geeft zich eveneens ruimschoots, meer nog dan zijn kameraden, over aan de promiscuïteit. Het is me wat moois!

Van hun kant bedriegen de meisjes, hen knuffelend alsof het stuk voor stuk zoete broodjes waren, hun mannen - die van alles op de hoogte zijn en overal mee instemmen, - met rijke imbecielen, onder wie als opvallendste een Engelse Lord die Frederike protegeert. Zoals dat gaat in een ballet waarin het toeval de voor-

zienigheid een handje helpt, ontmoeten de hoge eilandbewoner en Kaspar elkaar en adopteert eerstgenoemde, die in de tweede vagelijk de vrucht van oude liefdes herkent, de jongen die hij niet wettelijk kan erkennen, omdat hij degelijk getrouwd is op het ‘Zwaneneiland’, en biedt hem zijn erfenis aan in de vorm van honderdduizend pond sterling rente in afwachting van zijn aanstaande dood. Kaspar gaat accoord, na een seintje van Frederike en in weerwil van de onzalige voorwaarden waarover straks meer en die zullen leiden tot de rampzalige ontknoping van dit verhaal.

De beroemde choreograaf die deze bescheiden schets verder gaat uitwerken, zal van de hier beschreven verwikkelingen een gevoelig en oogstrelend schouwspel maken. Een schitterende miseen-scène en veel contrastrijke changementen met open doek moeten de handeling, begeleid door voortreffelijke muziek, verder dramatiseren.

Zelfde succes-ingrediënten voor wat volgt.

3

En laat die wellustige Lord nu toevallig lidmaat en ‘preacher’ van een sekte met overdreven morele beginselen zijn! Vandaar dat er van Kaspar het een en ander geëist wordt! Afgelopen met die Frederike en deugdzaam zijn voortaan, in de meest pro-tes-tantse en meest stompzinnige betekenis, afgrijselijk gewoon.

Maar onstuimig, flexibel en spontaan van aard (die maagdelijk is, tenslotte) stort Kaspar zich weer in de Deugdzaamheid.

Een seconde later (hoge solo-sprong met zeer veel variaties) heeft hij er meer dan genoeg van en keert terug naar de Ontucht Die hem ditmaal voorgoed in zijn greep houdt. Er komen herinneringen boven, als hij zich weer laat meeslepen, aan parfums die hij al kende, liefkozingen waarvan hij de tederheid heeft geproefd, ogen waarin de zijne zich spiegelden, in één woord de charme van het gemakzuchtig terugvallen in oude, sowieso verrukkelijke gewoontes zoals: wijn, vrouwen, spel, knokpartijen en waaghalzerij, zijn jeugdige kracht die hij gebruikte voor jeugdige krachttoeren, zijn bloed dat hij vrij baan gaf, zijn tot het uiterste geprikkelde, onvermoeibare spieren en zijn haren waar blanke handjes in woelen, het hele scala van liefde zonder scrupules, onbezorgd drankgebruik en wat er zoal aan mooie, doldrieste passies voorhanden is!

En dan is er die haat tegen de Deugdzaamheid die hij even droomde te willen betrachten! Hij bloost bij de gedachte aan dat

moment van begeerte en gruwt van alles en iedereen die met het fenomeen te maken heeft. En zo komt hij ertoe met ‘die Frederike’ als medeplichtige, zijn rijke weldoener en natuurlijke vader te doden, omdat de ongelukkige almaar meer *etcetera's* aan zijn zedepreken toevoegde.

Furieuze kuitenflikkers op ongepast vrolijke deuntjes.

4

Als de onvoorstelbare misdaad goed en wel is gepleegd, bekent Kaspar, in alle onschuld, en tekent zijn bekentenis, bijgestaan door de onvermijdelijke Frederike die met de knappe jongelui, haar vrienden, tegen de SAMENLEVING in opstand komt (iedereen in travestie).

Handeling verplaatst zich naar de achtergrond, jawel! naar een besneeuwd berglandschap (danspassen?), aanvallen op met spitsburgers gevulde postkoetsen, een beetje vaag gehouden grijnzende gezichten, lieve smoeltjes, donderbussen, gerinkel van geldstukken, stokoude veldwachters die op de vlucht slaan, kortom, ze kunnen zich uitleven, de dansers! Tot slot de inhechtenisneming van Haar en Hem. Hij verbaasd. Zij, lief meisje in tranen.

Vrouwe Justitia. Formaliteiten. Mooie zwarte, dan rode motieven. Vermakelijke verdediging: iemand (vrouwenrol?) die niets zegt terwijl iedereen - getuigen, verdachten en advocaten - rondhuppelt. De Hoge Heren draaien met hun achterste en veroordelen, wegdommelend, de twee zacht snurkende hoofdverdachten, ter dood, de anderen tot banale levenslange gevangenisstraffen.

Vreugdekreten van het *publiek* en groepsdans. (Een *tutti* van de violen en de klarinet, gevoelige instrumenten).

Plotseling aanstormende jonge mannen en jonge meisjes, de minnaars en maîtresses van Kaspar en Frederike. Wacht wordt afgerost. Een echte, hoewel onmogelijke ontvoering der verdachten.

Wederom bergen - zie boven.

Een of ander Harzgebergte of iets anders Duits. Bandieten (in het roze), lichtekooien. Na ‘wonderbaarlijke acties’ vallen er doden. Het orkest onthoudt zich van tremoli, een kwestie van doodgewone welvoeglijkheid, nietwaar!

Ze gaan Kaspar ophangen. Frederike is al omgekomen in het bovenvermelde gevecht.

Filantroop uit de sekte van pa in gevangenis van zoon. Kan zich niet verstaanbaar maken wegens doofheid van Kaspar, die niets te berde kan brengen, want stom. Aalmoezenier (‘kapelaan’) - één pot nat - die zich pratend, wat kan die man prachtig praten! laat gaan in een komische dans vol houterige bokkesprongen, want helemaal in het zwart en mager, *op en top* (travestie!) Engelse geestelijke. Na veel *croisements* met zijn armen (*gigue*) geeft Kaspar de vertrooster een klap in zijn gezicht.

Kaspar wordt opgehangen.

Hij heeft niets in de gaten: zo aardig, die beulen en die cipiers! (kaartspelletjes, sigaren, brandewijn en ‘vrouwen’ - in ruil voor goudstukjes die hij tussen zijn tenen bewaarde.) *(Bourrée)*.

Galg. Groot plein, hetzelfde als hierboven of een ander.

Eerst worden alle medeplichtigen opgehangen, dat is ‘theater’. Rechters vonnissen door herhaald instemmend met het hoofd te knikken.

Gavotte.

De verhanging (ophanging zou Franser zijn, maar we zijn in Duitsland); ingewikkelde maar transparante handeling. De menigte applaudiseert, - zo gaat dat toch? en vormt een cirkel.

Kaspar hangt.

Zijn doodsstrijd maakt iets in hem wakker en de laatste stuiptrekking laat zijn zintuigen zijn beste nachten herbeleven. Hij spartelt zachtjes na en de extatische bewegingen van zijn voeten doen de veel te warm in polsmoffen en o zo dik gewatteerde hoofddoekjes gehulde toeschouwers bij de vergeldingsdaad een voor een in zwijm vallen.

Tenslotte sterft hij en wordt, ook hij, even stijf en star als de rechtsspraak.

Te lang *divertissement* dat, om redenen die nimmer zullen worden opgehelderd, plotseling volks is.

Wat Kaspar Hauser betreft, God hebbe zijn ziel.

Ja toch?

Autobiografisch proza
Paul Verlaine
(Vertaling A. Bolweg)

Manieren*

De roodharige advocaat houdt audiëntie, in zijn doordeweekse jasje, als een eenvoudig rechtbank-president.

Een klerk, niet de hoofdklerk, is in de ontvangstzaal gebleven waar de grote oude ramen uitzien op de immense binnenplaats die het klaarspeelt beperkt van omvang te zijn, zozeer blijft Parijs, zowel het oude als het nieuwe, onveranderlijk onlogisch.

Hij ziet er goed uit, de piepjonge klerk, met zijn omgekrulde snor en korte haar dat net zo puntig toeloopt als zijn groen-linnen knooplaarzen.

Het Slachtoffer komt binnen: de afspraak was voor dit precieze tijdstip, op deze dag waarop de topmannen van de chicane-industrie het werk neerleggen in het gerechtsgebouw, exact zoals echte werkers het doen in de fabriek, en zijn op kantoor ter beschikking van het publiek, al dan niet van de tegenpartij.

Het Slachtoffer gaat zitten, een of andere mijnheer met een klacht. Hij komt bij een vrouw vandaan, dat spreekt voor zich, bij een familie vandaan die niet de zijne is, maar in dit soort gevallen ‘schoon’ wordt genoemd.

Een uur verstrijkt, twee uren verstrijken. Het radeloze Slachtoffer begrijpt dat het lang kan gaan duren, hoewel hij de roodharige advocaat verschillende malen vanuit zijn privékantoor naar de klerk en terug heeft zien paraderen met zijn jasje. Het slachtoffer dicteert een verzoenend briefje aan de klerk (het gaat dit keer om een kind) - en verwijdert zich dan via de monumentale trap van het oude en voorname herenhuis.

De volgende ochtend verzoekt een zeer beleefde - en zo mooi geschreven! - brief hem niet langer ‘de rust te komen verstoren’.

* *Deze schets dateert van 1882; het vervolg, ‘Geen manieren’, van een paar jaar daarna. Het gaat om Verlaines pogingen bij de advocaat van zijn ex-vrouw, maître Guyot-Sionnest, gedaan te krijgen dat hij zijn zoontje Georges kon bezoeken. Daar kwam weinig van terecht. In 1878 had Verlaine hem voor het laatst mogen zien. Zijn rancune heeft hij hiermee van zich af willen schrijven. ‘Geen manieren’ is alleen als dagdroom autobiografisch.*

Geen manieren

Het geruïneerde Slachtoffer schiet, omdat hij even geen ander wapen bij de hand heeft, zijn revolver leeg op de roodharige advocaat.

Klerken snellen toe. De cliënt wordt ondervraagd.

‘Hoe en wat?’

‘Hoe en wat.’

Maar waarom heeft u dan niet uw vrouw gedood die de oorzaak is van alles, in plaats van Mr Dinges, die haar alleen maar vertegenwoordigt.

‘Omdat je niet op stront gaat schieten.’

Door een van die toevalligheden die zich soms voordoen is het Slachtoffer ontsnapt uit het Huis van Bewaring en heeft hij zijn vrouw gedood, ik weet niet waarmee.

Als men hem zijn laatste uitspraak betreffende zijn voorlaatste misdaad in herinnering brengt, een uitspraak die elke verdediging van de recente misdaad bij voorbaat ontkracht:

‘Toen heb ik me vergist,’ zegt hij, terwijl hij zijn vuisten naar voren steekt om te worden geboeid. ‘Ik heb er sindsdien nog eens over nagedacht. Iedereen moet dood.’

Op het land*

De eenvoudige herberg van weleer is gevuld met het licht van de ondergaande zon, het warme schijnsel zet de ruiten in brand, danst over de rode klinkervloer, krioelt in bloedrode vonkjes over het bonte aardewerk op het eikenhouten buffet met koperen plaat en komt op de tafel waaraan ik met mijn kin in mijn handen zit te dromen, het donkere bier in de zware pul paars kleuren.

De waardin is nog steeds de vrouw die ik kende, er zijn een paar grijze haren bijgekomen in haar vaalrode ragebol, ze praat over

* *Deze schets speelt in Lécluse (Noordwest-Frankrijk). Verlaines acht jaar oudere nicht Élisa, die tot haar huwelijk had ingewoond bij Verlaines ouders, was daarheen verhuisd na haar huwelijk met de suikerfabrikant Auguste Dujardin. Verlaine bracht er vacanties door. Hij was verknocht aan deze nicht, die de uitgave van* Poèmes saturniens *had gefinancierd. Toen zij na de miskraam van haar derde kind ernstig ziek werd, in 1867, ging Verlaine prompt naar Lécluse, maar was te laat, Ze werd begraven toen hij aankwam.*

haar man, die smid is, en over de kinderen van wie de oudste binnen vijf jaar voor de loting zal worden opgeroepen. Ik moet een beetje moeite doen om haar te begrijpen, want ze spreekt patois, en nog meer om haar antwoord te geven, - omdat ik droom.

Al dromend werp ik door het lage raam een blik op de grote weg die naar de straat van een dorp voert waarvan de eerste huizen zichtbaar zijn. Een ervan is een beetje hoger dan de andere, zodat het dak heel speciaal wordt gekoesterd door de zonnestralen uit het westen.

Nu en dan komt er een paard langs dat een eg voortsleept of een kar trekt met een fluitende of vloekende boer op de bok, al naar gelang de snelheid van het aangespannen dier, ofwel is het een jager die weinig te dragen heeft en met spijt terugdenkt aan de zware weitassen van een paar weken geleden. Boer en jager komen soms binnen, drinken iets, betalen en vertrekken, na een pijpje gerookt en een paar nieuwtjes uitgewisseld te hebben. - Ik droom.

En ik zie me weer in deze zelfde herberg, slechts enkele maanden jonger, vlakbij de tafel zitten waar ik nu met mijn ellebogen op leun, net als vandaag uit een zware pul donker bier drinkend dat de ondergaande zon paars komt kleuren.

En ik denk aan de Vriendin, de Zuster die me elke avond bij mijn thuiskomst zachtjes beknorde omdat ik te laat was, en die op een winterochtend werd weggehaald door mannen in zwarte en witte kleren die Latijnse woorden zongen vol ontzetting en hoop.

En stilletjes raak ik doordrongen van de afgrijslijke slagen van het ongeluk dat geen vergeten kent, terwijl de nacht binnendringt in de herberg waar ik droom en me naar het huis aan de weg jaagt dat een beetje hoger is dan de andere huizen, het vrolijke en knusse huis van vroeger waar ik word ontvangen door twee lacherige, lawaaierige kleine meisjes in zwarte jurkjes die zich er niets van herinneren en *moedertje* spelen, hun favoriete vertier, - tot het bedtijd is.

Een Held*

Er woonde in de gemoedelijke gevangenis waar hij volgens het Civiele Recht een straf uitzat (welke man van eer zou zich vandaag de dag nog voor een politiek vergrijp laten opsluiten?), maar gelukkig! zonder verlies van burgerrechten, een niet geheel tamme raaf

* *Verlaine zat van 12 april tot 13 mei 1885 in gevangenis van Vouziers (Ardennen). Hij woonde toen met zijn moeder in een boerenhuis met moestuin in Coulommes, vlakbij Roche waar de familie Rimbaud een hoeve had. Na het bericht dat zijn gewezen vrouw echtscheiding had verkregen (tot een jaar daarvoor kon men alleen scheiden van tafel en bed) raakte Verlaine in een alcoholische crisis en mishandelde zijn moeder, wat door de buren aan de politie werd gemeld. De rechtbank oordeelde mild en de kleine gevangenis van Vouziers bleek uiterst gemoedelijk. Cambronne was een Franse generaal wiens roem berust op het feit dat hij als eerste in het openbaar* Merde! *heeft geroepen. Deze krachtterm werd sindsdien aangeduid als* le mot de Cambronne.

die op de binnenplaats voor vrolijkheid zorgde, maar de nog jonge kindertjes van de cipier angst aanjoeg. Hij was Nicolas gedoopt. Ze hadden hem gekortwiekt zodat hij niet kon vliegen. Op zekere dag wist hij echter door een openstaand hek te ontsnappen. Iedereen was in rep en roer, met name de gevangenen die, hoewel zeer op hun gevederde vriend gesteld, toch een lichte afgunst voelden toen ze het nieuwtje hoorden.

Edoch, de delinquent werd weer gevangen. Het gewoonlijk opgewekte en beweeglijke dier bleef vanaf dat moment roerloos, met opgestoken veren, in zijn hoekje bij de muur zitten. Alsof hij zat na te denken. Op een dag werd duidelijk waaraan. De vrouw van de directeur had haar wasgoed in allerlei tobben te weken gezet en toen het beste mens even met de rug naar hem toestond om de kinderen te berispen, maakte Nicolas hier zonder aarzelen gebruik van, sprong op de rand van *alle* tobben om zich daar vervolgens verrassend behendig en overvloedig in te ontlasten, uit wraak voor zijn nieuwe gevangenschap. Een verschrikkelijke wraak, want iedereen kan bedenken dat de mest van een vogel van dergelijke afmetingen zowel de fijne als de grote was van een huishouden terdege moet bederven.

Na gedane zaken drukte Nicolas zich weer tegen de muur en nam de houding aan van een soldaat die de dood van een militair gaat sterven. Zijn voorgevoel had het heldhaftig gevogelte niet bedrogen, Toen de directeur thuiskwam, vernam hij alras de vreselijke tijding, greep zijn karabijn en Nicolas viel, om nooit meer op te staan, gelukkiger dan Cambronne, die alleen maar het woord in de mond had genomen en dan de schildwacht die zich niet overgaf maar evenmin stierf.

Ik voeg er nog aan toe dat hij werd opgegeten en een beetje taai bevonden, maar verduiveld smakelijk.

De *Ur-Quinze jours*[*]
Paul Verlaine
(Vertaling Per Justesen)

Ingevolge de welwillende uitnodiging van Comités van dichters en schilders uit Den Haag, Leiden en Amsterdam vertrok ik enkele weken geleden voor de eerste maal naar deze schitterende steden.

Ik moest, behalve door het rode en zwarte Noord-Frankrijk en daarna het zwart-bonte België, ook door een - getemde - vloed reizen van groen en van water. Die kanalen, die grachten, die uitgestrekte watermassa's! Dat Rotterdam met die bruggen van gietijzer om echt duizelig van te worden.

En dan Den Haag en die aardige ontvangst door de kopstukken van de kunst van daarginds, Zilcken, Toorop, Werwey, Kloos, nog zovele anderen die ik sindsdien tot de vrienden tel die ik in mijn hart koester, in mijn geest, en ook in wat ik maar mijn hoofd zal noemen!

Aankomst om zes uur 's avonds. Ontvangst op het perron, precies zoals het behoort - weinig op mijn gemak tegenover die Hollandse taal die zo ‘al te’ onbekend is, maar gelukkig werd ik herkend door de voortreffelijke boekhandelaar Blok, die ik had ontmoet bij zijn Franse collega's (van de Parijse quai Saint-Mi-

* *Er is in ons land veel aandacht besteed aan het bezoek van Verlaine aan Nederland, in november 1892 (niet oktober, zoals hij in deze tekst zegt), en aan het diverse malen vertaalde boekje dat hij erover publiceerde,* Quinze jours en Hollande. *Verlaine had met de Haagse boekhandelaar/uitgever Jozef Blok afgesproken dat hij een dergelijk boekje zou schrijven. Hij kon daar fl. 1000.- mee verdienen, een fortuin voor hem. Maar toen hij zich aan het schrijven zette, wist hij aanvankelijk niets beters te produceren dan de hier vertaalde* Ur-Quinze jours. *Alles wat de uiteindeljke publicatie méér bevat, moest Verlaine ontlenen aan de brieven van zijn Haagse gastheer, de schilder Philip Zilcken. Deze stelde hem bijvoorbeeld in staat een bezoek aan het Haagse Mauntshuis te beschrijven, hoewel Verlaine daar nooit een voet heeft gezet. Verlaines fout gespelde namen (Werwey, Whitson i.p.v. Witsen) zjn gehandhaafd. Met het Winterpaleis bedoelde hij het Huis ten Bosch. Wilhelmina was in 1892, als twaalfjarige, inderdaad nominaal koningin. Verlaine scheen te denken dat de Amsterdamse binnenstad dateerde van voor de Tachtigjarige Oorlog en Spaanse trekken vertoonde, maar hij is nooit in Spanje geweest. De Friezinnen in Den Haag zullen wel Scheveningse vrouwen zijn geweest. Sâr Peladan die Verlaine in Nederland ontmoette, was een rondreizend magiër en Rozenkruiser. Het is historisch dat Verlaine kort na zijn terugkeer in Parijs werd opgebracht naar het politiebureau. De duizend frank die hij met zijn voordrachten had verdiend, was verdwenen en Verlaine verdacht zijn vriendin Eugénie Krantz van de diefstal. Hij maakte zo'n stampij dat de politie erbij werd geroepen.*

chel), toen ik een nogal verwilderd hoofd naar buiten stak in het matte schijnsel van een electrisch verlicht station waar de kreet ‘La Haye! La Haye! La Haye!’ rondzong, in het Hollands natuurlijk en uitgesproken als Den Hage, een slechtere of betere uitspraak en schrijfwijze van de naam, ook bekend als 's Gravenhage.

En we gingen naar het café. De cafés van Holland, ik bedoel de goede en zelfs de minder goede, zijn schitterend en tarten het voorstellingsvermogen van de Parijzenaar die gewend is aan onze kleine ‘buen retiro’.

Schiedam en bitter bevielen me - en vielen als regen. Een diner dat eigenlijk mijn middagmaal was, bracht me na die bezoeken aan prettige oorden tenslotte bij Zilcken thuis, een schilder die in Parijs heel bekend is en hoog geschat wordt door wie recht van spreken hebben.

Bij hem word ik dan door zijn vrouw ontvangen, een Belgische met Parijse allure, en door zijn dochtertje, een aanminnige peuter voor wie ik een sonnet heb geschreven.

Voor en rondom mijn zeer lichte kamer uitgestrekte weiden en water - en het winterpaleis in een groot roodgekleurd bos (nota bene in oktober!) dat toebehoort aan dat lieve kind dat koningin is van dit gelukkige land. Ze is twaalf jaar en daar doet ze goed aan!

Ik moest enige voordrachten houden en ik zat daar een beetje landerig over na te denken, die afschuwelijke luiheid die deze nietswaardige, helaas! allerminst vreemd is, toen mijn beminnelijke gastvrouw mij aan het middagmaal riep in een lichte en warme eetkamer, mooi gedecoreerd met schitterende etsen, fraaie Hollandse en zelfs Franse landschappen - tussen de overige meesterwerken een Méryon met een schip dat met volle zeilen, waarheen de wind ook waait, het onbekende tegemoet vaart.

De late lunch liep uit tot in de avond, totdat het onverbiddelijke maar gepaste moment van slapen gaan was aangebroken.

En ik droomde niet van Parijs, ik zweer het, bevangen als ik was door vriendschap voor dit mooie kleine landje, zo rijk, zo vredig, zo zichzelf.

Laten we het met uw welnemen niet hebben over mijn voordrachten... laat het u voldoende zijn te weten dat het vrij goed ging. Maar omdat ik er desondanks toch een enkel woord aan moet wijden, vooruit dan maar:

Het theater was een kale zaal met strenge grijze en witte muren.

Een honderdtal stoelen in een halve cirkel. Een tafel op een verhoog, bedekt met een kleed. Een glas water naast een kaars - ik was zeer onder de indruk, beken ik u. Maar na de eerste woorden, toen er een zekere sfeer hing, toen begon ik waarachtig te oreren als een ander mens.

Het voorafgaande slaat op mijn eerste optreden voor het publiek van die stad Den Haag.

In Leiden was daarentegen een klein luxueus zaaltje.

In Amsterdam eerst een groot, daarna een klein zaaltje, ook luxueus.

We hadden het over moderne literatuur, van Moréas vooral... en van mij. Moréas en ik zullen op den duur nog legendarisch worden, omdat we naar het schijnt nu al figureren in de kronieken vanwege onze befaamde ‘meningsverschillen’.

Ik had het buitengewone genoegen om met grote instemming veel gedichten van hem en zijn zo opmerkelijke School (een woord dat ik verafschuw als een kind dat ik, naar men zegt, altijd ben gebleven) voor te lezen, een school die bestaat uit die befaamde jonge artiesten Maurice du Plessys, Raymond de la Tailhède en Ernest Raynaud!...

En doordat ik figureerde in dit gezelschap, ik geef het toe, oogstte ik met voordrachten van mijn eigen werk, waar het toch van moest komen, enig succes.

Ik heb Leiden niet gezien hoewel ik er heb opgetreden: het was toen wel nacht.

Wat betreft Den Haag, waarop ik zal terugkomen als het moment daar is, dat is een vorstelijke stad, zorgvuldig aangelegd, zeer correct, al te correct misschien. Maar laat u niet afschrikken... het is er ook schilderachtig, hier en daar, enkele welgeproportionneerde huizen in de Spaanse trant, in andere gevallen een iets te nadrukkelijke Engelse en Belgische bouwstijl, maar nooit, absoluut nooit! die gruwelijke Parijse huizen; elders ziet men Friezinnen, met hun gouden oorijzers onder de fijnste kant, en soldaten, laten we zeggen kwajongens of *Marie-Louises*, (de militaire dienst begint bij 18 jaar), heel keurig, met zeer hoge dienstpetten, en aanvallige amoureuze neigingen ten aanzien van de mollige Hollandse meisjes. Men ziet... zo veel andere lieftallige tafereeltjes dat ik u verzeker dat ik er weldra op zal terugkomen.

Op weg naar Amsterdam waar ik de aangename gastvrijheid genoot van de sympathieke schilders Whitson en Israëls (Isaac)

zoon van Joseph, de illustere.

Amsterdam, een zeer grote stad helemaal Spaans van stijl uit de goede periode, zonder Engelse invloeden, opgetrokken uit baksteen en water, gevels direct langs de straat, alles luxueus afgezien van de sombere achterzijden en onderstukken, soms beter, soms slechter dan in Venetië, wat de luxe betreft; alles burgerlijk netjes en ook, zo durf ik te beweren, geheel in verval (onder ons gezegd, later volgen enige details).

Vervolgens de Kunst, vertegenwoordigd door een museum dat gebouwd is als een paleis, ik had haast gezegd een Kathedraal, materieel maar ook geestelijk, bedoel ik, want per slot van rekening is het misschien alleen gebouwd om te trachten die reus Rembrandt nog verder de hoogte in te steken.

Amsterdam, Rembrandt, Péladan, Terug naar Frankrijk:

Amsterdam, of liever Amsteldam, vanwege de naam van de rivier Amstel die door de stad stroomt, naast de ontelbare grachten, is een schitterende stad in Spaanse stijl, zonder een spoor van die anglo-belgische architectuur die me soms in Den Haag zo ergerde.

Prachtige nogal smalle straten die nooit recht lopen maar fraai gebogen, op basis van het gezonde verstand en wat toevallig het beste uitkomt, vol nering.

Andere straten doen somber venetiaans aan, haast sinister, langs grachten waar ik 's avonds niet al te graag zou komen, zelfs liever niet overdag...

En het belangrijkste museum! Een paleis, of beter nog een kathedraal: hoge zalen als een kerkschip met zijbeuken, waar de goedmoedige meesterwerken hangen van de Potters, de Karel du Jardins, van nog zo vele grote en kleine Hollandse meesters.

Geheel aan het einde van de hoofdbeuk, afgezonderd door immense gordijnen van kostbare en toch onopvallende stof, een soort kapel van heiligheid, waar de *Nachtwacht* rondgaat...

Dag of nacht?

Vol daglicht, licht dat de beschouwer in verwarring achterlaat over deze vraag.

Of het holst van de nacht, hard en zachtmoedig, van waaruit het donker naar buiten treedt.

En het is Rembrandt.

Meester, ik groet u in alle nederigheid. Ik heb vroeger ook

geprobeerd clair-obscur te maken. Ik blijf het proberen.

Maar ziehier uw ziel!

En wij hier, in tegenwoordigheid van die ziel!

En ik zeg of liever schreeuw het uit: Een wonder!

De *Nachtwacht* is een groot schilderij waarop talrijke levensgrote personages naar voren komen, geraffineerd gekleed naar de trant van begin zeventiende eeuw, trots en ordeloos, vanuit een donkere poort die nochtans een bronsgouden glans heeft.

Alle personen zijn, naar het schijnt, naar het leven geschilderd, een portrettengalerij van een genootschap van kooplieden, verkleed als burgerwacht.

Twee overdadig uitgedoste officieren, edelstenen op de hoed, kantkragen, met degens als kleinoden, lijken hun gezag niet te willen laten gelden bij het aanvoeren van de rijk uitgemonsterde patrouille. Op de achtergrond heft een vaandeldrager vol vreugde een enorme geelzwarte banier, terwijl in een hoek van het schilderij een trommelslager, klein, grijze snor en sik, op een trom slaat... Temidden van een schitterende warreling van textiel en wapens sluipen twee kinderen rond, een jongetje en een meisje, alsof ze in angst verkeren voor al die mannen die eerder lawaaierig dan vreeswekkend zijn...

Dat groepsportret is welbeschouwd niet al te krijgshaftig, en blijft toch steeds imposant en bijna militair. Maar bovenal, wat een meesterwerk! Woorden schieten tekort door mijn onvermogen om het schilderij te waarderen zoals het verdient.

De tijd dringt en ik moet mijn taak gaan besluiten.

Al te snel ben ik dus weer terug in Den Haag waar ik een lezing van Sâr Péladan bijwoon, wiens hoogdravend talent en bravoure bij het dragen van vreemde kostuums ik bewonder en apprecieer, al zijn ze het mikpunt van al te makkelijke spotternijen. Ze lijken vooral bedoeld om een loopje te nemen met de afschuwelijke bourgeoisie.

Zijn voordracht, erg belangwekkend en heel goed ontvangen, over de magie en de liefde, eindigde met een heel mooie invocatie. In de loop van de, ik herhaal het, erg belangwekkende voordracht had hij nogal vrijmoedig over vrouwen gesproken. Zij schenen het hem niet te zeer euvel te duiden, want de volgende dag, bij het banket dat ons in restaurant Royal werd aangeboden, toen hij en ik tussen vier charmante dames uit de stad zaten, uitte Péladan, een sprankelend causeur, nogmaals zijn paradoxen van de avond

tevoren en oogstte zeer veel succes bij onze schone tafelgenotes.

De morgen daarna vertrok ik weer naar Parijs - en laat het daar gebeuren dat ik de volgende morgen, onder het armzalig voorwendsel dat ik op straat mijn stem ietwat verhief... werd opgebracht naar het bureau, ik, die zojuist nog Den Haag, Leiden en Amsterdam aan mijn voeten had liggen!

Niemand is profeet in eigen land!

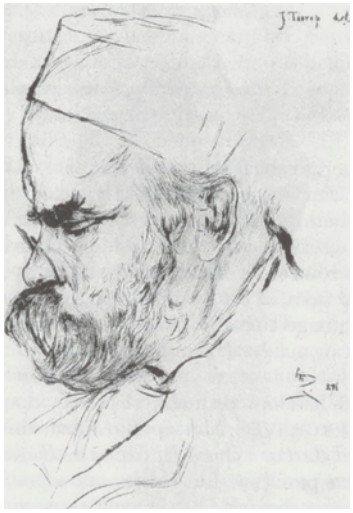

Toorops portret van Verlaine, ten tijde van zijn verblijf in Amsterdam, 1892

Kritisch proza

Hij weer - en nu basta![*]

Paul Verlaine
(Vertaling Philip Ingelse)

> *Geboren als romanticus*, ...
> .....
> .....
> *Ik zou moorddadig zijn geweest en zo loyaal!*
> *P.V.*

Nu het opdringerig kabaal tot rust is gekomen en de Dichter na de schokken van een respectloze uitvaart geleidelijk de glorieuze impopulariteit herkrijgt die hem toekomt, nu de massa naar haar bezigheden is weergekeerd en de dichters eindelijk onder elkaar kunnen blijven rouwen, is het mij vergund om over mijn meester te spreken, over hem, *de ware,* en daarbij de schandelijke profiteurs van zijn grootse nagedachtenis bloot te stellen aan mijn woede van vroeger? nee! van nu! en aan mijn harde woorden van nog maar kort geleden.

Victor Hugo had om en nabij 1844, '45 dood moeten gaan, direct na de BURGRAVES. Met op zijn naam drie BALLADES: *Les Boeufs qui passent, Le Pas d'armes, La Chasse du Burgrave,* de ORIENTALES, waarin een parel zit, *Les Tronçons du serpent,* de vier bundels persoonlijke poëzie die zelden over politiek gaan of in ieder geval maar een heel klein beetje, LES FEUILLES D'AUTOMNE etc., die zijn ware glorie zullen vormen als vaardig dichter van de fijne nuance, zijn toneel en zijn eerste drie romans BUG, HAN, N.-D. DE PARIS, die hier en daar zo komisch zijn, vooral het toneel in proza en HAN - als het aan ons lag, had hij alleen maar dat nagelaten en

* *In 1885 kreeg Victor Hugo als Frankrijks eerbiedwaardigste dichter een staatsbegrafenis. November van dat jaar verscheen dit strijdbare In Memoriam in* Lutèce, *als voorproefje van Verlaines* Mémoires d'un Veuf. *Omdat in dat jaar de echtscheiding tussen hem en Mathilde Mauté was uitgesproken, beschouwde hij haar als dood en zichzelf als weduwnaar. Met HAN is de* Han d'Islande *bedoeld, met BUG* Bug-Jargal, *twee prozawerken van de dichter. 'Legioen' verwijst naar een bijbels verhaal (Marcus 5:9).*

was hij omstreden heengegaan. Wat een trotse begrafenis in dat geval! Je had er minder vesten gezien dan in 1885, maar die er geweest waren, zouden misschien wat verschoten zijn geweest, maar wel rood! en er hadden lange haren gegolfd, wel wat dunner geworden, reken maar! maar heel wat leuker dan de waaiers met hun goudpoeierprentjes en de haardracht van vandaag de dag, achter een praalwagen aan die niet op het belachelijke af weerzinwekkend geweest was zoals nu, en met ervoor een nog schilderachtiger clerus dan de heren ceremoniemeesters van de overheid, hoe goed hun galakostuum ook geborsteld was.

In de lijst van werken die behouden kunnen blijven vergat ik LE RHIN, uit diezelfde tijd trouwens, dat heel wat beter is volgens mij dan die versteende, infantiele VOYAGES van Théophile Gautier, LE RHIN waarin dat verrukkelijke verhaal *le Beau Pécopin* staat. (Ach, Gautier! Mlle DE MAUPIN, Ténèbres, ÉMAUX ET CAMÉES, drie meesterwerken, dat is alles en dat is al heel mooi!)

Ja, alles wat na de CHÂTIMENTS komt, CHÂTIMENTS induis, doet me gapen, lijkt me gezwollen, wollig, taal in ontbinding, *l'art* die niet eens *pour l'art* is, mateloos, monsterachtig geïmproviseer, gerijmel zonder variatie, *ombre, sombre, ténèbres, funèbres*, ergerlijk gemakkelijke verzenschrijverij, - o! die CONTEMPLATIONS, die CHANSONS DES RUES ET DES BOIS! - een plat en brutaal gebrek aan ook maar de minste structuur, en daarbij geen andere intentie om te verbazen dan via middelen die erger zijn dan infantiel.

Het zij zo. Er zitten twee verzen in LES CHÂTIMENTS, *Ne frappe pas... Et s'il n'en reste qu'un...* Maar wat een flauwekul en dan nog zo vaak foutief ook. En dan heb ik het niet eens over de inhoud die de tegenpool is van poëzie, zelfs van satirische poëzie. Kijk maar naar Juvenalis, kijk maar naar Dante! En dichterbij d'Aubigné en Barbier van wie ik nog niet eens één Iambe zou willen ruilen voor alle CHÂTIMENTS van de wereld! Nog daarvan afgezien dat het pamflet in kwestie in politiek opzicht contraproductief zal zijn, is en al is geweest. Het brengt je in de verleiding om toegefelijk te zijn jegens het lijdend voorwerp van zoveel geschreeuw, haat of liever rancune, zoveel gescheld en gevloek, zoveel hoon en, laten we het maar gewoon erkennen, zoveel DREIGEMENTEN, - aan het adres van die sullige Napoleon III die wel ruw uit zijn dromen moet zijn opgeschrikt toen dat pamflet hem onder ogen kwam, om dan even met open mond te blijven zitten bij die buitengewone eer en die schande en daarop weer als een roos in slaap te vallen.

Ja, in LA LÉGENDE DES SIÈCLES staan nobele epische verhalen, waarvan er een paar, *Le Petit Roi de Galice, Eviradnus,* de vergelijking met menig Arthur-gedicht van Tennyson kunnen doorstaan. Maar wat een filosofie, wat een theologie, wat een ideeën over de sociale perspectieven, wat een armoe en wat een ellenlange woorddiarree!

De rest van het werk vanaf de CHÂTIMENTS is de eer van het noemen niet waard; en als ik toegegeven heb dat er wel iets staat in LES MISÈRABLES, die harlekijn, en in QUATRE-VINGT-TREIZE, laat me dan terugkeren naar de Victor Hugo van Pétrus Borel en Monpou!

Iemand heeft me er, overigens zeer hoffelijk, op aangevallen dat ik Hugo de schrijver van al met al alleen maar *Gastibelza-l'homme-à-la-carabine* genoemd had. Ten eerste, ja, daar is hij de schrijver van, en óf hij er de schrijver van is. Verder steekt *Gastibelza* boven zijn hele oeuvre uit. En TENSLOTTE zit daar echt gevoel in en snikken en een formidabele schreeuw van jaloezie, allemaal schitterend uitgedrukt in een prachtig decor. Vind me er nog maar zo een als *Gastibelza* in al die dikke delen!

Hugo heeft namelijk nooit anders over liefde kunnen praten dan op banale wijze of anders op de toon van een man (dat blijkt tenminste uit zijn geschriften) die zijn hele leven lang tegenover vrouwen gewoon een pasja was. ‘Ik val op jou, jij bezwijkt voor mij, ik hou van jou. Jij bezwijkt niet voor mij, ga dan maar weg. Je houdt van me om mijn naam, om mijn rare uiterlijk, om mijn doorleefde kop misschien? Je bent een engel.’ Geen angst, geen hoop, geen verdriet, geen vreugde. Hanengeluk en het koperen kraaien na afloop.

Hugo is gestorven. Zij die zich hem hebben toegeëigend hebben hun dag gehad, met dubbele standaard en buitenkerkelijke apotheose en al. Ik die de man voor 1870 al gekend heb en die mij zelfs enige tijd daarna, toen ik de arme weduwnaar zou worden die ik nu ben, gelukkig heb kunnen prijzen met zijn medeleven en vriendschap, die als dichter meer dan zij recht heb belang te stellen in de wijze waarop mijn meester beroemd is en roem bewezen wordt in zijn graf, ik neem mijn dag en wel nu, vandaag, en ik herhaal en ik volg hem, en mijn naam is Legioen:

Hugo is te laat gestorven, hij heeft zichzelf overleefd, maar het enige wat hij echt nalaat behoort ons en dat zullen we verdedigen, fijne heren van de eerste juni achtienhonderdvijfentachtig!

Uit ‘Gedoemde dichters’*

Arthur Rimbaud

Paul Verlaine

(Vertaling A. Bolweg)

Portretten van de eerste drie ‘Gedoemde dichters’

Wij hebben het genoegen gehad Arthur Rimbaud te kennen. Een aantal zaken houden ons tegenwoordig van hem gescheiden, vanzelfsprekend zonder dat dit ooit afbreuk heeft gedaan aan onze zeer diepe bewondering voor zijn genie en zijn karakter.

* *Verlaine, na tien jaar terug in Parijs, publiceerde vanaf 1883 in het tijdschrift* Lutèce *(naderhand in boekvorm) opstellen over miskende dichters onder de titel* Les Poètes maudits. *De eerste serie van drie artikelen ging over Tristan Corbière, Arthur Rimbaud en Stéphane Mallarmé; de tweede over Marceline Desbordes-Valmore, Villiers de l'Isle Adam en Verlaine zelf, verborgen achter het anagram Pauvre Lelian. Drie van de zes dichters waren niet ‘gedoemd’ in de betekenis die daar doorgaans aan gegeven wordt en Lautréamont, wel een gedoemde, ontbrak. De serie had succes en kwam vooral de reputatie van de nog totaal onbekende Rimbaud ten goede. In het hier vertaalde stuk over Rimbaud is, vanwege plaatsgebrek, alleen Paul Claes' vertaling van* Voyelles *compleet opgenomen; op de vier laatste fragmenten na zijn ook de beginstrofes van de overige Rimbaud-gedichten van Claes' hand, evenals de twee strofen uit* Le coeur du pitre (*ook bekend als* Le coeur volé) *die Verlaine citeert in het stuk over zichzelf,* Le pauvre Lelian. *Interessant is dat Verlaine als Pauvre Lelian zijn werk heeft gepubliceerd onder net iets andere namen, een proces dat men eerder associeert met Nabokov (in* Look at the Harlequins). *Zo heet de bundel Sagesse ‘Sapientia’,* Amour *is ‘Charité’ geworden,* Poèmes saturniens *werd ‘Mauvaise Étoile’,* Fêtes galantes *‘Pour Cythère’, etcetera. De bundel opstellen* Les Poètes maudits *figureert veelzeggend onder de titel ‘Les Incompris’.*

Toen we, betrekkelijk lang geleden alweer, nauwe betrekkingen onderhielden, was Rimbaud een kind van zestien à zeventien jaar, en beschikte hij reeds over alle poëtische bagage die hij van node zou hebben, die door het ware publiek moest worden herkend en die we zullen pogen te analyseren door zoveel mogelijk van hem te citeren.

De man was groot, goed gebouwd, atletisch bijna, met het volmaakt ovale gezicht van een engel in ballingschap, licht-kastanjebruin wanordelijk haar en verontrustend-helblauwe ogen. Hij kwam uit de Ardennen en bezat naast een charmant streekaccent dat hij al te spoedig verloor, de gave zich razendsnel aan te passen, - wat kan verklaren dat zijn dichtader onder de fletse Parijse zon al snel opdroogde, om met onze vaderen te spreken die er met hun directe en correcte taalgebruik per slot van rekening niet altijd naast zaten!

We zullen ons om te beginnen bezighouden met het eerste deel van het oeuvre van Arthur Rimbaud, het werk uit zijn vroegste adolescentie, - de tijd van de wilde haren, die sublieme, wonderbaarlijke pubertijd! - om vervolgens de diverse ontwikkelingen van deze onstuimige geest te onderzoeken, tot aan zijn literaire einde.

Even tussen haakjes: als deze regels hem toevallig onder ogen komen, hoop ik dat Rimbaud goed beseft dat wij niet oordelen over iemands beweegredenen en verzekeren we hem van onze volledige instemming en doffe droefenis aangaande het opgeven van zijn dichterschap, mits, zoals we niet in twijfel trekken, dit voor hem logisch, eerlijk en noodzakelijk was.

Het oeuvre van Rimbaud, teruggaand tot de periode van zijn vroegste jeugd, dat wil zeggen tot 1869, '70, '71, is tamelijk veelomvattend en zou een respectabel boekdeel kunnen vullen. Het bestaat over het algemeen uit korte gedichten, sonnetten, trioletten, verzen in strofen van vier, vijf en zes versregels. Het rijm van de dichter is nooit triviaal. Zijn versregels hebben een solide opbouw waar zelden kunstgrepen aan te pas komen. Weinig vrijgevochten cesuren, nog minder enjambementen. De woordkeus is altijd verfijnd, soms bewust pedant. De taal is strak en blijft helder ook als de gedachte dieper of de betekenis duister wordt. Het rijm is honorabel.

We zouden deze uitspraken niet beter kunnen rechtvaardigen dan met het nu volgende sonnet van de

Vocalen

A zwart, E wit, I rood, U groen, O blauw: vocalen,
Eens zal ik uw verborgen oorsprong openbaren:
A, harig zwart korset van schelle vliegenscharen
Die hommelend rond gruwelijke stanken dwalen,

Nachtgolven; E, blank van dampen en tenten, klare
IJslansen, witte vorsten, rillen van petalen;
I, purpers, bloedspuwsel, lach van lippen die pralen
In razernij of in rouwvolle roes bedaren;

U, cycli, groenig goddelijke zeeënwimpels,
Vrede van weilanden vol vee, vrede van rimpels
Waarmee de alchimie het peinzend voorhoofd boog;

O, Opperste Klaroen vol vreemdsoortige schrilten,
Door werelden en Engelen doorkruiste stilten:
- O de Omega, violette straal van 't Oog!

De Muze (ik kan het ook niet helpen! leve onze vaderen!), de Muze, zeggen we, van Rimbaud maakt gebruik van alle klanken, beroert alle snaren van de harp, tokkelt op alle snaren van de gitaar en streelt zo nodig de slof van een lenige strijkstok.

Rimbaud mocht dan een spotter en een droogkomiek zijn, als het hem zo uitkwam, hij bleef allereerst de grote dichter die God hem gemaakt had.

Ten bewijze volgen nu *Oraison du Soir*. Avondbede en *les Assis:* De zitters: -, beide om voor op je knieën te vallen!

Avondbede

Ik zit hier als een engel onder kappershanden,
Een bierkan in mijn knuist, mijn onderbuik en nek
Languit gestrekt, een gouwenaar tussen mijn tanden,
Onder de ijle zeilen van het wolkendek.....

Les Assis heeft een kleine voorgeschiedenis die wellicht vermeld moet worden om het gedicht goed te kunnen begrijpen.

Rimbaud, die toen in zijn voorlaatste jaar zat als externe leerling

van het Lyceum van Charleville, spijbelde dat het een lieve lust was en als hij - eindelijk! - moe was na dag en nacht over bergen, wouden en vlakten te hebben rondgetrokken, want lopen kon-ie! begaf hij zich naar de bibliotheek van genoemde stad en vroeg er boeken met titels die onwelvoeglijk klonken in de oren van de hoofdbibliothecaris, wiens naam, die weinig zal tellen bij het nageslacht, me op het puntje van de tong ligt, maar wat doet de naam ertoe van een mijnheer in dat kwalijke vak? De ras-bureaucraat, die uit hoofde van zijn functie verplicht was om Rimbaud op diens verzoek een niet gering aantal Oosterse Vertellingen en libretto's van Favart te leveren, dit alles dooreengehusseld met onduidelijke, zeer oude, zeer zeldzame wetenschappelijke werken, vertikte het om voor die kwajongen *op te staan* en verwees hem graag *mondeling* naar zijn weinig geliefde studies, naar Cicero, naar Horatius, en naar weet ik veel welke Grieken ook nog. De kwajongen, die overigens zijn klassieken beter kende en vooral oneindig meer naar waarde wist te schatten dan de oude sul zelve raakte tenslotte ‘geërgerd’, vandaar het meesterwerk in kwestie:

De zitters

Puistzwart, pokdalig, hun ogen met groene ringen
Omrand, hun bolle vingers aan hun dij verkrampt,
Hun schedeldak bezaaid met vage uitstulpingen,
Als schilferplekken aan een oude muur geklampt,.....

We hebben eraan gehecht dit opzettelijk-kille en heftige gedicht in zijn geheel op te nemen, tot en met de laatste o zo logische en o zo gedurfde regel. Op die manier kan de lezer zich rekenschap geven van de kracht van de ironie, van de verschrikkelijke passie van de dichter wiens zeer grote, formidabele gaven wij nog onder de loep moeten nemen, gaven die op magnifieke wijze getuigen van een trotse, Franse, door en door Franse Intelligentie, en laten we dit benadrukken in deze tijd van laf internationalisme, van een natuurlijke en mystieke superioriteit van afkomst en kaste, de onweerlegbare bevestiging van dat onsterflijke koninkrijk van de menselijke Geest, de menselijke Ziel en het menselijk Hart: De Gratie, de Kracht en de grote Retoriek, ontkend door onze interessante, subtiele, pittoreske, maar starre, wat zeg ik, meer dan starre, aarts-bekrompen Naturalisten van 1883!

Van de Kracht zagen we een voorbeeld in de hierboven opgenomen gedichten, hoewel nog omkleed met zoveel tegenstrijdigheid en zo angstaanjagend goedgeluimd dat ze als het ware vermomd naar buiten treedt. We vinden haar in al haar volledigheid, al haar integriteit, helemaal gaaf en helemaal puur, aan het einde van dit opstel. Nu roept ons de Gratie, een speciale, tot nu toe onbekende gratie, voorzeker, waar het bizarre en het vreemde zout en peper toevoegen aan de extreme tederheid, de goddelijke eenvoud van gedachte en stijl.

We kennen, wat ons aangaat, in de literatuur niets dat tegelijkertijd die ietwat woeste en tedere kwaliteit heeft, die mild-karikaturaal en toch zo verkwikkend is, en zo *goed*, en van een franke, welluidend-magistrale woordenstroom als:

De beduusden

Zwart in de sneeuw en in de nevel,
Bij 't keldergat licht in de gevel,
Hun kont omhoog,....

Wat zegt u hiervan? En als we in een andere kunstvorm analoge verschijnselen vinden die de originaliteit van dit kleine *cuadro* ons verbiedt te zoeken bij alle dichters die maar denkbaar zijn, zouden we zeggen, het is Goya, maar dan erger, en beter. Desgevraagd zouden Goya en Murillo ons gelijk geven., weet dat wel.

Goyaesk zijn ook *Les Chercheuses de poux,* ditmaal een uiterst lichtende Goya, wit op wit, met roze en blauwe *effecten* en die vreemde bijna fantastieke toets. Maar hoe superieur is de dichter telkens weer aan de schilder, èn door de hoogstaande emotie èn door het zingen van de fraaie rijmen!

Oordeelt U zelf:

De luizenzoeksters

Wanneer het kinderhoofd vol rode verontrusters
Stil om de witte zwerm van vage dromen bidt,
Verschijnen bij zijn bed twee grote lieve zusters
Met tere vingers en met nagels zilverwit.....

Er is niets, tot en met het onregelmatig rijm van de laatste strofe,

tot en met de laatste frase die als het ware tussen het ontbrekende voegwoord en de punt aan het eind blijft hangen, dat in lichtheid van toets, in *bevende* factuur, niet bijdraagt aan de broze charme van het gedicht. En die mooie Lamartiniaanse balans, nietwaar, in die paar verzen die zich in droom en muziek lijken voort te zetten! Raciniaans zelfs, zouden we eraan durven toevoegen, en waarom zouden we niet zo ver gaan om het maar eerlijk toe te geven: Vergiliaans.

We zijn in de verleiding u met nog tal van andere voorbeelden van geraffineerd perverse of kuise gratie in extase te brengen, maar de normale beperkingen van dit opstel, dat toch al tamelijk lang is, gebieden ons al deze delicate wonderen over te slaan, zodat we ons onverwijld zullen begeven naar het rijk van de sublieme Kracht waartoe de tovenaar ons uitnodigt met zijn

Dronken boot

Terwijl ik afvoer van de onbewogen Stromen,
Ging ik, verlaten door de slepers, aan de haal:
Roodhuiden hadden krijsend hen tot schijf genomen
Die naakt gespijkerd waren aan de kleurenpaal....

En wat valt er nog te zeggen over de *Premières communions,* een gedicht dat te lang is om hier te plaatsen, vooral na het grote aantal citaten waarop wij u reeds vergast hebben, en waarvan we de strekking trouwens in hoge mate verafschuwen, een strekking die ons lijkt te zijn ontsproten aan een ongelukkige ontmoeting met de seniele en goddeloze Michelet, de Michelet van het ongewassen vrouwen-ondergoed en van ‘achter Parny’ (de andere Michelet vereren we zonder meer), ja, wat te zeggen over dit kolossale dichtwerk, behalve dat we er de onderliggende structuur van liefhadden en alle verzen, niet één uitgezonderd? Zoals dit, bijvoorbeeld:

Adonai!... Menig vuurrood Aanschijn baadt al, bij een
Latijnse uitgang, in de groengevlamde lucht
En, met het puur bloed van hemelse borstpartijen
Bevlekt, valt sneeuwwit linnen over 't zonnelicht!

Paris se repeuple, geschreven op de dag na de ‘Bloedige week’, wemelt van prachtige regels.

Toen jij, Parijs, zo woest gedanst hebt in je woede!
En toen je door zoveel messteken bent gewond,
Maar nu je rust, is 't of je klaar oog van het goede
Der nieuwe wilde bloeitijd toch nog iets hervond.....

Van dezelfde orde is *Les Veilleurs,* een gedicht dat we, helaas! niet meer in ons bezit hebben en niet meer uit onze herinnering kunnen opdiepen, en dat van alle verzen die we hebben gekend bij ons de sterkste indruk heeft nagelaten. Het is van een zindering, een weidsheid, een gewijde treurigheid! En met een toon van zo verheven droefheid dat we waarachtig durven geloven dat het verreweg het mooiste is dat Rimbaud ooit heeft gemaakt!

Zo gingen mij tal van eersterangs gedichten door de handen die een kwaadaardig toeval en de maalstroom van nogal veelbewogen reizen verloren deden gaan. We bidden op deze plaats al onze bekende en onbekende vrienden die in het bezit zijn van *Les Veilleurs, Accroupissements, Les Pauvres à l'église, Les Réveilleurs de la nuit, Douaniers, Les Mains de Jeanne-Marie, Soeur de charité,* en alle met zijn prestigieuze naam gesigneerde zaken, deze aan ons te willen doen toekomen voor het waarschijnlijke geval dat het werk dat ik onderhanden heb completer kan worden. Uit naam van het aanzien der Letteren zullen we ons verzoek herhalen. De manuscripten zullen, zodra er kopieën van genomen zijn, zonder mankeren worden geretourneerd aan hun genereuze eigenaars.

Het wordt tijd een punt te zetten achter dit onderwerp, dat reeds een aanzienlijke omvang heeft aangenomen, en wel om de volgende uitnemende redenen:

Het werk - en de naam - van Corbière, en het oeuvre van Mallarmé, zijn voor de volgende generaties veilig gesteld, het een zal weerklank vinden op de lippen der mensen, het andere in ieder geheugen dat hen verdient. Corbière en Mallarmé *zijn gedrukt,* een kleinigheid, maar van immens belang. De al te hoogmoedige Rimbaud, hoogmoediger zelfs dan Corbière die tenminste zijn boek recht in het gezicht van de eeuw heeft gesmeten, wilde geen van zijn verzen in druk laten verschijnen.

Eén enkel gedicht, overigens zo niet door hem verworpen, dan wel gedesavoueerd, is *buiten zijn medeweten* opgenomen, en dat was juist, in de eerste jaargang van *Renaissance,* zo omstreeks 1873. Het was getiteld *Les Corbeaux,* ‘De raven’. De nieuwsgierigen onder u zullen aan dit patriottische, maar goed patriottische, ding hun hart

kunnen ophalen, en wij zullen er, wat ons aangaat, zeker van genieten, maar dat doet er nu even niet toe. We zijn trots dat we als eerste onze intelligente tijdgenoten een flinke portie van deze voedzame Rimbaud-koek mogen offreren!

Indien we Rimbaud, van wie wij het adres, dat oneindig vaag moet zijn, niet bezitten, om zijn mening hadden gevraagd, zou hij ons dit werkstuk, als het aan hem lag, waarschijnlijk hebben ontraden.

En zo verdoemt de Gedoemde Dichter zichzelf! Maar de vriendschap, de literaire devotie die we hem nog altijd toedragen, dicteerden ons deze regels, maakten ons indiscreet. Des te erger voor hem! Des te beter voor u, nietwaar? Niet alles zal verloren gaan van de schat die de meer dan zorgeloze bezitter ervan reeds vergeten is. Begaan wij hiermee een misdaad, welnu, *felix culpa*!

Na een verblijf in Parijs, gevolgd door diverse niet altijd even prettige omzwervingen, gooide Rimbaud het over een andere boeg en werkte (hij!) in de naïeve stijl, zoals dat heet, werd hij een aanhanger van het opzettelijk overgesimplificeerde, gebruikte hij nog slechts assonanties, vage woorden en kinderlijke of volkse frasen. Zo bracht hij wonderen van ijlheid, van echte wazigheid, van een nauwelijks waarneembare charme tot stand, en wel door ragfijn en teer te zijn.

Zij is weergevonden.
Wat? De eeuwigheid.
De zee met de zon die
Zich hebben verwijderd.....

Maar de dichter verdween. - We bedoelen de *correcte* dichter in de beetje speciale betekenis van het woord.

Een opmerkelijk prozaschrijver nam zijn plaats in. Een manuscript waarvan de titel ons even niet te binnen wil schieten en dat vreemde mysticismen en de scherpste psychologische waarnemingen behelsde, viel in verkeerde handen die het zoekmaakten, zonder te weten wat ze deden.

Une saison en Enfer, dat in 1873 Brussel verscheen bij Poot et Cie, rue aux Choux 37, verging met man en muis in monsterlijke vergetelheid, omdat de auteur het *gewoonweg niet* had ‘gelanceerd’. Hij had wel wat anders te doen.

Hij zwierf over alle Continenten, alle Oceanen, even arm als

trots (rijk, overigens, zo hij dit had gewild, door positie en familie) na, nog steeds in proza, een reeks schitterende fragmenten, de *Illuminations,* die voor altijd verloren zijn gegaan, naar wij vrezen*.

In zijn *Saison en Enfer* zei hij: 'Mijn tijd zit erop. Ik ga weg uit Europa. De zeelucht zal mijn longen schroeien, verre landen zullen mijn huid tanen.'

Heel goed allemaal en de man heeft woord gehouden. De man in Rimbaud is vrij, dat is maar al te duidelijk en wij hebben dat meteen toegegeven, onder een zeer legitiem voorbehoud dat we tot besluit nader zullen toelichten. We hadden toch zeker gelijk, wij die gek waren op deze dichter, om die adelaar te vangen en in deze kooi te houden, onder dit etiket, en zouden we ook nog eens en ten overvloede (als de Literatuur een dergelijk verlies moet slikken) met Corbière, zijn oudere broer, niet zijn grote broer, een ironische kreet kunnen slaken? Nee. Een melancholische? Oh ja! Een woeste? Ach, en hoe, ja! -:

> Dit heilig oliesel
> Zei mij vaarwel.
> De koster intussen
> Ging er vantussen!**

* *De* Illuminations *zijn teruggevonden, evenals een aantal gedichten. Het complete oeuvre, met een curieuze toelichting, anekdoten en een groot aantal portretten, zal pas later kunnen verschijnen, in een zeer luxe editie.' (Noot Verlaine)*

** *Van tijd tot tijd worden er door jongeren, om hen vigerende redenen die ze onschuldig achten, verzen gepubliceerd onder de signatuur van Arthur Rimbaud. Het is goed te weten dat alleen 'Premières communions', met de hierboven geciteerde gedichten, authentieke verzen van Rimbaud zijn: 'Premiéres communions' verscheen in een tijdschrift dat sindsdien ter ziele is gegaan. Onze oude vriendschap gebiedt en verplicht mij deze voetnoot te schrijven. (noot Verlaine).*

Pauvre Lelian
Paul Verlaine
(Vertaling A. Bolweg)

Deze Gedoemde moet wel het allertreurigste lot ten deel zijn gevallen, want met die tedere term zijn de tegenslagen te typeren die hij in zijn leven te verduren kreeg als gevolg van zijn onbevangen karakter en zijn misschien onverbeterlijk goede hart, waardoor hij in zijn boek *Sapientia* tot zichzelf zei, over zichzelf:

En bovenal moet je jezelf ook niet vergeten,
Je argeloze zwakte meeslepend naar waar
De mensen zich in strijd of in de liefde meten,
Op een manier die triest en dwaas is weliswaar!

Heeft men die zware onschuld nu genoeg gestraft?

En in het zojuist verschenen *Charité*:

Mijn liefde is een drift, mijn zo zwak hart is dol.
.....
De keren zonder tal dat mijn hart weer diep viel,

en die, let wel, de enige elementen waren van die orkaan, zijn leven!

Hij had een gelukkige jeugd.

Uitzonderlijke ouders, een zeer bijzondere vader, een charmante moeder, beiden gestorven, helaas! die hem verwenden, zoals dat gaat met een enige zoon. Ze hadden hem niettemin tijdig op een internaat gedaan en daar begon het mis te gaan. We zien hem nòg in zijn lange zwarte kiel, met zijn rondom geschoren hoofd en zijn vingers in zijn mond tegen de muur tussen de twee speelplaatsen staan, huilend bijna, midden tussen de andere, reeds geharde jongens die aan het spelen waren! Diezelfde avond nog ging hij ervandoor, maar werd de volgende dag, gepaaid met taartjes en beloften, naar het ‘hok’ teruggebracht, waar hij sedertdien, op zijn beurt ‘het slechte pad op ging’ en een niet al te ondeugende bengel werd die met zijn hoofd in de wolken liep te dromen. Hij was een

middelmatige leerling en haalde, ondanks zijn luiheid die, ik herhaal het, toen al een kwestie van dromerij was, na een paar onduidelijke succesjes, met de hakken over de sloot zijn eindexamen. Het nageslacht moet weten, als het in hem geïnteresseerd is, dat hij op het Bonaparte Lyceum - sedertdien Condorcet, vervolgens Fontanes, en toen opnieuw Condorcet genaamd - het zitvlak van zijn jongens- en knapenbroeken heeft versleten. Hij schreef zich een paar keer in als rechtenstudent, dronk de nodige pullen bockbier in de kroegen van destijds, voorlopers van de huidige bodega's, en completeerde daarmee zijn middelmatige opleiding. Vanaf die tijd gaat hij verzen schrijven. Hij heeft er al sinds zijn veertiende op los gerijmd, werkelijk vermakelijke dingen in het obsceen-macabere genre. Hij verbrandde die onrijpe maar amusante probeersels snel en vergat ze nog sneller, publiceerde vervolgens *Mauvaise Étoile,* kort nadat een aantal gedichten van hem in de Eerste Parnasse waren geplaatst, bij Lemerre. De bundel - we doelen op *Mauvaise Étoile* - had bij de pers het mooie succes van een vijandige ontvangst. Maar wat betekende dit voor de echte poëzieliefde van Pauvre Lelian, misschien wel zijn al volwassen talent? Een jaar later liet hij *Pour Cythère* in druk verschijnen, dat door de kritiek aanmerkelijk beter werd ontvangen dan zijn voorgaande werk. Het boekje baarde zelfs enig opzien in dichterskringen. Nog een jaar later verscheen een nieuw bundeltje, *Corbeille de noces*, waarin hij de wereld kond doet van de bevalligheid en lieflijkheid van een verloofde... Van die tijd zou wel eens ‘zijn wond’ kunnen dateren.

Toen hij deze moordende periode achter de rug had, verscheen het hierboven genoemde en geciteerde *Sapientia*. Vier jaar eerder, in het heftigst van de orkaan, was het de beurt aan *Flûte et cor*, waarover gesproken werd vanwege diverse tamelijk nieuwe gedichten die het bevat.

De bekering van Pauvre Lelian tot het katholicisme, *Sapientia* dat hiet uit voortkwam en de daarop gevolgde, beetje gemêleerde bundel *Avant-hier et hier,* waarin nogal wat zeer luchthartige schrijfsels worden afgewisseld met bijna al te mystieke verzen, deden in het wereldje van de echte Letteren een hoffelijke, doch levendige polemiek losbarsten. Is een dichter niet vrij om alles te doen, mits dat alles mooi is en welgemaakt, of moet hij zich tot één genre beperken om aldus de schijn van eenheid te wekken? Over een en ander aan de tand gevoeld door een stel vrienden, antwoordde onze

auteur, zijn aangeboren afkeer voor dit soort vragen verbijtend, met het nu volgende, tamelijk uitvoerige betoog dat u uit interesse voor 's mans naïeviteit misschien wilt lezen.

Hier komt het:

“Het staat vast dat de dichter, als iedere kunstenaar, behalve naar intensiteit - een onontbeerlijke, epische voorwaarde - moet streven naar eenheid. Eenheid van toon (wat niet neerkomt op monotonie), een stijl die op onverschillig welke plaats van zijn oeuvre direct te herkennen is, hebbelijkheden, uitgangspunten, eenheid van denken ook, en hier zou de discussie een aanvang kunnen nemen. Laten we in plaats van abstracties gewoon onze dichter tot inzet maken van de discussie. Zijn oeuvre valt na 1880 in twee duidelijk te onderscheiden delen uiteen, en als we de prospectus inzien van zijn nog te verschijnen bundels, lijkt hij bepaald niet van plan hierin verandering te brengen, maar blijft hij dit systeem continueren en zoal niet simultaan (wat alleen maar afhangt van bepaalde afspraken en buiten deze discusssie valt), dan toch in elk geval evenwijdigerwijze werk publiceren dat uitgaat van totaal verschillende ideeën, - preciezer gezegd: bundels waarin de logica en de betovering, de verlokkingen en verschrikkingen van het katholicisme worden ontvouwd en andere, puur wereldse bundels: sensueel, van een smartelijke opgeruimdheid en vol levenstrots. Waar blijft, zult u zeggen, bij dit alles de zo warm aangeprezen eenheid van denken?

Maar die is er wel degelijk! In menselijk en katholiek opzicht, wat in mijn ogen hetzelfde is. Ik geloof en ik zondig door gedachten en werken, ik geloof, en ik heb berouw in gedachten, wachtend op betere tijden. Ofwel, ik geloof en ben op dat moment een goed christen, ik geloof en ben even later een slecht christen. De herinneringen aan, de hoop op en het afsmeken van een zonde verschaffen me genot, met of zonder wroeging, soms zelfs in de vorm en met alle consequenties van de Zonde, maar meestal - zo sterk, natuurlijk en *dierlijk* zijn vlees en bloed - niet anders dan de herinneringen, de hoop en het smeken van de eerste de beste vrijdenker. Die verlustiging willen wij schrijvers - ik, u, hij - op papier zetten en in meer of minder welgekozen termen publiceren; we vertrouwen haar toe aan de literaire vorm en vergeten daarbij alle religieuze ideeën of verliezen die juist geen moment uit het oog. Zal men de dichter hierom in gemoede veroordelen? Honderd maal neen! Of het geweten van de katholiek anders oordeelt of niet, dat gaat ons niet aan.

Komen de katholieke verzen van Pauvre Lelian nu in literair opzicht op hetzelfde neer als zijn andere verzen? Honderd maal ja! De toon is dezelfde, ernstig en sober op de ene plaats, bloemrijk, smachtend, nerveus, lacherig en wat al niet op de andere; maar overal dezelfde toon, net zoals de mystieke en sensuele Mens altijd de verstandsmens blijft in de diverse uitingen van hetzelfde denken dat zijn eigen hoogte- en dieptepunten heeft. En Pauvre Lelian heeft alle vrijheid om bundels te schrijven waarin alleen maar gebeden staan en daarnaast andere boeken waarin het alleen om de impressie gaat, zoals het hem andersom ook meer dan vergund zou zijn."

Sedertdien heeft Pauvre Lelian een boekje met kritieken geschreven, - och, kritieken! eerder geëxalteerde lofzangen, - over een paar miskende dichters. Het pamflet heette *De onbegrepenen*. Daarin las men nog niet van een zekere Arthur Rimbaud het volgende gedicht, waarmee Lelian graag bepaalde fasen van zijn eigen lotsbestemming wil symboliseren:

Bedrogen hart

Mijn hart hangt overboord te kwijlen,
Mijn treurig hart vol pruimtabak:
Ze staan er fluimen naar te keilen,
Mijn hart hangt overbood te kwijlen:
Ze schieten schimpscheuten als pijlen,
Dat schaterlachend boevenpak,
Mijn hart hangt overboord te kwijlen,
Mijn treurig hart vol pruimtabak!

Hun ithyfallisch soldateske
Schimpscheuten hebben het beklad!
De achterplecht staat vol grotesken,
Ja ithyfallisch soldateske.
Bereid, abracadabranteske
Baren, mijn hart een zuiver bad!
Hun ithyfallisch soldateske
Schimpscheuten hebben het beklad!

Hij heeft, ondanks allerlei narigheid, een paar boeken tegelijk

onderhanden. *Charité* verscheen jongstleden maart. *À côté* komt binnenkort uit. Het eerste gaat, na *Sapientia*, over een bitter-zoet katholicisme, het tweede is een bundel met gedichten over zintuiglijke gevoelens van de meest oprechte, maar nogal gedurfde soort.

Tenslotte heeft hij twee prozawerken doen verschijnen, *Les Commentaires de Socrate*, een beetje veralgemeniseerde autobiografie, en *Claire Lobscure,* het titelverhaal van een bundel novellen, die beide een vervolg zullen krijgen als God het wil.

Hij heeft nog heel wat meer projecten op stapel staan. Alleen is hij ziek, een beetje ontmoedigd, en vraagt hij u permissie om naar bed tegaan.

- Ah! en nu, geheel opgeknapt, schrijft hij *Beatitudo* en gaat die beleven - of wil dat, wat hetzelfde is.

Germain Nouveau's karikatuur van Verlaine als leraar aan het Collège Notre-Dame in Rethel, ca. 1877

Interview met Paul Verlaine*

Jules Huret
(Vertaling Per Justesen)

De persoon van de schrijver van *Sagesse* is overbekend in de literaire wereld en in de diverse milieus van het Quartier Latin. Zijn hoofd als van een oudgeworden, gevallen engel met woeste, dunne baard, grove neus, zijn dichte stekelige wenkbrauwen, als de beharing van korenaren, en daaronder die onbeschaamde, diepliggende ogen, zijn enorme, langwerpige, geheel kale schedel, ontsierd door intrigerende bobbels, dat alles verraadt in zijn fysionomie de ogenschijnlijke en bizarre tegenstelling tussen een koppig ascetisme en een gargantueske zinnelijkheid. Zijn levensbeschrijving zou een lang en smartelijk drama opleveren, zijn leven een ongehoorde mengeling van agressief skepticisme en 'vleselijke uitspattingen' die met tussenpozen leiden tot sadisme, berouwvolle wroeging en een periodieke vlucht in door drank opgewekte vergetelheid.

Ondanks alles is Paul Verlaine niet kwaadsappig geworden; zijn aanvallen van bittere mensenhaat en zijn schuw stilzwijgen verdwijnen zodra er een glimpje licht in zijn leven valt, van welke aard dan ook. Hij is zo'n bewonderenswaardige meester der berusting dat hij op milde, nauwelijks door absint aangetaste toon kan zeggen: 'Ik heb alleen mijn moeder nog, dat is de Sociale Bijstand.' Ik heb onlangs beweerd dat Stéphane Mallarmé hem een grote invloed toekende op de moderne poëzie; we zullen zien hoe zijn jonge volgelingen erover denken. Intussen is hier zijn mening over hen.

Ik ontmoette hem in zijn stamcafé *François-Premier*, boulevard Saint-Michel. Hij was die dag onderweg geweest om, zoals hij zei, zijn pecunia bijeen te garen; onder zijn ruimvallende zwart-grijs geruite macfarlane straalde een superbe goudgele zijden das, zorgvuldig geknoopt en vastgestoken op een rechte witte boord.

* *Dit interview met Jules Huret is een uniek document, omdat het iets laat zien van Verlaines conversatie in het café. Achtereenvolgens levert hij kritiek op de 'symbolistische school', de 'romaanse school' (die teruggreep op de 16de eeuw) en de 'decadente school'; de eerste twee waren gesticht door Jean Moréas - op de voorplaat van dit nummer degeen die half schuilgaat achter Verlaine -, de derde school was gecreëerd door Anatole Baju. Vooral Moréas maakte veel indruk in zijn tijd. Hij en Baju zijn nu totaal vergeten, wat Verlaines gelijk bewijst.*

Verlaine, iedereen weet het, is niet erg spraakzaam; hij is een instinctief werkend kunstenaar die zijn meningen verpakt in gespierde boutades, in concieze beelden, soms met opzettelijke grofheid die altijd verzacht wordt door flitsen van oprechte goedheid en gemoedelijke charme.

Het is dan ook erg moeilijk om hem uitgesproken meningen over de theorie van de kunst te ontlokken. Ik kan het beste die gedeelten van onze lange conversatie weergeven die speciaal betrekking hebben op mijn enquête.

Toen ik hem vroeg het symbolisme te definiëren zei hij: ‘Weet u, ik ben een man met gezond verstand; ik heb misschien niet meer dan dat, maar dát heb ik. Het symbolisme? ... weet niet ... Dat moet een Duits woord zijn ... zou het niet? Wat zou het wel kunnen beduiden? Trouwens, het zal me worst wezen. Als ik pijn heb, klaarkom of huil, dan weet ik heel goed dat dat geen symbool is. Ziet u, al dat soort onderscheid, dat is Duitse lullologie; wat kan het een dichter schelen wat Kant, Schopenhauer, Hegel en andere moffen bedacht hebben over de menselijke gevoelens! Ik ben een Fransman, u hoort me goed, een vaderlandslievende Fransman bovenal. Ik heb geen enkel instinct dat mij dwingt te zoeken naar het waarom van het waarom van mijn tranen; als ik ongelukkig ben, schrijf ik treurige gedichten, dat is alles, ik heb geen andere regel dan dat ik denk een instinct te hebben voor mooie *schriftuur*, zoals dat heet!’

Zijn gezicht versomberde, hij sprak nu langzaam en ernstig.

‘Dat neemt niet weg,’ ging hij verder, ‘dat je niettemin onder mijn verzen de ... *gulf stream* van mijn leven moet herkennen, waar je ijskoude en kokendhete stromingen in vindt, wrakhout, ja, zandbanken, zeker, bloemen, misschien...’

In de conversatie met Verlaine wordt men op elk moment verrast en verrukt door die onverwachte antithese van grofheid en gratie, vrolijke ironie en rauwe verontwaardiging. Maar, ik herhaal, het is niet mogelijk om het verloop van het gesprek precies weer te geven. Die dag week hij voortdurend af van het onderwerp en, omdat ik moeite deed via allerlei omwegen terug te komen op het symbolisme, ontstak hij verscheidene malen in woede en sloeg met de volle vuist op het marmeren tafeltje waarop zijn absint en mijn vermout stonden te trillen. Hij schreeuwde het uit:

‘Ik heb er nu eindelijk genoeg van, van die cymbalisten! Van hen en van hun lachwekkende manifestaties! Als je echt een artis-

tieke revolutie wil, moet je het vooral op die manier doen! In 1830 dachten ze niet na maar gingen het slagveld op met één enkele vlag waarop stond *Hernani*! Tegenwoordig zijn de patjepeeërs in opmars, elk met een vlag waarop staat WIJ PRIJZEN AAN! En ze hebben hun aanprijzingen gehad, aanprijzingen die beter passen bij Richebourg... Feestelijke maaltijden... nu vraag ik u...'

Hij haalde de schouders op en het leek of hij zich hernam, als na een hevige inspanning. Er was een kort moment van stilte, toen vervolgde hij:

'Dat is per slot van rekening ridicuul allemaal! Maar het ridicule heeft toch ook grenzen, zoals alle goede dingen...'

Hij ging door, flarden van zinnen, steeds weer zijn gedoofde pijp aanstekend:

'De Renaissance! Teruggrijpen op de Renaissance! En dat noemen ze aanknopen bij de traditie! Even over de XVIIe en XVIIIe eeuw heenwippen! Wat een waanzin! En Racine en Corneille, dat zijn dus geen Franse dichters! En La Fontaine, de man van het vrije vers, en Chénier! Die stellen ook niets voor! Nee, het is idioot, wat ik je zeg, idioot!'

Hij haalde steeds weer zijn schouders op, om zijn lippen speelde een minachtend trekje, zijn wenkbrauwen trokken samen en hij sprak weer:

'Waar zijn ze toch, die vernieuwingen? Is het niet zo dat Arthur Rimbaud - en ik feliciteer hem er niet mee - dat allemaal al eerder heeft gedaan! En zelfs Krysinska! Ikzelf ook, parbleu, ik was in mijn tijd niet vies van een lolletje! Maar enfin, ik heb niet de pretentie dat ik het Evangelie heb gepredikt! Zeker, ik heb geen spijt van mijn versregels van veertien syllaben; ik heb de formele mogelijkheden van de poëzie uitgebreid, en dat is een goede zaak; maar ik heb niets afgeschaft! Er is pas poëzie als er ritme is. Tegenwoordig maken ze duizendpootverzen! Dat is geen poëzie meer, dat is proza, soms is het zelfs niet meer dan blabla... En in de eerste plaats *is het geen Frans*, nee, *dat is geen Frans!* Ze noemen het ritmische verzen! Maar wij zijn geen Latijnen en geen Grieken! Wij zijn Fransen, GVD!'

'Maar...Ronsard dan?...' waagde ik

'De pot op met Ronsard! Vóór hem was er al een zekere François Villon die hem vierkant het nakijken geeft. Ronsard! Pfff! Alweer zo iemand die het Frans heeft vertaald in Trans-triëstijns!'

'Maar de jongeren beroepen zich toch op u?' zei ik.

‘Laten ze eerst maar aantonen dat ik wat met dat vaderschap te maken heb! Laten ze mijn verzen lezen!’

Op schertsende toon voegde hij eraan toe:

‘Quai Saint-Michel 19, drie frank!’

Daarna:

‘Ik heb leerlingen gehad, jazeker, maar ik zie ze als opstandige leerlingen: Moréas is er tenslotte ook zo een.

‘Ah!’ bracht ik uit.

‘Zeker wel! Ikzelf, ik ben een vogel (zoals Zola trouwens een os is), en er zijn boze tongen die beweren dat ik de school van de kanariepiet heb gesticht. Dat is niet zo. De symbolisten zijn ook vogels, zonder voorbehoud. Moréas is er ook een, maar nee... hij, hij is eerder een pauw ... En verder is hij een kind gebleven, een kind van achttien. Ik ben ook een jongen... (Hier neemt Verlaine zijn gebruikelijke houding aan: hij werpt het hoofd in de nek, tuit zijn lippen, kijkt strak voor zich uit, strekt een arm)... maar een Franse jongen, GVD! Dat wel!’

En meteen begon hij gemoedelijk te lachen, oprecht vrolijk, aanstekelijk, en ik lachte mee.

‘Hoe is het gebeurd dat ze u het epitheton *decadent* hebben gegeven, en wat betekent dat voor u?’

‘Dat is heel eenvoudig. Ze hebben ons willen uitschelden met dat epitheton; ik heb het opgepikt als oorlogskreet, maar het betekende niets bijzonders, voor zover ik weet. Decadent! Is de avondschemer na een mooie dag niet evenveel waard als elke zonsopgang! En dan nog, komt de zon die schijnbaar ondergaat morgen niet weer op? Decadent betekende per slot van rekening helemaal niets. Ik zeg u nogmaals, het was vooral een strijdkreet en een vlag en niets meer. Om te strijden heb je geen leuzen nodig! De zwarte adelaar tegen de achtergrond van de driekleur, dat is genoeg, de strijd breekt los!...’

‘Men verwijt de symbolisten obscurantisme... Is dat ook uw mening?’

‘Oh! Ik begrijp er niet alles van, verre van dat! Trouwens, ze zeggen zelf: “Wij zijn dichters van het verborgene.” Maar waarom niet *verborgen* zonder meer? Als ze er nou nog bij hadden gezegd: “als gebreken!”, bij voorbeeld!’

Hij barstte opnieuw uit in een lachbui en ik moest er wel aan meedoen.

Het serieuze deel van ons onderhoud leek mij op dit moment

wel beëindigd... Ik herinnerde me een opmerking van Anatole France en ik zei nog: ‘Is het waar dat u jaloers bent op Moréas?’

Hij ging rechtop zitten, maakte een weids gebaar met zijn rechterarm, bevochtigde zijn vingers, draaide met ritmische bewegingen zijn snor op, en zei met nadruk ‘Yaah!!!’

Verlaine in zijn stamcafé François Premier, ca. 1894

Light Verse

Verlaine tekende deze karikatuur van zichzelf in een brief aan Félicien Rops: als dandy hoopte hij het ziekenhuis te verlaten, 1889

Bij een foto*

Hendrik Jan Bosman

Een foto. Die marmeren tafels, die stoelen
Die bank langs de muur en dat glas rode wijn
Die eenzame heer, in gedachten verzonken

Dat móet haast de borrel in Mulliner's zijn
Het aanstaande nummer wordt aanstonds beklonken
Maar nu dus alleen nog: die heer en die rust

Hij is er wat vroeg, heeft geen zin meer in pronken
Voor hem is gezien worden niet meer zo'n must
Om desondanks zich een groot dichter te voelen

Het onderschrift luidt: Paul Verlaine. Ach nee,
Ik vond hem ook al wat te baardig voor P

* *In het Amsterdamse wijnlokaal Mulliner's wordt bij het verschijnen van ieder nieuw nummer van* De Tweede Ronde *een feestelijke borrel gegeven voor de medewerkers. Drs. P, medewerker vanaf het eerste uur, maakt daarbij steevast zijn opwachting.*

Twee gedichten

Gé van den Bovenkamp

La fée verte

Een goed idee! Ik dank u voor de hint.
Maar of ze het nog ergens produceren?
Waar vind je nog in Nederland absint?

Tachtig procent! En dan die groene tint...
Het brengt je razendsnel in hoger sferen.
Een goed idee! Ik dank u voor de hint.

Verlaine en Rimbaud (toen nog bevrind)
gingen er prachtig van hallucineren.
Waar vind je nog in Nederland absint?

En Oscar Wilde? Die dronk het graag per pint?
Zodat-ie het als bier kon camoufleren?
Een goed idee! Ik dank u voor de hint.

Ook hier maakt onbekend weer onbemind.
Zelfs wraak kun je er prima mee maskeren.
Waar vind je nog in Nederland absint:

één fles per dag en ze wordt stekeblind,
de schoonmoeder die me zag masturberen.
Een goed idee! Ik dank u voor de hint.
Waar vind je nog in Nederland absint?

Herfstliedje

(min of meer) naar Verlaine

Mijn lief, ik kon er plots niet langer tegen:
de herfst, de droeve tonen van de regen
en dat gejammer op je altviool.
Ik heb je hart er netjes uitgekregen

nadat ik eerst je keel had dichtgesnoerd.
De klokken luidden toen ik - toch geroerd -
je bleke lichaam begon uit te benen.
Ik weende en ik voelde me een ploert.

Nu moet ik gaan. De wind verwaait je kreten
en voert mij weg vanwaar jij wordt vergeten:
de groeve met je strijkstok langs het pad...
Ik heb er flink wat herfstblad op gesmeten.

Chanson d'automne
Paul Verlaine

Les sanglot longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone.

Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure;

Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
De çà, de là
Pareil à la
Feuille morte.

Paul Verlaine
Frits Criens

I

Gekweld door drankzucht, somberheid, migraine
Maar voortgestuwd door dichterlijk elan
Poète maudit, de Pauvre Lelian,
Symbolisch anagram voor Paul Verlaine

Impressionisme was voor hem geen pose
Maar echt ‘de la musique avant toute chose’

II

De invloed van Rimbaud op hem was groot
Zo bracht diens levensstijl tot veler ijzen
De mens Verlaine onder in de goot
Toen die vertwijfeld op zijn voorbeeld schoot

Verlaine zou als dichter groots herrijzen
De letterkunde mag Rimbaud wel prijzen

III

Verlaine die zichzelf als landman ziet
- Een droom die hij als roeping haast ervoer -
Gaat met zijn boerenarbeid snel failliet
Terwijl zijn dichtwerk steeds meer faam geniet

Het boeren is een kunst, een hele toer
En dichten... och, dat kan de stomste boer

Smerig

Quirien van Haelen

Ik voel me ernstig door de bieb bedot
Ze krijgen het nog zwaar als ik ga klagen
Zo'n vunzig boek krijg ik niet door mijn strot

‘Mag ik u naar een Franse bundel vragen?’
Vroeg ik dat grijze vrouwtje van de bieb
‘Sagesse,’ sprak die achterlijke miep
‘Verlaine zal je absoluut behagen’

‘Ik ga me lekker aan Verlaine wagen’
Dacht ik toen ik tevreden huiswaarts liep
‘Misschien bevat,’ dacht ik in het geniep
‘Het boek wel seks,’ en ik begon te jagen

Toen ik het opensloeg schrok ik me rot
Zo'n viezigheid kan ík zelfs niet verdragen:
Er zaten plukken shag in en zelfs snot

Twee gedichten
Kees Jiskoot

Korte literatuurgeschiedenis

1

Verlaine en Rimbaud, een morsig stel,
twee liederlijke broeders in het kwade,
ronddalvend in een zelfgeschapen hel,
aan vuil en drek ontstegen evenwel
als dubbelster, in Gallimard's *Pléiade*.

2

Verlaine, 1873

In een Brussels pension,
in het bijzijn van zijn moeder,
schoot hij, zat als een kanon,
op Rimbaud, zijn liefdesbroeder.

‘Kom terug, ik mis je zo!’
schreef hij aan zijn vriend in Londen;
miste níet toen hij Rimbaud,
juist gearriveerd, verwondde.

Alcohol maakt meer kapot
dan je lief is, staat op borden;
twee jaar droog staan in 't cachot
hielp Verlaine vroom te worden,

én aan wrange poëzie,
want in zijn *Sagesse* heet het:
Êtes-vous fous, Père, Fils, Esprit,
Vous aimer, moi?? Nou, vergeet het!

Mélancolie en *Regret*

Georges Pompidou, ooit president van Frankrijk,
vond Paul Verlaines verzen wel zo klankrijk,
dat hij aan hem in zijn *Anthologie*
uit zeven eeuwen Franse poëzie

zo'n negentien briljante bladzijs wijdde.
Aan Baudelaire ruim veertig, dit terzijde.
Hij prees Verlaines muzikaliteit
als dichter van ‘melancholie en spijt’.

Een president die léést! nog wel gedichten!
Daar zal men híer geen staatshoofd van betichten;
de laatste staatsmán, tevens lezer, was
bij ons Den Uyl, die ook gedichten las.

In Gallië wordt enkel president
wie, naast zijn plicht, ook zijn klassieken kent.

Gedicht
Drs. P

Als dichter was hij wijd en zijd bekend
En verder viel hij op als bohémien
(Dit gaat niet over Jean de la Fontaine)

U vraagt wie ik dan wel bedoel? *Eh bien* -
Het thema van dit nummer, Paul Verlaine
Poète maudit, uiteindelijk bekeerd

Hij paste in Zola's *La Bête humaine*
Maar werd zelfs ook in Nederland vereerd
(En door Rimbaud geslachtelijk verwend)

Aan 't eind van zijn bestaan had hij het krap
Dat komt wel meer voor in het dichterschap

Gesteld dat ik...
Jan van der Pol

Gesteld dat ik Verlaine was geweest,
dan ging mijn leven over weinig rozen
en leed mijn lever ernstig aan cirrose,
een drinkerskwaal die niet zo vlot geneest.

Ik had dan wel gedronken als een beest,
maar ook had ik een nieuwe stijl gekozen:
Ik plaatste *la musique avant toute chose*
en zo kreeg ik als dichter weer de geest.

Alsnog werd ik de hemel in geprezen,
ja ik, die ooit idool Rimbaud beschoot,
gesteld nogmaals, mocht ik Verlaine wezen.

Mijn verzen werden overal gequoot
en wereldwijd vertaald en zelfs gelezen,
maar wel was ik ruim honderd jaar al dood.

Essay (Nederland)

Jan Veths portret van Verlaine, uit 1892

Paul Verlaine - voorvechter van het symbolisme?

Hans van den Bergh

Idealisme

Het geijkte beeld van Verlaines poëzie is dat van zoetgevooisde zingzang (‘Les sanglots longs/ des violons/ de l'automne’ etc.) Puur op de klank geschreven natuurimpressies lijkt hij te bieden; bovendien draagt zijn reputatie van decadente bohémien bij tot het beeld van de spontane lyricus van wie nauwelijks iets diepzinnigs te verwachten valt.

Toch is dit lichtzinnige imago in stijd met de werkelijkheid. Net als bij zijn naaste Nederlandse collega Kloos gaat er achter die geraffineerde klankschoonheid een hang naar een nieuwe poëzie en naar een andere positie van de dichter schuil. Beider werk bevat ook wel degelijk aanzetten tot een wijsgerige stellingname. Bij de vorst der Tachtigers kan men denken aan regels als ‘De zee waarin mijn ziel zich zelf weerspiegeld ziet’ en ‘Ik zit in 't binnenst van mijzelf ten troon/ over mijzelf en 't al’ - uitspraken die in de richting gaan van een intuïtieve “identiteitsfilosofie”: de leer dat er een essentiële overeenkomst is tussen binnen- en buitenwereld. Zo schrijft Verlaine:

> *Il pleure dans mon coeur*
> *Comme il pleut sur la ville...*
> *(Romances sans paroles)*

Bij de Franse ‘Tachtiger’ is het zoeken naar nieuwe uitdrukkingsmogelijkheden en een ambitieuze, idealistische poëtica zelfs nog duidelijker aan te wijzen.

In welke zin ‘idealistisch’? Decennialang hebben studenten-Frans hun literatuurgeschiedenis geleerd uit de Franse reeks ‘Castex & Surer’. Als deze auteurs over de stroming van het symbolisme beginnen - in het laatste deel van de 19de eeuw - komen ze met een omschrijving die je uit 't hoofd diende te kennen: *Le symbolisme est, essentiellement, l'idéalisme appliqué à la littérature.* En de term ‘idealisme’ betekent hier in wijsgerig opzicht de tegenhanger van

‘realisme’; dit laatste gaat ervan uit dat wat wij waarnemen werkelijk bestaat, terwijl idealisme in deze zin aangeeft dat alleen het ‘ideële’, het geestelijke, werkelijkheid is, terwijl de wereld om ons heen slechts in schijn bestaat als een soort vertaling door onze zwakke zintuigen.

‘Die Welt ist meine Vorstellung’ was de openingszin van Schopenhauers hoofdwerk en ook al lag dat bij de meeste 19de-eeuwers niet op het nachtkastje, toch had zijn ideeënwereld vaste voet gekregen onder intellectuelen aan het einde van de eeuw. De dogma's van het christendom voldeden niet meer en veel kunstenaars hoopten de plaats te heroveren die lange tijd door de priester was geüsurpeerd: profeet te zijn van laatste waarheden.

Door velen van hen werd gereikt naar een onkenbare essentie achter de wereld van de verschijnselen en naar het verkennen van de mogelijkheid die nu juist de kunst bood om naar die (Platoonse) Ideeën te verwijzen. Wagner was de grote voorganger die de symbolenwereld van oude sagen had ingezet om in een hooggestemde samenwerking van klank, tekst en beeld zijn visioenen aan het gewone volk te openbaren. Er bestond zelfs in Parijs rond 1880 het tijdschrift *La revue wagnérienne*, waar jonge kunstenaars, die zichzelf met geuzennamen als ‘decadenten’ of ‘symbolisten’ aanduidden, door werden aangelokt.

In hoeverre is dit gedachtengoed nu verhelderend voor het werk van de dan al veertigjarige en dus ‘oude’ Verlaine, die door de meeste jongeren als de grote voorganger werd beschouwd?

Programma

Het lijkt zinvol om daartoe het gedicht te onderzoeken waarin Verlaine zelf zijn poëtische opvattingen expliciet verwoord, nl het befaamde ‘Art poétique’ uit de bundel *Jadis et Naguère* van 1884. Dit - voor Verlaine - lange gedicht is namelijk tegelijkertijd programma en toepassing; het verwoordt nadrukkelijk een aantal dichterlijke uitgangspunten en levert er de typerende voorbeelden bij.

Art poétique

À Charles Morice

De la musique avant toute chose,
Et pour cela préfère l'Impair,
Plus vague et plus soluble dans l'air,
Sans rien en lui qui pèse ou qui pose.

Il faut aussi que tu n'ailles point
Choisir tes mots sans quelque méprise:
Rien de plus cher que la chanson grise
Ou l'Indécis au Précis se joint.

C'est des beaux yeux derrière des voiles,
C'est le grand jour tremblant de midi,
C'est, par un ciel d'automne attiédi,
Le bleu fouillis des claires étoiles!

Car nous voulons la Nuance encor,
Pas la Couleur, rien que la nuance!
Oh! la nuance seule fiance
Le rêve au rêve et la flûte au cor!

Fuis du plus loin la Pointe assassine,
L'Esprit cruel et le Rire impur,
Qui font pleurer les yeux de l'Azur,
Et tout cet ail de basse cuisine!

Prends l'éloquence et tords-lui son cou!
Tu feras bien, en train d'énergie,
De rendre un peu la Rime assagie.
Si l'on n'y veille, elle ira jusqu'où?

Ô qui dira les torts de la Rime?
Quel enfant sourd ou quel nègre fou
Nous a forgé ce bijou d'un sou
Qui sonne creux et faux sous la lime?

De la musique encore et toujours!
Que ton vers soit la chose envolée
Qu'on sent qui fuit d'une âme en allée
Vers d'autres cieux à d'autres amours.

Que ton vers soit la bonne aventure
Éparse au vent crispé du matin
Qui va fleurant la menthe et le thym ...
Et tout le reste est littérature.

Hoewel Peter Verstegen in ditzelfde nummer een fraaie vertaling biedt van dit invloedrijke gedicht, wil ik hier toch een woord-voor-woord vertaling in proza laten volgen, die de esthetische waarde geheel opoffert om de inhoud des te scherper in het vizier te krijgen.

De kunst van het dichten

In de allereerste plaats: muziek,/ en geef daartoe de voorkeur aan het Oneven Aantal,/ dat minder precies is en zich beter oplost in de lucht,/ en waarin niets zwaarwichtigs is en niets geposeerds.// Het is ook nodig dat je/ je woorden ietwat oneigenlijk kiest:/ niets is meer waard dan het grijze lied/ waarin het Onzekere zich met het Duidelijke verbindt.// Dat zijn mooie ogen achter voiles,/ dat is het heldere trillende middaglicht,/ dat is bij een zoele herfstlucht,/ het blauwe gewemel van heldere sterren!// Want wij willen vooral de Tussentint,/ niet de Kleur, niets dan nuances!/ O ja, want alleen de nuance kan doen versmelten/ de droom met de droom en fluitmuziek met hoorngeschal!// Ga de dodelijke Spitsvondigheid zo ver mogelijk uit de weg,/ de wrede Geestigheid en de smoezelige Lach,/ die de ogen van de Hoge Hemel doen wenen/ en al die knoflook uit de ordinaire keuken!// Neem de welsprekendheid en draai die de nek om!/ Je zult er goed aan doen, als je toch bezig bent,/ het Rijm een beetje in toom te houden./ Als je daar niet op let, waar loopt het dan op uit?// Wie zal alle schade noemen die het Rijm berokkent?/ Welk duf kind of wat voor malle wilde/ heeft ons dat goedkope sieraad gesmeed,/ dat hol en vals klinkt als je eraan vijlt?// Vooral altijd opnieuw: muziek!/ Maak dat je vers een bezield ding wordt/ waarvan je voelt dat het van een ziel in vervoering snelt/ naar andere hemelen en andere liefdes.// En maak dat je vers wordt als het gelukte waagstuk/ losgelaten in de samengebalde ochtendwind/ die daar waait geurend naar munt en tijm.../ en verder is alles maar verzenmakerij.

Immanente poëtica

Dadelijk valt op dat hier nuchtere passages met voorschiften worden afgewisseld door bloemrijke vergelijkingen met een veel minder uitgesproken betekenis (zie strofe 3). Daarmee voldoet ‘Art poétique’ zelf meteen aan de opdracht in de tweede strofe dat het dichterlijke lied een verbinding dient te zijn van het onzekere met

het duidelijke. Zo bereikt dit vers wel een heel sterke samenhang tussen vorm en inhoud: de eisen die de tekst aan de poëzie stelt, worden in het vers zelf voorbeeldig opgevolgd. Er ontstaat een gedicht dat zijn eigen wetten stelt én vervult: een exempel van zg. ‘immanente poëtica’, een gedicht dat over het maken van gedichten gaat. Het hele symbolisme was bij uitstek gebrand op dit onderwerp, omdat ieder bezingen van de dagelijkse werkelijkheid uiteraard als al te banaal uit den boze was. De kracht en de functie van poëzie was nu eenmaal hét centrale vraagstuk.

De eerste strofe stelt al dadelijk dat een gedicht in de eerste plaats ‘als muziek’ moet zijn: klankrijk, harmonieus en speels. Maar dat is geen toevallige vormeis; het gaat om iets veel belangrijkers. Paul Valéry zou later, terugkijkend op de kortstondige bloei van de nieuwe beweging schrijven:

Wat het symbolisme werd genoemd kan heel eenvoudig worden samengevat in het doel van verscheidene dichterlijke groeperingen (...) om dat wat hun typisch eigen was terug te veroveren op de muziek. Daar komt het hele geheim van die beweging op neer. (Valéry *Variété* Parijs 1924, blz 97)

Muziek

De muziek werd dus als het eigenlijke domein van de dichter gezien. Ook dit geloofsartikel kan aan de invloed van Schopenhauers pessimistische levensleer worden toegeschreven. *Die Welt als Wille und Vorstellung* hield immers in dat de wereld niet alleen een product van onze zintuigen is, maar ook wordt gedomineerd door een alles beheersende kracht, de Wereldwil, die zozeer zijn eigen weg gaat dat iedere aspiratie, wens of ambitie gedoemd is het tegen die oppermachtige kracht af te leggen. Wil een mens niet bij voortduring gefnuikt worden en stuiten op de eigen machteloosheid met alle wrange teleurstelling van dien, dan is een staat van volledige verzaking en wil*loos*heid de enige remedie. Afzien van ieder streven in de wereld, afzondering en inkeer zijn daartoe onontbeerlijk. Schopenhauer wijst met name op de mogelijkheid om door het ondergaan van muziek tot totale onthechting te geraken. Muziek is namelijk als enige kunst niet een afspiegeling van de schijnbare werkelijkheid; zij kan ons daar van ‘loszingen’ en is in staat de Wil rechtstreeks uit te drukken, en door te dringen tot de oerbeelden achter de wereld der verschijnselen.

Op de achtergrond speelt dit alles een rol bij Verlaine's aanbeveling dat de poëzie in de eerste plaats muziek dient te zijn. Het ging - als we Valéry goed begrijpen - zelfs om het *terug*krijgen van een oorspronkelijk dichterlijk vermogen dat men meende aan de muziek te hebben verloren.

Nieuwe vormen

Maar in het Frankrijk van deze tijd speelde ook de strijd tussen de *forme adéquate,* de adequate, zich aanpassende vorm en de *forme fixe,* de vastliggende, zich niets van de inhoud aantrekkende, traditionele versvorm. Nadat tot in de romantische poëzie van Vigny en Hugo steeds de alexandrijn had overheerst, het vers in twaalf syllaben, won nu de overtuiging dat de vorm zich naar de thematiek diende te voegen, een eerste stap in de richting van het *vers libre*.

Naar die doorbreking van de vaste versbouw verwijst het ‘Impair’ in de tweede versregel, een oneven aantal lettergrepen. Het gaat om een nadrukkelijke aanprijzing van het onevenwichtige, het niet-traditioneel-brave vers. Een oneven aantal lettergrepen was een bewust verzet tegen de verstikkende litteraire erfenis.

Zo tellen de strofen van ‘Art poétique’ inderdaad per regel negen lettergrepen (de stomme e's natuurlijk niet meegerekend), als demonstratie van de voorkeur voor het ‘Impair’.

Maar het vers van Verlaine heeft zich toch al vergaand losgemaakt van de brave, netjes te scanderen metriek; het ritme van het vers, de vrije beweging van de voordracht, is veel belangrijker dan de exacte maatval; zijn gedicht wint daardoor aan ongebondenheid, klank en muzikaliteit. De regels 3 en 4 drukken dat ook uit; de toonzetting is vager en lijkt zich op te lossen in de lucht, of: in de melodie, want ‘air’ betekent uiteraard ook lied, wijsje. De versvorm is kortom luchtig, vooral niet zwaarwichtig, en verwerpt alles ‘qui pose’ oftewel wat een houding aanneemt, zich gedraagt zoals traditioneel is voorgeschreven.

Het grijze lied

De tweede strofe van ‘Art poétique’ geeft de raad omzichtig met het poëtisch materiaal om te gaan: de woorden moeten zo subtiel (of: zo veelbetekenend) gekozen worden dat het meest waardevolle, ‘het grijze lied’, ontstaat. Overigens is de woordcombinatie ‘grijs lied’ - een lied in tussentinten - op zich een voorbeeld van synesthesie (een versmelting van verschillende zintuiglijke ervaringen)

waar Baudelaire en Rimbaud al de lof van hadden gezongen. Het is een van de wegen waarlangs de dichter geheimen op het spoor kan komen die anders onwaarneembaar en zeker onuitsprekelijk zouden blijven. Het komt erop neer de zintuigen te ontregelen en tot samenwerking te dwingen om ooit tot de wereld der Ideeën te kunnen doordringen.

Zo versmelt hier Verlaine ook beeldende en muzikale indrukken tot het ‘grijze vers’ dat tegelijk precies en niet-precies wil zijn. Voor sommige begrippen gebruikt hij zelfs hoofdletters (Pointe, Rime, Nuance) die er waarschijnlijk op wijzen dat er niet iets incidenteels aan de orde is, maar juist het begrip in zijn meest algemene betekenis, ongeveer de bovenwereldse Idee van die verschijnselen. Duidelijk en *tegelijk* Onbestemd zijn is het doel; alleen zo kan het vers iets helder uitdrukken wat eigenlijk niet helder uitgedrukt kán worden; alleen zo kunnen nuchtere aardse woorden worden ingezet om te zeggen wat aardse taal eigenlijk te boven gaat.

Symbolen

Uiteraard noemen de dichters van het Symbolisme zich niet voor niets zo. In hun programma is het symboolgebruik essentieel. Juist door een begrip in een oneigenlijke betekenis te gebruiken exploiteert men de mogelijkheid het onzegbare op te roepen; woorden worden op de pijnbank gelegd om hun nieuwe betekenissen te ontlokken. Als de tweede strofe nog niet duidelijk heeft gemaakt waar dat samengaan van ‘le Précis’ en ‘l'Indécis’ toe dient, dan biedt de derde strofe een hele waaier van beelden die de gedachte nader gestalte geven. Ook hier brengt ‘Art poétique’ de eigen voorschriften in praktijk. Drie keer gaat het bij deze beelden om iets stralends waar je toch geen scherp zicht op kunt krijgen; ogen achter een voile, het heldere maar trillende middaglicht, een avondhemel met wemelende sterren.

Kortom, wie alleen maar heldere kleuren op zijn palet heeft - zegt strofe 4 - moet de suggestieve meerwaarde van tussentinten ontberen. De Nuance paart de helderheid van de fluit aan de geheimzinnige diepte van de hoorn. Zo kan het subtiel gebruikte symbool de mysterieuze connotaties oproepen waar het Verlaine en de nieuwe poëzie om te doen is.

Le Rêve

In de vierde strofe wordt ook het begrip ‘droom’ geïntroduceerd,

een van de meest voorkomende woorden in symbolistische poëzie (naar heuse wetenschappelijke tellingen hebben uitgewezen[*]. 'Art poétique' stelt dat het van belang is 'de droom met de droom' te verbinden.[**] Vermoedelijk zegt Verlaine hiermee dat hij het innerlijke leven van de dichter wil exploreren om daar de toegang te vinden tot de spirituele wereld der Ideeën. Als immers al het werkelijk bestaande van onstoffelijke aard is, dan kunnen we een 'correspondentie' veronderstellen tussen ons innerlijke leven en de ideële grondslag van de wereld buiten ons. Deze overtuiging van de uiteindelijke gelijkheid van binnen- en buitenwereld leren ook Oosterse wijsgerige stelsels (Atman = Brahman: 'mijn ziel, een druppel Gods' zou bij ons Dèr Mouw later dichten).

Met dwingende precisie komt de voorlaatste strofe hierop terug, waar Verlaine zegt dat het gedicht het bezielde vervoerende ding moet zijn, waarvan men voelt dat het van een bevlogen ziel opvliegt naar 'andere hemelen' en 'andere liefdes'. De verbintenis tussen het individuele zieleleven en de hemelse extasen - dat is de kern van het dichterlijk recept voor de late negentiende eeuw (die overigens in Nederland nog tot WO II zou naklinken).

Spontaneïteit

De strofen 5, 6 en 7 zijn voornamelijk negatief van strekking. Zij richten zich tegen spitsvondigheden die dodelijk zijn voor de ware poëzie, tegen geestigheden en grappen waarmee men de hoogste hemelen (l'Azur') aan het huilen zou brengen. Zulke dichterlijke ingrediënten zijn als ordinaire recepten van de volkskeuken waarin men altijd maar weer knoflook verwerkt. Hier keert Verlaine zich tegen tal van dichters uit het Franse klassicisme en de Verlichting, als Boileau, La Fontaine en Voltaire, die het eerder om scherpzinnigheid (de beroemde 'esprit' of 'clarté française') dan om bevlogenheid te doen was: voor Verlaine is een dergelijke verstandelijke inslag onverenigbaar met de roeping van echte poëzie. Evenzo dient de welsprekendheid (sedert retorici als Bossuet ook een van de brandpunten van de Franse literatuur) te worden uitgebannen,

*) *In zijn dissertatie* Dromen in de moderne Nederlandse poëzie *gaat H.S. Visscher de frequentie van het woord 'droom' na in de geschiedenis van onze letterkunde. Bij de Nederlandse symbolisten blijkt de term verreweg het vaakst voor te komen.*

**) *Vgl. Kloos: En héél dit leven is een wond're, bange/ Ontzétbre droom, dien eens de nacht weer vaagt -/ Maar in dien droom een droom, vol licht en zangen,/* Mijn *droom, (...)*

en het rijm op zijn minst voorzichtig toegepast (strofe 6), want menig virtuoos rijmelaar heeft aan dat ‘goedkope sieraad’ veel te veel wezenlijks opgeofferd (strofe 7). Kortom: het vers mag in niets lijken op de officiële literatuur (strofe 9) in de zin van verzenmakerij of ‘letterkundige dichtoefeningen’, zoals dominee-dichters in de 19de eeuw hun werk nog wel eens betitelden. Nee, de nieuwe poëzie is ongekunsteld en geeft zich spontaan over aan de geurige ochtendwind (strofe 9) om te waaien waar de geest maar waaien wil.

Zo ontstaat een associatief, spontaan procédé waarbij het ene woord schijnbaar vanzelf het volgende oproept, zoals in regel 15 het woord ‘nuance’ door ‘fiance’ gevolgd wordt, (mede) op grond van de klankcombinatie. Zo rijgen zich de betekenissen spontaan aaneen, op de stroom van de klank, zoals ‘qui pèse ou qui pose’ in regel 4. Die associatieve beeldenstorm is in ons land pas door de Vijftigers opgepakt. Op dit punt lag Verlaine met zijn pleidooi in ‘Art poétique’ minstens zeventig jaar op ons voor...

In zijn eigen tijd maakte Verlaine vooral opgang door zijn weergaloze vermogen zich te bedienen van heldere, doorzichtige taal om aan het geheimzinnige zin te verlenen, een vermogen tot toegankelijkheid dat zich bij het latere symbolisme van Mallarmé helaas op zou lossen in een geheimtaal-voor-ingewijden.

Schaamteloze Verlainiaanse geografie

Frans de Haan

Volgens velen hoort Paul Verlaine thuis in het rijtje illustere dichters die Frankrijk in de negentiende eeuw heeft gekend: Victor Hugo (hoewel André Gide, toen hem werd gevraagd wie volgens hem de grootste negentiende-eeuwse Franse dichter was, antwoordde: 'Victor Hugo, helaas!'), Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Stéphane Mallarmé. Des te opmerkelijker is dat Verlaine bij tal van commentatoren, herdenkers, gelegenheidssprekers, tekstbezorgers weinig waardering heeft opgeroepen. Verlaine ontbreekt in al dan niet terecht vermaarde bloemlezingen van Franse poëzie, zoals die van Thierry Maulnier en de in 1928 bij Kra verschenen *Anthologie de la Nouvelle Poésie française*; met uitzondering van Paul Eluard hadden ook de surréalisten geen hoge dunk van hem. Gedenktekens ter ere van Verlaine zijn schaars; toen in 1996 werd herdacht dat Verlaine honderd jaar geleden was gestorven, werden er in het kader van 'Verlainejaar' zeker wel enige bijeenkomsten en herdenkingen georganiseerd, maar deze vielen in het niet bij de vrijwel ononderbroken reeks feestelijkheden ter gelegenheid van de herdenking van de tweehonderdste geboortedag van Victor Hugo of de pompeuze pracht en praal waarmee André Malraux, aan het eind van de twintigste eeuw, in het Panthéon werd bijgezet. In 1991 werd op uitgebreide schaal aandacht besteed aan de honderdste sterfdag van Arthur Rimbaud, niet alleen in Frankrijk maar bijvoorbeeld ook in Stuttgart en Frankfurt, in Londen en Edinburgh; in samenwerking met het Institut du Monde Arabe en het Musée d'Orsay werden tentoonstellingen georganiseerd, tijdens een colloquium van een week werden veertig voordrachten gehouden, er ging een film van Richard Dindo over Rimbaud in première.

Vooral het verschil in aandacht voor Rimbaud en Verlaine is opvallend. Wordt Rimbaud als een groter, belangrijker, invloedrijker dichter beschouwd, een dichter die een aanzienlijker bijdrage tot de vernieuwing van de poëzie in Frankrijk heeft geleverd? Laten de deskundigen daarover oordelen.

Mijn bedoeling met dit stuk is een andere. Ik heb de sporen gevolgd van Verlaine - daarbij vaak op Rimbaud stuitend - in het

gebied waar onze dichter gedurende geruime tijd heeft gewoond en gewerkt.

Er bestaat, naast andere door de VVV van Charleville-Mézières uitgegeven ‘Itinéraires ardennais’, een door haar uitgezette ‘Route Rimbaud-Verlaine’, die langs de plaatsen voert waar de beide dichters voor kortere of langere tijd, ieder afzonderlijk en één keer samen, hebben vertoefd of die om andere redenen het vermelden waard zijn. Ook in andere, uiteenlopende publicaties worden interessante aspecten belicht, zoals in een bijzonder nummer van het tijdschrift *Terres ardennaises* (december 1991). Voorts moeten worden genoemd het in de zomer van 2002 door *Les Amis de la Grive* onder de titel ‘Rimbaldomania, Verlainomanie’ uitgegeven nummer van hun (voornamelijk op de Ardennes, Champagne en Wallonië gerichte) tijdschrift, dat ook een, jammer genoeg, door typefouten en dergelijke ontsierd artikel van Jo Verbrugghen bevat over onder andere de Rimbaud-vertalingen van Paul Claes en Hans van Pinxteren, en een onregelmatig verschijnende verzameling stukjes uit de krant *L'Ardennais* van de hand van Yanny Hureaux (ook de auteur van *Les Ardennes de Rimbaud*), een van die vele geschiedenisleraren uit de provincie die kleine en grote gebeurtenissen uit heden en verleden in korte, enigszins badinerende stukjes of in doorwrochte studies bestuderen.

Op mijn tocht heb ik niet de hele ‘Route Rimbaud-Verlaine’ gevolgd; ik heb me beperkt tot het zuiden van de Franse Ardennen en de zogenaamde *Crêtes préardennaises*, waar de meeste sporen van Verlaine zijn te vinden. Elders zijn ook wel sporen en aanwijzingen van Verlaines aanwezigheid te bespeuren: in Paliseul, in de Belgische Ardennen, voor Verlaine geen onbekend gebied, liet de bij ons onbekende, in Saulces-Monclin bij Rethel in 1897 geboren romancier Jean Rogissart (pseudoniem van de Rimbaud-kenner Jean-Paul Vaillant, auteur van de roman *Mervale* en oprichter van het tijdschrift *La Grive*) op de voorgevel van een huis een marmeren plaat aanbrengen met de aandoenlijke tekst ‘Hier heeft Paul Verlaine gespeeld’. In Corbion, even over de Franse grens in de Belgische Ardennen, zou Verlaine een heel ander soort sporen hebben achtergelaten. Marc Gaillot, de ‘gardien’ van het *Musée Verlaine* in Juniville, vertelde me dat Verlaine daar in zijn laatste levensjaren vaste omgang zou hebben gehad met een in een huisje in het bos wonende prostituée, bij wie hij drie kinderen zou hebben verwekt; een met hem bevriende abbé zou daarom elk contact met hem hebben verbroken.

In het stadje Rethel, tegenwoordig niet meer dan ongeveer vijfentwintigduizend inwoners, geboorteplaats van de uitgever Hachette (en ‘sous-préfecture’), heeft Verlaine van oktober 1877 tot juli 1879 les gegeven in literatuur, geschiedenis, aardrijkskunde en Engels aan het Collège Notre Dame. In een in ‘Rimbaldomania Verlainomanie’ gepubliceerde brief aan zijn vriend Edmond Lepelletier schrijft Verlaine dat hij dat allemaal ‘leuke en amusante’ zaken vindt, dat de meeste docenten geestelijken zijn, hartelijke en simpele lieden, met wie hij op goede voet staat, dat de stad [Rethel] niets voorstelt - waarmee Verlaine waarschijnlijk bedoelt dat hij zich er stierlijk verveelt, hoewel hij waarderend spreekt over ‘het labyrint van merkwaardige straatjes’. Dat hij Rethel niet bijzonder opwindend zal hebben gevonden is natuurlijk niet zo vreemd na soms veelbewogen reizen en werkzaamheden elders - België, Engeland en Parijs -, de vaak stormachtige betrekkingen met Rimbaud en ingrijpende gebeurtenissen, zoals de scheiding van tafel en bed van zijn vrouw Mathilde, de poging tot verzoening met haar en Verlaines bekering tijdens zijn verblijf in de gevangenis van Mons; verder laat hij Lepelletier weten dat hij graag van zijn vriend, die hij een ‘publicisse influïent’ (een spelling die tot Verlaines bijzondere repertoire behoort) noemt, een exemplaar van *La Tentation de Saint-Antoine* van Flaubert zou ontvangen en dat in Parijs niemand zijn adres mag weten. Is er in Rethel nog iets te vinden dat naar Verlaine verwijst? Ja, een foeilelijk, ‘modern’ gebouw waarin een middelbare school is gevestigd die naar hem is genoemd en dat aan de voorzijde is voorzien van een lange, in de vorm van de naam Verlaine geknipte heg, een hedendaagse Franse tic, in het kader van de propaganda voor de ‘villages fleuris’, waarop je ook stuit als je, vanuit Rethel komend, Juniville binnenrijdt. Volgens Franz Bartelt, de schrijver van ‘La route Rimbaud-Verlaine (détails)’ in de al genoemde uitgave van *Terres Ardennaises*, durfden de autoriteiten pas in 1976, ‘na een eeuw van steile deugdzaamheid’ de naam van Verlaine, ‘een krankzinnige, zo gistend als een klontje suiker in de absint’, met een onderwijsinstelling te verbinden.

Tijdens het verblijf in Rethel is er echter iets gebeurd dat voor Verlaine uiterst belangrijk is geweest: zijn kennismaking met de uit Coulommes afkomstige leerling Lucien Létinois. Tussen deze toen zestienjarige jongen en Verlaine groeide een intense vriendschap, die volgens sommige commentatoren meer dan vriendschap was.

Een van hen, Louis Forestier, zet in het ‘dossier’ bij zijn uitgave van *La Bonne Chanson, Jadis et Naguère* en *Parallèlement* (Poésie/Gallimard, 1979), *amitié* tussen aanhalingstekens, daarmee suggererend dat leraar en leerling ook een seksuele relatie hebben gehad, wat zeer waarschijnlijk niet het geval is geweest.

Van eind augustus 1879 tot eind december van het hetzelfde jaar verblijft Verlaine met Lucien in Engeland, en begin maart 1880 koopt hij in Juniville, een kilometer of twintig ten zuiden van Rethel, voor Lucien een boerderij - prijs 30.000 franc. Arm was Verlaine toen niet. Later, in 1885, wel, en daarna weer niet.

In Juniville bevindt zich een *Musée Verlaine*, dat geen officiële erkenning heeft en dat wordt beheerd door Marc Gaillot, een bijzonder enthousiaste en gastvrije jongeman, die alle tijd heeft voor het - helaas - betrekkelijk geringe aantal bezoekers: een paar Fransen of toeristen per week, zo nu en dan een aan Verlaine verslingerde liefhebber uit Japan, Engeland of Californië; leven en werk van Verlaine blijkt hij heel goed te kennen en hij kan daar geestdriftig en gedetailleerd bijzonderheden en anekdotes over vertellen, en als ze niet waar zijn, zijn ze toch aardig bedacht en in elk geval niet strijdig met wat over Verlaines doen en laten vaststaat. Het museum(pje) is gevestigd in de voormalige herberg *Au Lion d'Or* - ‘loge à pied à cheval’, zoals het uithangbord nog steeds vermeldt -, waar Verlaine van 1880 tot 1882 verbleef. Het interieur is naar alle waarschijnlijkheid grotendeels niet authentiek, al moet de tafel in de voormalige gelagkamer wel een cafétafel zijn geweest: in het blad zit een, nu opgevulde, uitholling waarin vroeger de klanten geacht werden een fooi voor de herbergierster achter te laten. In de vertrekken op de begane grond bevindt zich een uitstalling van portretten en documenten en dergelijke die op Verlaine betrekking hebben. Op de verdieping liggen een paar kamertjes waarin gasten, bijvoorbeeld zij die van Rethel op weg waren naar het vijfentwintig kilometer verder gelegen Reims, konden overnachten, en een grote, gerenoveerde zaal waarvan de muren zijn versierd met ingelijste, op Lucien Létinois betrekking hebbende gedichten van Verlaine. In de voormalige stallen zijn een drinkgelegenheid en een tentoonstellingsruimte ingericht, waar met enige regelmaat lezingen over Verlaine en exposities van uiteenlopende aard worden gehouden en concerten gegeven. Het gehele complex heeft ook nog een fraaie tuin en verkeert na het achterstallige onderhoud dat de laatste jaren is verricht, in uitmuntende staat, al

ontbreken nog steeds voorzieningen als toilet en stromend water. Er verschijnen echter donkere wolken aan de horizon. Omdat het museum niet officieel is erkend, is de toekomst onzeker. De huidige eigenares, de erfgename van de vrouw die in feite de aanzet tot de totstandkoming van het museum heeft gegeven, wil het complex verkopen; de gemeente is, met steun van het departement en de regio, bereid het geheel over te nemen voor de prijs die de erfgename oorspronkelijk wenste te ontvangen, maar inmiddels heeft deze haar eisen opgeschroefd, misschien omdat ook op het Franse platteland de prijzen omhoog zijn geschoten. Al die buitenlanders die maar huizen in den vreemde kopen... Er worden nu pogingen ondernomen om de nieuwe Franse minister van Cultuur, die zelf uit de museumwereld komt, voor het behoud van het museum te interesseren.

De vorige eigenares van het geheel en initiatiefneemster van het museum, mevrouw Marcelle Ponsinet, wier warme onthaal van een jaar of zes, zeven geleden ik me nog goed herinner, is in april 2000 overleden (een schilderij waarop ze - met sigaar! - is afgebeeld, prijkt in het tegenwoordige café). In een vertrek naast de voormalige gelagkamer is een foto van Verlaine te zien die is gemaakt door Dornac, de eerste reclamefotograaf van Parijs: Verlaine had gevoel voor publiciteit, zoals hij ook graag de clown, de potsenmaker uithing en tegelijkertijd, misschien wel juist daardoor, zijn ware gevoelens verborg; heeft Stéphane Mallarmé niet van hem gezegd dat hij ‘se cache’? De portrettengalerij in het café bevat een groot aantal reproducties van negentiende-eeuwse foto's, onder meer van familie van Verlaine, auteurs en vrienden. Er hangt ook een portret van Verlaines echtgenote, zo te zien een niet onknappe, aantrekkelijke vrouw.

In Juniville hoopte Verlaine met Lucien Létinois een deugdzaam en arbeidzaam leven als dichter en landbouwer te leiden. Deugdzaam vooral: in het voorwoord van de eerste druk van *Sagesse,* de bundel waarvan een aantal gedichten in Juniville tot stand is gekomen, schrijft hij: ‘Men zal er niets in aantreffen, zo hoopt hij [de auteur], dat strijdig is met de naastenliefde welke de auteur die voortaan christen is, verschuldigd is aan de zondaren wier verfoeilijke zeden hij eertijds en haast nog onlangs heeft beleden.’

In het laatste kwart van de negentiende eeuw was het nu welvarende Juniville nog een onbeduidend dorp. De grond was er steen-

achtig en leende zich slecht voor de landbouw. Er werd gezegd dat Gods hand de stenen en keien die de landbouwers er overdag verwijderden,'s nacht weer teruglegde. Moderne landbouwtechnieken waren nog onbekend of hadden in de streek nog niet hun intrede gedaan. De voornaamste activiteit was destijds het houden van schapen; in Juniville werd twee keer per week een schapenmarkt gehouden. Verlaines pogingen om in dat deel van Frankrijk, de zogeheten *Champagne pouilleuse*, het dorre, onvruchtbare deel van Champagne, tussen het dal van de Aisne en dat van de Seine - een streek die door Arthur Young in het verslag van de reis die hij aan het eind van de achttiende eeuw door Frankrijk maakte 'bijna even lelijk als de Poitou' wordt genoemd - een boerenbestaan op te bouwen, waren dan ook gedoemd te mislukken. Het is trouwens de vraag hoe serieus hij het boerenbedrijf heeft beoefend. In het dorp stond hij bekend als 'pousse-cailloux': als hij op het land was, zag men hem eigenlijk alleen maar met de zijkant van zijn voet steentjes opzij schoppen. Op een foto van Verlaine als boer staat hij naast zijn klompen, waarmee niet wordt bedoeld dat hij van trots naast zijn schoenen liep. De onderneming liep op een mislukking uit, de boerderij werd in het begin van 1882 verkocht.

Nog afgezien van zijn twijfelachtige activiteiten als boer, genoot Verlaine in Juniville een dubieuze reputatie: drinkebroer en rokkenjager. Hij wist van innemen, ook van de destijds nog niet verboden absint. (Absint is inmiddels weer toegestaan, mits het alcoholpercentage niet boven de 43 uitkomt.) In het museum is nog een absintstelletje te bewonderen van het type dat Verlaine gebruikt zal hebben om zijn drankje in de juiste verhouding van absint, water en suiker klaar te maken. Het is overigens bekend dat hij het vocht ook puur dronk, 'à la hussarde', zoals dat heet; dat moet funest zijn geweest voor slokdarm, maag en lever. In de tuin van het museum groeit tegenwoordig weer de alsemplant (*Artemisia absinthium*), die bij de bereiding van absint werd gebruikt. Volgens de gardien Marc Gaillot bevat de plant ook hallucinogene bestanddelen; Parijse scholieren die het museum bezoeken, kunnen de verleiding niet weerstaan op de blaadjes van de plant te kauwen in de hoop er high van te worden; ze worden er in het algemeen alleen maar misselijk van...

In Juniville had Verlaine ook, als we de verhalen moeten geloven, een solide reputatie als vrouwengek opgebouwd, hoewel hij zijn vroegere 'zonden' had afgezworen en bij de pastoor opge-

biecht. Verteld wordt dat nog lang na Verlaines verblijf in Juniville jongens en meisjes elkaar onderzoekend aankeken met de al dan niet uitgesproken vraag: lijk ik, lijk jij op Verlaine? Zouden wij kinderen van Verlaine zijn? In de vroegere gelagkamer bevindt zich in een hoek boven een klein stenen aanrecht een oeil-de-boeuf; het diende niet om een beetje licht tot het aanrecht toe te laten, maar om naar buiten kunnen gluren naar het straatje, dat in de tijd van Verlaine tussen de herberg zelf en de stallen liep. Door dat raampje, in de taal van de Ardennen ‘beuquette’ geheten, gluurde men om te zien óf Verlaine terugkwam, in welke staat en met wie.

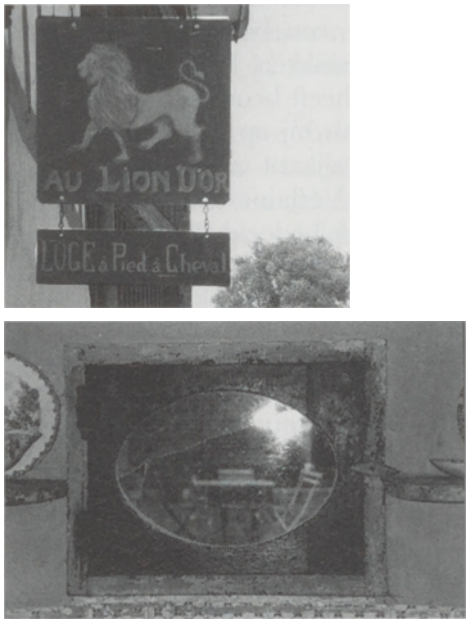

Het ‘oeil de boeuf’ van Le Lion d'or

Al met al is het geen succes, dat verblijf van Verlaine in Juniville - dat in het najaar van 1880 voor korte tijd wordt onderbroken; Verlaine is dan in Reims, waar Lucien Létinois als artillerist is gelegerd, ‘surveillant général’, de met orde en discipline op school belaste functionaris. De boerderij is een mislukking. De bundel *Sagesse*, die naast in Juniville geschreven gedichten ook gedichten bevat die uit 1874, het jaar van Verlaines bekering, dateren en die in december 1880 op kosten van de schrijver wordt gepubliceerd bij Palmé, directeur van de *Société Générale de Librairie catholique (sic)*, vindt geen enkele weerklank.

Ook de tijd na de verkoop van de boerderij is dramatisch. Na in de zomer van 1882 naar Parijs te zijn teruggekeerd, gaat Verlaine in september in Boulogne wonen, in de buurt van ‘zijn zoon’ Lucien Létinois - zijn eigen zoon, Georges, mag hij sinds de scheiding van tafel en bed van zijn vrouw Mathilde in mei 1874 niet meer zien. Op 7 april 1883 sterft Lucien aan tyfus in een Parijs' ziekenhuis.

De volgende etappe in Verlaines Ardeense zwerftocht is het dorpje Coulommes. Daar heeft hij van de ouders van Lucien een

boerenhuis met moestuin gekocht, waar hij in september 1883 met zijn moeder gaat wonen. Spottend wordt hij de ‘agriculteur de Coulommes’ genoemd

Coulommes telde destijds niet meer dan een veertigtal inwoners. Volgens anekdotes die nog steeds de ronde doen, werkten de boerenjongens nauwelijks meer op het land, maar lagen ze tegen betaling met Verlaine in het hooi te rollebollen of bezatten ze zich samen met hem in de kroeg. Toen vele jaren later een jonge onderwijzer zich in Coulommes vestigde en zijn leerlingen voor wilde gaan op de weg naar de schoonheid van de door hem bewonderde poëzie van Verlaine, kreeg hij de inmiddels brave huisvaders geworden vroegere speelkameraadjes van Verlaine op zijn dak. Hoe lang op het Franse platteland, in ‘La France profonde’, ruzies van generaties terug, nooit opgeloste geschillen en onverwerkte rancunes kunnen doorzeuren, wordt wel door het volgende bewezen: in *L'Ardennais* van 2 april 1996, in het jaar waarin werd herdacht dat Verlaine honderd jaar geleden was gestorven, publiceerde de al eerder genoemde Yanny Hureaux een cursiefje onder de titel ‘Gloire’. Daarin staat: ‘De inwijding van de avenue Paul-Verlaine in Coulommes was een aprilgrap! Stelt u zich het schandaal eens voor in die gemeente die weigert bij de feestelijkheden ter gelegenheid van het “Verlainejaar’’ betrokken te worden! De inwoners van Coulommes hebben zo hun redenen. Toen die Verlaine zich in hun dorp vestigde, zogenaamd om er de landbouw te beoefenen, gaf hij er onophoudelijk aanstoot. Hij was nu eens stomdronken, dan weer apelazerus, vaak had hij een kwade dronk, beledigde de voorbijgangers, schold de veldwachter uit, maakte de plaatselijke boeren uit voor hufters. Hij maakte avances naar de jonge landarbeiders. [...] Dat is nog niet alles. Met wie had Verlaine, drie jaar voordat hij naar Coulommes kwam, niet erg gewijde grond geëgd? Met een jongeman uit Coulommes: Lucien, die zoon van de Létinois! Die Verlaine was niet alleen pervers en aan de drank, hij was ook een recidivist. Toen hij van Coulommes naar de gevangenis van Vouziers werd overgebracht omdat hij zijn moeder in elkaar had geslagen, was er een kruiwagen nodig om zijn strafblad te vervoeren [...]’.

‘Zijn moeder in elkaar geslagen.’ Het ‘incident’ deed zich voor op 11 februari 1885. Op 9 februari was de echtscheiding tussen Mathilde Mauté de Fleurville en Paul Verlaine uitgesproken. Heeft Verlaine in dronkenschap zijn moeder geslagen of is hij haar naar

de keel gevlogen om haar te wurgen? De aanleiding is niet helemaal duidelijk. Kwam hij, mede onder invloed van de drank, tot zijn daad uit verdriet (toch!) over de echtscheiding?

Een week of drie later, op 8 maart 1885, wordt het huis in Coulommes verkocht en op 24 maart wordt Verlaine tot een maand gevangenisstraf en een boete van 500 franc veroordeeld. Hij mag de gevangenis van het nabijgelegen Vouziers - die later officieel de Paul Verlaine-gevangenis ging heten; is ergens een gevangenis die de naam van een van haar vroegere bewoners draagt? - op 13 mei verlaten, waarna hij een paar weken in de Ardennen rondzwerft. Vanaf juni wonen Verlaine en zijn moeder, beiden straatarm, in Parijs.

Rethel, Juniville, Coulommes. Ik zou, vanwege Rimbaud, ook nog Roche, op een paar kilometer van Coulommes, kunnen noemen. Daar komen de Cuifs, Rimbauds familie van moederskant, vandaan. De burgemeestersvrouw, Maryse Aubry, heeft in de woonkamer van haar huis, dat voordat zij zich in Roche vestigde al het pavillon Rimbaud heette, haar eigen Rimbaudmuseum ingericht, dat volgens sommigen interessanter is dan het Rimbaudmuseum in Charleville-Mézières. Jaarlijks komen er tussen de duizend en vijftienhonderd bezoekers, die alleen na telefonische afspraak (+33.3.24.71.22.21) haar schatten mogen komen bewonderen. Als u gaat, neem dan een bijzondere uitgave van Rimbaud voor haar mee om haar collectie te verrijken; een Japanse bezoeker kwam aandragen met een Rimbaudvertaling in het Japans. Dat ook Rimbaud om niet-literaire redenen niet altijd wordt gewaardeerd moge blijken uit het volgende feit: in Rethel woont nog een nu tachtigjarige mevrouw Cuif, die stamt uit de familie van Rimbaud; volgens haar mocht na Arthur in de familie geen kind ooit nog de naam Arthur dragen. Ach, had Isabelle Rimbaud al niet de brieven van Arthur vervalst: geen schooier in de familie? En heeft Paul Claudel, die de ruïnes van het huis van de Cuifs en de grond van Isabelle erfde en die beweerde dat een mis toereikend zou zijn geweest om Rimbauds nagedachtenis te eren, zelfs niet de moeite genomen om een paar sous aan de pastoor van Charleville te sturen voor het opdragen van zo'n mis?

Van Juniville zoals het dorp in de tijd van Verlaine was, rest eigenlijk alleen maar de herberg waar Verlaine heeft gewoond en gewerkt. In de Grote Oorlog, die van 14-18, werd het dorp vrijwel met de grond gelijk gemaakt. Rethel onderging in de Tweede

Wereldoorlog een soortgelijk lot: de stad werd in de maanden mei en juni 1940 voor 85% verwoest tijdens de strijd tegen de Duitsers die de Aisne probeerden over te stekken. Roche verging het niet beter: op 12 oktober 1918 lieten de terugtrekkende Duitse troepen in het dorpje niet een steen op de andere staan. De hele streek ligt immers op de ‘Route des Invasions’, van Hunnen - Atilla werd in 451 een stuk zuidelijker, op de velden van Châlons-sur-Marne, de Catalaunische Velden gestuit -, van Germanen, Spanjaarden, Pruisen, Russen, Oostenrijkers, Duitsers (drie keer, 1870, 1914, 1940), van wie al niet. Bij de oprit van de *pont de l'Europe* in Rethel is een bord bevestigd waarop met naam en jaartal de overweldigers zijn vermeld. Vele andere, vaak zeer oude, soms meer dan tweeduizend jaar oude dorpen, zijn daarentegen gespaard gebleven; ze geven echter natuurlijk allang niet meer het beeld te zien waarmee Verlaine en Rimbaud vertrouwd waren. Sommige hebben niet de eer genoten door Verlaine of Rimbaud bezocht te worden, Sorbon bijvoorbeeld, de geboorteplaats van Robert de Sorbon, die in de dertiende eeuw de Sorbonne stichtte, en Justine, vanwaar ik aan mijn heidense bedevaart ben begonnen, een dorp aan de voet van een heuvel waarop ooit een Romeins legerkamp heeft gelegen, niet ver van de nu grotendeels verdwenen heirbaan die Reims met Trier verbond.

Verlaine en Rimbaud hebben hun sporen in de streek achtergelaten. Ook de brave romancier André Dhôtel komt er vandaan; over hem vallen echter geen pikante verhalen te vertellen. Wel pikant is dat een zonderling, een zekere Paul Boens, al een jaar of twintig de grond waar de boerderij van de Cuifs heeft gestaan omploegt op zoek naar de schat, een kilo of acht goudstukken, die Rimbaud uit Afrika zou hebben meegenomen. Hij zoekt op de verkeerde plaats naar de verkeerde schatten. De ware schat is de poëzie.

De auteur en de gardien van Musée Paul Verlaine

Het museum in café Le Lion d'or

‘C'est encore de la musique’

Willem Jens[*]

Reizend door Frankrijk zag ik op een auto reclame voor een popzender: ‘Le rythme d'abord’ (‘Eerst het ritme’), en concludeerde ik dat de bedenker van die slagzin zijn klassieken kende. Want zorgde hij niet voor een pendant van Verlaines ‘De la musique avant toute chose’ (‘Muziek vóór alles’), uit ‘Art poétique’? (Tenzij hij kracht wilde bijzetten aan de openingszin van een musicologisch handboek van Hugo Riemann: ‘Im Anfang war der Rhythmus’...)

*

‘Andermaal muziek!’ (‘C'est encore de la musique.’) Zo kwalificeert Emile Blémont in *le Rappel* van 16 april 1874 de bundel *Romances sans paroles*.

Waarschijnlijk als reactie op die bespreking schrijft Verlaine diezelfde maand nog ‘Art poétique’ (‘De la musique avant toute chose’).

Verlaine wordt overigens voor het strikt zich houden aan zijn poëtica gewaarschuwd door collega Théodore de Banville, die op 9 juli 1885 naar aanleiding van de bundel *Jadis et Naguère* schrijft: ‘Misschien loopt U soms zo dicht langs de oever van de poëzie, dat U het gevaar loopt in de muziek te vallen...’.

*

Het poëticale ‘De la musique avant toute chose’ hoeft niet te impliceren dat Verlaine met de muziekwereld innige banden onderhield.

De ‘Chronologie de Verlaine’, in de Pléiade-uitgave van diens gedichten, vermeldt dat de dichter in 1863-1864 een trouw bezoeker was van de ‘Concerts Pasdeloup’; dat zijn zwager, Charles de Sivry, musicus was; dat hij bevriend was met de componist Ernest Cabaner, die te ongelegener tijd in de Rue Racine onderdak bood

* *Bij het maken van deze aantekeningen is gebruik gemaakt van, onder andere, L.P.'s en cd's van Accord, Barclay, BMG Classics, DGG, Discover International, EMI, Hyperion, Masterworks Portrait, Naïve en Testament; van Verlaine:* Oeuvres poétiques complètes. *Z.p.z.j.[1999]; en van Jessica Duchen,* Gabriel Fauré. *Z.p.[London]z.j.[2000].*

aan Rimbaud; en dat hij met diezelfde Rimbaud in juni 1873 het gezelschap van het Brusselse ‘Alcazar’ in het Londense ‘St. James Theatre’ Offenbach ziet en hoort vertolken.

De naam van tijdgenoot Gabriel Fauré (1845-1924) duikt in de ‘Chronologie’ pas aan het einde op: hij is op 10 januari 1896 een van de twee bespelers van de ‘grandes orgues’ van de Saint-Etienne-du-Mont als Verlaine daar uitgeleide gedaan wordt; onvoldoende blijkbaar voor een plaatsje in de ‘Index des noms et des titres’.

*

Wie wél in de ‘Chronologie’ én in de ‘Index’ voorkomt, is de componist Emmanuel Chabrier (1841-1894), met wie Verlaine in 1863 kennismaakt in de salons van ‘la générale-marquise’ De Ricard, 10, Boulevard des Batignolles, en die hij later zou karakteriseren als ‘gai comme les pinsons et mélodieux comme les rossignols’: ‘opgewekt (als de vinken) en welluidend als de nachtegalen’.

In *Amour* staat zelfs ‘À Emmanuel Chabrier’: ‘Chabrier, wij vervaardigden, een dierbare vriend en ik,/ Woorden voor U, die er vleugels aan gaf’.

Dat gedicht is, met vijf andere sonnetten in die bundel, een voorafschaduwing van *Dédicaces*, waarin het weer wordt opgenomen, en waarvan de verschijning mogelijk was door intekening; de dichter Stéphane Mallarmé en de componist Ernest Chausson (1855-1900) behoorden tot de intekenaren.

*

Die ‘dierbare vriend’ uit ‘À Emmanuel Chabrier’ is zeer waarschijnlijk Lucien Viotti, aan wie Verlaine was voorgesteld door zwager Sivry.

Zij zouden Chabrier aan een ‘scénario d'opérette’ geholpen hebben voor de komische opera *L'Étoile*, waarin de woorden van het ‘Chanson du Pal’ van Verlaine zouden zijn.

Uit die opera - in 1877 in première gegaan in de *Bouffes-Parisiens* - werd de ‘Romance de l'étoile’ afzonderlijk, postuum uitgegeven.

Viotti, die in 1870 sneuvelde in de Frans-Duitse oorlog, werkte samen met Verlaine aan het libretto van een opera buffa, *Vaucochard et fils I*^{er} (door Verlaine herhaaldelijk als Veaucochard gespeld). Wat daarvan is overgebleven, is opgenomen in de *Oeuvres poétiques complètes*.

*

Aan de negentiende-eeuwse Wagneradoratie heeft ook Verlaine het zijne bijgedragen: 8 januari 1886 publiceert Edouard Dujardin het nummer van de *Revue wagnérienne* dat, als hommage aan Wagner, naast negen andere sonnetten - onder andere een van Mallarmé -, 'Parsifal' van Verlaine bevat.

*

In augustus-september 1878 schrijft Verlaine zijn zwager over hun gezamenlijk project, de operette - elders cantate geheten - *La Tentation de Saint Antoine*. (Sivry zou, zoals bij *Vaucochard et fils Ier*, de muziek voor zijn rekening moeten nemen.)

Wat er van het libretto rest, is, evenals de luttele regels van *Vaucochard et fils Ier*, opgenomen in de Pléiade-editie.

*

Als ik mij beperk tot de gerenommeerde liederencomponisten die zich door Verlaine hebben kunnen laten inspireren, dan is mij van Henri Duparc (1848-1933) geen Verlainelied bekend, evenmin als van Emmanuel Chabrier, Erik Satie (1866-1925) en Francis Poulenc (1899-1963).

Jules Massenet (1842-1912) schreef het duet 'Rêvons, c'est l'heure' (1871), en Maurice Ravel (1875-1937) componeerde in 1895 'Un grand sommeil noir'.

Ernest Chausson, aan wie Debussy zijn 'La mer est plus belle' (1891) uit *Sagesse* had opgedragen, en die zo betrekkelijk jong zo jammerlijk om het leven kwam - op een fiets, tegen een muur -, schreef 'officieel' 39 liederen, waarvan drie op tekst van Verlaine: Apaisement (1885), 'La chanson bien douce' en 'Le chevalier malheur' (1898).

Van die twee laatste liederen neemt men aan dat Chausson er Verlaine postuum eer mee wilde betuigen; daartoe zou hij meer filosofisch getinte gedichten (uit *Sagesse*) gekozen hebben, in plaats van teksten die in verband zouden kunnen worden gebracht met Verlaines kwalijke reputatie.

Dé grote Verlainevertolkers zijn Gabriel Fauré en Claude Debussy (1862-1918). Zij worden door musicologen vaak als eikaars tegenpolen beschouwd, en soms als mindere van Reynaldo Hahn (1875-1947), wie - als het om de wereld van Verlaine gaat - het grootste empatisch vermogen wordt toegeschreven.

*

De componisten gaven vaak titels aan gedichten zonder titel. Daarmee wilden zij een stemming markeren, en daartoe kozen zij een of meer woorden uit de tekst.

Dat is, bijvoorbeeld, het geval met Chaussons ‘Apaisement’: gedicht VI van *La Bonne Chanson* krijgt hier versregel 14 als titel. Iets gelijkaardigs geldt voor zijn twee andere Verlainelieder.

En zo heet een van de *Chansons grises* van Reynaldo Hahn ‘L'heure exquise’ in plaats van ‘La lune blanche’.

*

Als jonge componisten gewoon zijn ‘hun creatieve spieren los te maken met een paar korte stukken voor stem en piano’ Jean Gallois), dan ging Gabriel Fauré een stapje verder: voordat hij in 1875 zijn vioolsonate in A en zijn eerste nocturne voor piano schreef, componeerde hij vanaf 1865 alleen maar vocale muziek.

Hij heeft meer dan honderd liederen nagelaten, meer dan welke andere Franse componist van naam dan ook.

De liederen die hij vóór 1904 schreef, kunnen ondergebracht worden in drie groepen, waarvan de derde onder andere de liedcyclus *Cinq mélodies ‘de Venise’* - naar de plaats waar zij geconcipieerd werden - beslaat, en de losse liederen op tekst van Verlaine uit de periode 1889-1904.

Opus 46 (1887) met ‘Clair de lune’ - het eerste Verlainelied van Fauré - sluit de tweede groep af.

Met dat gedicht was de jonge Debussy in 1882 al in de weer gegaan, om het in 1891 muzikaal te voltooien. Zoals ook ‘Spleen’, ‘Green’ en ‘C'est l'extase’ door beide componisten werden uitverkoren.

Met ‘Prison’ (1900) neemt Fauré afscheid van Verlaine.

*

Winnaretta (‘Winnie’) Singer, Princesse de Polignac, bood Fauré 25000 francs (het honderdvoudige van wat hij per maand verdiende als organist van de Madeleine) om een korte opera te schrijven bij gelegenheid van de ingebruikneming van haar nieuwe concertzaal, ‘L'atelier’, in de Rue Cortambert. Fauré wilde daartoe graag samenwerken met Verlaine. Maar die verkeerde toen, in 1891, óf in staat van voortdurende dronkenschap óf werd weer eens opgenomen in een of ander ziekenhuis.

Verlaine aanvaardde de opdracht, maar zette zijn toezegging niet om in daden. En Fauré ondernam een zoektocht in Verlaines stamcafés. Toen hij de dichter eindelijk gevonden had, suggereerde Verlaine, tot grote teleurstelling van Fauré, dat hij zijn toneelstuk *Les Uns et les autres* wilde omwerken en van een nieuw slot wilde voorzien.

De samenwerking liep stuk, maar tijdens een vakantie in Venetië, in het gevolg van Winnie Singer, begon Fauré aan zijn *Chansons 'de Venise'*, op teksten van Verlaine.

Met dezelfde of gelijkaardige teksten in verschillende volgorde ademen de *Chansons 'de Venise'* optimisme, Debussy's *Ariettes oubliées* pessimisme.

(Begin 1892 stelde Verlaine nog voor *L'hôpital Watteau* te schrijven, waarin in het ziekenhuis opgenomen karakters uit de commedia dell'arte zouden figureren.)

*

La Bonne Chanson (1892-1894) van Fauré bevat negen van de eenentwintig verzen van Verlaine, waarvan de volgorde is gewijzigd teneinde 'une sorte de récit poétique' Jean-Michel Nectoux) te creëren.

Uit een brief van 17 mei 1923 aan Roger Ducasse blijkt dat Fauré nooit zoveel vreugde heeft beleefd als bij het schrijven van die cyclus.

(Men heeft Fauré wel verweten, *La Bonne Chanson*, het bruiloftslied dat Verlaine voor zijn verloofde Mathilde schreef, te hebben veranderd in een liefdesbetuiging aan Madame Debussy, Emma Bardac.)

*

Claude Debussy kon door toedoen van Verlaines schoonmoeder, Madame Mauté de Fleurville, naar het conservatorium, en had, toen hij nog Achille heette, op zijn drieëntwintigste al een veertigtal liederen geschreven op gedichten van tijdgenoten; meer dan de helft van het totaal dat hij aan 'mélodies' (ook op eigen tekst) zou componeren.

Ook Verlaine, toen nog onbekend, hoorde tot zijn favoriete dichters.

Van de zeventien Verlaineliederen werden er al veertien geschreven vóór 1892, waarvan er drie in 1891 opgenomen werden in

een kleine cyclus, onder de Verlainetitel *Fêtes galantes* (‘En sourdine’, ‘Fantoches’, ‘Clair de lune’).

In 1903 herziet Debussy de zes *Ariettes* van 1886: die worden tot *Ariettes oubliees*.

In 1904, dertien jaar na de eerste reeks, schrijft hij, inmiddels beroemd geworden als de componist van *Pelléas et Mélisande,* een tweede serie *Fêtes galantes* (‘Les ingénus’, ‘Le faune’, ‘Colloque sentimental’).

*

Reynaldo Hahn, geboren in Venezuela uit een Duitse vader en een Spaanse moeder, schreef een zestigtal liederen. Hij stond model voor Prousts ‘le musicien Santeuil’, en gebruikte voor zijn liederen vooral gedichten van Franse dichters van zijn tijd. Maar de musicoloog James Day schreef over hem: ‘[...]it was to the subtly musical verse of Paul Verlaine [...| that Hahn responded most fully. [...] none caught the elusive and allusive atmosphere of the poems better than Hahn’.

Op zestienjarige leeftijd voltooit hij de compositie van zeven *Chansons grises* (1891-1892), bij de vertolking waarvan Verlaine gehuild zou hebben; in 1892 componeert hij ‘D'une prison’, in 1893 ‘L'incrédule’ en later nog ‘Fêtes galantes’.

In 1891 schrijft hij (het pas in 1896 gepubliceerde) ‘L'offrande’. In datzelfde jaar zet ook Fauré het op muziek, onder de oorspronkelijke titel ‘Green’, iets wat Debussy al in 1888 gedaan had.

*

Niet alleen negentiende-eeuwers componeerden Verlaineliederen.

Zo schreef Benjamin Britten (1913-1976) in 1928 (!) *Quatre chansons françaises*; twee op tekst van Victor Hugo en twee op gedichten van Verlaine: ‘Sagesse’ (‘Le ciel est, par-dessus le toit’) en ‘Chanson d'automne’. Zij vertonen invloed van onder anderen Debussy, Ravel en Wagner. Britten droeg ze op aan zijn ouders; ze beleefden hun première pas in 1980.

De L.P.'s *Verlaine et Rimbaud chantés par Léo Ferré,* 1 en 2, bevatten veertien chansons op tekst van Verlaine (en tien Rimbaud-chansons). De componist-chansonnier wordt begeleid door het Orchestre Jean-Michel Defaye.

*

Veel Verlainelieder wachten er nog op, in de canon te worden opgenomen.

Bijvoorbeeld: *La Bonne Chanson* (1996) van Serge Weber, op teksten uit de gelijknamige Verlainebundel, gecomponeerd ter gelegenheid van 's dichters honderdste sterfdag.

En: van Richard Brodhead *Je me souviens...Songs and Interludes for Soprano and Ensemble* (1999), bevattende vier gedichten van Verlaine.

*

Tot de componisten van het meest op muziek gezette gedicht van Verlaine, ‘Chanson d'automne’, behoren o.a.: Charles Bordes, Benjamin Britten, John Alden Carpenter, Gustave Charpentier, Frederick Delius, Léo Ferré, Reynaldo Hahn, Joseph Kosma, Jan Maarten Komter en Léon Orthel.

Emmanuel Chabrier getekend door E. Detaille

Verlaine als navolger van Perec
Manet van Montfrans

Ik herinner mij dat ik bij David Bellos, de Engelse biograaf van Georges Perec, een opsomming las van de schrijvers waarover Perec op het eindexamen van zijn lagere school (!) was ondervraagd. Volgens Bellos stond Verlaine met twee gedichten op Perecs leeslijst. Een ervan, *Gaspard Hauser chante*, citeert hij integraal, over het andere doet hij er, zonder nadere uitleg, het zwijgen toe. Misschien herinnerde Bellos zich de titel niet of werd zijn aandacht in beslag genomen door de tragische geschiedenis van Hauser, een van de inspiratiebronnen van de vele verweesde Gaspard-figuren in Perecs werk. Maar omdat ik wist dat wat Perec eenmaal in de brandkast van zijn geheugen had opgeborgen, vroeg of laat door hem weer voor hergebruik te voorschijn werd gehaald, bleef dat tweede, onbekende gedicht mij door het hoofd spoken.

Totdat ik de korte novelle herlas die Perec in 1979 onder de titel *Le Voyage d'hiver* publiceerde, en daarin, temidden van een aantal andere citaten, enkele, ‘licht gewijzigde’ regels uit de *Ariettes oubliées* aantrof: ‘Dans l'interminable nuit de la plaine, la neige luisait comme du sable. Le ciel était couleur cuivre. Le train glissait sans un murmure’. Dat moest het zijn, het tweede gedicht van de leeslijst. Maar het raadsel was nog niet opgelost of de volgende vragen drongen zich al op: Welke rol speelt dit citaat in *Le Voyage d'hiver*, en wat is de achtergrond van de wijzigingen die Perec in Verlaines tekst heeft aangebracht?

In Perecs novelle vertelt een letterkundedocent, Vincent Degraël, hoe hij eind augustus 1939 bij toeval een tekst in handen kreeg, *Le Voyage d'hiver,* die geschreven zou zijn door een negentien-de-eeuwse auteur, een zekere Hugo Vernier. Degraël vat de inhoud van Verniers boek samen. In het eerste deel doet een ik-verteller verslag van een reis door een desolaat winters landschap, ‘in Vlaanderen of de Ardennen’. Het tweede deel lijkt op een bloemlezing van fragmenten uit het werk van de generatie dichters die tussen 1865 en 1900 publiceerde - van Lautréamont tot Moréas en Mallarmé, van Cros en Corbière tot Verlaine. De datum van verschijning, 1864, is echter een probleem want hoe is het mogelijk om teksten te citeren die nog niet geschreven zijn? Om deze onge-

rijmdheid uit de weg te ruimen veronderstelt Degraël dat het werk van de geniale maar obscure Vernier schaamteloos geplunderd en daarna vernietigd is door zijn grote tijdgenoten. Gaf Rimbaud het niet al toe met zijn ‘Je est un autre’? En wijst Lautréamonts bewering dat ‘la poésie doit être faite par tous et non par un’ niet in dezelfde richting?

Schande, zou de lezer geneigd zijn om samen met Degraël te zeggen. Maar zo luidt niet het oordeel van de auteur van het verhaal, Perec. Samen met zijn Oulipo-vrienden hanteert hij immers het paradoxale begrip ‘plagiat par anticipation’, dat je zou kunnen omschrijven als de reproduktie van een nog niet bestaand origineel. In dit begrip vinden de Oulipianen een luchtige rechtvaardiging voor de door hen enthousiast beoefende praktijk van het herschrijven van al bestaande teksten. Schrijvers uit het verleden kunnen zo zonder enig probleem als navolgers worden bestempeld en originaliteit wordt weer het alleenrecht van degene die nu de pen vasthoudt. De schuld van het plagiaat wordt afgewenteld op de geplunderde auteur.

In *Le Voyage d'hiver* wordt Verlaine zelf slachtoffer van de piratenpraktijken waar hij zich volgens Degraël aan had bezondigd. Verlaine schreef negen *Ariettes oubliées*, Perec citeert enkele regels uit het achtste gedicht. Dit dateert waarschijnlijk uit het voorjaar van 1872 maar wordt vaak gepresenteerd als geïnspireerd door een reis die de dichter in december 1871 naar België maakte. Het is kort na de Frans-Duitse oorlog. In Charleville zijn nog Duitse troepen gelegerd, Verlaine bezoekt de slagvelden bij Sedan. De *Ariette* roept het beeld op van een besneeuwde vlakte onder een koperkleurige hemel, zo desolaat en levenloos dat zelfs de kraaien en wolven het laten afweten.

Perec breekt rijmschema en metrum op, zet de werkwoorden in de verleden tijd, en laat door Verlaines vlakte een trein ‘glijden’. Aldus aangepast lijkt het citaat op de aanhef van een verhaal over een tocht door een winters landschap. En daarmee zijn we terug bij de reis door Noord-Frankrijk die in het eerste deel van Verniers tekst wordt beschreven, én bij de zoektocht van Degraël, wiens pogingen om Vernier te rehabiliteren, bij gebrek aan bewijs, op niets uitlopen. Zijn exemplaar van *Le Voyage d'hiver* is verloren gegaan bij de bombardementen op Le Havre. De geboorteakte van Vernier was al tijdens de Eerste Wereldoorlog bij een brand in het bevolkingsregister van het Noord-Franse Vimy vernietigd.

Degraëls studie over Vernier telt acht beschreven bladzijden, de overige driehonderdtweeënnegentig zijn blanco.

Als het werk van Perec één grote autobiografische puzzel is, en dat is langzamerhand een algemeen aanvaard inzicht, dan rijst de vraag hoe het (gewijzigde) fragment van Verlaines *Ariette oubliée* daarin past. Wie Perecs levensloop kent en vertrouwd is met zijn kabbalistische spel met letters en getallen, valt het niet moeilijk aanknopingspunten te vinden.

De V van Verlaine woekert in combinatie met de H door de eigennamen in Le Voyage d'hiver (Hugo Vernier, Vincent Degraël, Victor Hugo, Hippolyte Vaillant, Valentin Havercamp). Diezelfde letters, de V en de H, vormen ook de alfabetische ruggegraat van W ou le souvenir d'enfance, de herinneringen van Perec aan zijn jeugd als joodse wees in Vichy-Frankrijk. De H verwijst naar de ‘Histoire avec sa grande hache, (la guerre, les camps)’. De V maakt deel uit van de W of de double V, zoals de Fransen zeggen, een aan de Germaanse talen ontleende letter en in die hoedanigheid het symbool van het Duitsland dat in de jeugdherinneringen zo dominant aanwezig is. Op de achtergrond van Verlaines *Ariette* speelt dit Duitsland eveneens een rol.

Ook de getallen laten zich makkelijk duiden. De achtste *Ariette* telt zes vierregelige strofen, Perecs citaat bevat vierentwintig woorden. Het getal 24 correspondeert met het huisnummer in de Parijse rue Vilin waar zijn moeder in januari 1943 bij een razzia werd gearresteerd en waar haar laatste reis begon - per trein door een winters Duitsland naar Auschwitz in haar geboorteland. Perec ging zijn achtste levensjaar in als wees. Pas vele jaren later zou hij, in zijn werk, het onderwerp van de deportatie van zijn moeder aanroeren.

Le voyage d'hiver is de laatste novelle die Perec heeft kunnen voltooien. In zijn eerdere werk lopen de verwijzingen naar Verlaine via de geschiedenis van Kaspar Hauser. Met *Le Voyage d'hiver* neemt Perec Verlaine echter openlijk op in de stamboom van de literaire familie die hij in de loop van de tijd om zich heen had verzameld. Het begrip ‘plagiat par anticipation’ stelt hem in staat zich als hoofd van deze familie op te werpen. Hij is niet de navolger of de zoon, maar de (stam)vader. En zo zet de literatuur de werkelijkheid naar haar hand. De enige zoon van Verlaine heette immers Georges.

Verlaines gevleugelde woorden

Camille Mortagne

Hoeveel generaties schoolplichtige adolescenten, voor mij en na mij, werden niet zachtkens over de drempel van de Schone Letteren heen getild met

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne ...?

In mijn jonge jaren moesten we de subtiele Racine mooi leren vinden. Dat lukte meestal wel, op den duur, vooral dankzij de meeslepende, dwingende tekstverklaringen van een bevlogen docent. Victor Hugo vonden we groots, indrukwekkend, een génie, bij wie je je ietwat ongemakkelijk voelde: zoveel grandiose visioenen vervat in zoveel expressieve maar vaak nog onvertrouwde woorden, waar je je doorheen moest zien te werken.

Voor Verlaine was het liefde op het eerste gezicht. En blijvend ook. Ik kom ze weleens tegen, heren op leeftijd, die het nog van buiten kennen, het wondermooie:

Je fais souvent ce rêve étrange et pénétrant
D'une femme inconnue, et que j'aime, et qui m'aime...

Laat ik ze dit sonnet helemaal opzeggen, dan zie ik hun gezicht gaandeweg opklaren en smelten. Ineens zijn ze weer thuis, in de prille jeugd van het verlangen.

Aan Verlaine heb ik mijn liefde voor literatuur te danken. Een eerste zielsaanraking kwam voor mij bij het lezen van:

Il pleure dans mon coeur
Comme il pleut sur la ville...

En bij de daarop volgende verzen raakte ik voorgoed onder de betovering.

Les choses qui chantent dans la tête
Alors que la mémoire est absente,
Ecoutez! c'est notre sang qui chante...
O musique lointaine et discrète!

Wat is het geheim van Verlaines poëzie?

Hij spreekt je direct aan, in de meest simpele woorden. Vederlichte verzen, vloeiend aaneengeregen, die schijnbaar vanzelf, uit de diepte opborrelen, onbedwingbaar als een zucht. Het welt op, ruist even, en is weer uitgeblazen.

Treffender dan Claudel het onder woorden bracht, kan ik het niet zeggen:

'Ses vers ne sont pas formés par des syllabes, ils sont animés par une mesure. Ce n'est plus un membre logique durement découpé, c'est une haleine, la respiration de l'esprit; il n'y a plus de césure, il n'y a plus qu'une ondulation, une série de gonflements et de détentes. Le nombre des syllabes varie sans que nous nous en apercevions, la rime presque insensible arrive à être remplacée par des accords de timbres.'

De meest sprekende gedichten van Verlaine lijken uit een soort urgentie te zijn voortgekomen: het pulsen van het hart. Wie ze in de mond neemt gaat ongewild meedeinen. Zo bezwerend is de vorm dat je zonder meer het ware bestaan aanneemt van zoiets onbestaanbaars als *Les sanglots longs des violons de l'automne*.

Bijzonder geliefd zijn de ragfijne schetsjes waarin de dichter vluchtige atmosferen in een paar woorden weet op te vangen: zie bijvoorbeeld uit *La Bonne Chanson* dit miniatuur tafereel:

L'étang reflète,
Profond miroir,
La silhouette
Du saule noir

Steeds weer is hij erop uit het veranderlijke licht van schemeruurtjes, waterluchten, nevelige einders, wisselende kleurschakeringen te noteren. In onvergetelijke impressionistische schilderijtjes zijn ze aanschouwelijk gemaakt en bewaard gebleven die kortstondige flikkeringen van de eens aan zijn ogen voorbij getrokken 'gezichten en vergezichten.' Aan zijn woordkunst wordt dan ook terecht de esthetiek van het efemere toegeschreven.

Hoor eens even hoe deze schilder, door de vervlechting van assonanties en alliteraties, zijn tableau in klaagzang laat overgaan:

Surtout les soirs d'été: la rougeur du couchant
Se fond dans le gris bleu des brumes qu'elle teinte
D'incendie et de sang; et l'angélus qui tinte
Au lointain semble un cri plaintif se rapprochant.

Want Verlaine's landschappen zijn altijd triest, vaak in nevels gehuld, grijs-blauw getint, slechts nog even zichtbaar in vale lichtschijnsels. Opvallend in zijn omvangrijk oeuvre is het steeds terugkerende bijvoeglijk naamwoord ‘blême’, lijkbleek, waarmee hij zowel de kleur van zijn gelaat als die van een plek aanduidt. Landschap en gemoed zijn steeds eikaars spiegelbeeld. In *Ariette IX* komt het zo te voorschijn:

L'ombre des arbres dans la rivière embrumée
Meurt comme de la fumée
(...)
Combien, ô voyageur, ce paysage blême
Te mira blême toi-même...

Twintig jaar later, in het ziekenhuis waar hij voor de zoveelste keer langdurig verblijft, ondergaat hij de van zijn droefenis verzadigde atmosfeer als een *Lieu blême où sanglote le jour*.

Maar lang voordat hij door verschrikkelijke armoede, ziektes en vereenzaming geteisterd werd, in zijn jongste jaren al, is zijn poëzie van melancholie vervuld. Zelfs in de meest onpersoonlijke gedichten, waarin hij zichzelf ogenschijnlijk volkomen afwezig maakt, breekt er iets van door.

In *L'heure du berger* bijvoorbeeld, als de maan, over een totaal verlaten weiland, ‘rood boven de einder staat’, is het verzwegen smachtend verlangen waarneembaar gemaakt door het procédé van de verschuiving: een kikker slaakt een kreet, terwijl heel wit de ster van Venus verschijnt: tijdstip waarop volgens het volksgeloof vurige liefdeswensen in vervulling zouden moeten gaan.

In *Promenade sentimentale* zou je verwachten dat daar twee geliefden aan deelnemen. Ook hier gaat het feest der zinnen niet door:

Moi j'errais tout seul, promenant ma plaie
Au long de l'etang, parmi la saulaie

Heel herkenbaar voor generaties (tot onthouding en eindeloos wachten gedwongen) adolescenten is de zielstoestand die door Verlaine ‘langueur’ is genoemd. Met van jeugdige kracht overlopend hart en lijf, een haast niet in toom te houden verbeelding, hadden zij maar te leven in droge leegte. Prachtig verwoord is deze toestand, al eeuwen terug, door Seneca: ‘Etroitement confinées dans une prison sans issue, nos passions s'y asphyxient; de là la mélancolie, la langueur et les mille flottements d’une âme incertaine.’ (De tranquilitate animi)

Maar niet alleen de lokzang van Eros laat zich in Verlaines jonge jaren onweerstaanbaar horen.

Que ton vers soit la chose envolée
Qu'on sent qui fuit d'une âme en allée
Vers d'autres deux à d'autres amours

In *Art poétique* is de suggestie niet mis te verstaan. Des dichters ziel is naar elders vertrokken.

Ook de mysterieuze, onaanraakbare schoonheid van de wereld doet het machtige verlangen opkomen om dit alles, onvatbaar als het is, in zich op te nemen of erin op te gaan. Van Verlaine kan, net als van Rimbaud, gezegd worden dat hij een ‘mystique sauvage’ is die, buiten elke religieuze orde om, van nature neigt naar de intieme vereniging met dat wat men het Absolute noemt: dat wat bestaat onafhankelijk van elk bestaand ding of wezen. *L'Idéal* of *l'Azur* in Verlaines woordenschat. Een staat van samensmelting zoekt hij, niet alleen door zich over te geven aan eindeloos gemijmer, maar ook aan de in hem zo overvloedige zinnelijkheid. In die zin is hij een *Voyant* dat hij, door zijn bijzonder ontwikkelde ontvankelijkheid, in staat is het verborgen leven der dingen door te laten, er een glimp van te weerkaatsen. Extatische momenten komen voor, soms expliciet, zoals in de titel van één van de *Poèmes saturniens*: *Crépuscule du soir mystique*, of in *Crimen Amoris* (*Jadis et Naguère*). In dit gedicht, geschreven in de gevangenis van Mons, overziet hij de met Rimbaud beleefde exaltante maar vergeefs en rampzalig gebleken queeste naar de Universele Liefde, waar geen onderscheid meer zou zijn tussen Goed en Kwaad. *Crimen Amoris* eindigt met de uitvoerige beschrijving van een landschap, waarin alles, - nachtelijke hemel en sterren, bomen, een stromende beek

en opkomende mist -, ‘als een hart, als een ziel, in extase opengaat’.

Weliswaar heeft hij dan het atheïstische Azuur voor de alles vergevende God van zijn kindertijd ingeruild.

De onweerstaanbare charme van talloze poëtische evocaties doet wel eens vergeten hoe furieus hij ook uit de hoek kan komen. Bij zijn grote publiek trekt de polemische trend in Verlaines oeuvre veel minder belangstelling dan de lyrische. Al heel jong keert hij zich heftig tegen de burgerlijke middelmaat en zelfingenomenheid.

In zijn allereerste publicatie verklaart het toen 19 jarige, aanstormende talent de oorlog aan Pretentie. Monsieur Prudhomme, in 1863 verschenen, in *La Revue du Progrès moral, littéraire, scientifique et artistique,* is een kostelijk sonnet waarin de jonge Verlaine zich laat kennen als een geduchte humorist, en opvalt door de vrijpostige behandeling van onderwerp én versregels.

Monsieur Prudhomme

Il est grave; il est maire et père de famille.
Son faux-col engloutit son oreille. Ses yeux
Dans un rêve sans fin flottent insoucieux,
Et le printemps en fleur sur ses pantoufles brille.

Que lui fait l'astre d'or, que lui fait la charmille
Où l'oiseau chante à l'ombre, et que lui font les deux,
Et les prés verts et les gazons silencieux?
Monsieur Prudhomme songe à marier sa fille

Avec Monsieur Machin, un jeune homme cossu.
Il est juste-milieu, botaniste et pansu.
Quant aux faiseurs de vers, ces vauriens, ces maroufles,

Ces fainéants barbus, mal peignés, il les a
Plus en horreur que son étemel coryza,
Et le printemps en fleur brille sur ses pantoufles.

Met de woordspeling in de eerste regel: *il est maire et père de famille*, en zijn hyperbolisch hoog boven de oren gesteven boord, wordt de gewichtige Prudhomme meteen als een potsierlijke figuur neergezet.

Waar kan de man over dromen die geen boodschap heeft aan lente, zon, vogelzang en groene weiden? Veel moois zal het niet wezen. Maar dat ons bang vermoeden bruusk in complete verbijstering zal overgaan, dat ziet geen lezer aankomen.

Monsieur Prudhomme songe à marier sa fille, vernemen we aan het einde van het tweede kwatrijn. En terwijl we hierbij even adem zouden mogen halen, moeten we wel pardoes uitglijden naar de eerste terzine, alwaar Monsieur Machin, een jongen met poen, als een spin in het web op zijn prooi zit te wachten. Wat je noemt: een adembenemend enjambement.

Hoe gedurfd Verlaine van dit procédé gebruik maakt, wordt nog een keer duidelijk als hij in de tweede terzine de vaste woordcombinatie ‘avoir en horreur’ door midden breekt om ‘il les a’,/ illeza, met ‘coryza’ te laten rijmen.

Hiermee valt het accent tegelijkertijd op de afkeer van Prudhomme voor jonge dichters als Verlaine - in zijn beperkte gezichtsveld: niksnutten, schoften, ongeschoren, ongekamde lanterfanten - én op zijn weerzinwekkende loopneus.

Met de speelse accentverschuiving - van ‘brille’ in de 4de regel naar ‘pantoufles’ in de laatste, brengt Verlaine zijn aartsvijand de genadeslag toe: Prudhomme is een Pantoffelheld.

Zo viert Verlaine, als angry young man, zijn knallende entrée in de poëzie door alle middelen die haar ten dienste staan uit te buiten, te ontregelen en naar zijn hand te zetten.

Het hier geportretteerde heerschap heeft Verlaine niet uitgevonden. Het personage van de parvenu, voor wie de zegeningen van het leven slechts tellen als hij er zakelijk beter van kan worden, was al eerder in het leven geroepen door Henry Monnier, (*Mémoires de Joseph Prudhomme*, 1857). Daarnaast had Honoré Daumier er duizenden exemplaren van laten zien, in zijn 40 jaar durende carrière als karikaturist. Door zijn pakkende satirische prenten, bewonderd en besproken door Baudelaire, leverde Daumier een bijtende kroniek van die tijd.

Monsieur Prudhomme of Monsieur Machin aan wie hij zijn dochter koppelt is ‘Juste-Milieu’, zoals het hoorde volgens de ‘moraal’ van de *Bourgeoisie d'affaires* die slechts één motto kende: *Enrichissez-vous*.

Een schrikbeeld, dit in Verlaines jonge jaren triomferend type. De

toekomstige auteur van *Les Poètes maudits*, waarin hij zich naast Mallarmé en Rimbaud onder het pseudoniem Pauvre Lelian presenteert, heeft altijd al een andere wereld voor ogen gehad: het poëtische universum. In zijn *Avant-Propos* bij de tweede uitgave hiervan, in 1888, schrijft hij: ‘beter was geweest *Poètes Absolus* (...) Absoluut in verbeeldingskracht, en expressie. (...) Maar Gedoemd’ (Pl. 637)

Gedoemd, niet alleen vanwege de maatschappelijke uitsluiting, maar door het besef van de ultieme onvervulbaarheid van het verlangen.

Tenzij het in Poëzie verwezenlijkt wordt.

> *Votre âme est un paysage choisi*
> *Que vont charmant masques et bergamasques...*

Dit ‘gekozen’ zielslandschap heeft niets natuurlijks, het is puur fictie, voor onze ogen getoverd door de kunst van de dichter.

‘Un grand sommeil noir’:
een voorbeeld van het muzikale dichten van Paul Verlaine

Henriette Ritter

Zoals bij zoveel dichters van de XIXe eeuw speelt de muziek een centrale rol in het oeuvre van de dichter Paul Verlaine (1844-1896). Van zijn programmatische gedicht ‘Art poétique’, is de eerste versregel ‘Muziek op de allereerste plaats’ (*De la musique avant toute chose*) natuurlijk de meest fameuze illustratie van deze muzikale preoccupatie. Daarnaast dragen zijn dichtbundels of gedichten veelzeggende titels als *La Bonne Chanson, Ariettes oubliées, Romances sans paroles* of ‘Berceuse’ zoals de oorspronkelijke titel van ‘Un grand sommeil noir’ luidde. Ook ontkomt Verlaine niet aan de wagneriaanse ‘hype’ die het culturele leven van Frankrijk en Europa in de tweede helft van de XIXe eeuw beheerste. Enkele gedichten zijn geïnspireerd door het werk van Wagner (zoals: ‘Nuit du Walpurgis classique’, ‘Parsifal’, ‘Saint Graal’); en hij citeert een aantal malen de grote Duitse componist in enkele prozateksten, alhoewel deze teksten niet te vergelijken zijn met het enthousiaste en beroemde artikel over de opera *Tannhäuser* van de drieëntwintig jaar oudere Baudelaire.

Dit accent op het thema muziek heeft niet zozeer te maken met Verlaines muzikaliteit in de traditionele zin van het woord: muziek is een centraal begrip in zijn opvatting over kunst en poëzie. Evenals Schopenhauer beschouwt de dichter van ‘Un grand sommeil noir’ (en dit geldt meer in het algemeen voor de symbolistische dichters) muziek als de hoogste kunst (cf Dresden, 1980, p. 157). Dit betekent overigens niet dat alleen de musicus in staat zou zijn muziek te maken en het voorrecht zou hebben om deze vorm van kunst *par excellence* te bereiken. In zijn ‘Art poétique’ wordt duidelijk dat voor Verlaine muziek niet zozeer een kwestie van noten is maar meer een van woorden. Ook de dichter is in staat muziek te maken, althans, als hij op een bepaalde manier zijn dichterlijke werkzaamheden verricht en op een bepaalde manier omgaat met dichterlijke zaken als ritme en rijm. Hij moet bijvoorbeeld kiezen voor het *impair*, een oneven aantal lettergrepen per versregel. Door deze aanbeveling, verzet Verlaine zich tegen een eeuwenoude

dichterlijke traditie waarin de alexandrijn, die uit twaalf lettergrepen bestaat, een ereplaats heeft (cf H. van den Bergh, 1994, p. 87). Wat het rijm betreft: dat is volgens Verlaine onontkoombaar. Zonder rijm, geen Franse dichtkunst, zegt hij zo ongeveer in ‘Un mot sur la rime’ (cf *Oeuvres complètes en prose*, p. 696 e.v.). Maar op dit punt eveneens dient de moderne dichter zich af te keren van de traditie door te kiezen voor een muzikaal rijm, een rijm dat het dichtst bij de assonantie ofwel het klinkerrijm ligt.

Deze aanbevelingen zijn een impliciete kritiek op de dichtkunst van zijn tijd die voornamelijk beheerst werd door de uitlopers van de Romantiek en de Parnasse, waar Verlaine een korte tijd zelf ook bij hoorde. De gedichten van deze stromingen worden gekenmerkt door retorische alexandrijnen, klinkende rijmen en een overdadig gebruik van picturale beelden. Gedichten waar deze kenmerken in voorkomen, zijn voor Verlaine als gerechten waar te veel knoflook in is verwerkt. Zij irriteren niet alleen hem, maar ook ‘de ogen van de azuurblauwe hemel’ (*les yeux de l'Azur*) zoals hij het zo mooi in zijn ‘Art poétique’ verwoordt.

Verlaine vernieuwt de dichtkunst van zijn tijd niet alleen in formeel opzicht; hij heeft ook zo zijn eigen ideeën over de opstelling en de taak van de dichter. Vooral de korte, discrete gedichten van zijn vroegere werk contrasteren met het pathos van de Romantici en de wellustige manier waarop zij hun hoogst persoonlijke gevoelens en hun privé-leven tentoonspreiden. Anderzijds zijn Verlaines gedichten evenmin vergelijkbaar met de onpersoonlijke, afstandelijke en beschrijvende gedichten van de Parnassiens. Volgens de opvatting van Verlaine blijft de dichter zich bezighouden met het verwoorden van zijn emoties. Daarbij zijn de bijzondere, persoonlijke omstandigheden die deze emoties teweegbrengen, slechts een uitgangspunt van het gedicht. De ware dichter is het romantische narcisme voorbij en erop uit om de universele, vage angsten en verlangens die in ieder van ons sluimeren, te ontdekken en vooral: bij de lezer op te roepen.

Het is deze accentverschuiving van dichter naar lezer die de gedichten van Verlaine zo bijzonder maakt en misschien ook zo populair. Bij hem komt de lezer centraal te staan en dat brengt ook een heel andere manier van schrijven met zich mee: een suggererend schrijven. In deze schrijfwijze is het gebruik van de poëtische taal er helemaal op gericht om gevoelens over te brengen. Beelden, ritme en klanken dienen niet zozeer om een visuele impressie van

de buitenwereld weer te geven of gevoelens te beschrijven. Zij moeten, net als de muziek dat doet, een onbestemde sfeer of een vluchtige stemming oproepen. Verlaine verstaat als geen ander de kunst van het suggereren, een kunst die zijn gedichten maakt tot kleine muziekstukjes in woorden. Een aantal van deze muziekstukjes zijn op hun beurt weer een bron van inspiratie geweest voor componisten als Fauré, Debussy en met name Varèse die de muziek schreef bij ‘Un grand sommeil noir’.

Het gedicht dat Varèse kennelijk zeer aangesproken heeft, is te vinden in de bundel *Sagesse* (1880) die tot stand gekomen is onder nogal dramatische omstandigheden uit het leven van Verlaine. De gedichten zijn voor een groot deel geschreven in de gevangenis van Mons, waar de dichter terecht is gekomen na een uit de hand gelopen ruzie met Rimbaud. Verlaine verwondt zijn vriend door een pistoolschot en wordt veroordeeld tot twee jaar cel. Daar komt deze ‘gedoemde dichter’ (*poète maudit*) tot inkeer, bekeert zich tot het katholicisme en probeert, tevergeefs, weer in de gratie te komen bij zijn zeer jonge vrouw Mathilde.

Het is opmerkelijk dat er in deze bundel zo weinig naar deze verwikkelingen wordt verwezen. De titel van de bundel is natuurlijk een discrete verwijzing naar de gemoedstoestand van de dichter, en ook in het gedicht zelf (dat geschreven is op de dag van het vonnis, 8 augustus 1873) wordt er een vluchtige toespeling gemaakt op het treurige leven dat de dichter tracht te ontvluchten door weg te zakken in een diepe, zwarte slaap. Dit gevoel van pessimisme is ook los te zien van deze specifieke context: treurigheid, spijt, en verlangen om weg te kruipen zijn dan niet zozeer inherent aan het mislukte leven van Verlaine, maar ook aan het leven zelf. Het gedicht ontstijgt het zuiver persoonlijke, en bezingt een universeel, haast archetypisch gevoel waar een aantal jaren eerder Baudelaire een term voor heeft gevonden: het spleen, een gevoel dat gebaseerd is op een intens heimwee naar de zuiverheid van het verloren paradijs.

Betekent het spleen bij Baudelaire een onoverkomelijk en bijna ondragelijk lijden, bij Verlaine neemt dit gevoel een veel mildere vorm aan. Ondanks de titel van het gedicht en het beeld van de grafkelder dat in de laatste strofe opduikt, komt het spleen niet overeen met een verlangen naar de dood. Het beeld van het graf wordt namelijk gecorrigeerd door dat van de wieg, zodat het onderaardse gewelf niet met de dood geassocieerd wordt maar met

de baarmoeder en dus met het leven. Of liever gezegd: een leven dat nog niet gekenmerkt wordt door scheiding en chaos, maar waar volmaakte harmonie en rust heersen. De beelden zijn in dit opzicht veelzeggend en geven een soort regressie weer. Om het prenatale paradijs weer terug te vinden, schakelt de dichter alles uit wat hem aan het pijnlijke, aardse bestaan hecht. Hij probeert zich te ontdoen van de hoop die hem op de toekomst oriënteert. Ook tracht hij verschillende zintuigen uit te schakelen, die hem teveel in het heden verankeren, zoals het vermogen om te zien en te horen. Zelfs zijn geheugen moet hij loslaten om weer dat onbeschreven blad te worden dat hij was voor zijn geboorte of direct daarna. Langzaam probeert hij, tegen de keer in, naar de bron van het leven terug te keren om weer de onbedorven, kleine zuigeling te worden die door zijn moeder wordt gekoesterd en gewiegd.

Geheel in overeenstemming met zijn poëticale uitgangspunt, doet Verlaine er alles aan om de lezer zijn eigen nostalgie te laten voelen. Om dat te bewerkstelligen, worden gedetailleerde beschrijvingen achterwege gelaten. De beelden die in het gedicht voorkomen zijn summier en fragmentarisch: een wieg waar de dichter zich mee identificeert, een anonieme hand, een zachte, wiegende beweging in een verstilde wereld. Zo ontstaat er een vaagheid die toch heel precies de ervaringswereld van een zuigeling weergeeft. Nog niet geheel ontwaakt uit zijn sluimer, neemt deze de wereld slechts zeer ten dele waar. Nog versmolten met zijn omgeving, is hij slechts gevoelig voor primaire gewaarwordingen: wiegende beweging en weldadige stilte. De vage aanduidingen maken eerder een aanwezigheid voelbaar dan dat zij deze laten zien. Het gedicht appelleert aan de vage herinnering die een ieder meeneemt uit een andere wereld die onbereikbaar is geworden. Het geeft gestalte aan een sinds lang vervlogen intimiteit en geborgenheid, waardoor een blijvend gevoel van gemis teweeg wordt gebracht.

De beelden die Verlaine in het gedicht gebruikt, het ritme, vooral ook de herhalingen in verzen 3 en 4, en natuurlijk ook in het laatste vers, zijn typisch muzikale middelen om bij zijn lezer een gevoel van spleen en verlangen op te wekken. Maar het gedicht doet meer. Het is ook de remedie om de pijn die het heeft opgewekt, te verzachten. Natuurlijk, het paradijs is voorgoed verloren en naar de moederschoot kunnen wij niet meer terug, maar de dichtkunst kan wel door de magische kracht van de woorden de suggestie wekken dat wij even het paradijs hebben teruggevonden.

En dat doet Verlaine op een uitgekiende manier in ‘Un grand sommeil noir’. Wat dat betreft heeft dit gedicht dezelfde functie als de muziek: het is een berceuse - zoals de oorspronkelijke titel van het gedicht ook luidde - die troost biedt aan de lezer/toehoorder en hem even verlost van de pijn van het bestaan.

Onpoëtische vertaling van ‘Un grand sommeil noir’:
Een grote zwarte sluimer/Valt neer op mijn leven:/ Slaap, iedere hoop,/ Slaap, iedere begeerte!/ Ik zie niets meer,/ Ik herinner mij niets meer/ Van het slechte en het goede.../ O wat een treurig verhaal!/ Ik ben een wieg/ die door een hand heen en weer wordt bewogen/ In de holte van een grafkelder:/ Stilte, stilte!/

Bibliografische verwijzingen:

Verlaine, Paul: ‘Un mot sur la rime’ in: *Oeuvres en prose complètes*, Paris, Pléiade, 1972, pp. 696-701.
Verlaine, Paul: ‘Un grand sommeil noir’ in: *Oeuvres poétiques complètes*, Paris, Pléiade, 1972, p. 297.
Bergh, Hans van den: ‘De essentie poëtisch verwoord: Paul Verlaine’, in: Tom van Dorp (ed), ‘Kunst en waarheid. Idealisme en symbolisme in de negentiende en twintigste eeuw’, Heerlen, Open Universiteit, 1994, pp. 85-96.
Dresden, Sem: ‘Symbolisme’, Amsterdam, Wetenschappelijke Uitgeverij, 1980.

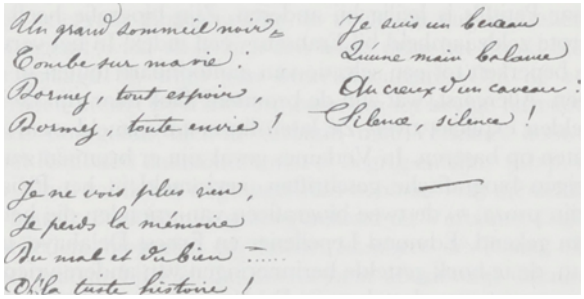
Handschrift Verlaine

Verlaine en de biografie

Peter Verstegen

Als literair-wetenschappelijk genre heeft de biografie in Frankrijk geen hoge vlucht genomen. Het tiental Franse biografieën dat ik over Verlaine gelezen heb, kenmerkt zich door ongelooflijk veel slordigheden, onjuist weergegeven feiten, dubieuze gevolgtrekkingen en kritiekloze herhalingen van wat voorgangers hebben beweerd. En dan zwijg ik nog van die typisch Franse uitvinding, de *vie romancée*. De auteurs daarvan - Henri Troyat is een goed voorbeeld, maar Francis Carco en Guy Goffette zijn nog erger - kruipen in de huid van hun hoofdpersoon of denken dat ze dat doen. Als een soort medium geven ze diens gedachten door. Helaas lijken ook serieuze biografen een tik mee te krijgen van het genre. Pierre Petitfils, de laatste en tot dusver ook wel beste biograaf van Verlaine, bekroond met de *Prix de la Critique de l'Académie française* in 1981, is een goed voorbeeld. Hier beschrijft hij de komst van Philomène Boudin, een van de twee laatste maîtresses van Verlaine, die juist haar rivale, Eugénie Krantz, op een zijspoor heeft gerangeerd: ‘Weldra verscheen Philomène alsof er niets was gebeurd, royaal met haar bloemen, snoepgoed en zoenen. Ach, hoe had hij ooit de voorkeur kunnen geven aan die stugge matrone met de naam Eugénie!’ (P p. 400) Het is niet Verlaine die Eugénie ooit zo getypeerd heeft, maar ja, Franse biografen kunnen gedachten lezen, zelfs van overledenen.

Maar Petitfils is heilig bij anderen. Zijn biografie heeft zelfs - een grote zeldzaamheid bij Fransen - een index! In het vervolg zal ik me beperken tot een selectie van aantoonbare fouten in de biografieën. Allereerst, wat zijn de bronnen? Ook daar zijn de biografen zelden expliciet over. Ze laten liever onvermeld waar ze hun inzichten op baseren. In Verlaines geval zijn er bronnen genoeg: 1) zijn eigen biografische geschriften, verzameld in het Pléiadedeel met zijn proza; 2) de twee biografieën van vrienden die hem goed hebben gekend, Edmond Lepelletier en Ernest Delahaye, uit 1907 en 1919, de te boek gestelde herinneringen van andere vrienden en relaties, met name de tekenaar Frédéric-Auguste Cazals (1911) en de Memoires van Verlaines ex-vrouw Mathilde Mauté (1935) in de streng geannoteerde uitgave van Michael Pakenham (1992); 3)

Verlaines brieven, de driedelige editie van Ad. Van Bever (1922-29) en enkele nadien verschenen uitgaven, plus brieven en andere documenten van tijdgenoten die over hem gaan, waaronder politie-archieven. Vanzelfsprekend moeten sommige bronnen kritisch worden gebruikt. Zo ontkennen Cazals, Delahaye en Lepelletier dat Verlaine homoseksuele betrekkingen had gehad, terwijl ze beter wisten, omdat homoseksualiteit taboe was in de tijd dat zij schreven. Cazals, die zelfs liefdesbrieven van Verlaine had ontvangen, beweerde toch dat *Hombres*, Verlaines postuum uitgegeven bundel met expliciet homoseksuele gedichten, moest worden beschouwd als een 'literaire oefening in opdracht van een uitgever' (CR p. 255).

De eerste die de homoseksuele relatie tussen Verlaine en Rimbaud aan de orde stelde, was Marcel Coulon, in zijn *Au Coeur de Verlaine et de Rimbaud* (1925). Een tijd lang woedde toen nog de strijd tussen, zeg maar, platonisten en realisten. Maar daarna was men niet meer te houden, zodat Verlaine geleidelijk in Frankrijk, maar ook daarbuiten, steeds homoseksueler is voorgesteld. De Brit Graham Robb noemt Verlaine en Rimbaud in zijn recente Rimbaudbiografie, uit 2000, 'de Adam en Eva van de moderne homoseksualiteit'. (RR p. 150) Dezelfde Robb vermeldt ook Lucien Viotti: 'Zijn hartstochtelijke vriendschap met een "exquis geproportioneerde" jonge spoorwegbeambte eindigde toen Verlaine trouwde met Mathilde. Viotti nam prompt dienst in het leger en stierf een paar maanden later. Drie dagen eerder [voor het huwelijk] verscheen een andere jongeman in Verlaines kantoor zwaaiend met zijn testament en een geladen revolver. Gewaarschuwd door een telegram ging Verlaine de volgende dag naar het huis van zijn vriend, waar deze zich een kogel door het hoofd bleek te hebben gejaagd bij wijze van huwelijkscadeau. Om de een of andere reden brengt men dit vermogen om tot hevige hartstocht te inspireren doorgaans niet in verband met Verlaine, hoewel de jaren met Rimbaud daarzonder niet te begrijpen zijn.' (Id. p. 112)

Over Viotti zal ik het nog uitgebreid hebben. Wat die zelfmoordenaar betreft, over hem is genoeg bekend uit Verlaines *Confessions* en Lepelletiers biografie: hij heette Lambert de Roissy (Borel, Verlaines editeur bij Pléiade, noemt hem abusievelijk Laurent de Roissy in de Index - Vpo p. 1519) en was een collega op het stadhuis waar Verlaine werkte. Hij kwam Verlaine melden dat hij zelfmoord ging plegen omdat zijn vriendin net was gestorven in het

kraambed en hij deed wat hij zei. Robb stelt het voor alsof de man zelfmoord pleegde uit dépit over Verlaines huwelijk.

Dit staaltje van geschiedvervalsing staat op zichzelf, maar over Viotti is op grote schaal gefabuleerd. Het is begonnen met Lepelletier die weliswaar zelf alle homoseksuele activiteit van Verlaine ontkende, maar wel voedsel gaf aan biografen die wilden beweren dat Verlaine er al heel vroeg mee begonnen was. Dit idee heeft alom postgevat. Lepelletier schreef in het begin van zijn boek: ‘Onder zijn dierbare kameraden die hem, in diverse perioden van zijn bestaan, heftige gevoelens inboezemden, denk ik eerst aan een van zijn neven, Dujardin genaamd, uit het plaatsje Lécluse bij Arleux in het Noorden, waar hij zijn vacanties doorbracht. Het was een vurige kinderlijke vriendschap waarover hij me enthousiast vertelde in zijn brieven van september-oktober 1862. Dit was iets heel anders dan de echt intellectuele vriendschap die ons verbond. De wijze waarop hij zich uitte over zijn neefje deed denken aan een minnaar die opschept over zijn vriendin, en in die periode droeg de lyceïst Verlaine nog zijn kleed van onschuld.’ (L p. 30)

Lepelletier, die de brieven uit Lécluse vijfenveertig jaar na dato herlas, wist niet meer zo goed hoe het zat en misschien heeft hij het nooit geweten. De feiten zijn als volgt: na vijf jaar kinderloosheid hadden Verlaines ouders in 1836 het nichtje in huis genomen wier moeder in het kraambed gestorven was, Elisa Moncomble. Acht jaar later wordt, na drie miskramen, Paul Verlaine geboren. In zijn eerste negen jaar, tot hij naar het Institut Landry gaat, is zij voor hem een oudere zus, misschien een soort tweede moeder. Deze Elisa wordt in 1858 uitgehuwelijkt aan een rijke suikerfabrikant, Auguste Dujardin, van wie ze twee dochters krijgt. Ze sterft begin 1867 nadat haar derde kind dood geboren is. Toen Verlaine in 1862, na zijn eindexamen, bij Elisa en haar man op vacantie was en zijn aangetrouwde neef (meer een oom eigenlijk) beter leerde kennen, heeft hij mogelijk enthousiast over hem geschreven aan Lepelletier, al is daar geen spoor van te vinden in de gepubliceerde correspondentie. Maar de term van Lepelletier ‘neefje’ (*jeune cousin*) was totaal misplaatst. En dat heeft danig doorgewerkt in de biografieën. Bij Antoine Adam kan men lezen: ‘Hij heeft vurige vriendschappen voor jonge kameraden. Men heeft een neef in Lécluse genoemd, men heeft gesproken over Lucien Viotti.’ (A p. 12) Adam zei erbij dat de vriendschappen waarschijnlijk niet ‘onzuiver’ waren, maar hij zei ook: ‘Vrouwen betekenen ongetwij-

feld weinig in zijn leven.' (Id.) Niemand die Verlaines realistische gedichten uit de jaren '80 en '90 over vrouwen gelezen heeft, zou dat kunnen beamen, maar voor Adam - en vele anderen - bestond Verlaine als dichter niet meer na *Sagesse* (1880).

François Porché schreef dat Verlaines homoseksuele gevoelens voor Rimbaud niet uit de lucht gevallen konden zijn en meldt dan: 'Men herinnert zich het "jongensgedoe" op het internaat en het kleine neefje uit het Noorden.' (VP p. 26) Het zogenaamde jongensgedoe - *garçonneries* - komt uit Verlaines eigen herinneringen, waarin hij aangeeft dat er op het internaat gemasturbeerd werd - blijkbaar een begin van homoseksualiteit voor Porché. (Vpr p. 472, 481, 484) Porché publiceerde een tweede boek over Verlaine, waarin hij zegt: 'De suspecte vriendschap met een Lucien Viotti en de smerige afspraakjes op de slaapzaal zijn hem niet meer genoeg.' (VP2 p. 38). Opnieuw is er sprake van 'een vurige tederheid voor een jonge neef' (Id. p. 42) en als hij één bladzij verder verklaart dat 'Élisa's man het druk heeft met zijn werk' is duidelijk dat Porché, net als Lepelletier, nooit heeft begrepen dat het neefje en Élisa's man één en dezelfde waren.

Nog bonter maakt Jean Richer het in zijn Verlainebiografie uit de serie *Poètes d'aujourd'hui*, een boek dat nog steeds verkocht wordt: 'Hij werd ook in beslag genomen door wat hij "gedeeld jongensgedoe" noemt, in de hand gewerkt door de vertrouwelijke omgang op het internaat, hetgeen zou eindigen met de "vriendschap" voor Lucien Viotti.' (VR p. 11) Een paar bladzijden verder weet Richer al dat Verlaine zich na de dood van zijn nicht 'zal overgeven aan zijn passie voor "vriend" Lucien Viotti aan wie hij in *Mémoires d'un veuf* een bladzij heeft gewijd.' (Id. p. 19) Richer preciseert: 'In het jaar 1869 ontwikkelde zich de passie voor Lucien Viotti; Verlaine lijkt af te glijden naar de laagste der sensuele aberraties en in *Les Amies* heeft hij dat ongetwijfeld voor een deel "vervrouwelijkt". (Id. p. 22) Tenslotte verklaart Richier nog: "Na experimenten waar wij het fijne niet van weten (Viotti, neef Dujardin) vond Verlaine in de adolescent Rimbaud een vrijwel ideaal voorbeeld van de *puer aeternus*." (Id. p. 132)

Nu zijn dit citaten uit oude biografieën, maar het gaat gewoon door. In de *Revue Verlaine* van 1997 schrijft Yann Frémy: 'Verlaine verborg dus handig zijn passie voor Lucien Viotti. In *Colloque sentimentale* zou de verbreking van de liefdesband tussen beide mannen aangekondigd worden.' (RV 3-4 p. 334) Dit laatste is een zo bizarre

opinie dat ik er maar het zwijgen toe doe. Dan is er Claude Zissmann die in een artikel *Verlaine décadent,* in de Colloquiumbundel *Verlaine à la loupe* (2000), heeft beweerd: ‘In Lécluse, waar hij een deel van de zomer van het jaar 1865 doorbrengt bij zijn nicht Élisa Dujardin, ontdekt hij - als je hem geloven mag (*sic*) - dat hij exclusief homoseksueel is geworden: fysiek wordt hij niet meer door haar aangetrokken, zoals drie jaar eerder tijdens zijn verblijf in dezelfde plaats.’ (VL p. 336) Het idee dat Verlaine verliefd is geweest op zijn nicht Elisa en die liefde verkapt heeft geuit in zijn *Poèmes saturniens* stamt van A. Adam en J.-H. Bornecque. Misschien is er sprake geweest van platonische verering en het is denkbaar dat sommige gedichten uit *Poèmes saturniens* daarvan getuigen, maar ook hier werd zonder enig bewijs tot (een incestueus soort) verliefdheid geconcludeerd.

Zissmann beweert dat Verlaine Lucien Viotti in de lente van 1866 had leren kennen (dus niet al op het internaat, maar wel veel eerder dan aannemelijk is: in '68 of '69) en hem meteen had meegenomen naar Lécluse. Daar had hij hem ondergebracht in de plaatselijke herberg, waar hij hem 's nachts opzocht. Je vraagt je af of Zissmann daar enige concrete aanwijzing voor heeft. Nee, geen enkele. Zissmann is de ontdekker van de zogenaamde *référent générateur caché*, een autobiografische ‘verborgen kiemreferent’, op basis waarvan elke krankzinnigheid kan worden beweerd. Zo'n referent vindt hij bijvoorbeeld in een korte prozatekst van Verlaine, *Mal'aria*. Deze gaat over een niet langer jonge vrouw die herstelt van een ziekte en die loopt ‘met een trage, ingekeerde, majestueuze gang’. Dit zg. prozagedicht uit de *Mémoires d'un veuf* eindigt met: ‘Toch gaat ze daar, die broze bekoorlijke vrouw, terwijl ze mijn zwakke hart en stellig medeplichtige gedachten in de plooien van haar peignoir meevoert door de geur van rijpe vruchten en stervende bloemen.’ (Vpr p. 82) Zissmann redeneert ongeveer als volgt: de aangehaalde regels lijken te slaan op nicht Élisa, maar ik heb uitgemaakt dat zijn gevoelens voor haar verbleekt waren en dat hij intussen verliefd was op Lucien Viotti. Dus is sprake van een verborgen kiemreferent: de mooie jongen van achttien is verborgen achter de broze, van een ziekbed herstellende, niet meer jonge vrouw. Het is ongelooflijk dat dit soort pseudowetenschap in Frankrijk kan worden gepubliceerd.

Ook de Verlainekenner en bezorger van zijn werk in de twee Pléiadedelen, Jacques Borel, ziet in Viotti nog steeds Verlaines eer-

ste homoseksuele vlam. Hij schrijft het volgende over de kwestie: ‘De waarheid is dat Verlaine Lucien Viotti had gekend sinds het lyceum, en het schijnt welhaast vast te staan dat die gepassioneerde pubervriendschap een homoseksuele passie was, voortgezet of hervat in het jaar dat Verlaine zich met Mathilde verloofde.’ (Vpr p. 1178) En vervolgens: ‘Wij hebben elders gezegd dat de roerselen die Verlaine tot het huwelijk hadden gedreven, voortkwamen uit paniek: Verlaine wilde zijn monsters ontvluchten of bezweren met de aantrekkingskracht van de norm, de wet, de burgerlijke orde, en onder die monsters is er één waarmee hij zich nog niet verzoend heeft, de homoseksualiteit.’ (Id. p. 1180) In het Pléiadedeel met Verlaines proza beroept Borel zich op Antoine Adam en diens psychoanalytische studie *Le Vrai Verlaine*, uit 1936, en stelt dan: ‘... men herinnert zich dat Verlaine Lucien Viotti al op [het lyceum] Condorcet kende en dat zijn verhouding met hem duurde tot het jaar van zijn verloving met Mathilde Mauté...’ (Vpr p. 1299)

Wat zijn nu eigenlijk de feiten? Michael Pakenham, professor in Exeter en Verlainespecialist, verwijst in zijn kritische heruitgave van Mathildes *Mémoires* naar een studie die J.-S. Chaussivert in 1972 publiceerde in *Studi francesi*, ‘Pour un dossier Viotti’. De uitkomst van dit onderzoek: Viotti was vierenhalf jaar jonger dan Verlaine. Toen hij aan een middelbare opleiding begon (het Collège Chaptal), in oktober 1862, had Verlaine al eindexamen gedaan aan het Lycée Bonaparte, naderhand Condorcet genaamd. Ze kunnen elkaar als scholier niet gekend hebben. Sivry en Viotti kenden elkaar van Chaptal. (MM p. 267/8) Mathilde zelf vertelt in haar memoires dat Viotti als vriend van haar halfbroer al zo'n vier jaar over huis kwam toen ze Verlaine leerde kennen. (MM p. 119) Het is aannemelijk dat Verlaine Viotti pas leerde kennen toen hij rond 1868 Sivry had leren kennen. Het is bovendien de vraag of Verlaine zich in die tijd bewust was van zijn homoseksuele kant. Veeleer was hij bang een onverbeterlijke alcoholist te worden. Hij had in dronkenschap soms redeloze driftbuien die eindigden in geweld.

Verlaine kende Viotti in elk geval vanaf 1869. Toen probeerde hij hem een baantje te bezorgen op het stadhuis en wilde hij met hem samenwerken aan een komisch libretto, waar weinig van terechtkwam. Viotti werd opgeroepen voor militaire dienst. Zijn vrienden organiseerden een benefietconcert, waarvan de opbrengst zou dienen om een remplaçant voor Viotti te betalen. Na afloop

schreef Verlaine aan Lepelletier dat het ‘concert Viottard’ (!) boven verwachting geslaagd was. (P p. 81) Overigens trok Viotti zich terug, verhuisde naar Le Hâvre en ging toch in dienst vanwege de Frans-Duitse oorlog, precies op de dag dat Verlaine trouwde met Mathilde (8 augustus 1870). Drie maanden later, in november 1870, raakte hij gewond, werd als krijgsgevangene afgevoerd naar Mainz en stierf daar aan de pokken.

Verlaine heeft in zijn *Mémoires d'un veuf* met grote sympathie over hem geschreven. Hij heeft het, Viotti toesprekend, over ‘de exquise proporties van je efebenlichaam’ (Vpr p. 80), en misschien had hij er spijt van, op het moment dat hij dit schreef - vijftien jaar na Viotti's dood - dat hij géén verhouding met hem had gehad. Daar wijst een andere zinsnede op: ‘Helaas! O funeste fijngevoeligheid, o deplorabel offer zonder weerga, o imbeciel die ik was om het niet meteen te begrijpen!’ (Id.) Het eind van deze tekst kan erop wijzen dat Verlaine geloof heeft gehecht aan het verhaal dat Viotti in dienst was gegaan uit wrok over zijn huwelijk met Mathilde, niet omdat hij, Viotti, iets had met Verlaine, maar omdat hij verliefd was op Mathilde: ‘..je stierf gruwelijk, stralend kind, door toedoen van mij die nog geen druppel van je bloed waard was, en door haar, en door haar!’ (Id.) Lepelletier is de bron van het verhaal dat Viotti verliefd was op Mathilde (MM p. 119), zodat Verlaine en Viotti geen minnaars maar mogelijk wel een soort medeminnaars zijn geweest. Dat er in 1869 of eerder sprake was van een verhouding tussen Viotti en Verlaine, daarvoor bestaat geen spoor van bewijs.

Als Verlaine en Viotti geen verhouding hebben gehad, als Verlaine in homoseksueel opzicht een onbeschreven blad was, wordt het begrijpelijker dat Rimbaud Verlaine in *Une saison en Enfer* heeft aangeduid als *vierge folle* en zichzelf als *époux infernal*. Verlaine als dwaze maagd in homosexualibus. De opvatting van Marcel Ruff en A. Adam, bezorger van Rimbaud in de Pléiade-editie, dat de *vierge folle* Rimbauds ‘oude ziel’ en de *époux infernal* zijn ‘nieuwe ziel’ voorstelde, ‘naar God gewend en Hem onderworpen’ (R p. 962), is *out of character* en houdt bewust geen rekening met de vele autobiografische verwijzingen in *Une saison*. Zoals vele anderen denk ik dat Rimbauds gedicht *Le coeur du pitre*, met regels als ‘Mijn trieste hart kwijlt aan de achtersteven’ en ‘Hun ithyfallische en soldateske krenkingen hebben hem verdorven!’ moet worden gezien als de

neerslag van een brute kennismaking met de homoseksualiteit, in de gevangenis van Mazas of een kazerne, in 1870 of '71. Dit heeft hem mogelijk ook op het idee gebracht van de ‘ontregeling van alle zintuigen’ als voorwaarde om te komen tot een nieuwe poëzie. In dat geval zou er niets vreemds aan zijn dat hij Verlaine in die ontregeling wilde laten delen.

Over de verhouding Rimbaud - Verlaine is al genoeg geschreven, maar hoe die verhouding eindigde is in dit verband de moeite waard. Verlaine wordt begin '75 ontslagen uit de gevangenis van Mons en probeert meteen met Rimbaud in contact te komen. Hij is intussen weer katholiek geworden en heel vroom. Als hij hoort dat Rimbaud in Stuttgart is, waar deze huisleraar is geworden om Duits te leren, reist hij naar hem toe om hem te bekeren, wat volgens Delahaye (en op diens gezag volgens vele andere biografen) leidde tot een hevige nachtelijke vechtpartij aan de boorden van de Neckar. Verlaine zou bewusteloos zijn blijven liggen en de volgende ochtend door boeren zijn gevonden en opgelapt. Dit lijkt een van de biografische opsmuksels waar Delahaye van hield. Zo beweerde hij ook dat Rimbaud tussen de maanden mei en september 1871 twintig centimeter gegroeid was. (D p. 337)

De enige bron voor het verblijf in Stuttgart is een brief van Rimbaud aan Delahaye, gedateerd 5 maart '75: ‘Verlaine kwam hier een paar dagen geleden, met een rozenkrans in zijn poten... Drie uur later hadden we zijn god verloochend en alle 98 wonden van OLH aan het bloeden gebracht. Hij is tweeënhalve dag gebleven, heel redelijk, en toen ik bezwaar maakte, is hij teruggegaan naar Parijs, om vervolgens *ginds op het eiland* zijn studies te gaan afmaken.’ (R p. 296) Als J.-H. Bornecque in *Verlaine par lui-même* (B p. 125) wel de eerste zin citeert van Rimbauds brief aan Delahaye, maar vervolgens het zogenaamde gevecht als waar vermeldt, vraag je je af of zo iemand geheel te goeder trouw is. Delahaye schreef in zijn biografie: ‘'t Was een groot geluk dat de twee tegenstanders geen revolvers of messen hadden, zelfs geen stok..’ (D p. 210) Dat is Bornecque niet mooi genoeg; hij schrijft over: ‘... een nachtelijk messengevecht waarin Verlaine, de volgende dag gevonden door boeren, de dubbele en smadelijke verliezer was.’ Bp. 125) Vrijwel hetzelfde beweert François Porché in zijn *Verlaine tel qu'il fut* (VP p. 269). Ook hij citeert Rimbauds brief aan Delahaye gedeeltelijk en beschrijft dan het fameuze gevecht, zij het zonder messen. Porché voegt er suggestief aan toe: ‘Delahaye schroomde niet, op het eind

van zijn leven, in vertrouwde kring te laten weten wat hij niet had durven opschrijven.' (Id., noot 3) Dit is ongelooflijk. Wat had hij niet durven opschrijven? Delahaye was juist de bron van het fictieve verhaal over het gevecht aan de Neckar! Hij had niet geschroomd het uit zijn duim te zuigen.

Ook Jean Richer kon het niet over zijn hart verkrijgen het mooie verhaal weg te laten: 'De ontmoeting van de twee kompanen, gemarkeerd door de overwinning van de oude demon, eindigde met een vechtpartij aan de oever van de Neckar. Verlaine schijnt de volgende dag, liggend op de weg, [door passanten] te zijn opgeraapt.' (R p. 55)

Nog twee andere voorbeelden uit de biografie: het eerste betreft Verlaines candidatuur voor de Académie française. Als vertegenwoordiger van de vooroorlogse biografen citeer ik Porché, uit 1933: 'Op 4 augustus 1893 richtte de dichter een brief aan de permanente secretaris van de Académie française waarin hij verklaarde de eer te hebben zijn candidatuur te stellen en het voornemen uitte zich te presenteren "bij de volgende verkiezing". Hij had romantisch getekend met: "Paul Verlaine, letterkundige, onder behandeling in het hôpital Broussais." De vacante zetel was die van Taine. Verlaine had, moet men aannemen, geen enkele kans om te worden gekozen.(...) Op 15 februari 1894 schreef de dichter een tweede brief aan de permanente secretaris om zich ervoor te verontschuldigen dat hij als gevolg van zijn slechte gezondheid niet de vereiste bezoeken kon afleggen. Op de 22ste van dezelfde maand ging de Académie ertoe over degeen te kiezen die in de plaats zou komen van Hippolyte Taine.(...) Er werd vijf keer gestemd. Zola en Verlaine kregen geen enkele stem. De verkiezing werd uitgesteld tot een nadere datum. Vervolgens werd op 31 mei Albert Sorel gekozen.' (VP p. 378/9)

Petitfils vertelt in 1981 hetzelfde verhaal: '... Op 15 februari 1894 hernieuwde hij in een brief aan de permanente secretaris van de Académie française zijn candidatuur voor de zetel van Taine en liet weten te hebben besloten om in strijd met het gebruik af te zien van de traditionele bezoeken. De verkiezing had plaats op 22 februari. De Onsterflijken konden kiezen tussen Anatole Leroy-Beaulieu, Émile Zola, Henry Houssaye, Émile Montégut en hem. Ondanks vijf stemmingen was er geen meerderheid te vinden. Tenslotte won een "outsider", Albert Sorel, gesteund door Taines

weduwe, op 31 mei. Verlaine kreeg geen enkele stem, net zo min als Zola.' (P p. 445)

Ook Borel vertelt dat Verlaine zich officieel kandidaat stelde op 4 augustus 1893 en dat de kranten zich daar vrolijk over maakten. Dan volgt: 'Op 15 februari bevestigde Verlaine opnieuw zijn candidatuur bij de permanente secretaris van de Académie française, maar liet weten niet van plan te zijn de traditionele bezoeken af te leggen als gevolg van zijn slechte gezondheid. Op 22 februari 1894 ging de Académie over tot het kiezen van degeen die voor Taine in de plaats moest komen. Behalve Verlaine en Zola waren candidaten: Anatole Leroy-Beaulieu, Henri Houssaye, Émile Montégut. Er waren vijf stemmingen waarvan er geen tot een meerderheid leidde. Zola en Verlaine kregen natuurlijk geen enkele stem. De verkiezing werd verdaagd en het was Albert Sorel die vervolgens, op 31 mei, verkozen werd.' (Vpr p.1283/4)

Maar waarom zou Verlaine zijn candidatuur vernieuwd hebben? In ieder geval klopt het niet dat er op 22 februari niemand verkozen werd. Op de Internet-site van de Académie française kan men vinden dat Marie-José Heredia op die datum verkozen werd, als vervanger van Charles de Mazade, niet van Taine, en dat Verlaine en Zola waren verslagen. Als het juist is dat Verlaine op 31 mei tot de candidaten behoorde, dan moet hij zich twee maal kandidaat hebben gesteld, eerst voor de zetel van Charles de Mazade, die gewonnen werd door Heredia, vervolgens voor die van Taine, die gewonnen werd door Sorel. Het is misschien geen halszaak, maar het is duidelijk dat de voorstelling van zaken niet klopt.

Bij het laatste voorbeeld, beperk ik me tot Borel, de bezorger van Verlaines werk, en Petitfils, de recentste biograaf. Het gaat om de periode (juli 1873) waarin Verlaine in Brussel wacht op de komst van Rimbaud. In brieven of telegrammen aan Rimbaud, Lepelletier, zijn moeder en zijn vrouw Mathilde heeft hij aangekondigd zelfmoord te zullen plegen als zijn vrouw zich niet met hem verzoent. Mathilde is al enige tijd gestopt met het lezen van Verlaines post en reageert dus niet. Zijn moeder snelt toe en Rimbaud komt over uit Londen als hij reisgeld van Verlaines moeder gekregen heeft (zodat Verlaine hem kort daarna met een revolver kan verwonden aan zijn linkerpols, waarvoor hij anderhalf jaar in de gevangenis zal zitten). Maar vóór zij arriveren, ontmoet Verlaine een vriend die hem op een lumineuze gedachte brengt: als hij toch

dood moet, kan hij beter zijn leven offeren voor een goede zaak. Petitfils beschrijft het zo: ‘Hij [de vriend] gaf hem de raad om, als hij er toch genoeg van had, zijn leven te beëindigen als soldaat in dienst van een nobel doel; hij moest maar dienst nemen in het leger van Don Carlos die streed tegen de Spaanse republiek: op de Spaanse ambassade was een register geopend waar vrijwilligers zich konden opgeven. Verlaine beloofde niets, maar erkende bij zichzelf dat zijn vriend gelijk had: je pleegde geen zelfmoord voor een vrouw als de zijne die bovendien uit lafheid rustig thuis bleef zitten.’ Hier is Petitfils weer aan het gedachten lezen. Borel (of zijn voorganger als editeur, Dantec, maar dan heeft Borel het zo gelaten) zegt het volgende naar aanleiding van Verlaines gedicht *Gaspard Hauser chante*: ‘In zijn studie met de naam *l'Affaire Verlaine* (Messein, 1930) vraagt Maurice Dullaert zich subtiel af of het couplet waarin men leest “Ik heb in de oorlog willen sterven...” geen toespeling kan zijn op Verlaines dienstneming, die niet doorging, in het carlistische leger, in juli 1873.’ (Vpo p. 1131)

De tweede Carlistenoorlog was uitgebroken in Spanje. Volgens Petitfils en Borel wilde Verlaine zich aansluiten bij het Carlistische leger van troonpretendent Don Carlos Maria de los Dolores Juan. Dit is een nogal malle vergissing. In Spanje was juist de eerste republiek gevestigd, die bedreigd werd door reactionaire Carlisten en daarom vrijwilligers zocht om haar te verdedigen. Verlaine dacht, als goed republikein, over dienstnemen in het republikeinse regeringsleger. Ook als er geen bron zou bestaan om dit te bewijzen, zou men onmogelijk tot een andere conclusie kunnen komen. Verlaine was toen nog uitgesproken links republikeins: hij was onder de Commune op het stadhuis blijven werken en vreesde nog steeds dat hij daarvoor zou worden verbannen of gevangen gezet. Maar er bestaat wél een bron. In zijn derde verklaring bij de Brusselse politie, nadat hij Rimbaud met een kogel had getroffen, zei Verlaine, op 18 juli 1873: ‘Het is waar dat ik op aanraden van mijn vriend Mourot voor het moment had afgezien van mijn plan om zelfmoord te plegen; ik had besloten als vrijwilliger dienst te nemen in het Spaanse leger; maar toen ik daartoe stappen ondernam bij de Spaanse ambassade kwam er niets van en begon ik weer aan zelfmoord te denken.’ (R p. 282/3) Hoe kan men ooit hebben gedacht dat Verlaine naar de Spaanse ambassade zou gaan om zich op te geven voor een leger dat de Spaanse republiek omver wilde werpen?

Petitfils schreef de laatste serieuze biografie van Verlaine, maar hoeveel steken laat hij vallen. Zo maakt hij melding van Verlaines bezoek aan het Haagse Mauritshuis: ‘Die dag stond hij ook nog vol emotie te kijken naar de rijke collectie met werk van Van Dyck, Holbein, Vermeer en Ruysdael.’ (P p. 408) Verlaine heeft namelijk over dat bezoek geschreven in zijn *Quinze jours*, waarin hij zich vooral lyrisch toonde over Potters Stier. Maar het was alles bluf, want hij heeft nooit een voet in het Mauritshuis gezet. (Z p. 50) Toen bleek dat hij uit eigen herinnering te weinig kopij kon leveren voor het beoogde boekje dat moest verschijnen bij uitgeverij Blok (zie de *Ur-Quinze jours* in dit nummer), heeft hij materiaal verzameld door brieven te wisselen met Philip Zilcken, zijn Haagse gastheer. Zilcken stuurde hem beschrijvingen van het Mauritshuis en een aantal schilderijen daar, waaronder de Stier. Is het een Franse biograaf aan te rekenen dat hij dat niet weet? Wel, lijkt mij, als de correspondentie met Zilcken in Franse vertaling beschikbaar was, terwijl Petitfils daar bovendien uit citeert. Dat de Haagse Prinsenstraat Prinserstraat is geworden, Jan ten Brink Jan Ten Brinck en het Bezuidenhout Buizenhout, dat zijn natuurlijk kleinigheden, maar ze zijn talrijk. Opmerkelijk is dat Petitfils in zijn boek een door Verlaine getekend portret opneemt van Auguste Bretagne, de nihilistische papenvreter die Rimbaud en Verlaine tot elkaar bracht - een man met een enorme bierbuik en een hangsnor, maar zonder baard -, met het bijschrift ‘Karikatuur van Verlaine door Paul-Auguste Bretagne’, terwijl het moet zijn: ‘Karikatuur van Paul-Auguste Bretagne, door Verlaine’. Dit kon men bij de eerste druk uit 1981 beschouwen als een ongelukkige slordigheid. Maar de fout is, net als alle andere, gehandhaafd in de herdruk van 1994.

Nee, terwijl de biografiecultuur rondom Rimbaud is bekroond met het meesterlijke boek van Jean Jacques Lefrère, *Arthur Rimbaud,* uit 2001, is er over Verlaine nog steeds geen echt goede biografie voorhanden. Misschien zal dit veranderen nu de Verlainestudie sinds 1993 een nieuwe impuls heeft gekregen met de verschijning van de *Revue Verlaine*, een tijdschrift waarvan de motor overigens wordt gevormd door twee Angelsaksen, Michael Pakenham en Steve Murphy. Misschien moet dé biografie te zijner tijd uit die hoek komen.

Antoine Adam, *Verlaine, l'homme et l'oeuvre*, 1953 (A)
J.-H. Bornecque, *Les poèmes saturniens de Paul Verlaine*, 1967 (VB)
J.-H. Bornecque, *Verlaine par lui-même*, 1970 (BV)
F.-A. Cazals & G. le Rouge, *Les derniers jours de Verlaine*, 1911(CR)
Ernest Delahaye, *Verlaine, Étude biographique*, 1919 [1982] (D)
J.-M. Gouvard & Steve Murphy (ed.), *Verlaine à la loupe*, 2000 (VL)
Jean-Jacques Lefrère, *Arthur Rimbaud*, 2001 (RL)
Edmond Lepelletier, *Paul Verlaine, Sa Vie, son Oeuvre*, 1923 (L)
Pierre Petitfils, *Paul Verlaine*, 1994 (P)
François Porché, *Verlaine*, 1933 (VP)
François Porché, *Verlaine tel qu'il fut*, 1933 (VP2)
Jean Richer, *Paul Verlaine*, 1975 (VR)
Arthur Rimbaud, *Oeuvres complètes*, ed. A. Adam, Pléiade, 1972 [2001] (R)
Graham Robb, *Rimbaud*, 2000 (RR)
Verlaine, *Oeuvres poétiques complètes*, ed. J. Borel, Pléiade, 1962 [1999] (Vpo)
Verlaine, *Oeuvres en prose complètes*, ed. J. Borel, Pléiade, 1972 [1993] (Vpr)
Ex-Madame Paul Verlaine, *Mémoires de ma vie*, ed. M. Pakenham, 1992 (MM)
Revue Verlaine 1-6, ed. Steve Murphy, 1993-2000 (RV)

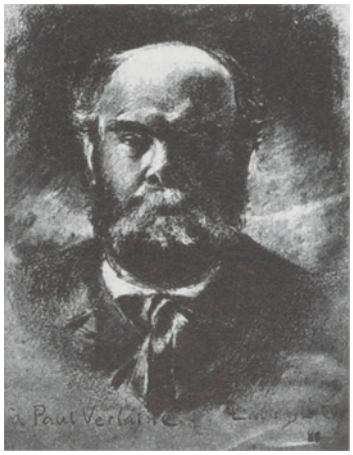

Portret van Verlaine in 1888, van Ladislav Loévy

Verlaine in sjamberloek*

Jessica Voeten

Aan het Amsterdamse Oosterpark staat, niet ver van de hoek van de Linnaeusstraat, het monumentale Witsenhuis. Het is nu honderdtien jaar geleden - de avenue in de nieuwe stadswijk buiten de Singelgracht heette nog Eerste Parkstraat en met de aanleg van het park was de gemeente nog niet begonnen - dat Paul Verlaine er een paar dagen logeerde. Hij was te gast bij Willem Witsen (1860-1923), de toen 32-jarige schilder, etser en fotograaf naar wiens nagedachtenis het huis vernoemd is.

Witsen woonde en werkte op de eerste etage. Onder hem zat de schilder Isaac Israëls (1865-1934).

Het was al winter, de tweede week van november 1892 om precies te zijn, toen de logé arriveerde. De hele vriendenkring had zich verheugd op de komst van Paul Verlaine, de Franse dichter met wiens vernieuwende poëtica en onorthodoxe levenswandel men genoegzaam bekend was.

'Mijn nieuwe pleisterplaats bevindt zich helemaal aan de rand van de stad tegenover een park... in aanleg.'[1]

De Franse dichter Paul Verlaine, op lezingentournee in Nederland, deed in november 1892 het huis aan de Eerste Parkstraat aan. Het scheelde weinig of de illustere buitenlandse gast had elders onderdak gekregen. In de periferie van de Amsterdamse Verlaine-commissie[2] had men zich er dagen tevoren om bekommerd en werd naarstig op zoek gegaan naar logies *en familie*, in de veronderstelling dat een en ander nog niet naar tevredenheid geregeld was.

'Wie je heeft willen wijs maken, dat dit niet zoo is, kan je gerust zeggen, uit mijn naam, dat hij niet op de hoogte is', was het bitse antwoord van de dichter Willem Kloos aan de schilder Antoon Derkinderen.[3] Stel je voor. Kloos zou zijn Franse evenknie niet weten te huisvesten? Kloos, het voorgaand jaar in *De Nieuwe Gids*

* *Dit artikel is een fragment uit een werk in voorbereiding. Het boek over de geschiedenis van het Witsenhuis en zijn bewoners van Jessica Voeten zal in augustus 2003 verschijnen bij uitgeverij Atlas, Amsterdam. Zie ook de 'Ur-Quinze jours' elders in dit nummer.*

1 Paul Verlaine (Metz, 30 maart 1844 - Parijs, 8 januari 1896) 'Quinze jours en Hollande. Lettres à un ami, 1893 p. 78: "Ma nouvelle résidence est située tout au bout de la ville en face d'un parc en...construction."

2 De Amsterdamse Verlaine-commissie was gevestigd op het adres van Willem Kloos en Hein Boeken, Jan van der Heijdenstraat 87 en bestond naast Kloos uit zijn mede-redactielid van De Nieuwe Gids de publicist Pieter Lodewijk Tak, zijn discipel de rechtenstudent Pet Tideman, de burgemeesterszoon Gijsbert van Tienhoven jr. en Willem Witsen. Via een aantal boekhandelaren konden belangstellenden kaarten bestellen à ƒ 2,50 voor de lezing van Verlaine op dinsdag 8 november in huize Couturier op de Keizersgracht.

3 Briefkaart van Willem Kloos aan Antoon Derkinderen, 6 november 1892 [RKD] in reactie op een ongedateerde briefkaart van Derkinderen aan Kloos [Archief De Nieuwe Gids, KB].

nog de auteur van een uitvoerig artikel over de hedendaagse Franse literatuur, waarin hij Verlaine de prins der dichters noemde.[4] Kloos, die er zijn brouille met Albert Verwey zelfs even voor opzij zette om als voorzitter van het Amsterdamse organisatie- en ontvangstcomité over de details te beraadslagen. Die in Den Haag aan het diner aanzat náást de 'zielsvoornamen Verlaine', zoals hij hem later kenschetste - al luidde, volgens andere bron de enige vraag die de Fransman aan zijn disgenoot stelde: 'Monsieur Klooze, aimez-vous la salade?'[5]

Het werd allemaal uitstekend geregeld. Paul Verlaine kon rekenen op een gerieflijk onderkomen, een kunstzinnig logement in het selecte gezelschap van kenners. Het zou hem aan niets ontbreken. Daar zorgde 'de chef' wel voor. Kloos wist immers dat Wim, als altijd, uitkomst bood (Willem Kloos heette vanzelfsprekend Willem of ook wel 'chef'; Willem Witsen ter onderscheid Wim).

En zo gebeurde het dat Verlaine, na zijn Haagse voordrachten en het gastvrij onthaal in de Bezuidenhoutse villa van beeldend kunstenaar en publicist Philippe Zilcken[6] tegenover de weelderige paleistuin van het Huis ten Bosch, nu terecht kwam in de Amsterdamse buitenwijk, aan de Parkstraat tegenover het park in aanleg. Voor vier dagen en nachten. Zo kort als het verblijf duurde, de herinnering eraan zou nooit meer verdwijnen.

Met Paul Verlaine ging het - men was in Nederland *au courant* - ondanks zijn hoogstaande literaire positie allesbehalve goed. Nooddruftig, drankzuchtig, geplaagd door ziektes en gesmaad om de scandaleuze voorvallen - waarvan de gevangenschap vanwege de mislukte moordaanslag op de dichter Arthur Rimbaud het meest in het oog sprong - was Verlaine, hoewel nog geen vijftig toen hij Nederland bezocht, een oude man.

De hele toernee was gearrangeerd opdat hij niet alleen aan zijn bewonderaars - en de nieuwsgierigen - getoond werd, maar er zelf ook aan zou verdienen. De organisatoren moesten op de kleintjes passen. Vandaar dat er veel ruchtbaarheid werd gegeven aan de lezingen. Vandaar dat men hem 'en famille' onderbracht.

Laat op de avond van maandag 7 november 1892 nam de Amsterdamse delegatie het van de Haagse over; in Leiden, had Verlaine toen al een conference gehouden, zeer tegen de zin van de hoogle-

4 Kloos schreef in De Nieuwe Gids van april 1891 het artikel 'De Nieuwe Fransche Letteren' over o.a. Maurice Maeterlinck, Stéphane Mallarmé en Paul Verlaine en repte overigens niet van Baudelaire of Rimbaud.

5 Kloos haalde in 1937 in zijn artikel 'Paul Verlaine' in De Nieuwe Gids herinneringen op aan de avond, toen vijfenveertig jaar geleden. Omdat er geen Franse zinnetjes in hem wilden rijzen, zat hij 'slechts te luisteren en prikte van tijd tot tijd een klein hapje van mijn bord'. Totdat Verlaine een 'gewoon vraagje' tot hem richtte en Kloos 'antwoordde met een paar Fransche woordjes even gewoon'. Het was Aegidius Timmerman in 'Tim's Herinneringen' die Verlaine's vraag had onthouden [gegevens ontleend aan de veelomvattende en aantrekkelijke documentatie in 'Verlaine in Nederland. Het bezoek van 1892 in woord en beeld' door J.F. Heijbroek en A.A.M. Vis t.g.v. de gelijknamige tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, 1985].

6 De kunstenaar Philippe Zilcken (1857-1930) was voorzitter van het Haagse Verlaine-comité. De lezingentournee van Verlaine was het initiatief van de Haagse boekhandelaar Jozef Blok en werd georganiseerd door Zilcken en de schilder Jan Toorop.

raar Nederlandse letterkunde Jan ten Brink, die hem een ‘tuchthuisboef’ vond.[7]

‘Mr. Tak - un type!’, aldus Verlaine, die de gezette journalist Pieter Lodewijk Tak, een niet-roker, het roken van ‘une pipe énorme’ toedichtte, begeleidde de dichter per trein naar de hoofdstad.

Betsy van Vloten was, als enige vrouw, van de partij toen Verlaine met zijn escorte in drie ‘aapjes’ van het Centraal Station na een tocht langs de grachten en over de beboomde Plantage Middenlaan, waar hij diverse theaters ontwaarde, de buitenwijk bereikte: ‘Finalement nous arrivons’.

Voor de deur stonden Isaac Israëls en Hein Boeken ‘met de hoed in de hand’ en de eerste etage was versierd ‘met bloemen en mooie dingen’.[8]

Een flink gezelschap van zeker acht man en een vrouw, onder wie uiteraard confrère Willem Kloos, zette zich om de grote tafel in Witsens atelier voor het souper. Frans Erens herinnerde zich brood met vlees en bedeesde conversatie[9]; Verlaine noemde een smakelijke paté, heerlijke gerookte vis, een goede ragoût, alles overvloedig besproeid met bordeaux, jenever ‘om voor te knielen’ en sterke koffie, door Israëls gezet. Er werden sigaren gerookt en plaisanterieën uitgewisseld tot een uur of twee in de morgen. Waarna de logé zich met een ‘ouf! je me couche’ terugtrok in zijn logeerkamer om pas laat op te staan.

Witsens slaapkamer bood door de twee flinke ramen zicht op een ruime binnenplaats op het zuiden en de tuinen en huizen van de overburen aan de Tweede Parkstraat. Verlaine heeft, terwijl hij toilet maakte in de *très belle chambre,* het uitzicht in zich opgenomen zoals hij dat later zou beschrijven in *Quinze jours en Hollande,* zijn moeizaam tot stand gekomen reisverslag. De achterkanten van de huizenrij deden nogal Londens aan, ‘presque trop londonien’ zelfs. De straat waar Witsen aan woonde, scheen hem een betere dan die van de achterburen, want op de binnenplaats van het logeeradres stonden bomen waar géén wasgoed aan de lijn hing, waar zich géén rommeltje van potten en pannen en kookgerei bevond.

November was zacht en droog. Willem Witsen bestelde aan het eind van dinsdagmiddag, de dag van Verlaines eerste Amsterdamse lezing, een open landauer voor een rondtoer. Betsy zat naast hem en Frans Erens, die werd verzocht naast Verlaine op de

7 Verlaine leverde er passend commentaar op door zijn zacht stemgeluid te verheffen bij het woord ‘voyou’ dat enige malen voorkwam in het stuk proza dat hij voorlas [Heijbroek/Vis p.67].

8 Uit het verslag over Verlaine's bezoek van de schilder Johan Thorn Prikker aan Henri Borel, 27 november 1892 [‘De brieven van Johan Thorn Prikker aan Henri Borel en anderen 1892-1904’, 1980].

9 Erens ‘Vervlogen jaren’, 1989 p. 287.

achterbank plaats te nemen, noteerde later dat de dichter voornamelijk oog had gehad voor zijn Franse courant.

Nu had Verlaine toen al 't een en ander gezien.

Zittend aan het raam tijdens het royale ontbijt met thee, vlees en vis - kennelijk restjes van het souper - kon hij eindelijk bij daglicht het panorama in ogenschouw nemen waar zijn gastheer zo verzot op was. Waar Witsen zich aan laafde, terwijl hij aan Betsy schreef, en dat hij meer dan eens vastlegde. Het weiland met de boerderij en de daglonershuisjes, veraf de bomen van het Muiderbos en de Oosterbegraafplaats en de roze huizenrij, dichtbij de rommelige bebouwing van de uitspanning De Nieuwe Roomtuintjes. De jonge beplanting vooraan, kaal nu aan het begin van de winter. Nog niet besneeuwd, zoals op Breitners schilderij en Witsens aquarel van begin 1892.

Toen Verlaine op dinsdag 8 november 1892 naar buiten keek, was dat landelijk beeld al weer veranderd. De stad had de Parkstraat haast bereikt.

Stond op de aquarel nog een groene bouwkeet, nu verrees er ‘vaguement gothique en briques roses’ de bijna voltooide Muiderkerk. Op weg met P.L. Tak om de stad te verkennen, zag Verlaine tegenover de kerk de begraafplaats waar men nu niet meer begroef, beplant met mooie oude bomen: ‘de laatste weldaden voor de doden’. Het zou niet lang meer duren of ook dit punt aan Witsens einder ging verdwijnen ten gunste van de stadsuitbreiding.

Over het werk van zijn gastheer, dat in diverse stadia overal in het huis te zien was, vertelt Verlaine in zijn reisverslag niets. Wel over dat van de ‘levendige’ Israëls, met wie hij blijkbaar meer *rapport* had dan met Witsen, ‘un peintre, homme sérieux, concentré’.

Volgens Erens hield Wim zich op de achtergrond, ‘zocht de conversatie niet, maar stootte die ook niet af. Waren al die genodigden en bewonderaars er niet geweest, dan zouden hij en Verlaine elkaar nader zijn gekomen.’

Met zijn achtenveertig jaar een stuk ouder dan de begeesterde jonge dertigers uit Witsens vriendenkring en met zijn roemruchte reputatie toch ook hun meerdere, werd ‘Pauvre Lelian’, zoals Verlaine's zelfgekozen anagram luidde, vol ontzag bejegend.

Bewondering weerhield Willem Witsen er niet van zijn gast te laten poseren voor zijn camera, de ochtend na de eerste, drukbezochte lezing in Maison Couturier. Het was een lange dag geweest,

in etappes doorgebracht van bezienswaardigheid naar lokaliteit. Kwistig werden ‘bittertjes’ genuttigd, met een steeds aanzwellender gevolg van Verlaines ‘nieuwe vrienden’, en na de ‘tour formidable’ in de landauer, was er diner met oesters. Na afloop van het optreden slonk het gezelschap weer. Kloos, die er erg vermoeid uitzag, stond erop hem te begeleiden tot de Parkstraat. Restte die nacht nog een praatje bij een sigaartje en nog een glaasje Schiedam en dan een ‘bonne nuit’ op de drempel van ‘mijn kamer’.

Witsen maakte close-ups *en face* en *en profil,* spelend met het licht over de ernstige kop met de zware wenkbrauwen. Portretten ten voeten uit, die een blik gunnen in de entourage van het ongestoffeerde atelier waar her en der werk met het gezicht naar de muur gekeerd staat, of met lappen bedekt. En een enkele actiefoto, in een ongeposeerde pose - de tijd in aanmerking genomen, dat men in die dagen onbewegelijk moest blijven.

Daar zit Verlaine achter de gedekte tafel met ontbijtspullen aan het raam in Witsens atelier, gehuld in een zijden, rijk gebloemde sjamberloek, een kalotje op zijn kalende schedel en een pince-nez voor de donkere ogen, zijn pijp in zijn linkerknuist, verdiept in zijn krantje. De peper-en-zout knevel getrimd sinds zijn logies in Den Haag, want op de foto die zijn eerste gastheer Zilcken maakte, reiken de baardharen nog over het witte boordje. Frans Erens, die zijn afdruk van Witsens staand portret van Verlaine koesterde, meende achteraf dat de lichtgele zijden sjamberloek, die de dichter tooide als een ‘koningsmantel’, door Israëls uitgeleend was.

Ze hadden samen een paar keer doorgebracht op het atelier beneden; Verlaine rept in zijn *Quinze jours* van thee bij Israëls. Dat hij, terwijl de oude huishoudster er vrolijk aan het werk was, nergens, zelfs in het traditionele Albion niet, méér had genoten van *‘the drink which warms people, but never intoxicates them, Sir!’*

Verlaine was geïntrigeerd door de kleine Israëls en vooral door diens ‘petit croquis délicieusement caricatural’, in een oogwenk neergezet. In Den Haag was Verlaine al getekend: door Jan Toorop, door Philippe Zilcken en door Jan Veth[10], maar voor dit schetsje wilde hij een moord doen. Israëls deed er geen afstand van.

Naderhand fotografeerde Witsen de schets en Israëls gebruikte een van Witsens foto's voor nòg een tekening van Verlaine. Ook hierop draagt de dichter de fameuze sjamberloek. Anders dan

10 De tekening van Jan Veth, gemaakt op 3 november in de villa van Zilcken, werd afgedrukt in *De Amsterdammer* van 6 november.

Witsens fotoportret van Verlaine in sjamberloek

Erens schreef, behoorde het enigszins versleten kledingstuk volgens Jacqueline Rooyaards-Sandberg tot de reisgarderobe van Verlaine. De dichter was hem vergeten. Ze poseerde er voor letje in met haar viool.[11]

Voor de vrienden uit 1892 betekende het bezoek van Paul Verlaine een hoogtepunt in hun bestaan. Vrijwel niemand ontbrak en het was zó om. Lang werd er over nagepraat en geschreven.

Jan Toorop, blij dat de drukte weer voorbij was, schreef aan Witsen hoe 'verdomd gezellig' hij het op de Parkstraat had gevonden, 'Ik dank je nog wel voor je allemachtig hartelijke ontvangst.' Hij zag er naar uit Witsens portret van Verlaine te zien. 'Is dat goed uitgevallen? en de mijne ook?'[12]

Ook Toorop kon tevreden zijn. De vijf foto's waarop hij staat, waren bijzonder geslaagd. Elegant in zijn donker kostuum op een lichte broek met modieuze omslagen, staat hij vrijwel op dezelfde plek in het atelier als Verlaine, het gezicht naar het raam, de rug naar de deur in de linkerhoek, een van Witsens fijne sigaartjes losjes ophoudend. En schertsend voorovergebogen naar een ingelijst werk op de ezel of hij iets verbeteren ging.

Verlaine raakte de details van zijn logeerpartij al snel kwijt. Dat was lastig, want vóór zijn vertrek opperde boekhandelaar Jozef Blok het idee voor een publicatie van Verlaine over zijn bezoek aan Holland; de dichter kon er duizend gulden mee verdienen. Zilcken zou het contact onderhouden. Het werd een langdurige geschiedenis, die in eerste instantie in een rommelige en schamele zeventien velletjes handschrift resulteerde. Toch kwam *Quinze jours en Hollande, Lettres à un ami* tot stand. Het verscheen eind 1893 en werd in Nederland meesmuilend ontvangen.

Betsy vond het maar niks dat Verlaine zo weinig over haar verloofde had geschreven en bovendien de indruk wekte als was Isaac Israëls de echte gastheer geweest. In de bibliotheek van Willem Witsen, waar Israëls zo graag uit leende, werd de lange rij met werken van Verlaine aangevuld met het reisverslag, numero 4, door Verlaine gesigneerd. Er vlak naast staat het exemplaar van de bundel *Romances sans paroles,* dat Verlaine voor zijn voordrachten gebruikte. De opdracht luidt: 'à Monsieur Isaac Israëls Souvenir bien cordial Paul Verlaine'.

11 Jacqueline Rooyaards-Sandberg 'Herinneringen', 1979.
12 Jan Toorop aan Willem Witsen, ongedateerd, vóór december 1892 [KB 75 C 15].

Vrij snel na zijn verblijf in Nederland is Verlaine opnieuw in het ziekenhuis terecht gekomen. De voltooiing van zijn *Quinze jours* leed er onder. Le 'pauvre Lelian' stierf op 8 januari 1896, nog vóór zijn 52ste verjaardag.

Het merendeel van de gegevens in het reisverslag in briefvorm was hem, zo bleek na zijn dood, aangereikt door Philippe Zilcken, en door Jan Veth, die de bijzonderheden over Witsen en zijn vrienden verschafte.

Verlaine wist zich later alleen Zilcken, zijn gastheer in Den Haag, nog wel te herinneren en 'Jean' Toorop, de schilder van wie hij op het atelier van Israëls een tekening had gemaakt. Alle anderen, Willem Kloos 'un original', zoals hij hem had genoemd, Albert Verwey, 'Mr Tak - un type!', zijn gastheer Witsen en diens levendige buurman Israëls, het zei hem niets meer.[13]

Paul Verlaine is voor altijd verbonden gebleven aan het huis. Wanneer de benaming van het vertrek waar de Franse dichter zijn moede hoofd te ruste legde gemeengoed werd, valt niet meer na te gaan. Maar nog altijd heet het: de Verlainekamer.

13 'Een praatje met Verlaine', Nieuwe Rotterdamsche Courant, 5 mei 1895.

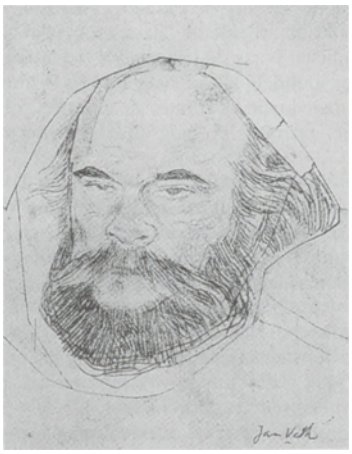

Tweede portret van Verlaine door Jan Veth, 1892

Verlaines *fureur d'aimer*

Aart van Zoest

Het ontbrak Verlaine niet aan zelfkennis toen hij in de bundel *Amour* schreef *J'ai la fureur d'aimer*. Hij heeft furieus bemind. Concreet, mannenlijven, vrouwenlijven, - we vinden het terug door zijn gehele oeuvre. Meer over de laatste, de vrouwenlijven, dan over de eerste, maar dat kwantitatieve gegeven geeft natuurlijk geen indicatie over de erotische voorkeur van deze biseksuele minnaar; hij had rekening te houden met zijn lezerspubliek en de gangbare moraal van zijn tijd. In de kwajongens-bundel *Hombres,* pas na zijn dood ook voor anderen dan intimi toegankelijk, laat hij er geen misverstand over bestaan: de partes posteriores van begeerde dames, hoezeer ook niet te versmaden, bezorgden hem niet in dezelfde mate opwinding en verrukking als herenkontjes. Hij noemt de bezitters ervan met name. Charles met de kattenogen, nog een Charles, een brutale donder, Odilon met de strelende voeten, de welgeschapen Antoine, Paul met de blanke borst en zijn ‘durs tétons sucés’, de soepele François, Auguste, Jules, Henri, allemaal jongens uit de arbeidende klasse, rond de vijftien en de twintig. Dat is expliciet. Naar de herenliefde bevinden zich in de andere, de keurige, bundels alleen bedekte verwijzingen, naar Arthur Rimbaud en naar Lucien Létinois. Ze zijn herkenbaar voor de erudiete lezer, die vertrouwt op biografische kennis en geleerde annotaties.

Over zijn adoratie van het vrouwenlichaam kon Verlaine in het tijdens zijn leven boven de toonbank verspreide werk vrijelijker spreken; dat was immers een geaccepteerde literaire topos. Als het om vrouwelijke aantrekkelijkheden ging werd niet geschreven op de badinerende, wat schampere, toffejongenstoon die Verlaine zich in *Hombres* permitteert. Dat zijn adoratie het kleed van de wellust droeg, hoefde hij niet onder stoelen en banken te steken. Baudelaire had de toon gezet: om te worden bemind, hoefde de vrouw geen verre prinses te zijn. Hoe dichterbij hoe beter. De door die nabijheid opgewekte begeerte, de opwinding, het genot, krijgen bij Verlaine hun benoeming en hun evocatie zonder omwegen.

Vulgair hoeft dat niet te zijn, vooral ook niet omdat Verlaines sans-gêne een zwaar tegenwicht vindt in lexicale en retorische acrobatie. Een erg geslaagd voorbeeld van zijn vermogen om concrete vleselijkheid langs metaforische weg te poëtiseren is het gedicht *Les coquillages,* waarin de schaamlippen van een liefdespartner worden bezongen.

Les Coquillages

Chaque coquillage incrusté
Dans la grotte où nous nous aimâmes
A sa particularité.

L'un a la pourpre de nos âmes
Dérobée au sang de nos coeurs
Quand je brûle et que tu t'enflammes;

Cet autre affecte tes langueurs
Et tes pâleurs alors que, lasse,
Tu m'en veux de mes yeux moqueurs;

Celui-ci contrefait la grâce
De ton oreille, et celui-là
Ta nuque rose, courte et grasse;

Mais un, entre autres, me troubla.

De rechtvaardiging om schaamlippen schelpen te noemen ligt in de gelijkenis en die eerste gelijkenis vindt zijn voortzetting in andere. De rozerode kleur van de kleine, binnenste, krijgt een verband toegewezen met de zielen, die tijdens de opwinding bloed zouden onttrekken aan de harten. En daarna ook met de roze tint van de nek van de geliefde. De grote, buitenste, roepen gedachten op aan smachten, verbleken en vermoeidheid, waarbij, welwillend, dan ook een verwijzing komt naar een bevallig oortje. Het woord *entre* in het laatste vers geeft een vingerwijze naar de plausibele verwijzing: tussen de binnenste labiae, waar zij samenkomen, bevindt zich de clitoris.

Het taalspel is speels en vooral: uiterst slim. Het gebruik van de

deictische aanwijzende voornaamwoorden (*cet autre, celui-ci)* kan de suggestie wekken dat de minnaar een wijzend gebaar maakt of het beschrevene aanraakt. Het allermooiste is wellicht dat dit mooie gedicht zijn plaats heeft gekregen in de bundel met de naam *Fêtes galantes*. Wanneer literatuurhistorici over deze bundel en zijn titel komen te spreken, laten ze nimmer na om te wijzen op een ten tijde van Verlaine teruggekeerde belangstelling voor het verfijnde schilderwerk van Watteau en Fragonard. Maar is het niet boven alles verfijnd en dichterlijk om amoureuze intimiteit, wederzijdse bewondering en gezamenlijke extase te beschouwen als een *fête galante*?

Het is legitiem om zich af te vragen of Verlaine ook spiritueel heeft bemind. Heeft hij respons gegeven aan het appèl *Mon Dieu m'a dit: 'Mon fils, il faut m'aimer...'* (in *Sagesse)*? Ik geloof van wel, maar in onze dagen van scepticisme zijn er velen die twijfelen. Het is te begrijpen. De intellectueel van het deconstructivistische tijdperk acht de transgressieve avant-gardist geloofwaardiger dan de boeteling die zegt tot inkeer te zijn gekomen en zich daarna lijkt te scharen in het legioen der braven. De schalks-schunnige Verlaine heeft voor de Nederlandse poëzielezer verleidingspotentie. De brave Verlaine heeft dat niet. Vooral de geoefende lezer onzer dagen krult minachtend de lippen wanneer van een dichter kan worden gezegd dat hij tekst produceert met een groot overlijdensadvertentie-gehalte.

Juist die woorden (*Mon Dieu m'a dit: 'Mon fils, il faut m'aimer...*') blijven de lezer bij, zo niet door de betekenis, dan wel door de meest effectieve en eenvoudige van alle mnemotechnische procédés, de alliteratie. Een parelsnoer van m-klanken, het klinkt als het zachtjes smakken van iemand die een bonbon van Leonidas savoureert. Dit is taalwellust van het zuiverste water.

La fureur d'aimer. Het is deze furor eigen om te zijn als een tempeest dat geen grenzen kent. Toen Verlaine de woorden neerschreef heeft hij aan de beminden in zijn leven gedacht; de poëtische context laat het zien. De spirituele component ontbreekt niet. Over de meest constante van zijn liefdesobjecten rept hij niet, de poëzie zelf. En juist binnen het domein van de poëzie heeft de storm van zijn *fureur* gewoed op een manier die nauwelijks anders dan wellustig kan worden genoemd.

Baudelaire heeft de geboorte van de moderne poëzie mogelijk gemaakt, vooral door zijn verbale toepassing van het synesthesieprincipe (*des parfums frais comme des chairs d'enfants, doux comme les hautbois...)*. Rimbaud heeft dit principe gemaakt tot een poëtisch wezenskenmerk: doorbreking van syntactische en semantische restrictieregels. De poëzie-revolutie van Mallarmé bestond erin dat hij de grenzen van het Rijk van de Taalmogelijkheden verlegde tot daar waar de buitenste duisternis van het onbegrijpelijke begint te schemeren.

En Verlaine? Het kan lijken dat hij minder dan Mallarmé en Rimbaud aan de radicale vernieuwing heeft bijgedragen. Verlaine heeft gepleit voor musikaliteit in zijn overbekend *Art poétique (*in *Jadis et Naguère)* en te dien einde heeft hij dichters aangeraden om verzen met een oneven aantal lettergrepen te fabriceren.

> *De la musique avant toute chose,*
> *Et pour cela préfère l'Impair [...]*

Wie geloven zou dat het geheim van muzikaliteit écht schuilt in dat oneven aantal doet Verlaine onrecht. Wie begrijpt dat hij wél de dichter is geweest die beter en consequenter dan anderen de muzikaliteit tot een wezenstrek van zijn oeuvre heeft gemaakt, ziet de waarde in van zijn bijdrage aan de wereldliteratuur. Het is waar dat zijn taalwellust hier en daar leidt tot het produceren van een soort edelkitsch met de geur van effectbejag. Maar wanneer dat niet het geval is, wanneer de retorische ambachtelijkheid er niet al te dik bovenop ligt, dan rijst de grote Verlaine op, de maker van de onvergetelijke verzen, die bij alle poëzieminnaars bekend raken en dat blijven.

> *Il pleure dans mon coeur*
> *Comme il pleut sur la ville...*

Waar verdienen deze eenvoudige regels uit *Romances sans paroles* het aan om te behoren tot de canon van de wereldliteratuur? Door de melancholie, de *romantic fallacy* (de buitenwereld weerspiegelt de zieletoestand) en het bijbehorend adolescenten-appeal? Door de biografische inbedding? Dat kan het niet wezen. Door de bijzondere muzikaliteit, dàt is het. De vraag is: uit welke ingrediënten is die muzikaliteit opgebouwd?

Het antwoord luidt, wanneer het in het Frans geschreven poëzie betreft: vooral uit sonoriteit en ritme. Bij sonoriteit gaat het om fenomenen als kwaliteit, gedoseerde herhaling en verweving van klanken (alliteratie, assonantie, binnenrijm, dat soort dingen). Bij ritme liggen de zaken wat minder evident, subtieler.

Het gaat dan om terugkeer van nadruk-structuren, in een geraffineerde afwisseling van straffe regelmaat en doorbreking daarvan. De basisconstituenten zijn: kenmerken van de lettergrepen. Maar welke kenmerken? De Romeinen lieten de lengte van de lettergrepen gelden. Nederlandse dichters letten op tonisch accent. De Franse tellen het aantal lettergrepen per 'ritme-groep', dat is een geaccentueerde lettergreep samen met de voorafgaande die ongeaccentueerd zijn. Zo had de klassieke Franse alexandrijn er altijd vier, twee vóór en twee na de cesuur (in het midden); de variatie werd mogelijk gemaakt door de mogelijkheid die bestond om het aantal lettergrepen per ritme-groep te diversifiëren.

Wie naar de geheimen speurt van de muzikaliteit in Verlaines beroemde regels over de weemoed in het hart en de regen over de stad, kan tot bijzondere ontdekkingen komen. Van een oneven aantal lettergrepen is geen sprake. Maar zelfs op deze vierkante centimeter zijn wel een opmerkelijke alliteratie en assonantie te vinden. En het ritme wordt niet alleen door de ritmische groepen bepaald, maar ook door tonisch accent, net als in het hierboven geciteerde vers uit *Sagesse (Mon Dieu m'a dit...)* dat integraal uit jamben is opgebouwd. En het meest opvallend is de prachtige afwisseling van de lange en open klinkers in de woorden *pleure* en *coeur,* waar de verlengende kracht van de medeklinker R zich doet gelden, met de korte gesloten EU in *pleut*.

Verlaine heeft zich helemaal niet aan zijn voorgeschreven voorkeur voor de *Impair* gehouden. Hij heeft zich eenvoudig laten meevoeren door zijn taalwellust. Buiten alle theoretiserende en belerende wijsneuzigheid om illustreert hij deze fundamentele waarheid: het poëtische is iets van streling en harteklop, iets biologisch.

Essay (buitenland)

Verlaine aan de absint, tekening van Cazals

Jugend, uit 1896
Paul Verlaine †*
(Vertaling Klaus Siegel)

Parijs, januari

Een dichter is heengegaan, een dichter zoals Frankrijk geen tweede kent, een waar lyrisch dichter, en dat in een land waarin de tere blauwe bloem van de lyriek zelden of nooit ontluikt. De ziel van Paul Verlaine heeft nu voor altijd vrede gevonden, waarnaar hij in het ondermaanse zo vruchteloos bleef streven, tevergeefs doordat hij telkens opnieuw door een zinnelijke roes werd bevangen die hem bruut neerwierp. Slechts twee plaatsen op aarde gaven hem een voorproeve van de eeuwige vrede waarnaar hij zo vurig verlangde: het ziekenhuis en de gevangenis. Naar onze begrippen was hij een pechvogel. Zelf klaagde hij over het ongelukkig gesternte waardoor de wereld niet met hem harmonieerde, of hij niet met de wereld.

Suis-je né trop tôt ou trop tard?
Qu'est-ce que je fais en ce monde?

Maar een straal van de goddelijke genade viel in het duister van zijn lot en ontstak een gloed in zijn hart. De worstelingen in zijn ziel werden in poëzie omgezet en door een bovenaardse glans omgeven. Wat hij in zijn lijden klaagde, wat hij in zijn zinsverruk-

* *Al in de zesde aflevering van* Jugend *in het oprichtingsjaar 1896 verscheen een redactioneel, rijk geïllustreerd, niet ondertekend* In Memoriam *gewijd aan Paul Verlaine, die vier weken daarvoor was overleden*. Jugend *was een uitbundig verlucht cultuurtijdschrift, dat tot 1940 in wekelijkse afleveringen zou uitkomen. Het was zowel in woord als illustraties het Duitse antwoord op de* Art nouveau *in Frankrijk. In Verlaine dachten de jonge Duitse schrijvers van de* Jugend *een voorvechter te herkennen van hun kunstopvatting: de plaats van een plat naturalisme moest voortaan worden ingenomen door een zich in natuursymboliek uitdrukkende antirationalistische dichtkunst. In de bewogenheid van het artikel wordt met de feiten uit het leven van de poète maudit nogal luchtig omgesprongen (zo wordt de reden van zijn Belgische gevangenschap verdoezeld). De bezieling en het verdriet echter die uit de inhoud spreken, geven na meer dan honderd jaar nog steeds een indruk van de positie die Verlaine zo kort na zijn dood alom in de literaire wereld moet hebben ingenomen. In de jaargangen die volgden verschenen talrijke vertalingen van gedichten van Verlaine en helaas ook poëtische uitingen 'naar' Verlaine*. (Noot Klaus Siegel)

king uitjubelde gaat van hart tot hart. Van alle dichters in het huidige Frankrijk sloeg hij de tederste klank aan.

Paul Verlaine werd op 30 maart 1844 in Metz geboren. Hij bracht een zonnige jeugd in zijn ouderlijk huis door, studeerde vervolgens rechten in Parijs, sloot jong een huwelijk uit liefde, en leek, aangezien hij niet onbemiddeld was, een ongecompliceerd burgerlijk bestaan tegemoet te gaan. In zijn studietijd dichtte hij zijn *Poèmes saturniens*, waarin nog niets de latere dichter bij de gratie gods deed bevroeden.

De *Fêtes galantes*, die enige tijd later het licht zagen, toonden hem als lid van de groep van dichters rond het tijdschrift *Parnasse contemporain* waarvan Théodore de Banville, Leconte de Lisle, Catulle Mendès, François Coppée en Sully Prudhomme deel uitmaakten. Ze streefden in hun verzen met name naar een volmaakte vorm en welluidendheid. Théophile Gautier was hun belangrijkste voorloper.

Verlaine was destijds al een meester van de vorm; innerlijke diepgang zou hij pas door zijn ellende bereiken.

Midden in zijn burgerlijk geluk en zijn eerste successen als dichter werd hij overvallen door een diabolische roes der zinnen. Daar kwam nog bij dat hij door de Commune van 1871 politiek werd gecompromitteerd, hij vluchtte naar België. Het resultaat was twee jaar hechtenis.

In de stilte van zijn cel kwam hij tot bezinning en onderwierp hij zich aan een diepgaand zelfonderzoek. Daar schiep hij het belangrijkste werk van zijn leven, de gedichten die hij later onder de titel *Sagesse* publiceerde. Met hun ongecompliceerde tederheid nemen ze in de Franse literatuur, waarin de ingevingen van het hart in het algemeen door de *esprit* en de retoriek worden overwoekerd, een eenzame plaats in. De ontroerende toon van de volkspoëzie, de bezieling door mystieke devotie, de wroeging van de berouwvolle zondaar, de stille melancholie van het gevoel door de wereld te zijn verlaten - dit alles heeft Verlaine op aangrijpende wijze welluidend in zijn poëzie bijeengebracht. Daartussen treffen we mengelwerk aan met de galgenhumor van de strafgevangene, waarvan we een proeve overnemen uit de tweede bundel van Verlaines gevangenisgedichten:

Allons, frères, bons vieux voleurs,
Doux vagabonds,
Filous en fleur,
Mes chers, mes bons,
Fumons philosophiquement
Promenons-nous
Paisiblement:
Rien faire est doux.

Verlaine heeft met zijn boze streken al zijn burgerlijk geluk, ook zijn huwelijksgeluk verspeeld. Zijn vrouw en zijn kind leefden voortaan van hem gescheiden. Zijn zoon groeide op zonder zijn vader te kennen, en hij vernam diens dood pas uit de kranten, want geen van de vrienden van de dichter, die aan zijn sterfbed stonden, wisten waar zijn zoon was.

Verlaine was nog een korte tijd van innerlijke rust beschoren bij zijn moeder die op een boerderij in de Ardennen woonde. Toen kwam de armoede, de kleine bezitting werd verkocht. De dichter vertrok met zijn moeder naar Parijs, zijn moeder stierf en Verlaine stond alleen op de keien van de grote stad. Al op leeftijd, maar wat betreft de eenvoud zijns harten nog een kind, een groot, ingoed en toch op het verkeerde pad geraakt kind.

Hij leed niet alleen ontberingen, maar werd ook ziek. Vanaf die tijd waren de weken die hij in het ziekenhuis doorbracht voor hem de gelukkigste. Hij schikte zich als een wijs man in zijn lot en maakte er grapjes over. Wanneer de *beau monde* 's zomers Parijs verliet placht hij te zeggen: ‘Na de Grand Prix kun je waarachtig voor je fatsoen niet meer in Parijs blijven. Ik sta op het punt mijn *saison* maar weer eens in Broussais door te brengen.’ Het hôpital Broussais was zijn lievelingsziekenhuis. 's Zomers bracht hij er zijn *saison* door, maar 's winters placht hij er pas echt te vertoeven.

Ondertussen had zijn werk, dat vooralsnog alleen in kringen van literaire fijnproevers gewaardeerd werd, zijn weg gevonden naar het grote publiek.

Rond de dichter die in de *bohème* van het *Quartier Latin* leefde, vormde zich een schare van jonge bewonderaars, die hem als leidersfiguur van hun nieuwe poëzieschool op het schild hieven, dikwijls zonder hem zelf echt te begrijpen. De groep van de ‘decadenten’ zagen in hem hun meester, ofschoon hij absoluut niets met ze te maken wilde hebben. Het heldere, frisse prachtige Frans, dat hij in zijn beste werk bezigde, heeft niets gemeen met de duistere gekunstelde manier van uitdrukken, waarmee de ‘décadents’ de armoe van hun gedachten trachtten te verdoezelen. Maar hem overkwam hetzelfde als menig groot man: zijn vereerders werden

hem aangewreven. We zien daarop een toespeling in de karikatuur van Emile Cohl, die werd gepubliceerd in een brochure van boekhandel Vanier, het huis dat Verlaine uitgaf: de dichter met duivelsklauwen en de ‘Décadence’ als staart. De muur van een gevangenis stelt zijn lier voor, met de ijzeren staven voor een raam als snaren.

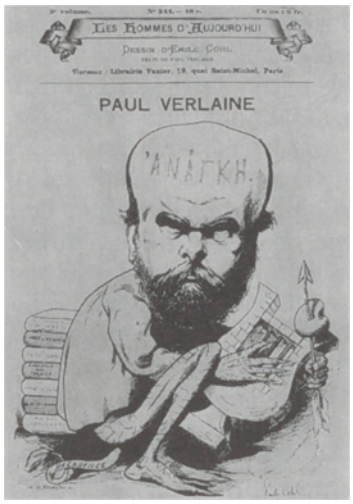

Karikatuur van Verlaine door Emile Cohl, 1885

Van zijn werken vermelden we voorts *La Bonne Chanson, Romances sans paroles, Les Poètes maudits, Jadis et Naguère* en tenslotte *Les Mémoires d'un veuf*.

Op de achtste januari maakte een longinfarct een einde aan het leven van de dichter. Geen van zijn vrienden stond hem in zijn laatste uur bij, want geen van hen geloofde dat de ziekte de ondanks vele kwalen nog krachtige man van twee en vijftig jaar zo snel uit het leven zou wegrukken. Men treurde zeer in het Quartier Latin, welks grootste dichter was heengegaan, en met de universiteitswijk van Parijs treurde heel Frankrijk nu om zijn meest authentieke lyrische dichter.

Een boezemvriend van Verlaine, de schilder Cazals, heeft de overledene enkele uren na diens dood op zijn sterfbed in de eenvoudige huurkamer getekend en zijn schets, enig in zijn soort, aan ons blad ‘Jugend’ afgestaan. Verlaine rust zacht alsof hij sluimert. Zijn sierlijke kleine hand ligt op het laken alsof hij er nog een pen in houdt. Door de geopende deur aan de zijkant zie je in het vertrek ernaast de gestalte van een vrouw, de echtgenote van de schilder.

‘*Priez pour le pauvre Gaspard!*’, zong Verlaine Kaspar Hauser toe, met wie hij zich vergeleek wat betreft zijn ongunstig gesternte. We zien met weemoed de deerniswekkende pechvogel heengaan die op aarde geen rust vond en in wiens leven het verdriet de sombere boventoon vormde.

De opaalglans van absint*

*Marie-Claude Delahaye***
(Vertaling Per Justesen)

Verlaine is tweeëntwintig jaar oud als zijn nicht Elisa, voor wie hij een tere plek heeft, sterft in het kraambed. Na de teraardebestelling verdronk hij gedurende drie dagen zijn verdriet. Terug in Parijs gaat hij door en stort zich op de absint. Hij is daar geen alcoholist van geworden, want al verscheidene jaren is hij een trouw cafébezoeker. Hij was een eenvoudige beambte die steeds met ongeduld de lunch verbeidde, die hij doorbracht in 'Le Gaz'. Met nog meer ongeduld leefde hij toe naar 'het groene uurtje', absint-tijd, van vijf tot zeven uur. Zijn vriend Edmond Lepelletier zal het volgende verklaren: 'Zodra Verlaine salaris begon te ontvangen, ging hij de vele cafés in de wijk Batignolles frekwenteren, het Gafé d'Oriënt, het Café du Gaz in de rue de Rivoli, waar de groene drank met grote teugen en in hoog tempo werd genuttigd en waar aanvankelijk het gesprek ging over kunst en litteratuur.' Op zijn twintigste vertegenwoordigde het café voor Verlaine al een veilige ankerplaats, een haven waar je praatte, droomde en dronk.

Volgens zijn vriend de tekenaar Cazals was Verlaine geen café-artiest zoals Raoul Ponchon of Catulle Mendès. Het café was voor

* *Tegen 1830 werd absint voor het eerst geschonken aan de cafétafeltjes langs de Grote Boulevards; de drank was geïntroduceerd door soldaten van het Bataillon d'Afrique die hem in de woestijn hadden leren waarderen. Nadat de bourgeoisie, die grote bewondering koesterde voor de triomferende troepen, de absint had geadopteerd, volgt de artistieke wereld het voorbeeld. Schilders en schrijvers verheffen de drank tot hun 'Groene Muze' en zullen menig kunstwerk nalaten dat de sporen draagt van de 'Groene Fee'. Het is natuurlijk aanlokkelijk om aan te nemen dat absint verbeeldingskracht en inspiratie opwekt. Maar dit plantendestillaat mag dan de geest verhitten met zijn 72% alcohol (gelukkig te verdunnen met water!), het is wetenschappelijk aangetoond dat het met hallucinogeen is. Als men beweert, zoals veel is gedaan, dat Verlaine, Van Gogh en anderen hun genialiteit aan absint te danken hebben, doet men hun groot onrecht. Artiesten dronken absint omdat het een totaal nieuwe drank was, zowel qua smaak als door de wijze van consumeren, en natuurlijk omdat het in de mode was.*

** *Marie-Claude Delahaye is docent celbiologie van de Universiteit Pierre et Marie Curie. Ze schreef* L'Absinthe, histoire de la Fée verte *(uitg. Berger-Levrault, 1983); en* L'Absinthe, art et histoire *(uitg. Trame Way, 1990). Ze is hoofdredacteur van* L'Absinthe, *een driemaandelijks tijdschrift, en opende in juni 1996 een absint-museum in Auvers-sur-Oise, 44 rue Callé. Alle dagen geopend van mei tot september, daarbuiten 's zaterdags en 's zondags van 11 tot 18 uur.*

hem eerder een speciale plek dan een gelegenheid om te drinken. Het gebeurde dat hij verscheidene uren zat te werken zonder het glas dat voor hem stond naar de lippen te brengen. Cazals preciseert dit ongewone gedrag: ‘De absint die ten tijde van het borreluur was ingeschonken bleef onaangeroerd. Bij het eten werd een glas wijn ingeschonken dat onaangeroerd bleef. De koffie werd koud in het kopje. Het glaasje digestief bleef onaangeroerd. Als hij dan in het gesprek aanleiding vond om te praten over zijn amoureuze wanfortuin en tegenslag, wond hij zich op en tierend sloeg hij dan het ene glas na het andere achterover. Zo werd hij snel zat en beschuldigde dan zijn beste vrienden van de ergste dingen.’

Eind augustus 1871, als zijn vrouw Mathilde in verwachting is, ontvangt Verlaine een brief die zijn leven dramatisch zou veranderen. Deze was afkomstig van een jongen van zeventien die hem gedichten opstuurde vanuit Charleville en zonder omhaal van hem verlangde dat hij hem in Parijs onderdak zou verlenen. De jongen heette Arthur Rimbaud.

Poëzie en alcohol brachten de twee nader tot elkaar. Te voet achter Verlaine aan, die de ene glazen cafédeur na de andere openstootte, leerde Rimbaud de geheimen van Parijs kennen. Boven alle andere cafés prefereerde hij ‘l'Académie’ in de rue Saint-Jacques. In zijn hoogstpersoonlijk argot had Rimbaud het over *absomphe*. En omdat in de Académie vooral absint gedronken werd, noemde hij het café logischerwijze ‘l'Académie de l'Absomphe’. In juni 1872 schreef hij aan zijn vriend Ernest Delahaye die in Charleville was gebleven: ‘Er is hier een dranklokaal waar ik heel graag kom. Lang leve de “Académie de l'Absomphe”, ondanks de onwilligheid van de bediening! Dronkenschap bij de gratie van dit alpenkruid, de absomphe, siert je als de fijnste en mooist vallende toga. Wel moet je daarna in een stronthol gaan slapen!’ In deze periode schrijft hij de ‘Comédie de la Soif’.

L'Académie was een oud café dat kon bogen op een glorieus verleden, omdat Musset en Murger er goede sier hadden gemaakt. Toen het geopend werd, stonden er veertig tonnen, net zoveel als de Académie française leden telde. Elke ton stond voor een zetel en wanneer een van de onsterfelijken heenging, werd het vat geledigd. Twintig jaar later, in 1895, frequenteerde Verlaine nog steeds de Académie en er was toen nog een twintigtal tonnen over. Het café had intussen een nieuwe populariteit verworven met klanten

als Cazals en ook Jarry, een groot liefhebber van absint: ‘de zaak stond blauw van de rook uit volgestopte pijpen... de glazen absint voor vier stuivers werden in rijen op de tonnen neergezet en de beruchte koffie met vanille die sterk naar platgeslagen luis smaakte, verdween als bij toverslag.’

De naam van Cazals is, evenals die van Rimbaud, onlosmakelijk met die van Verlaine verbonden. F.C. Cazals, in 1865 te Parijs geboren, was tekenaar en bohémien. Hij was een onvoorwaardelijke bewonderaar van Verlaine, kopieerde zijn manuscripten en liep voor hem de uitgevers af. Enkele jaren later, toen hij een bekende ontwerper van affiches was geworden, plus de chansonnier en tekenaar van de symbolistische en decadente generatie, bleef hij een trouwe en toegewijde vriend. Soms ging zijn ijver wel erg ver, in het bijzonder als hij zich verplicht voelde het laatste glas absint, dat zijn arme vriend zou hebben geveld, leeg te drinken. Op zekere avond ‘waren dat er vier achter elkaar. Verlaine had het ondanks zijn verstrooidheid opgemerkt en zijn glas meteen weer volgeschonken, zodat de goede bedoeling geen zin had.’ Cazals was straalbezopen en moest tot groot plezier van Verlaine naar huis worden geholpen.

Cazals en Verlaine kwamen geregeld in café Procope in het Quartier Latin, waar Cazals als chansonnier optrad. In 1895 was dit café zonder twijfel het belangrijkste van de vele waar intellectuelen elkaar ontmoetten. Het was een plek waar dolende dichters kwamen en waar de laatste nieuwtjes werden uitgewisseld. Elke donderdag- en zondagavond schaarden jonge dichters en artiesten zich rondom Cazals om gedichten voor te dragen en liederen te zingen. Ze wisten dat ze alleen met literaire teksten konden aankomen.

Sinds 1890 was Verlaine de armlastige koning van het Quartier Latin. Hij was omgeven door een hofhouding van studenten en prostituées. Daartoe behoorde ook een speciale vriend, een luizige zwerver befaamd in het quartier, die zich Bibi-la-Purée liet noemen en een beetje op hem lette. Bibi had zijn eigen legende geschapen die door de studenten werd doorverteld. Hij zei dat hij bij tijden dichter en beeldhouwer was, liet zich voorstaan op zijn vriendschap met plaatselijke beroemdheden en pochte erop de persoonlijke secretaris van Verlaine te zijn. In werkelijkheid kon hij nauwelijks lezen en was hij kruidenier geweest in Lyon. Toen hij zijn hebben en houden had verzopen, was hij naar Parijs gekomen

en woonde in het Quartier Latin waar hij voor een paar stuivers kleine diensten verrichtte. Hij was altijd bereid om voor Verlaine briefjes rond te brengen en wachtte op zijn vertrek om dan het laatste restje absint in zijn glas achterover te slaan. Als Verlaine ter sprake kwam, merkte hij op: ‘Verlaine! Die is dankzij mij niet van dorst omgekomen!’

In deze periode is Verlaine al ziek. Maar hij werd razend als de kroegbaas oordeelde dat hij voldoende beschonken was en hem een laatste absint weigerde. Dan veegde hij met zijn wandelstok zijn glas van tafel en schuifelde naar buiten. Soms zag je jonge bewonderaars de scherven van zijn glas oprapen om als een relikwie te kunnen koesteren.

Jean Cocteau, volgens wie ‘dichters dikwijls moeten sterven om het leven aan te kunnen’, vindt ‘dat deze Verlaine, beheerst door verwoestend grote opalen bellen absint en door het woord dat liefde wordt, dat die solitaire Verlaine, verloren op een vrijwel verlaten plein van de universiteitsbuurt, een definitief beeld geeft van de mythologie des dichters.’ (*Mes monstres sacrés*, uitg. Encre, 1979).

Het was ook de tijd dat Verlaine tussen twee perioden in het ziekenhuis, waar bezoekende vrienden kleine flesjes absint onder zijn kussen stopten, soirée hield in zijn benauwde kamertje. Overdag werkte hij in café ‘François Premier’ aan de boulevard Saint Michel of in ‘Procope’ waar hij graag in de rustige benedenzaal zat, ongestoord door de biljarters.

Verlaine stierf op 8 januari 1896 op de leeftijd van 51 jaar. Alle dichters en schilders trokken in een stoet door Parijs naar de begraafplaats in de Batignolles. Maurice Barrès hield de eerste toespraak namens de jonge dichters en François Coppée bracht in herinnering dat de poëzie van Verlaine ‘de geest ademde van naïviteit en fijnzinnigheid tegelijk, een en al nuance van haast onmerkbare gemoedsopwellingen, van de vluchtigste fluisteringen van het menselijk hart.’ Bibi-la-Purée erfde de oude plunje van de dichter.

Scènes uit het huiselijk leven van Verlaine

Michael Pakenham[*]
(Vertaling Per Justesen)

Van vaderskant stamt Verlaine uit een oud Belgisch-Ardeens geslacht, van moederszijde uit de Artois. Hij is dus een Ardennais van den bloede hoewel hij in Metz is geboren, in 1844. Zijn vader Nicolas-Auguste werd op 24 maart 1798 te Bertrix geboren, een dorp in Belgisch Luxemburg dat toen Frans was. Hij werd in het jaar van Pauls geboorte bevorderd tot kapitein van het derde regiment van de genie. Op zijn zestiende had hij vrijwillig dienstgenomen en hij had zich onderscheiden bij de aanval op Trocadéro tijdens het beleg van Cadix. Hij verwierf de onderscheiding Ridder van de Koninklijke en Militaire Orde van Ferdinand van Spanje (1829) en het jaar daarop het Légion d'Honneur voor zijn bijdrage aan de verovering van Algerije. Op het portret in gala-uniform, dat hij moet hebben laten maken bij zijn terugkeer naar Frankrijk, zijn de twee decoraties te zien op het front van zwart fluweel, waartegen de goudkleurige epauletten sterk afsteken. Een borstelige snor en een minuscuul sikje verfraaiden ‘die blond-roze kop met kinderlijk eigenzinnige kin en mond’, zoals Ernest Delahaye schreef. Begin 1831 kwam de kapitein terug uit Afrika en begon de verovering van Elisa-Stéphanie-Julie-Josèphe Dehée, geboren 23 maart 1809, dochter van een boer die rentenierde en twee maal burgemeester van Fampoux was geweest voor hij in 1821 stierf. Ze gaf zich gewonnen op 15 december in het gemeentehuis van Arras. Te oordelen naar een litho die omstreeks haar twintigste gemaakt is, was zij een knap meisje met een ingewikkeld kapsel en een zorgeloze, levenslustige uitdrukking, maar haar zorgeloosheid duurde niet lang, niet vanwege geldzorgen - het paar zat er toen warmpjes bij - maar vanwege problemen met het voldragen van haar zwan-

* *Michael Pakenham is professor Franse litteratuur aan de universiteit van Exeter, Engeland. Hij verzorgde een kritische uitgave van de* Mémoires de ma vie *van Mathilde Verlaine-Mauté (éd. Champ Vallon, 1992); hij bereidt een uitgave voor van de* Correspondance générale *van Verlaine; hij publiceerde samen met J.J. Lefrère een biografie:* Ernest Cabanes, poète au piano *(éd. L'Echoppe, 1996)*.

gerschappen. De jonge vrouw kreeg drie maal een miskraam en haar moederliefde was zo sterk dat ze de foetussen bewaarde in stopflessen met alcohol. Men begrijpt dat het echtpaar in deze trieste omstandigheden niet aarzelde om in 1836 hun nichtje Elisa Moncomble te adopteren toen een van de oudere zusters van Mme Verlaine in het kraambed overleed. Nu kon ze haar moederlijke gevoelens eindelijk uitleven en ze hield van Elisa als van een eigen dochter. Maar dan is daar de zoon, een wonder! Paul-Marie Verlaine, na twaalf jaar huwelijk! en ter ere van de Maagd wordt hij zeven jaar lang in het blauw gekleed. Voor een moeder van vijfendertig en een vader in het leger was een zoon het toppunt van geluk!

Het mag nauwelijks verwonderlijk heten dat het kereltje al in de wieg erg verwend werd en dat de kinderziektes die de dichter in zijn *Confessions* beschrijft zijn ouders doen sidderen van angst. In die tijd was de kindersterfte, ook bij de burgerij, zeer veel groter dan tegenwoordig.

In 1845 werd de kapitein in Montpellier gelegerd en tijdens de revolutie van februari 1848 bevond hij zich te Nîmes; in dat jaar werd hij vijftig en hij nam in mei ontslag om redenen die niet helemaal duidelijk zijn. Na zijn thuiskomst in Metz besloot hij terwille van de kleine Paul naar Parijs te verhuizen. Het werd Les Batignolles, buiten de wallen, een wijk die zeer gewild was bij gepensioneerde militairen.

‘Mijn kindertijd was vol vreugde:/ ik kwam gezegend ter wereld, vertroeteld [...]’ (*Bonheur*, XVI). Zo was het zeker! De verwennerij van zijn eerste jaren werd in Parijs niet minder. Om hem het harde bestaan van een kostschool te besparen werd het joch van negen op aandringen van zijn moeder op het Institut Landry geplaatst, met een wat familiairder sfeer, waar de oudere jongens het onderwijs volgden van het lycée Condorcet. Gedurende acht jaar liet de ex-officier niet één dag voorbijgaan zonder zijn zoon op te zoeken en hem wat lekkers te brengen; elke donderdagavond overhandigde hij de kok een mooi stuk vlees voor de daaropvolgende vastendag. Verlaine vermeldt dit voorbeeld van vaderlijke toewijding in zijn *Confessions*. De man had een gouden hart. Edmond Lepelletier had hem leren kennen als ‘een lange oude man, mager en kaarsrecht, met een ingevallen gezicht als van gebruind perkament, een korte witte snor en een strenge maar allerminst knorrige uitdrukking’. Maar al had hij het hart op de juiste plaats, dat kon

tegen het eind van zijn leven niet van zijn beleggingen worden gezegd. Onfortuinlijke speculaties hadden zijn kapitaal, dat op 400.000 franc werd geschat, zwaar aangetast. Vervolgens kwamen de ouderdomskwalen: grauwe staar aan één oog, een ziekte van het ruggenmerg die epilepsie-achtige aanvallen veroorzaakte en daarna een beroerte die hem gedeeltelijk verlamde. Niettemin smaakte hij bij zijn overlijden op 30 december 1865 de voldoening te weten dat zijn zoon, die het vertikt had zijn rechtenstudie voort te zetten, eindelijk onderdak was in een baantje op het stadhuis, en dat hij, de ex-kapitein, zijn weduwe niet onverzorgd achterliet, ondanks de slagen van het lot.

Maar na zijn dood konden moeder en zoon niet in het huis blijven wonen. Ze installeerden zich op nummer 26 van de rue Lécluse in Batignolles in een interieur dat door de ex-echtgenote van Paul Verlaine is beschreven: '...een klein appartement op de derde etage bestaande uit vier kamers, lelijk en deprimerend; Louis Philippe-meubels die getuigden van slechte smaak, verschoten zoals de meubels dat zijn van militairen die ze meeslepen van de ene garnizoensplaats naar de andere. De mooiste kamer was de salon met twee ramen aan de straatkant; het enige ornament was een groot olieverfschilderij van vader Verlaine in officiersuniform boven de piano. Nergens een voorwerp dat vrolijk stemde, geen snuisterijen, planten of vazen met bloemen. Alles was voorbeeldig gepoetst, gewreven en in de was gezet, van een perfecte properheid en netheid; het zag eruit als de woning van een geruïneerde familie, trotse en fatsoenlijke armoe, maar niettemin armoe.' Hetgeen niet verhinderde dat Mme Veuve Verlaine hier net als vroeger de vrienden van haar zoon ontving: Coppée, Chabrier, Mérat, Racot, L.-X. de Ricard, Lepelletier, etc.

Het is interessant om de beschrijvingen van de uiterlijke verschijning van Mme Veuve Verlaine zoals die ons zijn nagelaten door haar schoondochter Mathilde Mauté en door een van de beste vrienden van haar zoon, Edmond Lepelletier, te vergelijken. Voor Mathilde 'leek ze verbazend veel op haar zoon, met het verschil dat ze vroeger mooi moet zijn geweest en dat ze er nog goed uitzag; maar ze had dezelfde spleetogen en dezelfde dichte borstelige wenkbrauwen. [...] ze droeg meestal een verschoten wollen jurk die een armoedige indruk maakte.' Lepelletier daarentegen geeft een verklaring gebaseerd op de familiegeschiedenis van het gewezen meisje uit Fampoux: 'Mme Verlaine was een vrij grote vrouw,

mager, met een rechte rug, waardig, beheerst en rustig. Ze droeg altijd zwart, ook toen haar man nog leefde. [...] uit zuinigheid droeg ze donkere jurken. Ze was vroom, zuinig, in alle opzichten respectabel... Ze was vormelijk in de omgang, zelfs bij routineuze dagelijkse contacten. In de wijk les Batignolles werd ze heel “keurig” gevonden. Ze sprak weinig, bedachtzaam, en ze had zo haar eigenaardigheden...’ De herinneringen van Verlaines jonge vrienden die haar na 1875 leerden kennen, zullen anders zijn, maar ze zijn het allemaal eens over haar moederlijke toewijding. Men mag zich afvragen hoeveel moeders zich op die manier zouden wegcijferen voor een zoon die zich gedurende zo veel lange jaren zo ondankbaar zou gedragen.

Het is weliswaar niet bekend hoe de zaken waren geregeld toen zijn vader nog in leven was, maar zeker is dat Paul na diens dood beschikte over de sleutel van het appartement rue Lécluse - in de *Confessions* (II, 3) schept hij erover op. Hij schrijft dat hij op elk uur van de nacht thuiskwam, met onwaarschijnlijke smoezen waarvoor zijn moeder de ogen sloot. Maar daarbij kwam nog de kwade genius van de groene fee. Na de begrafenis van zijn geliefde nicht Elisa in 1867 had hij zich al van de wereld gedronken en hij deed hetzelfde na het overlijden van zijn tante en doopmoeder Louise Grandjean in maart 1869. We hebben een getuigenis van de wandaden die hij onder invloed van drank aanrichtte. Victoire Bertrand, het vroegere dienstmeisje van Mme Grandjean, die werk zocht in de hoofdstad, logeerde in juli bij Mme Verlaine. Toen Paul om vijf uur thuiskwam, was hij gewapend met een sabel en een dolk waarmee hij zijn moeder dreigde te doden. Hij werd ontwapend, waarop hij de arme vrouw probeerde te wurgen. Het was een eerste proeve van de verschrikkingen die de oude dame te wachten stonden. In 1885 zal in Coulommes een reprise volgen, wat haar geliefde zoon een maand gevangenisstraf opleverde. Victoire Bertrand vertelde bovendien (aan Léon Le Febvre de Vivy) dat Paul, toen hij op een avond dronken thuiskwam, zijn moeder om geld vroeg en als antwoord op haar weigering - ze had al zo dikwijls toegegeven - in een woedeaanval met zijn rotting de befaamde stopflessen met de dierbare foetussen kapotsloeg. Zelfs deze meervoudige ‘kindermoord’ werd hem vergeven. Het is zoals Balzac zei: ‘Het moederhart is een afgrond waarvan de bodem bestaat uit vergiffenis’.

Haar beproevingen waren nog niet ten einde. Toen Paul op 7 juli 1872 afreisde met Arthur Rimbaud en vrouw, kind en werk in de steek liet, was haar wanhoop zo hevig dat ze met haar nagels haar gezicht openkrabde. Begin 1873, toen Paul alleen in Londen was en ‘stierf van verveling, ziekte, ellende en eenzaamheid’, telegrafeerde hij zijn moeder en zijn vrouw. De eerste was natuurlijk de enige die naar Londen kwam. Rimbaud kwam terug - een mooie gelegenheid voor moeder Verlaine om Arthur beter te leren kennen. Zij was ook de enige die inging op het zelfmoorddreigement dat in juli 1873 vanuit Brussel werd verzonden; ze is er bij wanneer het fameuze revolverschot op Rimbaud wordt afgevuurd en in haar verklaring van 10 juli wil ze Pauls misdragingen afzwakken. Op 26 juli schrijft Paul aan Victor Hugo dat zijn moeder is overgekomen en al haar tijd aan hem besteedt. Tegen 8 september komt ze terug in Parijs en wanneer hij vervolgens niets meer van haar hoort, maakt Verlaine zich grote zorgen. Volgens hem heeft zijn moeder ‘een tobberig karakter’ (brief aan Lepelletier van 28 september). Nadat zijn vrouw zich in 1874 van tafel en bed heeft laten scheiden, hervindt Verlaine het geloof, maar de reactie van zijn moeder is niet bekend. Ze was ongetwijfeld opgelucht, al is het zeker dat ze haar kleinzoon Georges nooit meer heeft gezien. Op 16 januari 1875 was ze present bij de gevangenispoort in Mons om haar zoon op te halen en mee te nemen naar haar broer Julien Dehée in Fampoux. Daarna bracht ze in 1876 enige tijd door in Stickney en Boston bij Paul die sinds een jaar in Engeland een baan als leraar had. Ze kende geen stom woord Engels, maar redde zich uitstekend en ze kon in elk geval een praatje maken met de plaatselijke predikant. Bovendien verleende haar aanwezigheid een dosis ‘respectability’ aan Paul die toen niet dronk. Vanuit Engeland ging ze naar Arras om in de buurt te zijn van haar oudere, ongetrouwde zuster Rose, een autoritaire vrouw voor wie zelfs die nietsnut van een neef ontzag had. Het was voor haar een lange vakantie en ze hervond een zekere mate van levenslust. Paul kwam in 1877 terug naar Frankrijk en nam de baan van Delahaye over aan het collège Notre-Dame de Rethel, zodat hij niet te ver van zijn moeder woonde. Delahaye kreeg weer een hele andere indruk van Mme Verlaine dan Lepelletier en Mathilde Mauté. De oude salon, behangen met gevlamd velours, was ongetwijfeld nog meer uitgewoond dan die van de rue Lécluse, maar hij trof er een schalkse oude dame aan. ‘Wat een kostschooljongensdrukte, wat

een giebelend schoolmeisje! Eerder broer en zus dan moeder en zoon!' merkt Delahaye op.

Ook al is men tegenwoordig weinig gelukkig met biografieën waarin dialogen 'woordelijk' worden weergegeven, het lijdt geen twijfel dat Delahaye de sfeer van de omgang tussen moeder en zoon goed treft. De stemming was overigens niet altijd zo goed. Delahaye vermeldt ook een anekdote over het familie-fotoalbum die het gebrek aan gezag van Mme Verlaine illustreert. Wanneer ze haar zoon vraagt om de bezoeker het album te laten zien, vindt Paul het portret van *Mossieu* Rimbaud en legt dat naast dat van Mathilde, ondanks de smeekbeden van zijn moeder. Cynisch roept hij dat 'hij de twee personen die hem het meest hebben laten lijden bijeenbrengt'.

We kunnen niet ingaan op alle omzwervingen van de dichter en zijn moeder, op de verliezen bij de verkoop (voor de halve prijs) van bezittingen die ze in Juniville en Coulommes hadden verworven. Maar Mme Verlaine kon zich zeer tot haar genoegen in 1882 weer in Parijs vestigen. In het begin was ze in elk geval opgetogen; ze ontving de nieuwe vrienden van haar zoon, Morice, Raynaud, Trézenic, Valadon, met een charme 'die tegelijk moederlijk en kinderlijk was'. Ze voelde zich zo op haar gemak dat ze zich enigszins pikante grapjes permitteerde, zoals wanneer ze iemand een stoel aanbood. 'Monsieur, ik vraag u en bid u met klem om hier de zeventiende letter van het alfabet te plaatsen.' [lees Q als *cul*] Ze stopte Moréas vol met brokken kandijsuiker, zoals ze ooit haar jongen had verwend. Maar het geluk duurde niet lang. Toen ze in 1885 met haar zoon in Coulommes woonde, moest ze naar de buren vluchten die getuige waren van weer nieuwe doodsbedreigingen, twee dagen nadat Verlaine had vernomen dat het echtscheidingsverzoek van Mathilde was toegewezen. Opnieuw ging de dichter achter de tralies, ditmaal in Vouziers.

In oktober 1885 komen ze terecht in het gore Hôtel du Midi vlakbij de Bastille. Dit is echte armoe. Paul woont op de begane grond in een kamer met een aarden vloer, zijn moeder op de eerste etage. In januari 1886 krijgt de oude, maar nog altijd toegewijde Mme Verlaine longontsteking, wanneer ze tabak gaat kopen voor haar zoon die met een been in het gips lag. Drie dagen daarna sterft ze zonder de troost van zijn aanwezigheid. Onder haar hoofdkussen liggen de resten van haar vermogen - een pak aandelen ter waarde van 20.000 frank. Mathilde Mauté zal het opeisen

als achterstallige alimentatie. Paradoxalerwijze zal Mathilde de familie vertegenwoordigen bij de begrafenis van haar schoonmoeder.

Germain Nouveau bezong haar zoals hij haar in betere tijden in Arras had gekend: ‘Voor Madame Veuve Verlaine:

U was vrolijk, je kunt wel zeggen als een vink;/ U was levendig, als buskruit, zeggen ze wel;/ En uw stem, met uitschieters als bliksemschichten/ Had de lichte toon van een jong lied.// Ja, vrolijk en levendig, als een trotse jonge soldaat/ Op weg naar het bal, voordat het loos gaat,/ En ... een echte Française als de rommelende donder,/ Zo heftig en charment.// Weduwe van een militair en moeder van een dichter,/ In uw hoofd klinkt nog hooggestemd en trots/ Het geluid van wapens en van verzen!// Laat uw lichte schim met vlaggen zijn geëerd,/ En laat uw graf, feestelijk versierd,/ Pindaros' rozen vermengen met evenveel groene laurier.’

En de jonge Madame Verlaine - de ‘Child Wife’ van de *Romances sans paroles,* de muze van *La Bonne Chanson*? Paul ontmoette zijn toekomstige vrouw bij toeval toen hij op bezoek was bij zijn vriend de musicus Charles de Sivry, de halfbroer van Mathilde Mauté de Fleurville (het partikel van deze ‘zo mooie, nobele en welluidende naam’ was geheel zonder betekenis). Geboren op 17 april 1853 met als ouders een rentenier en een voortreffelijke pianiste (die beweerde een leerling van Chopin te zijn geweest en die in elk geval de jonge Debussy enkele lessen heeft gegeven), was ze ten gevolge van de mondaine kennissenkring van haar ouders allerminst vrij van snobisme. Haar moeder ging als jong meisje dikwijls naar het château de Reuil van de duc de Rohan en knoopte speciaal vriendschap aan met zijn derde dochter, de toekomstige comtesse de Beurges die een dochter zal krijgen van dezelfde leeftijd als Mathilde. Naar eigen zeggen zou Mathilde zo ongeveer zijn opgegroeid met Mademoiselle de Beurges. Alsof dat nog niet genoeg was, volgde ze lessen aan een particulier onderwijsinstituut dat een waar adelboek huisvestte.

Voor Verlaine was het liefde op het eerste gezicht (daar kwam nog bij dat ze de *Poèmes saturniens* had gelezen). Kort na deze eenmalige ontmoeting vertrok hij naar Fampoux en vandaar schreef hij in de zomer van 1869 aan Charles de Sivry om te vragen of de ouders van Mathilde een huwelijksverzoek zouden afwijzen. Vader Mauté voelde er weinig voor. Verlaine hield vol; hij was zich ervan be-

wust dat Mathilde in zijn leven was gekomen op het moment dat hij dreigde af te glijden in alcoholisme en verloedering. Tijdens de verloving waarin tenslotte bewilligd werd, was hij een ander mens over wie niemand zich kon beklagen. Had hij niet aan Léon Valade geschreven: ‘Je moet weten dat Zij charmant is, een schatje, geestig, dat ze van gedichten houdt en tenslotte dat ze punt voor punt beantwoordt aan mijn ideaal.’ Op 11 augustus 1870 werd het huwelijk gesloten, mede vanwege de oorlog. Toen kwam het beleg van Parijs, Verlaine had nachtdienst in de Garde Nationale en nam nu weer een paar borrels om warm te worden... In december krijgen ze bezoek in hun wit-en-goud gedecoreerde salon met kersenrode meubels (Mathilde had de oude rommel geweigerd die haar schoonmoeder had aangeboden). De bezoeker merkte op dat de vrouw van de dichter, ‘een groot meisje van zestien, opgegroeid in de faubourg Saint-Germain, met de Rohans en de Condés’ - waar ze een beetje te veel de mond van vol had - ‘huwelijkje speelde als een kind met poppen’. Maar ze had wel de moed om tijdens de Bloedige Week heel Parijs te doorkruisen om te horen hoe het met haar schoonmoeder was.

Verlaine was tijdens de Commune op het stadhuis blijven werken en besloot nu - wel zo veilig - een lange vakantie te nemen. Hij nam zijn vrouw, die zwanger was, mee naar Artois om haar aan zijn familie voor te stellen. Bij terugkomst in september verhuisde het echtpaar van hun mooie appartement aan de quai de Tournelles naar het kleine herenhuis van de Mautés op Montmartre. Op dit adres logeerde Rimbaud toen hij naar de hoofdstad kwam. Monsieur Mauté was er toen niet. Mathilde beschreef het huwelijk in haar *Mémoires* als een jaar van geluk en een jaar van helse ellende. Dat is al te schematisch, want ze heeft het ook over een heftige ruzie die in april 1871 plaatshad, dus ruim voor de komst van Rimbaud. Het neemt niet weg dat de jonge vrouw, die op 30 oktober 1871 van een jongen beviel, de plaats van haar schoonmoeder had ingenomen bij het krijgen van klappen en erger, wanneer haar man laat thuiskwam. De artikelen van de scheidingsvordering spreken voor zich: 15 november 1871 gewelddadig optreden, 13 januari 1872 poging tot wurging, waarna Verlaine zijn nieuwe behuizing verlaat en bij mama intrekt. Mathilde, haar kind en vader Mauté verlaten Parijs. Ze eisen het vertrek van Rimbaud. Het echtpaar verzoent zich maar niet voor lang. Als Mauté terug is, op 9 mei 1872, beginnen de verschrikkin-

gen weer. In juni een poging om haar haar in brand te steken. Op 7 juli het definitieve vertrek van Verlaine met Rimbaud. Ondanks alles wat ze heeft doorstaan gaat Mathilde op 21 juli naar Brussel. Haar moeder gaat mee. Het is de bedoeling om de echtgenoot terug te voeren naar de echtelijke woning. Ze haalt hem over, maar aan de Belgische grens ontsnapt hij. We weten hoe het verder ging met Verlaine en Rimbaud. Mathilde van haar kant verkrijgt in 1874 scheiding van tafel en bed en dankzij de nieuwe wet in 1885 echtscheiding. In de ogen van de heer Mauté vertegenwoordigde Verlaine een constante bedreiging en hij rustte niet voordat zijn dochter weer een eigen leven had.

Verlaine zag zijn zoon pas terug in 1878. Op 30 oktober 1886 trouwde Mathilde met de Belgische ingenieur B.A. Delporte (1852-1910), met wie zij een zoon en een dochter kreeg. In 1905 eindigt dit huwelijk in Algerije met een scheiding. Twee jaar later publiceerde Lepelletier zijn biografie van Verlaine. Mathilde voelde zich gegriefd door denigrerende opmerkingen over haar en haar familie in de ongepubliceerde brieven die aan deze intieme vriend van Verlaine waren gericht en besloot haar kant van de zaak uiteen te zetten, nadat ze heel wat kwetsende toespelingen in de laatste bundels van haar voormalige echtgenoot in stilte voor lief had genomen, om maar niet te spreken van de *Confessions*. Tenslotte zag ze toch af van publicatie van haar *Mémoires*. Ze stierf in 1914 als eigenares van Pension Select te Nice.

Georges Verlaine, de zoon uit het eerste huwelijk, werd op zijn negende naar het Collège van Pons (Charente-Maritime) gestuurd. Het is bekend dat hij in 1887 korte tijd leerling was aan het Collège Rollin in Parijs. Na voltooiing van zijn studie bracht hij achttien maanden door bij een familie in Engeland. Daarna voegde hij zich bij zijn moeder en stiefvader in Algiers. Hij vervulde een jaar van zijn dienstplicht in Oran. Zijn ouders verhuisden in 1895 naar Brussel. Georges bleef achter in Algerije en kwam onder de invloed van een persoon met hypnotische vermogens, waardoor hij soms enige dagen in een ‘lethargische slaap’ verzonk. Terug in Frankrijk vervulde hij een tweede jaar militaire dienst te Lille. Hij werd ziek waardoor een ontmoeting met zijn vader, aan wie hij had geschreven, niet doorging. Hij kon ook zijn vaders begrafenis niet bijwonen. De vrienden van Verlaine hielpen hem zo goed ze konden: hij werkte voor *La Plume,* later voor het *Album Mariani,* totdat Lepelletier tenslotte een baan voor hem vond bij de metro, waar hij het

bracht tot stationschef van Villiers. Hij had een zacht karakter en hield de gedachtenis aan zijn vader in ere, maar net als deze kreeg hij met de politie te maken. Een commissaris stuurde hem in 1904 naar de ‘speciale kliniek’. Hij trouwde in 1906, kreeg geen kinderen en stierf twintig jaar later aan alcoholisme.

Portret van Verlaines moeder als jonge vrouw

Getuigenissen

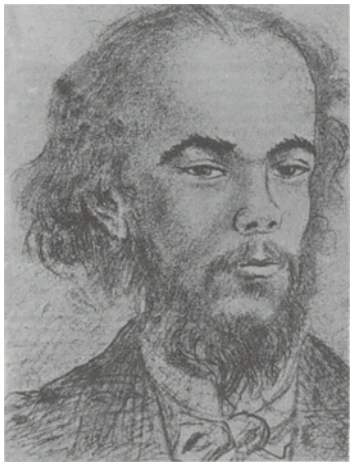

Verlaine als jongeman, getekend door Jules Péaron, 1869

Wijsheid, achteraf

Snežana Bukal

Ik was voor Rimbaud, niet Verlaine. Rimbaud was de vallende ster, de wolk in de broek, het reizende licht. Verlaine was een bekeerde, een hypocriet, was te menselijk en leefde te lang. Al dit komt uit een tijd toen ik slechts iets wist en dacht dat het alles was. In de tijd toen ik luidruchtig discuteerde, verkeerd citeerde om mijn punt te maken. Toen grote woorden makkelijk ontsnapten zonder enige verantwoording en alles, alles, alles nog gebeuren moest. Daarom was het mogelijk.

*

Nu terugdenkend, rest me niets anders dan toe te geven: me mijzelf en mijn Rimbaud herinnerend, meet ik hoe moe ik het ben dat licht te volgen; denkend aan Verlaine meet ik in welke mate ik leven plaats daar waar hij het plaatste, in een aardse hel, een dagelijkse ellende. Wat een treurige uitkomst om een eeuw later zo te moeten botsen met mijzelf, de wereld en uiteindelijk Verlaine te begrijpen.

Eerste liefde
Philip Ingelse

Verlaine is een eerste liefde, extatisch zacht hetero en mij begrijpend, als anderen dat niet doen. Later heb ik dat beeld wel bij willen stellen, maar dat is niet gelukt. Daarvoor is de inslag van boeken vóór je zestien bent te diep. En dus behandel ik Verlaine op school zo vroeg mogelijk en laat hem uit het hoofd leren. Apollinaire net zo.

Er is een verhaal over een dementerende oude man die al jarenlang niet meer gesproken heeft. Op een toevallig opgevangen woord barst hij in tranen uit en zegt een gedicht op van veertig strofen. Ik vraag mijn leerlingen of de oude man ongelukkig is en geef als huiswerk verliefd te worden in Frankrijk en daar in een zwembad te reciteren voor de geliefde. Ik beloof hun gevoelens van zeer hoge kwaliteit.

Hollywood deelt mijn inzicht. In French Kiss dansen Meg Ryan en Kevin Kline in elkaars armen op de tonen van Verlaine zoals Charles Trenet hem zingt in 1941. Een gedicht lang.

Laatst hoorde ik Verlaine achter mij op straat. Het was een ex-leerling. Het is bijna zover.

De Franse dichter

Arjaan van Nimwegen

Net dat ene boek dat zeker bewaard moet zijn is onvindbaar. Weggedaan bij het jaarlijks uitmesten? Ondenkbaar. Een onooglijke, praktisch onleesbaar gestencilde bloemlezing gedichten die de leraar Frans rond 1964 in de klas heeft uitgedeeld. Hij heette meneer Livius, en hij moet in dankbaarheid herdacht worden, die grote, donkere man met zijn overslaande stem. Orde houden kon hij niet, zeker niet onder onze onbehouwen horde, en als hij piepend en fluitend Ronsard of De Musset declameerde voor de klas, werd hij overstemd door geboer en gebulder. ‘Jongens, toe,’ zei hij dan tussendoor, en daar ging hij weer:

Cueillez, cueillez votre jeunesse.

‘Dat zei mijn vrouw vannacht ook.’

Ik deed natuurlijk mee aan dat horkerig tumult, en schaamde me pas na school. Daar las ik ze, en Villon en Verlaine.

Zo vaak had ik gelezen over jongelingen die de poëzie ontdekten, plotseling getroffen door een beeld, een klank of alleen maar het *idee* van poëzie. Ze vielen ten prooi aan een hevige aanval van ernst, kozen hun helden, lazen met rode konen en discussieerden met glansogen in cercles van gelijkgestemden. Poëzie, dat leek me wel wat. Het was hoger en beter dan jezelf. Je kon erop deinen. Je kon er de meiden mee versieren (dacht ik). En bovenal: je kon het zelf en dat kostte niks.

Maar moderne poëzie hadden we niet in Apeldoorn. Ik was net Gorter tegengekomen, niet eens die van de *Verzen* van 1890, maar die van *Mei*, en ik vervaardigde reeksen enjamberende beschrijvingen van natuurverschijnselen die ik niet van nabij kende. Mijn vriend M. rommelde in de kleine, verouderde poëzieverzameling van zijn vader en kwam aan met ongeloofwaardige dichters als Alice Nahon. Het deed er niet toe, alle poëzie was even goed, als je je er maar een goed mens bij voelde, die vanaf een verhoginkje het aards gewoel met lodderoog aanschouwde. Glansogen en gedrevenheid, allemaal goed en wel, we waren ook wel verrekte interessant.

Poëzie uit Frankrijk was nog weer anders. Daar werd echt geleden door dichters. Ronsard, nu ja. De Musset, dat was wel erg veel

oh en *ah* en *solitude*, hoewel zijn *Nuit de décembre* mijn eerste vertaling werd - ik heb het tomeloos doorhobbelende rommelvers laatst nog eens gevonden, terwijl ik er niet eens naar zocht. Maar meneer Livius' bloemlezing met het origineel: ho maar. Daar stond ook Villon in, en dat werd mijn eerste echte liefde. Villon, dat was kleur en leven, verpakt in zangerigheid en vooral vorm. In de verscheurde wereld buiten de Veluwe werd misschien overal de vorm losgelaten, maar ik begroef me in balladen, refereinen en rondelen als de enige mogelijkheid om dat onhandige woordenmateriaal in toom te houden.

Hoeren en drinkgelagen, honger en pest, dat was er allemaal helaas niet in Apeldoorn, maar ik bedacht ze zelf wel, en sleepte M. ook nog mee in mijn anachronistische geestdrift. De dood, daar waren we gek op. Die was tenslotte veilig ver weg van het domme gedreun van lessen en de knellende alledaagsheid van absentenbriefjes en proefwerkweken. Ik kocht Van Altena's Villon-vertaling en vond de bloemlezing *Gedoemde dichters* van Paul Rodenko. Die staan, liefdevol beduimeld en gekneusd, nog wèl in de kast, als mijn persoonlijk oude en nieuwe testament. Maar waar is dat verdomde boekje van meneer Livius?

Baudelaire, Verlaine, Rimbaud en Mallarmé - alleen al door het uitspreken van die zoetvloeiende namen werd je een uniek mens. Dichters die leefden met de fles aan de mond en de dood in het hart, en wier *spleen* een aanzienlijk serieuzer karakter droeg dan het pubertheater dat wijzelf opvoerden. Ook hier weer de schemerwereld van hoeren en kroegen, *le mal*, duistere hartstochten en de broeierige relatie tussen twee net zulke genieën als wij (de erotische aspecten bleven nog even ongenoemd), nota bene uitmondend in een moordaanslag en heuse gevangenisstraf - het leek Villon wel (al was diens moordpoging wèl gelukt), maar dan veel dichterbij.

Dat wilden wij ook. Nu ja, zoiets. Maar wij woonden in Apeldoorn. Wij knutselden voor elkaar een grafschrift, voor als we zelfmoord hadden gepleegd. Op een culturele avond op school lazen we ze voor, eerst ik, terwijl hij op een tafel lag, en toen hij, waarbij ik het lijk speelde. Met gesloten ogen hoorde ik zijn gonzende stem boven het gegiechel zweven. Daarna kwam er een ernstige jongen met een coltrui en een cesarkapsel, die Guido heette. Hij droeg een gedicht voor dat uit losse woorden bestond, zonder maat of rijm. M. en ik keken elkaar berustend aan. Het literaire gedeelte werd

afgesloten door een uitsloverig meisje dat drie beschamende limericks voordroeg. Toen trad het schoolbandje op. Alle leuke meiden werden versierd door ruw grijnzende jongens met gitaren. Het ging niet allemaal zoals we hadden gewild.

Hoe deed hij dat toch, Verlaine? We hadden inmiddels goed door dat dichterschap niet zozeer bestond uit het vervaardigen van gedichten, maar uit een attitude, een dwarse houding tegenover het leven en minachting tegenover alle zaken die gemiddelde mensen nuttig vonden. Misschien, bedachten we afgunstig, had hij het makkelijker gehad in een stad waar een bohème bestond en absint geschonken werd. Ook waren wij niet in staat om vrouw en kind te verlaten om een droombeeld te volgen - wij hadden morgen weer gewoon een proefwerk wiskunde. Dichter zijn bleef helaas een marginale bezigheid. En als we eerlijk waren (maar we keken wel uit), moesten we toegeven dat onze gedichten bar slecht waren.

Niet in een barre artiestenkroeg maar op de hei las ik M. mijn rammelende vertaling van *Mon rêve familier* voor. Hij lag op zijn rug, met een klassieke grashalm tussen zijn tanden, en ik vond dat het prachtig klonk, al die golvende woorden over de zinderende hei bij Kootwijk. Ik voel de warmte nog, van die dag en van die verbondenheid.

‘Verdomd,’ zei hij, toen ik eindelijk klaar was, ‘ze snappen er niks van, die klootzakken.’ Ik wist precies wat hij bedoelde. Er waren bijen en krekels, een vliegtuigje knorde ergens boven, het rook naar gras en in de verte waren ze weer eens iets aan het verbranden, een oude gewoonte in het Veluwse. Ik deed mijn ogen dicht en was eeuwen oud. En de meiden, ach laat maar...

Het was in die dagen dat M. en ik bij meneer Livius thuis kwamen. De gelige schemerlamp weet ik nog, en zijn bewogen, gierende stem, want hij sprak het Frans wel erg Frans uit. Nimmer hebben de *sanglots longs des violons de l'automne* met zoveel *langueur monotone* mijn hart gelukzalig verwond. Hij ging erbij staan, en deed het uit zijn hoofd.

Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte.

‘Vonden jullie het mooi, jongens?’ vroeg hij.

‘Ah, grandioos,’ zei M. en ik knikte ijverig.

Ontroerd greep hij onze handen beet en bleef er sprakeloos aan staan zwengelen, terwijl zijn grote hoofd vuurrood verkleurde.

Het is lang geleden, en gedichten kan ik niet meer lezen of schrijven zoals in die tijd, toen alleen het *woord* poëzie al voldoende was om een staat van genade te bereiken. Elke ontdekking in een gedicht was een ontdekking van een stuk van mezelf, elke meeslepende gedachte maakte mij meer tot wat ik ben, met ieder poëtisch woord, van mezelf, van Villon of Verlaine kwam ik dichter bij een geheim dat nauwelijks te delen was, en dan nog meestal in stilte.

Veel later heb ik de *Fêtes galantes* vertaald, die niet door iedereen als zijn beste verzen worden beschouwd en die zeker niet de meest Verlaineske zijn, maar die in hun gekunstelde gratie en zangerigheid het bedwelmende begrip ‘Franse poëzie’ nog steeds het best belichamen.

Geen van die gedichten stond in meneer Livius' bloemlezing - ze waren ongetwijfeld te frivool voor het Katholiek Veluws College. Wel een paar vaste repertoire-nummers: *Il pleure dans mon coeur, l'Heure du berger* en vast ook *Chanson d'Automne*. Die kan ik ook zo wel vinden, maar liever zou ik ze hardop voorlezen uit dat onvindbare voddige boekje, trachtend de eindeloos gerekte è's en ô's en de diep-Parijse keel-erren van de onsterfelijke meneer Livius te imiteren. Dat is poëzie. Fránse poëzie. Die liefde gaat niet echt over, al vrees ik soms dat het vooral de herinnering aan een liefde is. Het is beter dan ik. Ik kan erop deinen. Meiden versieren wat minder. En het kan niet Franser dan Verlaine, *le poète le plus français*. De Franste dichter.

Paul Verlaine - de sublieme Verveling

Dorinde van Oort

Laat mij bekennen dat ik vermoedelijk nooit een gedicht van Paul Verlaine had opgeslagen, als de toonzettingen van Fauré mij - lichtelijk a-typische teenager - niet tot hem hadden gebracht. Muziek als vehikel van poëzie. Woord en muziek zijn equivalent gelieerd in het lied, maar als je mij vraagt: wat komt eerder? dan wint toch de klank. Je kunt een melodie genieten zonder een woord te verstaan. Goethe, Heine en Wilhelm Meister kwamen tot mij via Schubert en Schumann - ver voor ik een woord Duits beheerste. Zo zal het velen zijn vergaan.

Een aantal van Verlaines gedichten leerde ik dus, vroeg in de jaren zestig, kennen via een grijsgedraaide plaat. Ze werden vertolkt door de onvolprezen Gérard Souzay, met Jacqueline Bonneau aan de piano. Ik staarde onder het luisteren naar het portret op de hoes van de beeldige bariton. Toch verzuimde ik niet de teksten achterop nauwkeurig te bestuderen. Het ging over ‘extases langoureuses’, ‘fatigue amoureuse’, over ‘longs soupirs’ en ‘derniers baisers’. Over lome vervoering en liefdesroezen. Over wat mij, verlegen schoolmeisje, in een onbereikbaar verschiet hopelijk te wachten stond. Het hier en het nu - het Gooi, het holst van de zestiger jaren - had vooralsnog niet veel te bieden. Wat waren ze leeg, de eindeloze zondagen zonder bezoek, de weken aaneen dat er niets gebeurde. Wat duurde de tijd toen onnoemelijk lang. En als het dan ook nog regende...

Mijn lievelingslied was *Spleen*. Het staccato op de piano verklankte de regendruppels op de huizen, de tranen van het verziekte hart. Een hart dat zich verveelt.

Het gedicht leek voor mij geschreven te zijn.

Mijn moeder, die meer op had met de robuustere Schubert, kon mijn liefde voor Fauré niet delen. Ze vond hem precieus en oververfijnd. Naar ik kwaadaardig vermoedde, gingen de teksten haar boven de pet; maar er was meer. Mijn moeder, op haar zestiende tegen mijn vader aangelopen, had - wilde zij doen geloven - sindsdien geen andere man meer begeerd. Ik was, of werd, nu toch ook al zestien! Werd het geen tijd dat ik haar een passende schoonzoon bezorgde, een met wie zij voor de dag kon komen? Het buurmeisje

was al lang en breed verloofd. En ik? Dat gehang altijd bij die pick-up! Zo kwam ik nooit aan de man.

Verveling was bij ons thuis taboe. Dat was iets voor de lagere standen. Maar het was precies de emotionele leegte - dat lome hopen op wat nooit zou komen: het ware leven, de ware liefde - die me zo aansprak in dat lied. Er was zelfs geen verraad. De rouw had geen reden. Erger dan dat was de leegte.

Quoi! nulle trahison?...
Ce deuil est sans raison.

C'est bien la pire peine
De ne savoir pourquoi
Sans amour et sans heine
Mon coeur a tant de peine!

De sublieme verveling.

Nu pas, zoveel liefdes en leegtes later, en zoveel haat en zoveel verraad, nam ik de moeite de Pléiade op te slaan om me eens in Verlaines leven te verdiepen. Mon dieu! Mocht mijn moeder blij zijn dat ik niet met *zo'n* schoonzoon ben aan komen zetten! Oververfijning? Hij zat zijn Mathilde met messen achterna, probeerde zijn moeder driemaal te wurgen, schreef zijn prachtigste verzen voor Rimbaud en andere snuiters, verbleef tweemaal in het gevang wegens poging tot moord en ging aan verwaarloosde syfilis ten onder.

En toch was hij de meester van de leegte, van het wachten, van het vacuüm tussen liefde en haat; van de tussentijd, die niets wil worden en daarom zo wanhopig maakt.

Verlaine is mij sinds die prille kennismaking altijd blijven vergezellen. Niets gedateerd. Gaat een leven lang mee.

Les Coquillages
Franc Schuerewegen

‘Chaque coquillage incrusté/ Dans la grotte où nous nous aimâmes/ A sa particularité’. Zo begint ‘Les Coquillages’ uit *Les Fêtes galantes*. Ik hou van het woord ‘coquillages’. Ik hou ook van het object zelf, overigens. Als je van een woord houdt, houd je ook van een ding. Voor een lezer uit de *global village*, die allerlei talen door elkaar spreekt en in verschillende werelden tegelijk leeft (*speaking in tongues* is het lot van de postmoderne mens) zit in ‘coquillages’ *cock*. Diezelfde lezer zou dan onder andere aan de homoseksuele passie van Verlaine voor Rimbaud kunnen denken. Beide heren zijn in 1873 in Londen, alwaar ze elkaar passioneel beminnen, *en anglais, pourquoi pas?* ‘Coquillages’, *lonesome cocksucker* en ga zo maar door. Maar de *Fêtes galantes* werden al in 1869 gepubliceerd. Verlaine kent Rimbaud dan nog niet. Kent hij het woord *cock?* Dat is al evenmin vanzelfsprekend. Laat ons het dan maar bij een heteroseksuele lectuur houden. De ‘grot’ aan het begin doet meteen al het ergste vermoeden. En een ‘coquillage’ is natuurlijk ook een vrouwelijk object. ‘La moule’ is in vulgair Frans een metafoor voor de vagina. Bij Botticelli komt Venus uit een schelp. Later in het gedicht van Verlaine komt ook nog een ‘oreille’ voor, een ‘oor’. Ook weer een opening. Een gevoelige opening. Bij Rabelais heb je een ‘naissance auriculaire’, een geboorte uit het oor. ‘*Les coquillages*! *Quel bijou le dernier vers*!’ schrijft Hugo aan Verlaine in een brief uit april 1869. *Les bijoux de famille* zijn in het Frans de mannelijke geslachtsdelen. En in achttiende-eeuws argot is een bijou een kut. Diderot, *Les Bijoux indiscrets*. In feite, dunkt mij, leidt heel dit gedicht tot een soort van antropologische reductie waarin de erotische mens niet meer dan een ‘gat’ is. Ik vind dit prachtig.

O Verlaine

Klaus Siegel

Mijn onvergetelijke leraar Frans op het Jezuïetencollege verstond de kunst ons te boeien met wat Madame de Stael over *La littérature du Nord* te vertellen had en deed ons bloed stollen bij Mérimées *Colomba*. Hij wijdde de aandachtig luisterende knapenschaar in in de spijtige ruzie tussen Paul Verlaine en zijn vriend Arthur Rimbaud en deed ons zwijmelen bij Verlaines *La lune blanche*. Terwijl hij het voorlas, veranderde de heldere meimiddag voor de ramen in een blauwfluwelen nacht en we voelden ons hart krimpen door een vreemde zoete weemoed. Diep in ons zong de melodie van de dichter:

La lune blanche
Luit dans les bois;
De chaque branche
Part une voix
Sous la ramée...

Ô bien-aimée.

L'étang reflète,
Profond miroir,
La silhouette
Du saule noir
Où le vent pleure ...

Rêvons: c'est l'heure.

Un vaste et tendre
Apaisement
Semble descendre
Du firmament
Que l'astre irise...

C'est l'heure exquise.

Ieder Jezuïetencollege kent sedert eeuwen de zogenaamde academie. Andere scholen kennen dat instituut ook, maar het gaat daar wat ongedwongener toe (thee, koekjes), en het heet dan debatingclub. Bij de Jezuïeten is de academie een aan strikte regels gebonden voorbereiding op de latere studie. Je moest je bijdrage van tevoren aan een door het lot aangewezen kritische medeleerling laten lezen en dan verliep zo'n avond ongeveer zoals een promotie op de universiteit. Je sprak elkaar met u aan en de discussie liep strikt via de voorzitter.

Ik zou op een vrijdagavond een lezing houden over de invloed van de Duitse cultuur en literatuur op Franse symbolisten.

Ik deelde de academieleden en de aanwezige leraren mee dat het symbolisme nooit aan de Franse geest kon zijn ontsproten. De Franse filosofie en literatuur voor 1880 werden gedomineerd door zanderig droge rationalisten. Nee, niet bij Franse wijsgeren en schrijvers, bekneld in het keurslijf van het rationalisme, moesten we de creatieve oorsprong van de symbolisten zoeken, maar bij Duitse denkers als Schelling en Schlegel: aan hen was de visionaire, hallucinerende wereld van de Franse dichters te danken. Zou het gedicht dat onze leraar Frans ons zo had leren bewonderen *La lune blanche* zonder Goethe denkbaar zijn? *De chaque branche part une voix...* Dat was toch dezelfde geest als *Über allen Wipfeln spürest du kaum einen Hauch...*.

Onrustig geschuifel met de stoelpoten. Ik citeerde, om de symbolisten van plagiaat te beschuldigen, dichtregels uit de Duitse romantiek, beweerde dat de Fransen zonder het mysticisme van Novalis nergens zouden zijn. En dan nog de invloed van de Duitse muziek: hadden de symbolisten bijvoorbeeld niet Wagner aanbeden: ze hadden zelfs een tijdschrift gesticht waarin ze zijn composities als inspiratiebron roemden. De titel ervan, *La Revue wagnérienne*, ging verloren in de hamerslagen van de voorzitter.

Toen de rust enigszins was hersteld, maande de praeses me mijn gehoor niet verder te prikkelen.

Ik besloot mijn laatste troef uit te spelen. Ik dweepte in die tijd met George, Rilke en Dehmel. Van de laatste trok ik triomfantelijk een in kalfsleer gebonden, Jugendstil-verluchte bundel en verzocht de academieleden, als ik Dehmels vertaling van: *'De chaque branche part une voix*...' zou hebben voorgedragen, eerlijk te bekennen dat het origineel ver onderdeed voor het eerlijke Duits van de ver-

taling, om nog maar niet te spreken van de volmaakte vorm die Dehmel had gekozen. Ik zag de stilte waarin mijn gehoor me de verzen van *Helle nacht* liet voordragen aan voor bewondering.

Weich küsst die Zweige
Der weiße Mond;
Ein Flüstern wohnt
Im Laub, als neige,
Als schweige sich der Hain zur Ruh -

Geliebte du.

Der Weiher ruht, und
Die Weide schimmert;
Ihr Schatten flimmert
In seiner Flut, und
Der Wind weint in den Bäumen -

Wir träumen...träumen.

Die Weiden leuchten
Beruhigung:
Die Niederung
Hebt bleich den feuchten
Schleier hin zum Himmelssaum

Oh hin - o Traum ...

Het moet ontzetting over mijn *braggadocio* zijn geweest waardoor de stembanden van mijn medeleerlingen eerst met verlamming werden geslagen. Toen brak er een oorverdovend tumult los en hoorde ik toespelingen op mijn voormalige nationaliteit. De haat tegen de cultuur van allochtonen is niet nieuw in dit land.

De secretaris en penningmeester deden me vlug uitgeleide om erger te voorkomen. Na mijn schoolbezoek de volgende dag moest ik thuis uitleggen hoe ik aan een blauw oog was gekomen.

Alles is er nog

Jan Versteeg

> *Il pleure dans mon coeur*
> *Comme il pleut sur la ville...*

Verlaine. Het is alsof er een doek wordt weggetrokken en ik na veertig jaar opeens die klas 4 van de HBS-A weer zie. Een opmerkelijk francofiele klas: het smalle gezicht van Gerard Fagel, aankomend meesterkok, Filip Freriks, die toen al net zo sprak als nu, klasgenoten die in Bretagne of Creuse aan ‘zomerwerkkampen’ deelnamen - van vlooien vergeven bejaardenkrotjes opknappen bijvoorbeeld -, andere die al geregeld naar Parijs liftten. Tot dat moment was Franse taal woordjes leren geweest, en Franse literatuur het klassikaal lezen van *Le Barbier de Séville* van Beaumarchais, als voorbereiding op de door het WIKOR georganiseerde voorstelling. Nog even was er de spanning van het brieven schrijven, een felle concurrentiestrijd waarbij het niet ging om het cijfer, maar om de durf en de vindingrijkheid bij wat slechts het ‘informeren naar een vakantiehuisje’ hoefde te zijn. Maar dankzij de presentatie van leraar Huug Kaleis kwam spoedig de openbaring. Met zijn min of meer psychoanalytische benadering van ‘egotisten’ als Stendhal en Constant en ‘poètes maudits’ - een mysterie dat erom schreeuwde onthuld te worden - als Baudelaire en Verlaine wist hij buitengewoon knap precies de zenuw te raken die in de periode van de (pre)puberale gevoeligheid vrijwel blootlag. Voor het minder door poëzie gegrepen publiek zorgde dezelfde psychologische duik in de diepte ervoor dat de Maigretverhalen van Simenon als volwaardige literatuur over het voetlicht kwamen. Laatste les voor de vakantie: plaatjes draaien, maar dan in zijn verhevenste vorm, want daar klonk het hese gefluister van Barbara, die ‘Göttingen’ ten gehore bracht, of Brassens met zijn ‘Auprès de la claire fontaine’. De gedichten van Verlaine sloten hier prachtig bij aan, veel meer dan de zwaarmoedige Baudelaire en de hallucinerende Rimbaud of Lautréamont. Wat moesten we met de zware geuren, de absint en de hasj die ons met hun teksten als het ware in het gezicht werden gesmeten? De enigszins lichtvoetige poëzie van Verlaine sprak bijna voor zich: liefde, melancholie, eenzaamheid,

een vleugje erotiek. Met zijn sensitieve verzen, zijn muzikaliteit, zijn fraaie rijmen en dansachtige ritmes, speelde hij subtiel in op de sluimerende verlangens die ons nog grotendeels ongevormd, en zeker niet 'gekristalliseerd', gevoelsleven beheersten. De onvermijdelijke rondgang langs de boekenkasten toont me nog steeds de bescheiden maar verrassende plaats die Verlaine in mijn bibliotheek inneemt. Natuurlijk zijn er de twee Pléiade-delen, hoe vaak niet ter hand genomen, en het 'Album Verlaine' van 1981. Wat studies, een biografie. Het werk dus, dat vooral. Maar ook Byvanck met zijn *Parijs 1891*, over zijn ontmoetingen met Verlaine in Parijs, verschenen in 1892, het jaar waarin de dichter Den Haag bezocht voor het geven van enkele lezingen, en de 'biographie romancée' van Van Schendel uit 1927.

Terwijl de boeken opnieuw door mijn handen gaan, slaat ten slotte toch de nostalgie toe. Daar is de sleutel, Rodenko's *Gedoemde dichters*, voorin een stempeltje, 12, dat wil zeggen mijn twaalfde Franse boek, toen, in 1963. Op zolder liggen nog de op afficheformaat nagetekende portretten, de op perkamentachtig papier 'gekalligrafeerde' lievelingsgedichten, de hoeken afgebrand om ze oud te laten lijken, die jarenlang mijn scholierenkamer tooiden. En de oude grammofoonplaten die de zaterdagmiddagen in gezelschap van de trouwste vrienden beluisterd en becommentarieerd werden.

Het weemoedige vervolg is eveneens onvermijdelijk: Barbara chante Barbara, Brassens chante Brassens, Brel chante Brel, Ferrat chante Ferrat, Montand chante Prévert en Ferré chante Verlaine...

Ja, alles is er nog. Alles is er weer.

Verlaine op de fiets

August Willemsen

Het moet begonnen zijn op mijn zestiende, in de derde klas van de middelbare school - de poëzie, bedoel ik. Want ik herinner me dat ik, toen ik een jaar later café Hoppe begon te frequenteren, door het Vondelpark daarheen fietste en halfluid gedichten prevelde, beschaamd zwijgend wanneer ik in mijn bevlogenheid te laat merkte dat plotseling een vreemde fietser naast mij was verschenen. ‘De poëzie’ - dat waren drie Nederlanders en drie Fransen: Nijhoff, Bloem, Achterberg, en Baudelaire, Verlaine, Rimbaud. Alle zes waren mij aangereikt door de leraar Nederlands, Simon van Lienden. Maar wat ik prevelde, op de fiets, waren de Fransen, vooral Verlaine.

Ik heb nog steeds het nu kaftloze en losbladige deeltje van de ‘Classiques Larousse’, *Verlaine et les Poètes Symbolistes*. Zoals zoveel boeken uit die tijd is het ongedateerd. Het laatste jaartal dat de summiere bibliografische gegevens vermelden is 1949. Lange tijd is het, naast de *Gedoemde dichters* van Paul Rodenko, mijn enige bron van kennis geweest, vooral wat betreft Verlaine en Rimbaud. De andere erin vermelde symbolisten, Mallarmé, Laforgue, Verhaeren, Samain, Régnier, konden mij geen van allen boeien.

Wat prevelde ik op de fiets? *Chant d'Automne* van Baudelaire, *Ma Bohème* van Rimbaud. Maar dan kwam Verlaine: *Chanson d'Automne* (‘Et je m'en vais/ Au vent mauvais/ Qui m'emporte,/ De cà, de là/ Pareil à la/ Feuille morte’), *La lune blanche* (zeer toepasselijk in het Vondelpark: ‘La lune blanche/ Luit dans les bois;/ De chaque branche/ Part une voix/ Sous la ramée.../// O - bien aimée.’), *Il Pleure dans mon coeur,* het hartverscheurende *Gaspard Hauser chante* (‘Suis-je né trop tôt ou trop tard?/ Qu'est ce que je fais en ce monde?/ O vous tous, ma peine est profonde;/ Priez pour le pauvre Gaspard’), en, helemaal pijnlijk wanneer de onbekende fietser mij betrapte omdat bij de laatste strofe mijn stem zich verhief, *Le ciel est par-dessus le toit* (‘Qu'as-tu fait, ô toi que voilà/ Pleurant sans cesse,/ Dis, qu'as-tu fait, toi que voilà,/ De ta jeunesse?’).

Afgezien van een wellicht aan de jeugd toe te schrijven vervoering, moet ik ook een besef hebben gehad van hoezeer de vorm van deze gedichten, in al zijn eenvoud, congruent was met de erin

uitgedrukte gevoelens en gedachten. Eigenlijk is dit wat ik nu nog prevel. Beroepshalve is er een en ander bijgekomen, maar niet veel. Vijftigers heb ik nooit veel aan gevonden. *Nieuwe griffels, schone leien* was, behalve Remco Campert, niet aan mij besteed. Dat zestiende jaar is bepalend geweest. Nog steeds heb ik het door sommigen als ietwat achterlijk beschouwde idee dat poëzie iets moet betekenen. Ik wil woorden, in een mooi en zinvol verband, die voertuig zijn voor een gevoel of een gedachte. Poëzie die 'naar zichzelf' verwijst of slechts naar een 'talige werkelijkheid' is mij een gruwel.

Maar Rimbaud dan? hoor ik al zeggen. Rimbaud heeft mij geleerd dat men niet alles hoeft te begrijpen om het mooi te vinden. Natuurlijk zag ik geen enkel 'zinvol verband' in het befaamde 'klinkersonnet' ('A noir, E blanc', enz.), net zo min als de mensen nu nog. Nog steeds gaan de interpretaties van die van een gekleurd schoolbord tot die van een alchimistische formule, met alles wat men daartussenin kan bedenken. En ook *Bateau ivre* moest het meer hebben van zijn bedwelmende klanken dan van zijn voor mij ondoorgrondelijke associaties en verwijzingen. Maar de poëzie van Rimbaud gaf me althans het idee dat ze ergens over ging, en als ik dat niet op dat moment begreep, pech gehad, dan begreep ik het later wel (of nooit). Maar ik ontveins me niet dat, in die tijd, Rimbauds verdorven geachte levensloop en zijn plotseling (en zo vroeg!) afgehakte dichterschap mij vermoedelijk meer fascineerden dan zijn poëzie.

Verlaine had het voordeel dat hij een verdorven levensloop had én gedichten had geschreven die ik zowel mooi vond als begrijpelijk. Hij heeft me een zuiver idee bijgebracht van wat poëzie is en een idioot idee van wat een dichter geacht werd te zijn.

Tekeningen:

Cazals en Verlaine

Verlaine met zijn laatste vriendin Eugénie Krantz, ca. 1892

Verlaine aan de zwerf, Cazals' illustratie bij ‘Les sanglots longs’, afgedrukt in Die Jugend, 1896

Verlaine met zijn vrouw Mathilde, in 1870, twintig jaar later getekend door Cazals

Verlaine gaat Café Procope binnen

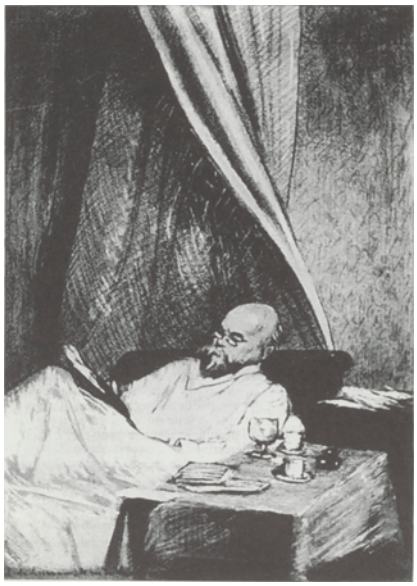

Verlaine werkend in bed

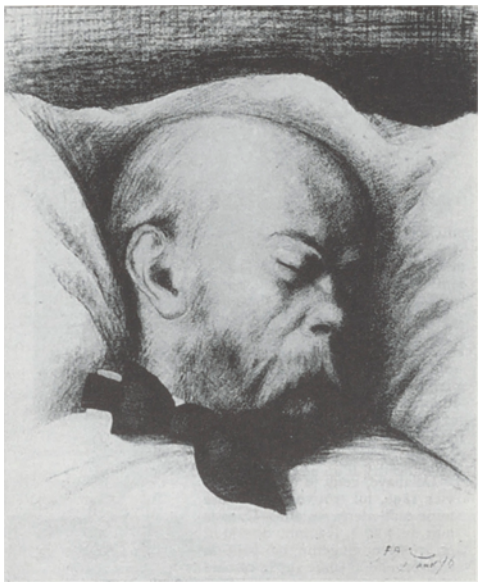

Verlaine op zijn sterfbed

[Nummer 4]

Voorwoord

Tot en met het Nederlandse deel van dit Friese nummer staat in dienst van het thema: drie Nederlandse prozaïsten (Rob van der Linden, Wim Reilingh en Michael Spaan) en twee dichters Job Degenaar en Jaap Ferwerda) vullen *Nederlands proza* en *Nederlandse poëzie* met werk dat een Friese inslag heeft of in Friesland is gesitueerd; een van de twee dichters, Ferwerda, is een Fries die in het Nederlands debuteert. In *Light Verse* geven tien vaste medewerkers en één nieuweling (Bill Brongers) hun visie op zulke oer-Friese thema's als de moord op Bonifatius, Grote Pier, de Elfstedentocht en het *fierljeppen*. De Nederlandse rubrieken zijn van bescheiden omvang, wat des te meer ruimte laat aan de Friezen zelf. *Essay* besteedt kritische aandacht aan drie dragende figuren van de hedendaagse Friese letteren: Tsjêbbe Hettinga, Albertina Soepboer en Trinus Riemersma. Twee van de drie essays zijn van Jabik Veenbaas, gastredacteur, die ook verreweg het meeste voor dit nummer heeft vertaald.

Friesland is nu een Nederlandse provincie met nog geen half miljoen inwoners (wat overigens meer is dan de bevolking van IJsland waaruit een Nobelprijswinnaar-literatuur is voortgekomen). Maar volgens de Romeinen werden onze contreien voornamelijk bewoond door Friezen, in de vroege middeleeuwen heersten Friese koningen over meer dan de helft van het grondgebied en voor Karel de Grote reikte de Friese invloedssfeer nog tot in Vlaanderen. Dat is allemaal wat minder geworden, al hoeft niet onvermeld te blijven dat de Nederlandse monarchie niet zou bestaan zonder de Friese stadhouders, van wie het Oranjehuis afstamt.

Frieslands roemruchte verleden verklaart de inzet waarmee de Friezen hebben vastgehouden aan eigen taal en literatuur, de laatste zestig jaar met toenemend succes. Jac van Hattum en Theun de Vries waren nog Friezen die in het Nederlands gingen schrijven, Tsjêbbe Hettinga en Trinus Riemersma worden in het Nederlands vertaald. In *Vertaald proza* vijf auteurs, allereerst de nestor van de Friese én de Nederlandse letteren, Theun de Vries, met een autobiografische schets die niet eerder uit het Fries was vertaald; de intrigerende Trinus Riemersma draagt twee verhalen bij (over protestants kannibalisme en een lusteloze lustmoord); Sikko Doele schrijft over theedromen en jongensverdriet, Hylkje Goïnga over de serene rust van plastic kanaries, Durk van der Ploeg over het moorddadige milieu van een autosloperij.

Het is de Friese poëzie in dit nummer die wij speciaal bij de lezer willen aanbevelen; de gedichten van Tsjêbbe Hettinga, Albertina Soepboer, Sjoerd Spanninga, Cornelis van der Wal, Jan Wybenga en Harmen Wind in *Vertaalde poëzie* treffen door krachtige lyrische expressie en een haast mythische verbeelding die prettig afsteekt bij veel hedendaagse Nederlandse poëzie. De Friezen moeten hun beste dichter(s) maar snel in het Zweeds laten vertalen, want je weet maar nooit of de Nobelprijs, als die ooit nog in Nederland valt, niet in Friesland terecht zal komen.

Redactie

Nederlands proza

Boest*

Rob van der Linden

‘Die Boest is een rare en dat loopt nog eens verkeerd af!’ Zo luidde het oordeel dat aan de stamtafel bij Kleijterp was geveld om als een zwaard aan een paardenhaar boven het hoofd van de dorpsonderwijzer te bungelen, scherp als de onversneden jajem waarmee de vaders van zijn pupillen zich volgoten. ‘*In Lytske*’ noemden ze dat daar. *‘Jou my noch mar in lytske!’*

In de verhalen die met hun slechte afloop de streek teisterden, waren het juist de kleintjes die tot grote gevolgen konden leiden.

Gijsbertus Cajanus Boest was een geniaal student geweest. Geboren in het Driekeizerjaar en getogen in Leiden - in een statig huis schuin tegenover de Latijnse School - was zijn toekomst één grote belofte die er slechts op wachtte om verzilverd te worden. Bij de eerste grote belofte die hij brak had die toekomst in duigen gelegen. Maartje de Wet was haar naam en de trotse vaders hadden een engagement gesloten voordat hij ook maar één onbespied moment met haar had kunnen doorbrengen. Ze was bloedmooi, haar stem klonk als een klok, haar uilenogen - als van Pallas Athene - leken hem overal te volgen, haar onaanraakbaarheid hield nog een belofte in en haar vader was lid van de academie die de leerstoelen verdeelde. Toen ze eindelijk getweeën in de salon van haar ouderlijk huis zaten om de bedankbrieven voor de verlovingscadeaus te adresseren, bleek ze te beschikken over het temperament van een ijsberg. De kroontjespen in Boests rechterhand vlekte toen Maartje zijn linker, die op slanke vingers omhoog kroop over het bloemetjesmotief op haar dijbeen, met een kreet van afschuw wegsloeg.

‘Handen thuis jij, viezerik!’ had ze geroepen. ‘Ik hou niet van dat gevoos! Eerst trouwen en dan twee kinderen, meer niet. Je zoekt je gerief maar ergens anders. Zo doet vader het ook!’

Driftig en niet eens beschaamd was hij weggebeend. Achter de voordeur die hij dichtsmeet werden in de weken daarop eerst de verzoeningspogingen en daarna de juristen geregisseerd die zijn

* *Deze tekst maakt deel uit van de nieuwe roman die Rob van der Linden onder handen heeft,* Het logboek van Brandaan.

leven tot een hel maakten. Boest zag zich gedwongen om de wijk te nemen naar de rand van de bewoonde wereld.

In die dagen was dat Friesland.

Monkelend op zijn kamer in het Oranjehotel te Leeuwarden, treurend om een voor altijd teloorgegane carrière als wijsgeer met muzikale aspiraties en vloekend op Maartjes bloemetjesdij die op de achterwand van zijn geheugen was geëtst en het bloed nog altijd naar zijn kruis wist te pompen, had hij de streekjournalen uitgeplozen, op zoek naar een betrekking. Steeds verder beneden zijn stand en ambities reageerde hij, totdat ten slotte de uitnodiging van een kerkeraad uit Brakkum op zijn schrijftafel plofte.

‘Of hij geloofde in de Almachtige,’ luidde de hamvraag.

‘Natuurlijk,’ had hij de zeven kraaien in hun lakense pakken verzekerd, ‘in wie anders?’

Dat hij de gemeente tevens als organist van dienst kon zijn had de doorslag gegeven. De maandag daarop kon hij beginnen. Vierendertig kinderen op kousenvoeten dreunden in cadans het alfabet en de tafels van twee tot en met tien op en waren allang blij dat hij de plak, het riet en de ezelskap onbenut liet.

Voor zijn harmonium - dat hij onder strikte geheimhouding had laten overkomen uit zijn ouderlijk huis - vond hij een plaats in het gebouw naast de kerk dat de kosterij, de zondagsschool en de gehoorzaal huisvestte waarin de christelijke harmonie het opnam tegen de toneelvereniging bij Kleijterp.

Het Friese landschap. Wat vloog het hem aan! Met weidsheid kan iemand die zijn gedachten naar binnen richt, niets beginnen. Toch dwong Boest zichzelf om de buitenruimte op te zoeken. Zodra het weer en de lessen - die hij stug bleef voorbereiden - het toelieten, nam hij zijn wandelstok om die steeds wijdere cirkels rond de Zadeldaktoren aan de Westerbuorren te laten beschrijven. Hij leerde de vogels kennen, de plekken waar egels zaten, de dassenburchten en de sloten waarin de ringslangen hun ongelijke strijd tegen de overbemaling waren begonnen. Zijn dorpsgenoten met hun voorkeur voor weggelaten woorden bleven hem echter vreemd. Niet dat ze onbeleefd of onhartelijk waren, maar hun gedachten kwam hij niet binnen. Die bleven verstopt achter een muur van wellevend gekout en Oranjekoek. De gesprekken die hij gewend was te voeren, werkten hier niet.

Tegen de tijd dat hij doorkreeg hoe je het vraag en antwoordspel van oppervlakkigheid moet spelen, was er niemand meer over om dat mee te doen. Hij werd een roddel aan een stamtafel en zijn hospita was stokdoof. Boest stelde zijn vragen aan het harmonium en toverde de antwoorden uit zijn vingers. Voetblokken en voetstappen vulden zijn dagen.

Toen sloeg de bliksem in.

Tsjikke Terpstra was de parel van De Klei. Onder de begerige ogen van de boerenknechts in de woonkeuken en de *Poepen* in de stal, was ze uitgegroeid van een stakerig springtouwkind tot een wulpse meid waar alles aanzat. Van de wulpsheid was ze zich niet bewust omdat die zich in andermans gedachten ophoudt. En met zulke gedachten hield een jongedochter die van school was gehaald om op de boerderij te helpen, zich niet bezig. Wel met het melken, het karnen, het kazen, de ijzeren regelmaat van de dagelijkse kost in een huisgezin zonder moeder en de zwarte toekomst die haar op de zondagsschool door de domineese werd voorgespiegeld.

‘Dat uiterlijk van jou komt je nog eens op de hel te staan,’ bitste die, als Tsjikke's krullerige haarlokken weer eens speels onder de witkanten kap vandaan piepten.

Heur stroblonde haar stak inderdaad scherp af tegen de strakblauwe hemel, toen Boest haar op een van zijn verbeten wandelingen voorbijkwam. Met hoog opgetrokken rokken en de emmer tussen haar kuiten zat ze op het melkkrukje terwijl ze een wijsje floot dat in haar hoofd was opgekomen. Blozend en rond als de uier in haar vaardige handen viel ze zijn blikveld, zijn dagen en zijn nachten binnen. Zijn voeten wilden niet meer vooruit.

‘Wat sta je daar te staren, man?’ vroeg Tsjikke met een hese zondagochtendstem terwijl ze hem pijlsnel taxeerde. Hij was lang en niet onknap. Hij was anders! Een straaltje melk spoot langs de rand van de emmer en vond via haar rechter knieholte en de binnenkant van haar dijbeen een weg naar Boests stoutste dromen.

‘Heb ik soms wat van je aan?’ hernam ze plagerig.

‘Dat wijsje dat je floot. Waar heb je dat vandaan?’ Hakkelde hij.

‘Waar dat wegkomt? Oh, gewoon, kwam zomaar in me op. Vind je het mooi?’

‘Erg mooi,’ huichelde Boest, ‘doe nog eens.’ Hij zon op kansen om nog even te blijven staan.

‘Nee,’ zei Tsjikke resoluut, ‘fluiten doe ik niet op verzoek. Bo-

vendien ben ik klaar met het werk. Loop je even met me op? Hier, draag die emmer maar.'

Onderweg ruilden ze hun namen en hun liefhebberijen en stofte Boest de woorden af die hij lang niet had gebruikt.

'Een echte muzikant? En ook nog de woorden erbij? Da's machtig mooi, man! Verzin je dat allemaal zelf?'

De boerenzwaluwen speelden krijgertje rond het *ûleboerd* van haar vaders hofstede.

'Ik ben er,' zei ze eenvoudig. 'Dag!'

'Dag,' fluisterde hij.

Tijdens de avonddienst speelde hij psalm 150 in dubbel tempo, tot afschuw van de gemeente.

'Laat uw maat uw maatslag zijn!' galmden de mannenbroeders koppig op halve snelheid door.

Die nacht lag Boest niet wakker van de tirade die de ouderlingen op hem hadden losgelaten, maar trok het sijpelende melkstraaltje een diepe voor door zijn gemoedsrust.

De dagen regen zich aaneen en de wandelingen bij zonsopgang werden hoogtepunten waar geen haan naar kraaide. Toen werden de koeien op stal gezet en kwam er een eind aan hun onbespiede gesprekken. Boest had zijn handen wijselijk thuisgehouden en Tsjikke sprak over hem als de broer die ze nooit had gehad. Nu moest hij het winterseizoen in met onbesproken aanzoeken en een verlangen dat hem tot waanzin dreef. Een glimp van haar gestalte, op weg naar de zondagsschool, was alles wat hem gelaten werd. De voetblokken van het harmonium moesten het ontgelden terwijl hij Tsjikke's boerenwijsje in gecompliceerde fuga's naar binnen frommelde. En de schoolkinderen moesten het ontgelden omdat zijn hand steeds vaker uitschoot naar het riet en de plak.

'Die Boest begint zich aan te passen,' constateerden ze tevreden bij Kleijterp, 'misschien wordt 't nog eens wat.' Maar Zwarte Henkie, het hulpje van de koster, gooide direct roet in het eten.

'Daar is niks van aan,' wist hij, 'Die kerel slaapt gewoon niet genoeg en daarom is 't snel mis. 's Nachts spookt hij rond in de kosterij. Trekt als een idioot te keer op dat orgeltje van hem. Maar da's niet alles. Laatst hoorde ik hem hardop zeggen dat het een nieuw volkslied worden mot, wat-ie speelt dan.'

‘Een volkslied?’ vroeg Jelle de postbode. Aan de stamtafel werd het doodstil.

‘Ja, zoiets,’ hernam Henkie die nog nooit zo'n gretig gehoor had gevonden. ‘Hij had het over het wijsje van Tsjikke. Dat een nieuw Fries volkslied waardig was of zo.’

Met een klap zette Terpstra zijn kleintje op het kleed. ‘Als hij míjn Tsjikke bedoelt,’ gromde hij, ‘dan moet-ie oppassen. Een *hege Hollanner* aan mijn dochter, dat moet ik niet.’

Toen begon de bestuursvergadering van de toneelvereniging en bleef Henkie alleen achter aan tafel.

In de weken die volgden hield Terpstra zijn dochter ook op zondag binnen.

*

‘De eerste polyfonie van Boest’ - zoals hij die was gaan noemen - naderde stilaan haar voltooiing. In zijn gedachten was inderdaad het plan gerijpt om die als een nieuw volkslied aan de gemeenschap op te dragen. Het kon niet anders of ze zouden het een mooi gebaar vinden. Als die simpele hulpkoster het al een prachtidee vond!

Zwarte Henkie had de smaak van een aandachtig gehoor te pakken gekregen en sprokkelde ijverig naar nieuwtjes. Jelle deed gretig mee, onder de duim gehouden door zijn vrouw, gebrutaliseerd door zijn kinderen en tuk op de macht van de roddel. Wat Henkie 's avonds niet kwijt kon in het café, hielp de postbode op zijn dagelijkse brievenronde de wereld in.

‘Een volkslied moet het worden,’ zei Boest op een avond tegen de hulpkoster die onwennig naast hem op de orgelbank zat. ‘Een volkslied dat ons prachtige land waardig is!’

Het is helemaal jouw land niet, dacht Henkie, wat ben je ook een stomkop.

‘Laat horen dan,’ zei hij.

‘Goed,’ begon Boest enthousiast, ‘dit hier is de klei waarop alle welvaart stoelt.’ Een zwaar resonerende bastoon deed de prijzenkast van de harmonie rinkelen. ‘En dit is de terp waarop de dappere eigenerfde boeren hun strijd tegen het wassende water voeren.’ Hij weefde een plompe lijn van hobo's door de bassen heen. ‘En nu...’ riep hij boven de pompende tonen uit terwijl hij de knop van het trompetregister voluit trok, ‘nu zien we de zadeldaktoren waar-

mee die koene strijd werd bekroond!'

Henkie zag niks en wist ook niet wat een koene strijd was. Maar hij knikte geestdriftig want hij had weer heel wat te melden die avond.

'Het is bijna af en dan geef ik een uitvoering,' besloot Boest die Henkie's geestdrift aan het orgelspel weet. 'Wat denk je, zal ik het hele dorp uitnodigen? Hangen ze hier weleens affiches neer voor het een of ander?'

'Ik weet het niet,' stotterde Henkie. 'Het lijkt Frans. En daar weet Jelle wel raad mee, dacht ik zo. Op zijn postzakken staat ook Frans.' Dit was meer dan waarop hij had durven hopen. Het beloofde een juweel van een rel te worden.

Als ik het hele dorp uitnodig dan komt zíj ook, redeneerde Boest. En dan herkent ze het wijsje en zal ze van mijn liefde voor haar weten.

Die nacht hoefde de slaap geen dromen meer te brengen.

Nog geen halve week later gonsde Brakkum van de geruchten en viel Jelle's mond wijdopen terwijl Boest het plakkaat met de krullerige letters voor zijn ogen ontrolde. Er stond:

OP
ZONDAGMIDDAG 7 DECEMBER
BRENGT
G.C. BOEST Kzn.
ORGANIST EN ONDERWIJZER
TEN GEHORE ZIJN
POLYFONIE
GETITELD
'DE NIEUWE FRIESE HYMNE'
IN DE KOSTERIJ ALHIER
AANVANG 12.00 H. - TOEGANG GRATIS
KOMT ALLEN!

'Vind je het wat?' vroeg Boest trots.

'Het valt genoeg op,' zei Jelle vals, 'we hangen het gewoon aan de deur en dan komt er wel volk op af.'

Fluitend liep Boest naar huis. Nog twee dagen!

Die zondagochtend werd hij vroeger wakker dan anders. Zijn hele klerenkast haalde hij overhoop. Welke kledij zou passend zijn. Sober? Feestelijk? Artistiek zwart? Zijn keuze viel op het rokkostuum waarin hij ooit zijn bul had opgehaald, in de Pieterskerk, een eeuwigheid geleden. Trommelend op de salontafel maakte hij zijn vingers los.

De menigte had zich ruim op tijd verzameld. Bijna alle dorpelingen en veel buitenlui van de omliggende boerderijen. Tsjikke drentelde zenuwachtig heen en weer, nauwlettend door vaders ogen en haar giechelende zusters in de gaten gehouden.

‘Die vent is gek!’ riep Jelle boven het geroezemoes uit. ‘Ik zéi toch dat hij het echt ging doen!’

‘Hij moet het dorp uit,’ meende Terpstra. ‘Een Fries volkslied door zo'n kloot. En dan ook nog op het wijsje van mijn dochter!’

Tsjikke verbleekte. Dit wist ze niet! Ineens zag ze die lange, onbeholpen man weer voor zich. Als een broer was hij, had ze gedacht. Was het hem dáárom te doen geweest.

In een onbewaakt ogenblik piepte ze naar het sekreet buiten en bereikte ze achterlangs de Westerbuorren.

Binnen deed Kleijterp goede zaken.

Boest bracht de voetblokken op gang en Henkie trok de gordijnen van het toneel opzij.

De zaal was leeg.

Boests handen gleden krachteloos van het klavier.

Henkie meesmuilde en maakte dat hij wegkwam.

Tsjikke stormde de houten vloer op en riep stampvoetend dat ze hem nooit meer wilde zien.

Hij mocht aanblijven maar moest beloven dat-ie zich niet meer met de dorpelingen zou bemoeien.

‘Je geeft je lessen en da's alles,’ zeiden de kraaien die al maanden geen opvolger in het vizier hadden kunnen krijgen.

Dat jaar schreef Boest twintig variaties op zijn volkslied, op stapels papier en met grote uithalen die het tempo waarmee hij de kleintjes achterover sloeg ternauwernood konden bijbenen.

Er is een slechtere manier om dood te gaan, bedacht hij. Ik doe het gewoon langzaam. En ondertussen heb ik mijn muziek. Die zal

ik haar nalaten. Ooit zal ze beseffen wie ik was. Ooit zal ze van me houden. Ooit zal ze om me treuren.

Boven zijn eenentwintigste variatie zette hij het in beverige letters neer: *'Aan Tsjikke. Voor altijd van Boest'*.

*

De tijd verstreek en de ezelskap werd driftig benut. Toen de Duitse Keizer lostrok op zijn erfvijanden, werden de boerenzoons naar de kazematten gedirigeerd en had Tsjikke niemand meer om af te wijzen. De Poepen verdwenen en levensmiddelen gingen op de bon. Bij Kleijterp viel nog nauwelijks iets te schenken. Het werden stille jaren.

De koster hoefde dat allemaal niet meer mee te maken. Die was inmiddels vredig ontslapen in de wetenschap dat ze onder het bewind van Zwarte Henkie nog naar hem zouden terugverlangen. Henkie deed erg zijn best, begon in de kelder van de kosterij een stokerijtje en verhandelde de vlierbessenjenever die aan zijn keelgat was ontsnapt.

Op een nacht viel hij in slaap terwijl het vuur onder de ketel brulde.

Boest werd wakker van het hels kabaal.

'De kerk! De kerk gaat er nog aan!' hoorde hij roepen. 'Ga Terpstra halen. Die moet het weten!' Met een kop van hout kroop hij uit bed en schoof hij de gordijnen opzij. Het raam keek rechtstreeks uit op de plek des onheils. De kosterij stond al in lichterlaaie en de brand dreigde over te slaan naar de zijbeuk van de kerk. Hij was op slag wakker. Mijn muziek! dacht hij. Oh God, alles voor niets!

De dorpelingen met hun emmers water weken verbijsterd uiteen toen ze Boest in een wapperende borstrok op het gebouw zagen afstormen.

'Laat me erdoor!' gilde hij. Zijn schrale gestalte beukte tegen de deur die direct meegaf. Toen was hij uit het zicht verdwenen.

Binnen kon Boest geen hand voor ogen zien. Hij scheurde de zoom van zijn gewaad en bond die voor zijn mond. Op de tast vond hij zijn weg naar de gehoorzaal. De grote gordijnen brandden al. Hij beende over het toneel naar het kelderluik daarachter.

Beneden, in de kast tussen de liedboeken, wist hij zijn muzikale nalatenschap. Strijdlustig trok hij de borstrok uit. Met drie treden tegelijk daalde hij af tussen de lekkende vlammen. De kast was goddank van ijzer. De deurkruk brandmerkte zijn rechterhand. Een fractie later was hij weer op weg naar boven, met zijn armen vol papier. Gered!

Toen hoorde hij gekerm.

Zwarte Henkie lag bekneld onder een stapel steunbalken die het hadden begeven. Zijn gekerm ging over in een dierlijk gejank. Smekend keken zijn ogen hem aan, draaiden weg, vielen dicht. Boest staarde naar de partituren in zijn handen. Wat moest hij doen? Wat zou hij aan het vuur prijsgeven? Even leek hij alleen te zijn in een geluidloos inferno. Het vervaarlijk gekraak van het plafond bracht hem bij zinnen. Hij smeet de papieren van zich af en begon uit alle macht aan de balken en daarna aan Henkie te sjorren. Die was lichter dan hij had gedacht.

Spiernaakt en met het slappe lijf van de onfortuinlijke koster in zijn armen zagen ze hem naar buiten komen. Met donderend geraas stortte het dak in elkaar. Het vuur stak ongebreideld zijn tong uit naar de hemel.

Vol ontzag brachten Terpstra en de anderen het tweetal naar het huis van de notaris. Die had een telefoon waarmee de dokter in Stiens kon worden gebeld.

‘We hebben hier een zwaargewonde en een aangebrande held!’ riep de notaris door de hoorn.

‘Een held, verrek! Dat is-ie zeker!’ beaamde Terpstra.

Aan de stamtafel schikten ze een stukje in.

*

Het werd een prachtige trouwerij. Tsjikke strooide stralend de bruidssuikers rond en Boests eremedaille blonk in de vroege voorjaarszon. Zwarte Henkie - die er verrassend snel bovenop was gekomen - speelde apetrots de bruidsjonker en Jelle had gratis de uitnodigingen rondgebracht.

Toen ze 's avonds in bed lagen kroop Tsjikke voor het eerst tegen hem aan. Met zijn goede hand streelde hij haar rondingen. Ze kwamen in één taal en tegelijk.

De geboorte van hun kind maakte hij niet meer mee. Terwijl Troelstra de revolutie predikte en het naburige Stiens in schaamte dompelde, bezweek Boest aan de tering, dertig jaar oud maar eindelijk in leven.

Eindnoten:

kleintje, borrel.
‘Geef mij nog maar een borrel.’
Duitsers, Saksen, vaak seizoenarbeiders van even over de grens.
uilenbord, een driehoekig ornament aan de nok van een gevel.
(letterlijk:) hoge Hollander, aanduiding voor niet-Friezen die het hoog in de bol hebben.

Striemin, smakeleas en knoffelich

Wim Reilingh

Bij het verlaten van het station spraken ze af dat ze elkaar om een uur of vier in de restauratie weer zouden ontmoeten. Omdat June de eerste dag al autorijden in de Randstad had vergeleken met kakken in een jampot - een onderneming die hoogstens bij toeval kon slagen - waren ze overeengekomen per trein naar Sneek te reizen, om vervolgens met een huurauto hun Friese expeditie voort te zetten. Opgewonden, nu ze haar eerste stappen op voorvaderlijke grond zette, omhelsde ze Christiane en stapte toen in een gereedstaande taxi om zich naar een verhuurbedrijf te laten rijden en dan enige uren de streek op eigen gelegenheid te verkennen.

Christiane keek de taxi na toen die de beregende straat langs de spoorbaan uitreed. Moederziel alleen in een onbekende stad; ze had verwacht dat het een bevrijding zou zijn, maar voelde zich ineens verloren in het Sneker perspectief. In tegenstelling tot June, die per se tenminste één nacht in Sneek, bakermat van de familie Boeking had willen doorbrengen, had zij direct al een gevoel alsof ze zich op vijandelijk gebied bevond. Ze stak over naar de Stationsstraat en liep in de richting waar ze het centrum vermoedde.

Geluidloos, bijna zwevend, viel de Friese neerslag en deed al na een paar minuten haar haren zwaar en kledderig neerhangen. Hiertegen was geen paraplu bestand; het vocht leek haar als condens te omringen. Was ze liever met June in de taxi meegegaan? Nee, daarvoor waren ze beiden te hard toe aan een paar uur eenzaamheid, maar verdrietig was het wel dat voor haar die gelegenheid zich uitgerekend in dit beregende Sneek aandiende. Nog verdrietiger dat ze de naam en het adres van het hotel waar ze hadden besproken in de tas had laten zitten die June had meegenomen. Ze voelde zich bekeken. Een vrouw in mantelpak, doelloos slenterend door onbekende straten; zoiets was aanvaardbaar in Amsterdam, in Den Haag, in Leeuwarden desnoods. Maar niet in Sneek.

In het winkelgebied hield ze stil bij een kiosk en bladerde in wat tijdschriften. Bij de kaartenmolen zocht ze vervolgens een paar ansichten met opschriften als ‘Groet út Snits’ en ‘Fryslân Boppe’ uit. Toen ze ermee buiten kwam, hoorde ze ineens van de over-

kant van de straat een hoge, hese stem: ‘Rebecca!... Hoehoe, Rebecca?!...’

Een mensenleven was het geleden dat ze bij die naam was toegeschreeuwd, maar het besef dat men *haar* bedoelde was even direct en helder als toen. De ergenis ook. Ze keek op, ontwaarde een langwerpige, schrale vrouw, gehuld in felpaarse regenkleding, die haar geestdriftig toewuifde. Om na zo'n warme begroeting met een beleefd knikje de plaat te poetsen was al te grof. Ze stak met tegenzin de straat over, liet zich de hand zwengelen door de onbekende en keek haar onderzoekend aan.

‘Ik ben de zus van Rebecca,’ zei ze, ‘sorry, maar ik geloof niet dat wij elkaar...’

‘Christiane?!’ kraaide ze ongelovig. ‘Ach, ga toch weg, dat *kan* toch niet! Ach mens, lieve mens, ben jij nou een beetje geschuffeld geworden of wil je me soms niet meer kennen? De crematie van je moeder, Rebecca, herinner je je dan niet meer dat we daar samen nog een snee koek hebben staan eten?...’

‘Sorry,’ herhaalde ze, ‘maar ik ben het echt niet.’ Waarom had ze niet direct ontkend ooit van de hele Rebecca gehoord te hebben? Deze vrouw, die er van dichtbij niet aanlokkelijker op was geworden met dat perkamenten hoofd, getooid door een strokartonkleurige ragebol, hing dus samen met haar moeder, wat wel de slechtste aanbeveling was voor een aangename kennismaking. Maar dat dan ook nog in Sneek. In Snéék?...

‘O, maar dan ben jij Wiepkje Habbema,’ zei ze opeens.

‘Dat weet je best,’ zei Wiepkje, ‘toe Rebecca, doe niet zo mal, je had me direct al herkend. Maar mens toch, wat loop jij hier stromeloos in ons Snits rond te struinen. Was je soms op weg om ons te verrassen? Dan ga je toch wel strak de verkeerde kant op...’

‘Eigenlijk niet,’ zei Christiane onzeker. Het leek onwaarschijnlijk dat Wiepkje de waarheid, namelijk dat ze *zomaar*, zonder enig doel, in Sneek rondstruinde, zou slikken. Vreemd, zoals de herinnering aan bepaalde personen door tijd en afstand volkomen ondergesneeuwd kon raken, om dan ineens weer glashelder aan het daglicht te treden. Deze schrale vrouw was een volle nicht van moederskant, dochter van oom en tante Habbema. Als pubers hadden ze elkaar een paar maal ontmoet wanneer er een wederzijdse groot- of overgrootouder begraven moest worden, maar dat er ooit een hartelijkheid tussen beide families had bestaan die Wiepkjes enthousiasme rechtvaardigde, kon ze zich niet herinneren.

Wiepkje haakte zich aan Christianes vrije arm. ‘Waarom heb je niet opgebeld? Dan had je nu al bij Heit en Mem aan de thee gezeten in plaats van hier door de regen te sjouwen. Nog een klein stukje doorlopen, Rebecca, kijk, daar op 't plein staat m'n auto, daarmee zijn we in een wippie thuis...’

‘Eigenlijk heb ik een afspraak...’ stamelde ze. Maar ze besefte zelf hoe voos dat excuus was. Het was half een. Nog drieëneenhalf uur zou men haar doelloos door Sneek kunnen zien dwalen, als wandelende ontkenning van haar eigen bewering. Voor ‘geen zin’ was het nu ook te laat. Wiepkje zei dan ook: ‘Ach, doe niet zo gek, mens,’ en rammelde voortvarend met haar autosleutels.

‘Goed dan,’ zei ze terneergeslagen, ‘ik ga wel mee.’

Ze reden het centrum uit en staken een breed, zwart kanaal over, waarna een kilometerslange tocht door boomloze, naoorlogse buurten volgde. Uiteindelijk sloeg Wiepkje een zijstraat met uit gele steen opgetrokken laagbouw in, zette de auto stil en toeterde. Achter het glas van een van die melancholieke behuizingen bewoog de vitrage en verscheen een gestalte die ze na al die jaren direct als oom Habbema herkende. Wiepkje sloot de auto af en voerde haar als een trofee het tuinpad op. Nog voor ze de deur hadden bereikt, werd die geopend en verscheen oom Habbema in de vestibule, kolossaal en ongeschoren. Aan de riem hield hij een grommend opdringende, kwijlende bouvier, die Christiane deed terugdeinzen.

‘Da's ons Rambo. Die doet niks,’ troostte Wiepkje.

‘Wie hebben we daar?’ vroeg oom Habbema misprijzend. ‘Af, rotbeest! Af!’ Hij drukte de hond, die met vlammende ogen aanstalten maakte de bezoekster te bespringen, met zijn knie tegen de vestibulemuur.

‘Ken je haar nog, Heit?’ riep Wiepkje. ‘'t Is Rebecca van wijlen tante Espenhage, die heeft gedacht: kom, laa'k in Snits de familie eens verrassen...’

‘Zo,’ zei hij, ‘die van die halve rotmof. Zozo... En waar hebben we dat aan te danken?’

‘Ik ben Rebecca niet,’ mompelde Christiane zonder enige overtuigingskracht, terwijl ze zich afvroeg of ze het niet alsnog op een lopen kon zetten. Maar zo'n ontsnapping leek te smadelijk; bovendien veranderde ze er niets mee aan het feit dat ze dan nog steeds tot vier uur vast zat in Sneek. *Was* het haar gezonde verstand dat

zo redeneerde, of vreesde ze alleen maar dat dan die hellehond achter haar aan werd gestuurd?

‘We zullen maar in de voorkamer gaan,’ zei oom Habbema. Hij keerde zich nors om en dreef de hond met zijn pantoffel voor zich uit. Nog steeds muurvast in de tang van Wiepkjes omarming betrad Christiane de vestibule en hapte een moment naar adem in de verstikkende nestgeur, die ze associeerde met *alles* wat in haar jeugd onaangenaam was geweest; de jaren-zeventig-walm van haar eigen prehistorie. Ze zag teakfineer, oranje vloerbedekking, een zwart-bakelieten, hangend telefoontoestel. Het leek onbegrijpelijker dan ooit dat ze June zo nodig een paar uur kwijt had gewild.

In de voorkamer werd ze verwelkomd door tante Habbema, aan alle kanten overbloezend uit een vaal crapaudje, als een kolossale griesmeelpudding. ‘Moehmrmbha,’ sprak zij opgetogen toen ze Christiane ontwaarde. ‘Mwha! Moehmrmbha!...’

‘Mem zegt dat ze blij is om je te zien,’ zei Wiepkje.

‘Op die manier,’ knikte Christiane.

‘Ons Mem praat de laatste tijd een bitje mal...’

Christiane probeerde zich voor de geest te halen hoe tante Habbema in coherenter tijden geklonken had, maar er was geen enkele uitspraak in haar herinnering blijven hangen. ‘Rebecca dus..,’ zei oom Habbema grimmig. Hij liet de bouvier los en gaf hem een schop die hem deed gillen. ‘Af rotbeest, hoor je me? Af!’ riep hij. De hond trok zich met een getroubleerde blik - op *haar*, dat was het verontrustende - onder de tafel terug.

‘Ik kan helaas niet al te lang blijven...’ zei ze.

‘Moehoehmwha!’ schaterde tante Habbema. Tegelijkertijd schoot de hond grommend naar voren en deed een uitval naar Christianes kuiten. ‘Af!’ brulde oom Habbema en hij sleurde hem aan zijn halsband naar een hoek van de kamer. Ze stond tegen het behang gedrukt, zonder nog een blik in de richting van het ondier te durven werpen.

‘Rebecca Espenhage, jawel, hebben wij niet uit de mond van je goede moeder zelf vernomen hoe het met je is gesteld? Heb ik niet zelf op haar crematie meermalen in je richting gekeken en alle zonden van Sodom op je gelaat geschreven gezien?’

‘Maar ik bén Rebecca niet,’ benadrukte ze wanhopig.

‘Ze houdt vol dat ze haar zus is, Heit,’ vertelde Wiepkje, ‘maar je kunt net zo goed ophouden met die verlakkerij, we weten best dat Christiane in Australië zit. Die durft echt haar gezicht niet

meer in Nederland te laten zien.'

'O nee?' vroeg ze verwonderd.

'Je moeder heeft 't ons zelf verteld, Rebecca. Tot bloedens toe heeft je tweelingzuster die goede vrouw geslagen, tot haar niets anders overbleef dan het geld af te geven dat zij voor haar oude dag apart had gelegd. Met die buit heeft ze vervolgens de wijk genomen naar 't buitenland. Nee mens, iemand die zoiets op zijn geweten heeft, zal wel gek zijn om terug te komen...'

'Ik moet nu echt eens opstappen,' mompelde Christiane. Opnieuw deed de hond een tierende uitval in haar richting en werd met een schop terug onder de tafel gedreven.

''t Is striemin,' zei oom Habbema hoofdschuddend.

'Moehwa!' bevestigde tante.

'Striemin, smakeleas en knoffelich... Twee zusters die hun goede moeder het graf in hebben gesard. Wil nu deze vrouw van Sodom haar schuld tegenover haar verwanten verdoezelen door zich voor te doen als de pijnigster harer weldoenster?'

Voelde ze zich nu ineens ook nog aangesproken? Dat ze haar moeder nog nooit tot bloedens toe had geslagen, betekende immers nog niet dat ze haar zo'n afstraffing niet had gegund. En wanneer de Habbema's kennelijk *iedere* lesbienne als een schepsel der wellust beschouwden, wat had het dan nog voor zin om die arme, kuise Rebecca tegen hun aantijgingen te verdedigen? Het verbijsterende was dat die vrouw zelfs over het graf heen nog in staat was om haar dochters het leven zuur te maken.

'Ik kreeg een beurs om in Londen te studeren,' zei ze, ineens blozend van gêne omdat ze zich toch nog tot een vergeefse tegenspraak liet verleiden, 'later heb ik een functie aangeboden gekregen als historica aan een universiteit in Melbourne...'

'Een beurs, hè?' sprak Wiepkje met scheve mond. 'Ach, kom toch, Rebecca, we zijn hier toch zeker niet gék? Wat denk je nou, dat we onze ogen in ons gat hebben zitten? Ik heb haar gezien hoor Heit, bij het station stond ze te kussen. Met een vrouw stond ze te tongzoenen, jawel!...'

''t Is striemin..,' gromde oom Habbema.

Christiane kreunde hoofdschuddend. 'Dat was mijn collega June Boeking. Ze is doctor in de religieuze antropologie...'

'Striemin!...' herhaalde oom Habbema, geenszins onder de indruk.

'We zijn op doorreis naar Dokkum,' hield ze met de moed der

vertwijfeling vol, ‘om te zoeken naar antropologisch gerelateerde sporen van Bonifatius, maar omdat haar voorgeslacht uit Sneek...’

‘Rebecca, al zwam je nog tien universiteiten en honderd dokter Bokkings bij elkaar, je gelooft toch niet écht dat wij die kolder zomaar slikken?’ Wiepkje keerde zich af van het eikenhouten buffet, waar ze met de theepot in de weer was geweest, en keek haar doordringend aan. ‘Suiker?’ vroeg ze.

Christiane schudde haar hoofd. Het gebarsten kopje werd voor haar neergezet, gevuld met zwart vocht waar vette kringen op dreven. Ze zette het aan haar lippen, maar had niet de moed om te drinken.

‘Een Snitser drabbelkoek erbij? Da's een van de specialiteiten van de streek...’ Wiepkje rammelde uitnodigend met de trommel. Christiane zei zwak: ‘Dank je, ik heb niet zo'n trek...’

‘We kunnen onze drabbelkoek niet kwijt aan nicht Rebecca,’ sprak ze wrang en ze zette de trommel terug, ‘die is zeker aan andere kost gewend, daarginds in haar tuin der lusten.’

‘Ik ben van goede zin om haar maar eens mee te nemen naar het kamertje,’ zei oom Habbema en hij knikte ineens gedecideerd. ‘Jawel, het kamertje. Dat zou voor onze nicht zo slecht nog niet wezen...’

‘Whoeiwraah!’ jubelde het instemmend uit tantes keel.

‘Het kamertje, hoor je dat, Rebecca?’ riep Wiepkje. ‘Als ons Heit je meeneemt naar 't kamertje, nou, dan hoefje de moed nog niet op te geven, dan is er ook voor jou nog verlossing mogelijk uit je gore zondenpoel...’

‘Het wordt nu langzamerhand echt mijn tijd,’ zei Christiane met een blik op de geelplastic keukenklok die boven het buffet hing. Het was een bewering die iedere minuut dichter bij de waarheid kwam, maar de Habbema's schenen definitief tot de conclusie gekomen te zijn dat de leugen haar - dat wilde zeggen haar zus - mét de lust in het bloed gebakken zat.

De hond was, zonder dit maal in tieren uit te barsten, ongemerkt naderbij geslopen en plaatste nu zijn twee harige voorpoten op haar knieën. Met een duistere blik plaatste hij een enorme grom - of was het een boer? - in haar gezicht, knikte toen en liep naar de deur.

‘'t Kamertje dus,’ zei oom Habbema. ‘Rambo zegt ook, 't moet het kamertje worden.’

Drillend in haar crapaud slaakte tante hoge kreten van instem-

ming. Oom Habbema stond op en beval haar met een hoofdknik mee te komen. Christiane keek hem verwilderd aan, ontmoette toen de blik van de hond en besefte dat ze geen keus had. Ineens dacht ze heel sterk aan haar flat in Melbourne en staarde een paar seconden strak naar het olijfgroene Heugafeldtapijt. De kortste weg naar huis zou er dwars doorheen zijn. Waarom liet ze zich dit alles welgevallen, waarom had ze zich überhaupt door dat strokartonkleurige gedrochtje laten meetronen? Onzekerheid in dit land, dat haar in de loop der jaren vreemd was geworden? De naweeën van de jetlag? Was dit iets dat een ander ook had kunnen overkomen?

De hond opende de deur door zich boven op de kruk te storten, en galoppeerde met opgetogen poten door de gang en de trap op. Wiepkje kwam met uitgestoken hand naar haar toe. ‘Dan zullen we hier maar afscheid nemen, hè,’ zei ze joviaal. ‘Maak je niet knoffelich, Rebecca; bij ons Heit ben je in goede handen.’ Ze knikte haar nog eens bemoedigend toe, hing haar tas over haar schouder en was het huis uit voor Christiane kon protesteren. Ze hoorde de auto starten en wegrijden, daarna alleen nog maar het geruis van de grijze stortbui die even tevoren moest zijn losgebarsten.

Oom Habbema legde zijn hand op haar schouder en duwde haar, wild nagewuifd door tante, voor zich uit de gang op. ‘Kom jij maar eens mee,’ sprak hij. Iedere poging om zich aan die harige klauw te ontworstelen kon de belachelijkheid van deze toestand alleen maar benadrukken. Bovendien was er ook nog die hond.

Ze besteeg de smalle trap, voortgeduwd door oom Habbema. De angst voor wat haar daarboven eventueel aan Blauwbaardachtigs wachtte, was op dit moment niet meer dan een bijkomstigheid. Wat overheerste was schaamte over de manier waarop ze zich liet opbrengen, *zij*, een gewaardeerd academica van bijna middelbare leeftijd. Bovendien hinderde het haar dat ze nog niet zo buitenlands was geworden dat ze dit als een exotisch avontuur kon beschouwen. Het bleef vanuit ieder mogelijk gezichtspunt een ranzige manifestatie van *thuis*.

De hond, die op de overloop voor een deur zat, hief een opgetogen geloei aan toen hij Christiane uit het trapgat zag opstijgen. ‘Af, rotbeest!’ riep oom Habbema toen hij zich, niet meer vijandig maar in zijn enthousiasme nog onrustbarend genoeg, op haar wilde storten, ‘of anders sodemieter je maar op!’

De hond deinsde terug. Bij alle angst voor die enorme muil met

tanden voelde ze ineens ook een vaag medelijden, zoals ze dat kon hebben met menselijke mongolen en zwakzinnigen. Kende de hondenwereld ook zulke gradaties?

Oom Habbema had een sleutelbos uit zijn zak opgediept en maakte plechtig aanstalten om de deur te openen. ‘Eens kwam hier een man..,' sprak hij,' ...een man wie de strieminste wellust op 't gelaat getekend stond. Ja, een man voor wie geen genade meer scheen te kunnen bestaan; hij was een gruwel voor de Heer zijn ogen, hij had 't... met een *man* gedaan!’ Met een snik van afgrijzen wendde oom Habbema zich een paar seconden af en wiste zich het voorhoofd. ‘Toen nam ik hem mee naar 't kamertje,’ vervolgde hij. ‘Ik toonde hem de weg die God met ons voor heeft. Hij zat als versteend, maar wierp zich tenslotte genezen ter aarde. Nu is hij gehuwd en predikant te Zwaagwesteinde.’

Met een breed gebaar duwde hij de deur open. Eerst kon ze in de duisternis niets onderscheiden, toen ontgloeiden er een paar lichtpunten, maar de kamer moest zwartgeverfd zijn of met zwarte gordijnen behangen; vrijwel niets reflecteerde het schijnsel, dat bij nader toezien uit een paar minuscule peertjes afkomstig bleek te zijn. Oom Habbema nam haar bij haar arm mee naar binnen.

‘Zo werd een ziel gered,’ zei hij sonoor. ‘Hier was het, op deze zelfde plek! Hier werd de Satan der onnatuurlijkheid uitgedreven!’

Er hing een muffe geur van chemie en ozon in de kamer. Christiane probeerde haar ogen te laten wennen aan de duisternis. De vrees dat ze zou stuiten op een aantal door oom van kant gemaakte voorbeelden van promiscuïteit was tijdens zijn uitleg al weggeëbd, maar pas toen haar ogen zover gewend waren dat ze in het vage licht een filmprojector onderscheidde, begon ze een iets concretere indruk te krijgen van het doel van ‘'t kamertje’. Oom Habbema ontstak een looplamp, opende een kast, die van boven tot onder was volgestouwd met filmdozen en ging met zijn vinger de rijen langs. ‘Zo,’ zei hij uiteindelijk, een filmspoel als een wagenwiel tevoorschijn halend. ‘Afsluiten, Rambo.’ De hond smeet woest de deur in het slot. Oom Habbema plaatste de spoel op de projector en trok een zwartfluwelen gordijn opzij, waarachter geen venster schuilging, maar een projectiescherm, even breed en hoog als de muur.

‘Gaat zitten,’ sprak oom Habbema met een uitnodigend gebaar. Ze nam plaats in precies zo'n crapaud als waar beneden tante uitpuilde. Hoe laat was het inmiddels? Het scheen een eeuwigheid

sinds ze op de gele klok had gekeken. Was alle hoop nu vervlogen dat ze June nog op de afgesproken tijd zou treffen? Hun telefoons waren op dit halfrond zo dood als een pier gebleken; zelfs haar waarschuwen dat ze was opgehouden behoorde niet tot de mogelijkheden. Voor het bellen van een taxi zou ze aangewezen zijn op het bakelieten toestel in de gang, maar dat was voorzien van zo'n groot, glimmend hangslot dat ze er bij voorbaat geen fiducie in had.

‘Ja maar verdomme, 't is Snéék...’ dacht ze. Ze had eens een afspraak gemist omdat ze met een brandende Pipercub gestrand was in de Gibsonwoestijn. Waarom leek het vooruitzicht van een dwaaltocht door deze beregende buitenwijken ineens bedreigender dan het levensgevaar dat ze toen daadwerkelijk had gelopen?

De projector werd gestart. Oom Habbema doofde de looplamp; zwarte spikkels en strepen schoten voorbij over het felverlichte scherm. Toen zag ze een kamer, een bed met een sprei, een oranje vloerkleed, alles badend in het psychedelische jaren-zeventig-schijnsel van een oude Super 8-film.

‘De liefde is 'n geschenk van God,’ klonk oom Habbema's stem in het duister. ‘Daar moeten wij mensenkinderen niet mee rotzooien, want het is ons slechts toegestaan zoals Hij het ons beschreven het in zijn Heilige Schrift. Al het andere is striemin, smakeleas en knoffelich...’

Plotseling kwam er beweging in het beeld. De sprei bewoog, werd opzij geslagen en tevoorschijn kwam tante Habbema, een kwart eeuw jonger, maar ook toen al griesmeelpuddingachtig overbloezend. Wat ernstiger was: ze lag daar naakt. Christianes hart stond een paar tellen stil van ontzetting. Tantes mond bewoog. Er kwam een schoolbord in beeld met in roze krijt de tekst: ‘Hebreeën 13:4.’

‘Dat zegt genoeg,’ zei oom Habbema, ‘of wil je soms beweren dat de Schrift je tot op heden vreemd is gebleven?’

‘Nou neuh...’ mompelde ze benard in plaats van uit te roepen: ‘Rot op met je vuiligheid, halve gare!’ Ineens werd er een warme, vochtige dweil over haar gezicht gehaald en klonk er een diep gekreun in haar oor. Het was niet oom Habbema maar de hond. ‘Af, rotbeest!’ riep oom wrevelig. Het gekreun verwijderde zich en maakte plaats voor een gruwelijk geslobber, waar ze geen beeld bij wilde verzinnen.

Tante spreidde haar benen. De Super 8-techniek bleek nog niet

in staat om op de details in te zoomen, maar het was akelig genoeg. Van rechts verscheen opeens de jongere oom Habbema in beeld, gekleed in een minuscule onderbroek, die grotendeels schuilging onder een puilend embonpoint.

‘Hooglied 5, vers 9 tot en met 16,’ sprak de driedimensionale oom Habbema naast de projector. ‘We hadden 't erbij willen schrijven, maar 't schoolbord brak.’

De camera zwenkte van tantes middelpunt naar het embonpoint. De camera had dus niet op een statief gestaan, maar was door een derde bediend. Door wie? Wiepkje soms? Maar wat kon haar dat eigenlijk schelen? Ze wilde hier weg, *weg*. Het moest nu toch zo langzamerhand wel vier uur zijn; ze kreeg het gevoel dat ze June tot in alle eeuwigheid was misgelopen, dat ze levenslang zou moeten ronddolen in de Sneekse regen.

De onderbroek ging uit. Oom Habbema keerde zich naar de camera en toonde heupwiegend zijn manlijkheid. Daarop draaide hij zich om naar tante en liet zich neervallen op het bed. ‘Nou komt de penetratie,’ klonk het in het duister.

Zo was het. Christiane sloot haar ogen, maar daardoor drong het geslobber in de hoek des te sterker tot haar door.

‘'t Was natuurlijk behelpen met die oude troep,’ zei oom, ‘Later kreeg ik een 16 millimeter geluidscamera met veel meer mogelijkheden, dat zul je straks nog wel zien.’

‘Het is heel vriendelijk,’ zei ze, bijna in tranen, ‘maar ik heb om vier uur bij het station afgesproken.’ Het geslobber in de hoek stopte abrupt. Daar voelde ze weer die harige poten op haar schouders en die hijgende muil bij haar oor.

‘En dan spreek ik nog niet eens over die videocamera's van tegenwoordig...’

‘Die hond likt mijn gezicht,’ zei ze met samengeknepen lippen.

‘...maar die banden bewaren we beneden,’ vervolgde oom onverstoorbaar, ‘en in principe kijken we geen televisie voor de avond is gevallen... Hola, wacht! Je hebt het spuiten van 't geil gemist, dat doen we nog eens over.’

De film werd teruggedraaid. De hond haalde zijn poten van haar schouders en ving in de hoek weer aan te slobberen. Oom Habbema zei: ‘'t Is Gods wil, moet je weten.’

Intramuraal verzorgd

Michael Spaan

Alles wat er vóór mijn eerste toeval is gebeurd, weet ik nog precies. We fokten daar toen Texelaars, een ras dat meestal tweelingen lammert. Tel uit je winst. Had je gedacht.

's Zomers lieten we die schapen op de berg hun eigen kostje bij elkaar scharrelen - een sappig grasje hier, een kruidig blad of bloempje daar, zodat ze ons twee maanden voer bespaarden. Het enige wat wij ze in het warme jaargetij verstrekten waren blokken zout, met touw bevestigd aan een boom of in de grond verankerd met een stalen pen, waar ze dan dag en nacht aan konden komen likken.

Wilde grazers namen deze door ons aangeboden mineralen ook graag aan - als bouwstenen voor hun botten - met name reebok en elandstier, die elk jaar weer een nieuw gewei op moeten zetten. Met de jacht - die in de bronst, dus in het najaar valt - schoot ik daar altijd wel een paar van af. Vergis je niet, zo'n geile elandstier is moeilijk schieten, en geváárlijk... Net als zijn koe met kalf, daar kun je beter ook niet tussen komen.

Als jager zat je halve dagen op je post, terwijl de drijvers zwijgend en de honden zonder hals te geven door de heuvels en moerassen ploeterden. Maar als de eland dan tenslotte op het schot gevallen was - en jij een sjekkie had gerookt omdat zo'n edel dier op zijn gemak moet kunnen sterven - bracht het ontweiden, met je blote vingers in die bloederige, dampend warme buik en borst, weldra weer gevoel in je verkleumde handen.

Ouwe taaie bracht ik met de pick-up naar de slager in het twintig kilometer verderop gelegen dorp, maar kalveren - de dieren jonger dan een jaar - hielden we meestal zelf. Na het slachten en besterven vroren we de bouten, stukken rug en lendenen in vacuüm getrokken plastic in, om later op te kunnen eten. Bij de gedachte aan dat malse, donkerbruine wildbraad loopt het water me nog altijd in de mond.

Ieder jaar verloor ik wel een schaap of lam aan die scharminkelige wolven die de streek onveilig maakten, soms werd er zelfs een door een beer geslagen - of meer, als dat er een was die plezier in doden had gekregen. Maar je móest je vee wel elders laten grazen.

Anders hield je bij de boerderij niet meer genoeg te maaien over, kwam 's winters hooi tekort en moest voor veel geld minderwaardig spul of persvoer kopen.

Toch bleken Texelaars zich niet te lenen voor zo'n extensieve teelt. Ze hadden altijd hulp bij de bevalling nodig, konden niet goed tegen kou - en als er eens een was verwenteld, kwam die op eigen kracht vaak niet meer overeind. Er zíjn daar 's zomers wat ellendig aan hun eind geraakt... Tenslotte hebben we wat van de kudde restte maar geslacht en opgegeten of verkocht.

We waren net op trektocht in de bergen toen de boel bij ‘Tsjernobyl’ de lucht inging, en hadden niets gemerkt. Maar in de auto sprak de radio zoveel over de ontsnapte straling, dat we diarree en buikpijn kregen van de bergen vis en bessen die we dagenlang geplukt, gevangen en gegeten hadden. Beekforel-à-la-Becquerel?

Maar voor de volksgezondheid was er geen gevaar geweest, de wind had goed gestaan die dag - stond later in de krant. Jaja. Dat hoorde je dus ook uit Nederland, waar wel het vee op stal gemoeten had en raapstelen, spinazie en postelein waren doorgedraaid. Gaat u maar lekker slapen en rust zacht!

Meer dan tweehonderd maal ‘Hiroshima’ of ‘Nagasaki’, schreven ze naderhand. Denk je dat eens in, dat kan toch niet? Het móet wel meegevallen zijn, want met gesplitste ionen in je maag en darmen maak je het niet lang. Ook ons beenmerg lijkt niet aangetast, en het kan nog jaren duren voor zich kanker in ons spijsverteringsstelsel openbaart.

Maar het is ook heel iets anders waar ik nu aan kom te overlijden. Een gezwel, een wildgroei in mijn hoofd die veroorzaakt dat mijn linkerarm en -been niet langer naar behoren werken. Zo'n verlamming héét halfzijdig, ook al gaat het om een hele helft. Goddank is de mijne links. Met een rechtse had ik dit niet eens meer onder woorden kunnen brengen, wat je vaak bij mensen ziet die zijn getroffen door een tumor of een bloeding in hun linker hersenlob en dan opeens hun woordenschat en spraakvermogen tot één woord of zinnetje verschrompeld zien. Die bijvoorbeeld elke vraag met ‘Godverdomme’, ‘Koffie!’ of ‘Wóerr-dén!’ beantwoorden en dan razend worden op zichzelf, ontroostbaar moeten huilen of juist lachen. Zo bezien heb ik dus nog geluk gehad...

Je moet weten dat, naast al het andere, ook mijn gezichtsvermogen afneemt. Wat het voor mij nog extra moeilijk maakt is dat ik met mijn hoofd steeds op de tafel val. Daardoor zitten allebei mijn ogen dicht, en resten mij niet meer dan spleetjes om de wereld te bezien.

‘Hebt u weer gevochten? U ziet bont en blauw!’ zei de broeder op een toon die er een grap van maken moest. ‘Zullen we u maar weer vastbinden?’ Elke ochtend word ik na het wassen en het voeren aan de tafel in een stoel gehesen. Sinds dat vallen zijn ze nu begonnen me met zwachtels aan de leuning vast te sjorren, en een kussen op het tafelblad te leggen.

Maar doordat ik daarna lange tijd alleen gelaten word, gaan mijn banden op den duur vaak los, valt dat kussen op de grond en smak ik als vanouds weer op de tafel neer waar ik met pen en schrijfpapier aan zit te werken. Als ik ben gevallen, ga ik met mijn blote vinger door. De mooiste van mijn zinnen heb ik op dit tafelblad in bloed gebouwd...

Vanmiddag kreeg ik onverwachts bezoek. Een jonge man. Hij zei dat hij uit Friesland kwam, waar hij gezeild had.

‘Wat leuk,’ zei ik. ‘Dat doet mijn zoon daar ook. Hij geeft les in De Veenhoop, is zelfs hoofd-instructeur.’

Zegt-ie: ‘Ja Pap, dat ben ik.’

We barstten allebei in huilen uit - en gingen daar mee door tot de verpleegster ons luidruchtig-joviaal een kopje thee kwam brengen.

(Hier breken de notities af, daar mijn vader kort hierna is overleden. Na de begrafenis heb ik getracht uit al zijn losse krabbels nog een beetje een geheel te maken. M.S.)

De ochtend na de nacht van Wiegel

Michael Spaan

‘Goedemorgen, meneer Wiegel, Rob Trip is de naam. Radio-één Journaal. De Ochtendeditie. Neemt U me niet kwalijk dat ik U stoor. Heeft U goed geslapen?’

‘Dank U, meneer Trip, ik slaap altijd goed.’

‘Maar na alles wat er gisteren gebeurd is. Waarom, meneer Wiegel, waarom?’

‘Weet U, meneer Trip, in het leven zijn er zaken die men niet aan de grote klok hangt.’

‘Kunt U niet een tipje van de sluier voor ons oplichten?’

‘Vooruit. In de oude Hofstad Ljouwert heb ik De Bond van Friese Vogelwachters toegezegd mij tot het uiterste te verzetten tegen de plebocratie.’

‘Playboycratie?!’

‘Leuk. Plebócratie.’

‘Wat is dat?’

‘Weet U dat niet? Democratie kent U. Heerschappij door het volk. Aristocratie?’

‘Heerschappij door de rijken?’

‘Warm. Heerschappij door de beteren, de bésten.’

‘En plebocratie?’

‘Heerschappij door het plebs.’

‘Is dat waar, meneer Wiegel?’

‘Natuurlijk, meneer Trip. Ik verkoop geen praatjes. Maar waar het om gaat is dit: als de mensen in het land het voor het zeggen krijgen, loopt de boel in het honderd. Ik geef U een voorbeeld. In het Zwitserse kanton Genève is, lang geleden, na een plebisciet - een volksraadpleging - de jácht afgeschaft. Als gevolg waarvan de koeien op de alpenweiden paars geworden zijn.’

‘Dus dáár gaat het om!’

‘Heeft er niets mee te maken, meneer Trip. Paars is best een mooie kleur. Maar met de huidige communicatiemiddelen draait zo'n volksraadpleging binnen de kortste keren uit op massahysterie. Chaos.’

‘Is dat niet een beetje overdreven?’

‘Weet U wat er gaat gebeuren, meneer Trip?’

‘Nee, meneer Wiegel. U wel?’

‘Inderdaad, meneer Trip. Men zal in de Randstad een referendum over de jacht en het *aaisykje*, het rapen van kievitseieren, willen houden. Daar weten jullie in het Westen toch helemaal niks van! Maar “Vroege Vogels”, een programma van de Vara waar ik overigens elke Zondag met plezier naar luister, en Natuurmonumenten, waar ik ook zelf lid van ben, zullen het volk ophitsen die oude gebruiken af te schaffen.’

‘Is dat zo erg dan?’

‘Het gaat hier om een principiële zaak.’

‘Wat betekent dit voor de jacht op de Kroondomeinen?’

‘Het Koninklijk Huis staat hierboven.’

‘Ik dank U voor dit gesprek, meneer Wiegel.’

Nederlandse poëzie

Zes Friese verzen
Job Degenaar

Schaatsen op het Slotermeer
(voor beginners)

Op blikkerende messen dalen we af
de zon staat patriarchaal

in oorlog met ijzers
en verwende ledematen

schuiven we koddig
een oudfries plaatje in

Na afloop eensgezind:
het mooiste is te zijn geweest

Lemster strand in grijs

Misschien zijn meisjes uit Japan hier nodig
drie in lila, rose, wit, onder een parasol van riet
op smalle voeten over het bleke zand

de wind stak op, het water ruiste
en wolken buitelden door het blauw
of ze heel de aarde nog over moesten

en waar in de verte de baai verdroomt
stroomde het goud van boeddha
over de uitgewoonde harten

Lemmer richting lente

Als oude wijven kwetteren dakgootmussen
uit tuinen wringen zich speerpuntkrokussen
de begraafplaatskraaien blijven elders dralen

en overal waar je ogen dwalen
op de Straatweg en de beide Streken
zijn de meisjes mooier dan ze gister leken

Lemster harmonie op kerstmorgen

Ze lopen in dunne uniformen
hun schoenen knarsend in de sneeuw
door de nog onbegonnen straten
met vernikkelde vingers nemen ze stelling
dan, op een teken, verkopert hun adem

als een warme valwind strijken klanken
langs het duister van de ramen
Hoor, de engelen zingen de eer
van de nieuwgeboren Heer
een gordijn beweegt, een ander gloeit op

hun lied verzoent wat wij verzaken:
hoop aan dit bestaan te geven
zo worden wij opnieuw geboren -
god, bewaar hun tonenval
want er is kou en onmacht bovenal

Gezicht op Lemmer (winter)

Van verre is in de schemerstraten
de geur van naaldhout aangevoerd
het carillon kwijnt in de mist

als door een onzichtbare fuik bijeengedreven
staan bij de brug waarlangs hun vaders voeren
verweerde visserszonen

drie uiteengegroeide kerktorens
wijzen als kompasnaalden
naar één richting

Gezicht op Lemmer (zomer)

Van 't Lemster hart, de Oude Sluis
staan de trage kleppen open
laten een uitheems vertoon
van zeilen door, die als van
glas gemaakt, omzichtig
glijden langs terrassen

wanneer de brug zich neervlijt
herenigd met een zucht, maant
bij vlagen over 't gewemel heen
het carillon: *Frysk bloed tsjoch op!*

Vijf gedichten
Jaap Ferwerda

Havenstad

Vaktaal aan hemel en have:
een komma hier, een circonflexe daar,
vlak boven waar de onzichtbare eilanden huizen
een harige pluim als de staart
van een eekhoorn - die niet kan schrijven.
De haven richt talrijke uitroeptekens op
en als je verwonderd oplet zie je o
veral de o van verbazing.
Om maar te zwijgen van de stilte
in de zeilen en in het zwart achter de sluis,
ook nog het v-teken der meeuwen
en het hele lange gedachtestreepje van
de Noorderpier, ocharme, die eenarm
met zijn ene geeuwende gedachte -
nog geen nieuws zeker.
Goed dat er lezen is.

De bewoners van deze stad

Willen wij eens bedaren
dan gaan we naar de dijk en
kijken naar de zee, naar de
eilanden bij helder weer,
groeten passanten, maken een praatje,
volgen het zwenken der meeuwen,
laten de wind maar blazen,
verlangen naar zon
en lopen - genoeg is meer -
langs een andere weg weer terug.
Je houdt er altijd iets van over:
zout op de mond
en een zekere verstrooidheid
ten opzichte van
het nieuws van acht uur.

Een dagje wereld

Ik groet de Allerhoogste, want
het is weer alles licht, kleur, sierpapier,
een optocht van kraakhelder materiaal,
van vrouwen, vlinders, vogels - wat natuur
zoal te bieden heeft. Er komt een bomenbos
voorbij, en een zwerm bergen, kinderen
op paarden, waaiend met hun haren en
met kartonnen toeters in hun bek. Zelfs
de achtergrond is erg interessant:
een pyrotechnisch meesterwerk van speelgoed
waar blokken stuiteren als ballen, en stuiters
vol ranken en lianen flikkeren als sterren.
De lucht bruist als een zee, de zee kolkt als
een vuur, de wolkenlucht dreigt met een
rotsgebergte, een lavastroom, een graf van as.
Teveel, er is teveel, ook allerhande narigheid.
Dat weet ik ook wel
maar desniettegenstaande
groet ik de Allerhoogste
toch wel graag
vandaag.

Dagindeling

Om zeven uur opgestaan
van half acht tot negen verlangd
om negen uur ontbeten
van tien tot twaalf gehoopt
daarna een half uur gehunkerd.
Gegeten
en om half twee begonnen met
een verwachtingsprojekt
dat uitliep tot half vier.
Vermoeid. Geslapen tot half zes.
In gezelschap een uur zitten wensen
en enkele woorden gewisseld.
Toen tot half drie 's nachts
de fles op tafel.

Tuinfeest

Wij spraken zacht over dood, doodgaan en doden
en dood belevenden. De avond
streek voorbij als een trage zeilboot.
Zelfs ongenode gasten sloten zich aan bij ons gesprek
en vervielen tot haperende herinneringen.
Met de een voor een dovende fakkels
doofden ook onze woorden en keek ieder peinzend
naar de grond, ons graf.

Light Verse

Twee gedichten
Hendrik Jan Bosman

King of Kings

Wij danken veel genade aan de Friezen
(Al weet ik dat ik nu in raadsels spreek):
Het voedsel voor wie vaste kost begeerden
Komt van de firma Tonnema te Sneek

De Roomse mis moet op den duur verliezen
Zo'n dun en smaakloos schijfje week na week!
Nee, dan de spijs die, naar wij jong al leerden
Komt van de firma Tonnema te Sneek

Wij krijgen het steeds rond voor onze kiezen
Verfrissend wordt voor ons de langste preek
Dat zich al velen tot de waarheid keerden
Komt van de firma Tonnema te Sneek:

Geen paap of heiden heeft het in de smiezen
Maar 't ware manna der gereformeerden
Komt van de firma Tonnema te Sneek

754

Ze hebben Bonifatius vermoord!
Zo gonsde het door heel het Vaticaan
De bijbel die hij ophief, werd profaan,
Tezamen met zijn schedel, woest doorboord!

Dat een barbaar een Dienaar van het Woord
Zo zonder meer de hersens in kan slaan!
Ze hebben Bonifatius vermoord!
Zo gonsde het door heel het Vaticaan

Snapt ú dan dat geen paus zich heeft gestoord
Toen nog geen viertal eeuwen later aan
Zijn Pietersplein *hun* kerkje kwam te staan?
Al wordt van Friezen heel wat goeds gehoord,
Ze hebben Bonifatius vermoord!

Twee gedichten

Gé van den Bovenkamp

EK Schaatsen, Heerenveen

Het is elk jaar weer een gênant gezicht
hoe al die noorderlingen - meestal Friezen -
de neut boven de nuchterheid verkiezen
‘omdat ze dat door Thialf wordt verplicht’.

Die Thialf heeft al heel wat aangesticht!
Met de oranje verf tot in de liezen
scheurt menig Mem voorgoed haar trommelvliezen
wanneer er weer een wave wordt opgericht.

Ook Heit, in een oranje leeuwenpak,
staat met zijn scheve schaatsen rond te poken
en toont zo'n rijdans aan de kijkers thuis.

Wat gaan die stijve Friezen uit hun dak!
Zelfs ik word door dit virus aangestoken
en pel een mandarijntje voor de buis.

Nea wer

Slechts drie nachten vorst en ik ga hem al knijpen:
straks moeten die rotdingen weer uit het vet.
De bouwwereld denkt nog niet eens aan verlet
maar ik wil me al aan de weerman vergrijpen.

De Friezen, beweert-ie, zijn al aan het slijpen!
Ach, was ik maar kreupel. Een been afgezet
of iets met een dwarslaesie en een korset:
mijn afkeer van ijs begint hevig te nijpen.

Nooit zul je mij zien op de Dokkumer Ee!
De Tocht aller Tochten kan mij niet bekoren,
ik haat Anton Pieck en vind schaatsen abject.

Dus vrienden, doe mee! Produceer CO_2:
meer smog en geen sloot raakt hier ooit nog bevroren.
Heel Friesland gesmoord in het broeikaseffect!

Een Fries drama

Bill Brongers

In de stille Sneker woning
komt bij 't eerste ochtendlicht
het vereend gezin beneden,
monter en met blij gezicht.

Vader, moeder en hun lieve
Friese dochter Lammechien
wensen elkaar goede morgen,
zeer verheugd elkaar te zien.

In het eetvertrek deelt moeder
de genever in het rond,
die gedronken wordt ter spoeling
van de slaapbeslagen mond.

Vader snijdt het vlees in plakken,
overhandigt ze aan haar,
die de gaven dankbaar aanneemt
met een nederig gebaar.

En in 't midden van de tafel
staat de teil met havermout.
Wie met zulke kost zijn dagen
aanvangt wordt in welstand oud.

Eerst smeekt men de God der Friezen
luidkeels om zijn goede zegen,
waarna 't glas wordt aangevat
om een flinke teug te plegen.

Groot spektakel valt te horen
als de papteil vastberaden
wordt geledigd. Gretig smult men
van de malse karbonade.

Rijkelijk begiet men 't voedsel
met een magnum rode wijn.
En tot slot zingt men de hymne:
‘Wat is 't goed een Fries te zijn!’

't Is acht uur; de goede vader
spoedt zich naar zijn ochtendplichten.
't Lieve meisje helpt de zware
huishoudtaken te verlichten.

Als de borden zijn gewassen
en de tafel is geruimd,
komt de koffiekan tevoorschijn
waarbij geenszins wordt verzuimd

deze te doen vergezellen
van een goede pijp tabak.
Lammechien speurt nog geen onheil,
rookt en drinkt op haar gemak.

‘Kind,’ zegt plotseling haar moeder
en zij blaast de rook in kringen,
‘'t Leven is een loterij,
Vol met wonderlijke dingen.’

't Meisje kijkt verwonderd op;
Nooit sprak moeder zo tot haar.
Moeder zelf zet naar het oude
streekgebruik de fles weer klaar.

‘'t Gaat,’ vervolgt zij, ‘in het leven
niet om denken maar om doen,
Straks zal Dralling Spoelstra komen,
de fierljeppenkampioen.

Vader, die hem zeer bewondert
en hem als een vriend bemint
wil met hem een borrel drinken
en hem vragen, lieve kind,

of hij, die zich tot op heden
slechts aan het fierljeppen wijdde,
niet de tijd acht aangebroken
om zijn liefde te belijden.

Zou 't geen eer zijn, lieve dochter,
wanneer deze Fries der Friezen
in zijn hartstocht zou besluiten
jou tot echtgenoot te kiezen?

Vul de glazen! Laat ons drinken
op het aanstaand huwelijksfeest!
Straks zul je vrouw Spoelstra heten;
Dat verheugt mij nog het meest!'

Maar het meisje ziet de vreugde
van haar moeder somber aan.
't Glas laat zij onaangeroerd en
in haar ooghoek blinkt een traan.

'Moeder,' stamelt zij gesmoord
'nooit verzuimde ik mijn plichten,
maar nu laat u mij geen keus
dan uw goedheid te ontstichten.

Ik zal Dralling Spoelstra nimmer
als mijn echtgenoot erkennen,
want ik houd van Jetske Spiekstra.
Moederlief, ik ben lesbienne!'

In ontzetting staart de moeder
woordenloos haar dochter aan.
Heeft zij tegen God gezondigd?
Heeft zij 't met een vrouw gedaan?

Moeder is zichzelf niet meester.
Met een gruwelijke kreet
stort zij zich op 't lieve meisje,
dat niet te ontkomen weet.

Met de koekenpan slaat moeder
net zo lang op 't meisjeshoofd
tot de schedel is gebroken
en het stralend oog gedoofd.

Als de moeder tot zichzelf komt
en zich nog een glas inschenkt,
ziet ze 't dode meisje liggen,
neemt een flinke slok en denkt:

‘Mijn zo diep ontaarde dochter
heeft haar zonden duur betaald!
Hoe het zij, nu heeft zij vrede
En ik heb mijn gram gehaald.’

De bebloede koekenpan
wordt door haar in 't sop gedaan.
Buiten hoort zij stemmen klinken.
Daar komt vader alweer aan.

Naast hem wandelt Dralling Spoelstra,
in een wolk van huwelijkswaan.
De discrete vrouw besluit dan
om een blokje om te gaan.

Daar steekt vader al de sleutel
in het slot. Met fris elan
gaan de mannen naar de keuken,
openen de deur, en dan...

Als getroffen door de bliksem
deinzen de twee vrienden terug
bij het zien van 't lieve meisje
dat daar dood ligt op haar rug.

Vader treedt behoedzaam nader,
voelt zijn dochters pols en dan
zegt hij tegen Dralling Spoelstra:
‘'t Huwelijk kan niet doorgaan, man!’

Dralling Spoelstra, in zijn woede,
breekt de polsstok op zijn knie.
‘Is het,’ roept hij, ‘mijn aanstaande
die ik dood hier liggen zie?’

‘Ben 'k bedrogen,’ roept hij hijgend,
‘door de trouwste vriend die 'k heb?’
en hij nadert vader dreigend
met versplinterde fierljep.

Vader tracht nog te ontkomen,
maar zijn poging heeft geen zin.
De teleurgestelde minnaar slaat hem
gruwelijk de hersens in.

Ginder komt ook Jetske Spiekstra
aangelopen in de straat
om te vragen hoe 't vanochtend
met haar allerliefste gaat.

In de tuin loopt Dralling Spoelstra
handenwringend op en neer.
‘Mijn aanstaande is gestorven,’
roept de brave keer op keer.

't Lieve meisje neemt die boodschap
slechts voor kennisgeving aan.
Zij betreedt de kleine woning,
blijft als vastgenageld staan.

Levenloos op de plavuizen
ligt de dode Lammechien.
Jetske Spiekstra sluit haar ogen
om het bloedbad niet te zien.

‘Wat?’ wordt achter haar geroepen,
‘Zie ik daar mijn echtgenoot
met uiteengespatte schedel?
Wie ter wereld sloeg hem dood?’

Het is moeder, die het nutte
met het aangename heeft vereend
in een aantal Sneker kroegen,
maar nu staat ook zij versteend.

Daar ontwaart zij Jetske Spiekstra.
Moeder twijfelt niet of *zij*
heeft haar echtvriend doodgeslagen
in een vlaag van razernij.

Dralling Spoelstra strompelt binnen,
knielt in tranen bij zijn bruid,
die verloren is voor eeuwig.
Moeder neemt een kloek besluit:

‘'t Beste is schoon schip te maken.’
Met de zware koekenpan
slaat zij eerst het lieve Jetske
uit het lieve leven. Dan

treedt zij op de sportman toe.
‘Dralling Spoelstra!’ roept zij luid,
‘'t Is niet enkel met de liefde
maar ook met 't fierljeppen uit!’

Dralling Spoelstra stort ter aarde
met kapotgeslagen hoofd,
zonder te beseffen dat hij
van het leven is beroofd.

Moeder overziet de lijken
en zij schenkt zich nog eens in.
‘Is dit nu het einde,’ denkt zij,
‘of een stralend nieuw begin?

Volgens Sneker mores ga ik
zeven weken in de rouw.
'k Werd van d' ene dag op d' ander
kinderloos en weduwvrouw.

Maar vervolgens zal 'k mijn leven
wijden aan weldadigheid!
'k Zal een Sneker Raadslid worden
en mij wijden aan de strijd

tegen drankmisbruik en zonde.
Ik heb immers zelf gezien
hoe de wellust 't eind inluidde
van mijn dochter Lammechien.’

‘Van de liefde heeft men,’ zegt zij,
en ze schenkt haar glas weer vol,
‘als het puntje bij het paaltje
komt, tot slot, meer last dan lol.

En de drank dat is de grootste
boosdoener van allemaal.’
En met welgemeende woorden
eindigt moeder haar verhaal:

‘Als mijn rouw is uitgediend
zal 'k mijn leven eraan wijden
tegen elke fles in Sneek
tot de laatste drup te strijden.’

Drie gedichten
Kees Jiskoot

Op naar Utopia

Ik zoek een stad, graffitiloos,
waar niemand ooit je fiets zal stelen,
justitie- en politieloos,
door groot gebrek aan criminelen.

Ik zoek een stad waar plein noch straat
van glas en kauwgom zijn vergeven,
waar blik, papier de mand in gaat,
kortom, een stad waar valt te leven.

Maar wacht eens, ken ik niet zo'n stad,
Madurodam gelijk qua grootte,
omwald, één gracht, een huis of wat,
de navel van de wereld? - Sloten!

Eigen volk eerst

Eer word ik koning aller Noren,
of burgemeester van Parijs,
dan dat mij ooit zal zijn beschoren,
als Zeeuw, de Gysbert Japicxprijs.

Friese humor

Begraafplaats in het Bildt, met op het hek,
vermanend de passant: Gedenk te sterven.
Twee straten verder steekt daarmee de gek
de winterschilder met: Gedenk te verven!

Drie gedichten
Frank van Pamelen

[Camping Mooi Earnewâld]

Camping Mooi Earnewâld
Kijk eens hoe koperwiek
Kolgans en kievit
Zich ongekend sierl...

Hé schiet eens op, roept de
Activiteitenman
Blijven we dromen
Of jeppen we fierl?

Texel

Dat heb je goed begrepen, schat
Wij gaan dit jaar naar Texel
Terschelling was een prachtig wad
Dat heb je goed begrepen, schat
Maar dat ik daar de balen had
Van jouw gehijg rond Hessel
Dat heb je goed begrepen, schat
Wij gaan dit jaar naar Texel

Op de tocht

De Tocht der Tochten hoort tot het verleden
Henk Angenent die won hem voor het laatst
In Friesland wordt alleen nog maar gekaatst
En skûtsjesilend om de eer gestreden

Het ligt niet aan de weersomstandigheden
(Al kan zo'n broeikas op termijn het kwaadst)
De Tocht der Tochten hoort tot het verleden
Henk Angenent die won hem voor het laatst

Wanneer men de provincie voor een wrede
Gemeentelijke herindeling plaatst
Wordt 's winters het traject nog wel geschaatst
Maar hooguit langs zo'n zes à zeven steden
De Tocht de Tochten hoort tot het verleden

IJstijd

Ton Peters

Verdwenen zijn de dagen van Verkerk,
de helden uit het oude ijstijdperk
toen zwoegers nog in hagelbuien vochten
bij windkracht tien op lange-afstandswerk

Nu zie ik slechts door sponsors opgekochten
en mag het niet door open deuren tochten
en jagen ze verkleed als handelsmerk
per klapschaats door de overdekte bochten

Ik weet het wel, de eisen zijn verhard,
om tienden van seconden af te snijden
moet men op grote hoogte binnen rijden

maar wordt de laatste snelheidswet getart
en valt de finish samen met de start
dan is dat wel het einde van de tijden

Twee gedichten
Jan van der Pol

Duivels

Je moet provincies niet als land typeren,
al wordt dat in ons land heel vaak gedaan,
getuige Hollands trotse grootheidswaan
die Zeeuwen, flevo's, Gelders niet waarderen.

Ook Limbo's, Brabo's, Drenten ondergaan
behoefte zich eens mooi te presenteren.
Ze komen met z'n allen informeren,
of zij ooit in een themanummer staan.

En hoor hoe, ver van Ljouwert, Friezen klagen;
in West en Oost en Noord wordt nu gemord:
‘Met zó een thema doen ze ons tekort.’

Vooral in Saterland heerst onbehagen;
daar grommen duivels over dit schandaal
in Saterfries, hun eigen Friese taal.

Geloof en ongeloof

Na Willibrordus was het vrij frappant,
dat ondanks hem de mensen zich misdroegen
en Bonifatius de dood in joegen
bij Dokkum in het heidens Friezenland.

Nieuw aangevoerde Roomse reddingsploegen
behielden best wel lang de overhand,
maar daarna bood hervorming tegenstand
en wenste minder blijheid en genoegen.

De eeuwen hebben hem gedempt, de kloof;
er kwam weer ruimte voor wat Roomse rites
en zelfs voor Brandsma met de bijnaam Titus.

Nu is 't een land waar allerlei geloof
en ongeloof en andere extremen
een Bokma of een Berenburger nemen.

Gedicht

Drs. P

Men heft dit volkslied groepsgewijze aan -
Wat rommelig misschien, maar imposant
Frysk bloed sjuuch op, wol noe'res bruuzj'en zide

(Neen, voor de spelling sta ik niet garant)
Want Friezen zijn in geen geval timide
Dat werd door Bonifatius al bespeurd

Hoe heet zoiets in vaktaal - santocide?
Nu, hoe dan ook, het wordt nog steeds betreurd
Althans toch zeker in het Vaticaan

Ik geef u nog een paar begrippen mee
Klok, steen, bont, ruiter, groen en stamboekvee

Bûter, brea en griene tsiis*

Patty Scholten

Lykele, Keimpe, Hotse, Popke, Rinse,
Jabik, Tsjepke, Piebe, Sake, Hessel.
Hylke, Tsjalle, Goasse, Hoite, Wessel,
Wiebe, Ynte, Hilbrand, Tsjêbbe, Minse.

Klaske, Renske, Wikje, Fokje, Sjoukje,
Hotske, Ynske, Gaatske, Saapke, Djoeke.
Aafke, Sjoerdtsje, Jildou, Frytsen, Sjoeke,
Richtsje, Wopke, Femke, Durkje, Boukje.

Aaike, Aiolt, Alkje, Amling, Auwe,
Balling, Beitske, Brandtsje, Broekje, Balle,
Djille, Drieuwe, Djurre, Doeke, Douwe.

Empkje, Eke, Earnse, Elsert, Ebbe,
Freuke, Frytsen, Feitze, Fardou, Falle,
Gofke, Gepke, Goaitske, Geke, Gebbe.

* *Boter, brood en groene kaas: een sjibbolet. Werd je schip geënterd door de Friese vrijheidsstrijder Grutte Pier en kreeg je deze woorden niet vloeiend over de lippen, dan ging je onherroepelijk overboord.*

Een weloverwogen aanpak
Peter van den Tillaart

Neem de Elfstedentocht maar als bewijs:
de Friezen zijn bedachtzaam en gedegen.
Ze gaan beslist niet over één nacht ijs.

Van oudsher krijgt een plan pas dan hun zegen
en wordt het slechts tot uitvoering gebracht
na ampel en zorgvuldig overwegen.

Zo is er dagen naarstig nagedacht
- geheel conform hun volksaard en traditie -
voor Bonifatius werd afgeslacht.

Ze hielden zelfs, daar zulks per definitie
bij een solide voorbereiding hoort,
vooraf een generale repetitie.

Ze hebben in een afgelegen oord,
als oefening, de dorpspastoor vermoord.

Diep Fries

Driek van Wissen

De Feriening Frysk Underwiis wil alle asielzoekers
in Friesland verplichten Fries te leren

Voor vreemdelingen hoeft de grens niet dicht:
Wij laten ze gewoon in Friesland wonen,
Want daar wordt straks voor alle allochtonen
Het leren van de Friese taal verplicht.

Geheid dat zij dan een retourvlucht boeken
Om in hun eigen land asiel te zoeken.

Essay

De (twee)talige pelgrimages van Albertina Soepboer: ‘Er is klank van veel verder weg’

Anneke Reitsma[*]

Inleiding

Albertina Soepboer (Holwerd, 1969) zat jarenlang in de redactie van literair tijdschrift *Trotwaer* en verzorgde daarvoor tal van kritieken en beschouwingen, waarin zij blijk gaf van een verfrissende kijk op de literatuur in het algemeen en die van het Friese ‘hoenderhok’ in het bijzonder. Zo schreef zij, in de column-achtige setting van een *Dwersreed* (ik vertaal): ‘... dat het voor jonge schrijvers een ramp is. Die willen niet bewegen in het hoenderhok, die willen niet schrijven over oude idealen, die willen doodgewoon de ruimte hebben (...). Hylke zegt dat we voor onze pretenties als schrijvers moeten uitkomen. Dat is waar, maar hoe en waar? In het hoenderhok zonder verbeelding?’[1] De jonge schrijfster neemt vervolgens een kloek besluit: ‘Ik heb een moker gekocht op de markt. Ik zal de obstakels voor de verbeelding stukslaan. Weg met het hoenderhok, de ivoren toren en onze “mythische” taal. Misschien dat er dan weer ruimte komt.’

De ruimte die Soepboer hier - in poëticale zin - voor zich opeist, maakt uiteraard nieuwsgierig naar de ontwikkeling van haar eigen poëzie. Ze debuteerde in 1995 met de bundel *Gearslach*[2], waarvan verreweg het grootste gedeelte in *Trotwaer* werd voorgepubliceerd (hetgeen de belangrijke *podium*functie van dit tijdschrift - met veel ruimhartiger afmetingen dan die van een hoenderhok - nog eens onderstreept). In 1997 publiceerde zij *De twirre yn 'e tiid*, waarvan de cyclus ‘Kâldfjoer’ bekroond werd met de Rely Jorritsmaprijs. In 1998 verscheen de - fraai vormgegeven - bundel *It nachtlân*, waarin ook oorspronkelijke Nederlandse verzen zijn opgenomen.[3] *De hengstenvrouw* (1997) neemt in dit geheel een ietwat

* *Anneke Reitsma (1949) is dichter en essayist. Zij publiceerde verscheidene gedichtenbundels en bovendien een studie over Ida Gerhardt,* Een naam en ster als boegbeeld - de poëzie van Ida Gerhardt in symbolistisch perspectief. *Het essay ‘De (twee)talige pelgrimages van Albertina Soepboer’ is een uitbreiding en bewerking van een essay dat eerder werd gepubliceerd in* Trotwaer *van oktober 1999*.

aparte positie in, die ik voorlopig maar karakteriseer als een Nederlandstalige compilatie van *Gearslach* en *De twirre yn 'e tiid*.

Deze gestage - en ook meertalige - productie leidt tot het vermoeden dat Albertina Soepboer de ambitie heeft een *oeuvre-bouwer* te zijn, waarbij het geheel meer is dan de som van de afzonderlijke delen. Bovendien heeft zij nadrukkelijk de bedoeling om haar taalgebied tot voorbij de provinciale grenzen uit te breiden. Het is dan ook verleidelijk om dit oeuvre - bij wijze van balans - te confronteren met de door haarzelf opgeworpen vraag: 'Welke dichter durft het aan om poëzie te schrijven die niets meer met toen te maken heeft, maar alles met zichzelf in het nu?'[4] Het is een nogal gechargeerde vraagstelling, maar het is duidelijk waar Soepboer op uit is: 'Gevoel, fantasie en avontuur, dat is waar het in poëzie om draaien moet.'[5] We moeten ver terug in de tijd om een poëtica te vinden die zozeer op *inhoudelijke* pijlers rust!

Van 'Gearslach' naar 'Wantij'

Gearslach is een omvangrijke bundel (van maar liefst 56 verzen), die door de - Friese - pers buitengewoon lovend, maar hier en daar ook wel enigszins onkritisch ontvangen werd. Het titelgedicht - naar eigen zeggen het eerste gedicht waarover Soepboer tevreden was - is tevens het openingsgedicht en valt buiten de twee cycli waaruit de bundel is opgebouwd. Men mag dus aannemen dat dit vers een programmatische functie heeft, waarin de thematische hoofdlijnen worden uitgezet. Het gaat als volgt:

> It is nacht en ik hein
> de moanne yn myn hannen
> blau fan oantinkens
>
> ik tear mysels nei binnen
>
> en sjoch
> it streamen fan it kâlde wetter
> nei de gearslach.

Het is op het eerste gezicht niet meer dan een beknopte natuurobservatie, waarbij de introspectieve ik-figuur (*'tear mysels nei binnen'*)

getuige is van het wantij, het fysische verschijnsel dat Van Dale omschrijft als: ‘draaiing of stilstand in het water, waar twee vloedstromen elkaar ontmoeten.’ *Gearslach* markeert dus niet alleen een gebied (in Nederland vooral te situeren op de Wadden), maar is tevens de aanduiding van een verschijnsel dat twee uitersten - beweging en stilstand - in zich verenigt. Deze dubbelzinnigheid blijft fraai intact in de slotregel, die immers gelezen kan worden als een temporele bepaling (*na* het wantij), maar ook als een plaatsbepaling kan worden opgevat (*naar* het wantij). In de beleving van de ik-figuur vallen tijd en ruimte samen.

Zo beschouwd geeft het mottogedicht een *romantisch* signaal af: er zijn momenten (en vanouds is het tijdstip van de nacht hiervoor favoriet) waarop een dualistisch levensbesef zich oplost in een aan de natuur ontleende eenheidservaring. Zelfs de maan is dan - via een kosmische uitvergroting van de ik-figuur - binnen handbereik. Het is, grammaticaal gesproken, zelfs de vraag wie van de twee - de maan of de handen - over de meeste herinneringen beschikt. Aan de ene kant pleit de assonantie van ‘m*oan*ne’ en ‘*oan*tinkins’ voor de eerste optie (een muzikaal stijlmiddel dat Soepboer veelvuldig toepast!); anderzijds is er sprake van een idiomatisch verband tussen ‘blauw’ en ‘handen’ (wat weer correspondeert met ‘it *kâlde* wetter’).

Men ziet hoeveel implicaties dit gedicht bevat, al worden het gevoel en het avontuur vooralsnog keurig bedwongen. Het is alsof Soepboer via deze opmaat zeggen wil dat het wérkelijke wantij - met alle confronterende stromingen van dien - nog beginnen moet.[6]

Zonsondergang van de romantiek

Nu is de romantische poëtica - qua natuurbeleving - niet geheel zonder risico's. Voor je het weet, ontaardt het (selectief waargenomen) landschap in een hoogst particulier projectiescherm voor de eigen ideeën en gevoelens. Albertina Soepboer lijkt dit gevaar goed in de gaten te hebben, wanneer zij het kale karakter van het Friese landschap benadrukt. Hoe leger het landschap immers is, des te groter de invulruimte voor mythische of nostalgische projecties.

Met een wel geestige verwijzing naar J.C. Bloem (door wie zij zich, blijkens een aantekening, inspireren liet) schrijft Soepboer:

Oer Fryslân[7]

Dat waaien, altyd dat waaien

de beammen yn ús tún
dy 't ûnwennich binne fan it bosk

de maitiid dy 't yn grauwe wolken
oer it lege lânskip jaget
altyd neaken, altyd.

Het favoriete seizoen van J.C. Bloem - de herfst - is hier moeiteloos verschoven naar het voorjaar en 'November' is - bij de gratie van het eeuwig waaien - een kale Meimaand geworden. Bij Bloem echter volgt het gedicht een vast stramien: na de *Natureingang* ('*Het regent en het is november: / Weer keert het najaar en belaagt / Het hart'*...) volgen de persoonlijke overwegingen van de ik-figuur, die tenslotte uitmonden in de voor Bloem zo karakteristieke, sententia-achtige formulering van de slotstrofe: *'Verloren zijn de prille wegen / Om te ontkomen aan de tijd; / Altijd november, altijd regen, / Altijd dit lege hart, altijd.'*[8] Anders gezegd: bij Bloem staat het herhalingsprocédé in dienst van een filosofisch fundament[9], terwijl Soepboer ons in dit gedicht slechts confronteren wil met het lege scherm van een naakt en onverbiddelijk landschap, waarin de gangbare lammetjes zijn weggeretoucheerd. Dat biedt ons weliswaar een ontmythologiseerde kijk op de werkelijkheid, maar het daardoor onstane vacuüm wordt vooralsnog niet opgevuld.

Ik moest naar aanleiding van dit gedicht - méér eigenlijk dan aan Bloem - denken aan Baudelaire, die in zijn spraakmakende bundel *Les fleurs du mal* (1857) een gedicht opnam - onder de titel 'Zonsondergang van de romantiek' - waarin hij de vloer aanveegde met stereotiepe (en dus: eenzijdig vertekenende) landschapsbeschrijvingen.[10] Het gaat als volgt:

Zonsondergang van de romantiek

Hoe prachtig is de Zon, als hij zich fris verheft,
Als hij zijn eclatante welkomstgroet lanceert!
- Zalig is wie zijn stralend ondergaan vereert
Met zijn vaarwel, een rood dat dromen overtreft!

Ik weet het nog! ... Ik zag hoe de natuur massaal
Bezwijmde voor zijn oog, gelijk een kloppend hart...
- IJlen wij naar de einder, het is laat, loop hard,
Dan vangen wij tenminste nog een schuine straal!

Vergeefs ren ik de God na die er niet meer is;
De onweerstaanbre Nacht vestigt opnieuw haar macht,
Zwart, vochtig, dodelijk en vol ontsteltenis;

Een lucht als van een graf zweeft door de zwarte nacht,
En aan de rand van het moeras stuit bang mijn voet
Op koude slakken en op padden onvermoed.

Binnen de traditionele richtlijnen van het sonnet weet Baudelaire met bijtende ironie zichtbaar te maken hóezeer het God-vervulde landschap op een fantoom berust. We moeten naar *It nachtlân* om ook bij Soepboer een enigszins verwant levensbesef aan te treffen, vormgegeven bovendien in een authentiek en krachtig idioom. *Gearslach* blijft me - zeker wat de eerste afdeling betreft - teveel steken in de adolescentenproblematiek van een verloren liefde. Nu kan zoiets in het particuliere leven uiteraard grote gevolgen hebben, maar het moet - ten behoeve van een breder poëtisch belang - toch ook aan dat concrete niveau weten te ontstijgen.

Een mooi voorbeeld van Soepboer's werkwijze in dit verband is haar toepassing van het begrip 'langstme', dat naderhand - in *De hengstenvrouw* - merkwaardigerwijs wisselend vertaald wordt als 'verlangen' en 'begeerte', terwijl het om twee totaal verschillende drijfveren gaat. Ook het omgekeerde doet zich trouwens voor: in het gedicht 'Mear langstme' wordt de regel '*Hoe 't ik dy net begearje wol'* later vertaald als *'Hoe ik het niet wil verlangen'*. Juist wanneer er zulke elementaire nuances in het geding zijn, is een zorgvuldige woordkeus toch wel van belang. 'Begeerte' heeft altijd een object nodig en is gericht op een onmiddellijke, concrete vervulling. 'Verlangen' daarentegen is veel diffuser van aard en kan ook heel goed zonder object (voort)bestaan. Dit laatste is natuurlijk nooit mooier verwoord dan door J.C. Bloem, toen hij de duurzame drijfveer van het verlangen definieerde als: 'de goddelijke onvervuldheid, die wel verre van ons het leven tot een last te maken, ons juist den anders onduldbaren last des levens doet dragen niet alleen, maar zelfs bovenal beminnen. Zonder dit verlangen - wat ware het leven ons?'[11]

Voor Bloem fungeert het verlangen dus als een filosofisch levenselixer en hij komt daarmee dicht in de buurt van het platonisch Eros-begrip. Bij Soepboer echter functioneert het verlangen vrijwel altijd in een strikt seksueel-erotische context. Ik heb daar uiteraard op zichzelf niets op tegen, maar het beperkt wel de reikwijdte van het begrip! Deze idiomatische beperking heeft tot gevolg dat van de metaforische kracht van het openingsgedicht na afloop van *Gearslach* nog maar één vloedstroom over blijkt te zijn: die van het lijfelijke en strikt lichamelijke. Zelf geeft Soepboer de volgende - feministisch getinte - verklaring: ‘Vrouwen zoeken in hun gedichten volgens mij naar hun eigen beeldtaal, alsof die nog niet eerder bestond.’ Ze herkent in het werk van bijna al haar vrouwelijke collega's een fascinatie voor “huid, taal en sensualiteit”.'[12] Van dit thematische drieluik komt de *taal* er vooralsnog het meest bekaaid af.

Meertalige Pegasus

In *De twirre yn 'e tiid* kiest Albertina Soepboer voor de traditionele metaforiek van de seizoenen om een mythisch landschap vol kleuren te construeren. Zo geschakeerd als het kleurenpalet is - variërend van oker tot violet - zo divers zijn ook de vrouwengestalten, die we allemaal kunnen beschouwen als een afsplitsing van de ikfiguur (de ‘kastanjefrou’, de ‘jachtfrou’, de ‘bonkefrou’). Via deze afsplitsingen krijgt een voortdurend gevarieerd zelfonderzoek gestalte, waarbij het doel niets minder dan *waarheidsvinding* is. Het openingsgedicht van de bundel, waarin de ik-figuur nog ongesplitst aanwezig is, zegt het zo:

In maitiid yn Holwert

At ik alles wit fan de ierde
sil ik weiwurde yn 'e tiid.

Dan stap ik wer mei ús pake
troch tunen fol afrikaantsjes.

Dan bin ik it famke dat sjocht
hoe 't de eamelders warber wrotte.

Dan hear ik hoe 't it lûd fan
de motorriders oansetten komt.

At ik alles wit fan de ierde
sil de tiid yn my weiwurde.

In de vertaling van Jabik Veenbaas:

Een lente in Holwerd

Als ik alles weet van de aarde
zal ik verdwijnen in de tijd.

Dan stap ik weer met m'n opa
door tuinen vol afrikaantjes.

Dan ben ik het meisje dat ziet
hoe de mieren nijver zwoegen.

Dan hoor ik hoe het geluid
van motorrijders komt aanzetten.

Als ik alles weet van de aarde
zal de tijd in mij verdwijnen.

Het cyclische patroon van de eerste en de laatste strofe wordt als het ware in het groot herhaald, doordat het slotgedicht van de bundel - ‘De twirre yn 'e tún’ (dat in de derde persoon geschreven is) - met een idiomatisch verwant distichon afsluit:

Sy wit alles fan 'e ierde en de tiid
is yn har weiwurden. De twirre begjint.[13]

(Vertaling Jabik Veenbaas:

Zij weet alles van de aarde en de tijd
is in haar verdwenen. De wervelwind begint.)

Je kunt als lezer (en dit geldt uiteraard ook voor de schrijver) in feite dus opnieuw beginnen: aan de cirkelgang van de seizoenen - in welke kleurstelling ook getoonzet of door welke vrouwenfiguren ook bewoond - komt nooit een eind, althans niet zolang de aarde bestaat. De paradox van de slotregels zit in het feit dat de wervelwind *begint* (niet voor niets een temporeel werkwoord!), terwijl in de vrouwelijke hoofdfiguur de tijd verdwenen is. De weg van 'ik' naar 'zij' resulteert weliswaar in tijdeloosheid, maar ook in zelfverlies.

De specifieke compositie van de bundel resulteert in een spannend thematisch concept, waardoor de afzonderlijke gedichten meer reliëf krijgen (en dat is toch wat je van een *bundeling* verwachten mag: een meer dan incidentele rangschikking). Helaas is dit compositorische element volkomen verdwenen in *De hengstenvrouw*, iets waarvan Soepboer in de verantwoording van de bundel wel iets meer rekenschap had mogen geven.[14] Voor de Nederlandstalige lezer functioneert *De hengstenvrouw* dus als een debuut, dat zonder steun van de oorspronkelijke context - en zonder vergelijkingsmogelijkheid met de brontaal! - gelezen en beoordeeld moet worden. Gerrit Komrij deed dat dan ook in zijn poëzierubriek in *NRC Handelsblad*, toen hij Albertina Soepboer (in de openingszin verwijzend naar de bundel *Welcome hygiene* van Paul Bogaert) als volgt introduceerde:

Zijn zelfobservaties zijn daarbij van een, nu ja, hygiënischer gehalte dan die van Albertina Soepboer in *De hengstenvrouw*, ook een debuutbundel. 'Kom, neem en eet mij', die symboliek beleeft daarin een heropstanding. Maar ook is er het typerende: 'Mijn lichaam kent nog geen sporen. / Heeft nog nimmer het woord liefde / gebaard en is vol van zoetigheden.' Dit is nu met recht een bundel over het lichaam. Het lichaam van de watervrouw, het lichaam van de kastanjevrouw. 'Een winter aan zee' van Roland Holst verplaatst naar nu. Een beetje decadenter, een beetje visueler, een beetje hardhandiger. (...) Enfin, ook de toverkollen zijn terug.[15]

Nu heeft Gerrit Komrij natuurlijk een vlot-vileine pen, maar een wezenlijke betrokkenheid bij de poëzie kan men hem toch niet ontzeggen. Dat komt ook tot uiting in prachtige, terloopse zinnetjes als: 'Ze was inmiddels ook te onherkenbaar afgedwaald, de arme poëzie, van haar natuurlijke ouders, Adem en Muziek.' Om die laatste elementen volop tot hun recht te laten komen, moet de

schrijfster van *De hengstenvrouw* minimaal beschikken over een meertalige Pegasus (wat iets heel anders is dan de beschikking over een meertalig vocabulaire): het gevleugelde paard dat volgens de Griekse mythologie de dichters bescherming biedt en inspiratie schenkt.

Poëtische geloofwaardigheid

Laten we eens een proef op de som nemen aan de hand van het titelgedicht:

De hynstemuze

Troch de dei troch de nacht draaft it
swart hynder dwers troch myn hûs.
Ik bin net by steat en slach him dea,
nee, ik sit op 'e knibbels, iepenje my.

Sied streamt nei it binnenste ta, lit
baarne wat net kin. It liif wurdt
swier fan fjoerletters, krijt it stal
fan wat sprekke sil. It gûlt deroer.

De hengstenmuze

Door de dagen door de nachten draaft het
zwarte paard dwars door mijn huis heen.
Krachteloos zie ik toe hoe hij me bestormt,
ik op mijn knieën val en voor hem openga.

Zaad stroomt naar het binnenste, zet vlam
in wat niet branden mag. Het lijf raakt
zwanger van vuurletters, vertoont de vorm
van wat zal spreken. Haast huilt het al.

De Nederlandse versie verliest op alle fronten van het Friese origineel: *ritmisch* (het krachtige slagritme uit regel 3 bijvoorbeeld wordt een prozaïsch rommeltje); *klankmatig* (de fraaie assonance in de slotregel van ‘g*û*lt der*oe*r’ krijgt een futloos equivalent in de alliteratie

van '*H*aast *h*uilt het al', nog afgezien van het feit dat de betekenis fors verschoven is) en *idiomatisch* (de agressieve doodslag uit regel 3 blijkt spoorloos verdwenen te zijn en in regel 7 lost de meerduidigheid van het Friese 'swier' op in de clichématige vertaling 'het lijf raakt zwanger'). Ik zeg dit niet om een muggenzifter te zijn, maar omdat hier de poëtische geloofwaardigheid in het geding is. Gedurende het vertaalproces heeft het karakter van de ik-figuur een cruciale verandering ondergaan: in de brontekst hebben we te maken met een strijdbare vrouw die zich krachtdadig probeert te verzetten tegen de onaangekondigde binnenkomst van Pegasus. Ze is echter niet bestand tegen zijn erotische taalhandelingen en besluit - *actief* - tot overgave (daarom is de stijlfiguur van de zelfcorrectie ook zo functioneel: '*nee*, ik sit op 'e knibbels, *iepenje my*'). In de Nederlandse versie is de ik-figuur een hoerige slavin geworden, die onmiddellijk op de knieën valt en zich krachteloos laat berijden. Van mij mag een vertaler zich allerlei dichterlijke vrijheden veroorloven (mits de brontekst geraadpleegd kan worden), maar zo'n totale gedaanteverwisseling gaat me te ver. Op deze manier wordt de authenticiteit van de tekst - over en weer - aangetast.[16]

Aan de integriteit van Soepboer twijfel ik niet en aan haar dichterlijk talent al evenmin. Ik vermoed echter dat zij iets te gemakkelijk is bezweken voor de verleidelijke uitnodiging van Prometheus, de heldhaftige figuur uit de Griekse mythologie, die het vuur steelt van de goden, maar daarvoor gestraft wordt met een levenslange ketening aan de Kaukasus. Immers, nadat Soepboer enkele jaren geleden een aantal in het Nederlands vertaalde gedichten gepubliceerd had in het literaire tijdschrift *Schrijver & Caravan* gebeurde er het volgende:

Kort daarop plofte een brief van uitgeverij Prometheus op de mat. Of ze nog meer gedichten had. 'Alleen maar in het Fries.' Dus sloeg ze aan het vertalen. Dat kwam haar wel op kritiek te staan van menige Friese collega. 'Maar hoe lang gaan we in de Friese literatuur onze zogenaamde *splendid isolation* volhouden? Hoe lang laten we ons nog heen en weer slingeren tussen onze enorme trots en ons even enorme minderwaardigheidsgevoel?'[17]

Ik geloof inderdaad niet dat *splendid isolation* een vruchtbare strategie is, maar dat laat natuurlijk onverlet dat er tussen vertaling en origineel zo weinig mogelijk kwaliteitsverschil mag bestaan. Idea-

liter levert een vertaling - behalve onvermijdelijke tekortkomingen - ook nieuwe taalvondsten op, zoals Tsjêbbe Hettinga en Benno Barnard hebben laten zien in hun co-productie *Vreemde kusten / Frjemde kusten*.[18] Een vertaler moet nu eenmaal over een zekere afstand beschikken en het is de vraag of Albertina Soepboer die noodzakelijke distantie ten opzichte van haar eigen werk wel in acht nemen kan. Enfin, als ik kiezen moest tussen Friesland of de Kaukasus, dan wist ik het wel!

Het is dan ook intrigerend dat Albertina Soepboer in haar bundel *It nachtlân - Het nachtland* een nieuwe strategie bewandelt door zowel Nederlandse als Friese gedichten op te nemen. Soms komen beide talen zelfs binnen een en hetzelfde gedicht voor. Dat is een buitengewoon functionele verbinding, omdat van het eerder genoemde drieluik - 'huid, taal en sensualiteit' - pas nu de *taal* ten volle aan bod komt. De rijkdom én de problematiek van de meertaligheid worden in *It nachtlân* gethematiseerd, aan de hand van verschillende landschappen en culturen. 'Tweetaligheid,' zo zegt Soepboer, 'is steeds meer mijn thema geworden. Ik heb daar blijkbaar iets mee uit te knokken.'

Het landschap als handschrift

It nachtlân bestaat uit drie afdelingen: DE SEESKRIFTEN (voornamelijk gesitueerd in het Noord-Nederlandse waddengebied), DE LÂNSKRIFTEN (met wisselende, ook stedelijke locaties) en FINISTERRE (genoemd naar een havenplaatsje in Galicië, in het uiterste Noord-Westen van Spanje, dat letterlijk 'het einde van de wereld' betekent). Het landschap is een gemêleerde betekenisdrager, die - gevormd door de tijd - allerlei tekens, geluiden en signalen bevat (ik vertaal:): '*Iemand zal de klank willen vangen. (...) Maar er is klank van veel verder / weg. (...) Je bent hier om te vangen en het / dan meester te worden*.' (p. 8). Het landschap vertegenwoordigt voor Soepboer dus een handschrift, dat - soms létterlijk - ontcijferd moet worden (ik vertaal): '*Iemand zal het tekenen. Omdat je de klank niet / kunt vangen. (...) Je knoopt de sjaal nog wat / stijver om je hals, je buigt je nog eens / over het zand. En dan staat het er. Je had het / haast niet gezien*.' (p. 9).

Wie een dergelijke opvatting van het landschap heeft, komt wel heel dicht in de buurt van wat Baudelaire - in zijn beroemde gedicht 'Correspondances' - *'wouden van symbolen'* heeft genoemd:

de natuur als een woordenboek vol verborgen betekenissen. De dichter kan hierbij niet langer vertrouwen op de grillige influisteringen van de Muze, omdat ook díe godin bij de 'Zonsondergang van de romantiek' verloren is gegaan. Hij krijgt meer iets van een archeoloog die met inzet van al zijn zintuigen door tijd en ruimte reist. In de visie van Baudelaire betekent dit overigens wel dat de dichter, na zijn archeologische veldwerk, als een ambachtelijk vakman aan de slag moet om een 'alchemie' van woorden te bewerkstelligen. Inhoud zonder vorm immers is krachteloos, vorm zonder inhoud decadent.

In *It nachtlân* doet Albertina Soepboer verslag van een daadwerkelijk ondernomen pelgrimage naar 'het einde van de wereld'. Niet zozeer uit religieuze motieven (hoewel Santiago de Compostela het eindpunt markeert van een oude pelgrimsroute), als wel omdat deze merkwaardige grensstreek als het ware spiegelbeeldig representatief is voor haar eigen situatie.

In Galicië immers - hoewel Spaans gebied - wordt een oude variant van het Portugees gesproken, waarvan de wortels weer teruggaan op het Keltisch. In Soepboer zelf botst de Friese moedertaal voortdurend op de dominante norm van het Nederlands, terwijl zij zich via studie de taal- en letterkunde van het Spaans heeft eigen gemaakt. Maar (ik vertaal): '*De woordenboeken zwijgen. / Talen verstoffen op de plank*.' (p. 45).

Gaandeweg krijgt deze pelgrimage dan ook het karakter van een noodzakelijke dialoog met het meertalige landschap, in bezwerende zangen vormgegeven. Zo noemt zij een van haar gedichten (bij wijze van vocale compositie) *Cantus in memory of language for dictionaries and bell* en zij besluit deze zang met de woorden (ik vertaal): '*De binnenwereld neuriet. / Met mijn rug tegen de kachel vind ik / stille sleutelwoorden in een andere taal.'*.[19]

Het interessante van deze expeditie is dat Albertina Soepboer - vanuit het *nu* - de taal van de traditie niet ontlopen kan. Vanuit haar eigen fascinatie volgt zij bijvoorbeeld de voetsporen van de Galicische schrijfster Rosalía de Castro (1837-1885), die eveneens meertalige ambities had.[20] Op die manier ontstaat een spannende confrontatie tussen verschillende tijden, talen en culturen: er is inderdaad 'klank van veel verder weg'.

De talige queeste hernomen

In *De dieptering* (2001)[21] is het Albertina Soepboer begonnen om de stad, inclusief de 'Diepenring' (het waterstelsel rond het centrum van de stad Groningen), als sprekende omgeving, waarmee je een dialoog aan kunt gaan. De stad is vindplaats én projectiescherm ineen, waarbij heden en verleden over elkaar heenschuiven. Het risico van verdwalen is - voor wie de diepte zoekt - inherent aan de reis: de stad kent immers ook een onderaards gangenstelsel van riolen, waar de ratten huizen. De stad is, kortom, ons gepersonifieerde evenbeeld.

De compositie van de bundel geeft ons verdere thematische aanwijzingen. Na de erotische setting van de proloog ('*sterker/ dan ooit ruik ik de geur van overgave*.') wordt in de eerste afdeling een historische route afgelegd, waarbij het perspectief naar de Middeleeuwen verschoven wordt. Deze tableaus van valkenjacht, terechtstelling door de galg en rondwarende pest vormen het - deels nog steeds zichtbare - fundament van de stad. Hier is dus allerminst sprake van een idyllisch uitstapje naar een geïdealiseerd verleden, zoals in de romantische traditie wel gebruikelijk was. Alleen 'Het klooster van Maria Virgo' vormt een rustpunt, vooral wanneer een van de zusters zich over een oude valk ontfermt: *'De valkenierster/ van het hart stak de leren handschoen naar hem uit*.' (p. 13)

In de volgende afdeling - 'Stadstaal' - zijn we naar de inhoud weliswaar terug in het heden, maar door de ballade-achtige vorm die Soepboer hanteert (inclusief de refreinregel over '*de vermoedens die een stad voortdrijven*'), blijft de band met het voorgaande behouden. Het verhalende niveau - een vrouw die de gang volgt van een schip door de stad - krijgt nu een poëticale verdieping, doordat de ik-figuur vanuit de wirwar aan mogelijkheden de juiste taal moet zien te vinden. Zonder díe taal immers is de stad onbezield: '*Er is geen grens aan verlangen. / Mijn talen geven regelmatig adem aan de stad*.' (p. 17). Het is niet toevallig dat hier sprake is van een meervoud. De meertaligheid van de ik-figuur is namelijk niet alleen een verrijkend, maar ook een complicerend gegeven. In welke taal ben je thuis?

Dit dilemma wordt uitgewerkt in de derde cyclus ('De nomaden'), waarin vader- en moedertaal tegenover elkaar gesteld worden. Hoewel de woorden niet vallen, kunnen we hier vermoedelijk het Nederlands en het Fries voor invullen, hetgeen een nomadisch

besef met zich meebrengt. Het is alsof je in je eentje een tweeling bent, waardoor de keus voor het één verraad betekent aan een ander deel van je persoonlijkheid: '*Je bent een vreemd hart geworden*.', zo zegt Soepboer in de cyclus 'Moedertaal'.

Alleen de natuur - zo blijkt uit de prachtige cyclus 'De oude cirkel' - vormt nog enig tegenwicht voor dit schizoïde besef, al vallen bij Soepboer - net als bij Vasalis - erotiek en landschap veelal samen. Ook wat dát betreft is er geen grens aan verlangen: '*en in het roetige gras vind ik je kloppend hart terug*.' (p. 31)

Het procédé van de afsplitsing - door Soepboer eerder frequent toegepast in *De hengstenvrouw* - is in feite een uitbreiding van het romantische adagium dat er twee zielen kunnen wonen in één borst. Met dit dualisme neemt Soepboer echter geen genoegen, omdat dit een versimpeling van de werkelijkheid zou zijn. De slotcyclus van de bundel heet weliswaar '*Een* vrouw' [cursivering door mij - AR], maar deze wordt vervolgens uitgesplitst in meerdere gestalten, die evenzovele alter ego's van de ik-figuur zijn. Vooral de 'grachtvrouwe' is een opvallende verschijning, omdat haar persoonlijkheid via een afwijkende vorm gepresenteerd wordt: het 5-7-5-schema van de Japanse *haiku*. Dat is een geweldige vondst, omdat de dieptering hier als het ware door de vórm veroorzaakt wordt: '*wervels in water/ de gracht graaft zich naar boven / lagen bruin van blad*' (p. 36). Na de laatste haiku kun je moeiteloos weer terugkeren naar de proloog, de cirkel is rond: '*nader te zijn tot / haar roestige mondhoeken / de dageraad spreekt'*.

Besluit

Het lijkt wel alsof Albertina Soepboer pas in *It nachtlân* werkelijk haar draai vindt, als ze zichzelf meer thematische diepgang toestaat. Compositorisch zit die bundel hecht in elkaar. Gevoel, fantasie en avontuur (de drie elementen die Soepboer eerder zo nadrukkelijk als criteria formuleerde) worden nu eenmaal pas interessant wanneer zij gevoed worden door een innerlijk fundament. Ook stilistisch raffinement is een noodzakelijke voorwaarde om binnen- en buitenwereld te laten samenvallen in de talige intimiteit van het gedicht.

Sterk van compositie is ook *De dieptering*. En ook daar vinden we de (twee)taligheid als thematiek. In feite borduurt Albertina Soep-

boer met de tweede en de derde cyclus van die bundel voort op de problematiek van *It nachtlân / Het nachtland*, die geheel in het teken stond van taal en identiteit. Taal immers is geen jas die je aan- of uittrekt, maar een huid. De grotere vormvastheid van *De dieptering* wekt - bij mij althans - verwachtingen voor de toekomst!

Eindnoten:

1 Albertina Soepboer, 'Dwersreed'. In: *Trotwaer* 1998/2, p. 61-63. In het citaat wordt verwezen naar Hylke Speerstra.
2 *Gearslach* (Ljouwert/Leeuwarden, 1995) was een uitgave van FRYSK en FRIJ. Dit geldt ook voor *De twirreyn 'e tiid* (Ljouwert/Leeuwarden, 1997).
3 Albertina Soepboer, *It nachtlân / Het nachtland*. Enschede/ Eanske [De Oare útjouwerij/ De Andere uitgeverij], 1998.
4 Albertina Soepboer, 'Post-Fryske-poëzij'. In: Trotwaer 1998/4, p. 194-199.
5 Idem.
6 Het is dan ook jammer dat het gedicht in vertaling zoveel van de oorspronkelijke muzikaliteit en functionele meerduidigheid verloren heeft. In *De hengstenvrouw* (waarvoor Soepboer zelf de vertalingen leverde) luidt 'Gearslach' als volgt:

> **Wantij**
>
> Het is nacht en ik vang
> de maan in mijn handen
> blauw van herinneringen
>
> ik vouw mezelf naar binnen
>
> en zie
> het stromen van het koude water
> naar het wantij.

Ook de programmatische functie van het gedicht is veranderd, doordat het nu deel uitmaakt van de eerste cyclus van de bundel: 'Het voorspel van vissen'. Men doet er in feite dan ook het beste aan om *De hengstenvrouw* als een volkomen zelfstandige bundel te beschouwen (maar dat is - voor wie de Friese voorgeschiedenis kent - uiteraard een lastige aangelegenheid).
7 Het gedicht is niet opgenomen in *De hengstenvrouw*, hetgeen overigens geldt voor alle (39!) verzen uit de eerste afdeling van *Gearslach*.
8 Het gedicht 'November' van J.C. Bloem staat in de bundel *Media vita* (1931). De titel van de bundel is ontleend aan een Latijnse hymne: *Media vita in morte sumus* (*Midden in het leven staan wij in de dood*), hetgeen de levensfilosofie van Bloem vrij goed weergeeft.
9 In mijn studie '*Een naam en ster als boegbeeld' - de poëzie van Ida Gerhardt in symbolistisch perspectief* (Assen, 1998) heb ik geprobeerd aannemelijk te maken dat elke literaire stroming - en dit geldt, mutatis mutandis, ook voor elk afzonderlijk dichterschap - beheerst wordt door een specifiek wereldbeeld, waarvan de poëtica een uitvloeisel is. Ook wanneer deze ideeën niet expliciet worden uitgesproken, vormen zij de sleutel voor het beter verstaan van een oeuvre!
10 De vertaling van 'Le coucher du soleil romantique' is van Peter Verstegen.
11 J.C. Bloem, 'Over het verlangen'. In -, *Het onzegbare geheim. Verzamelde essays en kritieken 1911-1963*. Amsterdam, 1995, p. 26 e.v.
12 Dubbelinterview (samen met Ruben van Gogh) in de *Leeuwarder Courant* van 4 december 1998
13 Merkwaardigerwijs ontbreken beide gedichten in *De hengstenvrouw,* waardoor de cyclische structuur van de bundel - die uiteraard een ondersteuning is van de thematiek - verloren gaat.
14 Nu volstaat zij met een summiere bronvermelding, iets waar de Nederlandstalige lezer natuurlijk niet zo gek veel aan heeft. *De hengstenvrouw* (Amsterdam, 1997) is een uitgave van Prometheus.

15 Gerrit Komrij, ‘Van riedeltjes en roffeltjes’. In: *NRC Handelsblad* van 12 juni 1997. Onder de noemer JONGE DICHTERS werden bundels besproken van Jan Boeke, Paul Bogaert, Serge van Duinhoven, Lennert Engelberts, Ruben van Gogh, Erik Lindner, Stella Napels en Albertina Soepboer. Ook kwam de bloemlezing *Double Talk. Rap & Poëzie* ter sprake.

16 Dit vind ik in wezen nog veel erger dan concrete (ver)taalfouten, die ook voorkomen (al hadden die door een zorgvuldige eindredactie uiteraard wel gecorrigeerd mogen worden). Zo staat er op p. 48 van *De hengstenvrouw*: ‘Elke keer is het / kou die haar beetneemt, zijn tanden / in haar rug slaat.’ (ongetwijfeld naar analogie van het Friese ‘*syn* tosken’, maar in het Nederlands is ‘kou’ vrouwelijk). Verder is in het slotvers van *De hengstenvrouw* de grammaticale regel van getalscongruentie overschreden: ‘Zo ademhalen op nachtwind mee, / *verkleurt* de trillingen in het wit.’. Op grond van de Friese tekst (‘ferkleurje de lûden yn it wyt’) had hier *verkleuren* moeten staan. Overigens heeft ook Kees 't Hart in *De hengstenvrouw* belangrijke betekenisverschuivingen gesignaleerd (*Trotwaer* 1997/5: ‘Ik tover terug’).

17 Interview van Bram Hulzebos in het *Nieuwsblad van het Noorden* van 28 maart 1997: ‘Ik ben een landverrader, maar erg vind ik dat niet’.

18 Inmiddels is de bundel ook in het Engels vertaald.

19 Met deze titel verwijst Soepboer naar een compositie van Arvo Pärt: *Cantus in memory of Benjamin Britten for strings and bell*. In het origineel klinken de slotregels als volgt: ‘*De binnenwrâld núnderet. / Mei de rêch tsjin de kachel fyn ik / stille kaaiwurden yn in oare taal*.’

20 Rosalía de Castro schreef zowel in het Galicisch als het Spaans. Een deel van haar gedichten is in het Fries vertaald door G.N. Visser onder de titel *Galisyske Sangen* (Leeuwarden, 1994).

21 Tussentijds verscheen overigens ook nog de Friestalige bundel *De stobbewylch* [*De knotwilg*] bij uitgeverij Bornmeer. Ljouwert, 2000. *De dieptering* (Groningen, 2001) is een uitgave van uitgeverij Passage.

Dionysos aan banden
Ontwikkelingen in het dichterschap van Tsjêbbe Hettinga

Jabik Veenbaas[*]
(Vertaald door de auteur)

I. Het verinnerlijkte landschap

De vernuftige, exuberante expressionist Tsjêbbe Hettinga zoals we die vandaag de dag kennen, beleefde eigenlijk zijn beslissende debuut in de verzen ‘Ljocht út en troch’ [‘Licht nu en dan’] en ‘Q.B.F.F.Q.S. Snieflokkefeest Fan De Kâlde Gloarje’ [‘Q.B.F.F.Q.S. Sneeuwvlokkenfeest Van De Koude Glorie’], beide opgenomen in zijn tweede bundel: *Loft, lân en sé* (*Lucht, land en zee*) (1974).[1] Het vierde couplet van het eerste vers opent met de woorden: ‘daar zit ik dan/ naar binnen gekeerd...’, en die laatste woorden zijn in dit verband welsprekend. Volgde de dichter het landschap in zijn debuutbundel *Yn dit lân* (*In dit land*) (1973) gewoonlijk nog in uiterlijke zin, nu wordt dat landschap vormgegeven door het innerlijk. Het levert de materie waarmee de dichter zijn geestestoestand, zijn herinneringen, zijn gevoelens kleur en invulling geeft:

> De malle maan
> onruststoker onder de uithijgende hooimijten
> kapel van de liefde
> voor de vlammende vrouwen

Hettinga bezingt het dichten in dit vers als redding, naar het schijnt van de wanhoop die het gevolg is van vergaan geluk en vergane liefde: ‘dichten is [...] warmte zoeken op de stoof van de taal of/ kunstmest strooien naar een verloren liefde’. De noodzaak van het dichten is groot, want het leed weegt zwaar:

* *Jabik Veenbaas (1959) is schrijver en vertaler. Hij publiceerde enkele verhalenbundels en een gedichtenbundel. In februari 2003 verschijnt van hem de essaybundel* De lêzer is in duvel, *bij uitgeverij Bommeer te Leeuwarden. De hier opgenomen essays ‘Dionysos aan banden’ en ‘De duivel en de slang’ zullen daar allebei deel van uitmaken.*

het licht laat de oogleden neer
nog donkerder is nu de versteende stad
die slaapt als een roos
zonder geur

De dichter strooit hier haast achteloos met oorspronkelijke, sfeeren kleurrijke beelden, vergelijkingen, associaties. De nacht wordt in couplet twee een persoon, die ‘katten-sprongen-makende tastharen’ voelt, in couplet drie zien we hoe de liefde ‘het olifantenvel’ van diezelfde nacht verlicht. Boerderijen worden vergeleken met ‘niet-genummerde dominostenen’, die ‘hun spel met de sterren’ spelen.

Het is niet moeilijk om de verinnerlijking van het landschap en de sterke nadruk die in dit vers op licht- en duister-metaforen ligt, te verbinden met het achteruitgaande gezichtsvermogen van de dichter. Ook de weelderigheid van de klankeffecten kan mogelijk in dit perspectief worden bezien. Hettinga zou dan zijn oogkwaal niet zozeer direct thematiseren - al doet hij dat een enkele keer ook - maar die kwaal zou de sfeer en het karakter van zijn verzen mede bepalen.

Toch zetten de twee net genoemde verzen niet werkelijk de toon voor *Fan lân, loft en leafde* (1975) [*Van land, lucht en liefde*], Hettinga's derde bundel. In dat boek kiest de dichter vaak weer voor de korte penseelstreek, voor een wat soberder toon en opzet, al zijn er ook enkele verzen opgenomen - zoals ‘krystdei sûnder dy’ [‘kerstdag zonder jou’] - waarin de regels lengen en de taalmuziek krachtig opklinkt.

Ze zetten wél de toon voor de daaropvolgende bundel, *Tusken de bidriuwen troch is âlderdom* (*Tussen de bedrijven door is ouderdom*), die in 1981 verschijnt. Het zegt in dit verband veel dat de dichter ‘Ljocht út en troch’ in deze bundel opnieuw opnam, met wat kleine veranderingen.

Vormtechnisch en in toon en sfeer zijn er in *Tusken de bidriuwen troch is âlderdom* heel wat ontwikkelingen waar te nemen. Hettinga brengt nu vaak sterk regelmatige structuren in zijn verzen aan. De verzen tellen evenveel regels, de regels evenveel of praktisch evenveel lettergrepen. Ook worden verzen vaker dan tevoren op parallelle wijze opgebouwd, met herhalingen, met overeenkomsten in woord, klank en syntaxis. Bovendien betekent de epische structuur van sommige verzen een vernieuwing.

Het vreemde is alleen, dat ‘Ljocht út en troch’ ook in dit boek een uitschieter is. De breed opgezette verzen in *Tusken de bidriuwen troch is âlderdom* bevatten soms prachtige strofen, maar blijven te vaak steken in verbositeit, in een virtuoos maar vrijblijvend woordenspel.

Het vers ‘hjerst (in suterich kredo)’ [‘herfst (een miezerig credo)’] vormt een goed voorbeeld. In het eerste couplet giet de dichter de nuances van zijn gevoel prachtig in herfstige beelden. Hij wapent zichzelf met al wat hij aan geluk, aan blijde jeugd, aan ‘moederlicht’ in zich heeft, tegen het vergaan, zoals een boer die de zomeroogst in de schuur heeft: ‘ik gaf mijn geoogste zomer driest onderdak/ in de veilige schuren van bloed en stof...’. Maar hij voelt ook onrust, en die vergelijkt hij met de onrust van de trekvogels, die zich op hun eigen manier wapenen: ‘maar mijn moederlicht wordt met onrust vermengd/ en zweeft naar het zuiden neer met de vluchtende vogels/ als forse vuisten tegen de aanstormende luchten’. En in de laatste regels van het couplet komt het beeld weer aan de grond: ‘om mij heen zijn nu de naakte boerderijen/ mijn behoud’. Ziedaar, het Friese herfstlandschap uitgetekend, in beelden die het innerlijk vormgeven.

In datzelfde vers ‘hjerst’ stuiten we even later echter op het volgende couplet: ‘september oktober november/ helse drieëenheid water wind en mist/ babelbijbels sprekend spook/ van de gal-spuwende herfst’, dat bleek bij het eerste afsteekt. De associaties lijken hier haastig tot stand gekomen, ze zijn voor de hand liggend of nietszeggend. Het dwingende verband van oorspronkelijke beelden, dat we in het eerste couplet zo duidelijk aantroffen, ontbreekt eigenlijk totaal.

Het vers ‘Yn 'e bisnijing van 'e djipte tusken ljocht en ljocht’ [‘In de ban van de diepte tussen licht en licht’] en vooral het vers ‘Bline fynsten’ [‘Blinde vondsten’] vormen door hun verhalende draad een wat sterkere eenheid, maar ook hier ontbreekt het beeld en associatie te vaak aan concentratie. ‘Bline fynsten’ wisselt gave, authentieke beelden ‘de zon slingerde er als een zilveren slang over het water’) af met te expliciete, clichématige formuleringen ‘met bonzend hart belandde ik bekaf’) en banaliteiten (‘de wirtschaftsverwonderde heinzwurst’)

Tusken de bidriuwen troch is âlderdom betekent in sommige opzichten dan ook een stilstand. Het is alsof de dichter schrok van de inspiratie die hem het geschenk ‘Ljocht út en troch’ opleverde, en alsof hij

die tevergeefs weer probeert te bereiken. De ene wilde vingeroefening na de andere komt uit zijn handen, maar de improvisaties blijven te vrijblijvend, de kritische controle ontbreekt.

II. Dionysos aan banden

Pas in *Under seefûgels / De kust* [*Onder zeemeeuwen / De kust*] (1992) komt Hettinga's dichterschap tot volle bloei. De strakke, regelmatige coupletvorm en de regelmatige regels, de improviserende, associatieve werkwijze, de dionysische hartstocht uit *Tusken de bidriuwen troch is âlderdom*, dat alles vinden we weer. Maar de lege woordenexplosies zijn met meesterhand uit de verzen gesneden. De vingeroefeningen zijn subtiel uitgewerkte composities geworden, de woorden hebben substantie gekregen, de beelden jagen elkaar in imposante dichtheid op.

Dat deze winst aan kwaliteit en concentratie het resultaat is van een ambachtelijker, lang-ademiger werkwijze maakte de dichter duidelijk in een interview dat hij in oktober 1992 had met Johan Oppewal (in tijdschrift *Frysk en Frij*). Hettinga zelf zei: ‘Ik probeer zo'n tekst als een geheel in zichzelf te bekijken. Hoe langer je ermee aan de gang bent, hoe beter je dat ziet. De ellende met dit spul is, dat het nooit perfect is. De taal is een melkzeef, een lekke slang.’ En Oppewal concludeerde: ‘Nu schaaft en vijlt hij tijden aan zijn teksten. De sloddervos werd perfectionist [...]’

Under seefûgels is een reeks van 13 verzen, ieder bestaande uit vijf strofen van vijf regels, steeds met een regelmatige regellengte van ongeveer elf lettergrepen. De thematiek van de cyclus is de liefde, die eros is en thanatos tegelijk, die beleefd wordt op het scherpst van de snede en onder de schaduw van een dreigende dood. De liefde draagt meteen al een ‘zwart gewaad’ en ze wordt omschreven als ‘weduwe/ van het licht’. Ze loopt in het ‘zwarte vlas/ Dat naar sikkels wenkt’; de ‘gaven’ van haar ogen zijn ‘licht en vergif’ tegelijk.

De liefde voor de duistere weduwe wordt bezongen in tal van facetten, waarbij de dichter vooral het dierlijke van die liefde verbeeldt, het gevaarlijke, de strijd tussen man en vrouw. Hij geeft al in het eerste vers aan dat hij ‘de zee van het bloed/ Achterna’ gaat, ‘de slangendans van zwart vlees/ Tegemoet’. De liefste wil bezitten, de dichter heeft het over ‘Jouw inhaligheid’, is bang om

zijn vrijheid te verliezen. Maar hij wordt ook geïnspireerd: ‘Onder zeemeeuwen ben ik/ Onder kreten van genot, onder invloed...’

De liefde is niet voor eeuwig. In het laatste vers lijkt er sprake van afgunst - de ‘ik’ wordt ‘In het soldatengroen van jouw ogen betrapt’ - van liefdesvergaan - ‘Herfst hoor je’ en in de slotregels denkt de dichter bedroefd terug aan de liefdesboot van gelukkiger tijden.

Hettinga rijgt in deze cyclus beeld aan beeld, met verbluffend gemak, met virtuoos vernuft. Hoe suggestief wordt in de volgende regels de ontwakende liefdesbegeerte opgeroepen, met behulp van scheepvaartbeelden:

> Kalm, maar talend, kletst het water
> Van het vlees tegen de romp die gloeit
> Op vurige tongen. Aan heupen, helmhout
> De hand.

En lees eens hoe beeldrijk de dichter zijn geliefde beschrijft: ‘Zij, met de zwaarbeviste mond, zee, visvol verhaal [...] haar ogen, vérschitterend/ Areaal van de visdieven, haar haar, scharrel/ van de wind’.

De beelden in dit vers verwijzen naar een persoonlijke mythologie. De zee en de zeevogels spelen een hoofdrol. De zeevogels staan meest voor de dionysische liefdesroes. De sloep van hartstocht, waarvan de dichter zegt ‘Jij zeilt in mij’, wordt in het vierde vers aangesproken met ‘O Glaros’, dat is Nieuw-Grieks voor zeevogel of zeemeeuw. Maar ze staan ook voor het verlangen naar bevrijding van de dood, het verlangen naar het duurzaam geluk, voor de dichterlijke inspiratie. Misschien moeten we zeggen dat de zeevogels de ‘eros’ in zijn breedste, platonische betekenis vertegenwoordigen - het verlangen naar heel-zijn, naar vervulling. De zee is symbool voor de eeuwigheid -

> Met de zee spoelen de dagen aan, nachten
> Aan met de zee van aankomen, intens
> en uitbundig.

- maar vooral ook voor het paradijs, voor het geluk dat de tijd overwint. Op het hoogtepunt van de liefdesroes ‘rijd’ de ‘ik’ zijn liefste ‘over de dwaallichten van de drift/ Terug naar de zee.’

De cyclus heeft een epische kant, maar de epiek verloopt in episodes die maar een vers lang duren. Er is eigenlijk geen sprake van een verhaal dat een lineaire weg gaat, al krijgt de reeks met het afgunst-couplet wel een afsluiting. Hettinga suggereert aan het eind van de cyclus een gang naar het land, naar de kust - ‘een kust, die/ Voor gillen en juichen nog verborgen ligt’, en hij laat de beelden van het vers meer dan eerder landen. De cyclus verliest aan het eind aan zeggingskracht; hij verglijdt hier en daar in een wat troebele bontheid - bij de latere Hettinga een enkele keer de keerzijde van de rijke plastiek. Maar er lijkt een verband te bestaan tussen ‘het land’ en het verlopen van de liefde.

Vormt de cyclus als geheel daarmee een intuïtieve, persoonlijk-mythologische inleiding op het tweede deel, op *De kust*? Het lijkt er veel op. *De kust*, dat in licht gewijzigde vorm later *Frjemde kusten* [*Vreemde kusten*] kwam te heten, staat thematisch voor een flink deel in het teken van de vervreemding, van het zoeken naar thuis en liefde, van het verlies van het zee-paradijs. ‘Thuis wil ik zijn, al is het/ Maar een nacht...’ zegt de dichter in het vers ‘Frjemde kusten’ [‘Vreemde kusten’]. In ‘Hotelkeamer’ [‘Hotelkamer’] wordt een ‘liefde zonder huis’ bezongen, en gerept van de ‘o, God zo verre'/Zee’. In ‘It Wikeler Hop’ [‘Het Wijckeler Hop’] is sprake van ‘de lekkende kraan van het verdriet’. En in ‘It weinhûs’ [‘Het wagenhuis’] denkt de dichter terug aan een vergane jeugdliefde.

De zee is ook de oorsprong van de liefde, de geboorteplaats van Venus. Nadrukkelijk wordt naar Venus verwezen in ‘Dat blauwe skaden’ [‘Onder de harpoeniers’], dat net als ‘It faderpaard’ [‘Het vaderpaard’] minder persoonlijk-lyrisch, mythologischer van toon is dan *Under seefûgels*: ‘Zij, die uit haar schulp was gekropen’. En het vers begint met de woorden: ‘In de zee ontsprong haar bestaan/ En uit zee getreden kwam zij...’ Venus verlaat in ‘Dat blauwe skaden’ de zee, om zich onder de ‘harpoeniers van de zomer’ te begeven, die ‘zomers aan/ Gebroken licht verkwanselden,’ om de menselijke liefde te beleven, die onontkoombaar verbonden is met verval en dood. Venus betreedt het podium ook in ‘It faderpaard’, waar ze, in de nacht uit de eerste versregels, staat ‘te wachten op die gitzwarte hengst/ Die nu gauw in een droom van licht rijst uit zijn zeezoute stal’.

De mythologie die Hettinga in deze bundel ontwikkelt, schept niet zozeer één godenwereld, één bovenmenselijk heelal waarin alle sterren hun vaste plaats hebben. Het gaat om een moderne

variant: een individueel aanvoelen van boven- en onder-persoonlijke en boven- en onder-rationele verbanden, een persoonlijk ervaren dat zich voelt ingebed in of hunkert naar een aards-mythisch geheel. Dat aanvoelen kan per vers verschillen, of vorm krijgen in uiteenlopende beelden. In *Under seefûgels*, in ‘Dat blauwe skaden’ en ‘It faderpaard’ wordt naar verwante intuïties verwezen, die vanuit verschillende invalshoeken worden bekeken, maar die allemaal betrekking hebben op oorsprong, wezen en eind van drift en verlangen. De zee en de zeevogels spelen een bepaalde rol, net als de kleur blauw (‘Dat blauwe skaden’) en het woord zilver, maar ook begrippen die we al aantroffen in Hettinga's eerdere werk - het licht, de zomer, de winter, de nacht enz.

De begin- en eind-regels van ‘It faderpaard’ krijgen hun herkenbare plaats in deze grillige systematiek. ‘Morgen zal het voor eeuwig lente zijn, maar nacht is het nu’ - zo vangt de oorsprongs-beeldtaal in dat vers aan. En de laatste woorden van het biddende, hopende, profeterende vaderpaard zijn: ‘...laat komen, tot slot, de stilte, de nacht, de droom, en/ Laat daarin diegenen binnen die zochten, naar het licht.’ De natuurmystiek uit het vroege werk heeft een complex, fijnzinnig vervolg gekregen.

Voor de andere verzen in *De kust* geldt dat de ‘ik’ zich er sterker in laat gelden. Maar in alle verzen is een meer of minder heldere epische lijn aanwezig. In de ‘ik’-verzen fungeert die epische lijn, de vertelling, zoals we die in *Tusken de bidriuwen troch is âlderdom* soms ook al aantroffen, vaak als vehikel voor, als aanleiding tot, beelden en associaties, die dan weer op lyrische wijze uitdrukking geven aan allerhande gevoelsnuances en reflecties.

Ik gebruik het vers ‘Hotelkeamer’ als voorbeeld. De vertelling loopt in dit vers ongeveer zo. In het eerste couplet vertelt de ik dat hij over een pad loopt waarop vossensporen zijn te zien. Er wordt verwezen naar een voorbije nacht, naar een samenzijn in de bar van een hotel. In het tweede couplet vertelt hij hoe hij de vrouw vastpakt en tegen haar zegt dat ze een foto moet maken: ‘graai naar je doos van de dood.’ Het derde couplet is vermoedelijk een flash-back. De ik denkt terug aan de liefdesnacht die hij met de vrouw beleefd heeft op een hotelkamer; de vrouw heeft op de kamer naar het schijnt ook foto's genomen. In het vierde couplet vergezelt de vrouw hem naar een stuk braakland. Er liggen althans weggesmeten dingen: een ‘sierbeugel van een koplamp, die tussen/ Nachtschade ligt’, ‘En een koelkast - merk *Eskimo* - met een open

deur’. In het laatste couplet nemen de twee afscheid van elkaar, op een station; de vrouw rijdt weg in de trein (‘Van ijzer wordt het spoor/ Van de vos’).

Maar deze vertelling vormt enkel het geraamte van het vers. Dat geraamte wordt door de ik bekleed met reeksen beelden, vergelijkingen en associaties die, gesteund door ritmische en muzikale accenten, de wezenlijke betekenis creëren. De reeksen vormen samen zo'n complex geheel dat ze hier onmogelijk allemaal kunnen worden beschreven. Ik laat het bij enkele voorbeelden. De vrouw wordt in de loop van het vers verbonden met allerhande roofdieren. Het is een ‘buteo buteo’, dat is een ‘buizerd’. Ze heeft ‘katteogen’ en, ‘nachtelijke nagels die in mijn rug boren’. Haar fototoestel groeit uit tot een ‘doos van de dood’, tot instrument van het vergaan. De hotelkamer waaraan ze terugdenkt, heeft een ‘berijpte intimiteit’ - het woord berijpt verwijst naar winter, naar kou, uiteindelijk naar dood. Hotelkamers in het algemeen worden ‘ommuurde zomers van een berekend licht’ genoemd; de zomer en het licht, bij Hettinga altijd beelden van geluk en liefde, worden door muren ingekapseld, door kille calculatie. De koelkast met de open deur bevestigt de ijzige, koude sfeer; in de roest, het donkere water dat er uitloopt en uitgelopen is, zien we beelden van ‘ontsnapte tijd en kou’. De verlegenheid van de twee bij het afscheid wordt overgedragen op de plek waar ze elkaar de laatste kus geven: ‘een station dat hoest van verlegenheid’.

Opvallend is verder het feit dat de dichter sommige verzen als raamvertelling structureert. In ‘It gers it hea en de rook fan beide’ [‘Het gras het hooi en de geur van beide’], naar mijn idee een van de sterkste gedichten uit het boek, wisselt hij fragmenten monoloog af met fragmenten commentaar van de ‘ik’. In ‘It weinhûs’ laat de dichter zijn ‘weergeboorte’, bedoeld is zijn herinnering, het tweede couplet zingen. In ‘It faderpaard’ suggereert hij dat het laatste, gecursiveerde deel een bede van dat vaderpaard is. Vooral in ‘It gers enz.’ en ‘It faderpaard’ gebruikt de dichter deze techniek op zeer effectieve wijze om de toon van het vers te variëren en te intensiveren.

Enkele verzen laten een sterke invloed van Dylan Thomas zien. ‘Dat blauwe skaden’ doet in opbouw en toon in de verte denken aan diens ‘A Winter's Tale’. ‘De blauwe hauk fan Wales’ [‘De blauwe havik van Wales’] heeft in zijn felle toon, in zijn intense ruimte, in zijn taalmuziek, iets Thomas-achtigs. ‘Blabze oan kleu-

ren' ['Slijk aan kleuren'], vermoedelijk het enige zwakke vers uit de bundel, dat de dichter met recht niet opnam in de latere tweetalige edities, heeft qua opbouw en toon iets van Thomas' vers 'Now'. Ook in bepaalde facetten van Hettinga's beeldtaal, vooral in de wijze waarop hij seizoen-metaforen als 'zomer' gebruikt, is een invloed van en een verwantschap aan Thomas voelbaar.

III. De epische symfonie

Waar in *Under seefûgels/ De kust* de barokke, soms demonische lyriek vaak de boventoon voerde, raakt die in *Fan oer see en fierder* (2000) ['Van over zee en verder'] meer naar de achtergrond. De beelden presenteren zichzelf meest in minder dichte reeksen, ze jagen elkaar minder op. De toon wordt 'klassieker', helderder en serener, het verhalende komt sterker naar voren.

De bundel als geheel vormt een epos, bestaande uit negen verzen, die geschreven zijn vanuit het situationeel perspectief van een Grieks eiland. In het eerste vers, 'Oankomst' ['Aankomst'], lezen we hoe de dichter op het eiland arriveert, in het laatste, 'De moerbeibeam' ['De moerbeiboom'], neemt de dichter afscheid, maakt hij zich op voor een nieuwe zeereis.

Het vers 'Oankomst' begint in een Homerus-achtig ritme, met een zin die zelfstandig naamwoord en werkwoord lang uitstelt, en dat is geen toeval. De dichter suggereert immers een verwantschap met Odysseus, de zwerver. Hij laat het eiland voor hem opduiken 'zoals ooit [...] dat van Calypso voor een zoon van Erisos'. Het eiland is, zoals we dat intussen bij Hettinga mogen verwachten, meer dan alleen een eiland. Want zoals het strand van het eiland 'nog zocht naar een vloot die uitging om een vrouw', zoals dat strand dus zocht naar de vloot die om Helena uitvoer, zo zoekt de ziel van de dichter:

> In dat zoeken zonder vinden herkende de ziel
> Zich als een eiland door eilanden omspoeld.

Met deze woorden geeft Hettinga het thematische kader van de cyclus aan. Zijn ziel is als een eiland, geïsoleerd, zoekend, hunkerend naar geluk en liefde. Ook de zee, beeld van eeuwige vervulling, van oorsprong, van paradijs, de tegenpool van het eiland,

keert dikwijls terug. Soms haast als een strenge god, ‘rechtsprekend/ Over een ziel die geen anker verdroeg’, als gijzelaar van de ziel ‘(Ik, gevangen in de stem van nimf en zee’), maar ook lokkend (‘De zee roept’!), en liefelijk, ‘godenspiegelend’, met ‘eeuwig ruisen’.

Allerhande facetten van dit zoeken krijgen in *Fan oer see en fierder* vorm. Het gaat hier niet om het klassieke epos, dat in dezelfde versvorm, op min of meer dezelfde toon, in wezen één verhaal vertelt. Ook niet om een epos als de *Omeros* van Walcott, dat gelijkmatiger en eenvormiger van opbouw is. De verzen in *Fan oer see en fierder* verschillen enorm in gevoelstonaliteit en in vertelniveau. Het geheel krijgt daardoor iets van een symfonie, waarvan de delen variëren in structuur en sfeer.

Het gedicht ‘De rots’ herinnert in zijn opbouw aan ‘It gers it hea de rook fan beide’. Ook hier worden fragmenten monoloog afgewisseld met commentaar en beschrijving. Maar de monoloog komt hier van de ‘hij’, die de visser Petros aanspreekt. In die monoloog overheerst het gevoel van gemis, van verdriet om dood en voorbije liefde. De toon is evenwel minder die van duistere verscheurdheid, zoals bijvoorbeeld in ‘It gers it hea...’, en meer die van bezonken reflectie: ‘vergeef het mij, dat ik mij liet gaan./ Ja jongen, ze blijven weg...’ En het einde wordt in zekere zin harmonisch:

> [...] de zwarte
> Rots van fluweel, die niet luider dan een ruisende kinkhoorn
> Spreekt van een goeie nacht.’

Ook ‘It skipssjoernaal’ [‘Het scheepsjournaal’] is geconstrueerd als een van die typische Hettinga-raamvertellingen. Het gecursiveerde, ingeraamde deel bevat flarden van verhalen, die de thematiek van verlangen en zoeken verbeelden. Zo wordt er verwezen naar Odysseus, zeven jaar lang de door heimwee geplaagde gevangene van de nimf Calypso. Er wordt verwezen naar ‘Een zeiler’, die veel wegheeft van de dichter - ‘of is hij een roeier soms,/ Woorden boetserend uit de klei van de nacht’ - en die geïdentificeerd wordt met een ‘klapwiekende albatros’, dromend ‘van kapseizende/ Luchten en vliegende stormen’. Natuurlijk dwingt zich hier de herinnering op aan het vers ‘L'albatros’ van Baudelaire, aan het ‘Le Poète est semblable au prince des nuées/ Qui hante la tempête et se rit de l'archer’. En er wordt verwezen naar een kreeftenvisser,

die ‘In de richting van de Elysische Velden dendert...’ Maar ook in het raam zelf komt de thematiek aan de orde. De nachtelijke vissers worden onrustig, door de zee geroepen, de schaduw van een zeemeermin glijdt ‘stom de zee in’. Ik hoef al niet meer uit te leggen dat juist deze mythische figuur bij uitstek geschikt is om in Hettinga's mythologische plastiek als paradijselijk liefdesideaal te dienen.

De vissers zijn in deze bundel ook de zoekers, de mensen die zee kiezen om hun geluk en liefde te vinden. Zo is de vissersvrouw, in het zwart gehuld, net als de geliefde in *Under seefûgels*, nu en dan beeld van een lokkende maar tijdelijke toevlucht in de liefde, maar dit keer idyllischer: ‘en hij/ Had haar heuvel beklommen, had zich gelaafd aan haar kruik’.

Idyllisch, pastoraal eigenlijk, is ook de toon van het vers ‘De skieppehoeder’ [‘De schaapherder’] Het is het meest objectieve vers uit de bundel, in alle andere verzen komt de dichter ons, zij het persoonlijk, zij het in zijn idiosyncratische mythologieën, naderbij. En ofschoon ook dit vers mooie beeldenreeksen bevat - ‘Het dorp van olie [...] heeft zijn schaapherder/ De makke verte ingestuurd, oeroude/ Driften af’ - is het naar mijn gevoel soms te expliciet-idealiserend van sfeer: ‘Ook dan/ Zie je de vredige schemering van zijn glimlach,/ Zijn maar niet stuk te krijgen paradijs’.

Ouderwets dionysisch-hartstochtelijk klinkt het liefdesvers ‘Dûnsje dy de dolken yn myn hûd’ [‘Dans je de dolken in mijn huid’], dat in zijn vorm en in zijn golvend, jagend ritme weer meer aansluit bij ‘Dat blauwe skaden’ en ‘De blauwe hauk fan Wales’; Dionysos en de invloed van ‘zijn lichtzinnige maan’ worden trouwens met zoveel woorden genoemd. Eleni, en haar naam moet vast worden verbonden met die van de vrouw waar ooit de Griekse vloot om uitvoer, is hier de geliefde. Zij is weer bepaald geen doetje. Ze is ‘Krabzuchtig’, ze wordt een ‘rode snavel van de dood’ genoemd, een ‘draaikolk van gitzwarte dreiging’.

De eigenzinnige Hettinga-mythologie wordt in deze bundel in twee verzen vervolgd. Allereerst is daar het prachtige titelvers [In dit nummer van *De Tweede Ronde* in vertaling opgenomen], dat een donkere, Caribische Afrodite aanroept en bezingt, een zwarte liefdesgodin, die tot hartstocht inspireert maar uiteindelijk sereen en moederlijk kan dromen: ‘tot in het zand van mijn dromen al/ Mijn elf kleinen al wiegend al staan te zingen...’ De hele opzet van het vers en ook het bezwerende, bede-achtige einde roepen herinne-

ringen op aan ‘It faderpaard’, maar minder bloedbespat en liefelijker is hier de sfeer. En dan is er het compacte, krachtige, beeldrijke ‘Under de wrâld’ [‘Onder de wereld’], dat als geheel symbolisch kan worden gelezen, als gelijkenis van leven, liefde en vergaan.

Twee personages verschijnen er in dit vers: de visser, een tragische figuur, die ‘met het zicht op het graf/ Van zijn zoon’ bouwt ‘aan zijn boot’, en zijn vrouw, die hem inspireert, aanmoedigt ‘met uit het diepste losgeslagen driften’. Vergankelijkheid en onvolkomenheid van het lichaam worden onvergetelijk mooi uitgesplitst in ‘hart’ en ‘leden’: de dichter noemt het hart

> Onderworpen aan de hamerslagen van een boot vol bloed,
> Die met roeispieren tegen de stroom van de kiel in zwoegde
>
> ; de leden zijn
>
> Overgegeven aan de wil van de tijd die pas in zichzelf
> In volle genade ontwaken zou
>
> maar
>
> [...] ook onwil
> Van een toeknijpende ruimte, die in zichzelf vasthield
> Wat geen genade kende

De ondergang heeft iets apocalyptisch. Het magma breekt uit de aarde, de aarde schudt, het regent roet, de doden trillen in hun kisten. Het is de zee die het eiland bedreigt en overspoelt, de eeuwigheid die het onvolkomen leven vernietigt. En dan is er de dood, die we hier aantreffen in het sterke beeld van

> [...] het wit geraamte van een vissersboot
> Met een roer als een hamer en volgeblazen overal,
> Zonder visser [...]

en in de oudtestamentische metafoor van een omkijkende ‘vrouw van zout’.

In het slotvers, ‘De moerbeibeam’, vertrekt de reiziger, verlaat hij het eiland, neemt hij afscheid van de vissersvrouw. Hij, de zoekende ziel, zit op een ‘zieltorsende’ ezel, als was hij een profane,

haast wat koddige nazaat van Christus, en de ezel stapt naar de zee. Het verblijf op het eiland was een tijdelijk zoeken, nu gaat de zoektocht verder.

Dat zoeken doet ons vertrouwd aan. De mystieke natuurliefde uit Hettinga's vroege werk mag zich dan van lieverlee ontwikkeld hebben tot een complexe, aparte mythologische dynamiek, zijn thematiek blijft goeddeels romantisch. Steeds weer stuiten we op de vervreemding, op het verlangen naar en het zoeken naar liefde en geluk, op het schrijnende besef van de vergankelijkheid.

Enkele symbolen zijn van het begin af aan met deze thematiek verbonden, en tot de treffendste hoort ongetwijfeld dat van het licht. Het simpele vers ‘Hjerst’ [‘Herfst’], waarmee Hettinga's debuutbundel opende, liep uit op ‘de hoop/ dat je nog een eindje/ kunt oprijden/ naar het licht’. Het sleutelvers ‘It ljocht út en troch’ slaat een sombere toon aan; daar lijkt het licht bijna te verdwijnen. Maar dat gebeurt nooit. In ‘It faderpaard’ mag het als laatste woord de uitkomst van het menselijk streven aanduiden. En in ‘Fan oer see en fierder’ duikt het opnieuw op in de laatste zin, ‘als lokaas’ voor ‘de blinde passagier’ van de ezel. Het licht trekt, als een ver, vervullend geheim.

Eindnoten:

1 Bij dat eerste vers moet worden aangetekend dat het al eerder ontstond. Hettinga won er in 1972 de Rely Jorritsma-prijs mee.

De duivel en de slang
Vorm en vent in de korte verhalen van Trinus Riemersma

Jabik Veenbaas
(Vertaald door de auteur)

I. De mislukte duivel

De Riemersma die de verantwoording schrijft bij *In fearnhûndert ferhalen* [‘In vijfentwintig verhalen’], de selectie die hij zelf in 1996 van zijn tot dan toe verschenen verhalen maakt, lijkt een formalist in extremis. Riemersma oordeelt in die verantwoording hard over de geëngageerde verhalen, vooral als hun engagement te veel op de voorgrond staat of gebracht wordt op een te serieuze manier. ‘...literatuur is in de eerste plaats kunst, verstrooiing, en de boodschap is vers twee of drie,’ laat hij ons weten. Bovendien wijst hij een te sterke psychologische identificatie met de hoofdpersoon af. Bij het kiezen van de verhalen heeft hij zich vooral bepaald tot de ‘verhalen met een interessante vorm en verhalen waarin het speelse element een kans krijgt’.

Ik geloof dat de late Riemersma de vroege hier te sterk veroordeeld heeft. Hij heeft niet gezien dat juist de hier genoemde elementen bepaalde vroege verhalen hun kracht gaven. Ook heeft hij kwaliteiten van idee en intrige te haastig verworpen, omdat hij de verhalen te eenzijdig bezag op hun vormtechnische vernieuwing. En zo kon het gebeuren dat de ‘Parabel fan 'e Godsmoardner’ ‘Parabel van de Godsmoordenaar’) en ‘De mislearre duvel’ (‘De mislukte duivel’), beide verhalen die ik tot Riemersma's beste korte werk reken, in *In fearnhûndert* niet werden opgenomen.

En hij had de thematiek van ‘De mislearre duvel’, het titelverhaal, nog wel een ereplaats toebedeeld in zijn roman *Minskrotten/Rotminsken* [vertaald als ‘De verwoesting van Leeuwarden’]. De mensvisie in dit verhaal ontstond, zo kunnen we in *Minskrotten/Rotminsken* lezen, in reactie op uitspraken uit *La Peste* van Camus, waarin het goede van de mens werd benadrukt, en op de verwante idee van Sartre dat de mens een ‘dieu manqué’ is. ‘Wij mensen mislukken in ons slecht-zijn,’ schrijft Riemersma in *Minskrotten/Rotminsken,* ‘De mens, en nu komt mijn prachtige defi-

nitie, de mens is een diable manqué, een mislukte duivel.' (pp. 31-32)

Riemersma reageert hier kritisch op inhoudelijke ideeën van Sartre en Camus, maar intussen gaat hij uit van dezelfde werkwijze: hij laat zijn romanfiguren Elckerlycs zijn, *de* mens vertegenwoordigen. De bovenstaande passages uit *Minskrotten/Rotminsken* tonen nog eens aan hoe sterk de literatuuropvatting van Riemersma en zijn inspiratiebron, de essayist Jo Smit, verbonden was met de toentertijd actuele existentialistische literatuuropvatting.

Toch typeert de schrijver hier niet het mensbeeld dat zijn vroege romans en verhalen beheerst. De arbeider uit zijn eerste roman *Fabryk* en hoofdfiguur Wilma uit zijn tweede roman *By de hannen om 't ôf* ['Met lege handen'] zijn eerder goede mensen die door het leven worden geplaagd dan slechte mensen die uiteindelijk minder slecht kunnen zijn dan ze willen. En voor de hoofdfiguur uit *Minskrotten/ Rotminsken*, dat is de schrijver zelf, geldt eigenlijk hetzelfde. Die presenteert zichzelf dan wel met veel geweld als een beroerling die al zijn personages spijkerhard laat sterven, in wezen wint hij onze sympathie met zijn scrupuleuze gewroet in zijn geweten.

Ook voor de hoofdpersoon uit 'De duvel misbiteard', Van Bottenburg, geldt dat hij onze sympathie oproept. Hij mag dan een raket op zijn woonplaats willen afschieten, zijn hele verleden lijkt op dit gebeuren af te stevenen, het wordt begrijpelijk dat hij tot deze stap komt: 'Zijn leven was getekend door de angst dat ze hem zouden snappen' en dat terwijl hij 'kinderen hielp bij het oversteken; en 'een heer was in het verkeer'. Van Bottenburg heeft de trekken van de welwillende, opstandige loser, en is als zodanig uit hetzelfde hout gesneden als de fabrieksarbeider of Wilma.

Naast de op zichzelf interessante idee en de sterke, absurd-humoristische plot is het ook de overtuigende psychologische tekening die het verhaal boeiend maakt. Als Van Bottenburg doorkrijgt wat er gebeurd is, ondergaat hij grote emotie, en uiteindelijk komt hij met de absurde maar psychologisch plausibele mededeling dat hij van nu af aan in God gelooft. Dat alles kunnen we als lezer goed meevoelen, omdat we allemaal wezens zijn die bij tijden verrekt rancuneuze trekken hebben, maar toch ook blij verrast kunnen zijn door de manier waarop de wereld ons behandelt. Van Bottenburg overtuigt niet als duivel, niet als onmens, maar als tragische lotgenoot.

Ook de 'Parabel fan de Godsmoardner' had nooit in de latere

bloemlezing mogen ontbreken. Het verhaal is niet alleen psychologisch en plottechnisch sterk, het hoort ook thematisch tot het wezen van Riemersma's werk. Het verbeeldt een moderne worsteling met de problematiek van het God-loze universum, en die problematiek wordt op een opmerkelijke manier belicht. Hoofdpersoon Seegers voelt het als zijn opdracht om God te vermoorden. Maar het is geen makkelijke opdracht voor hem: ‘Hij wilde de God waarmee hij van jongsaf geleefd had niet kwijt. En daarom huilde hij.’ (pp. 125-126). Als hij uiteindelijk op de plek komt waar God zou moeten zijn, ontdekt hij dat Hij niet bestaat. Die ontdekking kan hij niet verdragen, en hij maakt zichzelf van kant, want: ‘Ik schreeuw in een leeg heelal. Zonder God heeft het geen zin om te leven.’ (*De duvel misbiteard* (1967), p. 134)

In Riemersma's hele werk blijft het kritische antwoord op het christendom aanwezig, en vooral in zijn vroege werk speelt de worsteling met dat christendom en de opstand tegen God een belangrijke rol. De fabrieksarbeider moet de kwade ‘broedbij-God’ vernietigen, *By de hannen om 't ôf* eindigt met een opstandig gebed tot een sadistische en laffe God (‘U laat ons maar stil wat modderen, en lukt het ons om op te krabbelen, dan geeft U ons een por dat we opnieuw in de drek zinken’ (pp. 87-88)). Ook in *Minskrotten/ Rotminsken* is de strijd met het geloof present: op de ene plaats lezen we daar dat de kunstenaar atheïst is (Want: ‘als hij theïst was, zou hij bidden’ (p. 60)), op andere plaatsen vliegen de Godsparabels en de Godsbeelden ons om de oren: de schrijver presenteert ons bijvoorbeeld zijn geestige beeld van God als ‘Black Beauty-rokende en vliegmachientjes vouwende’ directeur (p. 80). De ‘Parabel fan 'e Godsmoardner’ past in deze thematiek als een vis in het water: in een sterke gelijkenis wordt hier het gevoel van zinloosheid getoond dat heel wat twintigste-eeuwers hebben gehad die opstonden tegen God en zijn bestaan.

Van sommige novelle-achtige verhalen uit *De duvel misbiteard*, bijvoorbeeld van ‘Hjerst’ [‘Herfst’] en van ‘Skûmplastic’ [‘Schuimplastic’], kan ik me weer beter voorstellen dat de auteur ze uit zijn eigen selectie verbannen heeft. ‘Hjerst’ mag een aardige psychologische tekening geven, het melodrama wordt te zwaar aangezet en de Rilke-fragmenten maken een geforceerde indruk. En in ‘Skûmplastic’ doet de ontknoping te kunstmatig aan. Het verhaal ‘De herberch mei de wynflek’, dat qua thema goed bij de twee voorgaande past, mis ik in *In fearnhûndert* dan nog eerder, omdat het mij

met zijn aparte, extatisch-vervreemde toon verraste.

In ‘In snein’ [‘Een zondag’] en ‘De skriuwer foar it doarpsbelang’ [‘De schrijver voor het dorpsbelang’] preludeert de schrijver op de thematiek van zijn roman *De hite simmer* [‘De hete zomer’]: de bekrompenheid en het gebrek aan tolerantie in het kleine Friese dorp. Maar ik sla de beide verhalen eigenlijk hoger aan dan die roman, omdat de schrijver hier meer toont en minder expliciteert. In ‘In snein’ krijgt het thema spannend en impliciet vorm met behulp van een verrassende serie perspectief-wisselingen; in ‘De skriuwer foar it doarpsbelang’ geeft Riemersma de beklemmende realiteit een effectieve satirische vervorming.

‘Ribbe’ [‘Rib’] is een goed verhaal met een sterk idee. De schrijver identificeert zich steeds intenser met zijn brommer-rijdende hoofdpersoon en wordt uiteindelijk het slachtoffer van een ‘monster’. Riemersma wijst in de verantwoording bij *In fearnhûndert ferhalen* zelf op een interessante parallel met zijn roman *Fabryk*, en dat zou dan de oerversie van dat boek moeten zijn, waarin de schrijver zijn eigen rol in het verhaal over het voetlicht brengt. Maar meer overeenkomsten zie ik eigenlijk met *Minskrotten/Rotminsken*. Net als in ‘Ribbe’ wordt in die roman de schuldproblematiek van de schrijver gethematiseerd en kruipt de schrijver zelf het verhaal in. Ik zou ook willen wijzen op een overeenkomst in thematiek en werkwijze met het verhaal ‘Mingd birjocht’ [‘Gemengd bericht’] van Jo Smit (uit *Bisten en Boargers* [‘Beesten en burgers’], 1959), waarvoor Riemersma later al eens zijn bewondering heeft uitgesproken (*It koarte forhael*, p. 172), al gaat Riemersma een stap verder dan Smit: Smit laat zijn schrijver huilen om wat hij zijn hoofdpersoon heeft aangedaan, Riemersma laat zijn schrijver *overkomen* wat zijn hoofdpersoon overkomt.

II. De invloeden: Miedema, Hemingway

Riemersma heeft in *In fearnhûndert ferhalen* ook een verhaal uit zijn eerste bundel opgenomen dat er naar mijn gevoel niet in thuishoort, en dat is ‘De feestdagen’. Het is geschreven volgens de stream-of-consciousness-methode, en dat was als zodanig wat nieuws voor de auteur, maar ik reken het toch tot de mindere uit het boek. De technische foefjes kunnen het niet uittillen boven wat het is: een vrij simpele, eendimensionale sfeerschets. De auteur

vindt het verhaal interessant ‘omdat het een vroege Miedema-imitatie is’, maar die motivatie overtuigt mij evenmin. Riemersma mag Miedema hier hebben geïmiteerd, hij heeft dat juist te veel gedaan op het punt van diens tendentieuze trucage, en niet bijvoorbeeld in zijn thematische diepzinnigheid of zijn plottechnische raffinement. Je moet trouwens een auteur wel heel erg bewonderen om een imitatie op te nemen omdat het een imitatie is.

In *Myn folk, myn biminden* [‘Mijn volk, mijn beminden’] (1970), Riemersma's tweede verhalenbundel, openbaart zich een andere invloed. Geïnspireerd door Hemingway begint de schrijver, zoals hij in zijn inleiding bij *In fearnhûndert* aangeeft, nu een ander type verhalen te introduceren: het ‘toneeltje’, oftewel het verhaal ‘dat zijn begrenzing niet vindt in het afgeronde gebeuren [...] maar meer in “uiterlijke” factoren als tijd en plaats’. Tot dit type horen dan verhalen als ‘Wy komme alles teboppe’ [‘Wij komen alles teboven’] en ‘Húslik petear’ [‘Huiselijke conversatie’], beide opgenomen in *In fearnhûndert*.

Vooral de jonge novellist Hemingway wordt nogal eens overschat. De korte, scenische verhalen die hij in zijn vroege jaren schreef, bereiken slechts bij uitzondering magie en volkomenheid, bijvoorbeeld in een verhaal als ‘Cat in the rain’, dat in al zijn beperktheid van plaats en tijd even de totale menselijke tragiek beroert. Later pas maakt Hemingway zijn beste dingen, zoals ‘The Snows of Kilimanjaro’ en ‘The Capital of the World’ en dat zijn dan verhalen die zowel uitblinken door hun subtiele psychologische typeringen als door hun plottechnische vernuft.

Riemersma lijkt zijn inspiratie vooral te hebben opgedaan bij de jongere, de zwakkere Hemingway. In een verhaal als ‘Wy komme alles teboppe’ vinden we althans wel de zwakheden van Hemingway, maar niet zijn kwaliteiten. Het verhaal over de mismaakte jongen die mensen bij een bushalte lastigvalt, is op zichzelf goed geschreven, de dialogen lopen als een trein, maar het ontbreekt het verhaal aan een krachtige pointe en het geheel blijft vrij ondiep. Ook voor een verhaal als ‘Húslik petear’ of ‘In Taunus 12M’ [‘Een Taunus 12M’] geldt dat ze te eendimensionaal blijven. Riemersma heeft zich trouwens ook vergist, toen hij in zijn inleiding bij *In fearnhûndert* suggereerde dat verhalen die een ‘incident’ als ruggengraat hebben onconventioneel waren. Dat soort verhalen bestond ook in de Friese literatuur allang; ze werden ingedeeld bij de schetsen of sfeerschetsen.

De schrijver is in zijn tweede bundel het sterkst als hij Hemingway op afstand houdt. Briljant is ‘It hillich nachtmiel’ (In dit nummer van *De Tweede Ronde* in vertaling opgenomen als ‘Het heilig avondmaal’), dat het christelijke avondmaalsritueel uitvergroot en in het absurde trekt. En het is in dit verhaal niet de vorm die verrast, want die is conventioneel, het zijn de idee en de pointe. Thematisch kan dit verhaal uiteraard worden verbonden met verhalen als ‘Parabel fan de Godsmoardner’; een aspect van de christelijke traditie wordt op een kritische manier belicht. Zo worden de wreedheid en het vreemde van de christelijke godsdienst trouwens ook onder de loep gelegd in ‘My komt de wrake ta’ [‘Mij komt de wraak toe’], de geschiedenis van een godvrezende familie, die het einde van de wereld verwacht en satan-zoon Bearend doodt.

‘Oefening biwegende doelen’ [‘Oefening bewegende doelen’] is qua werkwijze wel met de twee voorgaande verhalen te vergelijken. De soldaten in opleiding krijgen de vrijheid om op de ‘kneusjes’ te schieten. Net als in ‘It hillich nachtmiel’ gebruikt Riemersma hier een alledaagse, broodnuchtere toon om de absurde inhoud over te brengen; en juist door die alledaagse toon treft het ongerijmde ons vlak in het gelaat.

Het engagement en het moralisme, in de bovenstaande verhalen op een niet-storende manier aanwezig, treden inderdaad met te veel nadruk naar voren in ‘Stimmen as fûsten’ [‘Stemmen als vuisten’] en ‘De bûtensteander’ [‘De buitenstaander’]. ‘De bûtensteander’, dat een confrontatie beschrijft tussen een dominee en een ter dood veroordeelde man, laat op een te makkelijke en modieuze wijze zien dat de dominee - en dus het christendom - tekortschieten als het werkelijk menens wordt. In ‘Stimmen as fûsten’ wordt de vrouwelijke hoofdpersoon bedreigd en achtervolgd door een groep mensen die steeds in andere vermomming opereert: in die van militaristen, religieuzen, protesteerders, kunstenaars enz. Het verhaal heeft een vernuftige plot, maar het is te exemplarisch en het laat zich te makkelijke rubriceren bij de afdeling voorspelbare neo-marxistische cultuurkritiek. Interessant zijn wel de structuur-overeenkomsten met *Fabryk* [‘Fabriek’] maar vooral met de latere roman *De skjintme wurdt ferbwólgwodde* [‘De schoonheid wordt op de veiling gegooid’]: ook daar wordt de hoofdpersoon, de Elckerlyc, achtereenvolgens met de verschillende desastreuze facetten van de hedendaagse maatschappij geconfronteerd.

Een bijzondere vorm vinden we in ‘Op oere en tiid’ [‘Op uur en

tijd'], een verhaal dat vanuit verschillende perspectieven de tijd beschrijft die voorafgaand aan een ongeluk verstrijkt. Riemersma heeft zich hier laten inspireren door het boek *In Cold Blood* van Truman Capote en mogelijk opnieuw door het verhaal 'Mingd birjocht' van Jo Smit. 'Op oere en tiid' is spannend en ontroerend, en laat de lezer op een sterke manier zien hoe het wrede lot ingrijpt in het gemoedelijke dagelijkse gebeuren.

Oant de dea dur óp fólget ['Tot de dood erop volgt'] (1973), Riemersma's derde bundel, zet de Hemingway-trend voort. De 'toneeltjes', de sfeerschetsen, vormen nu de meerderheid, en daardoor wordt deze bundel de minste die Riemersma tot dan toe schreef. Het verhaal 'Krystnacht' mag als voorbeeld dienen. Wat jongelui brengen samen de kerstnacht door, de schrijver roept een melancholieke, illusieloze sfeer op. Maar de beschrijving, op zichzelf aardig gelukt, met levensechte dialogen, blijft vlak en mist verrassing.

Veel beter lukt bijvoorbeeld het verhaal 'Lykwydaasje', ['Liquidatie'] door de auteur indertijd waarschijnlijk niet voor niets vooraangezet. Maar hier is het juist weer de pointe, dat 'conventionele' element, die het hem doet: een man die een andere man moet liquideren, wordt zelf geliquideerd. Goed is ook 'Un fersetsje' ['Een verzetje'], het verhaal over de lapjeskoopman die door dorpelingen gesard wordt. Het thema troffen we in eerdere verhalen als 'In snein' en ook in de roman *De hite simmer* aan: de onverdraagzaamheid van de dorpsgemeenschap tegenover de outsider. Ook hier staat in feite een incident centraal, maar dat incident wordt zo knap naar een climax gedragen, het medelijden met de koopman zo effectief opgeroepen, bovendien is de thematiek zo indringend aanwezig, dat het incident boven zichzelf wordt uitgetild.

Toch zijn juist 'Un fersetsje' en 'Lykwydaasje' niet opgenomen in *In fearnhûndert*. Wel vinden we daar 'Fersoeningskomparysje' [Verzoeningscomparitie'], 'Meskjin kom ik wer' ['Misschien kom ik weer'], 'Ik gean nei hûs' ['Ik ga naar huis'] en 'Early in the Morning', verhalen die een relatieproblematiek over het voetlicht brengen, zoals we die ook tegenkomen in de romans *Myksomatoze* (1974) [Myxomatoze'] en *Jest yn 'e Ardinnen* (1974) ['Herfst in de Ardennen'], boeken die rond dezelfde tijd ontstonden. Maar het compleetste verhaal in deze thematische sfeer, 'Gjin plak fwar twa' [Geen plaats voor twee'], dat subtiel van opbouw is en het raadsel van de overboord geslagen Melle tot het eind toe bewaart, ont-

breekt. En met name verhalen als ‘Early in the Morning’ en ‘Meskjin kom ik wer’ kunnen niet tegen dat laatste op. De vormtechnische trouvailles in ‘Meskjin kom ik wer’ maken het ontbreken van ontwikkeling niet echt goed. En ‘Early in the Morning’ bevat wel een interessante dragende idee - liefde is niet meer dan het seksueel begeren - maar blijft opnieuw een vrij magere schets.

De invloed van Miedema is buitengewoon sterk aanwezig in de bundel *Fôi en fredeloas* (1977) [‘Veeg en vredeloos’]. En dat vooral in een verhaal als ‘ut túnfeest’ [‘het tuinfeest’], dat met zijn stream-of-consciousness-techniek en zijn typografische accenten - het weglaten van hoofdletters, het aanbrengen van fragmenten in hoofdletters of tussen haakjes, enz. - sterk aan Miedema's ‘doch net sa flau’ [‘doe niet zo flauw’] of ‘de stêd/in lêste oardiel’ [‘de stad/ een laatste oordeel’) herinnert. In het verhaal ‘hij is myn klont’ [‘hij is mijn klant’] treffen we veel perspectiefwisselingen aan, zoals die ook in Miedema's ‘natura artis magistra’ zijn te vinden, maar hier heeft Miedema een bestaande tendens gestimuleerd, want Riemersma gebruikte zulk soort perspectiefwisselingen zelf al veel eerder, bijvoorbeeld in de roman *Minskrotten/Rotminsken*. Typisch Riemersma-achtig in ‘hij is myn klont’ zijn de verwijzingen naar de schrijver zelf en de absurd-humoristische toon.

Het experiment met de vorm heeft in ‘hij is myn klont’ waarschijnlijk het meeste succes. Met name de fragmenten die de wetenschappelijke toon becommentariëren (verder wijzen wij op het epochemakende artikel van Kate Brunst ‘Heraus mit dem Schwanz...’) zijn hilarisch. Verder is de inleidende beschrijving haarscherp. Toch blijft de plot van het verhaal een tikje eenvoudig en ontkomt de schrijver niet aan een wat opgelegd moralisme, dat aansluit bij dat van eerdere verhalen als ‘Un fersetsje’ en bij *De hite simmer*.

In andere verhalen lukt het experiment niet of niet helemaal, omdat het ze ontbreekt aan spanning en dramatiek: voorbeelden zijn ‘de kôiklup’ [‘de sleutelclub’] en ‘de reúny’ [‘de reünie’]. In ‘ut túnfeest’, dat Riemersma van mij wel uit *In fearnhûndert* had kunnen weglaten, krijgt het experiment te veel nadruk, en wordt het inhoudelijk niet waargemaakt. ‘Ut túnfeest’ sluit overigens ook thematisch aan bij Miedema: het drijft nogal op de idee dat de mens in wezen een beest is gebleven.

De Oud-Friese tien-geboden-citaten in ‘svier vaar’ [‘onweer’] lijken te weinig functie te hebben, te willekeurig te worden gebruikt.

Toch reken ik ‘svier vaar’ tot de beste verhalen uit het boek. Het drama van de zelfmoord volgt verrassend op de laconieke zintuiglijke observaties. Thematisch lijkt het, door de laag-aardse beeldtaal, verwant aan het einde van *Fabryk*, aan de roman *Nei de klap* (die in 2001 in Nederlandse vertaling bij De Geus verscheen onder de titel *Na de klap*) en aan bepaalde passages in de roman *De skjintme vurd ferbwólgwodde*. Heel sterk en apart is ook ‘ut ljocht fon de sinne’ (in dit nummer van *De Tweede Ronde* in vertaling opgenomen als ‘Het licht van de zon’), het verhaal over de pedofiel die een meisje vermoordt. Op superieure wijze weet de schrijver hier een sfeer van eenzaamheid en van verwoest leven te suggereren, mede door in de geobserveerde omgeving steeds het kapotte en het dode naar voren te halen. Riemersma heeft het niet opgenomen in *In fearnhûndert*, omdat het ‘te opzettelijk begrip’ zou willen kweken voor de hoofdfiguur. Dat lijkt me een misvatting. Het verhaal blinkt juist uit door zijn grote soberheid, en vraagt niet op een dwingende manier naar het morele oordeel van de lezer. Wel krijgt de lezer van het verhaal mededogen met de hulpeloze man; maar dat wordt onnadrukkelijk genoeg opgeroepen.

III. De duivel en de slang

Fôi en fredeloas blijft lang Riemersma's laatste verhalenbundel. ‘In 1976 had ik alles uitgeprobeerd wat ik kon bedenken en daarmee was ik uitgepoept,’ zo verklaart hij dit later in *In fearnhûndert*. Daarmee beklemtoont de schrijver nog eens hoe belangrijk hij het experiment met de vorm acht: toen hij door zijn vormen heen was, verloor het genre voorlopig zijn betekenis voor hem. En zijn vormtechnische vernieuwingsdrang werd met de jaren schijnbaar sterker. Dientengevolge laat hij in zijn eigen bloemlezing van 1996 veel verhalen weg die vormtechnisch traditioneel waren, ook al heeft hij die verhalen eerder belangrijk gevonden, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het feit dat hij ze in de bundels vooraanzette (‘Lykwydaasje’) of als titelverhaal gebruikte (‘De duvel misbiteard’).

Preoccupatie met de vorm lijkt opnieuw aan de wieg te staan van *Salang't de beam bloeit* (2000) [Zolang de boom bloeit'], een boek met volksverhalen, waarvoor Riemersma inspiratie opdeed toen hij studeerde aan de Noordelijke Leergangen, bij de beroemde verzamelaar Ype Poortinga. In zijn grote roman *De reade bwarre* [‘De

rode kater'] had hij overigens al elementen uit volksverhalen verwerkt.

Salang't de beam bloeit bevat eigenlijk meer dan één vorm. Riemersma heeft in het boek een veelheid aan volksverhaaltypen geïmiteerd: sprookjes, fabels, legenden, enz. Riemersma's volksverhalen doen je haast denken aan de 'grimmige' sprookjes van Louis Paul Boon. Net als Boon ontdoet hij het sprookje uit de bekende verzamelingen van zijn kuisheid en is hij vrijmoedig in het erotische. Toch streeft hij er meer dan Boon naar om de traditionele vormen te handhaven en minder om die te parodiëren en te bespotten.

Niettemin heeft de schrijver de verhalen duidelijk zijn eigen stem meegegeven. Dat kan mooi worden geïllustreerd aan de hand van de legende 'De himelfeart fan Bouke Bremer' ['De hemelvaart van Bouke Bremer']. Bouke Bremer belandt in de hemel, maar het bevalt de man daar bar slecht: er wordt niet gerookt en niet gevreeën, en je zoekt er tevergeefs naar een maaltje bruine bonen met uitgebraden spekjes. Het verhaal vormt een komische gelijkenis, waarin het aarde-vijandige christendom fel wordt bekritiseerd, zoals dat bijvoorbeeld ook gebeurde in de romans *Nei de klap* ['Na de klap'] en *De reade bwarre*. Maar de toon van 'Bouke Bremer' is milder: het is bijna een loflied op het leven. Sterk zijn verder verhalen als 'De gouden spjelde' ['De gouden speld'] en vooral ook 'De slykwiven' ['De slijkwijven']. 'De slykwiven' is knap opgebouwd, de pointe wordt keurig op tijd gebracht en het slot is even hard als ontroerend.

De expeditie naar het volksverhaal mag de formalistische trend op het eerste gezicht lijken te bevestigen, die trend staat haaks op de krachtige inhoudelijkheid die Riemersma's hele werk kleurt. Riemersma is immers ook de auteur van de 'roman als moraliteit', de schepper van een werk dat op geëngageerde wijze reflecteert op het leven. *Fabryk* is een roman met een boodschap, en dat zijn *Nei de klap* en *De reade bwarre* evengoed.

In werkelijkheid is de boodschap ook in Riemersma's korte verhalen nooit onbetekenend geworden. Er loopt een krachtige, consequente inhoudelijke lijn van de worsteling met het christendom uit zijn vroege verhalen naar de aardse Lebensbejahung in *Salang't de beam bloeit* ('De himelfeart fan Bouke Bremer'!). Riemersma heeft het belang van zijn eigen engagement in de inleiding bij *In fearnhûndert* onderschat.

Tegelijk heeft hij te veel aan zijn formalistische fixatie opgeofferd. De weerzin tegen het traditionele verhaal, met ontwikkeling en climax, heeft hem te scherp laten oordelen over zijn eigen talenten. Hij heeft goede verhalen, die thematisch volstrekt authentiek waren, zoals ‘De duvel misbiteard’ en ‘un fersetsje’, later te veel gewantrouwd. Hij werd bang voor het ‘loodzware’ in zulke verhalen, maar daarmee ook bang voor zijn eigen passie. En hij heeft te veel vertrouwd op anderen: op Hemingway, die hem tot het schrijven van bijwijlen oppervlakkige schetsen bracht, en op Miedema, van wie hij soms onbetekenende trucs overnam.

Natuurlijk is de ‘Parabel fan de Godsmoardner’ loodzwaar. Het verhaal is met inzet van de hele persoon geschreven. Riemersma heeft er al zijn spirituele verlangen en zoeken ingelegd. Maar juist door die volstrekte persoonlijke inzet heeft het verhaal zijn kracht gekregen. En datzelfde geldt voor een verhaal als ‘it ljocht fan de sinne’. Ook hier is de inzet totaal, de identificatie met de pedofiel sterk. Maar die sterke identificatie maakt het de lezer ook mogelijk om met deze ongelukkige Elckerlyc mee te voelen.

‘De lezer heeft geen belang bij mijn ziel,’ schrijft Riemersma in *In fearnhûndert*. Dat is een misverstand. De lezer heeft ieder belang bij de ziel van de schrijver. De lezer is een duivel. Hij is uit op de ziel van de auteur, op de bezieling, en alleen in ruil daarvoor schenkt hij de auteur het eeuwige leven. De Riemersma-lezer vindt die ziel wel in ‘It hillich nachtmiel’ en ‘De duvel misbiteard’, maar minder in het tendentieuze verhaal ‘ut túnfeest’.

Gelukkig is Riemersma er nooit werkelijk in geslaagd om zijn ziel, zijn preoccupaties, zijn obsessieve thema's helemaal achter te houden. Dat is een kwestie van talent. Het talent is net een slang: al werpt het zijn huid honderd keer af, het laat zichzelf nooit los.

Vertaald proza

De Gouden Theeman

Sikke Doele[*]

(Vertaling Jabik Veenbaas)

Ze hadden het over hem, daar onder aan de trap. Jochem sloop z'n bed uit en zette de slaapkamerdeur wat open om ze beter te kunnen horen. De bleekwaterlucht was inmiddels ook al naar boven gedreven, rook hij. Ze waren als wilden aan het boenen geweest.

‘Ga je nou toch naar hem toe?’ klonk het schel en verwijtend. Dat was tante Reina.

Zijn moeder klonk heel wat ingetogener.

‘Ik breng hem alleen wat brood. Die jongen moet toch wat te eten hebben.’

‘Dat verdient die viezerik niet!’

‘Er zit alleen maar margarine op.’

‘Niks geen circus voor jou,’ had zijn vader bij het middageten gezegd, ‘jij moet leren. Morgen heb je een proefwerk Frans en je staat kiele-kiele. Besteed er maar eens goed je vrije middag aan. En reken erop dat ik je vanavond ga overhoren. Niet zo zeuren, jij. Het wordt tijd dat je eens een beetje volwassen wordt. De neven kunnen wel een verzetje gebruiken na wat ze allemaal hebben meegemaakt, dat moet je ook eens bedenken. En nou moet ik maken dat ik op kantoor kom.’

Zijn moeder, tante Reina en de neven waren naar Circus Strassburger. Ze zouden half zes terug zijn.

‘Ze hebben tijgers,’ riep neef Robby toen ze weggingen, ‘grrr.’ Hij maakte een sprong, de klauwen vooruit.

‘Doe je best, professor,’ fluisterde neef Rudy en hij knipoogde.

Jochem vouwde de krant open, dwars over zijn leerboeken heen. Op pagina acht viel zijn oog op een advertentie. *De Gouden Theeman komt bij u langs*, stond er. En daaronder: *Verdien vijfhonderd gulden*. Hij

* *Sikke Doele (1942-2002) was kunstredacteur bij de* Leeuwarder Courant. *Hij publiceerde een gedichtenbundel, een verhalenbundel en een roman. Het verhaal ‘De Gouden Theeman’ is afkomstig uit de bundel* De Gouden Teeman *(Friese Pers Boekerij, Leeuwarden, 1999).*

werd nieuwsgierig. *Morgenmiddag tussen 14.00 en 17.00 uur bezoekt de Gouden Theeman de Vogelwijk in uw stad*, las hij. Dat was vandaag dus, want het was de krant van gister. En de Vogelwijk, dat was zijn buurt. Verrek, dacht hij, straks komt hij bij ons aan de deur. Vijfhonderd gulden! Daar kon hij de neven mooi de ogen mee uitsteken.

‘Doe je best, professor,’ mompelde hij.

Goh, dacht Jochem, dat is makkelijk. Schijtgemakkelijk. Gewoon de regels toepassen. De Vijf Gouden Theeregels. Precies doen wat hier staat. Hebben wij wel thee in huis? Hij ging naar de keuken. In de kast vond hij een pakje Douwe Egberts Pickwick. Hij zette het op het aanrecht. Klote, dacht hij, dat ik niet mee mocht naar het circus. Die neven hebben het hier maar goed. Elke dag de stad in, terwijl ik naar die rotschool moet.

Hij ging weer naar de kamer, legde de krant opzij en pakte zijn Franse leerboek. *Après la classe, les élèves sortent de l'école*, las hij. Na de lessen gaan de leerlingen de school uit. Vertalen uit het Frans lag hem wel; die verbuigingen, dat was veel erger. *Les uns vont à la maison, les autres vont dans la cour*. Sommigen gaan naar huis, anderen gaan naar het schoolplein. Ja ja, dacht Jochem, sommigen gaan naar het circus en anderen moeten thuisblijven. Hij gaapte. Zelf ging hij tussen de middag altijd naar huis, mijmerde hij. Als hij dan langs het park kwam, klauterde hij de slootwal af. Naar de waterplanten kijken en daar met een stok in roeren. Soms kregen een paar meisjes uit zijn klas, die langzaam en slingerend naast elkaar fietsten, hem daar in 't vizier.

‘Oehoe Jochem, oehoe,’ riepen ze van boven, ‘val niet in het kroos!’

Hij wuifde afwezig, de meisjes proestten het uit, ook Marleen die hij zo aardig vond. Lachten ze hem uit? Hij wist het niet. Ze vonden hem vast een verstrooide professor en daar had hij vrede mee. Hij las verder. *L'après-midi, chaque élève revient à sa place à l'école*. 's Middags gaat elke leerling terug naar zijn plaats op school. Wat een stomme tekst, dacht hij, ik kan wel kotsen van die braafheid. Hij klapte het boek dicht en trok de krant naar zich toe. Nog eens goed naar die advertentie kijken.

Hoe zou de Gouden Theeman eruitzien? In jacquet, met hoge

hoed, als een goochelaar? Of als een gangster, in wit pak met dikke strepen en een zwarte slappe hoed schuin op de kop? 't Zou wel zo'n bruin vertegenwoordigerspak zijn, net als buurman Lubach droeg, die was van de Erdal-schoencrème. Jochem vouwde z'n handen achter z'n hoofd, leunde achterover en sloot z'n ogen. Hij merkte ineens dat hij zich volkomen had vergist: de man was helemaal van goud. Zijn hoed, jas, broek, schoenen - alles was van glinsterend goud. Zelfs z'n tanden leken van goud.

‘Goedemiddag, jongeman,’ zei de vreemdeling, ‘mag ik mij even voorstellen. Ik ben de Gouden Theeman van het Nederlands Theebureau. U hebt toch de advertentie gelezen? U kent de Vijf Gouden Theeregels, neem ik aan. Wilt u mij een kopje thee offreren?’

Hij ging de man voor naar de keuken.

‘U bent nog jong,’ zei de man met lichte verwondering in zijn stem, ‘kan ik ervan op aan dat u de Vijf Gouden Theeregels beheerst?’

‘Voor mij, mijnheer,’ antwoordde hij, ‘is het een peulenschil.’

En zo was het. Het ging van een leien dakje. De man volgde alle handelingen, met z'n neus er bovenop. Hij zuchtte.

‘Helaas,’ zei hij, ‘ik kan geen enkele aanmerking maken. Ik heb zelden zo'n goede kandidaat getroffen. Ik vrees dat u mij vijfhonderd gulden armer maakt. Maar laten wij uw edele brouwsel eerst eens proeven.’

Ze gingen in de voorkamer zitten. De Gouden Theeman wilde één schepje suiker. Hij pakte het kopje met de pink omhoog op, richtte de ogen op een hoek van het plafond en nam een slok.

Jochem staarde naar z'n handen, die op de krant lagen. Naar z'n nagels en de pikzwarte rouwranden. Zo kan ik me niet bij de Gouden Theeman vertonen, bedacht hij. Hij liep naar het dressoir en pakte de schaar. Boven de krant maakte hij z'n nagels schoon. Een flink hoopje modder, dat kan mooi bij de begonia, zei hij en hij liet het van de krant in de bloempot vallen. Tevreden stelde hij vast dat hij meer fatsoen in z'n donder had dan dikke Watze, zijn buurman op school, die met z'n vette reet tweederde van de bank in beslag nam. Watse, had hij vanmorgen gezien, peuzelde op wat hij met z'n zakmes onder zijn nagels vandaan haalde. Nagel voor nagel.

‘Mmmm, lekker jong,’ had hij met een valse grijns tegen Jochem gezegd.

Hij keek op de klok. Kwart over drie. Hij pakte het Franse leerboek weer en bladerde er wat in. Opnieuw bestudeerde hij de foto's, die hij al duizend keer bestudeerd had. De politieagent in Parijs met z'n witte stok. Het Bureau de Tabac. De boekhandel in het Quartier Latin. Een lachende bakker in Zuid-Frankrijk op de fiets, de mand met stokbroden op z'n rug. *Een zak dient als ‘hygiënische’ bescherming*, had de schrijver van het boek erbij gezet. Hij kon de zak niet goed zien op de smoezelige zwart-witfoto. Het leek wel een oude meelzak, of een verweerde deken uit een hondenmand, wat daar over de broden heen hing.

‘De mensen zijn er niks minder om, hoor,’ had zijn vader eens gezegd, ‘maar hoe zuidelijker je komt, hoe smeriger het volk. De Belgen hebben al wat kermisachtigs, maar de Fransen gooien er helemaal met de pet naar. Spanje zullen we het maar niet over hebben, dan zijn we haast in Afrika.’

Tante Reina was hem bijgevallen. Die had er nog een schepje bovenop gedaan, want wat die in Port Saïd aan vuiligheid had meegemaakt, dat was met geen pen te beschrijven.

‘Ze leven daar als beesten.’

‘Nee, dan Denemarken,’ had zijn vader geopperd, ‘daar hebben ze de zaken altijd goed voor elkaar. Alles even proper en netjes.’

‘Mij te koud daar,’ was haar repliek.

Als ik die vijfhonderd gulden win, flitste het door Jochem heen, ga ik mooi op reis. Naar Frankrijk en Spanje. Daar zijn de mensen heel wat gemoedelijker. Misschien wil Marleen wel mee, viel hem ineens in. Welnee, besefte hij meteen, die mocht toch niet. Haar vader was een kort aangebonden tandarts. Barcelona, Biarritz. Ach, wat klonk dat mooi. En Gibraltar dan, daar hadden de neven, zoals ze het noemden, gepassagierd. Een hoge rots met apen erop. Handige rovers waren het, had Robby gehoord, in een oogwenk hadden ze je horloge, pen en bril te pakken. De apen werkten in opdracht van een stel misdadigers die zich aan de andere kant van de rots hadden verstopt, wist hij. De boeven waren er steenrijk van geworden. Een man aan boord had het hem zelf verteld.

Een maand geleden waren tante Reina en de neven bij hen in huis

gekomen. Jochem had bij het tuinhekje een erepoort gemaakt van klimop en crêpepapier. Op een stuk karton had hij geschilderd: Welkom thuis. Hij had zoiets ook wel eens bij andere huizen in de buurt gezien.

‘Wel wel,’ zei tante Reina terwijl ze de taxi uit stormde, ‘wat een welkom. Het had voor mij niet gehoeven, hoor, het is mij te demonstratief.’

‘Ach, die jongen vond het nou een keer leuk om dat te doen,’ reageerde z'n moeder, ‘kom erin, je ziet er afgemat uit.’ De neven, beiden met een kaarsrechte scheiding in hun haar, hadden hem stijfjes de hand gegeven. Rudy was van zijn leeftijd, Robbie drie jaar jonger. Ze waren gauw bijgedraaid. Hij kon aardig met ze opschieten, maar ze bleven op een afstand. Echt opgetogen waren ze nooit, nooit eens buiten zichzelf. Ze hadden hun eigen grapjes die Jochem niet begreep. Over Indië spraken ze niet zoveel. Jochem had van zijn ouders begrepen dat ze het daar niet makkelijk hadden gehad. De neven vertelden wel vaak over de terugreis met de Willem Ruys. Ze waren op Ceylon geweest, in Aden, en ze waren door het Suezkanaal gevaren.

‘Niks aan,’ zei Robbie, ‘aan beide kanten duinen.’

Rudy was heel technisch, hij had het er altijd over dat hij zelf een kristalontvanger wilde bouwen. Hij had een boek met platen van alle oceaanstomers. Hun vader, oom Tsjerk, was eerste stuurman bij de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, die voer tegenwoordig in de omgeving van China. Ze zouden blijven tot ze naar Ellecom konden, daar lieten ze een huis bouwen.

Met tante Reina kon Jochem het minder goed vinden. Ze kon wel lekker koken. Laatst had ze een rijsttafel gemaakt, daar hadden ze allemaal van gesmuld.

‘Alle eer komt mijn oude baboe toe,’ had ze de complimenten afgewimpeld, ‘die heeft het me geleerd. Ik heb gelukkig nog flink wat afgedragen kleren bij die arme sloof kunnen achterlaten, toen we afscheid namen.’

Maar verder was ze lastig. Ze zwoer bij orde en regel. ‘Daar ben ik de oorlog mee doorgekomen en later die rottige Soekarno-tijd,’ had ze een keer gezegd. Ze regeerde mee in de huishouding, een vriendelijk woord kon er amper af. Om zes uur eten was om zes uur eten. Niets laten slingeren. Asbakken legen. Meteen afwassen na de maaltijd, niet denken: dat kan morgen ook nog wel. De goot-

steen en de toiletpot schrobben en flink met bleekwater besproeien. En altijd maar dat handen wassen. Als ze de stad inging, als ze terugkwam, voor het eten, na het eten, als ze van de wc kwam, als ze naar bed ging. Voortdurend bestookte ze Jochem met haar raadgevingen, vaak klonken ze als een bevel. Dan beklaagde hij zich bij z'n vader. Diens diagnose was kort: ‘Smetvrees.’ Z'n remedie: ‘Niet te veel van aantrekken. Er valt toch niets aan te doen. En wat orde in huis, daar wordt niemand slechter van.’ Maar ook hij was een keer in woede uitgebarsten.

‘Nou moet je eens goed luisteren, Reina, die toon van jou staat me niet aan. Jij hoeft mij hier verdomme niet te commanderen! In mijn eigen huis nota bene. Ik ben je djongos niet! Met dat systeem zijn we hier niet grootgebracht.’ Ze was een hele poos stil en zei toen zachtjes: ‘Ik heb liever niet dat je mij verkeerd begrijpt.’

De telefoon rinkelde. O jee, dacht Jochem, daar zul je de Gouden Theeman hebben. Of het goed is dat hij langskomt. Vol spanning nam hij de hoorn op.

‘Ja, met pa. Zeg tegen mama dat ik langer op kantoor blijf. Het kan acht, maar ook negen uur worden. Juffrouw Wynia komt er niet doorheen en alles moet vandaag nog op de post. Dus ik moet haar assisteren.’

Jochem had juffrouw Wynia één keer gezien, toen hij met z'n vader de stad in was. Ze had krullend, donkerbruin haar en rode lippen en stak meteen een sigaret op toen ze een praatje maakten. Ze had even naar hem geglimlacht en gezegd: ‘Wat ben jij een leuke koekepeer.’ Hij schrok. Bloosde hij nou of voelde het alleen maar zo?

‘Is dat papa z'n secretaresse?’ vroeg hij, nadat ze haastig was weggetrippeld. Z'n vader had ongewoon hard gelachen.

‘Nee, Sabine is van de hele afdeling.’

Jochem beloofde dat hij de boodschap zou overbrengen.

‘En, gaat het goed met het leren?’ wilde z'n vader weten. Hij zuchtte diep: ‘Ja-ha.’

Hij nam een besluit. De Franse woordjes kon hij vanavond onder de dekens nog wel leren. Desnoods stond hij morgenvroeg om zes uur op. Het wilde nu toch niet. Van overhoren zou vanavond gelukkig niets meer komen. Beter was het om nu zijn tijd te besteden aan het winnen van de vijfhonderd gulden. Hij keek op z'n

horloge. Vijf voor vier. Ik mag wel opschieten, dacht hij. Hij nam de krant en ging ermee naar de keuken. Oefening baart kunst, zei hij hardop. Ik moet het nu eventjes helemaal volgens de regels doen. Generale repetitie. De thee stond er al, ketel en theepot vond hij gauw. Theeschepje, theezeefje. Hij pakte de advertentie erbij en ging aan het werk. Zette de ketel op het gas. Bracht het water aan de kook. Liet het nog een minuut doorkoken. Goot wat in de theepot en spoelde die goed om. Twee schepjes thee erin, het kokende water erbij. Zo, nu nog vijf minuten laten trekken.

Net toen hij zou inschenken - hij had voor de zekerheid twee zondagse theekopjes en zilveren lepeltjes uit het dressoir genomen rinkelde de deurbel. Hij kreeg het meteen op de zenuwen. Dat kan niet waar zijn, maakte hij zichzelf wijs, dat bestaat niet. De hele tijd had hij het als een onschuldig grapje beschouwd, als een aangename dagdroom, en nou zou het dus toch serieus zijn? Hij veegde z'n handen haastig af aan de vaatdoek. Vijfhonderd gulden! Waar was de kam? Hij moest een beetje netjes voor de dag komen. De kam lag in de gang, hij haalde hem een paar keer door z'n haar en keek in de spiegel. Het kon er wel mee door. Met bonzend hart deed hij de voordeur open.

Een bruin vertegenwoordigerspak, met smalle strepen. Een scherpe, hoge stem.

‘Ik was toch in de stad, dus ik dacht...’

In het pak stak neef Hedzer uit Slappeterp. Jochem staarde hem met open mond aan.

‘Je hoeft me niet zo vreemd aan te gapen, het is familie, hoor. Ik hoorde dat tante Reina en de jongens bij jullie bivakkeren.’

Hedzer deed in landbouwmachines en was een echte volhouder. Waanwijze praatjes, omslachtige verhalen, altijd meende hij dat hij grappig was.

‘Ze zijn naar het circus,’ zei Jochem, ‘naar Strassburger...’

‘Ja, dat is een goed circus, hoewel ik wel eens gehoord heb...’

‘Ze komen pas tegen zessen terug. En dan moeten we eten.’

Jochem zweeg en keek de straat in, naar links en naar rechts. Stel, dat de Gouden Theeman... nee, die Hedzer moest oplazeren. Die kon hij niet gebruiken. Op dit moment al helemaal niet. Hij zou zich overal mee bemoeien. En dan tenslotte de eer opstrijken. En het geld!

‘Ik heb de tijd aan mezelf, dus ik kan best wachten. Gewoon

even groeten en dan weer weg, had ik gedacht.'

Jochem schudde z'n hoofd.

'Nee. Dat gaat niet. Ik ben aan 't studeren. Morgen heb ik een proefwerk en daar moet ik beslist een voldoende voor hebben.'

'Welk vak?'

'Frans.'

'Kan 'k je wel bij helpen. Heb ik vroeger op de Mulo ook gehad.'

'Ik kan het alleen wel af.'

Hoe raak ik die vent zo gauw mogelijk kwijt, dacht Jochem. Hedzer deed een stap naar voren.

'Mag ik even naar de wc?' vroeg hij.

Ik ken jou, makker, dacht Jochem, dan ben je binnen en zit ik met je opgescheept.

'Onze wc is kapot. De loodgieter komt morgen,' bracht hij er tot zijn eigen verwondering uit, 'hou het nog maar even op. Daar bij de brug is een urinoir.' Hij wees rechts de straat uit. Hedzer keek hem ongelovig en wrevelig aan.

'Wat een gastvrijheid. Van je familie moet je het maar hebben.'

Boos liep hij weg, met grote stappen.

'Volgende keer beter,' riep Jochem hem na, 'ze blijven hier nog twee maanden.'

Mooi zo, die ben ik kwijt, dacht hij, en hij sloot de deur.

Hij legde z'n handen om de buik van de theepot. Nog goed warm. Hij schonk een kopje thee in en ging aan tafel zitten. Voorzichtig proefde hij ervan. Lekker! Hij had wel eens vaker thee gezet als hij alleen thuis was, maar daar zat minder smaak aan, verbeeldde hij zich. Nou ja, hij nam ook altijd maar één schepje thee. De theepot van tevoren omspoelen had hij nooit gedaan, en het trekken... op z'n hoogst een minuut. Die Gouden Theeregels waren zo gek nog niet, moest hij toegeven. Tjonge, het zou mooi zijn als de Gouden Theeman nou toch nog kwam. 'Goedemiddag, jongeman.'

Hij nam een tweede bakje, liep naar het raam en tuurde de straat over. Twee puntige rode bladeren dansten op de stoep. Jammer, dacht hij, alles wat mooi is verdwijnt. De prachtige wingerd, die hun hele voorgevel in vuur en vlam zette, moest er van de winter af. Geen discussie mogelijk, had z'n vader gezegd, die zuignappen ruïneren het hele metselwerk. Goed gaat vóór mooi.

Het was tien voor vijf. Die vijfhonderd gulden kan ik op m'n

buik schrijven, besefte hij ineens, de tijd is om. Er ging een golf van teleurstelling en ergernis door hem heen. Het was een verloren middag. Urenlang nutteloos fantaseren over die belachelijke Gouden Theeman, hoe haalde hij het eigenlijk in z'n hersens? Daar zat hij als een Jan Sul achter een kopje thee. Hij had zich gewoon in de luren laten leggen door een stomme advertentie. Aan het Frans had hij van de weeromstuit niets gedaan, nou zat hij er vanavond mee. Waarom had hij in godsnaam Hedzer zo sneu behandeld? Die bazuinde het overal rond, daar kon je wel op rekenen. En dan moest hij ook nog die boodschap overbrengen. Papa moet juffrouw Wynia assisteren, mam, die komt er niet doorheen. Hij had er een bloedhekel aan, want z'n moeder werd er nooit vrolijker op na zulke berichten. Klote was het. Alles was bedorven.

Hij schrok op. Een zware, zurige stank walmde hem tegemoet.

Nog een klein halfuur, dan komen ze thuis van het circus, had hij gedacht, ik moet alles nog afwassen en opruimen. Anders begint tante Reina weer te zaniken. Hij zou de thee in de gootsteen gieten, toen hem een van hun voorschriften te binnen schoot: ‘Theeblaren nooit door de gootsteen spoelen, dan raakt hij verstopt. Altijd naar het toilet brengen!’ Hij had de wc-deur opengedaan en...

Met duim en wijsvinger kneep hij z'n neus dicht, hij deed twee stappen en boog voorover. Helemaal ontdaan staarde hij in de pot. Daar lag een drol zoals hij nog nooit had gezien. Hij had het formaat en de vorm van een Gelderse worst. Gaaf en glad. Jochem keek ernaar zoals laatst naar die dooie rat in de slootwal bij het park, met een mengeling van afgrijzen en nieuwsgierigheid. Die is toch al gauw dertig centimeter, schatte hij, wie krijgt zoiets voor elkaar? En dan zo keurig in model gebakken! Absoluut volmaakt. Ineens schaterde hij het uit. Hij had Hedzer binnen moet laten! Natuurlijk Hedzer, kom binnen jongen, daar is de wc, doe maar rustig aan. Maar van wie zou hij zijn? Z'n moeder? Nee, die was daar te bescheiden voor. De neven? Die waren aan de magere kant. Tante Reina dan, die lange tante Reina. Hikkend van het lachen stapte hij de gang in en leunde tegen de muur.

‘Dat moet ik papa vertellen! Van tante Reina nog wel!’

Jochem moest even bijkomen en ging aan tafel zitten. Ik laat hem mooi liggen, dacht hij, anders geloven ze me ook nog niet. Dan

maken ze me weer voor een fantast uit. Die tante Reina, die zou hij eens een koekje van eigen deeg presenteren. Altijd dat geëmmer, en dan zoiets achterlaten. Hoe durfde ze, die deftige madam. En mocht het een van de neven zijn geweest, dan werd het tijd dat ze haar eigen kinderen eens opvoedde, in plaats van hem. Het drong zo langzamerhand tot Jochem door dat het lot hem een machtig wapen had toebedeeld. Nou zou ze een toontje lager moeten gaan zingen! De sfeer in huis zou daar aardig van opknappen, verwachtte hij. Z'n vader en moeder zouden hem er dankbaar voor zijn, want zelfs zijn moeder kreeg het op d'r zenuwen van haar zuster.

Hij merkte ineens dat hij nog met de theepot in handen stond. O hemel, die theeblaren. Die kon hij niet over zijn bewijsstuk heen strooien. Hij kreeg een ingeving. Uit de kast haalde hij het deksel van een schoenendoos en daar knipte hij een schep van. Hij tilde er het corpus delicti mee uit de toiletpot en liep ermee naar de keuken. Voorzichtig liet hij het in de gootsteen glijden. Ziezo. Daar lag tante Reina d'r kunstwerk voor iedereen te pronk. Welkom thuis, tante Reina. Jochem leegde de theepot in de wc en trok het hoopje slappe theeblaren door.

Voldaan ging hij in de luie stoel bij de radio zitten. Nog een minuut of tien, giste hij, dan zou de confrontatie plaatsvinden, die hij glansrijk zou winnen. Hij draaide aan de radioknoppen.

‘Want één ding kunnen wij vaststellen, luisteraars,’ zei een afgeknepen stem, ‘zowel Jezus als Gandhi werden gedreven door hun rechtvaardigheidsgevoel. Ik dank u voor uw aandacht.’

Jochem zoog z'n longen vol lucht en gloeide. Hij rekte zich weldadig uit.

‘En na deze causerie,’ sprak de omroepster, ‘vervolgen wij met een studioconcert van Malando en zijn Tango-Rumba Orkest. Zij spelen hun succesnummer Olé Guapa.’

Vrede in de kooi

Hylkje Goïnga[*]

‘Ik moet verhuizen,’ zei Anny, ‘alweer. Het huis waar we nu in wonen is verkocht. We moeten er allemaal uit.’

‘Nou, en?’ vroeg ik.

‘Heb je al wat anders?’ Ja-a,’ zei ze en keek me aan. ‘Ja, en nou wilde ik jou wat vragen, Martha. Maar als je niet wilt, moet je het eerlijk zeggen. Even goeie vriendinnen.’

‘Ik ben benieuwd,’ zei ik.

‘Ik kan niet alles meenemen. Weet je, de kamer die ik nu krijg is veel kleiner. En m'n vader en moeder kunnen er ook niks meer bij hebben nu ze in een gewoon huis wonen.’

‘Wat moet je kwijt?’ ‘Ik wil niks kwijt, Martha, dat is het hem net. Het moet opgeslagen.’ Ze wachtte even: ‘En nou wilde ik jou vragen of je er hier misschien ook plaats voor hebt.’

‘Waar gaat het om?’ vroeg ik.

‘Je moet niet schrikken. Twee stoelen, van die grote fauteuils en een piano.’ Ze lachte en ik lachte ook. En ik keek eens om me heen. In de woonkamer kon ik al die dingen niet hebben natuurlijk, daar kon hooguit nog één stoel bij. Ik zei: ‘We moeten het huis maar even door. Zo groot is het hier nou ook weer niet, natuurlijk.’

‘Die piano, Martha, daar ben ik echt aan gehecht. Het is een oude, maar als je er goed op speelt, zit er een hele mooie klank in. Dat zegt de pianostemmer tenminste.’

We stonden in de gang. Ik zei: ‘Als ik de kapstok nu op een andere plek vastspijker, zou hij dan hier kunnen staan?’ En Anny aan het meten met haar beide armen en ze zei: ‘Ik denk van wel.’

Als ze goed had gemeten, zou hij tot hier aan toe komen, dan kon die deur nog net open en ik kon er zelf nog makkelijk langs lopen, omdat ik niet zo breed ben. Toen we een plek voor de piano

* *Hylkje Goïnga (1990-2001) verwierf naam met haar korte verhalen, waarin ze steevast haar alter ego Martha het opdraven als tronisch-naïeve vertelster. De verhouding tussen man en vrouw is in haar werk een terugkerend thema, en Nederlandse vertalingen van haar verhalen vonden waardering in feministische kringen. Het verhaal Trede yn ‘e kouwe’ is afkomstig uit de bundel* Hynstefigen, *die in 1990 verscheen bij de Friese Pers Boekerij.*

hadden - het grootste probleem - zagen we ineens een gat voor haar stoelen (Ze komen nog bij oma vandaan) en we gingen weer aan tafel zitten om onze thee op te drinken.

‘Wat ben ik een gelukkig mens, dat ik dat heb geregeld. Ik heb er nachten niet van geslapen,’ zei Anny en ik zei: ‘Ik ben blij dat ik je kan helpen,’ en we bespraken toen wanneer haar broer de spullen zou brengen, op een karretje achter de auto. Anny belde op en Johan zei dinsdagavond dan maar, als het niet regende en niet stormde, want hij had maar een open wagentje en hij wilde niet van de weg af.

En Anny kwam mee en we zetten de piano in de gang en een stoel bij mij op de slaapkamer en de andere in de woonkamer en toen dacht ik dat we alles hadden gehad, maar Johan riep: ‘En het kastje dan?’

‘Ja,’ zei Anny, ‘ik zit ook nog met een kastje, Martha.’

‘O,’ zei ik. ‘Ook nog een kastje.’

‘Waar moet het heen?’ vroeg Johan.

‘Ik weet het niet,’ zei ik, en Johan zette het kastje (Het komt nog bij oma vandaan) even neer, keek naar zijn handen, zei dat het een zwaar kreng was en begon weer te tillen.

‘Kijk,’ zei Anny, ‘als die televisie nou een beetje naar rechts kan en die theetafel wat die kant op, dan past het hier wel tussenin, denk je niet?’

En verdraaid, het kon en ik had er een mooi kastje bij gekregen, waar ik wel kopjes en schoteltjes in kon zetten, of wat anders, zei Anny, ik mocht het zelf weten: ‘Je hebt rommel genoeg, Martha.’

En toen moesten ze weer weg, want Johan moest nog naar een verjaardag. Ik stond wat vreemd tegen mijn nieuwe aanwinsten aan te kijken, deed het kastje open en dicht en bedacht wat ik erin zou doen, omdat je aan een lege kast ook niks hebt. Als ik nu naar de televisie wilde kijken, moest ik wat anders op mijn stoel gaan zitten en ik kon er ook niet meer bij breien, omdat het licht dan niet goed viel. Door de piano in de gang moest ik 's avonds een beetje anders leven. Niet te veel thee en geen jus d'orange, want als ik er 's nachts uit moest, liep ik steevast met mijn slaaphoofd tegen dat ding op, en klaarwakker en met een zere knie kwam ik dan niet meer in slaap.

‘Heb je een piano, Martha?’ vroeg Gerrit.

‘Nee,’ zei ik, ‘die moet hier alleen een poosje staan. Hij is van

een vriendin van me. Als zij er weer plek voor heeft, gaat hij weg.'

'Ach,' zei Gerrit en draaide een shagje. 'Laat me nog eens even kijken,' zei hij toen en liep terug naar de gang. Toen hij weer in de kamer kwam, vroeg hij: 'Nou heb ik dat eens even bekeken, meid, maar jij hebt er niks op staan, hè?'

'Nee,' zei ik, 'moet dat dan?'

'Nou Martha, dat zit zo, weet je dat mijn oom gestorven is? O nee, wist je dat niet, heb je het niet in de krant gelezen? Je oog is er niet op gevallen, ja, dat kan gebeuren. Hij was al drieënnegentig, maar een prima vent, een broer van mijn vader. Hij had er ook geen zin meer in, de laatste tijd. Die man was op, totaal afgeleefd, en dan krijg je dat. Maar ik zal je vertellen, hij had allemaal van die flessen met schepen erin. Zelf gemaakt. Die heb ik van hem gekregen. Dat kwam zo. Op een keer zei ik: "U maakt toch mooie dingen, oom." Had ik mijn bek maar gehouden, want hij zei: "Als ik dood ben, zijn ze voor jou, allemaal." Maar ik heb er geen plaats voor, en weggooien kan ik ze ook niet, ze staan op de grond en...'

'Je wilde ze bij mij op de piano zetten.'

'Nou, als dat zou kunnen. Kijk, Martha, ik schop er steeds tegenaan en het zijn echt mooie dingen.'

En hij bracht ze de volgende dag. Ze stonden op de stoep toen ik thuiskwam en ik zette ze op de piano, alle negen. Met een beetje passen en meten konden ze er net op, met hun allen. Ik moest er wel heel erg aan wennen, want als de lamp in de gang aan was, schitterden die flessen en dan was het net of ze me aankeken, dan moest ik aan de oom van Gerrit denken, die totaal afgeleefd was geweest en er geen zin meer in had, en waarom wist ik niet, maar dan dacht ik: als het ook zo moet.

'Onze Annemieke krijgt een nieuw bed,' zei mijn buurvrouw.

'Leuk,' zei ik, 'maar ik hoef het oude niet.'

'De bokkepruik op?' vroeg ze, terwijl ze een heel hoge appeltaart bij mij op tafel zette: 'Ik bak er altijd twee tegelijk, het gaat immers in één moeite door.'

'Ik heb de bokkepruik niet op,' zei ik, 'is die voor mij?'

'Je doet zo kortaf,' zei Sia en keerde het kussen van een stoel en ging erop zitten.

'Kijk, ja, voor jou, nou, lekker hè? Ik dacht: voor bij de thee.'

'Lekker,' zei ik, 'zullen we er meteen maar een stukje van nemen?'

‘Ik zeg geen nee,’ zei Sia en ik haalde een mes uit de keuken en twee bordjes, en wij aan de appeltaart. Na een weer- en graspraatje kwamen we weer op Annemieke d'r bed. Sia zei:

‘En nou wil ik eigenlijk die matras niet kwijt. Zo'n oude matras, waar niks aan mankeert. Maar het meiske moet een andere hebben met haar rug.’

Ik knikte, zei met mijn mond vol appel en rozijnen:

‘En nou zit je met die matras.’

‘Ja,’ zuchtte ze. ‘Leg hem onder jullie bed,’ zei ik.

‘Dat is onmogelijk, Martha, daar staan onze schoenen al. Daar heb ik anders geen plek voor. Ons huis heeft praktisch geen kastruimte.’

‘En?’ vroeg ik.

‘Heb jij er niet een klein plekje voor?’

‘Moet hij onder mijn bed?’ vroeg ik.

‘Als dat even zou kunnen. Het gaat maar om een paar maanden of zo. Als ze straks op kamers gaat, kun je zo'n matras wel weer gebruiken. Zijn die kinderen gek op. Een matras op de grond en daar op zitten.’

En ik sleepte posters en andere grote papieren onder mijn bed vandaan en Sia en ik schoven de matras van Annemieke eronder. Hij paste niet helemaal, er stak een stukje uit. Ik had nu een soort opstapje als ik naar bed ging, heel apart.

‘Zo fijn, dat het kan,’ zei Sia. ‘Hier, dat krijg je ook nog van mij, mag je houden,’ en ze zette een kolossale sierbloempot op tafel met rozen in allerhande kleuren erop gebakken:

‘Je zet er maar een plant in. Mooie pot, vind je niet? Komt nog bij een oude tante van Jelmer vandaan. Je zoekt er maar een mooi plekje voor uit,’ en toen moest ze nodig naar haar spruitjes.

‘Jemig,’ zei Wytze, ‘dat snap ik nou echt niet. Zo'n piano kan hier staan, die stomme flessen met schepen erin krijgen een plek, als je naar bed gaat, moet je eerst over een ander d'r matras heen sukkelen, dat kan allemaal zomaar, maar de brommer van je bloedeigen zoon kun je niet even bergen.’

‘Ach jawel, jongen,’ zei ik, ‘maar de schuur is vol. Er ligt hout. Jurjen de Vries wil een konijnenhok timmeren en dat hout moet droog liggen en ze hebben er thuis geen ruimte voor, dat weet jij ook wel en dat jongetje vroeg het zo vriendelijk.’

‘Nou ma, ik vraag het je toch ook vriendelijk?’

‘Ja,’ en wij naar de schuur en Wytze zag het al: als het hout nou zo kwam te liggen en die tafel (Doe je daar wat mee? Nee) ging op de kant, dan was er een zee van ruimte voor die twee brommers: ‘Zie je nou wel?’ Maar in de eerste de beste vakantie zou hij van die twee een maken, want de brommer van Anneke was niks meer, ze moest een nieuwe hebben. En Wytze leende een karretje voor achter de auto van Jan en zette zijn brommers in mijn schuur, die ik nu altijd wel op slot moest doen, want hij wilde niet dat ze werden gestolen, al hadden ze voor een ander dan ook niet zoveel waarde.

Toen stond er een Monique bij mij op de stoep. Ze zei: ‘U kent mij niet. Ik ben een vriendin van Anny. Ik ben hier al eerder aan de deur geweest, maar u was nooit thuis.’

‘Nee,’ zei ik, ‘nooit is te veel gezegd, maar ik ben wel eens weg.’

Zij naar binnen, want ze moest me wat uitleggen. Ze zei: ‘Ik wilde zo graag op pianoles, maar wij hebben thuis geen piano. Maar nou zei Anny...’ En ze legde me precies uit hoe ze het gedacht had: ze oefende op tijden dat ik niet thuis was, had ik nergens last van. Ik knikte. Ze zei:

‘Als zo'n piano daar zomaar wat staat en er wordt nooit op gespeeld, dan gaat hij achteruit, en dat is zonde. En dan had zij ook weer een doel in haar leven, want ze kwam als kleuterleidster maar niet aan de slag en ze solliciteerde zich een ongeluk. En ik dacht, wat is het ook wat en we spraken de plek af waar ik de sleutel zou neerleggen en ze viel me van puur geluk om de hals en ik zei dat ik blij was dat ik vandaag mijn goeie daad ook weer gedaan had.

Zo kwam van het een het andere. Monique kon zich natuurlijk niet aan de afgesproken tijden houden en speelde ook piano op uren dat ik wel thuis was. Ze vond het trouwens ongezellig in een leeg huis.

Wytze kreeg het in zijn eentje niet voor elkaar met zijn brommers en haalde er jongens bij die er meer verstand van hadden. Jurjen moest zijn hout geregeld aan kameraadjes laten zien en waar hij vandaan kwam weet ik niet, maar ik had ineens ook een kat in de kamer zitten en soms twee, die ik met geen mogelijkheid weg kreeg.

En oude Bremer bracht me een kooitje met twee armoedige

kanaries erin, omdat zijn vrouw schoon genoeg van die beesten had. Zo'n rommel als ze konden maken. De kanaries kregen bij mij op een goeie dag de hikziekte en gingen dood, dus ik bracht de kooi met een deernisvol gezicht terug naar Bremer, die op een stille middag naar de stad fietste en twee spiksplinternieuwe vogels voor me kocht. Het waren andere, sterkere, zei Bremer. Ze aten ook geen gewoon voer uit een zakje, maar moesten meelwormen hebben. Daar moest ik de kop en de pootjes van afknippen. Om de twee dagen zat ik er uren mee te pulken, want het kwam heel precies met die wormen.

Na een week was ik het helemaal zat, gaf ik de beesten hele meelwormen, waar ze natuurlijk niet tegen konden. Toen ze van hun stokje vielen, zette ik twee plastic vogels in de kooi, omdat Bremer elke dag met zijn stokje langs wandelde om te kijken hoe het met de vogels ging. Het was zijn dagelijkse loopje geworden en dat moest die man niet kwijt.

Toen was het tweede kerstdag en Monique belde op:

'Ben je thuis? We komen even. M'n vader en moeder willen zo graag horen hoe goed ik al piano speel.'

'Ja, ik ben thuis,' zei ik. 'We zitten met ons allen om de kerstboom.'

En Gerrit stond op de stoep om naar zijn schepen te kijken, zei hij, maar ik wist dat hij de pest had aan zondagen en helemaal aan feestdagen. Wytze pufte op zijn brommer door de straat en Jurjen kwam het pad op met zijn oma, die moest zien hoeveel spijkers hij al in het konijnenhok geslagen had. We stonden allemaal in de gang toen Monique haar kunsten op de piano vertoonde. Ze moest eerst even inspelen, zei ze, en terwijl ze daar nog mee bezig was, werd er gebeld en stond Bremer voor de deur.

Hij zei: 'Ik dacht, ik zal nou eens even van dichtbij bekijken hoe het met mijn vogeltjes gaat.'

Ik zei: 'We hebben de kerstboom aan,' en dat sloeg natuurlijk nergens op.

'Ja', zei hij, 'dat zag ik van buiten al. Hallo,' tegen iedereen die in de kamer zat en hij slofte naar de hoek, waar de kooi stond. Hij glunderde:

'Ach Martha, wat zien ze er glanzend uit, meid. Ze hebben hier een prima plek bij jou. Het is prachtig, zo tevreden als ze zijn.'

'Ja.' Ik knikte. Ik had ze een paar dagen terug net weer eens

afgeborsteld. Kleine Jurjen fluisterde zijn oma wat in haar oor, en Monique had het ‘Stille nacht’ te pakken.

‘Nou, nou,’ zei Bremer weer. En Sia stond in de kamer: kon ze haar matras wel even krijgen, de hele meute bleef bij haar slapen want het werd glad, volgens de radio. En toen hoorden we allemaal wat Bremer zei. Hij zei:

‘Ja, we kunnen nog heel wat van die vogeltjes leren, mensen. In zo'n klein kooitje zitten en het toch zo naar je zin hebben, niks geen gesteggel en geruzie. Dat noem ik: vrede.’

Duisterwinkel

Durk van der Ploeg[*]

(Vertaling Jabik Veenbaas)

Los puin spatte onder de banden vandaan toen ze wegreden. Aan het eind van het pad sloegen ze af naar de Vallaatsbrug.

‘Het volgende slachtoffer,’ spotte Elle Clewitz. ‘Hebben die rotzakken mij met hun stomme kanes ook nog uit bed gejaagd.’ Met ingehouden agressie liet hij zich zakken tegen het verwrongen staal van een Mitsubishi, waar destijds twee mensen in omkwamen. Hij bewonderde de wolken die ze van het pad hadden opgejaagd en die de zon een ogenblik lang verduisterden. ‘Waar de heren rijden, stuift molm op.’ Woorden die met een oprisping omhoogkwamen uit zijn maag. Hij kreeg een vieze smaak in z'n mond en spuwde in het zand. ‘Het is niet dat ik een kater heb, maar m'n tong voelt aan als oud leer van die rottige whisky. Nog minder dan peut,’ kankerde Clewitz.

Zolang hij de auto op de straatweg kon volgen, trok hij zijn ogen tot kieren tegen de nog laag staande herfstzon. Pas toen ze achter de bomen verdwenen, kon hij opgelucht ademhalen. Hij schoof z'n benen een slag wijder vaneen en plantte de ellebogen op de knieën.

Johannes kwam achterom door de laan.

‘Je had al vroeg bezoek.’ Hij hijgde hoorbaar.

‘Oud wijf, had je 't alweer gezien?’

‘Als je ogen hebt, zie je zoiets.’

‘Mannen van het milieu,’ zei Elle toonloos, terwijl hij met z'n armen door een zwerm muggen wuifde. Hij staarde naar de grond. Wrevelig zette hij de hakken in het zand. ‘Verdomme, dit is mijn grond. Daar zullen die lamlullen met hun poten van afblijven.’

‘Tegen dat volk heb je tegenwoordig niks in te brengen,’ zei Johannes.

‘Wat zou jij daarvan weten, klootzak?’

Het beeld in z'n linkeroog trilde van ergernis. In een reflex gris-

* *Durk van der Ploeg (1930) was typograaf en opmaakredacteur bij de* Leeuwarder Courant. *Hij publiceerde romans, korte verhalen, gedichten en beschouwingen en bouwde vooral met zijn proza een grote naam op. Zijn Nederlandstalige roman* Een vers graf *verscheen in 1973 bij De Bezige Bij. Het verhaal ‘Duisterwinkel’ is afkomstig uit de bundel* Under de seespegel *(Friese Pers Boekerij, Leeuwarden, 2001).*

te hij de shag uit z'n borstzakje en draaide met z'n ellebogen uitgezakt op de knieën leunend een sigaret. ‘Moet er verdomme ook nog bijkomen,’ zei hij en hij reikte Johannes het zakje aan. Wantrouwig als een reiger keek hij om zich heen en liet het hoofd weer tussen z'n schouders zakken. Rochelend bracht hij een rokerskuchje op gang, dat deel van z'n ademhaling was gaan uitmaken. Het puntje van z'n tong blonk een ogenblik in de zon toen hij het shagje dichtlikte.

‘Wat wilden ze?’

‘Ja, wat wilden ze? Kijken, zeker.’

‘Kijken?’

‘Ja, kijken en schrijven.’

‘Als ze schrijven, ben je de lul,’ beweerde Johannes.

‘Daar heb jij zeker verstand van.’

‘Schrijven, daar heb ik het nooit zo op gehad.’

‘Dacht je dat ik bang was voor die hufters?’

‘Natuurlijk niet,’ lachte Johannes. ‘Maar ze kunnen je aardig het bloed onder je nagels vandaan halen. De ellendelingen. Dat volk is gek op schrijven.’

‘Jij bent altijd een onnozele hals geweest, en dat zul je ook wel blijven.’

Johannes grijnsde met wangen als een hamster.

‘Als ze terugkomen, kan ik niet voor mezelf instaan,’ zei Clewitz. ‘En die hufters komen terug, daar kun je vergif op innemen.’

Johannes knikte en lachte.

‘Je moet niet altijd zo onnozel lachen.’

‘Je hoeft niet boos op me te worden.’

‘Kun jij wel schrijven?’

‘Ikke?’

‘Ja, jij.’

Het begon Clewitz onrustig in het onderlijf te malen. Elke keer als die lamstralen van de inspectie hier de boel in het ongerede brachten, raakte zijn buik van slag en moest hij de hele dag schijten. Er groeide een boosaardig verlangen naar wraak in hem. Hij voelde aan z'n darmen hoe de haat zich vulkanisch verdiepte.

‘Stukken verdriet, klootdrogers. De tering kunnen jullie krijgen. Stront zoeken, anders kunnen jullie niet.’ Hij hoestte. z'n handen trilden toen hij de vlam begerig in het vloeitje zoog. ‘Verdomme, kan ik ze aan of niet? Ik lust ze rauw. Dit wordt oorlog,’ bevestigde hij zichzelf en hij sloeg de vonken van z'n kleren. Steeds kwam die

verlammende boosheid weer bij hem boven. De lont trok als een zenuw door z'n rug.

‘Ik zie het wel, jij staat op springen,’ zei Johannes. Hij haalde wat gereedschap uit de schuur, drentelde de wei in en knalde een portier achter zich dicht.

Clewitz hees zich van de bumper overeind en mankte naar de werkplaats. Hij hoorde het de rotzakken nog zeggen.

‘Over zes weken zijn we hier weer, dan moet de zaak in orde zijn.’

Dat zeiden ze toen ze hooghartig met de rug naar hem toe in de auto stapten. Twee man. Duisterwinkel, de schrijver, en Schuurmans, de prater. Afgesproken werk, had hij begrepen. De prater was wel een gemoedelijke vent. Maakte grapjes. Nou ja, grapjes, flauwe grapjes. Hij hield niet van flauwe grapjes. Op de schrijver had hij het niet begrepen. Die loerde te veel om zich heen, als een pad in het donker. Brutaal als de beul keek hij onder alle deksels. Schopte overal tegenaan. Rukte het plaatwerk opzij. Was het hele terrein afgelopen. Had portieren opengetrokken, tegen banden geschopt en onder de wagens gekeken. Bekeek het schijthuis. Tilde de luiken boven de smeerkelder omhoog. Pakte als een nufje alles aan met een schone poetslap. Stond sullig op de ladder om met z'n kop door het valluik de zolder over te kijken. Hij had van die blauwwitte, doorschijnende handen, vond Clewitz. Een kleur zoals vleermuizen onder hun vlerken hebben. Dat bleke, dat bloeddoorschijnende, daar moest hij niets van hebben. En maar schrijven. Die vent noteerde alles.

‘Ik had ze voor hun kloten moeten schoppen, die verrekkelingen.’ Hij voelde voldoening in zijn gekanker. Het luchtte op. Nog overstuur van ingehouden woede liep hij heen en weer. Het woelde rond in z'n lijf. Tijdenlang zat hij op het schijthuis. Een plank met daaronder een emmer die hij een keer in de week leegde in een gat in de grond. Hij was vreselijk aan de racekak. Het liep hem als koud water door de broek.

‘U moet zich aan de voorschriften houden, Clewitz,’ bauwde hij de mannen na. ‘Naar de hel lopen, dat kunnen ze.’ Hij veegde z'n kont met een stuk karton af. In de werkplaats worstelde hij zich weer in de te krappe overal, van voren glad als een zeehond. Hij snoof duchtig, haalde op en slingerde een taai slijm in het puin, dat rode koortszweren van afgewaaide dakpannen vormde op het witte erf. ‘Die miet van een Duisterwinkel, die had ik van de twee het

liefste voor z'n rotkop willen timmeren. Godsamme, wat had ik die graag onder m'n vervuilde grond gestampt.' Foeterend liep hij door de dam de wei in en dwaalde tussen de wrakken. Rukte nijdig portieren open en kletste ze met een rotgang weer dicht.

'Zoek je iets?' riep Johannes.

'Hou je bek!'

'Ik dacht, misschien zoek je iets?'

'Niet mee bemoeien.'

'Wat heb jij?' zei Johannes en dook onder een motorkap.

'Wat zou ik nou hebben.'

'Stront aan de knikker.'

'En denk erom, dat gaat nog flink stinken.'

En weer maakte hij zich godsgruwelijk kwaad. Trapte nijdig een portier dicht. 'Die verdomde snotlepels. Amper droog achter de oren. Willen mij even leren hoe ik de boel moet aanpakken. De luchthappers. Ze kunnen van mij tot aan hun ogen in de stront zakken. Ze kunnen van mij doodvallen. Betonplaten met rubbersluiting, afvoergoten, lekputten, een pomp en een tank moeten er komen. Ze denken dat het me in de bol geslagen is. Ik pieker er niet over om m'n hele erf in het beton te zetten. Die lui denken zeker dat ik van m'n geld af wil. Die kleine Duisterwinkel vroeg nog naar de olieboekhouding. Zou je je niet doodlachen? Hoe zou ik een olieboekhouding hebben. Iedereen brengt hier z'n afgewerkte olie. Ik heb hier honderden wrakken staan met carters vol olie en leidingen vol remolie.'

Johannes kuchte, sloeg met een sleutel op het staal.

Wrevelig liep hij het hele veld over. Taxeerde zijn macht en onmacht. Geluidloos kauwden zijn kaken haat en woorden. Terug in de werkplaats kraste hij weifelmoedig met zijn werkklompen over de lemen vloer, waar de olie door de jaren heen een harde plaat van gemaakt had. Van de heren moest het een tegelvloer met lekvrije onderlaag worden. Moedig nam hij zich voor om de mannen over zes weken met een verrassing op te wachten. 'Met vuur en ijzer,' schorde hij. Er verscheen een spottend glimlachje om zijn mond. 'Dan komen ze bij Elle Clewitz van een kouwe kermis thuis.'

Toen laat in de middag zijn gesmoorde woede opnieuw opvlamde, zocht hij een staaf in de ijzerbult. Een staaf als een sabel, met een lichte kromming en geschikte slaglengte. Met de poetsdoek veegde

hij de roest eraf. Klein en geblokt, met een baard van drie dagen en goor om z'n kop, bewonderde hij het wapen. Hij geloofde in de wetten van zijn fantasie. Het was alsof het visioen van de overwinning in z'n ogen blonk. Hij oefende een paar fikse tikken op het staande ijzer tegen de muur, en wichelde met de staf de werkplaats in.

‘Die kunnen ze van mij in hun nek krijgen,’ brulde hij tegen een denkbeeldig gehoor. Met kwade stappen liep hij naar de werkbank waar het licht van de tl-buis tikkend trilde boven een chaotisch landschap van onderdelen dat tot een ondefinieerbaar mechanisme samensmolt. Naast de werkbank stak hij de staf onder handbereik in een bak met schroot. Johannes was al naar huis. De schuurdeuren sleepten een halve cirkel in het erf. Hij trok ze dicht en schoof de strijkbalk erachter. De zijdeur vergrendelde hij. Er kwam alleen wat licht door het ene raam. Het andere was afgedekt met opgestapelde troep van autostoelen, banden en gesloopte motorkappen. Hoewel de avondzon nog rossig scheen, knipte hij de felblauwe reclameverlichting aan. Tot in het dorp kon iedereen lezen: Autosloperij E. Clewitz. Toen klom hij de ladder op en scharrelde op de zolder met papier, hout en spiritus. Hij stak de brand in de salamander en warmde een kliekje bruine bonen op. Hij lepelde uit het blik, het hete deksel in de combinatietang geknepen.

Clewitz mag dan schelden en schreeuwen, zijn gelaatsuitdrukking is kinderlijk, net als zijn manier van lopen. Als iets hem niet zint, kan hij ruw met z'n vette handen door z'n verwilderde haar strijken, dat roodgrijs kleurt als een staalborstel die over roestig metaal is gehaald. Zijn afweer manifesteert zich meest in mentale luchtbellen. Hij wapent zich doorgaans met een agressieve houding, door nijdig op de grond te spuwen en wijdbeens met beide handen in z'n zakken z'n broek op te hijsen, zodat die strak trekt in een te hoog opgesneden kruis. Soms kan hij z'n bovenlip verachtelijk optrekken, als een konijn in nood. Z'n grijsblauwe ogen kunnen zich dan verwijden van opwinding. Tegenover vreemden gloeit er altijd wel een mengsel van haat en verachting in hem. Wantrouwen dat als een hete tong langs z'n rug omhoogtrekt. Dan staat z'n haar recht op z'n donder, als bij een hond. Maar als het eropaan komt trekt hij zijn verbaasde schouders op en blijft hij defensief op de grens van zijn territorium staan. Dreigend. Afwachtend. Dat is Clewitz.

Meestentijds spookt hij daar alleen rond. Een enkele keer komt Johannes, die onnozelaar van de laan. En omdat toch niemand hem kan horen, bromt hij wat hardop in zichzelf. Soms komen er klanten. Meest beunhazen, knoeiers, sjacheraars, klungels. Je kunt ze uitschelden zoals je zelf wilt, maar broddelaars zijn het. Allemaal zoeken ze hetzelfde: de vervulling van hun mobiele droom. Ze komen meest tegen de avond. Soms laat en een enkeling 's nachts. Het maakt Elle Clewitz niet uit. De een komt voor een kruiskoppeling of een spoorstang. Anderen zoeken een schokdemper, een accu of een pignon, een chassis-frame, een druklager. Sommige excentriekelingen hoeven niets, maar zoeken om het zoeken; omdat de tijd stuk moet. Het zijn dikwijls van die onderhandse mannetjes die afgereden banden, verouderde types kamraderen, bouten of wat dan ook komen halen. Bij Clewitz is alles te vinden.

Op het terrein naast zijn schuur ligt een wereld aan auto's van vrijwel alle merken, typen en jaargangen die in Clewitz' levensdagen gangbaar zijn geweest. Sommige zoekers boren 's avonds lange staaflantarens in de wrakken. Dwalen uren op het stukje wei rond, waar alles wat gestrand is terechtkomt om van waardevolle onderdelen beroofd te worden, zoals in ziekenhuizen waardevolle lichaamsdelen van gestorvenen worden weggenomen voor transplantatie. Clewitz zit doorgaans met een zwart shagje en een flesje bier bij het hek op de bumper van een Toyota uit '74. Of staat met z'n rug tegen een wrak met wat jongens te lullen. Soms roept hij wat naar klanten die een bepaald type wagen of jaargang zoeken, of een steeksleutel nodig hebben. Maar verder gedraagt Clewitz zich passief, kijkt hij mijmerend over het terrein dat hij in aanwezigheid van klanten het parkherstellingsoord van ongeneeslijk zieke wrakken noemt. Een ieder die zelf aan zijn auto doktert haalt hier genezing.

Dat lapje wei heeft hij destijds van Ljibbe Rozendaal gekocht. Ljibbe had zo'n beetje een rolberoerte gekregen toen hij achteraf begreep wat Elle Clewitz met zijn anderhalve pondemaat van plan was. Elle zou dat niet erg hebben gevonden, want wie de vooruitgang in de weg staat verdient niet beter, vond hij. Vooruitgang, dat was sinds de lagere school Elle Clewitz' motto geworden, en het werd overeind gehouden met duistere ideeën en een fanatieke honger naar gestrande auto's, die hij uitlegde als ondernemings-

geest. Die geest vlamde elke keer even op als er weer een wrak z'n erf op weid gesleept. 's Avonds werd de nieuwe aanwinst met vaste klanten en aasgieren bewonderd: òf om de gave kwaliteit, óf om het feit dat er nog bloed en andere menselijke sporen aan staal en bekleding kleefden en het een wonder mocht heten dat de slachtoffers er levend uit waren gekomen. Want bij elk wrak hoorde wel een relaas, dat de chauffeur van de sleepwagen bij hem achterliet.

Als jongen van dertien was Clewitz bij Wytze Gardenier in de garage gekomen. Na drie jaar had hij het daar wel bekeken en was hij voor zichzelf begonnen te knutselen, met daarnaast wat louche handel. Het was steeds meer handel geworden; het knutselen had hij van lieverlee aan de klanten overgelaten, die eerst sloopten wat ze nodig hadden, dan het gesloopte begonnen af te kammen en tenslotte pingelden over de prijs. En dan was Clewitz de beroerdste niet.

Toen hij met Djoeke Holwerda moest trouwen, had hij een eind buiten het dorp op het perceel van Uilkema iets als een werkplaatsje gebouwd - zeg maar een houten schuurtje dat hij geleidelijk uitbreidde tot een schurenfamilie - als domicilie voor de handel, om wat gereedschap en onderdelen op te bergen, en om een dak boven het hoofd te hebben. En toen het erf vol raakte kwam nog weer later dat stuk wei van Ljibbe erbij. Dat stuk wei is door de jaren heen uitgegroeid tot een mortuarium van alles wat immobiel de geest gegeven heeft. Voor aan de weg staat nog altijd het bord dat Ljibbe Rozendaal er destijds eigenhandig in de grond heeft geslagen met de tekst: Te koop Dekrammen. Tex. stamboek. Zwoegvrij. Te bevragen bij L. Rozendaal. Tegenover iedereen die er schande van sprak, hield Clewitz vol dat zijn verzameling een uitkomst vormde voor de mobiele vooruitgang van de kleine man, en dat het terrein met de jaren een eigen landschappelijke uitstraling gekregen had. Daar dachten de omwonenden anders over. Wie je ook hoorde, allemaal vonden ze het een schandvlek voor het dorp.

Sinds Djoeke met de kinderen bij hem wegliep, was alles anders geworden. Clewitz had zich wrokkig in zijn werkhok teruggetrokken. Op zolder, waar een mens amper rechtop kon staan - maar Clewitz was klein van stuk - had hij tegen het decor van stapels

gladde banden een paar autostoelen met fretbouten op de vloer geschroefd. Een bed uit De Volle Evangelie Loods had hij door het valluik naar boven getakeld. Hij had een tafel en een kachel aangeschaft bij Emmaüs en roekeloos een asbestpijp door de pannen geboord. Alles tweedehands. Zo had hij zich daar in zekere winter geïnstalleerd.

's Avonds kwam er voor de gezelligheid dikwijls jongvolk uit de omliggende dorpen. Coureurs in leren jacks met opzichtige auto's en flink wat decibels in de speakers. Er was altijd handel in luxe sloopmateriaal. Mistlampen, een extra remlicht, een sportstuur, een racepookje, een dubbele sieruitlaat of een blitse spoiler. Spul dat meteen werd gemonteerd. Als ze maar wat konden poetsen en prutsen. Ieder nam wat mee om te drinken. Een paar kratjes bier, een paar liter beerenburg en whisky. Dikke Berend nam steevast een liter koppige whisky mee. Zo'n hele avond stonden ze voor de werkbank te snoeven, te ouwehoeren en te drinken. Al naar het later werd, kleurden de acnevlekken van de jonge knapen steeds donkerder in het witte licht van de tl-buis; tot ze de kleur aannamen van gekneusd paars.

Het ging jaren goed. Niemand had last van de jongens. Er was nooit een wanklank. En ze zaten ver genoeg van de bewoonde wereld om anderen geen last te bezorgen als ze in de weekeinden om twee, drie uur 's nachts naar huis scheurden. Zolang Elle Clewitz auto's had en een werkhok, had hij vrienden bij de vleet. En wie hij matsen kon, misgunde hij niks. ‘We moeten er met elkaar wat van maken,’ zei Elle dan. Want zo was hij dan ook weer.

Toen in november het weer omsloeg, stak Clewitz op een morgen tussen de wrakken een grafdiep gat in de wei. Hij werkte er wel twee dagen aan. Eerst een laag zwarte grond. Toen ruim een meter goudgeel zand. De volgende dag kocht hij bij een aannemer een paar tweedehands steigerbuizen en daar sloeg hij een batterij van in het gat. Die buizen verbond hij aan de bovenkant met een stel afgedankte uitlaten met voor en achter een plastic bochtje van Henkie Mastiek. Waar de buizen bij elkaar kwamen maakte hij een stellage waar hij een vernuftige trechter op construeerde van een doorgesneden olievat. De week daarop rolde hij een drum afgewerkte olie naar het gat. Zette het op de trechter en sloeg er met een staalpriem een gaatje in, zo klein dat de buizen het kon-

den opzuigen. Een dag of wat later was het vat leeg. Alle vaten met afgewerkte olie volgden dezelfde weg. Toen hij door zijn olie heen was, ventte hij met lege drums de garages in de omgeving af en hij kocht voor een habbekrats hun afgewerkte olie op.

Ik stook het, zei hij als ze hem vroegen wat hij ermee wilde doen. En voor de verandering zei hij dat hij het gebruikte voor het experimenteren met een nieuw soort tectyl, of dat hij werkte aan een milieuvriendelijk proces om afgewerkte olie te reactiveren. Om de handel allure te geven snoof hij aan de afgewerkte producten, wreef hij het als geld tussen duim en vinger om het op vetheid en smeerbaarheid te controleren. Thuis rolde hij de honderd-litervaten door het gras naar het gat, tapte ze met een hevelpomp over in het reservoir dat voor distributie in de grond zorgde.

‘Jij gaat naar de plek waar je vandaan bent gekomen. Wie zal mij gebieden dat ik geen druppel olie in m'n eigen grond mag laten verdwijnen. Als ik hieronder een nieuw olieveld wil aanleggen, dan zal ik dat zelf uitmaken. In de volgende eeuw is de olie gefilterd door zand, steenlagen en hitte en wordt het glunderend weer naar boven gepompt. Vertel mij wat. Het is uit de aarde gekomen en het gaat er ook weer naar toe.’

De olie klokte in de buizen als de melk in het kind aan de borst.

Het was al december toen ze terugkwamen. De kleine, de schrijver, met een andere prater, ofschoon zwijgzamer, die zich voorstelde als Blauw. Een grote, steile kerel met een kaal hoofd. Clewitz zag ze komen toen het te laat was. Met de stoel op slaapstand was hij, met de zon op de ramen, net even weggedut in het pluche van een Mercedes 380 Turbo Diesel, toen hij de portieren hoorde slaan. In een mum was hij uit de wagen. Achter een van de wrakken stond hij ze op te wachten. Ze bleven op het erf staan. Duisterwinkel kwam een eindje door de dam de wei in, stond tussen de wrakken en keerde hoofdschuddend terug naar zijn maat. Dit keek om zich heen alsof hij het in Keulen hoorde donderen en wees naar alle kanten. De kleine bestudeerde de paperassen alsof hij de catechismus las.

Clewitz trilde als een blad. Altijd als hij dat volk zag begon hij te trillen.

Ze waren in de werkplaats toen hij gewapend met een baco op ze afstapte. In de deur bleef hij staan en hij groette nonchalant.

‘De situatie is nog hetzelfde, Clewitz,’ zei Duisterwinkel, met de pen in de aanslag boven de papieren.

‘Donder op, of ik sta niet voor mezelf in.’

‘Daar bereikt u niets mee, mijnheer Clewitz,’ zei Blauw, die met de hand over z'n kale bol aaide alsof daar boze spatten uit Clewitz z'n mond op zouden zijn neergekomen.

‘Kan me niks verdommen. Dit is mijn werkplaats. En nou opsodemieteren.’

‘Dreigementen zullen in een verdere procesgang alleen maar tegen u pleiten.’ Dat zei die gluiperige Duisterwinkel, de dialoog druk notulerend.

Hij wilde naar de werkbank voor de ijzeren staaf.

‘U moet het altijd verliezen, Clewitz.’

Hij scharrelde de mannen voorbij. Stond voor de werkbank waar de tl knappend pinkoogde.

‘Het zijn de voorschriften. Wat wij doen is uitvoering geven aan regels en wetgeving.’

De adem walmde boven de hoofden van de mannen.

‘Ik geef jullie drie minuten de kans. Zo niet, dan wordt het bliksemen.’

Hij trilde van binnen en van buiten. z'n voeten schudden onder z'n gat. Als een snoek schoot hij achter de mannen langs en hij rukte de staaf uit het schroot.

De heren draaiden zich om. Deden een stap achteruit en keken strak naar de staaf ijzer.

‘Gebruik uw verstand, Clewitz. U kunt beter meewerken,’ zei Blauw kalmerend en hij betastte zijn gladde schedel als mogelijk doelwit.

Clewitz hield de staaf licht zwevend boven z'n hoofd.

‘Doe geen domme dingen,' waarschuwde Duisterwinkel, die zijn aandacht verdeelde tussen de staaf en het papier, als wilde hij Clewitz in die houding uittekenen.

Toen het dreigen van Clewitz een aanfluiting werd, krulden de lippen van Blauw ironisch relativerend omhoog.

‘We zullen er rapport van opmaken. U hoort er nog wel van, mijnheer Clewitz.’

Hij liep achter hen aan de werkplaats uit. Ze stapten in. Kalm als kardinalen. De portieren sloegen safe dicht. In de achteruitkijkspiegels las hij in hun gezichten hoe ze complotterend met hem zouden afrekenen. De ijzeren staaf hing weerloos tegen zijn li-

chaam toen ze het erf afreden en op het pad door zeeën van water plasten.

Toen hij vier weken later nog niets gehoord had, wist hij dat de zaak intensief werd aangepakt. Het kwam toch nog onverwacht.

Op een middag in februari. Hij zat na het middageten bij de salamander te suffen. Toen werd er onderaan de ladder geroepen. Duisterwinkel stond op hem te wachten met een brief tussen duim en vinger opgestoken. De man was alleen. Clewitz talmde. Bedacht een strategie. Schoof doodbedaard in z'n klompen. Pakte een stuk touw van de zolder, dat hij haastig in z'n broek duwde, en daalde de ladder af. Op de laatste sporten overtuigde hij zichzelf ervan dat Duisterwinkel alleen was. Die stak hem de brief toe. Voorzichtig en op z'n hoede maakte Clewitz de brief open. Het papier trilde in z'n handen. Er spookte van alles door z'n kop. Hij kon er geen letter van lezen. Er kwamen blinde vlekken voor z'n ogen. In een flits had hij Duisterwinkel bij de kladden en hij legde hem op z'n rug op de vloer. De man sloeg en spartelde als een baars in een bodempje water. Clewitz zette hem de knie op de borst. Ontfutselde hem z'n autosleutels. Duisterwinkel hijgde, liep blauw aan. Met een handige slag smeet hij het inspecteurtje op de buik. Bond hem de bleekblauwe handen op de rug. Toen ging hij op z'n rug zitten en wond het touw om z'n voeten, zodat hij geen kant op kon. Daarop nam hij twee vette poetslappen die hij de man voor ogen en mond bond. De haat liep hem, als was hij een kwijlende hond, uit de bek toen hij het lichaam naar de smeerkelder sleepte. Duisterwinkel kronkelde onmachtig. Maakte gesmoorde geluiden. Clewitz tilde de luiken eraf en legde zijn slachtoffer tussen poetslappen en smeerkannen op de vette keldervloer. z'n maag kwam even omhoog toen hij de luiken teruglegde. Hij kuchte. Deed de reclameverlichting aan en liep naar buiten. Het koude zweet brak hem uit.

Buiten zag hij de Opel Senator onder een dun laagje sneeuw. Hij reed de wagen het terrein op tot naast het gat met de buizen. In een ommezien brak hij het leidingstelsel af. Hij trok de buizen uit het zand, maakte het gat groter en dieper. Wel anderhalve dag was hij tot diep in de nacht met het gat bezig. Elke morgen trof hij het gat wit besneeuwd en dieper aan. Toen startte hij de Opel op een dag en liet hem met het raam naar beneden, stationair, met een

smak in het gat verdwijnen. Nog één keer veerde de wagen op. De motor smoorde.

Aan Duisterwinkel had hij geen kind. Een enkele keer had hij het luik een stukje opgetild. Maar de man bewoog niet. Maakte geen geluid. De brief had hij op een avond met de envelop in de afgewerkte olie gedipt en in de salamander gepropt.

Nog diezelfde middag stond hij in de werkplaats alsof hij met zichzelf moest overleggen. Met de klomp stampte hij op de luiken van de smeerkelder. Er kwam geen geluid. Hij trok de deuren van de werkplaats dicht, schoof de balk ervoor. Opende de luiken van de smeerkelder en hees Duisterwinkel naar boven. Slap als een vaatdoek. Het viel hem niet mee toen hij het weldoorvoede lichaam van de klerk op z'n schouder nam en door de zijdeur naar buiten droeg. Over het besneeuwde gras mankte hij ermee tussen de wrakken door. Bij het gat liet hij zich met Duisterwinkel zakken. Door het open raam duwde hij de man in de auto achter het stuur. Rukte de poetslappen van z'n kop en draaide het raam zo hoog als hij het kon krijgen. Het hoofd van Duisterwinkel zakte op de schouder. z'n ogen staarden in ijzige verten.

Clewitz zweette als een otter om het gat dicht te smijten en af te dichten met zwarte grond en zoden. Het zand dat hij overhield sjouwde hij achter de werkplaats, waar hij het over een bult puin lazerde. Toen het gat praktisch niet meer te vinden was, schoof hij er een paar wrakken overheen, waar hij de wielen van afsloopte. Een paar avonden later hielpen jongens hem om daar met de bok nog een paar wrakken bovenop te zetten. Hij had een driepootsbok geconstrueerd met een takel om de uitgesloopte wagens in twee, drie lagen te kunnen stapelen.

De laatste sporen werden door de sneeuw uitgewist.

Ruim een week later kwamen er twee mannen. Blauw en Schuurmans. Ze zeiden niet veel. Keken wat om zich heen.

‘U zult de brief wel gekregen hebben.’

‘Welke brief?’

‘Die Duisterwinkel u heeft gebracht.’

‘Duisterwinkel? Is die hier geweest?’

‘Doe niet zo onnozel, Clewitz.’

‘Ik weet niks van een brief.’

‘Hebt u het niet in de krant gelezen?’

‘Ik lees geen kranten.’
‘Duisterwinkel is verdwenen. Hij zou naar u toe met een brief.’
‘Ik heb geen Duisterwinkel gezien.’
‘Maar hij moet ergens *zijn*.’
‘Ja,’ zei Clewitz. ‘Hij moet ergens zijn.’

Het voorjaar daarop kwam er een aangetekend schrijven. Twee dagen later grote grijpkranen die de wrakken op vrachtauto's laadden en ermee wegreden. Blauw en Schuurmans stonden erbij te kijken. Overal gele plekken waar de wrakken hadden gestaan en daartussen weelderig raaigras. Het terrein werd weer weiland. Voor aan de weg stond nog het bord met Ljibbe z'n dekrammen. De loods van Clewitz stond onwennig in de ruimte. Elle Clewitz zat op een omgekeerde halve drum bij de dam in de zon. z'n handen trilden als de poten van een juffershond toen hij een shagje rolde. ‘Verdomme, er is niks meer aan het leven zonder auto's, zonder de jongens, zonder geouwehoer en drank.’ Hij prakkizeerde erover om de hele bende maar te verkopen.

En toch was hij opgelucht toen de laatste vrachtwagen met wrakken het erf afreed en Blauw en Schuurmans wrang lachend in de auto stapten. Alsof het Clewitz niet losliet. Toen de heren uit het zicht waren, haalde hij de bats in de werkplaats, stapte het stukje wei op en zocht de plek waar hij destijds het gat gestoken had. Maar verdomd als 't niet waar is, hij kon het met geen mogelijkheid terugvinden.

Wel tien, twaalf jaar later, toen een boer met een opraapwagen gras daar in een diep gat wegzakte, werd het wrak van de Opel Senator naar boven gehaald en was het raadsel opgelost. Maar toen was Elle Clewitz al door de drank naar de vaantjes gegaan.

Het heilig avondmaal

Trinus Riemersma[*]

(Vertaling Jabik Veenbaas)

Ze stapten door de buitenwijk tegen de stroom van modernen in die ze op zondag niet groetten. Dicht naast elkaar liepen ze, de ogen strak naar voren. Maar dichter bij hun Godshuis haalden ze ruimer adem en lieten hun ogen driester rondgaan. Ze troffen kennissen, broeders en zusters. Det knikte vriendelijk naar alle kanten zodat het knotje op haar achterhoofd net onder de kiep een komische hupsa maakte:

‘Mevrouw Sysling! Wat is het kostelijk weer, hè?’ En Sjirk liet z'n ‘Môgge’ met tussenpozen over de straat kraken.

‘Watse!’ De vrouw nog niet in orde?’

‘Nee jongen, het ouwe been heeft er maar geen zin in.’

‘Dat duurt ook al een poos!’

‘Ach ja, we moeten ons maar voegen naar wat de Schrift zegt: in tegenspoed lankmoedig.’

‘Als we dat maar weten, Watse,’ knikte Det.

‘Konden jullie eruit breken, of hebben jullie oppas?’

‘De oudste van Eabele Gjet past op.’

‘Aha. Nou ja, ik wou maar zeggen, mocht de gelegenheid zich weer voordoen en jullie zitten omhoog, dan is onze Ale niet ongenegen.’

‘Dat is vriendelijk aangeboden. Maar we hebben er nou een, en we kunnen Gjet natuurlijk ook niet voor het hoofd stoten.’

‘O nee, o nee. Maar ik wou zeggen, mocht het zo uitkomen.’

Even was het gesprek afgelopen. Ze groetten een aantal broeders en zusters die van een andere kant naar deze stille, doodlopende straat kwamen.

‘Het is toch Hinne deze keer?’ fluisterde Sjirk, want Hinnes ouders liepen enkele passen voor hen uit.

* *Trinus Riemersma (1938) is schrijver en frisist. Hij publiceerde romans, korte verhalen, gedichten en ook beschouwend en wetenschappelijk werk. Riemersma won tweemaal de Gysbert Japicxpriis, in 1967 voor zijn roman* Fabryk *en in 1995 voor zijn roman* De reade bwarre. *Het verhaal ‘Het heilig avondmaal’ is afkomstig uit de bundel* Myn folk, myn biminden *(Miedema Pers, Leeuwarden, 1970); het verhaal ‘ut locht fon de sinne’ uit de bundel* fôi en fredeloas *(Koperative Utjowerij, Leeuwarden, 1977). Zie* Essay *voor meer informatie.*

‘Ja, of ik moet me al heel erg vergissen.’

‘Het is toch geen makkelijke gang voor zulke ouders,’ vond Sjirk.

‘Natuurlijk niet, maar dat was het voor de moeder van Jezus ook niet. En je moet niet vergeten, als zo'n jongen dit vrijwillig ondergaat, betekent dat ook een grote troost voor de ouders en een kroon op de opvoeding.’

Woorden die hij gehoord of gelezen had, dacht Det. Ze keek vol medelijden naar de moeder van Hinne en keerde zich af. Arme mevrouw Bolhuis. Zij had hem gedragen, de borst gegeven, zien opgroeien...

‘Toch,’ zei Watse, ‘geloof ik dat we op den duur ook meisjes moeten toestaan. Het is natuurlijk niet volgens de traditie...’

‘Dat wou ik zeggen,’ zei Sjirk.

‘Maar onze gemeente dunt langzaam uit. Nu al kunnen we het Avondmaal niet meer dan één keer per jaar houden.’

‘De Schrift is daar duidelijk genoeg over,’ beweerde Det.

‘Ja, dat zegt Det wel, duidelijk, maar de Bijbel is in een andere tijd geschreven, en... Nou ja, kort en goed: of we moeten ook meisjes bij het Avondmaal toestaan, of we moeten tot het ouwebroodjebijten vervallen zoals de gereformeerden en consorten.’

‘Foei, foei,’ zei Sjirk, dat mag God verhoeden.’

‘Zeker! Maar wij zullen God ook niet in de weg mogen staan.’ Als het Gods bedoeling is dat wij meisjes dezelfde rechten geven als...’

‘Ik geloof er niks van dat dat Gods bedoeling is,’ onderbrak Det hem. ‘Wij kunnen ons beter aan zijn woord houden, dát vraagt Hij van ons.’

Zijn eigen meisjes waren getrouwd, en nu hij nog één jongen thuis had, dat nakomertje, Ale, nu wilde hij ineens meisjes toegang geven. Ze dacht aan haar beide meisjes van vijf en drie. Nee, die niet!

‘Ja, dat zegt Det nou wel, maar...eh...’

‘Ik geloof dat Watse wel trek heeft in een stukje vrouwenbil.’

‘Sjirk!’ Ze porde hem in de ribben.

Haar meisjes! God had ze gedankt dat het meisjes waren, en nu ze weer in verwachting was had ze liever een miskraam dan een jongen. Was haar geloof dan zo klein? Was dit haar navolgen van Christus? De tranen kwamen haar in de ogen terwijl de mannen nog nagrinnikten. Moest ze niet alles voor God overhebben?

Ze liepen het terrein van de oude fabriek aan het eind van de straat op. Onkruid woekerde hoog op hopen puin. In een van de werkruimtes waren een kansel en banken getimmerd en de gemeenteleden hadden de muren opgeknapt. Het was hun Godshuis, meer dan vijfentwintig jaar alweer. Ze schoven de banken in, de mannen rechts, de vrouwen links van het middenpad. Voor, naast de stoel, speelde Rinsema op het harmonium. De rijen stoelen voor de banken waren opgestapeld en links stond een tafel met een schaal en een beker.

Het harmonium speelde zacht psalm 150. Mannen spraken nog een enkel woord met elkaar en sloegen de Bijbel op, daar waar de tekst op het bord naar verwees. De vrouwen haalden zakdoek en psalmboek uit het tasje en knikten en glimlachten opzij.

Toen kwamen ze binnen. Ouderling Jansma, de voorganger, en dan Hinne, in het lange, witte kleed, en daarachter de andere ouderlingen en de diakens. De voorganger klom de kansel op, de ouderlingen en diakens liepen naar hun plaats, en Hinne kwam op het bankje voor de stoel te zitten, met z'n rug naar de gemeente.

De voorganger werkte kalm en gelijkmatig het votum, de groet, de wet en de schuldbelijdenis af. Ze zongen nog eens en de gaven werden ingezameld. Toen begon de eigenlijke Avondmaalsdienst met het voorlezen van het formulier, een lang en moeilijk stuk, al eeuwen terug opgemaakt aan de hand van een verzameling hier en daar weggerukte citaten, eindigend met de vermaning van Paulus. Wie dus op onwaardige wijze het brood eet of de beker des Heren drinkt, zal zich bezondigen aan het lichaam en bloed des Heren.

De voorganger daalde de kansel af en ging naast het bankje staan. Hinne viel voor hem op de knieën. Het ritueel zette in: ‘Want alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft, niet verloren ga, maar eeuwig leven hebbe.’

Zacht kwam het weerwoord van de jongen: ‘Mijn vader, indien het mogelijk is, laat deze beker aan Mij voorbijgaan! Doch niet gelijk Ik wil, maar gelijk Gij wilt.’

‘Hij was veracht en van mensen verlaten, een man van smarten en vertrouwd met ziekte, ja, als iemand, voor wie men het gelaat verbergt; hij was veracht en wij hebben hem niet geacht. Nochtans, onze ziekten heeft hij op zich genomen, en onze smarten gedragen.’

‘Mijn vader, indien het mogelijk is, laat deze beker aan Mij

voorbijgaan! Doch niet gelijk Ik wil, maar gelijk Gij wilt.'

'Maar om onze overtredingen werd hij doorboord, om onze ongerechtigheden verbrijzeld; de straf die ons de vrede aanbrengt, was op hem, en door zijn striemen is ons genezing geworden.'

'Mijn vader, indien het mogelijk is, laat deze beker aan Mij voorbijgaan! Doch niet gelijk Ik wil, maar gelijk Gij wilt.'

'Want hij is afgesneden uit het land der levenden; om de overtreding van mijn volk is de plaag op hem geweest.'

'Vader, de ure is gekomen; verheerlijk uw Zoon, opdat uw Zoon U verheerlijke.'

'Waakt en bidt, dat gij niet in verzoeking komt; de geest is wel gewillig, maar het vlees is zwak.'

Toen verzonk de gemeente in gebed.

'Vader, vergeef het hun; want zij weten niet, wat zij doen.'

'Doch Ik zeg u, van nu aan zult gij de Zoon des mensen zien, gezeten aan de rechterhand der Macht en komende op de wolken des hemels.'

'Het is volbracht.'

Even was er een ritselend geluid voorin bij de kansel en het fluisteren van de voorganger: 'Sluit je ogen, jongen.' Ze bleven in gebed liggen, maar wisten wat er gebeurde. Het mes van de voorganger stond in het hart van de jongen. Twee ouderlingen schoten toe om te helpen. Ze sneden hem in z'n hals, vingen het bloed op. Er werden enkele lappen vlees van zijn billen gesneden. De voorganger ritste het vlees in blokjes terwijl de ouderlingen het lichaam wegdroegen.

'Broeders en zusters kom, want alle dingen zijn gereed.'

Een voor een, eerst de mannen en daarna de vrouwen, liepen ze om de tafel heen en namen van de voorganger de beker met het weeë bloed, een teugje maar, en een stukje bloederig vlees. En bij iedereen sprak de voorganger een tekst. Gerben Durks kwam - 'Loof de Here, mijn ziel, en al wat in mij is, zijn heilige naam.' Watse nam de beker en het vlees - 'Die al uw ongerechtigheden vergeeft, die al uw krankheden geneest.' Tsjip van de Bos ging naar voren - 'Barmhartig en genadig is de Here, lankmoedig en rijk aan goedertierenheid.' Sjirk dronk en at - 'Zover het oosten is van het westen, zover doet Hij onze overtredingen van ons.' En de vrouwen, een voor een. Jelle Hiske - 'Gelijk zich een vader ontfermt over zijn kinderen, ontfermt zich de Here over wie Hem vrezen.' En Det - 'Want Hij weet, wat maaksel wij zijn, gedachtig, dat

wij stof zijn.' En Geartsje - 'De Here heeft zijn troon in de hemel gevestigd, zijn koningschap heerst over alles.' En Wibrens Bonk - 'Looft den Here, al zijn heerscharen, gij zijn dienaren, die zijn wil volbrengt.' Een voor een kwamen en gingen ze, tot elk van hen zich verzadigd had aan het lichaam van de Heer. Toen klom de voorganger weer op de kansel en bad met de gemeente het gebed van de Heer. Ze zongen met elkaar de eenenvijftigste psalm en nadat ze de zegen hadden ontvangen, vielen ze het middenpad in en schuifelden naar buiten. Ze keken eens stiekem op hun horloges en staken een sigaar of sigaret aan. Een enkeling bleef staan om te praten, maar de meesten repten zich naar huis. Det hing aan Sjirk z'n arm.

'Hij deed het mooi, vond je niet?'

'Jawel,' zei ze. 'Heb jij Gearte gezien? Die had alweer een nieuwe hoed. Bij ieder Avondmaal heeft ze wel wat nieuws.'

'Warm hè, Sylstra?' riep hij opzij. Je zou hopen dat dat meisje de koffie bruin heeft. Ik heb dorst.'

'Nou, dat zal wel,' zei Detje. 'Ik had de koffie al gemalen, ze hoeft alleen maar op te gieten.'

Het licht van de zon

Trinus Riemersma
(Vertaling Jabik Veenbaas)

Het was bladstil en de sparren stonden roerloos. De onderzijden waren kaal met hier en daar nog een dorre tak, maar boven was een dicht dek van naalden. En toch bewoog het daarboven, want het beetje zonlicht dat door de kruinen kwam, danste en flakkerde over de grond als vlinders. Een plek als een rijksdaalder bij zijn rechterknie, en dan was het weer weg, en was het er ineens weer, meer naar beneden. Of was het een ander vlindertje? Twee zaten elkaar na, en waren weg.

Hij keek omhoog naar de kruin van de boom waar hij tegenaan zat. Het waren allemaal takken boven hem, met allemaal naalden eraan. Vóór hem was de zon. Er staken felle priemen licht in zijn ogen. Het deed zeer, en was toch aangenaam. Het waren vlinders die over zijn ogen dansten. Ze dansten over zijn gezicht en lichaam en om hem heen. Hij trok een dode tak naar zich toe en brak hem in stukken en legde een stukje waar hij een lichtvlinder zag. En dan was het weg en flakkerde op een andere plek, op een polletje. Hij legde er een stukje hout neer. Het rolde meteen van het graspolletje af op de dode naalden. Hij boog de grasjes uit elkaar en legde het stukje hout ertussen.

Er kroop een beestje uit het graspolletje omhoog. Het had een heleboel poten, het klom tegen een halm op, het was roodbruin van kleur. Hij sloeg met de tak tegen de graspol. Het beest slingerde heen en weer aan de halm, maar liet niet los.

Hij brak een stukje van de tak en legde het neer waar hij een lichtje zag flikkeren. Hij trok een streep door de naalden en het zand van takje naar takje. Het werd een scheve driehoek. De vlinders dansten over en door de driehoek. Hij pakte een handvol naalden en strooide ze uit over de driehoek die hij had getrokken.

Het beest zat nu in het topje van de halm. Het tastte met een paar poten omhoog waar niets meer was. Het wiegde met zijn kop heen en weer.

Hij brak de halm af en plantte hem in een hoopje zand dat hij met zijn hand bijeenschoof. Het beest wiegde maar door met zijn kop. Hij maakte de grond om de halm heen vrij van takjes en naal-

den en trok er met de vinger een cirkel omheen.

Een rode mier liet zich in het greppeltje vallen dat hij had getrokken en klauterde bij de kantelende zandkorrels op en stak de kale vlakte over. Hij legde een takje voor de mier neer. Het beest klom er overheen en liep verder. Hij legde het takje weer voor de mier neer, en toen die erop klom, pakte hij het takje op en legde het achter zich neer.

De lichtvlinders dansten over zijn handen, zijn gezicht, zijn lichaam. Hij probeerde ze te pakken, maar ze glipten onder zijn vingers vandaan en klapwiekten over zijn benen en lijf. En ineens waren ze weg. En waren ze er weer. Op zijn knieën, op zijn lijf.

Hij duwde zijn vingers onder de naalden en liet zijn hoofd achterover zakken tegen de boom. Hij sloot zijn ogen. Het licht schemerde door zijn oogleden. Hij kneep zijn ogen fel dicht, en dan waren er sterren in het donker en vreemde rode bollen die groeiden en krompen.

Hij opende zijn ogen en keek naar zijn onderlijf. Zijn pik werd stijf. Hij lag dwars, naar rechts, er was een bobbeltje in zijn broek. Hij ging met zijn vinger om het bobbeltje heen en drukte er op. Ja, hij werd stijf. Maar hij kon geen kant op want het slipje zat te strak. Hij knoopte zijn broek los en trok hem met het slipje naar beneden. Zijn pik lag nog dwars, maar met elk schokje van de hartslag kwam hij rechter te liggen. En toen tilde hij z'n kop op en kwam vrij van het lichaam. Zijn ballen draaiden heen en weer. Dat was een gek gezicht. Het haar op zijn zak bewoog alle kanten op. Hij pakte een paar naalden en stak ze in het haar. Ze bleven niet zitten. Als de ballen heen en weer kronkelden, gleden de naalden uit het haar.

Er liep een bruinige naad over zijn zak. Van waar de pik begon naar beneden. De naad was niet recht, hij liep een beetje scheef. Het vel van de zak leek wel kippenvel. Allemaal bultjes en putjes. Als een kip in een vrieskist.

De pik was weer slap geworden. Uit de rimpelige voorhuid zakte een druppeltje vocht op zijn lijf. Hij pakte de pik bij een velletje en tilde hem op. Het druppeltje vocht rekte uit en werd een fijn draadje. Hij liet de pik vallen en wreef met zijn vingertop over het natte plekje op zijn lijf. Het was glad spul.

Hij nam de pik tussen duim en vinger en schoof het vel van de eikel. Met die gekke scheve hoed en die rimpels en richels eronder leek het een giftige paddestoel.

Hij bewoog zijn vingers op en neer over het vel. De pik werd weer stijf.

Er knapten takjes links van hem. Er kwamen twee meisjes aanlopen, een jaar of zes, zeven oud. Ze hijgden, ze stapten wat ze konden over de oneffen grond.

Ineens zagen ze hem. Ze bleven een ogenblik staan en kwamen toen naar hem toe. Ze hadden allebei plastic sandaaltjes aan, de een een kort broekje en de ander een rokje.

‘Hoi!’ zei de een. ‘Wat doe jij hier?’

‘Ik zit hier,’ zei hij.

‘Mia! Kom! Het is een viezerik!’ riep het andere meisje.

‘Waarom heb jij je broek uit?’

‘Heet jij Mia?’

‘Ja! M'n moeder heet Eke en m'n vader heet Sjoerd. En ik heb nog een broertje, maar ik zeg lekker niet hoe die heet.’

‘Mia! Kom mee! Ik zeg het tegen je moeder, hoor!’ Ze rende weg tussen de bomen door.

‘Waarom heb jij je broek uit? Dat is jouw lul, hè? Mijn vader heeft ook een lul, maar die van m'n vader is groter!’

‘Kom eens bij mij,’ zei hij. Hij pakte haar hand en trok haar naar zich toe.

‘Wat wil je?’ zei ze.

Hij ging op z'n knieën voor haar zitten.

‘Ik doe je niks,’ zei hij.

Hij trok haar broekje naar beneden.

‘Dat wil ik niet,’ riep ze. ‘Hou op! Gek!’

‘Doe wat ik zeg!’ fluisterde hij. ‘Anders gaat het fout!’

Hij gaf een ruk aan haar arm. Ze tuimelde op de grond.

‘Laat me los! Rotgek!’

Hij kneep haar voetjes tussen zijn knieën en legde een hand over haar mond. Het licht van de zon spatte over zijn hand en over haar voorhoofd en haar en over haar lijf. Hij plukte gehaast aan zijn pik.

Ze beet hem in zijn vingers. Hij trok zijn hand van haar mond.

‘Laat me los, kreng!’ huilde ze.

Hij zette z'n hand op haar strot en kneep. De lichtvlekken flitsten maar heen en weer, steeds maar door. Hij kon het niet tegenhouden. Hij sloot zijn ogen, en dan was het er nog.

Er spatte wat zaad uit hem vandaan en toen nog een paar trage, doffe druppen. Er moest veel meer komen, diep uit zijn hakken en

uit zijn ruggengraat en nek. Maar er kwam niets meer.

Hij liet zich achterover zakken tegen de stam. De lichtvlekken sprongen over zijn lijf, en over haar lijf.

Het vocht zakte langzaam langs haar lijf naar beneden. Er dreef een naald in als een bootje. Die haakte even, en gleed toen verder. Hij pakte een handvol naalden en strooide die uit over haar lijf. En hij strooide een handvol over zijn pik.

De halm met het beest erop was weg. De hele plek was vernield. Hij ging staan en trok z'n broek op.

Er schreeuwde een vogel hoog boven hem. Hij kon hem niet ontwaren. Het zat potdicht daar. Hij liep tussen de bomen door en luisterde, maar de vogel riep niet meer.

Hij liep het bos uit. Voor hem lag de badweg. Er joeg een auto voorbij. Het zand stoof op en er waaide een papiertje voor z'n voeten. Hij pakte het op. Okay-ijs stond erop. Hij streek het glad en vouwde het op en stak het in z'n zak.

Er waren niet veel mensen op de weg. Een paar dikke Duitsers. De vrouw had een korte broek met streepjes aan. De vette billen waren rood en schudden en lilden bij elke ploffende stap die ze zette. Ze had een hondje aan een touw en dat liep hijgend en puffend voor haar uit.

De weg liep omhoog over de duinen. Er was een strand en de zee. Er ging een houten trap naar beneden. Links en rechts waren rietmatten, en prikkeldraad en tentjes en windschermen. Er hing badkleding aan lijnen. Het bewoog amper. Een dik mens in badpak riep tegen een paar kinderen die een kuil groeven. Haar stem was schril en scherp.

Hij baggerde door het mulle zand naar de zee. Er waren er een paar aan het badmintonnen. Twee jonge meisjes met hele kleine borsten nog. Een man met zwart haar op z'n borst stond in het water en gooide een bal naar een paar kinderen die bij hem rondhingen.

Hij bleef staan aan de waterkant. Schelpjes rolden met de stroom omhoog en bleven even liggen en tuimelden dan weer terug tot er een nieuwe golf kwam en dan rolden ze weer. Almaar heen en weer.

De branding was niet veel zaaks. De koppen van de golven vouwden traag om en zakten naar beneden in het dal en loom rolden de golven naar het strand.

Het licht van de zon brak op het water in vlakke spiegels. Het

ketste heen en weer. Er viel een bal middenin. Een meisje plaste achter de bal aan. Ze spatte met haar voet een boog water op hem af. Het spetterde over zijn schoenen en broekspijpen. Ze lachte.

‘Ben je bang voor water?’ riep ze.

‘Silv, kom hier!’ riep de man.

Hij draaide zich om en liep het strand af. Een klein jongetje zat op een hoop zand te grienen. Het had zand om z'n mond. Er lag een schepje naast hem en taartvormpjes en een bal en een vlaggetje.

Er kefte een spichtig wijf tegen een paar kinderen: ‘Nee, jullie krijgen niks meer! Het is nou mooi genoeg geweest!’ Naast haar zat een man in een strandstoel. Hij had een hoed op en een zonnebril en rookte een sigaar.

Hij liep langs de vloedlijn. Witte, uitgebeten stukken hout lagen er, en wier, en kurk, roestige busjes en sinaasappelschillen en dode krabben. Hij pakte een stok en prikte wat in het aanspoelsel. Er lag een gloeilamp met korsten olie erop. Er kleefde een dode krab aan. Er lag een stuk uitgerafeld nylontouw met een lus. Een bruin flesje waar een duizendpoot overheen kroop.

Aan deze kant waren niet veel mensen. Er liep hem een paartje voorbij in zwemkleren. Het meisje had veel te zware borsten. Er staken krulletjes haar uit haar broekje. Ze had zand achter op haar broek. Er fietste een man precies langs de waterrand. Hij droeg een korte broek en gymnastiekschoentjes en hij trapte met z'n hakken. Hij had z'n knieën wijd uit elkaar.

Hij kwam bij een oude, uitgevreten strandpaal. De stroming had het zand eromheen weggegraven. Het water dat in de kuil stond, had geen verbinding meer met de zee. Er kropen kleine wormpjes door het water. Hij stak de stok in het water. Het zand dwarrelde op van de bodem. Het water werd troebel. Maar het zakte ook weer snel naar beneden.

De knoesten in de paal waren blijven zitten, daaromheen was het hout voor een groot deel weggevreten. Er zaten kleine beestjes in de naden, kleine zilverkleurige lijfjes hadden ze.

Hij liep verder langs de zeedrift. Er lag een dode vogel. Aan de veren plakte olie. De strot van het beest was kaal. Zijn ogen waren al weg. Hij werkte met de stok zeewier over de dode vogel heen.

Ineens was er een vlaag wind. Een plastic zak rolde om. Zand stoof voor het prikkeldraad langs. En toen was het ook weer stil.

Hij vond een schone, groene fles met een kurk. De fles was leeg.

Er zat geen etiket op. Hij pakte de fles op en nam hem mee.

Voor het strand kwam een zandplaat bloot te liggen. Het water stroomde eromheen en sleep een geul uit. Er lag een zwarte balk op de plaat.

Hij haalde de kurk uit de fles en piste erin. Hij duwde de kurk er weer op en smeet de fles in het water. De ebstroom nam hem mee, om de plaat heen, de zee in. Hij rolde nog een paar keer over de top van een golf, en toen was hij weg.

Hij stapte op de duinen af. Het mulle zand liep zwaar. Schuin uit het zand stak een roestige buis met een brokje beton eraan. Er hing een reep plastic in het prikkeldraad. Achter het prikkeldraad lagen bekers waar sinaasappelsap in had gezeten. De letters waren wat verbleekt.

Hij klauterde over het prikkeldraad en klom het duin op. De neuzen van zijn schoenen gleden weg en hij kwam niet snel vooruit. Bij een paal met een bordje *Verboden Toegang* bleef hij even staan. In de verte was een klein gewriemel van mensen, witte en rode figuurtjes bewogen over het strand. Achter hem was het strand leeg.

Er zat vogelstront aan zijn hand. Dat zat op de paal. Hij veegde zijn hand af aan het bordje.

Hij klom verder omhoog naar de top. In het dal achter het duin was het warm. Hij trok zijn schoenen uit en liet het stuifzand eruit lopen. Er lagen drie keutels. Van een mens. Of van een hond. Er lag geen papier bij. Hij trok zijn schoenen aan en liep de duinen af. De grond was begroeid met dor gras en struikjes. Er lagen hoopjes konijnenkeutels. Er bloeiden paarse en gele bloemetjes. Er hing een flard krantenpapier in een struikje. Het was geel en niet meer leesbaar. Midden in een kuil lag een gaasje van een vrouw. En er lag een dood konijn met starende ogen en piekerig haar.

Hij kwam op een schelpenpaadje. Hij bleef staan en keek beide kanten op. Hij wreef met de rug van zijn hand over zijn voorhoofd. Er zat zweet op z'n hand. Vlak voor zijn voeten lag een rond stukje blik. Hij pakte het op en bekeek het. Het was zo groot als een kwartje, maar veel dunner.

Hij liep rechtdoor tussen de platte heuveltjes. Er was een klein hoekje grond in cultuur gebracht. Tien bij tien meter zowat. Er stond een schot omheen van gaas en planken en een ouwe deur en ijzerdraad. Er waren zes akkertjes, haast helemaal met gras en onkruid overwoekerd. Tegen het schot aan lag een gebroken, roes-

tig wiedijzer. Van een spiraalmatras was een deur gemaakt. Er zat een ketting aan met een rood-verroest slot.

Verderop liep een hoog gazen schot. Hij liep er langs. Er was geen ingang. Achter het schot stond een groot gebouw. Er stonden een paar auto's bij. Er stond ook wat op een bord aan de gevel.

Het schot liep tot aan de badweg, en maakte daar een bocht en liep een stuk langs de weg. Hij stak de weg over en liep de kant van het dorp op. De strandweg was niet breed, maar de berm was hard en vlak en beter te belopen dan de klinkerdijk.

Er haalde hem een volkswagentje in. Toen het hem goed en wel voorbij was stopte het ineens. De remmen piepten. Er zaten een man en een vrouw in. Ze keken hem aan. Hij kende ze niet. De man had een kaal, bruinverbrand hoofd met een kransje haar boven de oren. De auto reed achteruit, en trok weer op. Maar hij kwam hem niet voorbij.

In het hoge hek aan de andere kant van de weg was een ingang. Er stond een groot bord. Het was een waterwingebied.

Er reed hem een politiejeepje voorbij naar het strand. Er zaten twee agenten in. En op de achterbank zat een man. Het jeepje hobbelde erg, en het maakte een hoop lawaai.

Tegen het gras aan lagen een heleboel sigarettenpeukjes en lucifers. Het waren hele lange peuken. Haast allemaal dubbelgevouwen. Caballero's waren het. Hij roerde er met de neus van zijn schoen in rond. Het waren net dode beestjes.

Er kwamen twee auto's aanjakkeren. Ze bleven naast hem staan. In de voorste zat de man met het bruine hoofd. De man kwam de auto uit. Hij zei: ‘Hé, jij daar! Wacht eens even!’

Uit de achterste auto kwamen twee mannen en twee vrouwen en een meisje.

‘Dat is hem, mama! Tante Eke! Dat is hem!’ riep het meisje.

Het was het meisje dat hij vanmiddag in het bos had gezien. Ze had nu een vest aan, maar het was hetzelfde meisje.

‘Wat heb jij gedaan, jij grote vuilak! Jij godverdommese grote hufter!’ riep een van de mannen die uit de achterste auto was gekomen. Hij kwam met geheven vuisten op hem af.

Hij had de man nooit eerder gezien. Het was een volslagen onbekend gezicht. Een brede mond en dikke lippen.

‘Sjoerd, beheers je!’ riep de man met het bruine kale hoofd.

De kerel sloeg hem één keer, twee keer. Hij struikelde achteruit, hij viel. De kerel schopte hem in zijn ribben en in zijn hals. Hij was

duizelig van de pijn. Hij hoorde ze in de verte schreeuwen, mannen- en vrouwenstemmen door elkaar - ‘Gauke, hij maakt hem dood! Toe Gauke!’ - het schoppen hield op. Hij sloeg zijn ogen op. De man met het kale hoofd en nog een andere hielden de kerel vast die hem had geslagen. Ze vochten met hem.

‘Laat me los!’ riep de kerel, ‘laat me godverdomme! Ik heb er tien jaar voor over. Gauke, verdomme, laat me los! Begrijp je dat nou niet! Die ellendeling! M'n meisje, m'n meisje!’ Hij huilde en schreeuwde door elkaar.

‘Sjoerd, Sjoerd! Kom mee! Weg! Dat kunnen we niet doen, jongen. Dat mag niet. Geen eigen rechter, jongen!’

Hij lag achterover in een greppeltje. Hij zag tussen de lange halmen door hoe ze de kerel wegbrachten. Alles deed hem zeer. Hij kon z'n hoofd niet draaien. Er liep bloed over zijn wangen. Hij voelde met z'n tong dat z'n bovenlip kapot was. Het bloed smaakte lauw en vies. Het slikken deed hem zeer.

Er stond een wijf boven hem. Ze had grote ogen, het haar wild om d'r hoofd. Ze zei: ‘Had hij je maar doodgeschopt, grote smeerlap! Ik hoop dat ze je ophangen! Ze moeten je levend verbranden! Ellendeling, grote vuilak!’

Ze stapte in het greppeltje. Hij was bang dat ze hem in z'n gezicht zou trappen. Hij keek angstig omhoog. Ze had dikke billen en een grote witte broek. Hij sloot zijn ogen en wendde zijn hoofd voorzichtig af.

‘Jij hier ook weg, Eke!’ riep een jammerende vrouwenstem. ‘O meisje, bezondig je niet!’

Hij was weer alleen. Hij hoorde roepen: ‘Ga in de auto.’ En: ‘Daar komen ze aan!’

Er stopte weer een auto en toen stonden er twee agenten voor hem.

‘Opstaan,’ zei een van de twee.

Hij kon niet. Ze pakten hem ieder bij een arm en trokken hem overeind. Hij schreeuwde van de pijn. En toen kwam die kerel er weer aan.

‘Geef me dat kreng in mijn handen!’ schreeuwde hij. Ze hielden hem gelukkig tegen.

De agenten duwden hem op de achterbank van de jeep. De een ging naast hem zitten, de ander stapte achter het stuur. ‘Viezerik!’ riep het meisje. Ze gierden weg.

Hij voelde weer met z'n tong aan z'n lippen. Alles was kapot.

Uit z'n neus zakte bloed in de keelholte. Het was koud in de jeep.

Ze bleven staan voor een groot gebouw. De agent die naast hem op de achterbank zat, pakte hem bij de arm en trok hem mee het gebouw in. Er was een lange gang en allemaal deuren. Ze gingen een deur door. Er stond een bureau en stoelen. De agent duwde hem voor het bureau en ging zitten. De andere bleef bij de deur staan.

‘Hoe is je naam!’ vroeg de agent. Hij voelde in z'n jaszakken en griste toen een balpen van het bureau.

‘Hoor je me niet?’

De agent had een vreemde slag in z'n haar, vlak boven z'n linkeroog. Z'n haar was daar heel kort geknipt.

‘Gooi hem eerst maar in de cel. Er moet maar een dokter komen,’ zei de agent bij de deur.

‘Maak je zakken leeg!’

Hij voelde in z'n kontzak en haalde er een stukje blik en een papiertje uit. Hij legde het op het bureau.

‘Verder niks!’ vroeg de agent. Hij vouwde het papiertje open. Zijn lippen bewogen en hij begon te blazen en te spugen. ‘Okayijs! Verdomme, wat moet ik daar mee!’

Hij kneep het papiertje in z'n grote knuist en sloeg het over het bureau naar hem toe. Het raakte hem op z'n kin en het viel over z'n kleren en rolde nog een eindje weg over de vloer naar de poot van het bureau.

De pronkkamer

Theun de Vries[*]

(Vertaling Jabik Veenbaas)

De laatste dag van het schooljaar: een dag vol jonge zomer. Er is niet een van ons blijven zitten. De leraren zien er moe en voldaan uit: ze hebben weer een stel opgeschoten jongelui van klas naar klas overgeheveld zonder al te veel moeilijkheden, en ons - na de vakanties - alweer nieuwe wijsheid in het vooruitzicht gesteld. De wiskundeleraar is al op reis, zo horen we. De leraar Frans stapt tussen de banken door met het vertrouwde boekje in de hand - we lezen ‘Tartarin sur les Alpes’ - en al is het een voorkomende man, hij is niet van plan om ons op deze laatste dag speelruimte te geven, zoals de tekenleraar, de schilder Lykele Lyklama, die als altijd te elfder ure op zijn fiets het schoolplein op stormt: geen gipskoppen, geen zonnebloemen vandaag: ‘Teken maar wat in jullie opkomt’. Maar onze Fransman, wat aan de kleine kant, met grote neusgaten en dikke wenkbrauwen, houdt zich aan het oude rooster en we ploeteren ons vijftig minuten lang door de nu onverdraaglijke Tartarin heen, tot de bel ons van de bezoeking verlost. De boeken vliegen in de tas. Onze Fransman schudt zijn hoofd om onze haast en heeft nog iets te zeggen. ‘In de vakantie moeten jullie allemaal eens een Frans boek proberen te lezen,’ zegt hij, en de klas antwoordt met een zucht. Er schijnt niet veel animo voor zijn voorstel te zijn.

De laatste bel. De school loopt leeg. De leraar Grieks met zijn keurig geknipte witte puntbaardje en een nette witte kuif boven zijn voorhoofd - hij is zo deftig en lijkt zo timide - kan het weer niet laten: hij staat bij de deur en de meisjes - voorzover ze hem niet ontglippen - krijgen een speels klapje op de onderkant van hun rug. Ik zou wel eens willen weten wat de meisjes daar zelf van

* *Theun de Vries (1907) behoort tot de grote Nederlandse schrijvers van de afgelopen eeuw. Hij verwierf vooral naam met zijn historische romans, Zijn werk werd vele malen bekroond, onder meer met de P.C. Hooftprijs (in 1963). Theun de Vries publiceerde ook in het Fries; zo schreef hij enkele bundels Friestalige poëzie. De Friestalige Wilt Tjaarda-vertelling ‘De pronkkeamer’ werd in 1999 geschreven voor het boekje* Westerljocht, *in opdracht van uitgeverij ‘De Looden Hel’ te Veenwouden.*

denken, maar wat die onder elkaar besmiespelen, daar komen wij jongens niet achter.

Ik stap nog even de schoolbibliotheek in - daar staan alle klassieken in zes talen op een rij, en ik snuffel de collectie oude geschiedenis door en haal er een boek uit: ‘Cicéron et ses amis’. Het boek zelf is ook al oud: 1892! Het lijkt lang, lang geleden, toch gaat het in de tas, en ik krabbel de titel met mijn naam in het uitleenboek.

Mijn oom Gosse, die ik nooit gekend heb, omdat hij al voor mijn tijd naar Amerika was vertrokken, had uit ik weet niet wat voor liefhebberij op het kleine lapje wei naast opa en oma een rij dennenbomen geplant, tot het heilige aantal van zeven. Het zullen indertijd vermoedelijk niet meer dan struiken zijn geweest, maar in mijn jongensdagen waren het mooie gave bomen van anderhalve manshoogte, welige takken met zilverglans aan de onderkant als de wind er doorheen joeg. Nu in de zomerweken, haast elke dag mooi helder weer, stonden ze daar stil en breed in het lange gras, want het leek wel of opa dat hele plekje met opzet onaangeroerd liet; er kwam geen zeis aan te pas. Voor mij een gelukje, want hoewel ik bij mijn ouders thuis een heel grasveld tot mijn beschikking had om op te liggen, fietste ik toch vaak genoeg naar opa en oma om me daar onder de dennenbomen te nestelen als in een groot groen bed. Ik nestelde me en las; het oude geschiedenisboek werd er van het meeslepen en het buitenweer niet frisser op, maar het had me vrijwel van het begin af aan te pakken. Ik vergat dat het Frans was, zo boeide het me. Oma schudde haar hoofd meer dan eens als ik onder de bomen vandaan kwam en even haar kamertje binnenstapte voor een kopje thee. ‘Word je niet gek, jongen, van dat lange lezen?’ Dan moest ik lachen. ‘Ik fiets ook wel eens een rondje, oma,’ - en dan lachte zij ook. ‘Dat is zo, maar je groeit me boven het hoofd met al je geleerdheid.’

Er waren nogal wat ooms, tantes, hele en halve familie, verspreid over de omliggende dorpen en buurten, bij wie ik op bezoek ging, meest om oude banden te verstevigen en wat te praten. Ik moest er doorgaans vertellen wat ik nu eigenlijk leerde, daar in de stad, en als ik voor de dag kwam met Grieks en Latijn dan opperde meer dan één: ‘Wil je dan dominee worden, Wilt?’ - en ik spon mijn antwoord uit en verklaarde dat je met Grieks en Latijn ook nog andere kanten op kon. Ik had wel eens de indruk dat ik met al

die kennis van sommigen vervreemdde - ze konden me niet meer volgen - maar we bleven altijd goede vrienden.

In vroegere jaren kwam ik erg vaak en erg graag bij oom Marten en tante Jel, die eigenlijk niets meer waren dan verre familie, maar het dichtst bij woonden, want ik kon de nok van oom Martens schuur van opa's erf af zien. Ik kwam daar omdat het er zoetekauwen waren: gasten konden rekenen op een gul onthaal en ik pikte er, als een bedrijvige vogel, alle graantjes mee die mijn pad kruisten.

En nu was er bij oom Marten en tante Jel sinds een maand of wat een grote verandering gaande. Ze hadden twee dochters, en als jongetje had ik ze allebei gekend; ze waren beiden getrouwd en woonden heel ver weg. Zo nu en dan hoorden we wat nieuws over hen, maar voor mij waren ze al ver en vreemd. Toen, een paar jaar geleden, zagen we in de krant een overlijdensbericht: Jildou (dat was de jongste dochter) had haar man verloren. Het ging mij het ene oor in en het andere uit. Dat werd anders toen Jildou onverhoeds bij vader en moeder terugkwam; ze had het als weduwe alleen en zonder kinderen in de Zuidwesthoek niet kunnen uithouden. En ze veranderde niet alleen het gezin van oom Marten en tante Jel, maar het hele aanzicht van de oude hoeve. Jildou hield, dat wisten nog veel mensen, van tuinieren; maar in de jaren van haar trouwen was de tuin bij oom Marten helemaal verpieterd. Daar kwam nu een ommekeer in. Een stukje grond dat overging in de hof werd - ook voor mijn ogen - omgetoverd in een weelderige bloementuin. Daar stonden nu bessenstruiken, zwarte, witte, rode bessen en kruisbessen, er waren frambozen en aardbeien, maar bovenal waren er perken gemaakt, ingezaaid en begoten, en nu lag er voor de ramen van het woonhuis een diepe en brede strook tuin als een bont schilderstuk, een en al deinende pracht als de wind er doorheen zeilde. In onze streek zag je wel meer bloemen om de huizen, in de lente soms een rij sleutelbloemen, dan weer tegen een gevel op stokrozen of onderlangs wat goudsbloemen, maar het zonk allemaal in het niet bij wat er bloeide onder Jildous bewind.

Van tuinieren had ik geen verstand en al bekeek ik zo'n lap grond vol bloemen met genoegen, ik zou nooit voor mezelf ook maar het geringste hoekje tuin bespitten en bezaaien. Oma had in het tuintje voor haar huis ook wel wat bloeisels, maar ik stond daar nooit lang bij stil. Ik lag onder de zilverdennen en las maar over

Cicero en zijn vrienden, en verkeerde tijdenlang in het oude Rome.

Het was op zo'n middag dat ik over de toga's en de marmeren trappen heen bij een blik op de nok van oom Martens schuur aan de krakelingen en andere zoetigheid dacht die ze daar bij de thee plachten te nuttigen. Ik bracht mijn boek bij oma in haar kamertje: ‘Ik fiets een stukje om, oma’, - wat ik zei om haar te misleiden, want zij vond mijn uitstapjes naar oude bekenden vaak onbescheiden. Er stond landwind: hooiweer, en hier en daar, zo rook ik, waren ze al druk in de weer met de zeisen. De hitte was nog net te verdragen toen ik het nietige eindje weg af fietste naar oom Martens boerderij. Ik zette mijn fiets tegen de zijgevel. Toen ik me naar de deur wendde, zag ik dat Jildou in haar bloementuin stond. De rupsen en het ongedierte moesten het schijnbaar ontgelden, want ik zag wel hoe ze plukte en knipte. De zon legde hoog, helder zomerlicht over struiken en planten, en het leek wel of Jildou in golven van kleur stond. Het kwam me na het lezen over de Romeinen haast heidens voor, net of er een bonte fabel tot leven was gekomen. Jildou zag me en we groetten elkaar tegelijk met een handgebaar. Ze riep: ‘Moet je niet even in de bessen, Wilt?’ en ik schuifelde al over het smalle paadje naar Jildou en de bessen toe. Naast Jildou stond een rood emmertje dat al voor het grootste deel leeg was; in de bloemen hingen nog verse druppels. En al had ik natuurlijk al eerder gezien wat een mooie vrouw Jildou was - je moest wel blind zijn om dat niet te zien -, ze leek me in het zonnegoud knapper dan ooit. Ze merkte het blijkbaar aan me; ze glimlachte. ‘Wat kijk je me aan, jongen. Ben ik veranderd of zo?’ Ik glimlachte ook maar; ik wist niet wat ik moest antwoorden; ik mompelde: ‘Zal ik dan maar wat bessen plukken?’ ‘Toe maar,’ zei Jildou, en ik hing wat bij de bessenstruiken rond, verorberde wat frambozen en voelde dat Jildou al mijn doen en laten volgde. ‘Hoe is 't met de studie?’ vroeg ze, en nu kon ik tenminste weer losjesweg praten. ‘Wilt u wel geloven, Jildou, ik weet niks meer, mijn hoofd is helemaal leeg.’ Nu konden we beiden lachen.

Ze liet haar ogen van onder tot boven over me heen gaan. Jij leert toch Latijn, Wilt?’ vroeg ze. Ik zei verwonderd: ‘Dat is zo, maar waarom vraagt u dat? Wilt u het ook leren?’ ‘Ik vraag het nergens om,’ zei ze, ‘maar leren jullie ook de Latijnse namen van bloemen?’ Ik moest weer lachen. ‘Rosa, rosae,’ zei ik, ‘en dan ben

ik uitgepraat.’ Jildou legde een hand op een van haar dikke dahlia's en boog de zware bloem naar mij toe. Tot mijn verbazing zei ze: ‘Hier hebben we de dahlia pinnata... en hier, Wilt,’ - en ze deed een paar stappen en woog met lichte hand een streng Oostindische kersen aan hun lat: ‘De tropaeolum majus!’ Mijn mond moest wel open zijn gevallen, want Jildou lachte me nu kort en goed uit. Ik kreeg er een kleur van. ‘Verduiveld, Jildou, nu bent u me te glad af... Hoe kent u zulke geleerde namen?’ Ze zei: ‘Dat zal ik je zeggen. Mijn oudoom Festus Aitzema, daar komen ze vandaan. Je hebt misschien nog nooit van hem gehoord. Een broer van oma, en de enige in de familie die gestudeerd heeft.’ Ik zei: ‘Ik moet toegeven dat ik nog nooit van hem heb gehoord. Festus? Was hij botanist?’ Jildou knikte. Ja, zo noemen ze die plantenkenners voorzover ik weet. Hij heette eigenlijk Fetse, maar hij veranderde het in Festus, dat klonk geleerder... Nou, oudoom is voor zijn studie naar Leiden getrokken en daar bleef hij hangen. Hij heeft verschillende boeken geschreven, allemaal over bloemen en bomen natuurlijk, en daar hebben wij nog een boek van. Zodoende.’ Ze lachte weer. ‘In onze pronkkamer hangt nog een portretje van hem, geen foto, maar met de hand geschilderd door een van zijn studiemakkers. Wil je het zien?’

Ik deed op dat moment niets liever dan nog wat langer in het gezelschap van Jildou blijven, hoewel ik de thee en de krakelingen al vergeten was. En al kon het portretje van oudoom Festus me maar bitter weinig schelen, ik zei: ‘Dat wil ik graag.’ Jildou veegde haar handen af aan haar schort - daar kleefde wat dood, ingedroogd blad op - en ging me al voor.

De pronkkamer zat aan de boerderij vast als de korte poot van een winkelhaak. Je kwam er in door het voorhuis - donker en koel - waar Jildou haar schort afdeed en aan een rek hing. Het was doodstil in huis. Tante Jel zat in de woonkamer; misschien knapte ze wel een uiltje; en oom Marten - bedacht ik - was mogelijk al met zijn werkvolk aan het hooien. Ik had nog nooit een voet in die pronkkamer gezet. Jildou had de deur geopend en wachtte opzij zodat ik goed om me heen kon kijken. En een pronkkamer was het, daarbij niet gehinderd door warmte of fel licht van buiten. Een breed raam op het noorden met uitzicht op Jildou's bloementuin. Twee ramen op het zuiden, de blinden dicht, zodat de hele kamer in stille, getemperde glans lag. Planten in koperen potten of sierlijk aardewerk, vingerplanten, lintbladeren, wintergroen. De

ronde tafel in het midden, juist onder de lamp waaraan een kralen rand zacht glinsterde. Op de tafel een rood kleed met een kanten loper, vier ouderwetse stoelen, een mahoniehouten secretaire. In een van de hoeken een zwarthouten lessenaar met een dikke gedraaide poot en daarop een zwaar, in koperen haken geklonken, eerwaardig boek, dat niets anders kon zijn dan de statenbijbel. De haardstee was ronduit prachtig. Ik geloof niet dat die glad opgepoetste kolomkachel nog vaak brandde, maar dat zou des te beter zijn voor het tegelstuk dat van de vloer af tot aan de hoge schoorsteenmantel reikte - een zeer weelderige bloemenkorf, geflankeerd door twee pauwen met wonderlange, wonderbonte staarten die over en weer met groene vogelogen naar elkaar loerden.

Toen ik zei: ‘Een echte pronkkamer!’ kwam Jildou weer bij de deur vandaan. Ik wendde me naar haar toe; ze stond bij het bruingeverfde kamerbeschot. ‘Kijk,’ zei ze, en ze wees: ‘Daar heb je oom Festus.’ Tussen de twee gesloten bedsteden hing het schilderstukje, het portret van de oude botanist, hoewel hij op het doekje nog niet zo oud was. Het was echt een stukje dat gemaakt was door een liefhebber met aandacht en talent: oom leek een goedige man met slimme grijze ogen en een glimmend-rode tronie boven de brede witte boord. Ik stond achter Jildou terwijl we ooms beeltenis beschouwden. ‘Vast een beste kerel,’ zei ik, en om Jildou een plezier te doen voegde ik eraan toe: ‘Zo'n leraar had ik ook wel willen hebben.’ Ze glimlachte. ‘Dan had je misschien wel veel meer Latijnse bloemennamen gekend.’ Ik zei: ‘Dat denk ik ook,’ maar ik had oom Festus al lang genoeg bekeken: ik zag alleen nog Jildou, die nog altijd naar oudoom staarde alsof ze hem nog nooit eerder had gezien.

Haar haar, opgestoken in een zware wrong, liet nog wat losse lokken over de blote hals dwarrelen; haar hele persoon rook naar tuin, bladeren en vruchten, maar ook naar vrouw. Haar taille was smal, de rokken even opgetild door volle ronde heupen. Vrouwenrokken.

Mannen en vrouwen. Het suisde ijl door mijn hoofd. Het geheim dat jongens onrustig maakt, was nooit zo dichtbij geweest. Kon ik die slanke gestalte in mijn armen nemen? Jildou draaide zich om, ze keek me aan: ‘Dat boek van Festus kun je straks nog zien; het ligt bij moeder in de kast.’ Het leek of ze zich wilde uitrekken; ze gaapte! ‘Wil je wel geloven, Wilt, dat ik slaperig ben geworden? Ik

zou wel op de grond kunnen slapen!' Ik raakte in de war, ik wist niet wat ik daarop moest zeggen, ik probeerde het toch: 'U hebt ook de hele dag in de zon en de wind gestaan.'

Ze knikte en gaapte weer. Ik was totaal verbaasd toen ze een paar stappen deed en - hoe had ze dat zo gauw? - zich neervlijde op het zwart-rode vloerkleed. Daar lag Jildou, languit, de armen onder haar hoofd en ze rekte zich werkelijk uit. Jildou...!' zei ik met gesmoorde stem. Ik viel op mijn knieën naast haar. Ze keek me aan, een glimlachje om haar mond. Ik gleed net als haar languit. Ik lag bovenop Jildou.

Het leek te zullen gebeuren, te moeten gebeuren, hier in de pronkkamer, onder de pauwen, in dit doodstille huis. Jildou zei niets; wachtte ze op mij? Maar ik kon niet. Ik durfde niet. In dat korte, diepe ogenblik dat ik haar in de ogen keek, werd het mij duidelijk: ik was, nog geen zeventien jaar, niet mans genoeg om een vrouw van dertig te bedwingen.

Ik wist niet hoe snel ik uit die pronkkamer weg moest komen. Ik sprong overeind, ik stoof door het voorhuis naar buiten, ik zag nog als een schim hoe tante Jel in de woonkamer tegen mij gebaarde of ik haar niet even goeiendag wilde zeggen. Ik pakte mijn fiets al, ik trapte het erf af en met een slinger de weg op. Ik schoot het huis van opa en oma voorbij; ik kwam thuis, ik liep zowat tegen moeder aan die met een arm vol wasgoed onderweg was naar de drooglijn. 'Wilt!' zei ze, en ik hoorde dat ze verbaasd was. 'Wat is er met jou? Je ziet er zo ontdaan uit!' Ik zei: 'De warmte en anders niet,' - en liep rechtstreeks de trap op naar mijn zolderkamertje om daar bij te komen van mijn nederlaag.

Het duurde een dag of wat, toen vervaagde het beeld van de pronkkamer met de statenbijbel en het zwart-rode vloerkleed en de twee pauwen, en wat er gebeurd was. De vakantie raakte om, de school ging weer open.

De conciërge stond 's ochtends weer op zijn vaste plek in de vestibule, achter de rector die oud en nieuw pubervolk met welwillende knikjes groette; en op de drempel van klas II wachtte de leraar Grieks en bekeek de meisjes en gaf waar hij de kans kreeg speelse klapjes op achterwerkjes. Het leek allemaal erg op voorgaande jaren en het was toch weer anders; een orde om weer aan te wennen.

De tweede dag na het schoolbegin hadden we Franse les. De leraar was zijn vraag van destijds niet vergeten en liet zijn bolle

ogen over het jongvolk weiden. ‘Nou, wie van jullie heeft in de vakantie een Frans boek gelezen?’ Pijnlijk moment! Er gingen maar twee handen omhoog, die van Sytske Hempenius, een bakkersdochter uit Hallum, en mijn hand, en ik zag al meteen dat Sytske zich evenmin raad wist met haar heldenfeit als ik: we schaamden ons voor onze uitsloverij, terwijl de anderen enkel grinnikten.

Sytske en ik moesten, en dan nog wel in het Frans, over het boek vertellen dat we hadden gelezen, en het ontaardde in een vreselijk gestamel; er werd door de klasgenoten flink gelachen, maar daar was dacht ik ook wel wat afgunst bij. Ik had Sytske, zo merkte ik, eigenlijk nooit goed bekeken; het was een tenger meisje met lang blond haar, een lief snoetje en een brilletje. Dat brilletje misstond haar, zag ik, helemaal niet; het gaf een aparte bekoring aan dat stille meisjesgezicht. Sytske, zo wisten we, wilde dokter worden: we hadden al eens een opstel moeten maken over het thema: Wat wil ik worden? en de meesten van ons - ik niet - waren daarbij met hun plannen en wensen voor de dag gekomen. Sytske Hempenius als dokter, tenger en alwetend in een witte jas, een helper van de mensheid, dat kon ik me heel goed voorstellen. Toen ik mijn fiets uit de stalling had gehaald, kwam ik naast haar lopen, terwijl ze haar dagelijkse weg naar het station volgde. Ik vroeg haar: ‘Zal ik je even naar het station brengen?’

Ze keek me wat verbaasd aan.

‘Als je wilt.’

‘Anders had ik het niet gevraagd,’ zei ik.

Ze glimlachte wat beschroomd.

‘Geef mij je boekentas maar,’ zei ik, ‘dan bind ik die zolang achter op mijn fiets.’

‘Dat loopt prettiger,’ zei ze toen we verder gingen. We zeiden onderweg niet veel, maar liepen zo'n beetje vergenoegd samen op. Bij het station nam ik haar tas weer van de fiets.

‘Ik breng je wel even naar de trein,’ zei ik.

‘Ik ben het anders ook alleen wel gewend,’ glimlachte ze.

Ik glimlachte ook.

Het oude boemeltje langs de terpdorpen liep toen nog, en je kon je fiets overal neerzetten en ongeschonden terugvinden.

Ik droeg Sytskes boekentas tot aan de wagon, en ze nam hem van mij over en zei: ‘Dat was aardig van je, Wilt.’

‘Morgen weer?’ vroeg ik.

Ze keek me een ogenblikje aan door de lichtjes beslagen brillenglaasjes.

‘Als je wilt,’ zei ze weer.

Ik knikte. Ze zei: ‘Van mij mag het wel.’

Ze stapte in; een paar tellen later stond ze achter het portier en liet het raampje zakken. Ze stak haar hoofd naar buiten.

‘Nog wel bedankt, Wilt, voor het dragen van mijn boeken.’

‘Dat heeft de fiets gedaan,’ zei ik.

We lachten. Het boemeltje kwam in beweging, het hijgde en rammelde en schoof behoedzaam zijn ijzeren weg op. Ik wuifde naar Sytske en Sytske wuifde terug. Het raampje werd opgedraaid en Sytske was niet meer te zien.

Ik slenterde langzaam naar mijn fiets. Ik fietste al net zo langzaam naar huis. De nazomerdag was nog hoog en vol van zon. Boven de Wielen stonden leeuweriken in de lucht, net of het erbij hoorde, dat klimmen en jubelen. Ik neuriede zachtjes in mezelf, terwijl aan alle kanten mensen en vee en zelfs ruisende groene boomwallen me toegenegen leken in het weldadige westerlicht.

Vertaalde poëzie

Van overzee en verder

Tsjêbbe Hettinga[*]
(Vertaling Tsjêbbe Hettinga en Benno Barnard)

Een brief, een vlucht, een komen onder de golfplaten
Van onze hut in de olijfgaard (zij ligt verborgen
In de middag, op een eiland van een archipel
In de Middellandse Zee): elf dagen jij, warm en rijp
Als de vruchten waarmee je komt, en je hebt ogen
Die het zwartste licht van een man verjagen en een rest
Hollandse haast om je mond - maar de haast gaat liggen
Als het hete kalkstof van het pad dat je gebracht heeft
En dat in zichzelf terugkeert met de blauwe tractor
Uit het zeedorp, die nu weer onderweg is naar de zee.

Fan oer see en fierde

In brief, in flecht, in kommen ûnder de golfplaten
Fan ús hutte yn in hôf fan oliven ferburgen,
Yn 'e middei op in eilân yn 'e weagen fan
In mediterrane archipel: alve dagen do,
Waarm en ryp as de fruchten dêr'tst mei komst. Eagen dêr'tst
In man it swartst ljocht mei ferreagest hasto en eat fan
It Hollânsk fleanen om 'e mûle dat him deljout
As it hite kalkstof fan it paad dat dy brocht hat en
Yn himsels weromgiet mei de blauwe trekker út
It seedoarp wei, trekker, ûnderweis nei de see werom.

* *Tsjêbbe Hettinga (Burchwert, 1949) publiceerde zes gedichtenbundels en brak landelijk door toen zijn voorlaatste bundel, in enigszins gewijzigde vorm, in Nederlandse vertaling verscheen, als* Vreemde kusten / Fijemde kusten *(1995). In 2001 won hij de Gysbert Japicxprijs, voor Zijn bundel* Fan oer see en fierder, *in 2000 uitgekomen bij Utjouwerij Montaigne te Gasselternijveenschemond. Het gedicht 'Fan oer see en fieder' is het titelgedicht uit die laatste bundel. Zie voor meer informatie de rubriek* Essay.

[Vervolg Nederlands]

Na het rood drinken op het altaar van de groene
Olijvenschaduw, bij de lege put in de volle
Zon, met zicht op wat ons aanziet, ezel en vrouwtje,
Een toom steenkolenjapans babbelende kalkoenen
Naast een Suzuki van tweehonderdvijftig cc -
Na de twee facies van hier te hebben besproken en,
Lachend, hoe twee vrouwen en een man op dat oudje
Van een motor moeten, suizen we het slingerpad af
Naar de baai vol schouderhoge golven, kinderen
Van een verre storm, van een storm van gisteren. De zee.

En met je donkere glimmende gezicht, dat nu
Golf na golf het witte koraal van je tanden bloot krijst
Naar de kust, die stil terugkijkt onder haar jagershoed -
Sta jij tot je enkels in zee, waar ze haar buik inhoudt
Tussen twee als een souvenir gestolde golven
In, die buik, die schitterende schelp van blauw. Daar sta jij:
Je erg witte badpak tot op de donkere ‘o’
In je heupen afgestroopt, je borsten vreselijk bloot,
Je armen al capitulerende voor de drift
Van het water - jij Caraïbische Afrodite.

[Vervolg Fries]

Nei it reade drinken op it alter fan it grien
Oliveskaad, by de liddige put yn de folle
Sinne, mei sicht op wat ús besjocht, ezel en frou,
In team stienkoalejapanskpratende kalkoenen neist
In twahûnderfyftich cc Suzuki, reedzjend
Oer de twa faasjes fan it eilân, of, laitsjend, it plak
Fan twa freondinnen en in man op 'e âldmotor
It sûzjend slingerpaad del nei de rûzjende baai mei
Syn oardelmeters weagen sûnder wyn, net in sucht,
Fan in fiere stoarm, fan in juster foar altyd, de see.

En mei dyn dûnker glimmend gesicht, dat no weach nei
Weach it wyt koraal fan 'e tosken bleatkryt nei stille
Eagen ûnder de griene jagershoed fan 'e kust
Stietsto oant de ankels yn de see syn ynlutsen búk.
Tusken twa as in souvenier stjurre weagen,
Yn in skitteijende skulpen skaal fan ovaal blau glês,
It strak slim wyt swimpak oant op de dûnkere o
Fan 'e heupen delstrûpt, de boarsten ferskriklike bleat
En de earmen al kapitulearjend foar de drift
Fan it wetter, do, Karaïbyske Afrodite.

[Vervolg Nederlands]

Zowel toegesproken als gelokt door de namen
Van de schepen in de zomerhaven die Hercules
Seghers een paar voorgoed uitgevaren eeuwen her
Met fijne streken van zijn pen vastlegde - *Zakynthos,*
Kilini, Kastor/ Pollux, Stardust, Aspropirgos -
Sta jij in de septemberzon en een bries die voelbaar
Ervandoor wil met je vormen, je zomerjurk,
Je witte zomerjurk - sta je op je hoge hakken,
Handen in de zij, op de keermuur uit te dagen,
Vissers met hun netten in de verte uit te dagen.

's Avonds, wanneer de herder met zijn wolk van schapen
Door de oeroude olijfgaarden van de inkeer trekt,
Voor de schemer uit, en wanneer de hut warmer wordt
Dan de stenen put naast de doodstille stoelen, wanneer
De vlerken van het libido de gevangenis
Van de nacht al naderen - pak jij, naakt tot je schaamte,
Een slang vast en raak je verwikkeld in een gevecht
Met water (dat je zwarte lijf nog zwarter maakt), met ons,
En het is koud, het spoelt van onze geschrokken huid
Het zeezout en in deze regen roepen wij het uit.

[Vervolg Fries]

Tagelyk tasprutsen en lokke troch de nammen
Fan 'e skippen yn 'e simmerhaven dy't Hercules
Seghers in pear foargoed ûtfearne ieuwen ferlyn
Mei fine streken fan 'e pinne festlei -
Kilini, Kastor / Pollux, Stardust, Aspropirgos -
Stietsto yn 'e sinne fan septimber en seewyn dy't
Femimber mei dyn lange wite simmerjurk, as
Jachtbút fan dyn oerjûne foarmen, útnaaie wol, op
Hege hakken, hân yn 'e side, op 'e muorre
Tsjin de winterstoarmen fisker's netten út te daagjen.

Jûns, hoenear't skimer as niis skiep en skieppehoeder
Troch de oerâlde olivehôven fan 'e ynkear
Wâlet, hoenear't de golfplaten hut waarmer wurdt
As de stiennen put neist de deastille stuollen, hoenear't
De boeven fan it libido nacht syn finzenis
Al bespegelje, krijsto, neaken oant op 'e skamte,
In swarte slange beet en rekkest yn gefjocht mei
Wetter (swart glês dat dyn swart liif noch swarter makket), en
Mei ús, wylst it ús, kâld, de seesâlt fan de kjelle
Hûd spielt en genot yn spuitsjes raze en reine lit.

[Vervolg Nederlands]

Het gekromde duister, dat ruikt naar hout en zee, sluit
(Geholpen door de honden die tot hun ketting grommen)
De olijfgaarden af, laat de ratten los en haalt
De maan op uit het ruim van een gezonken schip - en het
Beluistert op de rand van de mompelende put
Het onverstaanbare van de elkaar uitdossende,
Meermaals in alles onthullend gelach blijvende
Vriendinnen in onze hut. En het ruikt, door het denken
Aan zee en hout heen, plots de geur van nieuwe bossen
Haar, vreemde bloemen - en de geur kleurt dit stomme duister.

Onder de pergola, waar de salamander huist
En rijpe druiventrossen ons het lied der liederen
Voor ogen toveren, dwaal jij in waxinelicht
Dat spookt over de oude muur waarin Heer Aardbeving
Zijn homerische handtekening heeft uitgekerfd,
Dwaal jij heen en weer in je witte jurk - je gaat dansen,
Maar je lippen verlangen naar je eigen eiland
En je steeds drukkere handen beschrijven de oorsprong
Van alles en in je ogen brandt vuur als het vuur
Dat ooit 's nachts een schip aantrok van een wildvreemd continent.

[Vervolg Fries]

It dûknekkich tsjuster, dat rûkt nei hout en see, slút
(Holpen troch de hûnen dy't op harren keatlings gromje)
De hôven ôf, lit los de rotten en út it rom
Fan in djipsonken skip de moanne, op 'e râne fan
De pûlemûljende put nei it ûnfersteanber
Praten harkjend fan twa inoar klaaiende freondinnen,
Geregeld smoarend yn in allessizzend laitsjen
Ut de hutte wei, en rûkt troch it tinken oan see en
Hout hinne ûnferhoeds de geur fan nije bosken
Hier en fijemde blommen dy't kleuret dit stomdom tsjuster.

Under de pergola fan 'e salamander en
Ripe druvetrossen, dy't in âld-testamintysk byld
Foar eagen tsjoenje, yn it skynsel fan spoekdûnsjend
Waxineljocht tsjin 'e âldmuorre bekwattele mei
De homearyske hantekenmg fan Kyrios
Seismos, dwaalsto, mei dyn krektoandiene wite dûnsjurk,
Dyn longetjende folle lippen fan dit eilân
Wei nei dyn Karaïbysk, mei dyn hannen dy't drokkeroan
Syn skiednis, dyn oarsprong, besknuwe, en eagen fan fjoer
Dat ea by nacht in skip oanloek fan poerfijemd kontinint.

[Vervolg Nederlands]

En later zeil jij, in de gezwollen opwinding
Van een armoedig verlicht feest voor bokken van boeren,
Rammen van schapen- en geitenslagers uit het dorp
En de ontuchtige heuvels rondom, zeil jij, dansend
In de armen van een gestrande zeekapitein
(Ontkomen aan Chili's addergebroed heeft hij pas nog
Trots als een aap het dorp verbijsterd met twee adders
Aan een touwtje), zeil jij vlinderlicht de nacht in, zeeën
Over om - o sterren - liefdes schipbreuk te lijden,
Als brief in een fles aan te spoelen op jouw Curaçao:

O moeder, zo stil als de dood is het, met water
Van glas om me heen en stomme vissen met, o, de bek
Wijdopen voor de slapende kust van Koraalspecht -
Stil als de krekel en de nacht die zwanger van hem is
En die wroetend daglicht zal baren, dat mij 's morgens
Heel vroeg opneemt bij Fort Nassau: de wind komt van boven
En zoekt onderkomen bij ons in Santa Rosa -
Zo stil als deze letters in je schoot. En in de tuin
Danst de mango zjn transparante gouden tango
Met de hooghartige noordoostpassaat van overzee

[Vervolg Fries]

En letter, yn de pûsterige opwining fan
It earmoedich ferljochte feest fan oksen, rammen,
Bokken fan boeren, skieppe- en geiteslachters út
It doarp syn ûntuchtige heuvels, sylsto al dûnsjend
Yn de Spaanske earmens fan in strâne seekaptein
(Dy't ea oan Sily's njirrebrod ûntkaam okkerdeis noch
Sa grutsk as in pau mei twa njirren oan in toutsje
It doarp ferbjustere) flinterlicht de nacht yn, seeën
Oer om - o stjerren - leafdes skipbrek te lijen, as
Brief yn 'e flesse oan te spielen op dyn Curaçao:

O Mai, sa stjenende stil is 't, as mei wetter fan
Glês om my hinne en stomme fisken mei, o, de bek
Op it wüdst lepen ûnder de sliepende kust fan
Koraalspecht, stil as de knki en de nacht dy't swier is
Fan him en djipwei wrottend deiljocht, dat my opnimt,
Iere betüd, by Fort Nassau, dêr't de uyn fan boppen
Komt om dyn ûnderkommen te sykjen yn Santa
Rosa, stil as dizze letters yn dyn skerte, yn 'e tún
Fan mango's goudgiele trânsparante tango mei
De proastige noardeastpassaat fan oer see en fierder.

[Vervolg Nederlands]

En verder. Moederziel alleen, zoals de schuwe
Antilliaanse leguaan in de zon van de middag
(En die droomt dagelijks de rappe dag in tweeën);
Alleen tussen de forse cactussen ben ik, maar zing
En dans de nacht door, stem en buik van een havenstad
Met de asem van vis en zee, met de blauwe weemoed
Van mannen en de legende van een blanke hand,
Een zeemanshand op mijn zwarte afwachtende schouder,
De legende dat ik met bonzend wezen wachtte,
Toen, maagd nog, onder de tamarinde stond te wachten.

En ruisen in de branding van beide eilanden
Doet mijn bloed (houdt de kurk nog de geest in de fies?) - dat me
Ongemerkt mijn denken beneemt, dat me naar zee brengt,
Maar niet meer weet van wie het krijsen komt, de kinderen
Op het strand, de vogels boven de vis of anders
De dolfijnen in de baai - in het zand van mijn dromen
Staan plots mijn elf lievelingen wiegend te zingen:
‘Ken'ken' nos ke tuma ke tuma ke tuma, ken', ken'...’,
In een kringetje in een schemer onder een boom
Rondom een put in een wolk boven een schip in een fles.

[Vervolg Fries]

Lykme allinne, as de skrutene leguaan
Op 'e sintebibu yn 'e sinne fan de middei
(Dy 't alle dagen de rappe dei yn twaen dreamt),
Tusken de foarse kaktussen, myn hert. Mar tk sjong. swing
Troch de nacht, stim en yngewant fan in havenstêd
Mei de azem fan fisk en see, manlju's blauwe weemoed,
De leginde fan in blanke hân, in seemanshân
Op myn swart him hifkjend skouder, dat bûgje kin mar taai
Is as de watapana, fan it bûnzjend wachtsjen
Fan myn wêzen as in faam ûnder de tamannde.

En rûzjend yn 'e branning fan beide eilannen
(Soe it koark de geast nochyn 'e flesse hâlde?) myn bloed
Dat my ûngemurken it tinken benimt, my bnngt
Nei see, doch net mear wit fan wa't it knten (fan de bem
Op it strân, seefugels om 'e fisk of dolfnen
Yn 'e baai) noch is - oantyn it sân fan myn dreamen al
Myn alve krobben al widzjend al te sjongen steam:
‘Ken' ken' nos ke tuma ke tuma ke tuma, ken’, ken”,
Yn in krinkhe yn in skimer ûnder in beam by
In putyn in wolken boppe in skip yn in flesse.

Reitdiep
Albertina Soepboer[*]
(Vertaling Jabik Veenbaas)

Ze stroomden naar de zee. Vreemdelingen
waren ze, ze kregen andere vormen. Zo was water
A, en de huizen heetten *Onrust* of zelfs *Vooruitgang*.
Ik zat verslagen op mijn tekenkoffer,
kon niet meer praten, zocht dagenlang naar mijn potlood.
De plek die thuis was, maar geen echo's gaf.

Ik sliep weer en de tijd bewoog
de andere kant op. Ik gluurde door het raam,
al wist ik niet wat ik zou vinden en
waakzaam bekeek ik de A-kerk of
de zeemeeuw die even neerstreek op het dak.
We vertrouwden elkaar niet meer.

Reitdiep

Se streamden nei de see ta. Frjemdlingen
wienen se, se krigen oare foarmen. Sa wie wetter
A, en de huzen hieten *Onrust* of sels *Vooruitgang*.
Ik siet ferslein op myn tekenkoffer,
koe net mear prate, socht dagenlang om myn potlead.
It plak dat thús wie, mar gjin wjerlûden hie.

Ik sliepte wer en de tiid beweegde
de oare kant út. Ik gluorke troch it rút,
al wist ik net wat ik fine soe en
hoeden beseach ik de A-kerk of
de seefûgel dy't eefkes bekaam op it dak.
Wy fertrouwden inoar net mear.

* *Albertina Soepboer (1969) studeert Friese taal- en letterkunde. Zij schrijft zowel Nederlandstalige als Friestalige poëzie. In 2003 zal bij uitgeverij Contact een boek verschijnen dat vertalingen bevat van haar bundel* De stobbewylch [De knotwilg] *(Bommeer, Leeuwarden, 2000) en van* It nachtlân/ Het nachtland *(De Oare utjouwerij, Enschede, 1998); ook de Nederlandstalige verzen uit die laatste bundel zullen in dit boek worden opgenomen. Het vers 'Reitdiep' is afkomstig uit* It nachtlân/Het nachtland. *Zie ook de rubriek* Essay.

[Vervolg Nederlands]

Soms slopen de sjofele heremieten langs,
plozen de tijd af en smeten oude landkaarten in mijn huis.
Of ze hingen aan de klokken in de kerk, lachten
om zichzelf en mijn verbijstering
als we naar boven keken en gevangenen werden
van talen vol ruis.

Het water stroomde haast over de kaden toen ik droomde
dat onze straat een onverwachte uitgang had.
Een handwijzer was aan de wal gespijkerd en
de richtingen wezen de kant van het Noorden op.
Ik liet mijn wadloopschoenen maken,
haalde de tekens uit mijn koffer.

Met de wind in de rug zeilde ik het Reitdiep af
als was ik een schip in een regenjas.
Oude fabrieken als abstracties aan het water.
Kleiner wordende flats.
Weemoed in een waaiende boom.
Een hoge terp in Oostum waar ooit
de herfstweiden zongen.

[Vervolg Fries]

Soms slûpten de skurve hearremiten foarby,
kôgen op 'e tiid om en smieten âlde lânkaarten by my yn 'e hûs.
Of se hongen oan 'e klokken yn 'e tsjerke, laken
om harsels en myn ferbjustering
at wy nei boppen ta seagen en finzenen waarden
fan talen fol rûs.

It wetter streamde hast oer de kades hinne doe't ik dreamde
dat ús strjitte in ûnferwachtse útgong hie.
In hânwizer wie oan 'e wâl spikere en
de rjochtingen wiisden de kant fan it Noarden út.
Ik liet myn waadrinskuon meitsje,
helle de tekens út myn koffer.

Mei de wyn yn 'e rêch sylde ik it Reitdiep del
as wie ik in skip mei in reinjas oan.
Alde fabneken as abstraksjes oan it wetter.
Lytser wurdende flats.
Weemoed yn in waaiende beam.
In hege terp yn Oostum dêr't oait
de hjerstgreiden songen.

[Vervolg Nederlands]

In Garnwerd de wuivende molen waar ik deel van werd
toen de zon een paarse speelbal aan de hemel was.
De weggeschimmelde hoeven zonder verf.
De kronkel naar het noorden
tussen de grijsblauwe zeeklei en dan
het Lauwersoog.

Ik zag de boot naar het eiland varen.
Mijn hand ging even omhoog, vond de pen in mijn zak
en ik liep het pad terug, het Reitdiep af.

Het was zoveel zachter dan toen.
Uiteindelijk woonde de zon in dit uitzicht.
In de weiden trilden boterbloem en hondspeterselie en
de stad lag sloom te soezen in de warmte.
Thuis vond ik in het verse brood een afdruk van tanden.
In het glas stolde de geur van wijn.
Ik zat in de vensterbank, keek naar buiten.

[Vervolg Fries]

Yn Gamwerd de wiuwende mûne dêr't ik part fan waard
doe't de sinne in pearse heinebal oan 'e himel wie.
De fuortskimmele pleatsen sûnder ferve.
De kronkel nei it Noarden ta
tusken de griisblauwe seeklaai en dan
it Lauwerseach.

Ik seach de boat nei it eilân farren.
Myn hân gong efkes omheech, fûn de pinne yn 'e bûse
en ik rûn it paad werom, it Reitdiep del.

It wie safolle sachter as doe.
Uteinlik wenne de sinne yn dit útsicht.
Yn 'e greiden trillen bûterblommen en hûnestanken en
de stêd lei sleau achteroer yn 'e waarmte.
Thús fûn ik yn 'e farske bôle in ôfdruk fan tosken.
Yn it glês bestjurre de rook fan wyn.
Ik siet yn it finsterbank, seach nei bûten ta.

[Vervolg Nederlands]

In de spiegels verscheen een oud altaar van steen.
Een vrouw trok haar jurk uit en een man pakte haar heupen beet.
Het ademen stopte en hun handen streelden
de vulkanen op de maan.
Bitterzoet verdwenen ze in het niets.
De napijn gaf een vreemde stilte.
Bloedsporen lieten zich niet begraven in simpel en schoon schrift.

Het wezen dat ze een kind noemden, had ogen
die wijder waren. Keek het mij aan?
Het had vleugels waarmee het vliegen kon en het wist
niets van de taal die zou komen.
Het droeg een helm.
Het was haast niet te verdragen kwetsbaar.
Veel later zouden ze dat blootgesteld noemen.

Het was geboren uit het hoofd van de vader en de vraag
was natuurlijk: had hij heupen? De moeder woonde in de lucht,
had het zwaard aan de gordel. Bewaarde zij het zaad?

Op de muur verscheen een tweeklank.

[Vervolg Fries]

Yn 'e spegels ferskynde in âld alter fan stien.
In frou strûpte har jurk út en in man krige har by de heupen.
It sykheljen stoppe en har hannen streaken
de fulkanen op 'e moanne.
Bitterswiet waarden se wei yn it neat.
De neipine joech in fijemde stilte.
Bloedspoaren lieten har net bedobje yn simpel en skjin skrift.

It wêzen dat se in bern neamden, hie eagen
dy't wider wienen. Seach it my oan?
It hie wjukken dêr 't it mei fleane koe en it wist
neat fan de taal dy't komme soe.
It hie in helm op.
It wie hast net te femearjen kwetsber.
Folle letter soene se dat bleatsteld neame.

It wie beme út 'e holle fan 'e heit en de fraach
wie fansels: hie er heupen? De mem wenne yn 'e loft,
hie it swurd oan 'e mul. Bewarre sy it sied?

Op 'e muorre ferskynde in twalûd.

Vier gedichten

Sjoerd Spanninga[*]
(Vertaling Jabik Veenbaas)

De mijnwerker

Aan de sterrenlift gehangen
Is de davylamp der maan
Met houwelen naar de gangen
Van de nachtmijn neergegaan.
In het smalle pad geschreven
Van een steenkooldonker woud
Komt de oertijd weer tot leven
En 't vandaag wordt eeuwen oud.

De mynwurker

Oan de lift fan stjerrestrielen
Daalt in mynlamp, moanneljacht,
Stil mei hammers en houwielen
Nei de gongen fan de nacht.
Printe yn de smelle pipen
Fan in stienkoaldonker wâld,
Docht de oertiid him wer iepen
En it hjoed wurdt ieuwen âld.

* *Sjoerd Spanninga (pseudoniem voor Jan Dijkstra) (1906-1985) was free-lance journalist en vertaler. Hij publiceerde vijf gedichtenbundels. In 1951 ontving hij de Gysbert Japicx-prijs voor zijn bundels* Spegelskrift *(1949) en* Núnders *(1950). De verzen 'De mynwurker' en 'Ofskriuwer' zijn afkomstig uit de bundel* Núnders; *'Alde romantiek' komt uit* Finzen en frij; *'Steppeliet' uit* Kymgong.

De afwijzing

De zon geeft de ochtend, haar koerier,
een rozig bericht,
het licht;
hij laat zijn wilde paard
door wind en wolken jagen,
in snelle vaart, -
van verre roept een haan
het dagen.

De nacht, in koel pansier,
tapt uit de zee,
zijn schenkerij,
een flinke kinkhoorn schuimend bier, -
dan ziet hij donker, wat zij schrijft,
en houdt zijn tranen in:
- Het heerlijk golvend kleed der min
van zijde en moiree,
't vergaat zoals het tij...-

Zijn laatste hoop is nu voorbij...
Op 't water drijft een witte anjelier, -
de maan.

Ofskriuwer

De sinne jout oan har koerier,
de moarn,
in roazich brief, it ljocht;
it wurdt in wylde jacht,
troch wyn en wolkens hinne,
mar hy rydt oan, -
fan fierren ropt in hoanne
it lemieren.

De nacht, yn koel pânsier,
skinkt út de see,
syn bodlerij,
in bêste kinkhoarn skomjend bier, -
dan sjocht er donker, wat hja skriuwt,
al hâldt er him soldaat:
- De minne hat in weagjend klaad
fan side en moiree,
mar komt en giet allyk it tij...-

Syn lêste hoop is no foarby...
Op 't wetter driuwt in wite anjelier, -
de moanne.

Oude romantiek

Van heel dichtbij
zingt weer de nachtegaal
de liefde in de eikenlaan

Een ridder, rijdend in gestrekte draf,
zo komt de avond,
met aan zijn zij een hakkenei,
bestemd voor de edelvrouw.

Dan neemt de nacht het zaal
en smijt op 't hijgen van de dag zijn dek;
de ridder gaat door holle gangen
naar 't hoog vertrek
met sterrenkleden behangen.

Haar sierlijke vormen spreken hem aan
in 't klare blinken van de dauw
op 't hoog verrezen, zwarte staal
gehamerd door de wapensmid - de maan -,
draagt het haar aanzien over 't erfdomein.

Haar gratie is een zilveren karaf,
verliefd op haar eigen praal,
in stilglanzend licht mijmert zij -
haar ogen maken diepsatijn
zich uit de stralen vrij:
een blauwe akelei.

Alde romantyk

Bylâns de wei
sjongt eame wer de geal
de leafde yn de ikewâl.

In ruter, ridend op in dampend hoars,
sa komt de jûn,
mei njonken him in hakkenei,
omearre foar de edelfrouwe.
Dan nimt de nacht it seal
en smyt in dek oer 't hymjen van de dei;
de ridder giet troch holle gongen
nei 't heech fertrek,
behongen mei de stjerrekleden.

Har sierlik stal stiet him te reden
yn 't kleare blinken fan de dauwe
op 't swarte stiel, syn foars bestek,
dat hamm're fan de wapensmid - de moanne,
har oansjen draacht oer âffaars grûn.

Har graasje is in sulv'ren kanne,

fereale op har eigen preal,
stilglânzjend ljocht tinkt yn har nei
hy sjocht har eagen djipferwielen
lepenbloeien út de strielen:
in blauwe akkelei.

Steppelied

De lucht was even pluizig als een wolboom
maar onder de bekoring van jouw zonnehoed
de kap van een huifkar
lachte mij jouw wezen toe
met schalkse schitteringen
toen wist ik blij
jij bent mijn handen en mijn ogen en mijn mond
en bij het zingen van de wielen
sprong het hart in mij op
een springbok op de trek
wegdansende over 't ossenspan
de tijd zijn zware tred
maar alle sterke dieren stonden stil
en luisterden naar het steppelied
de brede schoften in de rode avond
toen wij ons van veldgewas
een kampvuur maakten
de nacht zijn sterrenbloei uithing
witlichtende jasmijnen
en 't leven werd oneindig goed
een glanzend diepe vrede
dauwde in mij neer
dat fonkelde mijn woestenij
uit lang-vergeten groen
het kreeg weer de simpele gedaante
van een negerhut
en tegelijk het milde aanzien
en 't zachte welven van jouw jonge lijf
want ook in deze warme toevlucht
ging uiterst toegedaan
rond voor het eigen bloed
de nap met melk.

Steppeliet

De loft wie sa pluzich as in wolbeam
mar ûnder de bekoaring fan dyn sinnehoed
in kapwein syn ferdek
lake my dyn wêzen ta
mei skelmske skitteringen
doe wist ik bliid
do bist myn hannen en myn eagen en myn mûle
en by it sjongen fan de tsjillen
sprong yn my it hert omheech
in springbok op de trek
weidûnsjend oer it oksespan
de tiid syn swiere stap
mar al de sterke dieren stiene stil
en harken nei it steppeliet
de brede skoften tsjin de reade jûn
doe't wy fan fjildgroei

ûs in kampfjoer makken
de nacht syn stjerrebloei úthong
wykjochtsjende jasminen
en 't libben waard ûneindich goed
in glânzjend djippe frede
dauwe yn my del
dat fonkele myn woastenij
út langfergetten grien
it krige wer de simpele gedaante
fan in negerhut
en tagelyk it mylde oansjen
en it sêfte tinen fan dyn jonge lea
want ek yn dizze waarme skûle
gie foar 't eigen bloed
wol tagedien
de nap mei molke rûn.

Vier gedichten

*Cornelis van der Wal**

(Vertaling Jabik Veenbaas)

Geboorte

Warm en week het visbegin.
Zonloos hol dat aan botten hangt;
uit zijn buitenaardse ogen
stroomt echter onderzoekend licht.

Een uitgewrongen engel schreeuwt op koude witte lakens.
Het zachte weefsel schuurt
zijn nog heilige huid.

Ronde blauwe woorden rollen uit gaten
die in glimlachende hoofden zitten en zakken
door de slurpende trechter,
zijn weke schedel.

Vorm de eerste korst.

Berte

Waarm en weak it fiskbegjin.
Sinneleaze hoale dy't oan bonken hinget;
út syn bûtenierdske eagen
streamt lykwols ûndersykjend ljocht.

In útwrongen ingel raast op kâlde wite lekkens.
It sêfte weefsel skjirret
syn jit hillige hûd.
Rûne blauwe wurden rôlje út gatten
dy't yn glimkjende hollen sitte en sakje
troch de sloarpjende trachter,
syn weake plasse.

Foarmje de earste koarste.

* *Cornelis van der Wal (1956) is in het verleden wel eens ergens werkzaam geweest, maar heeft de ketenen der burgermansarbeid sedert lang geslaakt. Hij publiceerde twee gedichtenbundels,* In nêst jonge magneten *(Koperative Utjowerij, Bolsward, 1991), waarvoor hij de Fedde Schurer-prijs (de Friese prijs voor debuten) kreeg, en* Sinnestriel op it Offermês *(Koperative Utjowerij, Bolsward, 1997). De verzen 'Berte' en 'Gjin hichteferskil' zijn afkomstig uit de eerste, de verzen 'It boadskip' en 'It reade wetter' uit de tweede bundel.*

Geen hoogteverschil

Jongen dreef op een vlot het slome
denken af; een wijze vors in slijm
was zijn wegwijzer.

Op de oever stonden groen uitgeslagen monumenten
voor de materie.
In de ruime zomerlucht lachten dood de krimpende zon

en stekeblinde ideeën, de zilveren insecten
die zijn bruine hoofd zochten, de lege
ruimte zouden vervuilen.

De vors liep vast en verdorde op een stenen wens
en de stroom werd een stille poel want er was
geen hoogteverschil tussen hem en een toekomst.

Gjin hichteferskil

Jonge dreau op in flot it sleauwe
tinken bedel; in wize frosk yn slym
wie syn paadwizer.

Op 'e wâl stiene grien útsleine monuminten
foar de matearje.
Yn 'e romme simmerloft laken dea de krimpende sinne

en steksjogge ideeën, de sulveren neven
dy't om syn brune holle sochten, de lege
romte fersmoargje soene.

De frosk rûn fest en fertoarre op in stiennen winsk
en de stream waard in stille poel want der wie
gjin hichteferskil tusken him en de takomst.

De boodschap

Nieuwe pillen beheksten mijn dunne lippen met een misselijke grijns
en ik stapte vanuit een hol de ruwe herfstnacht in,
kwam u tegemoet.

De maan was een gniffelende zeis die kiekeboe met me speelde,
wolken spraken met consumptie.
Ik had weer last van boze twijfel.

Mijn broekspijpen voelden zeer warm en zwaar en behoorlijk
verslaafd zoog het riool aan de pijpen.
Ik kwam u tegemoet met een oude bruine boodschap.

It boadskip

Nije pillen tsjoenden in mislik glimke op myn tinne lippen
en ik stapte út in hoale wei de rûge hjerstnacht yn,
kaam op jim ta.

De moanne wie in gnyskjende seine dy't piba mei my boarte,
wolkens sprutsen mei konsumpsje.
Ik hie wer lêst fan lulke twifel.

Myn boksen fielden tige waarme en swier en och sa
ferslaafd sûgde it rioel oan 'e pipen.
Ik kaam op jim ta mei in âld brún boadskip.

Het rode water

Ik sla de secondenwijzer
met mijn filosofisch hamertje-tik vooruit,
in de vensterbek
geef ik vleesplanten water.

Ik rooster mijn botten op de kachel
en wacht op een kannibaal.
Buiten stromen hordes mensen
huizen en gebouwen uit en in.

Mijn bronzen Boeddhabuik in de badkuip
wordt gaar in het allerlaatste schuim.
Ik heb het vlees volgens recept
in het rode water laten zakken.

It reade wetter

Ik slaan de sekondewizer
mei myn filosofysk hammerke-tik foarút,
yn 'e finsterbek
jou ik fleisplanten wetter.

Ik roasterje myn bonken op 'e kachel
en wachtsje op in kannibaal.
Bûten streame kloften minsken
huzen en gebouwen út en yn.

Myn brûnzen Boeddhabúk yn 'e baaikûpe
wurdt gear yn it alderlêste skom.
Ik haw it fleis neffens resept
yn it reade wetter sakje litten.

Vier gedichten

*Harmen Wind**
(Vertaald door de auteur)

Verborgen

Hier, in ons eigen leger, liggen wij, genietend
van ons eigen spel met onze eigen liefde, in
ons eigen warme blootje, overal voelbaar,
in de zachte ruigte van het oevergras.

Aan onze voeten kabbelt de stroom, dit is
de rand van de diepte, schat, laat mij niet los.
Als hazen slapen wij. Het is de blik maar
van de lucht die onze huid verzilvert.

Ferside

Hjir, yn ús eigen leger, lizze wy, genietsjend
fan ús eigen wille oan ús eigen leafde, ús
eigen waarme neakenens, oeral fielber,
yn de sêfte rûchte fan in ûnderwâl.

Oan ús fuotten skolpert de stream, dit is
de râne fan de djipte skat, lit my net los.
As hazzen sliepe wy. It is de loaits mar
fan de loft dy't ús de hûd fersulvert.

* *Harmen Wind (1945) is docent Nederlands aan de Iselinge Educatieve Faculteit in Doetinchem. Hij publiceerde poëziebundels in het Fries en het Nederlands en verder een Friese roman. Voor zijn Friestalige debuut* Ut ein *(1986) ontving hij in 1987 de Fedde Schurer-prijs, de provinciale prijs voor debuten. De hier vertaalde gedichten zijn alle afkomstig uit de bundel* By heech en by leech, *die najaar 2002 verscheen bij Utjouwerij Fryslân in Leeuwarden.*

Omklemd geluk

Zeg maar Maria, zei ze en haar lippen
glansden. Ik fluisterde Maria, dat moment
ruiste genade over de weide, terwijl
mijn handen zachtjes rustten op haar huid.

Ze lachte. Op de wind dreef
een school duiven, in de sloot zwermde
een vlucht bliek. Smal stond ze daar, maar
zichtbaar; alles kon uit haar gebeuren.

Maria, zei ze, lijf vol leven, hoofd
vol licht. Mijn handen gleden van
haar schouders naar haar taille. Omklemd geluk,
een niet te houden naam. Maria, spreek het uit
en je bent het kwijt. Ze rekte zich en groette en
verdween. Voorjaar. Een stille, zachte avond.

Omklamme lok

Sis mar Marije, sei se en har mûle
glânze. Ik lústere Marije en in amerij
rûze genede oer de greide, wylst
myn hannen hoeden rêsten op har hûd.

Se lake. Op 'e wyn swom in iezing dowen,
yn 'e wyk swarme in flecht spjirring.
Smel mar sichtber stie se dêr,
út har koe alles barre.

Marije, sei se. Liif fol libben, holle
fol ljocht. Myn hannen gliden fan har
skouders nei har mul. Omklamme lok,
in net te hâlden namme. Marije, sprek it út,
en bist it kwyt. Se speake har en groete en
ferdwûn. Maaie, in stille, mylde jûn.

Nood

Wij merkten wel hoe groot het water
was geworden. Een schim, gedaante met
een monsterachtig lichaam, raasde
over de dijken op ons af, woest
om zich heen slaand alsof
hij ons weg wilde vagen.

Wij zagen hem wel komen, door het
zolderraampje, voelden wel het schudden
van het huis, het sidderen van ontsteltenis.
Het grote water schreeuwde alsof het
met een zweep werd afgetuigd, opgejaagd,
vermetel afgereden als een blinde hengst.

Het was maar een klein dakvenster, zodoende
rook ik jouw haar en dook boven dat gruwelijke
water nog een ogenblik het veldje wollegras
op, die lente, wuivend in de wind,
tussen de petgaten, voordat
de muur het begaf.

Need

Wy murken wol hoe grut it wetter
wurden wie. In skym, in stal mei
in almeugend grouwe bealch stode
balstjurrich oer de memme-earmen
hinne op ús ôf, ramaaiend mei syn
slaaien as woe er ús fergrieme.

Wy seagen him wol oankommen, troch
it souderfinster, fielden wol it skodzjen
fan it hûs, it rydboskjen fan alteraasje.
It grutte wetter raasde as waard it
ôfseame mei in swipe, oanfitere,
oerdwealsk ôfriden as in bline hynst.
It wie mar in lyts dakrútsje, sadwaande
rûkte ik dyn hier - en riisde boppe dat
grouwélige wetter noch in hoart it
pôltsje moark, dy maaitiid, twirjend
op 'e stripe mids de petten
ear't de muorre it bejoech.

Ontmoeting

Was het je mond die het hem deed? Je lach?
De glans van fonkeltanden in dat lonkend
levensrood, wenk van verlangen en genot,
die als bij toverslag je blik verlichtte?

Was het je warmte die het deed? Je geur
Een zwoele wind over de velden die je leidde,
odeur van wellust, zoete bloei, hartstocht,
het reukwater van wild en gretig spelen?

Het was je rok, een ritseling. Een zucht.
Toen je mij raakte bij je gaan, het enige
contact, één ogenblik, stof die stof streelde,
de onvergankelijkheid van opgaan in de nacht.

Moetsjen

Wie it dyn mûle dy't it die? Dyn laits?
Begear fan fonkeltosken yn dat noegjend
libbensread, gebeart fan langstme en geniet,
de tsjoen dy't dyn gesicht op slach ferljochte?

Wie it dyn waarmte dy't it die? Dyn rook?
In soele wyn oer maitiidsfjilden dy't dy late,
odeur fan wille, leidich blomkjen, hite twang,
it rûkersguod fan slij en roppich boartsjen?

It wie in lûd, de rissel fan dyn rok. In sucht.
Doe'sto my rekkest yn dyn gean, it iennichste
kontakt, ien amerij, stoffe dy't stoffe streake,
de ûnfergonklikens fan opgean yn de nacht.

Vier gedichten

Jan Wybenga[*]
(Vertaling Jabik Veenbaas)

Lied

De geesten zijn uit zee verjaagd
en nergens blaast nog als het daagt
een forse Triton op zijn horen
of spelen bij het zilv'ren gloren
sirenen.

Er ligt geen lokkend avontuur
meer aan de kim, sinds vol azuur
tot grijs verbleekte
en elke zee is even grauw
sinds in het water 't saffierblauw
zijn gloed verloor.

En de demonen, die hiervoor
de zeeman trokken naar het slijk,
verdwenen uit hun oude rijk,
staan als gebalsemd attribuut
in 't zeevaartkundig instituut

Toch, liefste, ging je 't zeegat uit
als moedig flibustier
je voerde vast als roversbuit
sirenenscalpen mee.

Liet

De geasten binn' út see ferjage
en neame mear bliest yn 'e dage
in foarse Triton op 'e hoarn
of boartsje yn 't sulver fan de moarn
sirenen.

Der leit gjin lokjend aventûr
mear yn de kym, sûnt fûl azûr
ta blau forblikke
en alle seeën binne skier
sûnt yn it wetter it saffier
syn gloed forlear.

En de demoanen, dy't alear
de seeman hellen nei de grûn,
binn' út har âlde ryk ferdwûn,

* *Jan Wybenga (1917-1994) was leraar Nederlands en criticus voor de* Leeuwarder Courant. *Hij publiceerde vooral poëzie, maar daarnaast ook enkele prozawerken. Hij kreeg tweemaal de Gysbert Japicx-priis, in 1965 voor zijn bundel* Barakkekamp *(1962) en in 1977 voor zijn bundel* Lyts Frysk Deadeboek. *(1977) 'Liet' is afkomstig uit de bundel* Amoeben *(Laverman NV, Drachten, 1954); 'Lykdicht' uit de bundel KJ 3 (Alternatyf, sine loco, 1973); 'Ferlitten, swier beskânse...' en 'Kronos, âldfader...' komen uit* De Foksejacht *(De Oare Utjouwerij, Enschede, 1989). De twee laatste gedichten zijn vertaald door Goaitsen van der Vliet.*

stean' op sterk wetter efter 't rút
yn 't seefeartkundich ynstitút.

En dochs, lea, as men it ris weage
en far út as flibustier,
kaam men wer mei oan de skeage
in skalp sirenehier.

Lijkdicht

Gele ringmuur
dof stenen sluitstuk half gesloten
tweedehands asiel voor taaie zwervers
op mijn groene nest sporen van sneeuwjacht

ik lig ik laat de kerel in mij slapen
anderen vlechten van doornen een kroon
wat een heibel over wat lichte schrammen
tot keurige roofjes verdroogd

woorden worden gezegd met taaie korsten
ballonnen exploderen in de es
onder de heg schuilen de mussen
korstige schaduwen op 't zwarte zand

Lykdicht

Giele ringmuorre
dôf stiennen slútstik heal sletten
healsliten asyl foar taaie swalkers
op myn grien shepstee spoaren fan sniejacht

ik lis ik lit de keardel yn my sliepe
oaren frisselje fan toarnen in kroan
wat in opskuor oer wat lichte skrammen
ta kreaze roofkes ferdroege

wurden wurde sein mei taaie koarsten
ballonnen ploffe yn 'e eskenbeam
ûnder de hage skûlje de mosken
koarstige skaden op it swart sân

(Vertaling Goaitsen van der Vliet)

(De Vossenjacht, Twee, II. 9)

Verlaten, zwaar gepantserd met rolluik en hek
de winkelpromenade
tussen de puien in de gangen
krijgt de stap een kelderklank.

In de bonzende slapen van de koortsige stad,
zegt ze, zal het tij zich keren

die dag van geforceerde deuren, brand, ingeslagen ruiten.

Archaïsch uitgedost met hun stokken en schilden,
mismoedig met gasgranaat en brandslag opererend,
moet de politie wijken voor het grauw.

Want dit is de wet:
wie geplunderd heeft, wordt zelf geplunderd
om te verliezen wat hij genomen had.
De wet wijkt niet.

Verscholen in kelders en stegen
wachten nachtbidders de slag af.

(De Foksejacht Twa, II. 9.)

Ferlitten, swier beskânse mei rollûk en stek
de winkelpromenade
tusken de puien yn de gongen
krijt de stap in kelderklank.

Yn de bûnzjende sliepen fan de koartsige stêd,
seit se, sil it tij him keare

dy deis fan forsearre doarren, brân, ynsleine glêzen.
Argays optúgd mei har stokken en skylden,
mismoedich mei gasgranaat en brânslang operearjend,
moat it polysjefolk belies jaan foar it grau.
Want dit is de wet:
dy't plundere hat, wurdt sels wer plundere
om te ferliezen wat er nadere hie.
De wet jout gjin belies.

Ferskûle yn kelders en gloppen
ferwachtsjes nachtbidders de slach.

(De Vossenjacht, Drie, II. 1)

Kronos, aartsvader,
   wispelturige Titaan,
die levenstijd verslindt, tel na tel
het snoepgoed afpikt van harlekijns,
kinderachtige spelers die niet
op hun tellen passen.

      Neem mijzelf,
een tijdverspiller die niet in tel is
en nooit zal zijn. Een lanterfanter,
opgegroeid in een vervloekt paradijs, grootgebracht
door wilden werd mij barbarentaal
met de paplepel ingegeven.
         Een wolfskind.

Jaren later en totaal versteedst, ben ik
nog ver ten achter, sloom en soezig van wolfstiet.

(De Foksejacht, Trije, IV. 1)

Kronos, âldfader,
   tipelsinnige Titaan,
dy't libbenstiid ferslynt, tel nei tel
it snobbersguod weipikt fan harlekyns,
bemeftige boarters dy't net
op har tellen passe.

      Nim mysels,
in tiidfergriemer dy't gjin tel is
en net wurde sil, In flinterknipper
opgroeid yn in ferflokt paradys, grutbrocht
troch wylden waard my barbarepraat
yn 'e earste brij beret.
         In wolfsbern.

Jierren neitiid en alhiel ferstedske, bin ik
noch fier yn 't efter, sleau en sûzich fan wolfstit.

[Vervolg Nederlands]

Het verspeelde leven. Gouden uren zonder gewin.
De tijd verknoeid als een kind. Als een clown daagde ik
wie wel telden uit: staarde naar houten koppen,
het glazen hol van ogen in.

Ik houd het bij spelen:
Wat ernst heet is een masker zonder waarde.
Ik
rijp voor de sloop
een versleten meubel:
een verkommerde klok, een krakkemikkige kast
met in de laatjes veren, schelpen en kraaltjes,
vergaard zonder benul, ijdele blinkjes
van een kinderlijke hoogmoed.

Maar wie zal vergaren wat hij mee kan nemen
over het water.

[Vervolg Fries]

It ferboarte libben. Gouden oeren sonder gewin.
De tiid ferdien as in bern. As in clown dage ik
dy't ál telden út: stoarre nei houtene koppen,
't glêzen leech fan eagen yn.

Ik hâld it by boartsjen:
wat earnst hjit is in masker sonder wearde.
Ik
ta weismiten keard
in ôlbrûkt meubel:
in ferrinnewearre klok, in krykkrakkich pultrum
mei yn de laadsjes fearren, skulpen en kraaltsjes,
garre sonder besleur, idele blinkjes
fan in bernlike grutskens.

Mar wa sil garje dat er meinimme kin
oer it wetter.